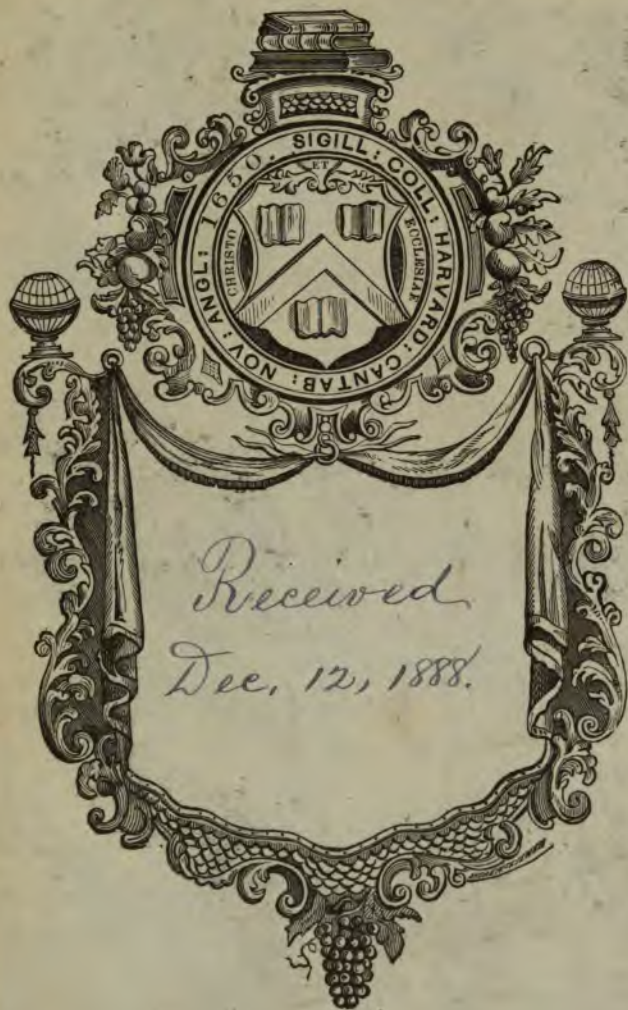

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 097 741 581

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE
Received
Dec. 12, 1888.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CARL GEORG

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO QUINTA

CURA

THEODORI MOMMSENI.

8°

FRIBURGI IN BRISGAVIA
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXVII.

EX OFFICINA H. LAUPPII. TUBINGÆ.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUINTAE.

Litteris et amicis postquam ereptus est **Carolus Georgius Bruns**, horum est, ut quantum fieri potest in illarum curam eam succedant, quam ipse praestitisset, si fata sivissent. Quam ob rem iusta facere amico, cuius angor desiderio, equidem ita decrevi, ut fontium iuris Romani antiqui, quorum cum auctore vivo tamquam communis mihi cura fuit, futuram recognitionem et continuationem post eius obitum immaturum in me susciperem. Prodit igitur iam syllogae eius editio quinta meis curis aucta et expolita. In ea opera duas res secutus sum, primum ut in summa re sylloge talis maneret, qualem auctor esse voluit, deinde ut quae ipsum, si vixisset, emendaturum vel adiecturum fuisse persuasum habeo, ea postuma hac opera mutarentur et adderentur.

Itaque quae ex monumentis librisve selegit Brunsius, suis locis reliqui omnia neque quicquam sustuli, quamquam erant quae omitti possent. Nam in eiusmodi delectu cum alia aliis probentur et in multis a casu magis quam a iudicio editor pendeat, committere nolui, ut quae per quattuor editiones circumferuntur, in quinta hac desiderarentur.

E contrario meum esse existimavi, ut quae in hoc volumen recepta sunt, ita ibi legantur, ut qui eo utitur certo fundamento insistat neque erroribus coniecturisve tacitis fallatur. Quam ob rem tam monumenta quam auctorum locos ad probas editiones ita recognovi, ut quatenus liber pervenit tradita lectio aut

in ordinem verborum reciperetur aut, ubi expelli debuit, ex adnotatione id intellegeretur.

Deinde quod inter syllogae huius praecipua merita fuit, ut quotiens denuo ederetur, prodiret, id quod ipse Brunsius quartae iure praescripsit, auctior emendatior, id in quinta ego curavi ut retineret, ita tamen, ut abstinerem ab ea oneranda; ipsa enim brevitate sua vel maxime et nitet et prodest. Praeter duo monumenta, legis fortasse Rubriae fragmentum Atestinum (p. 100) et decretum pontificum (p. 221), pro quartae editionis supplemento a me seorsum emissa a. 1881, quid in hac editione accesserit, ex tabula subiecta cognoscetur.

Edicti perpetui reliquias cum viderem post egregias curas **Ottonis Lenel** *(das Edictum perpetuum, ein Versuch zu dessen Wiederherstellung.* Lipsiae 1883) non posse repeti, ut repetiverat Brunsius, ad recensionem Rudorffianam, ab ipso Lenelio impetravi, ut eum laborem in se reciperet. Praeter eum, qui tam insigni tractatu librum hunc exornavit, multi viri docti tam philologi quam iuris periti et Brunsii causa carae memoriae viri et mea alii aliis locis me adiuverunt, quorum nomina suis locis reperientur.

In ipsa editione curanda egregius iuvenis **Behrendt Pick** strenuam et sollertem operam mihi praestitit.

Scripsi Berolini d. XXII Nov.
a. MDCCCLXXXVI.

TH. MOMMSEN.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUARTAE.

Tertiam vix emiseram huius libelli editionem, cum nova in lucem prodiere iuris monumenta gravissima haec: tabulae ceratae Pompeianae, novae tabulae Ursonenses, lex metalli Vipascensis. Quae libello deesse quo magis dolebam, eo libentius bibliopolae cedo novam iam nunc poscenti editionem. In qua adornanda hoc primum curavi, ut tria illa monumenta reciperentur; dein et alia quaedam minora et rogante amico collega orationem Claudii de iure honorum Gallis dando adieci. Cetera non mutavi, nisi quod cuncta novis curis pertractavi, praetoris edictum accuratius redegi, Bantinae tabulae epicrisin **Buechelerus** benevole adhibuit. De ratione philologa nunc cum filio **Ivone Bruns** philologo potui deliberare.

Scripsi Berolini mense Octobri a. MDCCCLXXIX.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS TERTIAE.

In hac nova editione summam opusculi rationem atque dispositionem mutandam mihi non esse arbitratus sum; singulas autem partes emendavi atque ampliavi: recipere potui legis coloniae Genetivae Iuliae fragmenta a. 1871 reperta et contractuum cautiones e triptychis Transsilvanis a Mommseno in corpore inscr. Latin. editas; praetoris edictum perpetuum, quatenus servatum nobis est addidi, ut taceam de minoribus quibusdam tam legum quam negotiorum speciebus adiectis; lex Osca tabula Bantinae auctore Fr. Buecheler, collega Bonnensi, interpretatione philologica instructa est, lex collegii aquae fullonicae a Mommseno retractata; XII tabularum fontes accuratius adlegavi.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui in hac ut in priore editione consilio et ope ferenda me adiuvare nunquam destitit, et **Herm. Oldenberg**, philologo, cuius ope usus sum in quavis re ex arte philologa diiudicanda.

Mense Octobri a. MDCCCLXXV.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS SECUNDAE.

In adornanda huius collectionis nova editione prioris fundamenta, usu comprobata, retinenda censui; ceterum id egi, ut addendo et emendando quasi manuale quoddam fontium iuris antiqui usque ad saeculum tertium p. Chr. n. nunc pararem. Retinui igitur trium partium dispositionem: legum, negotiorum, scriptorum. Earum autem in primam, praeter legum regiarum et XII tabularum reliquias, nunc leges, quae proprie sic appellabantur, omnes omnino recepi, quarum verba genuina aut inscriptionibus aut libris nobis tradita sunt, ut uno quasi in conspectu perspici atque inter se comparari possint; eandemque secutus rationem etiam senatus consulta omnia, quae ad ius pertinent, adieci. E ceteris senatus consultis itemque ex edictis privilegiis nonnisi gravissima quaeque, artiore vinculo cum iure coniuncta, recepi.

Pars secunda omnia nunc continet negotia, quae inscriptionibus nobis tradita sunt usque ad saeculum tertium. Additae sunt titulorum quorundam sepulcralium partes ad ius negotiaque civilia spectantes.

Tertia pars certa ratione certisque finibus circumscribi vix potest. Scriptores iuris consultos prorsus omisi, cum separatim editi sint in Huschkii iurisprudentia anteiustiniana. Ex reliquis autem auctoribus remotiores tantum exscripsi, qui maiorem quandam in iuris doctrina habent auctoritatem. Quodsi vero quis dicat, etiam alios fuisse recipiendos, aliosve ex iis fuisse

eligendos locos, sibi habeat, infitias non ibo: liberum quoddam in tali re concedendum est arbitrium; utique cavendum mihi erat, ne nimia fieret libelli moles.

Penitus recedendum a priore editione mihi erat in constituendis tam legum quam ceterorum locorum lectionibus. Etenim abstinendum erat ab omni cui indulseram licentia, ne sermonem antiquum in recentiorem converterem neve ullo alio modo legitimas scripturas mutarem; praesertim in inscriptionibus accuratissime archetyporum textum (etiam si orthographiam spectas) servavi. Necessarias vitiorum emendationes ubique aut notis aut litterarum forma indicavi; notas vero, tam criticas quam litterarias et exegeticas, ad artos libri manualis fines redegi. Quicunque igitur accuratius aliquem locum tractare volet, ad uberiores inscriptionum collectiones aliosve libros accedat necesse est. Tantum etenim abest, ut avocare ab iis velim, ut invitare viamque ad eos aperire propositum habeam.

In titulis sepulcralibus et in omnibus, quos e scriptoribus recepi, locis brevitatis studio multa quidem, quae ad rem meam facere mihi non videbantur, omisi, semper autem certis quibusdam signis id indicavi. 'Si plus minusve secuerim, se fraude esto'.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui inscriptionum apographa comiter mecum communicavit, et **Henrico Dressel** philologo, quem de re grammatica consulebam.

Mense Decembri a. MDCCCLXX.

CONSPECTUS OPERIS.

(Asterisco quae notantur inscriptionibus tradita sunt.)
(Cruce quae signantur a prioribus editionibus absunt.)

PARS PRIMA.

LEGES.

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

PARS TERTIA.

SCRIPTORES.

EXPLICATIO
SIGNORUM ET NOTARUM.

Litterae cursivae in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncos eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposuimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

Lineolis subductis signavimus quae in traditis delenda videntur.

Puncta . . : . significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum ∾ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuam esse.

Lineolae rectae | in textu inscriptionum archetypi versus indicant, binae lineolae || aut initium novae tabulae significant aut ad numerum in margine notatum referendae sunt.

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:
  Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.
  Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.
Annali = annali dell' instituto di corrispondenza archeologica.
Ber. = Berichte.
  Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.
  Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.
  Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.
C. I. L. = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.
Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602. ed. II. 1707.
Haenel, Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.
Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed. Spangenberg. 1830.
Hermes, Zeitschr. f. klass. Philologie, inde ab a. 1866.
Hu. = Huschke.

Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther. 1857—1863.
Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826—1829.
Mo. = Mommsen.
Or. = Orellii inscript. Latin. collectio. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.
Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Alterthum, inde ab a. 1846.
Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.
Rh. Ph. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.
Ri. = Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)
Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.
Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.
Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., 2 vol. 1873.
ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliique. 1815—1848.
ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1862.

PARS PRIMA.

LEGES.

CAPUT I.

LEGES REGIAE.

GENERALIA[1].

1. *Pomponius enchirid. (D.1,2,2,1.2):* Initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, — et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit; tulerunt et sequentes reges, quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris; is liber — appellatur ius civile Papirianum. 2. *Tacitus (ann. 3,26):* Nobis Romulus ut libitum imperitaverat, dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco, sed

1) *Scriptores Romani omnia fere antiquissimi iuris vestigia, quae invenerunt, regum legibus tribuere consuerunt, non inquirentes, utrum vere legibus an moribus aliove modo essent introducta; unde magna apud nos exorta est dissensio, quaenam his narrationibus fides habenda sit. Quare, cum accurratius in rem inquirere in hoc libro non liceat, omnes composui locos, quibus de regum institutis legibusque agitur, omissa quaestione de vera earum natura. Praemisi generalia veterum testimonia tam de legibus ipsis, quam de iure Papiriano, quod antiquissimam legum regiarum collectionem Romani existimabant. Cf. Dirksen, Ueberbleibsel v. d. Gesetzen d. röm. Könige. 1823 (Versuche z. Kritik d. röm. Rechts. VI. p. 234—58). Voigt, üb. d. leges regiae. 1876 (Leipz. Abh. 7,555—826). Rubino, röm. Verf. 399—430. Schwegler, röm. Gesch. 1, 23—28. Zumpt, röm. Criminalrecht 1, 15—41. Mommsen, röm. Staatsrecht 2,33—44.*

praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. 3. *Cicero (Tusc. 4,1):* cum a primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, — tota res militaris divinitus esset constituta *cet.* 4. *Dionysius (2,24):*[1] ἐκεῖνος (ὁ Ῥωμύλος) νόμους καλοὺς — ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὓς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους, καταστησάμενος κτλ. 5. *Dion. (2,27):*[2] τοῦτον τὸν νόμον (de filio vendendo) — οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον, οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν κτλ. 6. *Dion. (2,73—4):*[3] τὰ μὲν — περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νομᾶ, — τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους κτλ. 7. *Dion. (3,36):*[4] χαλκαῖ — οὔπω στῆλαι τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. 8. *Dion. (2,73):*[5] νομοθετοῦσιν (οἱ ποντίφικες) ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. 9. *Livius (6,1):* (litterae) etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa (a Gallis) urbe pleraeque interiere. — (insequenti anno tribuni militum) foedera ac leges, erant autem eae XII tabulae et quaedam regiae leges, conquiri quae non comparerent iusserunt; alia ex eis edita etiam in vulgus, quae autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.

Ius Papirianum. 10. *Pompon. enchir. (D. 1,2,2,2):* omnes (leges regiae) conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris; is liber — appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed

1) (ille leges egregias, maxima ex parte non scriptas, nonnullas vero etiam litteris consignatas proponens.) — 2) (hanc legem (*de filio vendendo*) reges tuebantur sive scriptam sive non scriptam, nil certi enim habeo dicere.) *Cf. Rom. 10.* — 3) (quae Numa de rebus divinis constituerat, — partim legibus scriptis comprehensa, partim sine scriptis in consuetudinem et usum longaevum conversa.) — 4) (aheneae columnae nondum in usu tunc erant, sed in roboreis tabulis incidebantur et leges et de sacris praecepta.) — 5) (leges dant si quid sacrorum nec scriptis nec moribus comprehensum est, diiudicantes, quaenam leges et consuetudines idoneae habendae sint.)

quod leges sine ordine latas in unum composuit. 11. *Pomp. ench.* (*D. 1,2,2,36*): Fuit — in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. 12. *Dion.* (*3,36*):[1] (Ὁ Μάρκιος) συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφάς, ἃς Πομπίλιος συνεστήσατο, παρ' αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ, — ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· — μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὖθις ἤχθησαν ὑπ' ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαΐου Παπιρίου τὴν ἁπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. 13. *Paulus ad l. Iul. et Pap.* (*D. 50,16,144*): Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, paelicem nunc volgo vocari *cet.* 14. *Macrob.* (*sat. 3,11,5*): In Papiriano — iure evidenter relatum est, arae vicem praestare posse mensam dicatam. 15. *Servius* (*in Verg. Aen. 12,836*): quod ait (Vergilius) 'morem ritusque sacrorum adiciam', ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam.

I. ROMULUS.

a) Ius publicum.

1. *Dion.* (*2,9*):[2] Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν, τοὺς δὲ δημοτικοὺς — γεωργεῖν — καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιοὺς ἐργάζεσθαι τέχνας. — παρακατα-

---

1) (Marcius convocatis pontificibus sacrorum commentarios, quos Pompilius composuerat, ab ipsis acceptos tabulis inscripsit easque in foro proposuit, quae vetustate tandem absumptae sunt; — post exactos vero reges iterum publice in litteras relatae sunt per Gaium Papirium pontificem maximum.) *Cf. Liv. 1,32*: Ancus — sacra publica ut ab Numa instituta erant, ex commentariis regiis pontificem in album relata proponere in publico iubet. *Dion. 5,1*: πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς (rex sacrorum) Μάνιος Παπίριος. — 2) (Romulus postquam potiores ab inferioribus secrevit, mox leges tulit et, quid utrisque faciendum esset disposuit: patricii sacerdotiis et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebeii vero agros colerent et pecus alerent et mercennarias artes exercerent. Ut depositum vero patriciorum fidei commisit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrocinium.) *Cf. Cic. de rep. 2,9*: Romulus — habuit plebem in clientelas principum descriptam.

θῆκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ, — ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστάτην, — πατρωνείαν ὀνομάσας τὴν προστασίαν.

2. *Dion.* (*2,10*):[1] Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὁρισθέντα — ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, — δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν — καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν —. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων —. κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκας ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν —. εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός.[2]

3. *Dion.* (*2,12.14*):[3] Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. —

---

1) (Constitutum tunc est ab illo ius patronatus tale: patricios oportebat clientibus suis ius interpretari, lites pro eis, si iniuria afficerentur, intendere, agentibus adesse; clientes vero oportebat patronos suos iuvare in collocandis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere eos si ipsi aut liberi capti essent, et litium tam privatarum aestimationes quam publicas multas, si condemnati essent, pro eis solvere. Communiter autem utrisque ius fasque non erat invicem se accusare, testimonium adversum alterum dicere vel suffragium contra eum ferre. Quod si quis eiusmodi alicuius facinoris convictus esset, proditionis lege, quam Romulus sanxerat, obnoxius fuit, eumque interficere, ut Diti sacrum, cuilibet licebat.) *Cf. Plut. Rom. 13.* — 2) *Vetus est disceptatio, utrum* τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας *generalis de proditione lex sit intellegenda, qua patronus quoque obnoxius fieri potuerit, an specialis de patroni adversus clientem fraude. Illud post alios defendit Dieck (Versuche p. 15), alterum rectius Köstlin (perduellio, p. 21—7). Eandem esse legem, quam XII tabulae 8,21 exhibent, repetitam scilicet e Romuli legibus, veri simile est. Cf. Dirksen, leg. reg. 286. Mommsen, Forschungen 1,384 n. 52.* — 3) (Romulus cum haec constituisset, consultores instituere decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem

καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς — ἐξουσίας, ἃς ἑκάστους ἐβούλετο ἔχειν.

Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξῄρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, — ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, — τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, — βουλήν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ — ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ.

Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς — δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῆται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν —.

Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ —. ἔφερε δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος.

4. *Dion.* (*2,21.22*):[1] πολλοῖς σώμασιν ἀπέδωκε θεραπεύειν τὸ δαιμόνιον. — ἐξ ἑκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας, — τούτους δὲ οὐκ εἰς ὡρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον. — ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς — ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

5. *Macrobius* (*sat. 1,12,38*):[2] Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui — annum X mensium, dierum vero

---

haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Consilio senatus hanc potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re, quam rex ad eum retulisset. Populo vero haec tria concessit, magistratus creare et leges sancire et de bello decernere, quando rex rogationem ad eum tulisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed curiatim convocatus.)

1) (Multis personis sacra administranda adsignavit; legem posuit, ut ex singulis curiis bini crearentur, L annis maiores, quos non ad certum aliquod tempus honores istos habere constituit, sed quamdiu viverent, immunes a militia propter aetatem, ab urbanis vero muneribus per legem. Omnes sacerdotes a curiis constituit creari, ab interpretibus vero rerum divinarum per auspicia confirmari.) — 2) *Similiter Solin. 1,35.36.*

CCCIIII habendum esse constituit mensesque ita disposuit, ut quattuor ex his XXXI, sex vero XXX haberent dies.[1]

6. *Macrobius* (*sat. 1,13,20*): Quando — primum intercalatum sit, varie refertur, et Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat.[2]

b) Familia.

7. *Dion.* (*2,25*):[3] Ὁ δὲ Ῥωμύλος — ἕνα — νόμον — καταστησάμενος εἰς σωφροσύνην — ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ τοιόσδε ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους[4] ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

8. *Dion,* (*2,25*):[5] Ταῦτα — οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ — εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή, ἀμφότερα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος.

9. *Plutarchus* (*Rom. 22*):[6] Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινάς (ὁ Ῥωμύλος), ὧν σφοδρὸς μέν ἐστιν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δε διδοὺς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο,

1) *Cf. Macr. 1,12,5*: primum anni mensem genitori suo Marti dicavit, quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro numero nominabantur. — 2) *Macr. addit*: Antias — Numam Pompilium sacrorum causa id invenisse contendit. Iunius Servium Tullium regem primum intercalasse commemorat. — Tuditanus refert — decemviros, qui X tabulis II addiderunt, de intercalando populum rogasse (*cf. XII. 1,2*); Cassius eosdem scribit auctores. Fulvius autem id egisse M.' Acilium consulem dicit ab u. c. anno 562, — sed hoc arguit Varro scribendo, antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio cos. (282), cui mentio intercalaris adscribitur. *Cf. Voigt, ius civ. u. gent. 187 n. 175. Mommsen, Chronol. 11,31,40. Huschke, röm. Stud. 1,55—58.* — 3) (Romulus una lege lata ad modestiam adduxit mulieres. Quae lex haec erat: uxorem, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere omnium bonorum et sacrorum.) — 4) *Ita Sintenis pro* νόμους. — 5) (De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si qua vinum bibisse argueretur; hoc utrumque enim morte punire Romulus concessit.) *Cf. Fest.* Osculum. — 6) (Constituit quoque leges quasdam, quarum illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum, si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonorum eius partem uxoris fieri, partem

τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν κελεύων· τὸν δ' ἀποδόμενον γυναῖκα θύεσθαι χθονίοις θεοῖς.

10. *Dion.* (*2,26.27*):[1] (Ὁ Ῥωμύλος) ἅπασαν — ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον ἐάν τε εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τε ἀποκτιννύναι[2] προαιρῆται. — ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρί, — καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρί, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι. — μετὰ δέ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός.[3]

11. *Dion.* (*2,15*):[4] Εἰς ἀνάγκην κατέστησε (ὁ Ῥωμύλος) τοὺς οἰκήτορας — ἅπασαν ἄῤῥενα γενεὰν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτιννύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθέναι τοὺς γειναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσιν, ἐὰν κἀκείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν.

12. *Plutarchus* (*Rom. 22*):[5] Ἴδιον — τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα (τὸν Ῥωμύλον) πᾶσαν ἀνδροφονίαν πατροκτονίαν προσειπεῖν.

13. Si nurus, sacra divis parentum estod.[6]

Cereri sacram esse iussit; qui autem venderet uxorem, diis inferis immolari.) *cf. Schlesinger, ZRG. 8,58.*

1) (Romulus omnem potestatem in filium patri concessit, idque toto vitae tempore, sive eum carcere includere, sive verberare, sive vinctum ad opera rustica detinere, sive occidere vellet. etiam vendere filium permisit patri; quin etiam hoc concessit patri, ut usque ad tertiam venditionem per filium adquireret: post tertiam vero venditionem liberabatur filius a patre.) — 2) *Cf. Papin. in Coll. 4,8*: Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem. — 3) *Cf. XII.4,2.* — 4) (Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum, quos a parentibus exponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.) *Cf. XII.4,1.* — 5) (Singulare est, quod (Romulus), cum nullam in parricidas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.) *Cf. Leg. Num. 12.* — 6) *Fest. p. 230*: Plorare — significat — apud antiquos plane inclamare. in regis Romuli et Tatii

II. NUMA POMPILIUS.

1. *Livius* (*1,19*): (Numa) — urbem novam, conditam vi et armis, iure — legibusque ac moribus de integro condere parat. 2. *Cic.* (*de rep. 2,14*): animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, — religionum caerimoniis mitigavit, omnesque partes religionis statuit sanctissime. 3. *Cic.* (*de rep. 5,2*): (Numa) legum etiam scriptor fuit, [1] quas scitis extare.

a) Ius sacrum.

1. VINO ROGUM NE RESPARGITO.[2]

2. PAELEX ARAM IUNONIS NE TANGITO; SI TANGET, IUNONI CRINIBUS DEMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO.[3]

3. SI HOMINEM FULMEN (?) OCCISIT, NE SUPRA GENUA TOLLITO. HOMO SI FULMINE OCCISUS EST, EI IUSTA NULLA FIERI OPORTET.[4]

4. CUIUS AUSPICIO CLASSE PROCINCTA OPIMA SPOLIA CAPIUNTUR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO; QUI CEPIT, AERIS CCC DARIER OPORTEAT.[5] SECUNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAURILIA, UTRA VOLUERIT, CAEDITO; [QUI CEPIT, AERIS CC DATO.] TERTIA SPOLIA, IANUI QUIRINO AGNUM MAREM CAEDITO; C QUI CEPERIT EX AERE DATO. CUIUS AUSPICIO CAPTA, DIS PIACULUM DATO.[6]

---

legibus si nurus sacra divis parentum estod in Servi Tulli haec est si parentem puer verberit ast olle plorassit paren ... puer divis parentum sacer esto id est clamarit dix ... [*Sic codex teste Huelseno corruptis verbis membrisque traiectis; scribendum fortasse:* in regis Romuli et Tatii legibus haec est: 'si parentem puer verberit, ast olle plorassit parens, puer divis parentum sacer estod.' id est clamarit. adicitur: 'si nurus, sacra divis parentum estod' in Servi Tulli. *Divi parentum sunt di: manes; cf. C. I. L. 1 n. 1241 = 10 n. 4255:* deis inferum parentum sacrum ni violato. TH. M.]

1) *Ita Halm pro* fuisset. — 2) *Plin. n. h. 14,12,88*: Numae regis post eum [*sic scripsi, cum praecedat Romuli mentio;* posthumi *vel* postume *libri* TH. M.] lex est: 'vino *cet.*' — 3) *Fest.* Paelices: — cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege: 'paelex *cet.*' *Item Gellius 4,3 ubi est* tangit. — 4) *Fest.* Occisum: — in Numae Pompilii regis legibus scriptum esse: 'si hominem fulminibus (fulmen Iovis *Scaliger*) occisit — tollito' *et alibi*: 'homo *cet*'. — 5) iovi feretrio darier oporteat et bovem caedito qui cepit aeris CC *traditur.* — 6) *Fest.* opima: M. Varro ait, — esse etiam Pompili regis legem — talem: 'cuius *cet.*' — *Locum corruptissimum ad emendationem Muelleri potissimum dedi* (*cf. Hertzberg, Phil. 1,331—9*). *Verba* utra voluerit *cum Scaligero interpretanda sunt*

5. *Cassius Hemina apud Plinium (nat. hist. 32,2,20)*: Numa constituit, ut pisces, qui squamosi non essent, ni pollucerent.[1]

6. *Plinius (nat. hist. 14,12,88)*: ex imputata vite libari vina diis nefas statuit (Numa).[2]

7. *Lydus (de mens. 1,31)*:[3] καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῦ Νουμᾶ διατέθειται, ὥστε τοὺς ἱερεῖς χαλκαῖς ψαλίσιν, ἀλλ' οὐ σιδηραῖς ἀποκείρεσθαι.

8. *Dion. (2,63—74)*:[4] Περιλαβὼν — ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι. (κουρίωνες, φλάμινες, ἡγεμόνες τῶν κελερίων, αὐγόρες, ἑστιάδες, σάλιοι, φητιάλεις, ποντίφικες.)

9. *Plutarchus (Numa, 10)*:[5] Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν αὐταῖς (*Vestalibus*), ὧν ἔστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ αἱ τρίπαιδες.

b) Familia.

10. *Dion. (2,27)*:[6] ἐκ τῶν Νομᾶ — νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι,

---

vel maiora vel lactentia. *Cf. Plut. Marc. 8*: φασίν, ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Νομᾶν Πομπίλιον καὶ πρώτων ὀπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων; μνημονεύειν, τὰ μὲν πρῶτα ληφθέντα τῷ Φερετρίῳ Διὶ κελεύοντα καθιεροῦν, τὰ δεύτερα δὲ τῷ Ἄρεϊ, τὰ δὲ τρίτα τῷ Κυρίνῳ· καὶ λαμβάνειν γέρας, ἀσσάρια τριακόσια τὸν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον διακόσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατόν. *Serv. in Verg. Aen. 6,860*: prima — Iovi suspendi, — secunda Marti, — tertia Quirino.

1) *Cf. Fest.* Pollucere. — 2) *Cf. Plut. Numa 14*: μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων μηδὲ θύειν ἄτερ ἀλφίτων (sine farre). — 3) (Id quoque a Numa institutum est, ut sacerdotes aheneis forficibus, non ferreis tonderentur.) — 4) (Omnem de rebus divinis legislationem scriptis complexus in octo divisit partes, quot erant sacerdotum collegia.) *Cf. Liv. 1,20*: Pontificem — legit (Numa), eique sacra omnia exscripta exsignataque adtribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent —. Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subiecit, — ne quid divini iuris — turbaretur. — 5) (Magnos Vestalibus dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum earum, quae habent ius trium liberorum.) *Cf. XII. 5,1.* — 6) (e legibus Numae, in quibus etiam haec est scripta: si pater filio permiserit uxorem ducere, quae ex legibus particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius ius esse filium vendendi.) *Cf. Plut. Numa 17.*

κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.

11. *Plut.* (*Numa 12*):[1] (Ὁ Νομᾶς) τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετοῦς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν· ἀλλὰ τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηνιαῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες· ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα βοῦν ἐγκύμονα κατέθυεν ἐκείνου νομοθετήσαντος.

c) Ius publicum.

12. SI QUI HOMINEM LIBERUM DOLO SCIENS MORTI DUIT, PARICIDAS ESTO.[2]

13. *Servius* (*in Vergilii egl. 4,43*): In Numae legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi agnatis eius in contione[3] offerret arietem.[4]

14. *Marcellus l. 28 digestorum* (*D. 11,8,2*): Negat lex regia, mulierem, quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

15. *Fest.*: Aliuta antiqui dicebant pro aliter —; hinc est illud in legibus Numae Pompili: SI QUISQUAM ALIUTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.

16. *Dion.* (*2,74*):[5] ἡ περὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν κτήσεων νομο-

1) (Numa officium lugendi secundum aetates et tempora constituit, ut puerum trimo minorem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra; sed longissimi luctus tempus esse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.) *Cf. Vat. fr. 321*: Lugendi sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aeque anno (X mensium), minores — tot mensibus — quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur sed sublugetur, minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. — 2) *Fest.* Parrici. — Parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis his composita verbis: 'si qui *cet.*' — *Cf. Leg. Rom. 12.* — 3) *Ita emendavit Huschke pro* et natis eius in cautione. — 4) *Cf. Serv. in Verg. georg. 3,387*: apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur. — 5) (de terminis agrorum legis-

θεσία· κελεύσας — ἑκάστῳ περιγράψαι τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ στῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις, ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὁρίου Διὸς τοὺς λίθους. — εἰ δέ τις ἀφανίσειεν ἢ μεταθείη τούς ὅρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον.[1]

17. *Plutarchus* (*Numa 17*):[2] Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἡ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται. — Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας αὐλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, χαλκέων, κεραμέων. τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταὐτὸ συναγαγὼν ἓν αὐτῶν ἐκ πασῶν ἀπέδειξε σύστημα· κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ θεῶν τιμὰς ἀποδοὺς ἑκάστῳ γένει πρεπούσας κτλ.

18. *Macrobius* (*sat. 1,13*): Numa (anno Romuli)[3] L dies addidit, ut in CCCLIIII dies, quibus XII lunae cursus confici credidit, annus extenderetur; atque his L a se additis adiecit alios VI, retractos illis VI mensibus qui XXX habebant dies, — factosque LVI dies in duos novos menses pari ratione divisit: ac — priorem Ianuarium nuncupavit primumque anni esse voluit, — secundum dicavit Februo deo. — Paulo post Numa in honorem inparis numeri[4] — unum adiecit diem, quem Ianuario dedit —. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, November, December XXVIIII censebantur diebus; — Martius vero, Maius, Quinctilis et October dies XXX singulos possidebant, Februarius XXVIII retinuit dies.[5]

---

latio: iubens unumquemque terminare agrum suum et lapides in finibus ponere, eos Iovi Termino sacravit: si quis vero terminos eiecisset locove movisset, deo sacrum esse qui fecisset, sanxit.)

1) *Cf. Fest.* Termino: Numa Pompilius statuit, eum qui terminum exarasset et ipsum et boves sacros esse. — 2) (De ceteris eius institutis maximam admirationem habet plebis per artificia distributio; haec vero fuit: tibicinum, aurificum, fabrorum tignuariorum, tinctorum, sutorum, coriariorum, fabrorum aerariorum, figulorum; reliquas artes in unum coëgit unumque ex iis omnibus fecit corpus; consortia et concilia et sacra cuique generi tribuens convenientia.) — 3) *Cf. leg. Rom. 5.* — 4) Impar numerus magis faustus habebatur. *Cens. d. d. nat. 20,4.* — 5) *Cens. d. d. nat. 20,4*: Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio 12 facti sunt menses et dies 355. *Liv. 1,19*: (Numa) ad cursus lunae in XII menses describit annum — intercalariis mensibus interponendis. — *Ovid. fast. 1,43*: At Numa — mensibus antiquis praeposuit duos. *Plut. Numa 18,19; qu. Rom. 19. Cf. Mommsen, Chron. 18—47. Huschke, röm. Stud. 1,27—55.*

19. *Livius (1,19)*: (Numa) nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

III. TULLUS HOSTILIUS.

1. *Cicero (de rep. 2,17)*: (Tullus) constituit ius, quo bella indicerentur, quod — sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.

2. *Livius (1,26)*: Rex (Tullus) — 'Duumviros', inquit, 'qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio'. Lex horrendi carminis erat: 'Duumviri perduellionem iudicent: si a duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,[1] verberato vel intra pomerium vel extra pomerium'.[2]

3. *Dion. (3,22)*:[3] ἔστι δὲ καὶ νόμος — δι' ἐκεῖνο (τῶν Ὁρατίων) κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρῶνται, — κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἥβης.

4. *Dion. (3,30)*:[4] τοῖς — ἑταίροις αὐτοῦ (τοῦ Μεττίου) καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ βασιλεὺς (Τύλλος) καθίσας τοὺς ἁλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

5. *Tacitus (ann. 12,8)*: Addidit Claudius, sacra ex legibus Tulli regis piaculaque *(propter incestum fratris et sororis)* — per pontifices danda.[5]

IIII. ANCUS MARCIUS.

1. *Livius (1,32)*: Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius

---

1) *Verba* caput — suspendito *Cicero (p. Rab. 4,13) legi Tarquinii Superbi attribuere videtur.* — 2) *Cf. Fest.* Sororium. *Cic. rep. 2,31.* — 3) (Lex lata est propter illum casum, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, ei de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.) — 4) (sociis et proditionis consciis iudicia rex constituit et convictos secundum legem de desertoribus et proditoribus interfecit.) — 5) *Cf. Liv. 1,26:* piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt.

ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur.[1]

V. TARQUINIUS PRISCUS.

1. *Cicero (de rep. 2,20):* Tarquinius, — ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit — pristinum patrum numerum, et antiquos patres 'maiorum gentium' appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos 'minorum'.[2]

2. *Dion. (3,61.62):*[3] οἱ πρέσβεις (τῶν Τυῤῥηνῶν) — παρῆσαν — φέροντες — τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στέφανόν τε χρύσεον, καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον. — Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθὺς ἐχρήσατο λαβών, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ ληπτέον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο.

VI. SERVIUS TULLIUS.

1. *Livius (1,42):* Censum — instituit, — classes centuriasque et — ordinem ex censu descripsit.

2. *Dion. (4,15):*[4] τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πραθῆναι.

3. *Dion. (4,22):*[5] Ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων — μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. κελεύσας

---

1) *Cf. leg. Tull. Host. 1.* — 2) *Cf. Liv. 1,55. Dion. 3,67.* — 3) (Legati Etruscorum aderant ferentes insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant, portantes coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila in capite ornatum, tunicam purpuream auro distinctam, togam purpuream pictam. Tarquinius tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Romanorum tradunt, sed senatus populique arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent eos accepit.) *Etiam XII lictores Dion. hic refert, quos iam a Romulo sumptos esse Liv. 1,8 et Plut. Rom. 26 tradunt. Cf. Rubino, R. Verf. 396.* — 4) (incensis poenam constituit, bonis privari et virgis caesos venum dari.) — 5) (Tullius servis manumissis civitatem habere concessit; iubens enim una cum liberis aliis omnibus etiam libertos censeri, in quattuor tribus urbanas eos distribuit, — eosque ad omnia quae publica essent aeque admisit ac ceteros plebeios.)

γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμήσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ τὴν πόλιν τέτταρας ὑπαρχούσας, — καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν, ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.

4. *Dion.* (*4,13*):[1] τοὺς νόμους τούς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμόν.

5. *Dion.* (*4,25*):[2] ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν (ἐγκλημάτων) τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δὲ ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς, ὅρους καὶ κανόνας αὐτοῖς τάξας, οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους.

6. SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.[3]

VII. TARQUINIUS SUPERBUS.

Dion. (*4,43*):[4] (Ὁ Ταρκύνιος) τοὺς — νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, καθ' οὓς — οὐδὲν ὑπὸ τῶν πατρικίων ὡς πρότερον ἐβλάπτοντο περὶ τὰ συμβόλαια, πάντας ἀνεῖλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν.

CAPUT II.

LEGES XII TABULARUM.

HISTORIA.[5]

Livius (*3,9*): C. Terentilius Arsa tribunus plebis eo anno (*u. c.* 292) fuit. Is — maxime in consulare imperium, tanquam

1) (leges cum de contractibus tum de delictis per curias tulit, erant autem numero fere quinquaginta.) — 2) (ille iudiciis publicis separatis a privatis ipse quidem de criminibus ad rem publicam pertinentibus suscepit cognitionem, rerum autem privatarum privatos iudices esse iussit, quibus normas et regulas leges dedit a se conscriptas.) — 3) *Vide supra Leg. Rom. 13.* — 4) (Tarquinius leges a Tullio scriptas, per quas non, ut antea, in contractibus a patriciis vexabantur, omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summoveri iubens delevit.) *Cf. Dion. 5,2*: (Βροῦτος καὶ Κολλατῖνος) τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων, τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, — οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο. — 5) *Legum XII tab. historiam accu-*

nimium nec tolerabile liberae civitati, invehebatur: — 'duos pro uno dominos acceptos — infinita potestate, qui — effrenati ipsi omnes metus legum — verterent in plebem; quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut Vviri creentur legibus de imperio consulari scribendis.' — (*10*:) Anno deinde insequenti (293) lex Terentilia a toto relata collegio novos aggressa consules est. (*11*:) — patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda (se) gerebant. (*14*:) — per totum annum artibus lex elusa est. (*15*:) Nihil novi novus annus (294) attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. (*17*:) — nec lex tamen ferri — potuit. (*21*:) — SCta fiunt, 'ut neque tribuni legem eo anno ferrent, neque' *cet.* (*24*;) — tribuni (295), — comitia quaestores habere de reo (Volscio), nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. (*25*:) — consules facti (296) duas residuas anni prioris causas exceperunt, — legem — impediebant —. Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum mensum spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc intervalli datum res tranquillas in urbe fecit. (*29*:) Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed — ne quid ferretur ad populum patres tenuere. (*30*:) — initio anni (297), cum foris otium esset, domi seditiones — eadem lex faciebat, ulteriusque ventum foret, adeo exarserant animi, ni *cet.* (*31*:) Domi forisque otium fuit (298). — sequente anno (299) — legem omnibus contionibus suis celebrabant (tribuni). — (novi consules) aiebant — 'plebem et tribunos legem ferre non posse.' Tum abiecta lege, quae promulgata consenuerat. tribuni lenius agere cum patribus: 'finem tandem certaminum facerent, — communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent, sinerent creari.' Rem non adspernabantur patres, laturum leges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Came-

---

ratius enarraverunt Liv. 3,9—57, Dion. 10,1—60, Pompon. in D. 1,2,2,3.4.24 E Livio quae huc pertinent exscripsi.

rinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae civitatium instituta mores iuraque noscere. (*32*:) — quietus annus (301) — silentio tribunorum, quod — legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio praebuit. — Iam (302) redierant legati cum Atticis legibus. Eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari Xviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerenturne plebei, controversia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus. — (*33*:) Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, — mutatur forma civitatis ab consulibus ad Xviros. — Decemviri creati Appius Claudius *cet.* — (*34*:) Tum (303) legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis X tabulis, populum ad contionem advocaverunt: — ‘se — omnibus, summis infimisque, iura aequasse’. — Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite editos satis correctae viderentur, centuriatis comitiis X tabularum leges perlatae sunt, quae nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privatique est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolvi posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio — desiderium Xviros iterum creandi fecit. — (*37*:) Iam et processerat pars maior anni (304) et duae tabulae legum ad prioris anni X tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu rei publicae opus esset. (*57*:) Priusquam urbem egrederentur — (*consules a.* 306) leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant. [1]

1) *Quaenam XII tab. apud Romanos fuerint fata, quomodo capta a Gallis urbe interierint, num postea restitutae sint, quomodo temporum decursu textus earum sit mutatus, quinam apud veteres iis exstiterint interpretes, omnia optime exposuit Rud. Schoell, legis XII tab. reliquiae 1866. p. 1–39. Qui vero nostra aetate inde a saeculo XVI colligendis et restituendis XII tab. reliquiis operam dederint scriptores enarravit H. Dirksen, Uebersicht der bisherigen Versuche zur Herstellung des Textes d. XII Taf. 1824. Qui etiam rationem et viam, quae esset ingredienda, novam constituit tantaque eruditione absolvit, ut omnes qui post eum XII tab. ediderunt, in eo substiterint pauca addentes vel emendantes. Quod unum libro deest,*

TABULA I.

1. SI IN IUS VOCAT, ITO. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO. 2. SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO. 3. SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, IUMENTUM DATO. SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

4. ASSIDUO VINDEX ASSIDUUS ESTO; PROLETARIO IAM CIVI QUIS VOLET VINDEX ESTO.

Testimonia: I, 1. *Porphyrio* (*ad Hor. sat. 1,9,76*): Adversarius molesti illius Horatium consulit, an permittat se antestari, iniecta manu extracturus ad praetorem, quod vadimonio non paruerit. De hoc autem lege XII tab. his verbis cautum est: 'Si in ius vocationi tantestaminigitur (*sic, non* tiur, *codex*) en capito'. Antestari est (an *ins. cod.*) ergo ante testari (antestare *cod.*) scilicet antequam manum iniciat'. *Cic.* (*de leg. 2,4*): A parvis —, Quinte, didicimus: 'si in ius vocat' atque (at *ins. codd.*) alias eiusmodi leges nominare. *Gell.* (*20,1,25*): Verba sunt haec legis: 'si in ius vocat'. *Rh. ad Her.* (*2,13*): Lege ius est id, quod iussu populi sancitum est, quod genus: ut in ius eas, cum voceris. — *Cf. Fest.* Em. Igitur. *Verba ut supra leguntur constituit iam Gothofredus, nisi quod* ito *vocem inseruit demum Heindorf, ZGR. 2,432—440.* [*Mihi* ito *videtur rectius abesse.* TH. M.]

2. *Fest.*: Struere antiqui dicebant pro adicere, — at in XII quod est: 'si calvitur — iacito', alii putant significare retrorsus ire, alii *cet. Fest.*: 'Pedem struit' in XII significat 'fugit'. — *Cf. Non.* Calvitur. *D. 50,16,233 pr.*

3. *Gell.* (*20,1,25*): Verba sunt haec de lege Si in ius vocat: 'si morbus aevitasve vitium escit qui in ius vocabit iumentum dato'. *Verba* qui in ius vocabit *interpretis esse vidit Schoellius.* — *Varro* (*de l. l. 5,140*): arcera, quae etiam in XII tab. appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum ut arca. — *Cf. Gell. 20,1,11.24—30. Fest.* Escit. *Non.* Arcera.

4. *Gell.* (*16,10,5*): Ennius verbum hoc (proletarius) ex XII tab. — accepit, in quibus, si recte commemini, ita scriptum est: 'assiduo — proletario iam ciui (iam ciui *omittunt codd. Gellii familia altera*) cui quis volet uindex esto.' [*Scr.* proletario cui (= *alicui*) qui volet. TH. M.] *Cic. top. 2,10*: Cum lex (*ins.* aelia sentia *libri*) assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti; locuples enim est assiduus, ut ait L. Aelius. — *Cf. Fest.* Assiduus. Vindex. *Non.* Proletarii. *D. 2,4,22,1; 50,16,234,1.*

---

ut legitima XII tab. verba, si quae tradita nobis sunt, ex artis philologicae ratione sub examen revocarentur, id scite perfecit Schoellius l. l., quem paucis locis exceptis ex iuris ratione diiudicandis secutus sum. Quod constituit Dirksen systema XII tab. licet non ubivis satisfaciat, ut Schoellius ita ego quoque retinui, ne modus citandi turbaretur.

5. NEX . . . FORTI SANATI . . .

6. REM UBI PACUNT, ORATO. 7. NI PACUNT, IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSSAM COICIUNTO. COM PERORANTO AMBO PRAESENTES. 8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. 9. SI AMBO PRAESENTES, SOLIS OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

10. *Gellius* (*16,10,8*): cum proletarii et assidui et sanates et VADES et SUBVADES et XXV asses et taliones — evanuerint, omnisque illa XII tabularum antiquitas — lege Aebutia lata consopita sit —.

---

5. *Fest.:* Sanates: . . . in XII: nex . . . forti sanati (*vide infra in epitome nostra Festi*) . . . *Idem alibi:* In XII cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Forctibus. *Cf. Fest.* Forctes. Horctum. *Gell.* (*16,10,8*)*:* cum proletarii et assidui et sanates — omnisque illa XII tab. antiquitas — consopita sit. *Cf. fr. 10.*

6—9. *Rh. ad Her.* (*2,13,20*): Pacta sunt, quae legibus observanda sunt, hoc modo: 'rem — cuicito' (*sic libri*). *Gell.* (*17,2,10*): 'Sole occaso'; non insuavi vetustate est, — in XII autem tabulis verbum hoc ita scriptum est: 'ante meridiem causam coniciunt (*sic libri*). cum perorant sol (solis *cod. Paris.*) occasus — esto'. — *Prisc.* (*de arte gramm. 10,5,32*): antiqui 'pago' quoque dicebant, pro paciscor, *citans ex Cicerone:* pacta sunt quae legibus observanda sunt hoc modo: 'rem ubi pagunt orationi (*sic libri*) pagunt'. — *Quinct.* (*1,6*): cum in XII tab. legeremus: 'ni ita pacunt'. *Scaurus* (*de orthogr. p. 2253*): testantur XII tab., ubi est 'ni pacunt' per hanc formam, quod male quidam per C enuntiant, est enim praeteritum eius pepigi a pango. *Censor.* (*de die nat. 23*): in XII tab. nusquam nominatas horas invenies, — sed: 'ante meridiem'. — *Cf. Non.* Coicere. *Ps. Asc. in Verrin. 2,1,27. Gai. 4,15.* — *Varro* (*de l. l. 7,51*): Supremum a superrumo dictum, itaque in XII dicunt: 'solis — esto.' *Macr.* (*sat. 1,3,14*): sicut expressum est in XII tab.: 'solis — esto.' *Cens.* (*d. d. nat. 24*): plurimi supremam post occasum solis esse existimant, quia est in XII tab. scriptum sic: 'solis — esto'. *Fest.* Supp[remum] — extre[mum, significat, ut] in legibus XII: 'solis — esto'. — *Cf. Plin.* (*n. h. 7,60*): XII tab. ortus tantum et occasus nominantur. *Varro de l. l. 6,5; 7,51. Fest.* Tempestatem. — Com *esse* σύν, una, secum, invicem *observavit Bergkius mus. Rhen. 19,605, probante Schoellio p. 102.* [*Immo scribendum est:* causam coiciunto, tum peroranto ambo praesentes *duce Gaio 4,15*: cum ad iudicem venerant, antequam apud eum causam perorarent, solebant breviter et quasi per indicem rem exponere, quae dicebatur causae coniectio. *Deinde etsi apud Gellium* sole occaso *vetustum esse dicitur legiturque in lege Plaetoria (apud Censorinum l. c.)* ad solem occasum, *in* solis occasus *consentiunt Varro Festus Macrobius Censorinus, item ex libris Gellianis unus isque optimus*: sol *Gelliani libri reliqui.* TH. M.]

TABULA II.

1. *Gaius* (*4,14*): de rebus M aeris plurisve D assibus, de minoris vero L assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. [At] si de libertate hominis controversia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est.

2. . . . MORBUS SONTICUS . . AUT STATUS DIES CUM HOSTE . . QUID HORUM FUIT UNUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFISSUS ESTO.

3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

TABULA III.

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO. 2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO. 3. NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO

II, 2. *Fest.*: Sonticum morbum in XII significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa. *Gell.* (*20,1,27*): morbum vehementiorem — legum istarum scriptores — morbum sonticum appellant. *Cf. Fest.* Insons. Sontica. *D. 50, 16,113; 42,1,60.* — *Cic.* (*de off. 1,12*): Hostis — apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tab.: 'aut — hoste'. *Cf. Fest.* Status. *D. 50,16,234 pr.* (*Ad iuramentum militare pertinet* status condictusve dies *apud Gell. 16,4 et Plaut. Curc 1,1,4.*) — *Capito apud Festum*: Reus: — nam (numa *cod.*) in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'Quid horum fuit unum (*sic cod.*, vitium *em. Cuiacius*) iudici — eo die diffensus (*sic cod.*) esto'. *Ulp.* (*D. 2,11,2,3*): lex XII tab., si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediebatur, iubet diem iudicii esse diffisum. *Cf. leg. Urson. c. 95,2,21—36.* [*Scripsi* diffissus, *cum constet de infinitivo* diffindere *Gell. 14,2,11 et de perfecto* diffidi *Liv. 9,38,15.* TH. M.]

3. *Fest.* Portum in XII pro domo positum, omnes fere consentiunt: 'cui — ito'. *Idem alibi:* Vagulatio in l. XII significat quaestionem cum convicio: 'cui — ito'.

III. 1—4. *Gell.* (*20,1,42—45*): Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis XXX dies sunt dati —. Sic enim sunt, opinor, verba legis: 'aeris — dato.'

1. *Gell.* (*15,13,11*): Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII tab. scriptum his verbis: 'aeris conf. rebusque (iure *om.*) iud. — sunto'. — *De tempore iudicati cf. Gai. 3,78. D. 42,1,4,5; 7.* — *Schoell p. 106 verba* rebusque iure *delenda et* aeris confessi iudicatis *coniungenda censet, immemor ut videtur, de confesso iudicium non fieri iure Romano.*

2. *De manus iniectione cf. Gai. 4,21.*

3. *Cf. Ter. Phorm. 2,2,20:* ducent damnatum domum. *Donat.:* secundum ius scilicet, quo obaerati, dum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Liv. 8,28*: iussi consules (*a.* 428) ferre ad populum, ne quis in compedibus aut in nervo teneretur. *Fest.* Nervum. — In eo vindicit *sicut* in re vindicare *apud*

AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO, NE MINORE, AUT SI VOLET MAIORE VINCITO. 4. SI VOLET SUO VIVITO. NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO. SI VOLET PLUS DATO.

5. *Gellius (20,1,46—7)*: Erat autem ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO.

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS [ESTO].

TABULA IIII.

1. *Cicero (de leg. 3,8,19)*: cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer.

Gell. 20,10,7.9. Sch. 92. [Gellius l. c. ut recte distinxit rem, quam vindicamus, puta agrum, a particula, puta gleba, in qua vindicamus, ita ubi haec distinctio locum non habet, praepositio admitti non potest, sed solus accusativus; mihi in iure *vocabula videntur ad explicanda ea quae sunt* endo eo *adscripta esse ab interprete antiquissimo, qui recte omnino* eo *referret ad id quod praecedit* in ius ducito. TH. M.] — *Lectionem traditam* minore — maiore *defendit Puchta, inst. § 179 not. i; verba permutanda censent plerique. Hu., Nexum p. 38, n. 100.*

4. *pro* farris *libri* ferri. — *Cf. Gai. lib. II ad l. XII tab. (D. 50,16, 234,2):* Verbum vivere quidam putant ad cibum pertinere, sed Ofilius — ait, his verbis et vestimenta et stramenta contineri.

6. *Gell. (20,1,48—52)*: eam capitis poenam — metuendam reddiderunt. Nam — secare, si vellent, atque partiri corpus addicti — permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam forte formidare: 'tertiis — esto'. — *Cf. Gell. l. c. 52*: dissectum esse antiquitus neminem equidem legi neque audivi. — *Quinct. 3,6,84*: in XII tab. debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit. *Tertull. apol. 4*: iudicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est. *Dio Cass. fragm. 12:* τοῦτο μὲν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐνενόμιστο, ἀλλ' οὔ τί γε καὶ ἔργῳ ποτὲ ἐγεγόνει. — *Multi de bonorum sectione intellegere volunt hanc legem, quos merito perstringit Niebuhr, röm. Gesch. 2,670—72. Cf. Puchta, Inst. § 179, n.*

7. *Cic. (de off. 1,12) in loco supra II, 2 exscripto addit:* itemque: 'adversus — auctoritas'.

IV. 1. necatus *Puteanus,* legatus *libri.* — *Cf. supra Leg. Rom. 11.*

2. Si pater filium ter venum duuit, filius a patre liber esto.

3. *Cicero* (*Phil. 2,28*): Illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII tab. claves ademit, exegit.

4. *Gellius* (*3,16,12*): comperi, feminam — in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

TABULA V.

1. (*Gaius 1,144—5*): Veteres — voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, — in tutela esse; — exceptis virginibus Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

2. *Gaius* (*2,47*): Mulieris, quae in agnatorum tutela erat,

---

2. *Ulp. fr.* (*10,1*): filius ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit, id enim lex XII tab. iubet his verbis: 'si pater — esto'. *Gai.* (*1,132*): lex enim XII tab. tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: 'si pater — a patre filius liber esto'. — uenum dauit *Ulpiani liber,* uenum d(uit?) *Gai; de futuro hoc secundo dixit Schoell. p. 83. — Cf. Gai. 4,79. Dion. 2,27, postquam dixit iam a Romulo* (*l. 10*) *hoc constitutum esse, addit:* τοῦτον τὸν νόμον — οἱ — δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων. *Quem Dion. locum, ex quo Dirksenius totam Romuli de patria potestate legem in XII receptam esse collegerat, ad solam venditionem filiorum pertinere recte monet Sch. p. 52.*

3. *Cf. Gai. l. III ad XII tab.* (*D. 48,5,43*): Si ex lege repudium missum non sit *cet. — Legem a Dirkseno omissam recte inseruit Schoell 57. Divortii formula posteriore tempore fuit:* res tuas tibi habeto. *D. 24,2,2,1. Plaut. Amph. 928, Trin. 266; priore tempore fuisse:* baete foras *ostendit Buecheler, Jahrb. Phil. 105,565. Varro ap. Non.* (*77*): annos multos quod parere ea non poterat mulierem foras baetere iussit. *Plaut. Cas. 2,2,35:* M. Semper tu huic verbo vitato! C. Cui verbo? M. I foras mulier! *Mart. 11,104, 1:* Uxor, vade foras, aut moribus utere nostris.

4. *Ulp. ad Sab.* (*D. 38,16,3,9.11*): ex lege XII tab. ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus —; post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem.

V. 1. *Fortasse etiam de Vestalium hereditatibus lege XII tab. cautum aliquid erat; Gell.* (*1,12,18*) *dicit:* in commentariis Labeonis, quae ad XII tab. composuit, ita scriptum est: 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam. Sed bona eius in publicum redigi aiunt; id quo iure fiat, quaeritur.' *Cf. l. Num. 9.*

2. *Cf. Gai. 1,157:* olim — quantum ad l. XII tab. attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores.

res mancipii usu capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore [auctore] traditae essent: id[que] ita lege XII tab. [cautum erat].

3. Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto. 4. Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. 5. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.

6. *Gaius (1,155)*: Quibus testamento — tutor datus non sit, iis ex lege XII [tabularum] agnati sunt tutores.

7. a. Si furiosus escit, adgnatum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto. — b. . . . ast ei custos nec escit . .

---

3. *Saepissime huius legis verba a veteribus afferuntur, diverso autem modo:* 'uti legassit suae rei, i. i. e. (*Gai. 2,224. Inst. 2,22 pr. Pomp. D. 50, 16,120*); 'uti legassit quisque de sua re, i. i. e.' (*Nov. 22,2 pr.*); 'paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit (*vel* legassit), i. i. e.' (*Cic. de inv. 2,50; Rh. ad Her. 1,13*); 'uti legassit super pecunia tutelave suae rei, i. i. e.' (*Ulp. fr. 11,14*). *Accedit quod apud Paulum* (*D. 50,16,53 pr.*) *verba legis laudantur haec:* super pecuniae tutelave suae, *mendose ut videtur. Certe non solum de re atque pecunia, sed etiam de tutela legem cavisse confirmant Gaius quoque et Paulus in D. 16,2,1. 20,1.*

4. *Ulp.* (*fr. 26,1 = Coll. 16,4,1*): cautum est lege XII tab. hac: 'si intestato (intestatus *Coll.*) m. cui suus heres nec escit (*Cuiacius*, est *Coll.*, *om. Ulpiani liber*) — habeto.' *Paul. ad Sab.* (*D. 28,2,9,2*): haec verba: 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur *cet. Ulp. ad ed.* (*D. 50, 16,195,1*): Familiae appellatio — et in res et in personas deducitur, in res — in lege XII tab. his verbis: 'adgnatus — habeto'. *Minus accurate Cic.* (*de inv. 2,50*) *dicit*: Lex (est): 'Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatûm gentiliumque esto'. *Generaliter legem commemorant Gai. 3,1.9.11, Paul. Sent. 4,8, Pomp. D. 50,16,162 pr., alii.*

5. *Ulp. lib. regul.* (*Coll. 16,4,2*): Si agnatus defuncti non sit, eadem lex XII tab. gentiles ad hereditatem vocat his verbis: 'si agnatus nescit (nec escit *Cuiac.*) — habento (heres *libri*)'. — *Cf. Gai. 3,17. Paul. in Coll. 16,3,3. Cic. sub n. 4 cit.*

6. *Ulp.* (*fr. 11,3*): per eminentiam — legitimi (tutores) dicuntur, qui ex lege XII tab. introducuntur, seu palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. *Cf. D. 26,4,1; 4,5,7 pr.*

7. a. *Rhet. ad Her.* (*1,13,23*) = *Cic.* (*de inv. 2,50*): Lex, si furiosus escit (esset *vel* erit *vel* existet *libri*) — esto. *Cic.* (*Tusc. 3,5,11*): insaniam — a furore distinguimus. — Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant XII tab. Itaque non est scriptum: 'Si insanus', sed: 'si furiosus escit (esse incipit *libri*).' *Paul ad ed.* (*D. 50,16,53 pr.*): cum dicitur apud veteres: 'adgnatorum gentiliumque' *cet. Cf. D. 27,10,13; 26,1,3 pr. Gai. 2,64.*

b. *Fest.*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et

— c. *Ulpianus ad Sabinum* (*D. 27,10,1*): Lege XII tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. *Ulpianus* (*fr. 12,2*): Lex XII tab. — prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

8. *Ulpianus* (*fr. 29,1*): Civis Romani liberti hereditatem lex XII tab. patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. *Ulp. ad ed.* (*D,50,16,195,1*): Cum de patrono et liberto loquitur lex, EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM.

9. *Gordianus* (*C. 3,36,6*): Ea, quae in nominibus sunt, — ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tab. divisa sunt. *Dioclet.* (*C. 2,3,26*): ex lege XII tab. aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum.

10. *Gaius ad ed. provinciale* (*D. 10,2,1 pr.*): Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum.

TABULA VI.

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.

---

in XII est: 'ast — escit'. *Cf. Fest.* Ast. — *Haec verba priori legi post vocem* escit *inseruit Sch. 109; at* custode *fieri non potuit ut agnatorum potestas excluderetur, nisi custodem intellegas aut patrem aut tutorem, quod admitti non potest; ad aliam igitur rem spectent haec verba necesse est, fortasse ad delicta furiosi.* [Custos furiosi *cur non possit accipi enuntiative de patre tutoreque pro re coniunctis, non perspicitur, neque erravit' opinor Schoellius.* TH. M.]

c. *J. 1,23,3*: Furiosi quoque et prodigi — in curatione sunt agnatorum ex lege XII tab. *Cf. D. 27,10,13.* — *Schoellius prodigum omittit; expresse autem de eo cautum fuisse, loci citt. aperte indicant.*

8. *Gai.* (*3,40*): ita demum lex XII tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. *Cf. Coll. 16,8,2; 9,2. Gaius 1,165 = Inst. 1,17*: Ex eadem lege XII tab. libertarum et impuberum libertorum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quae et ipsa tutela legitima vocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset.

9. *Prior locus ad activam, alter ad passivam obligationem spectat, id quod neglexit Sch. 132. Cf. D. 10,2,25,9.13. C. 4,16,7; 8,36,1.*

10. *Fest.*: Erctum citum (*Scaliger*, citumque *libri*) fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum legitur. *Gell. 1,9*: anticum consortium quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito.'

VI. 1. *Cincius apud Festum*: Nuncupata pecunia est — nominata (nomina *cod.*), certa, nominibus propriis pronuntiata: 'cum — esto', id est (ita *cod.*) uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. *Cic.* (*de or. 1,57*): ut totum illud: 'uti

2. *Cicero* (*de off. 3,16*): cum ex XII tab. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset, dupli poenam subiret, a iuris consultis etiam reticentiae poena est constituta.

3. *Cicero* (*top. 4*): usus auctoritas fundi biennium est, — ceterarum rerum omnium — annuus est usus.

4. *Gaius* (*1,111*): lege XII tab. cautum erat, ut si qua nollet eo modo (usu) in manum mariti convenire, ea quotannis trinoctio abesset atque eo modo [usum] cuiusque anni interrumperet.

5. a. Si qui in iure manum conserunt. . . — b. *Ulp. manual.* (*Vat. fr. 50*): et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.

6. *Livius* (*3,44*): Advocati (Verginiae) — postulant, ut

---

lingua nuncupassit' non in XII tab., — sed in magistri carmine scriptum videretur. *Ulp. in Vat. fr. 50*: et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat. *Cf. Gai. 1,119; 2,104. Varro de l. l. 6,60.*

3. *Ciceronis locus integer haec habet:* Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est, ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium; at in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat. *Cic.* (*p. Caec. 19*): Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Gai. 2,42:* [Usucapio] mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio et ita lege XII tab. cautum est. *54:* lex — XII tab. soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno. *Boeth. in Cic. top. l. c.:* Hic igitur aedium usus (!) auctoritatem biennio fieri sentit (Cicero).

4. *Gell.* (*3,2,13*): trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII tab. deberet *cet.*

5. a. *Gellius* (*20,10,7.8*): Manum conserere est rem eam (*Huschke,* conserere nam *libri*), de qua re disceptatur in iure, — cum adversario simul manu prendere, et in ea re sollemnibus (omnibus *libri*) verbis vindicare, id est uindicia. Correptio (consertio?) manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex XII tab. fiebat, in quibus ita scriptum est: 'si cui (*sic libri*) in — conserunt'.

b. *Ulpiani locus integer haec habet*: Pomponius putat, non posse ad certum tempus deduci (usumfructum) nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse; ego didici, et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem — confirmat. — *Hunc locum cum priore coniungendum esse, verisimile non est, quia in in iure cessione contravindicatio manibus consertis locum non habuit. Cf. Gai. 2,24.*

6. *Pomp. enchir.* (*D. 1,2,2,24*): Verginius — cum animadvertisset, Ap. Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in XII tabulas transtulerat, vindicias

(Ap. Claudius) — lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAVE ET CONCAPIT NE SOLVITO.

8. *Ulpianus ad edictum* (*D. 47,3,1 pr.*): Lex XII tab. neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare, — sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

9. . . QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMPTA ERUNT . .

TABULA VII.

1. *Varro* (*de l. l. 5,22*): XII tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt. — *Festus:* Ambitus — dicitur circuitus aedificiorum, patens — pedes duos et semissem. — *Maecianus* (*assis distr. 46*): Sestertius duos asses et semissem (valet), — lex — XII tab. argumento est, in qua duo pedes et semis 'sestertius pes' vocatur.

2. *Gaius l. IV de leg. XII tab.* (*D. 10,1,13*): Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: Ἐάν τις αἱμασιάν *cet.*

3. a. *Plinius* (*n. h. 19,4,50*): In XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea 'hortus', in horti vero 'heredium'. — b. *Festus:* [Tugu]ria a tecto appellantur

---

filiae suae a se abdixisse, et secundum eum, qui in servitutem — petierat, dixisse *cet. Cf. Dion. 11,30. Liv. 3,56.*

7. 8. *Fest.* Tignum non solum in aedificiis — appellatur sed etiam in vineis, ut est in XII: 'tignum — uineave et concapit (e compage *Bosius et Mommsenus*, e concape *O. Mueller*, e concapi *Schoell*, sei concapit *Huschke*) ne solvito.' *Paulus ad ed.* (*D. 6,1,23,6*): Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tab., nec eo nomine ad exhibendum agi, sed est actio antiqua de tigno iuncto quae in duplum ex lege XII tab. descendit. *Videantur J. 2.1,29. D. 46,3,98,8. Cf. Hu., ad l. XII tab. de tigno iuncto. 1837 Windscheid, Pand. § 188. n. 10—15.*

9. *Fest.*: Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: 'quandoque — erunt'. *Cf. Fest.* Sarpta. *Julian. ex Min.* (*D. 6,1,59*): alienis aedificiis conexa, — simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti. — *Supplementa Huschkii quae sunt haec:* [neque vinea] quandoque sarpta, donec dempta erunt, [tigna vindicito] *refutat Schoellius p. 104—106.*

VII. 3. *Cf. Fest.* Hortus. Heredium. *D. 50,16,180.*

[domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in explana]tione XII ait etiam . . .[signifi]cari.

4. *Cicero* (*de leg. 1,21*): usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt.

5. a. SI IURGANT. . . — b. *Cic.* (*de leg. 1,21*): controversia est nata de finibus, in qua — e XII tres arbitri fines regemus.

6. *Gaius ad ed. provinc.* (*D. 8,3,8*): Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

7. VIAM MUNIUNTO: NI SAM DELAPIDASSINT, QUA VOLET IUMENTO AGITO.

8. a. SI AQUA PLUVIA NOCET, . . — b. *Paulus ad Sab.* (*D. 43, 8,5*): Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege XII tab., ut noxa domino sarciatur.

9. a. *Ulp. ad ed.* (*D. 43,27,1,8*): lex XII tab. efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — b. *Pomponius ad Sab.* (*D. 43,27,2*): Si arbor ex vicini fundo

---

5. a. *Cic. de rep.* (*4,8 ap. Non.* Iurgium): Admiror — verborum — elegantiam: 'Si iurgant' inquit; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur; — iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.

b. exisres *pro* e XII tres *libri.*

6. *Cf. Varro de l. l. 7,15:* Anfractum est flexum, — ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in anfracto XVI, id est in flexu. *Fest.* Viae. *D. 8,3,13,2; 8,6,6 i. f.*

7. *Fest.* Viae: Lex iubet XII [in anfracto fle]xuque pedes latas esse vias, ut [adiciat:] 'viam muniunto ni sam delapidassint (*sic Mommsenus*; sandilapidas *vel* omsamdi lapidas ... sunt *vel* dionisam lapides sunt *libri*; *cf.* sas = eas *Fest. s. v. et alibi:* delapidata lapide strata) qua volet iumento agito'. *Cic.* (*p. Caec. 19*): si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum.

8. a. *Pomp. ex Plautio* (*D. 40,7,21 pr.*): Et quod ita scriptum est: 'videbitur', pro hoc accipi debet: 'videri poterit'; sic et verba legis XII tab. veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. (*In Digestis est* nocet; *sed scribendum* nocebit *propter antecedens* videbitur.) [*At haec composuit Pomponius, ut positive dicta ostenderet accipi posse de iis quoque quae fieri possunt, itaque nihil mutandum.* TH. M.] *Cic.* (*top. 9*)*:* aqua pluvia nocens — iubetur ab arbitro coerceri.

b. Noxa domino sarciatur *Mommsenus;* noxae domino caveatur *traditur.*

9. *Cf. Paul.* (*sent. 5,6,13*): Arbor, quae — imminet — in vicini agrum, nisi a domino sublucari non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet. *Fest.:* Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere.

vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tab. de adimenda ea — agere potes.

10. *Plinius* (*n. h. 16,5,15*): Cautum est — lege XII tab., ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

11. *Iustiniani Institutiones* (*2,1,41*): Venditae — et traditae (res) non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato; quod cavetur — lege XII tab.

12. *Ulpianus* (*fr. 2,4*): Sub hac condicione liber esse iussus 'si decem milia heredi dederit', etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet.

TABULA VIII.

1. a. QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT . . — b. *Cicero* (*de rep. 4,12*): XII tab. cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.

---

10. *Gai. l. IV ad l. XII tab.* (*D. 50,16,236,1*): Glandis appellatione omnis fructus continetur. *Cf. D. 43,28,1.*

11. *Cf. Pomp. ad Q. Muc.* (*18,1,19*): Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum. — *Cf. Bechmann, der Kauf. § 21.39.44. Leist, Mancipation. 510—25.*

12. *Pomp. ad Q. Muc.* (*D. 40,7,29,1*): quoniam lex XII tab. emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur *cet. Modest. different.* (*ib. 25*): Statu liberos venum dari posse leges XII tab. putaverunt. *Cf. Fest.* Statuliber.

VIII. 1. a. *Plin.* (*n. h. 28,2,10—17*): quaestionis — est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum. — Quid? non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt: 'qui fruges excantassit' et alibi: 'qui malum carmen incantassit'?

1. b. *Cic.* (*Tusc. 4,2*): XII tab. declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam lege sanxerunt. *Fest.*: 'Occentassit' (occentassint *liber*) antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit' dicimus. *Arnob.* (*adv. gent. 4,34*): Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et vita, Xviralibus scitis evadere noluistis impune *cet. Hor.* (*sat. 2,1,82*): Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque: — sed bona si quis —? — solventur risu tabulae. *Porph. ad Hor. l. c.*: lege (XII tab.) cautum erat, ne quis in quemquam maledicum carmen scriberet. *Hor.* (*ep. 2,1,152*): lex — malo quae nollet carmine quemquam describi. *Paul.* (*sent. 5,4,6*): Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de famosis carminibus *cet. Cornutus* (*in Pers. sat. 1, 137*): lege XII tab. cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice invehebatur. — *Utramque vocem* incantassit *et* occentassit *in XII tab. scrip-*

2. SI MEMBRUM RUP[S]IT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO. 3. MANU FUSTIVE SI OS FREGIT LIBERO, CCC, [SI] SERVO, CL POENAM SUBITO. 4. SI INIURIAM FAXSIT, VIGINTI QUINQUE POENAE SUNTO.

5. . . . RUP[S]IT . . . SARCITO.

---

tam fuisse, earumque alteram ad artes magicas alteram ad convicia famosa spectasse, e locis supra allatis patet. Unde efficitur, carmen malum *et carmen famosum diversam in XII tab. habuisse vim, quamquam Horatius eiusque interpretes carmini* malo *vim famosi subiecerunt. Dirks et Sch. malum carmen perperam cum malo veneno (fr. 25) coniungunt.*

2. *Fest.:* Talionis mentionem fieri in XII ait Verrius hoc modo: 'si m. rapserit (*sic fere Festi libri*, rupit *Gelliani*, rupsit *Schoell*) — esto'. *Gell. (20, 1,14)*: Nonnulla — in istis legibus (XII tab.) ne consistere quidem — visa sunt, velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria fallit, haec sunt: 'si m. rupit ni cum e pacto talio esto'. *Gai. (3,223)*: Poena — iniuriarum ex lege XII tab. propter membrum quidem ruptum talio erat. *Cf. Paul. (sent. 5,4,6)*: Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de — membris ruptis et ossibus fractis. *Prisc. (gramm. 6,13,69)*: Quidam veterum — 'ossum' proferebant — Cato tamen 'os' protulit in IV. orig.: 'Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur'.

3. 4. *Paul. de iniur. (Coll. 2,5,5)*: Iniuriarum actio — legitima — ex lege XII tab.: qui iniuriam alteri facit, V et XX sestertiorum poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales velut: 'manu fustive si os (*sic Lachmann, ZGR. 10,311;* manifestos *libri*) — poenam subito (subitos extertiorum *libri*)'. [*Haec non ipsa legis verba sunt, sed aeque atque quae praecedunt Pauli ad legitima accommodata sic restituenda:* velut manu fustive si os fregit libero, trecentorum, si servo, CL poenam subit sestertiorum. TH. M.] — *Gai. (3,223)*: Propter os — fractum aut conlisum CCC assium poena erat, si libero os fractum erat, at si servo CL. *Cf. Paul. et Prisc. supra l. 2 all. Gell. (20,1, 32)*: iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicaverunt. *Gai. (3,220)*: Iniuria — committitur, cum quis pugno puta aut fuste percussus — erit. — *Gell. (20,1,12)*: ita de iniuria poenienda (in XII) scriptum est: 'si iniuriam alteri (alteri *delevit Schoell*) faxsit viginti quinque aeris poenae sunto'. *Fest.:* Viginti quinque poenae in XII significat XXV asses. *Gai. (3,223)*: propter ceteras iniurias XXV assium poena erat constituta. *Gell. (16,10,8)*: cum 'proletarii' — et 'viginti quinque asses' et taliones — evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *cet.*

5. *Fest.:* Rupsit in (*sic Scaliger,* rupit in *Mommsen, Rh. Mus. Ph. 15, 464,* rupitias *codex*) XII significat damnum dederit. *Idem alibi:* Sarcito in XII Ser. Sulpicius ait significare 'damnum solvito, praestato'. *Ulp. ad ed. (D. 9,2,1 pr.)*: Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive XII tab. sive alia quae fuit. — *Coniungendos esse hos Festi locos iamdudum communis fuit vv. dd. opinio.* [*Sed cf. propter posteriorem huius tabulae fr. 10 et 14.* TH. M.]. *Priorem Mommsenus l. c. emen-*

6. *Ulpianus l. XVIII ad ed.* (*D. 9,1,1 pr.*): Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, — lex (XII tab.) voluit aut dari id quod nocuit — aut aestimationem noxiae offerri.

7. *Ulpianus l. XLI ad Sabinum* (*D. 19,5,14,3*): Si glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, — neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie — agi posse.

8. a. QUI FRUGES EXCANTASSIT . . — b. . . NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS . . .

9. *Plinius* (*nat. hist. 18,3,12*): Frugem — aratro quaesitam noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari iubebant, — impubem praetoris arbitratu verberari noxiamve duplionemve decerni.

---

datum, ut supra adnotavimus, coniecit ad fr. 2 esse referendum. At Festi interpretationem: rupsit = damnum dederit *non convenire cum membro rupto et talione, recte monuit A. Pernice, Sachbeschäd. p. 3; scilicet sarciri iusserunt XII tabulae ea quoque, quae praeter membrum quis* rupsit. *Vocem* rupitias *retinendam putat Sell, die actio de rupitiis sarciendis, 1877.*

6. *Inst.* (*4,9 pr.*): Animalium nomine — si — pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII tab. prodita est: quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex XII tab. scripta est. *Cf. Fest.* Pauperies. Noxia.

8. a. *Plinius l. c. supra ad 8,1. Sen.* (*nat. qu. 4,7*): in XII tab. cavetur, ne quis alienos fructus excantassit.

b. *Serv.* (*Verg. egl. 8,99*): 'traducere messes'. Magicis quibusdam artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: 'neve — pellexeris'. *Aug.* (*civ. dei 8,19*): quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nonne in XII tab. — Cicero commemorat esse conscriptum et ei, qui hoc fecerit, supplicium constitutum? *Apul.* (*apol. 47*): Magia — XII tab. propter incredundas frugum illecebras interdicta. — *Formam* pellexeris *merito suspectam habet Sch. 49,76, attamen lex neque reiicienda neque cum priore confundenda est: nam* excantare *est damnum dare,* pellicere *lucrum facere; illud respicit Ovidius* (*am. 3,7,31*): carmine laesa Ceres sterilem vanescit in herbam; *hoc Plinius* (*n. h. 18,6,41—42*): C. Furius Chresimus —, cum in parvo — agello largiores — fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges alienas perliceret veneficiis; quam ob rem ab Sp. Albino curuli [aedile] die dicta — instrumentum rusticum — in forum attulit et — dixit: veneficia mea, Quirites, haec sunt.

9. [Noxiamve duplionemve decerni *libri, recte opinor, scilicet ut verberum poena afficiatur impubes pupillus,* noxia dupliove *spectet ad impuberem filiumfamilias* (*Gai. 4,75*); *cavendum a lectione interpolata* noxiamque duplione decerni. TH. M.]

10. *Gaius l. IV ad XII tab.* (*D. 47,9,9*): Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, id est neglegentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

11. *Plinius* (*nat. hist. 17,1,7*): cautum est XII tabulis, ut qui iniuria cecidisset (succidendi *vocabulo lex usa est*) alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.

12. SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

13. LUCI . . . SI SE TELO DEFENDIT, . . . ENDOQUE PLORATO.

---

10. *Cf. glossa cod. Leidensis Voss. fol. 82 (Loewe prodrom. corporis glossar. p. 100; M. Cohn, Ztschr. der Savignystiftung Rom. 2 p. 112):* noxam sarcito damnum solvito.

11. *Paul. ad Sab.* (*D. 47,7,1*): Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex XII tabularum dandam actionem Labeo ait. *Gai.* (*4, 11*): quod lex XII tab. ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. *Paul. ad ed.* (*D. 12,2,28,6*): Colonus, cum quo propter succisas — arbores agebatur —, si iuraverit se non succidisse, sive e lege XII tab. de arboribus succisis sive e lege Aquilia — convenietur, — defendi poterit. — *Cf. D. 47,7,5 pr.*: Caedere non solum est succidere, sed etiam ferire caedendi causa.

12. *Macr.* (*sat. 1,4,19*): Xviri in XII tab. inusitatissime 'nox' pro 'noctu' dixerunt; verba haec sunt: 'si nox furtum factum sit (faxsit *em. Cuiacius*) si — esto', in quibus verbis etiam id notandum, quod — non 'eum' — sed 'im' dixerunt. (*Fest.* Im.) *Gell.* (*8,1 ind.*): Xviri in XII tab. 'nox' pro 'noctu' dixerunt. (*20, 1,7*): nisi duram esse legem putas, quae — nocturnum — furem ius occidendi tribuit.

13. *Cic.* (*p. Tull. 20,47*): Atque ille mihi legem de XII tab. recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luci, si se telo defendat. (*21, 50*): Furem — luce occidi vetant XII tab. —, nisi se telo defendit, inquit; etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo eo ac repugnabit, non occides; quod si repugnat, endoplorato, hoc est conclamato, ut aliqui audiant et conveniant. *Fest.*: 'Sub vos placo' in precibus — id quod supplico, ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. *Prisc.* (*gr. 6,18,93*): Ennius in XVI annalium: 'si luci, si nox'. — *Dubitari potest inde, utrum lex furem occidere permiserit si —, an vetuerit nisi —. Cic.* (*l. c.*) *habet utrumque, Gai. ad ed.* (*D. 47,2,54,2*) *dicit:* Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex XII tab. permisit, quam si telo se defendat. *De sola permissione loquuntur Gai. ad ed.* (*D. 9,2,4,1*): Lex XII tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is telo se defendat. *Gell.* (*11,18,6*): Xviri — furem tum demum occidi permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se defenderet. *Cic.* (*p. Mil. 3,9*): XII tab. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impune voluerunt. *Ulp. ad ed.* (*Coll. 2,7,3,2*); furem noc-

14. *Gellius* (*11,18,8*): Ex ceteris — manifestis furibus liberos verberari addicique iusserunt (Xviri) ei, cui furtum factum esset —; servos — verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitratu verberari voluerunt noxiamque — sarciri.

15. a. *Gaius* (*3,191*): Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tab. tripli est. — b. . . . LANCE ET LICIO . . .

16. SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ERIT —, [DUPLIONE DAMNUM DECIDITO].

17. (*Gai. 2,45*): furtivam (rem) lex XII tab. usu capi prohibet.

18. a. *Tacit.* (*ann. 6,16*): XII tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret. — b. *Cato* (*de r. r. praef.*): Maiores — in legibus posiverunt furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli.

19. *Paulus* (*sentent. 2,12,11*): Ex causa depositi lege XII tab. in duplum actio datur.

---

turnum — lex XII tab. omni modo permittit occidere, aut diurnum — aeque lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat.

14. *Gai.* (*3,189*): Poena manifesti furti ex lege XII tab. capitalis erat, nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat, utrum autem servus efficeretur ex addictione, an adiudicati loco constitueretur, veteres quaerebant; in [servum] aeque verberat[um animadvertebatur]. *Gell.* (*20,1,7*): nisi duram esse legem putas, quae — furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit.

15. a. *Cf. Gai.* (*3,186—7*): Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa sit; — oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit.

b. *Fest.*: Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque ante oculos tenebat. *Gai.* (*3,192*): lex (XII tab.) — praecipit, ut qui quaerere velit nudus quaerat licio (linteo *liber*) cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse (*cf.* § *193*). *Gell.* (*11,18,9*): furta quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesta forent, vindicaverunt (XII tab.). *Idem* (*16,10,8*): cum proletarii — furtorumque quaestio cum lance et licio evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas *cet.* *Inst. gl. Taur.* (*ZGR. 7,44 n. 466*): nudus ingrediebatur discum fictilem in capite portans utrisque manibus detentus (*fort.* detentum).

16. *Fest.*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: — item: 'si — erit'. *Gai.* (*3,190*): Nec manifesti furti poena per legem XII tab. dupli inrogatur. *Gell.* (*11,18,15*): furtis omnibus, quae nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli. — *Cf. Fest.* Adorare.

17. *Cf. Gai. 2,49. I. 2,6,2. D. 41,3,33 pr.*

20. a. *Ulpianus l. XXXV ad ed.* (*D. 26,10,1,2*)*:* sciendum est — suspecti crimen e lege XII tab. descendere. — b. *Tryphoninus disputat* (*D. 26,7,55,1*)*:* Si — tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur.

21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO.

22. QUI SE SIERIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FA[T]IATUR, INPROBUS INTESTABILISQUE ESTO.

23. *Gellius* (*20,1,53*)*:* ex XII tab. — si nunc quoque — qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio deiceretur.

24. a. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT, aries subicitur. — b. *Plin.* (*n. h. 18,3,12*)*:* Frugem — furtim — pavisse — XII tabulis capital erat (*8,9*) — gravius quam in homicidio.

25. *Gaius l. IV ad XII tab.* (*D. 50,16,236*)*:* Qui venenum dicit, adicere debet, utrum malum an bonum; nam et medicamenta venena sunt.

26. *Latro* (*decl. in Cat. 19*)*:* XII tab. cautum esse cognoscimus, ne qui in urbe coetus nocturnos agitaret.

---

20. a. *Cic.* (*de off. 3,15*): dolus malus et legibus erat vindicatus, ut [in] tutela XII tabulis.

b. *Cic.* (*de or. 1,36,166—7*): turpi tutelae iudicio *et paullo post:* alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tab. permiserat.

21. *Serv.* (*ad Aen. 6,609*): 'fraus innexa clienti'; ex lege XII tab. venit, in quibus sic scriptum est: 'patronus — esto'. — *Mommsen* (*Forsch. 1,384*) *ins.*: Diti patri, *propter leg. Rom. 2 ubi est* ὅσιος τοῦ καταχθονίου Διός.

22. *Gell.* (*15,13*)*:* Item ex iisdem tabulis id quoque est: 'qui — testimonium fatiatur (*coniecit Schoell 92 seq.*, fariatur *libri*) inpr. — esto'. *Gell.* (*7,7*): 'testabilis' — verbum est legis ipsius Horatiae; contrarium est in XII tab. scriptum: 'inprobus — esto'. *Cf. I. 2,10,6.*

24. a. *Cicero* (*top. 17*): iacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae: ex quo aries subicitur ille in vestris actionibus, 'si — iecit'. *Cic.* (*p. Tull. 21,51*): Quis est, cui magis ignosci conveniat, quoniam me ad XII tab. revocas, quam si quis quem imprudens occiderit? — Tamen huiusce rei veniam maiores non dederunt; nam lex est in XII tab.: 'si — fugit ma[gis quam iecit]'. *Cic.* (*de or. 3,39,158*): Nonnunquam — brevitas translatione conficitur, ut illud: 'si — fugit'. *August.* (*de lib. arb. 1,4*): homicidium — potest accidere aliquando sine peccato, — cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit. *Cf. Fest.* Subici. Subigere. *Leg. Num. 13.*

b. *Quaenam fuerit homicidii poena, veteres nobis non tradiderunt.*

27. *Gaius l. IV ad XII tab.* (*D. 47,22,4*): His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.), pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse.

TABULA VIIII.

1. 2. *Cic.* (*de leg. 3,4,11; 19,44*): 'Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum — ne ferunto'. — Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat.

3. *Gellius* (*20,1,7*): duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem [iu]dic[a]ndam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?

4. *Pomponius enchirid.* (*D. 1,2,223*): quaestores — qui capitalibus rebus praeessent, — appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex XII tab.

5. *Marcianus* (*D. 48,4,3*): Lex XII tab. iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.

6. *Salvianus* (*de gubern. dei 8,5*): Interfici — indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.

VIIII. 1. 2. *Cic.* (*l. c.*): In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius, cum legis haec vis sit, scitum et iussum in omnes. Ferri de singulis [*debuit esse* de capite civis TH. M.] nisi centuriatis comitiis noluerunt; discriptus [*sic scr.*, descriptus *libri* TH. M.] enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fuse in tribus convocatus. *Cic.* (*p. Sest. 30*): cum et sacratis legibus et XII tab. sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite nisi comitiis centuriatis rogari *cet.* *Cic.* (*de domo 17*): vetant XII tab. leges privatis hominibus irrogari, id est enim privilegium. *Cic.* (*de rep. 2,36*): laus est — C. Iulii (*Xviri a. II*) — quod se legem illam — neglecturum negaret, quae de capite civis Rom. nisi comitiis centuriatis statui vetaret.

3. ob rem dicendam *Gellii libri.*

4. *Cf. Fest.* Quaestores. Parrici.

6. *Salviani locum Schoellius* (*p. 58*) *ad homicidium* (*8,24 c*) *pertinere putat*, indemnatum *intellegens integrum et liberum; locis autem supra allatis evidenter probatur, potius de supplicio sumendo hic agi. Cf. Valer. Max.* (*7,2, ext. 15*): leges Lycurgi — de indemnatis supplicium sumi vetabant. *Vellei.* (*2,45*): Clodius — legem — tulit, qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur, cuius verbis etsi non nominabatur Cicero,

TABULA X.[1]

1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.

2. . . . HOC PLUS NE FACITO: ROGUM ASCEA NE POLITO.

3. *Cicero (de leg. 2,23):* Extenuato igitur sumptu tribus riciniis et tunicula purpurae et decem tibicinibus tollit etiam lamentationem.

4. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO.

5. a. HOMINE MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT. — b. *Cicero (l. c.):* Excipit bellicam peregrinamque mortem.

---

tamen solus petebatur. *Cic. (de domo 4,9):* Eos — damnare debui, quorum lege perfectum est, ut ego indemnatus — damnatorum poenam sustinerem? *Cic. (in Pis. 13):* indemnati civis — proscriptio. *Cic. (de l. agr. 2,21):* Sulla cum bona indemnatorum civium funesta illa sua auctione venderet *cet. D. 28,1,9:* Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit. *Aug. (de civ. dei 1,19):* vos appello, leges iudicesque Romani: nempe post perpetrata facinora nec quemquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi.

X. 1. *Cic. (de leg. 2,23,58):* Video quae sint in pontificio iure, sed quaero, ecquidnam sit in legibus? — ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius sepulcrorum: 'hominem mortuum', inquit lex in XII: 'in urbe — urito'. Credo vel propter ignis periculum.

2. *Cic. (l. c. 59):* Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus: 'hoc plus', inquit, 'ne — polito'.

3. *Cic. (l. c.):* Nostis quae sequuntur; discebamus enim pueri XII, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Extenuato igitur *et reliqua ut supra;* uimcla *vel* uincla *pro* tunicula *libri. Id. 25,64:* sumptuosa — funera et lamentabilia — Solonis lege sublata sunt, quam legem eisdem prope verbis nostri Xviri in decimam tabulam coniecerunt; nam de tribus reciniis et pleraque illa Solonis sunt. *Cf. Fest.* Recinium. *Non.* Ricinum.

4. *Cic. (l. c. 24,65):* De lamentis — expressa verbis sunt: 'mulieres — habento'. *Ibid. (23,59):* tollit etiam lamentationem: 'mulieres — habento'. — L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. *Cic. (Tusc. 2,23):* fletus (*scr.* lessus) quem XII tab. in funeribus adhiberi vetant. *Plin. (n. h. 11,58, 157):* Infra oculos malae —, quas prisci 'genas' vocabant XII tab. interdicto radi a feminis vetantes. *Serv. (ad Aen. 12,606):* cautum lege XII tab., ne mulieres carperent faciem, his verbis: 'mulier faciem ne carpito'. *Cf. Fest.* Radere.

5. a. *Cic. (de leg. 2,24,60):* funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt: 'homini', inquit, 'mortuo — faciat'; credo quod erat factitatum, ut uni plura fie-

---

1) *Totum huius tabulae argumentum uno contextu relatum et tractatum exhibet Cic. de leg. 2,23.24. (Cf. Hu., ZRG. 11,138–42.)*

6. a. *Cicero* (*l. c.*): Haec praeterea sunt in legibus —: 'servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio.' — 'Ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae praetereantur.' — b. *Fest.*: Murrata potione usos antiquos indicio est, quod — XII tab. cavetur, ne mortuo indatur.

7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EIUS [HONORIS] VIRTUTISVE ERGO ARDUUITUR EI . . .

8. . . . NEVE AURUM ADDITO. AT CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT, AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE, SE FRAUDE ESTO.

9. *Cicero* (*de leg. 2,24,61*): rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adici aedes alienas invito domino.

10. *Cicero* (*leg. 2,24,61*): forum bustumve usu capi vetat.

---

rent (funera) lectique plures sternerentur, id quod ne fieret, lege sanctum est; excipit — mortem. *Verba* credoque quod — est *in codd. leguntur post* inpositam iubet (*vide adn. ad 8,7*); *transposuit ea ita ut nos dedimus Schoemann* (*opusc. 3,386*), *quem secutus est Sch. 55. Dirksenus aliique propriam ex iis legem constituerunt, Hu. 143 ea inseri iussit post* praetereantur (*v. 6 a*), *perperam. Cf. Cuiac. ad Papin. quaest. l. II, ad D. 3,2,25,1.*

6. a. Circumpotatio *libri boni;* circumportatio *alii, quod praefert Hu. p. 139. — Reliqua quoque dedimus ut tradita accepimus, nisi quod libri* nec acerrae; *Manutius et Huschkius post* respersio *ins.* sit *et pro* praetereantur *scribunt* praeferantur. — *Cf. Leg. Num. 1. Fest.* Resparsum. Acerra.

7. *Plin.* (*n. h. 21,3,7*): ad certamina in circum per ludos et ipsi descendebant, et servos suos equosque mittebant. Inde illa XII tab. lex: 'qui coronam parit ipse pecuniave eius (honoris *inseruit Schoell collato loco Festi v.* ergo: statua donatus est honoris virtutisve ergo) virtutisve ergo (ei *inseruit Schoell*) arguitur (*sic vel* duitur *libri Pliniani,* arduuitur *Schoell*) ei.' Quam servi equive meruissent, 'pecunia partam' lege dici, nemo dubitavit. *Cic.* (*de leg. 2, 24,60*): Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. *Post* ei *supplet Sch.* parentique eius, se fraude esto. *Mo. Staatsrecht 1²,411 n. 2 verba sic constituit:* qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutisve ergo duitur ei, [ast ei parentive eius mortuo domi forisve imponetur, se fraude esto].

8. *Cic.* (*de leg. 2,24,60*): Qua in lege cum esset: 'neve — addito', quam humane excipiat altera lex [intellegite quod *similiave exciderunt.* TH. M.] praecepit altera lege: 'at (ut *libri*) cui a. d. iuncti escunt (essent *libri*) — esto.'

9. 10. *Cic.* (*de leg. 2,24,61*): Duae sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet; nam quod 'rogum — domino', incendium veretur acerbum; quod autem forum, id est vestibulum sepulcri, bustumve usucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. *Cf. Fest.* Forum. Bustum.

TABULA XI.

1. *Cicero* (*de rep. 2,36.37*): (Decemviri) cum X tabulas summa legum aequitate prudentiaque conscripsissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt, — qui duabus tabulis iniquarum legum additis conubia — ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt.

2. *Macrobius* (*sat. 1,13,21*): Tuditanus refert, — Xviros, qui tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.

3. *Cic.* (*ad Att. 6,1,8*): E quibus (libris de rep.) unum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flavio Anni f. Ille vero ante Xviros non fuit. — Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis.

XI. 1. Cf. *Dion.* (*10,60*): οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄππιον τοὺς λοιποὺς συγγράψαντες νόμους ἐν δέλτοις δυσὶ καὶ ταύτας ταῖς πρότερον ἐξενεχθείσαις προσέθηκαν· ἐν αἷς καὶ ὅδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι. *Liv.* (*4,4*): Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non Xviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico cum summa iniuria plebis? *Gai. l. VI ad XII* (*D. 50,16,238*): Plebs est ceteri cives sine senatoribus.

2. *Macrobii locum a Goth. et Dirk. reiectum vindicavit huic tabulae Mo. Chron. 31,210; C. I. L. 1,361. Cf. Leg. Rom. 6. Macr.* (*sat. 1,13,12.15*): alternis annis binos et vicenos, alternis ternos vicenosque intercalabant — post vicesimum et tertium diem eius (Februarii) intercalabant, Terminalibus scilicet iam peractis; deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant V, post intercalationem subiungebant. *Cens.* (*d. d. nat. 20,6*): cum intercalarium mensem 22 et 23 dierum alternis annis addi placuisset, — in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium intercalatum est. *Celsus dig.* (*D. 50,16,98,1*): Cato putat, mensem intercalarem additicium esse; omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii attribuit Q. Mucius. *Cf. Mommsen, Chronol. 18—40. Huschke, röm. Stud. 1,54—60.*

3. *Ex hoc Ciceronis loco effecit Mo.* (*Chron. 31,210; C. I. 361*) *regis Numae tabulam fastorum, ex penetralibus pontificum prolatam XII tabulis insertam esse. Quam sententiam secutus Sch.* (*63.156*) *non dubitavit universam tab. XI fastis explere, prout ex Iulianis restitui possunt. Id quod iusto audacius fecisse mihi videtur, cum fastos qua ratione Xviri perscripserint certa ratione constitui non possit. Cf. Hu. Stud. 279. Nihilominus fastos Iulianos XII tabulis subicere placuit. — Cf. Cic.* (*p. Mur. 11*): Posset agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur. Inven-

TABULA XII.

1. *Gaius (4,28):* Lege — introducta est pignoris capio, veluti lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in sacrificium, impenderet.

2. a. SI SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NO[X]IT. — b. *Gai. (4,75.76):* Ex maleficiis filiorum familias servorumque — noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem suffere, aut noxae dedere —. Constitutae sunt — aut legibus aut edicto praetoris: legibus velut furti lege XII tabularum *cet.*

3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT, SI VELIT IS . . . TOR ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO . . . FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.

4. *Gaius l. VI ad XII (D. 44,6,3):* Rem, de qua controversia est, prohibemur (lege XII tab.) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, — sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.

5. *Livius (7,17):* in XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset.

---

tus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis diebus ediscendis fastos populo proposuerit. *Plin. (n. h. 33,1,17):* Hic (Cn. Flavius) publicatis diebus fastis quos populus a paucis principum quotidie petebat *cet. Liv. (9,46):* Cn. Flavius — civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. *Macr. (sat. 1,15):* Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur *cet. Val. Max. 2,5,2. Diod. 20,36.*

XII 1. *Cf. Fest.* Daps. *D. 50,16,238,2.*

2. *Ulp. ad ed. (D. 9,4,2,1):* Celsus differentiam facit inter l. Aquiliam et legem XII tab. Nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit, — servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur; at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. — Sed si placeat, quod Iulianus — scribit: 'si — nocuit (noxit *em. Pithoeus*)', etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio. *Cf. Fest.* Noxia. *D. 47,6,5; 50,16,238,3. Paul. sent. 2,31,7.*

3. *Fest.* Vindiciae. *Totum locum v. infra in Festi epitome.*

5. *Liv. (7,17):* In secundo interregno (*a. 399*) orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur; intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat: 'in XII — esset'; iussum populi et suffragia esse. *Cf. Liv. 9,34 ex oratione*

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.[1]

1. *Festus:* Nancitor (nanxitor *Mueller*) in XII nactus erit, prenderit. — *Fortasse ad XII. 12,1 respicitur; nam etiam in foedere Latino est:* si quid pignoris nancitur.

2. *Festus:* Quando — in XII — cum c littera ultima scribitur [*Intellegi* quandoc *hodie constat.* Th. M.].

3. *Festus:* 'Sub vos placo' — significat — 'supplico', ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. — *Cf. 1,9. Sch. 29.*

4. *Donat.* (*ad Ter. Eun. 3,3,9*): 'dolo malo' quod — addidit 'malo' — ἀρχαϊσμὸς est, quia sic in XII a veteribus scriptum est.

5. *Cicero* (*de rep. 2,31*): ab omni iudicio poenaque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus.

6. *Cicero* (*de off. 3,31*): Nullum — vinculum ad adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt; id indicant leges in XII tabulis.

7. *Plinius* (*nat. hist. 7,60,212*): XII tabulis ortus — et occasus nominantur. — *Cf. 1,9.*

8. *Gaius* (*1,122*): olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupondii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicuti ex lege XII tab. intellegere possumus. — *Cf. Mo. röm. Münzwesen. p. 175.*

9. *Gaius l. V ad XII* (*D. 50,16,230*): Duobus negativis verbis quasi permittit lex (XII tab.) magis quam prohibuit: idque etiam Servius (Sulpicius) animadvertit.

10. *Gaius l. VI ad XII* (*D. 50,16,238,1*): 'Detestatum' est testatione denuntiatum.

11. *Sidonius Apollinaris* (*ep. 8,6,7*): Per ipsum fere tempus,

---

P. Sempronii tr. pl.: nemo eorum (censorum) XII tab. legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciit? Immo vero omnes sciverunt.

---

1) *Omisi ex Schoelliana appendice fr. 7: Aug.* (*de civ. dei 21,11*): Octo genera poenarum 'in legibus' esse, scribit Tullius. — *Fortasse addendum* duicensus *propter glossam lexici Philoxeniani:* duicensus διταβ. (XII tabulis *emendat Vulcanius*), δεύτερον ἀπογεγραμμένος *collato loco Festi ep. p. 66:* duicensus dicebatur cum altero, id est filio census. *Cf. M. Cohn, Ztschr. d. Sav.St. Rom. 2,113.*

ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat 'proquiritata'.

TABULA FASTORUM IULIANORUM.

Fastorum qui fuerunt ante Caesarem tabula ad nos non pervenit, anni Iuliani una paene integra, aliarum fragmenta maiora minora, quae omnia edita et illustrata sunt a Mommseno *C. I. L. 1,239—412,* cui supplementa addiderunt idem *in Eph. epigr. vol. 3 p. 5—10. 85. 86. vol. 4 p. 1. 2* et Henzenus *C. I. L. 6,625—636.* Cum autem a Caesare in fastis nil sit mutatum, nisi quod X novos dies mensibus XXIX dierum inseruit et ferias quasdam adiecit, fasti antiqui in universum etiam ex Iulianis intellegi possunt. Illa tabula, quae dicitur Maffeiana, confecta videtur inter a. 746 et 757 u. c. In parte superiore effracta quaedam ex aliis fastis supplevi. Tabulam exhibui e *Mo.* recensione (*p. 303—309. 412.*) omissis tantum iis quae in hac, ut in reliquis fastorum tabulis, litteris minoribus adnotata erant ad ludos sacrave pertinentia. Dierum numeros adieci. Ceterum qui accuratius rem perspicere vult, legat necesse est, quae *Mo.* disputavit de differentiis inter hos ceterosque fastos deque usu fastorum in iudiciis ordinandis *p. 366. 367.*

Litterae A—H continuo repetitae dies nundinales (quasi hebdomadis, sed octo dierum) indicant. Dierum nominatorum compendia haec inveniuntur: K(alendae), Non(ae), Eid(us), Pr(idie), Agon(ia), Arm(ilustrium), August(alia), Car(mentalia), Cer(ialia), Cons(ualia), Div(alia), Equ(irria), Fer(alia), Font(inalia), Ford(icidia), Furr(inalia), Lar(entalia), Lem(uria), Lib(eralia), Lucar(ia), Luper(calia), Matr(alia), Meditr(inalia), Nept(unalia), Opal(ia), Opic(onsiva), Par(ilia), Poplif(ugium), Port(unalia), Q(uandoc) R(ex) C(omitiavit) F(as), Q(uandoc) St(ercus) D(elatum) F(as), Quin(quatrus), Quir(inalia), Regif(ugium), Rob(igalia), Sat(urnalia), Ter(minalia), Tub(ilustrium), Vest(alia), Vin(alia), Volc(analia), Volt(urnalia).

Diei condicionem indicant litterae singulares F — N — N̶P — FP — EN — C. Ex his prima significat diem fastum, quinta endotercisum sive intercisum, sexta comitialem. De notis N et N̶P (pro qua etiam N̶F invenitur) ambigitur; quamquam ad nefastos dies utramque spectare extra controversiam est. Alteram significare non posse, ut multi putarunt, N(ef.) P(osterior) vel (Prior), P(arte), P(rincipio), *Mo. 367* ostendit. Dies N signati a diebus N̶P sive N̶F notatis ita differre arbitratur *Mo.*, ut 'illi tristes sint et cum religione coniuncti, hi ferias habeant hilares' (*Fest.* Nep.), unde *Hu.* (*Stud. 238*) notas ita explicat: N(ef.) P(urus) vel N(ef.) F(eriatus) vel F(estus). *Momms.* notam ortam esse putat ex vetere litterae N forma. Notam denique FP, quae in uno tantum die (19. Aug.) invenitur, *Hu. 193* explicat F(astus) P(urus), *Mo.* incertam relinquit.

1	A	K. IAN.	F	H	K. FEB.	N	D	K. MAR.	NP	C	K. A[PR.	F]
2	B	4	F	A	4	N	E	6	F	D	4	[F]
3	C	3	C	B	3	N	F	5	C	E	3	C
4	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	C
5	E	NON.	F	D	NON.	†(NP)	H	3	C	G	NON.	(N)
6	F	8	F	E	8	N	A	PR.	†NP	H	8	†NP
7	G	7	C	F	7	N	B	NON.	F	A	7	N
8	H	6	C	G	6	N	C	8	F	B	6	N
9	A	AGON.	(NP)	H	5	N	D	7	C	C	5	N
10	B	4	EN	A	4	N	E	6	C	D	4	N
11	C	CAR.	NP	B	3	N	F	5	C	E	3	N
12	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	N
13	E	EID.	NP	D	EID.	NP	H	3	EN	G	EID.	NP
14	F	19	EN	E	16	N	A	EQ.	NP	H	18	N
15	G	CAR.	(NP)	F	LUPER.	NP	B	EID.	NP	A	FORD.	NP
16	H	17	C	G	14	EN	C	17	F	B	16	N
17	A	16	C	H	QUIR.	NP	D	LIB.	NP	C	15	N
18	B	15	C	A	12	C	E	15	C	D	14	N
19	C	14	C	B	11	C	F	QUIN.	N	E	CER.	N
20	D	13	C	C	10	C	G	13	C	F	12	N
21	E	12	C	D	FERAL.	F	H	12	C	G	PAR.	NP
22	F	11	C	E	8	C	A	11	N	H	10	N
23	G	10	C	F	TER.	NP	B	TUBIL.	NP	A	VIN.	NP
24	H	9	C	G	REGIF.	N	C	Q. REX. C.	F	B	8	C
25	A	8	C	H	5	C	D	8	C	C	ROB.	NP
26	B	7	C	A	4	EN	E	7	C	*D	6	F
27	C	6	C	B	EQ.	NP	F	6	†NP	E	5	C
28	D	5	C	C	PR.	C	G	5	C	F	4	†NP
29	*E	4	†F				H	4	C	G	3	C
30	*F	3	†(NP)[1]				A	3	C	H	PR.	C
31	G	PR.	C				B	PR.	C			

* *Asteriscus distinguit dies a Caesare adiectos. Cur eos Caesar non in extremis mensibus collocarit, disputat Hu. röm. Stud. 1,119.*

1) *Sic reposui ex fastis Praenestinis;* N *Maffeiana tabula errore ut videtur. Mo. 313. 368.*

1	[A	K. Mai.	F]	[H	K. IU]N.	N	F	K. IUL.	N	E	K.[AUG.	†NP]
2	[B	6	F]	[A	4	F]	G	6	N	F	4	[†NP]
3	[C	5	C]	[B]	3	C	H	5	N	G	3	C
4	D	4	[C]	C	PR.	C	A	4	†NP	H	PR.	C
5	E	3	C	D	NON.	(N)	B	POPLIF.	NP	A	NON.	F
6	F	PR.	C	E	8	N	C	PR.	N	B	8	F
7	G	NON.	N	F	7	N	D	NON.	N	C	7	C
8	H	8	F	G	6	N	E	8	N	D	6	C
9	A	LEM.	N	H	VEST.	N	F	7	N	E	5	†NP
10	B	6	C	A	4	N	G	6	C	F	4	C
11	C	LEM.	N	B	MATR.	N	H	5	C	G	3	C
12	D	4	†NP	C	PR.	N	A	4	†NP	H	PR.	C
13	E	LEM.	N	D	EID.	N	B	3	C	A	EID.	NP
14	F	PR.	C	E	18	N	C	PR.	C	B	19	F
15	G	EID.	NP	F	Q. ST. D.	F	D	EID.	NP	C	18	C
16	H	17	F	G	16	C	E	17	F	D	17	C
17	A	16	C	H	15	C	F	16	C	E	PORT.	NP
18	B	15	C	A	14	C	G	15	C	F	15	C
19	C	14	C	B	13	C	H	LUCAR.	NP	G	VIN.	FP
20	D	13	C	C	12	C	A	13	C	H	13	C
21	E	AGON.	NP	D	11	C	B	LUCAR.	(NP)	A	CONS.	NP
22	F	11	N	E	10	C	C	11	C	B	11	EN
23	G	TUB.	NP	F	9	C	D	NEPT.	(NP)	C	VOLC.	NP
24	H	Q. REX. C.	F	G	8	C	E	9	N	D	9	C
25	A	8	C	H	7	C	F	FURR.	NP	E	OPIC.	NP
26	B	7	C	A	6	C	G	7	C	F	7	C
27	C	6	C	B	5	C	H	6	C	G	VOLT.	NP
28	D	5	C	C	4	C	A	5	C	H	5	†NP
29	E	4	C	*D	3	F	B	4	C	*A	4	F
30	F	3	C	E	PR.	C	C	3	C	*B	3	F
31	G	PR.	C				D	PR.	C	C	PR.	C

† *Crux distinguit ferias a Caesare Augustove adiectas, quorum dierum quae ante ferias additas nota fuerit, plerumque ignoratur.*

( ) *Uncis rotundis comprehensae notae dierum omissae sunt in tabula Maffeiana et hic adsumptae ex aliis.*

1	[D	K. SEPT.	F]	B	K. OCT.	N	A	K. [NOV.	F]	[G	K. DEC.	N]
2	[E	4	†NP]	C	6	F	B	4	F	[H	4	N]
3	F	3	†NP	D	5	C	C	3	[C]	[A	3	N]
4	G	PR.	C	E	4	C	D	PR.	[C]	[B	PR.	C]
5	H	NON.	F	F	3	C	E	NO[N.	F]	[C	NON.	F]
6	A	8	F	G	PR.	C	F	8	F	[D	8	F]
7	B	7	C	H	NON.	F	G	7	C	E	7	C
8	C	6	C	A	8	F	H	6	C	F	6	C
9	D	5	C	B	7	C	A	5	C	G	5	C
10	E	4	C	C	6	C	B	4	C	H	4	C
11	F	3	C	D	MEDITR.	(NP)	C	3	C	A	AGON.	NP
12	G	PR.	N	E	AUGUST.	†NP	D	PR.	C	B	PR.	EN
13	H	EID.	NP	F	FONT.	NP	E	EID.	NP	C	EID.	NP
14	A	18	F	G	PR.	EN	F	18	F	D	19	F
15	B	17	N	H	EID.	NP	G	17	C	E	CONS.	NP
16	C	16	C	A	17	F	H	16	C	F	17	C
17	D	15	C	B	16	C	A	15	C	G	SAT.	(NP)
18	E	14	C	C	15	C	B	14	C	H	15	C
19	F	13	C	D	ARM.	NP	C	13	C	A	OPAL.	NP
20	G	12	C	E	13	C	D	12	C	B	13	C
21	H	11	C	F	12	C	E	11	C	C	DIV.	NP
22	A	10	C	G	11	C	F	10	C	D	11	C
23	B	9	†NP	H	10	C	G	9	C	E	LAR.	NP
24	C	8	C	A	9	C	H	8	C	F	9	C
25	D	7	C	B	8	C	A	7	C	G	8	C
26	E	6	C	C	7	C	B	6	C	H	7	C
27	F	5	C	D	6	C	C	5	C	A	6	C
28	G	4	C	E	5	C	D	4	C	B	5	C
29	*H	3	F	F	4	C	*E	3	F	*C	4	F
30	A	PR.	C	G	3	C	F	PR.	C	*D	3	F
31				H	PR.	C				E	PR.	C

CAPUT III.

LEGES PUBLICAE POPULI ROMANI POST XII TABULAS LATAE.

1. Lex Plaetoria de iurisdictione[1].

(*Censorinus de die nat. 24:* M. Plaetorius tribunus plebi scitum tulit, in quo scriptum est:)

Praetor urbanus, qui nunc est quique posthac fiat,[2] duo lictores apud se habeto usque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito[3].

2. Lex Aquilia de damno[4].

(*Gaius l. VII ad ed. prov.:*[5] Lege Aquilia capite primo cavetur:)

Si quis[6] servum servamve alienum alienamve quadrupedemve pecudem[7] iniuria occiderit, quanti id[8] in eo anno plurimi fuit,[9] tantum aes ero[10] dare damnas esto[11].

---

1) *Aetas legis incerta est. Cum praetor in ipso legis exordio* urbanus *appelletur, Mo. (Staatsr. 1,368 n. 1 et 2, 186—7) putat, legem latam esse non posse nisi praetore peregrino introducto, id quod evenit c. a. u. c. 512.* — 2) *Iahn cum Modio emend.*: fuat, *Mo.:* fiet. — 3) isque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito *traditur; dedi ut em. Lachmannus probante Iahnio, item Mommseno, nisi quod hic comma* ad solem occasum *interpreti tribuit;* iusque ad supremam inter cives dicito *Schoell leg. XII tab. p. 3;* isque supremam ac solem occasum usque ius i. c. d. *Bergk, Phil. 32,566.* — 4) *Latam esse hanc legem tempore secessionis plebis, tertiae scilicet c. a. 467, cum XII tabulis posterior sit, dicunt Byzantii, Anon. ad Bas. 60,3,1:* ὅτε — ἐστασίασε τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ διέστη ἀπ' αὐτῶν. *Theoph. 4,3,15:* κατὰ τὸν καιρὸν τῆς διαστάσεως τοῦ χυδαίου δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. *Cf. Pernice, Lehre v. d. Sachbeschädigungen p. 11—20.* — 5) *D. 9,2,2 cf. Gai. 3,210—14. I. 4,3 pr. 9.* — 6) *Ita Gai.; D.* ut qui; *Bas. sch.* ἐάν τις. — 7) quadrupedemve pecudem *Hotoman, obs. 7,7. cum Byzantiis; D.* quadrupedem vel pecudem; *Gai.* quadrupedem quae pecudum numero sit. — 8) *Gai. et Inst.* ea res. *D. l. 21 pr.* ait lex: quanti is homo. — 9) fuit *Dig. l. c. Gai. 210 (?) = Inst. pr.,* fuerit *Gai. 214 = Inst. § 9,* fuisset *Dig. l. 21 pr.* — 10) *Ita Cuiac. propter l. 11,6 h. t.:* actio ero competit, hoc est domino. *D. l. 2 et Gai.:* domino. — 11) *In Dig. additur:* et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset. *In Bas. Sch. ipsa lex ita continuatur:* εἰ δὲ ἀρνή-

(*Gaius inst. 3,215:* Capite secundo [adversus] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.)

(*Ulpianus l. XVIII ad edictum:*[1] Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia:)

Ceterarum rerum (praeter hominem et pecudem occisos)[2] si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit[3] in diebus XXX proximis, tantum aes ero[4] dare damnas esto.

3. Lex Silia de ponderibus publicis[5].

(*Festus 246 M.*: Publica pondera [ad legitimam normam exacta esse] ex ea causa Iunius in . . . [colligi]t quod duo Silii[6], P. et M., trib. pl., rogarunt his verbis:)

Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier[7] solet, uti coaequatur[8] se dolo malo, uti[9] quadrantal vini LXXX pondo siet; congius vini X p(ondo) siet[10]; VI sextari congius siet vini; duodequinquaginta[11] sextari quadrantal[12] siet vini; sextarius aequus aequo cum librario siet; sex decemque librari in modio[13] sient. Si quis magistratus adversus hac d(olo) m(alo) pondera modiosque vasaque publica modica minora maiorave faxit iussitve[14] fieri, dolumve adduit, quo[15] ea fiant, eum quis[16] volet magistratus multare[17], dum minore parti[18] familias taxat liceto; sive quis in sacrum iudicare voluerit, liceto.

σεται ἐναγόμενος, διπλάσιον μετὰ τοὺς ἐλέγχους (probationes) καταβαλλέτω. *Praeterea etiam multam lege Aqu. esse constitutam indicat Cic. Brut. 34:* (accusator — cum multam lege Aquilia — petivisset.) *Cf. Pern. 102.*

1) *D. 9,2,27,5.; Gai. 3,217.218.* — 2) *Haec verba insiticia videri, recte monet Pern. 14.* — 3) *Ita Dig., Gai.* fuerit. *D. l. 29,8 h. t.:* haec verba: 'quanti in triginta diebus proximis fuit'. — 4) *Cf. p. 43 n. 10.* — 5) *Quando vixerint et tulerint hanc legem hi duo Silii, non constat. Haub., quem secutus est Rud. RG. 1,92., statuit a. 510, nullo argumento. De ponderibus ipsis cf. Boeckh, metrol. Unters. 17.* — 6) silli *cod.* — 7) oetierqui *cod.* — 8) uti coeret praetor *Hu.* (*Multa 251 n. 2*) [coaequator (*deleto* uti) *Mo. apud Hultschium metrol. script. 2 p. 78 cf. praef. p. VIII*]. — 9) se dolo malo uti *Scaliger,* sedulum ut hi *codex.* — 10) siet] is *cod.* — 11) duoquinquaginta (*id est* IIL) *cod.* — 12) quadrantat *cod.* — 13) de quinque librae in modio *cod.* — 14) iussit uere *cod.* — 15) quod *cod.* — 16) [*scr.* qui. Th. M.] — 17) multaretur *cod.,* multare q(uantam v(olet) p(ecuniam) *em. Hu.* — 18) patris *cod.*

4. Lex Papiria de sacramentis[1].

(*Fest. 344 M.:* Sacramentum aes significat. — Qua de re lege L. Papiri, tr. pl., sanctum est his verbis:)

Quicumque praetor posthac[2] factus erit, qui inter cives ius dicet, tres viros capitales populum rogato, hique tresviri [capitales],[3] quicumque [posthac fa]cti erunt, sacramenta ex[igunto] iudicantoque, eodemque iure sunto, uti ex legibus plebeique scitis exigere iudicareque esse[4]que oportet.

5. Lex Cincia de donationibus a. 550.

(*Paulus l. LXXI. ad edictum, ad Cinciam:*[5] Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis:)

. . sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propiusve eos, et[6] sive quis in alterius potestate manu mancipiove[7] erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve is[8] in potestate manu mancipiove[7] erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

(Item excipit tutorem, qui tutelam gerit, — item excipit:)[9]

. . si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet.

(Item excipit:)[10]

. . si quis a servis quique pro servis servitutem servierunt accipit, quod duit is. .[11]

6. Lex Atinia de usucapione[12].

(*Gellius 17,7:* Legis veteris Atiniae verba sunt:)

Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.[13]

---

1) *Inter a. 511 et 630 hanc legem esse latam probat Mo. Staatsr. 2,580.* — 2) posthoc *cod.* — 3) *spat. vac. in cod. hoc loco et proximis duobus coniectura expletis.* — 4) esse *bis scr. cod.* — 5) *Vat. fr. 298.* — 6) propiusve eo sit *em. Mo.* — 7) m̄m̄ve, *id est* matrimoniove, *cod.; em. Wenck.* — 8) is *ins. Mo.* — 9) *Vat. fr. 304—5.* — 10) *Vat. fr. 307.* — 11) *Ita Mo.*; accipit duit is *cod.;* accipit duitve iis *Hu., at contra § 309:* ne excepti videantur, ut — capere lex iis permittat. — 12) *Aetatis incertae. Atinii tribuni plebis annorum 555 et 622 nominantur apud Liv. 33,22 et epit. 59.* — 13) *Cf. D. 41,3,4,6:* Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, revertatur, sic (*cod.* si) acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti.

7. Lex Sulpicia rivalicia.

(*Fest.:* Sifus . . . [pro tu]bis — . . . [in le]ge rivalicia sic est, [quae lata est rogant]e populum Ser. Sulpi[cio][1]:)

. . . [mon]tani paganive si[fis aquam dividundo]: donec eam inter se [diviserint: . . . . . .]s[2] iudicatio esto.

8. Lex Osca tabulae Bantinae[3].

1.| . . (28) . . . . . o/nom/ust izic ro . . (18) . . . . |
2.| . . (19) . . . sva//l/vs q. moltam angii, v . . (4) . . mn . . (10) . . |

1) *ICtum Ser. Sulpicium consulem a. 703 intellegit Rud. RG. 1,215 (Cf. ZGR. 15,209), nulla certa ratione nisus.* — 2) [praetori]s *Urs., at cura aquarum ante Augustum censorum fuit atque aedilium curulium; Front. c. 94—97. Cf. Mo. Staatsr. 2,455,3.* — 3) *Fragmentum tabulae aheneae, in Lucania prope Bantiam a. 1790 (cum V frustulis minoribus) repertum, hodie Neapoli in museo nationali adservatum, latum m. 0,38, altum 0,26, totius tabulae sexta fere pars. Utrimque leges inscriptae sunt, ex altera parte lex Osca, ex altera Latina. Legis Latinae quae servata sunt capita extremam tantum legis partem i. e. generales sanctiones continent, unde ipsius legis sententia cognosci non potest. Oscam legem ad rem municipalem Bantinam spectasse capita servata satis docent, Latinam populi Romani fortasse iudiciariam fuisse legem comprobasse videtur Kirchhoff, Stadtr. v. Bantia p. 90—97, non adsentiente tamen Mo. C. I. L. 1,46—47. Aetatem legis Latinae intra a. 621 et 636 certa ratione constituit Mo., Oscam, si prior fuit, a. 570 antecedere non potuisse docuit Kir. l. c. — Lex Osca tabulae incisa erat binis paginis, quarum altera, intuenti dextera, fracta tabula deperiit, alterius pars media servata est, superior et inferior effractae. Singula capita nonnisi spatiis admodum parvis distincta sunt numerorum notis non adiectis. Singula verba plerumque punctis interpositis disiuncta sunt, neglegenter vero tam positis quam omissis. Legis editio accuratissima est: Mo., die unteritalischen Dialecte (1850) p. 145—68. Archetypi ectypon ed. Zvetaieff, sylloge inscript. Oscarum (1877) 1,75—8; 2, XIX. Interpretandae legis quasi fundamenta posuit Kirchhoff, quem in quibusdam cum supplevit tum emendavit Lange (Osk. Inschr. d. tab. Bant. 1853); consentiebant de summa re philologi omnes, singula tantum accuratius perscrutantes et corrigentes. Cf. Enderis, Formenlehre d. osk. Spr. 1871. Plane diversam interpretationem proposuit Hu.: Osk. u. Sabell. Sprachdenkm. (1856) p. 59—140, eamque iterum defendit 1874 in libro: die Multa, p. 61.504. Cui cum Rud. (RG. 2,420 Anm.) adstipulatus esset, rem iam in edit. III cum philologo summae hac in re auctoritatis, Fr. Buecheler Bonnensi, iterum pertractavi, per quem persuasissimum mihi est nimium ingenio indulsisse Hu., eaque legis verba, e quibus tota fere res pendet, veluti* deivaum, zicolom, nesimom, *contra rationes grammaticas ab eo esse explicatas, indeque uni-*

| . . (18) . . deivast[1] maimas carneis senateis tanginud am*pert*[2] 3.
iurabit[1] *maximae partis senatus sententia, dummodo*[2]
. . (5) . .[3] | XL[4] osii . . *p*on[5] ico egmo comparascuster[6]. Svae 4.
[*non minus*][7] | *XL*[4] [*adfuerint*] *cum ea res consulta erit*[6]. *Si*
pis pertemust, pruterpan . . . | deivatud sipus com*e*nei perum 5.
quis peremerit,[8] *priusquam . . ,* | *iurato sciens*[9] *in comitio sine*
dolom mallom siom ioc comono mais egm[*as tovti*]| cas amnud pan 6.
dolo malo, se ea comitia magis rei publicae causa, quam
pieisum brateis avti cadeis[10] amnud, inim idic siom dat senate*is*|
cuiuspiam gratiae aut inimicitiae[10]*causa, idque se de senatus*
tanginud maimas carneis pertumum. Piei ex comono pertemest, 7.
sententia maximae partis perimere. Cui sic comitia perimet,
izic eizeic zicel*ei* | comono ni hipid. ᔓ 8.
is eo die comitia ne habuerit.

---

versam eius interpretationem in errores abiisse. Qua de causa etiam in hac edit. veterem versionem paucis mutatis repetivi; interpretationes et etymologiae in notis additae Buecheleri sunt.

1) *Hanc vocem, quae redit v. 5.9.11, Hu. derivat a* dubius *et vertit* morari. *At stirpes* deiv *et* du *coniungi non possunt; verbum* deiv-aum *autem flexum esse a* deiv-a = diva *ostendit Kir. (48), quocum consentiunt omnes.* — 2) *De hac voce v. p. 48 n. 10.* — 3) *Hu. (Multa, 505 n. l.) neglegentiae me arguit, quod v. 1—4 verba, quae in lapide (?) legi possent, omiserim. Certe supplementa omisi, quae ipse confinxerat olim, nunc vero pro genuinis habere videtur. Equidem Neapoli in tabula ipsa v. 1—4 accuratissime perscrutatus iam in ed. III p. 311 litteras, quae legi possunt, notavi, quas nunc repeto. Nimirum passim litterae temporum iniuria ita mutilatae atque adtritae sunt, ut multarum vix vestigia remaneant.* — 4) *Littera* L *certa; litterae* X *licet bis fractae tamen vestigia haud dubia restant.* — 5) *Littera* N *certa videtur; litterae* ON *minus clarae quidem sunt, sed ita ut vestigia bene conveniant Buecheleri coniecturae* PON. — 6) *A* parasc *s.* parsc = *Lat.* posc-ere, *ortum e* porc-sc, *cognatum cum* proc-are; *significat* rogare; *rem in consilio* conrogare *idem est ac* consulere. *L. Urs. 125:* cum ea res consulta erit. — 7) *Coniectura Buech. Cf. L. Urs. 126:* cum non minus L, cum ea res consuletur, adfuerint. — 8) *sc. intercessione.* — 9) *i. e. sincere.* — 10) *Adsumpsimus verba usitata in iure Romano (Dig. 5,1,15,1; 22,5,21,3; al.).* Bratom, paratum, *est munus vel lucrum, ut in tit. Anxiano (E. 14,35)* βρατωμ *et Peltuinati Vestino (C. I. L. 9,3414)* brat. *Contra* cadeis *comparandum cum* κᾶδος, κεκαδῆσαι *(apte Hesychius:* βλάψαι κακῶσαι στερῆσαι), *Lat.* cadamitas *quod olim fuit pro calamitate, Got.* hatis. *Similis formula in iure iurando iudicum Atheniensium* οὔτε χάριτος ἕνεκ' οὔτ' ἔχθρας *(Demosthenes 57,63 p. 1318).*

(2.) Pis pocapit post exac comono hafiest[1] meddis dat
Qui quandoque post hac comitia habebit magistratus de

9. **castrid lovf*rud*[2] | en eituas,[3] factud povs tovto deivatuns[4]**
fundo libero[2] et pecuniae,[3] facito ut populus iurati[4]

10. **tanginom deicans, siom[5] dat eizasc idic tangineis | deicum, pod**
sententiam dicant, se de eis id sententiae dicere, quod
valaemom[6] tovticom tadait ezum, nep fe/acid[7] pod pis dat eizac
optimum[6] publicum censeat esse, neve fecerit quo quis de ea

11. **egmad mins | deivaid dolud malud. Svaepis contrud exeic fefacust[8]**
re minus iuret dolo malo. Siquis contra hoc fecerit

12. **avti comono hipust, molto etanto[9] estud n. cIↃ cIↃ. In svaepis**
aut comitia habuerit, multa tanta[9] esto: n. MM. Et siquis
ionc fortis meddis moltaum herest, ampert[10] minstreis aeteis[11] |
eum fortius magistratus multare volet, dumtaxat[10] minoris partis[11]

13. **eituas moltas moltaum licitud.** ∾
pecuniae multas multare liceto.

---

1) hafiert. — 2) *i. e. fundo, qui in libera potestate, i. e. dominio, singulorum est, non extra commercium, ut res publicae et sacrae.* — 3) ei-tu-a, *fortasse ab* i(ei)-re, *ut reditus,* εἴσοδος, *Einkommen, est pecunia; scribitur etiam* eitiuva, *ut:* suvad eitiu. = *sua pecunia (E. 11,21)*; eitiuvam paam tristaamentud deded = *pec. quam testamento dedit (E. 11,16)*; eitiuvad moltasikad = *pec. multaticia,* aire moltaticod *Or. 3147.* — 4) *Coniunctio pluralis* deivatuns deicans *cum singulari* siom deicum *et* tadait *eadem est atque in l. Salp. 26:* iuranto se quod — censeat — dicturum, *et l. Bant. Lat. v. 24.25, l. Acil. v. 36.37.* — 5) stom. — 6) valae- = *vale-re,* -mom *est superlativi* (*ut pri-mum,* nesi-mom), *ergo validissimum;* val. tovticom tadait *idem est atque in l. Salp. 26:* ut ex re communi municipum censeat fore *et in l. de imp. Vespas. 15:* cum ex re publica censebit esse. Tadait = *censeat, cf.* ἐπί-ταδες = *consulto,* ἐπι-τηδεύω. — 7) fepacid. — 8) elc fefacust. — 9) *Scriptum esse antea ferebatur, sed non est scriptum v. 26* etanio, *unde Hu. verbum confingit* etaneo = *evitaneus; quam nunc exhibemus scripturam confirmat tab. Iguv. 5b,6:* etantu mutu = *tanta multa. Non significat permagnam multam, sed introducit solum ac definit multam, quae sequitur.* — 10) am-pert: am *est particula privativa, sicut v. 22:* an-censto = *in-census;* pert = *trans, ut in cippo Abell. 33 (E. 3)* pert viam = *trans viam. Itaque* ampert = *non trans, i. e. eatenus, dumtaxat, tantummodo.* — 11) Minstreis aeteis *Hu. vertit menstruae aetatis, i. e. menstrui spatii. At littera* e *duravit in verbo* μήν, μείς, mensis, mesine, menzne; *verba* mins, minstro *et* mais, mestru *(Umbr.) aequalia sunt verbis Latinis* minus, minister *et* magis, maior, magister. *Verbum* aetis *autem non idem est atque* ae(vi)-tas, *sed ortum ex antiquiore* ai-tis, *cognatum cum Graeco* αἶσα *signi-*

(3) Svaepis pru meddixud altrei castrovs avti eituas | zicolom 14.
Siquis pro magistratu alteri fundi aut pecuniae diem
dicust, izic comono ni hipid ne pon op tovtad petirupert
dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater
urust[1] sipus perum dolom | mallom, in trutum zico(lom) tovto 15.
oraverit[1] sciens sine dolo malo et definitum diem populus
peremust petiropert. Neip mais pomtis[2] com preivatud[3] actud|
perceperit quater. Neve magis quinquies[2] cum privato[3] agito
pruter pam medicatinom[4] didest, in pon posmom con preivatud 16.
prius quam iudicationem[4] dabit, et cum postremum cum privato
urust, eisucen ziculud | zicolom[5] XXX nesimum[6] comonom ni 17.
oraverit, ab eo die diem[5] XXX proximum[6] comitia ne
hipid. Svaepis contrud exeic fefacust, ionc svaepis|herest meddis 18.
habuerit. Siquis contra hoc fecerit, eum siquis volet magistratus
moltaum licitud, ampert mistreis aeteis eituas licitud. ∾
multare liceto, dumtaxat minoris partis pecuniae liceto.

(4) Pon censtur | bansae tovtam[7] censazet, pis cevs bantins 19.
Cum censores Bantiae populum censebunt, qui civis Bantinus

---

ficare videtur partem, ut in cippo Abell. 53 [a]ittiom alttram alerrttos h-rins, *ubi communis Nolanis et Abellanis pecuniae partium alteram alteri i. e. tantundem utrique accipere iubentur. De re ipsa cf. Gell. 6,3,37:* minus dimidium familiae multa esto, *l. Sil.:* dum minore partis familias taxat *l. Bant. Lat. v. 12.*

1) ur-um = *or-are. Fest.:* orare antiquos dixisse pro agere; *unde* orare litem *vel* causam *etiam dicit Cic. de off. 3,10. Brut. 12.* — 2) *Nec ante quartam nec post quintam actionem iudicare debet, ergo certe in quinta. Cf. Cic. de domo 17:* ter ante magistratus accuset; quarta sit accusatio trinum nundinum, prodicta die, qua die iudicium sit futurum. *Lange, 65—85. Zumpt, röm. Crim. R. 2, c. 4.7.8.* — 3) privatum *pro reo dictum esse v. Lange, p. 46—58.* — 4) meddix apud Oscos nomen magistratus est *(Fest.), unde* meddixud *potestate meddicis,* medicatom *decretum eius,* medicatinom *iudicationem.* — 5) zicolom *derivat Hu. a* δίκη, *dica, et intellegit poenam s. multam. At syllaba* di *Osce mutata esse nequit in* zi; *neque enim simplex* d *transit in* z, *sed coniunctae* dj *vocali subsequenti contrahuntur in* z, *ut* Diovis = Ζεύς, διά = za, dies = zes, diaeta = zaeta; *quare* z-i-colo *nil aliud est nisi* di-i-kolos *(E. 18,49) s. di-e-cula = dies.* — 6) nesimum *recte quidem Hu. coniungit cum Lat.* nexus; *cum autem* zic. nes. *interpretatur* dicas coniunctas, *neglegit, quod* nesi-mum *superlativus est ideoque* nexissimum *s.* proximum *significat, ut Igu. tab. 6a,9:* nesimei = proxime. — 7) sansae tavtam.

20. fust, censamur esuf[1] in eituam, poizad ligud[2] | iosc[3] censtur
erit, censetor ipse[1] et pecuniam, qua lege ii censores
censaum angetuzet.[4] Avt svaepis censtomen nei cebnust dolud
censere proposuerint.[4] At siquis in censum non venerit dolo
21. mallud, | in eizeic vincter, esuf comenei lamatir[5] pr. meddixud
malo, et eius vincitur, ipse in comitio veneat[5] pr(aetoris) magisterio
22. tovtad praesentid perum dolum | mallom, in amiricatud allo
populo praesente sine dolo malo, et immercato[6] cetera
23. famelo in ei(tuo) sivom,[7] paei eizeis fust, pae ancensto fust, |
familia et pecunia tota[7] quae eius erit, quae incensa erit,
tovtico estud. ∾
publica esto.

(5.) Pr. svae praefucus pod post exac bansae fust, svaepis
Praetor sive praefectus posthac Bantiae erit, siquis
24. op eizois[8] com | a[*l*]trud ligud acum herest avti pru medicatud[9]
apud eos[8] cum altero lege agere volet aut pro iudicato[9]
25. manim aserum eizazunc egmazum, | pas exaiscen ligis scriftas
manum asserere earum rerum quae hisce in legibus scriptae
set, ne *p*im[10] pruhipid mais zicolois X nesimois. Svae pis
sunt, ne quem prohibuerit magis diebus X proximis. Si quis

---

1) esuf *Oscis et Umbris esse, quod Latine* ipse, *putavit Buecheler (tab. Igu. 2b,40; 4,15. E. 13,28. Rh. Phil. 30,436); demonstrativi pronominis* eso *forma est ampliata. Cf. Dion. 9,36*: τιμησάμενοι πολῖται σφᾶς τ'αὐτοὺς καὶ χρήματα. *Minus probanda videtur nova Langii interpretatio (Rh. Phil. 30,296)*: esuf = esus = erus = heredium. *Nam ut taceam de philologica ratione, antiqua Romuli heredia in censu Bantino saeculi VII a ceteris praediis, quae sunt 'censui censendo', separata esse minime credibile est. Veterem interpretationem* istic, ibi *docte defendit Danielsson (Pauli, alt-ital. Stud. 3 p. 142).* — 2) licud. — 3) asc. — 4) *Etymon incertum,* an *praepositio videtur; 'proposuerint' sumpsimus ex l. Iulia munic. v. 148.* — — 5) lamatir = *venum detur tanquam praeda, a* lav, *unde* λαίς, λεία, latro? *Sic in devotione Osca (Rh. Phil. 33,76) v. 4 et 5* Keri-lamatir *ut in Graecis devotionibus* ἀνενέγκαι πεπρημένος ἐπὶ Δάματρα. caedatur *Danielsson.* — 6) *i. e. sine venditione.* — 7) ei *per compendium scriptum pro* eituo. *(Cf. p. 48 n. 3.)* Sivom, *Umbr.* sevom, *cognatum cum Lat.* sollo, salvo, *idem valet quod* totum. *Fest.:* Sollo osce dicitur, quod nos totum vocamus. *Structura dubia, aut:* eituas sivom = τῆς οὐσίας τὸ ὅλον, *aut potius* sivom *tanquam* ὅλως *vel* τὸ ὅλον *libere interiectum.* — 8) *i. e. apud praetorem praefectumve.* svae-pod *Osci ponebant pro* sive *cf.* svai poh *in devotione (Rh. Phil. 33,77) v. 10 et 11.* — 9) *i. e.* pro ioudicatod manus iniectio, *ut in l. Lucerina infra edita.* — 10) phim.

contrud | exeic pruhipust, molto etanto estud n. cIɔ. In svaepis 26.
contra hoc prohibuerit, multa tanta esto: n. M. Et siquis
ionc meddis moltaum herest, licitud, | [*ampert*] minstreis aeteis 27.
eum magistratus multare volet, liceto, dumtaxat minoris partis
eituas moltas moltaum licitud. ∾
pecuniae multas multare liceto.

(6.) Pr. censtur bansae | [*ni pis fu*]id, nei svae [*q.*] fust, 28.
Praetor censor Bantiae [ne quis fuer]it, nisi quaestor erit,
nep censtur fuid, nei svae pr. fust. In svaepis pr. in svae |
neve censor fuerit, nisi praetor erit. Et siquis praetor et si
[*pis censtur avti*] q. pis tacusim[1] nerum[2] fust, izic post 29.
[quis censor aut] quaestor, quisquis — nobilium[2] erit, is post
eizuc tr. pl. ni fuid. Svaepis | [*contrud exeic tr. pl. p*]ocapid 30.
ea trib. pleb. ne fuerit. Siquis [contra hoc trib. pleb.] quandoque
bansa[*e f*]ust, izic amprufid facus estud. Idic medicim eizuc | .. (15) .. 31.
Bantiae erit, is improbe factus esto. Id magistr— eo | ......
m z .. m nerum .. (17) .. medicim .. num[3] VI nesimum | ..
...... *nobilium* ..... *magistr—* .... *VI proximum* | ..

9. Lex Latina tabulae Bantinae[4].

.... (64) .... *n*]eque prov[*inciam*] ...... (45) .... | 1.
.. (42) .. in sena[*tu seiv*]e in poplico ioudicio ne sen[*tentiam* 2.
rogato tabellamve nei dato .. (32) .. | .. (42) .. *neive is testumon*]ium 3.
deicito neive quis mag(istratus) testumonium poplice ei de[*ferri*
neive den]ontiari | [*sinito. Neive ioudicem eum neive arbitrum* 4.
neive recupe]ratorem dato. Neive is in poplico luuci praetextam
neive soleas h[*abet*]o, neive quis | [*mag(istratus) ibei praetextam* 5.
soleasve habere eum sini]to. Mag(istratus) queiquomque comitia
conciliumve habebit, eum sufragium ferre nei sinito, | [*neive eum* 6.
censor in senatum legito neive in senatu] relinquito. ∾ |

---

1) tac *componendum videtur cum* tanginud, *Lat.* tongere (dominari *Festus), ut* tac-usim *(gen. plur. ut* Safinim) *fere id sit quod senatorum aut potestatem gerentium.* — 2) nerum *genetivus sui iuris est, significat eum qui patricius est optimatiumve.* — 3) *Mar.* ziculum. — 4) *C. I. L. 1,45. n. 197. Ri. tab. 19. — De tabula et lege cf. quae supra p. 46 n. 1 notata sunt. Supplementa sunt Mommseni. Huius legis uno ordine versuum perscriptae tabula per medium fracta omnium versuum initia perierunt. Nescimus igitur, num singulis capitibus indices fuerint praescripti. Finito capite reliqua pars versus vacat.*

4*

7. (2.) [*Sei tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis),*
IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex], quei ex hace
lege plebeive scito factus erit, senatorve fecerit *g*esseritve, quo ex
8. hace lege | [*quae fieri oporteat minus fiant, quaeve e*]x h(ace) l(ege)
facere oportuerit oportebitve non fecerit sciens d(olo) m(alo);
9. seive advorsus hance legem fecerit | [*sciens d(olo) m(alo), HS*[1] . .
n(ummum) populo dare damnas esto et] eam pequniam quei volet
magistratus exsigito. Sei postulabit quei petet, pr(aetor) recupe-
10. ratores | [. . (31) . . *quos quotque dari opo*]rteat dato, iubetoque
eum, sei ita pariat, condumnari popul(o), facitoque ioudicetur.
11. Sei condemnatus | [*erit, quanti condemnatus erit, praedes*] ad
q(uaestorem) urb(anum) det, aut bona eius poplice possideantur
12. facito. Sei quis mag(istratus) multam inrogare volet | [*quei*
volet, dum minoris] partus familias taxsat, liceto, eiq(ue) omnium
13. rerum siremps lexs esto, quasei sei is haace lege | [*pequniam,*
quae s(upra) s(cripta) e(st), exegisset]. ~ |
14. (3.) [*Co(n)s(ul), pr(aetor), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei),*
q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsig-
nandeis), qu]ei nunc est, is in diebus V proxsumeis, quibus
15. queique eorum sciet h(ance) l(egem) populum plebemve | [*iousisse,*
iouranto, utei i(nfra) s(criptum) est. Item] dic(tator), co(n)s(ul),
pr(aetor), mag(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus)
pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis)
16. a(dsignandeis), ioudex ex h(ace) l(ege) plebive scito | [*factus . . .*
queiquomque eorum p]ost hac factus erit, eis in diebus V prox-
sumeis, quibus quisque eorum mag(istratum) inperiumve inierit,
17. iouranto, | [*utei i(nfra) s(criptum) est. Eis consistunto pro ae*]de
Castorus palam luci in forum vorsus, et eidem in diebus V
18. apud q(uaestorem) iouranto per Iovem deosque | [*Penateis: sese*
quae ex h(ace) l(ege) oport]ebit facturum, neque sese advorsum
h(ance) l(egem) facturum scientem d(olo) m(alo), neque seese
19. facturum neque intercessurum, | [*quo, quae ex h(ace) l(ege) opor-*
tebit, minus fiant. Qu]ei ex h(ace) l(ege) non iouraverit, is

---

1) *Pro formula, quam Mo. ad verba legis Oscae (v. 11—12. 26)* molto etanto estud n. ∞ *supplevit, cum haec in legibus Romanis nusquam inveniatur, praeferenda videtur altera*: damnas esto dare, *quam Rud. ZGR. 15, 271 primus proposuit, postea ipse defendi (ZRG. 3,365), nuper etiam Hu. (Multa 251. n. 6) comprobavit.*

magistratum inperiumve nei petito neive gerito neive habeto,
neive in senatu | [*sententiam deicito deicereve eum*] ni quis sinito, 20.
neive eum censor in senatum legito. Quei ex h(ace) l(ege) iou-
dicaverit, is facito apud q(uaestorem) urb(anum) | [*eius quei ita* 21.
utei s(upra) s(criptum) e(st) iourarit nomen persc]riptum siet;
quaestorque ea nomina accipito, et eos, quei ex h(ace) l(ege)
apud sed iurarint, facito in tabuleis | [*popliceis perscribat*]. ∾ | 22.

(4.) [*Quei senator est eritve inve senatu sententi*]am deixerit 23.
post hance legem rogatam, eis in diebus X proxsumeis, quibus
quisqu[*e eorum sciet* | *hance legem popolum plebemve iousisse*, 24.
i]ouranto apud quaestorem ad aerarium palam luci per Iovem
deosque Penate[*is: sese quae ex h(ace) l(ege)* | *oportebit facturum* 25.
esse, neque se]se advorsum hance legem facturum esse, neque
seese, quominus sei . . . . (20) . . . |
| . . (32) . . se hoice leegei . . (30) . . anodni . . uraver[*int*. (24) . . . | 26.
| . . . . . . ∾ | 27.
| . . (70) . . . . e quis magistratus p . . (24) . . . | 28.
| . . . . . . ∾ | 29.
| . . (70) . . . . . . *u*]ti in taboleis popl[*iceis* . . (24) . . . | 30.
| . . (72) . . . . *tr*]inum nondin[*um* . . (28) . . | 31.
| . . (74) . . . . is erit uu . . . (30) . . | 32.

10. Lex Acilia repetundarum a. 631 vel 632[1].

[*M'. Acilius?* . . . | . . . . . *tr(ibuni) pl(ebei) plebem ioure* 1.

---

1) *Saeculo XVI Romae XI fragmenta tabulae aheneae extabant, cui ex antica parte levigata lex repetundarum fuerat inscripta, e postica scabra lex agraria, illa satis eleganter accurateque exarata, haec neglegenter litterisque minoribus pressiusque scripta. Quo tempore loco modo reperta sint fragmenta, ignoratur. Duo (Aa, Ab) iam a Iac. Mazochio transcripta a. 1521 in libro eius 'Epigrammata ant. urb. Romae' (f. 180) edita sunt; quorum alterum (Ab) postea interiit, ut eius hodie unum Mazochianum exemplum supersit; alterum ceteraque IX fragmenta postea a cardin. Petro Bembo comparata in eius museo servabantur. Quo viro mortuo (a. 1547) ab heredibus venditione dispersa sunt. Post varia fata unum (E) in Galliam translatum ibi periit c. finem saec. XVI, cuius extant exempla tria, duo descripta in Gallia a Brissonio et (neglegenter) a Boissardo, tertium originis incertae editum ab Ursino. Duo fragmenta (C, Dd) Vindobonam migrarunt, ubi in museo antiqu. adservantur; cetera omnia Neapolim pervenerunt, ubi in museo extant. Omnia haec fragmenta unius esse tabulae iam Ursinus viderat, quomodo vero inter se iungenda sint nostra demum aetate docuerunt Klenzius*

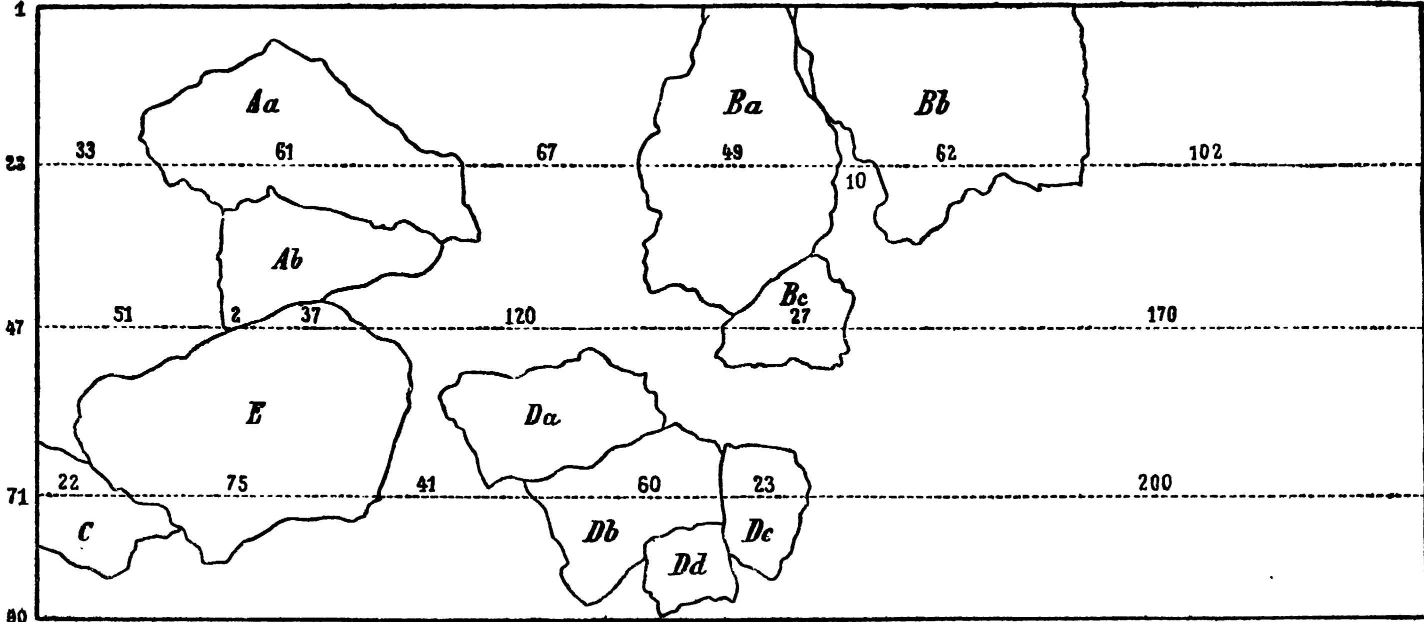
rogaverunt, plebesque ioure scivit in . . . ante diem . . . . Tribus . . principium fuit, pro tribu . . preimus scivit[1] . . *(140)* . .

Quoi[2] *sociûm no*]minisve Latini exterarumve nationum, quoive in arbitratu dicione potestate amicitiav[*e populi Romani,* . .
2. *(65 || 190)* . . *ab eo quei dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister)*

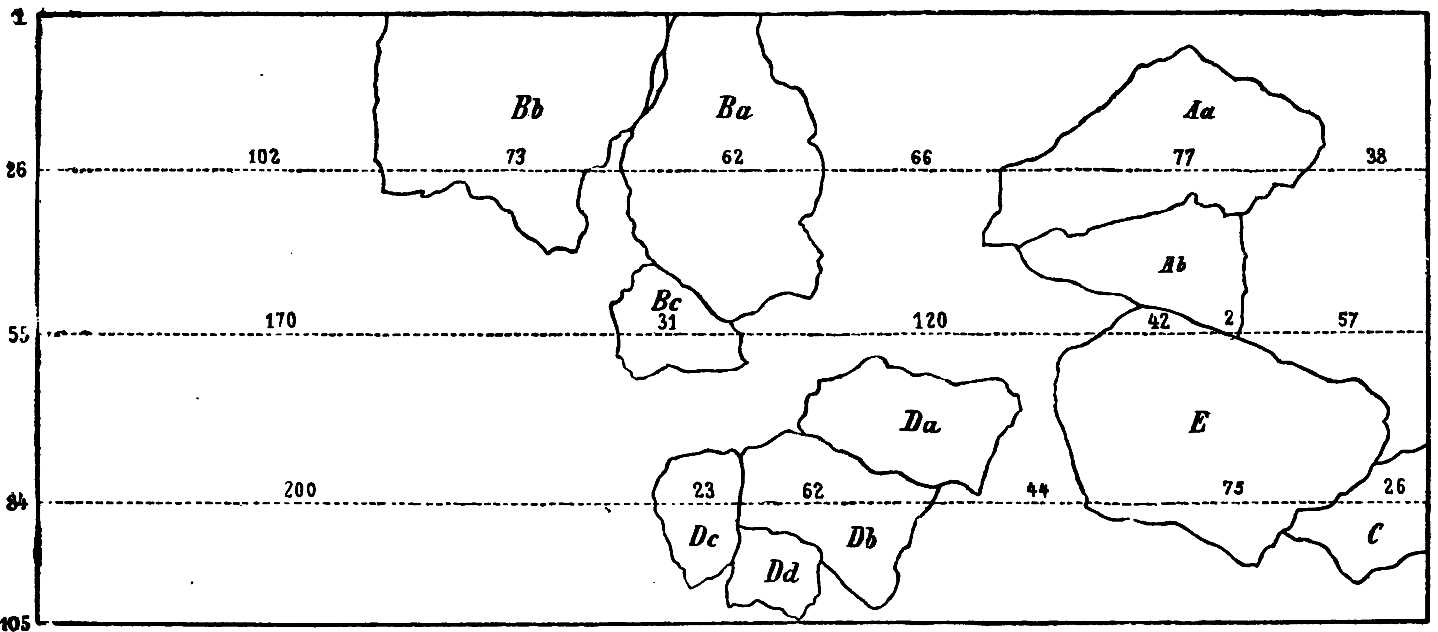
Rudorffius Mommsenus, qui totius tabulae effigiem composuit (cuius schema adieci), unde et quae sit fragmentorum inter se ratio, et quot fere in hiatibus perierint litterae, cognosci possit. Tabula integra latior fuit quam altior; in latitudinem patuerit plus 2 metra necesse est, in altitudinem id quod hodie superest 0,82 m. aequat, neque vero in fine multum deesse videtur. Quae omnia accuratius explanavit Mo. in C. I. L. 1,49—54. — Legem Aciliam ediderunt Mommsenus C. I. L. 1, 49 n. 198. Ri., tab. 23—25. Rudorff, ad leg. Acil. de pec. repet. 1862. De repetundis hanc legem esse latam ex ipsius versu 3 patet; Zumptius (Röm. Crim.R. II. 1,105—110) tamen generalem de magistratuum delictis legem iudiciariam fuisse contendit. Legem esse Serviliam repetundarum (c. a. 643), cuius apud Ciceronem fit mentio, iam inde ab Sigonio (1574) communis fuit opinio tenuitque eam licet impugnatam ab Augustino et Ursino etiam Klenzius, qui a. 1825 primus totam legem singulis fragmentis certa ratione coniunctis isto nomine inscriptam edidit. Deinde Mommsenus legem esse Aciliam (a. 631 vel 632) ab eodem Cicerone laudatam demonstravit (C. I. L. 1,54—57), cui additis novis argumentis adsensit etiam Rud. l. c. p. 431—8. Novissime de legis argumento disputaverunt: Zumpt, Röm. Crim.Recht II. 1,99. Huschke, ZRG. 5,46. — In hac mea editione textum a Mommseno constitutum eiusque fere supplementa recepi, interdum Rudorffium secutus. [Novae editionis causa supplementa vel ut verius dicentur interpretamenta denuo recognovi; in adnotatione autem monui in gravioribus scilicet cum de iis quae ex Rudorffianis retinere placuit tum de aliis quae nunc demum accesserunt. Th. M.] — *Lex in capita divisa est titulis praescriptis; ea vero cum neque numerorum notis signata neque per capita versuum distincta sint, quot olim fuerint certo constitui non potest: Klen. putabat esse 24, Mo. 57, Rud. 70. Quo in discrimine cum neque Mo. neque Rud. numerorum notas adposuerint, ego quoque modum citandi receptum turbare nolui. Nostro tamen more singula capita separavi indicesque litteris latius dispositis distinxi. Numeris litterarum deperditarum simul comprehensae sunt restitutae. Quibus numeris ne quis nimium confidat, Mo. ipse monuit.*

1) *Plenam legis praescriptionem v. infra in lege Quinctia. Litteris maioribus eam legibus superscribere solebant Romani; in hac vero lege cum pro praegrandi tabulae latitudine primum versum exordium non expleret, ex ipsa lege quae in primum versum recepta sunt item litteris maioribus scripta sunt, ita ut pauciores in primo quam in secundo versu perierint litterae.* — 2) [ciuei Romano *ins. Rudorffius; sed ad pecunias civi Romano male ereptas hanc legem pertinuisse demonstrari non potest.* Th. M.]

Lex Acilia repetundarum.

Lex agraria.

Bb
Ba
Aa
102
73
62
66
77
38
Ab
Bc
170
31
120
42
2
57
Da
E
200
23
62
44
75
26
Dc
Db
Dd
C
1
26
55
84
105

eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir
cap(italis), *IIIvir a(gris) d(andis) a(dsignandis), tribunus mi*]-
l(itum) l(egionibus) IIII primis aliqua earum fuerit, queive filius
eorum quoius erit, [*queive*] quoius[*ve*] pater[1] senator siet, in
annos singulos pequniae quod siet amp[*lius HS* ... *n(ummum)*..
(65‖205)...*pro inperio prove potestate ipsei regive populove suo,* 3.
parentive suo, queive in potestate manu mancipio suo parentisve
sui siet fuerit quo]ive ips*e* paren*s*ve[2] suos filiusve suos heres siet,
ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea re
eius petitio nominisque delatio esto, [*pr(aetoris) quaestio esto,*
ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, *queiquomque ioudicium*
ex h. l. erunt, eorum hace lege esto (100‖201) .. *Sei quis deicet* 4.
praetorem nomen ex h. l. ita non recepisse utei delatum esset,
neque ioudicium ex h. l. ita datu]m esse utei peteret: de ea re
eius petit*i*o nominisque delatio esto, pr(aetoris) quaestio esto,
ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, quei quomque ioudic[*ium*
ex h. l. erunt, eorum hace lege esto .. *(102‖62)*..]s iu[... *(140)* 5.
... *De quo ex h. l. ioudicatum erit et contra h. l. fecisse deicetur,*
postquam ea res ioud]icata erit, aut quoius nomen praevarica-
tionis caussa delatum erit, aut quoium nomen ex h. l. ex reis
exemptum erit: seiquis eius nomen a[*d praetorem denuo detolerit,*
... *quaestio eius pr(aetoris) esto; ioudicium ioudicatio leitisque*
(102‖60) aestumatio quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum 6.
h. l. esto. Sei quis ali]eno nomin[*e* ... *(134)* ... *ex h. l. petere*
nomenve deferre volet, *de ea re eius petitio nominisque delatio*
esto,] quaestio eius pr(aetoris) esto, ioudicium[3] ioudicatio leitis-
que aestumatio, quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum
h. l. esto. Is eum unde petet in ious ed[*ucito ad pr(aetorem),*
quoius ex h. l. in eum annum quaestio erit, ante k. Sept. quae eo
anno erunt et nomen deferto] ... *(102‖59)* deque eo homine de [*h.* 7.
l. ... *(127)* ... *ita uti i. s. est res agitor. Post k. Sept. sei quod*
nomen deferetur, sei is quei petet volet, is praetor de ea re recupe-
ratores dato. Qu]oius eorum ita nomen ex h. l. post k. *S*ept.,
quae eo anno fuerint, delatum erit, quei eorum eo ioudicio con-
demnatus erit, quanti eius rei slis ae[*stumata erit, tantam pequ-*
niam quei eum condemnaverit dato .. *(102‖54)* .. *eaque pequnia* 8.

1) erit quoius pater. — 2) ipsei parenteve. — 3) ioudiciumve.

quei eum condemnaveri]t[1] eius esto. Pr(aetor), quei ex h. l. q[*uaeret, facito, quidquid ita . . (124) . . ioudicatu*]m erit, id utei privato solvatur, quei [*eoru*]m petet. ∾

De heisce, dum mag(istratum) aut inperium habebunt, ioudicium non fiet. ∾ Dic(tator), cos., pr., mag. eq., [*cens., aid., tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tr. mil. leg. IIII primis aliqua earum, dum mag(istratum) aut*
9. *inperium habebit, nei in ious educitor . . (102‖52) . . Quei eorum e*]x eo mag(istratu) inperiove abierit, quo min[*us in ious educatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato) . . (121) . .* ∾

De patroneis dandeis. ∾ *Quei ex h.*] l. pequniam petet nomenque detuler*it*, quoius eorum ex h. l. ante k. Sept. petitio erit, sei eis volet sibei patronos in eam rem darei, pr(aetor), ad quem
10. *nomen detulerit . . (102‖47) . . patronos civeis Romanos ingenuos ei dato, dum*] neiquem eorum det sciens d(olo) m(alo), quoiei is, q[*uoius nomen delatum erit, . . (120) . . gener socer vitricus privignusve siet, queive eiei sobrinus siet pro*]piusve eum ea cognatione at*t*igat[2], queive *ei*ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet, quoiave in fide is erit maioresve in maiorum fide fueri*nt*, [3] [*queive in fide eius erit, maioresve in maiorum fide fuerint . .*
11. *(102‖39) . . queive*] quaestion*e* ioudicio*q*ue[4] publico condemnatu[*s siet, quod circa eum in senatum legei non liceat, . . (118) . . neive eum qu*]ei ex h. l. ioudex in eam rem erit, neive eum quei *e*x h. l. patronus datus erit. ∾

De patrono repudiando. ∾ Quei ex h. l. patronus datus erit, sei is mori[*bus suspectus erit, is quoi ex h. l. datus*
12. *erit eum repudiato . . (102‖38) . . Tum quos ex h. l. patronos dare licet, eor*]um pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, alium patronum eiei quem [*volet dato . . (106) . .* ∾

De CDLvireis in hunc an]num legundis.[5] ∾ Pr(aetor), quei inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proxum(eis), quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito utei CDLviros le*g*at, quei in hac ceivit[*ate* HS $\overline{CCCC}$ *n(ummum) plurisve census siet . .*

---

1) *Mo.:* [*condemnaveri*]t, [*pecuni*]a *Rudorff. In Ritschelii tabula potius litterae* A *quam* T *vestigia cognosci Rud. monet.* [*Ego aes secutus sum, ut legi ego, non delineationem Minervinianam.* Th. M.] — 2) atiigat. — 3) fuerit. — 4) quaestionem ioudicioone. — 5) *Hoc caput et sequens ad verbum fere consonant cum duobus capitibus v. 16—18; invicem se explent.*

(102||35) .. dum nei quem eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap., 13.
tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIIvi]rum a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueri*tve*[1], queiv[*e mercede conductus depugnavit depugnaverit . . (104) .. queive quaestione ioudicioque puplico conde*]mnatus siet quod circa eum in senatum legei non liceat, queive minor anneis XXX maiorve annos LX gnatus siet, queive in urbem Romam propiusve u[*rbem Romam p*(*assus*) *M domicilium non habeat, queive eius mag*(*istratus*), *quei s*(*upra*) *s*(*criptus*) *e*(*st*), *pater frater filiusve siet, queive eius, quei in senatu siet fueritve, pater* (*102||33*) *frater filiusve siet, queive trans* 14.
mar]e erit. ∾

Quos legerit, eos patrem tribum[2] cognomenque indicet.[3] ∾ Q[*uei ex h. l. in hunc annum quaeret, .. (100) .. is die .. ex quo legerit, eorum, quei ex*] h. l. CDLvireis in eum annum lectei erunt, ea nomina omnia in tabula, in albo, atramento scriptos[4], patrem tribum co*g*nomenque tributimque d*i*scriptos[5] hab[*eto, eosque propositos suo magistratu servato. Sei quis describere volet, is pr*(*aetor*) *permittito potestatemque scribendi, quei* (*102||31*) *volet, facito. Pr*(*aetor*), *quei legerit, quos e*]x h. l. 15.
CDLviros legerit, facito recitentur in contione, iuratoque sese [*eos ex h. l. legise, de quibus sibei consultum sit .. (100) .. optumos eos ioudices futuros esse quosque oetiles io*]udices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor) omnis in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto. ∾

De CDLvireis quotannis [*legundis.* ∾ *Praetor, quei post h. l. rogatam ex h. l. ioudex factus erit .. (102||27) ..* 16.
is in diebus X proxumeis, quibus quis]que eorum eum mag(istratum) coiperit, facito utei CDLviros ita legat, quei ha[*ce civitate HS* $\overline{CCCC}$ *n. plurisve census siet . . (99) . . d*]um ne quem eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, triumvir a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve, queive merc[*ede conductus depugnavit depugnaverit . . . . . queive quaestione ioudicioque puplico condemnatus siet quod circa eum in senatum legei non liceat,* (*102||26*) *queive minor annis* 17.
XXX maiorve a]nnos LX gnatus siet, queive in urbe Romae propiusve urbem Roma[*m p*(*assus*) *M domicilium non habeat*

1) fuerint eie. — 2) tribunum. — 3) ioudicet. — 4) scriptes. — 5) descriptos.

(99) queive eius mag(istratus), quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet,] queive eius quei in senatu siet fueritve pater frater filiusve siet, queive trans mare erit. ∾

Quos legerit, eos patrem tribum cognomenque i*n*dice*t*[1]. ∾ Quei ex h. l. in eu[*m annum quaeret, is die .. ex quo legerit, eorum, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum*
18. *lectei erunt (102*||*27) ea nomina omnia in tabula, in albo atramento scriptos, patr*]em tribu*m*[2] cognomenque tributimque discriptos habeto, eosque propositos suo ma[*gistratu servato .. (85) .. Sei quis describere volet, is pr(aetor) permittito, potestatem*]que scribundi, quei volet, facito. Pr(aetor) quei legerit, is eos[3] quos ex h. l. C[*DLv*]iros legeri*t*[4], facito in conctione recite*n*tur[5], iouratoque sese eos ex h. l. legise, de quibus sibei consu[*ltum siet optumos eos ioudices futuros esse, quosque oetiles ioudices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor)*
19. *omnes (102*|*28) in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto.*] ∾

De nomine deferundo iudicibusque legundeis. ∾ Quei ex h. l. pequniam ab a[*rvorsario petet, .. (82) .. is eum, unde petet, postquam CDLvirei ex h. l. in e*]um annum lectei erunt, ad iudicem, in eum annum quei ex h. l. [*factus*] erit, in ious educito nomenque eius deferto; sei deiuraverit calumniae causa
20. non po[*stulare, is praetor nomen recipito facitoque, .. (102*||*28) .. utei die .. ex eo die, quo quoiusque quisque nomen detolerit, is quoius nomen delatum e*]rit de CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, arvorsario edat eos om[*nes, .. (82) .. quoi is queive ei, quoius nomen delatum erit, gener socer vitricus pri*]vignusve siet, queive ei sobrinus siet propiusve eum ea cogna[*tione*][6] attingat, queive ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet; facitoque coram arv[*orsario is quei ita ediderit iouret: in CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei sient,*
21. *non reliquisse se (102*||*30) nisei quei se earum aliqua necesitudine quae supra scripta sient*] non attigeret, scientem d(olo) m(alo); itaque is edito, *i*ouratoque[7]. Ubei is ita ediderit, tum in ea[*m quaestionem quei quoiusque ita nomen detolerit, is praetor, quoius ex hac lege quaestio e*]rit, facito utei is die vicensumo ex eo die, quo quoiusque quisque n[*omen*] detolerit, Cviros ex

1) ioudices. — 2) tribu. — 3) is eos *delet Mo.* — 4) legerint. — 5) recitetur. — 6) cognat....m. — 7) couratoqne.

eis, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei erunt, quei
vivat, legat e[*datque* . . (*102* || *32*) . . *dum nei quis ioud*]ex siet, 22.
quoi is queive ei, quei petet, gener socer vitricus privignusve
siet, queive ei sobrinus [*siet propiusve eum ea cognatione attingat*,
. . (*73*) . . *queive in eodem conlegio siet, queive*] ei sodalis siet,
queive tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tribun*us* [1] mil. l.
IIII prim[*is aliqu*]*a* [2] earum siet fueritve, queive [3] in senatu siet
fueritve, queive l. Rubr[*ia IIIvir col*(*oniae*) *ded*(*ucendae*) *creatus siet fueritve* . . (*102* || *33*) . . *queive ab urbe Roma plus* . . . 23.
passuum] aberit, queive trans mare erit; neive amplius de una
famil*i*a unum, neive eum [*legat edatve, quei pecuniae captae condemnatus est erit* (*67*) *aut quod cum eo lege Calpu*]rnia aut lege
Iunia sacramento actum siet, aut quod h. l. nomen [*delatum
sie*]t. Quos is Cviros ex h. l. ediderit, de eis ita facito iouret
palam apud se coram a[*rvorsario nullum se edidise scientem
d*(*olo*) *m*(*alo*), *quem ob earum causarum aliquam, quae supra
scripta sient* . . (*102* || *34*) *inter Cviros edere non liceat, queive* 24.
se earum aliqua] necesitudine atingat, quae supra scripta sient.
Q. [4] unde petitum erit, quomi[*nus* . . (*66*) . . *Sei is quei petet,
ita C*]viros ediderit iuraritque, tum eis pr(aetor) facito, utei is
unde petetur die L[*X postquam*] eius nomen delatum erit, quos
C is quei petet ex h. l. ediderit, de eis iudices qu[*os volet L
legat* . . (*103* || *35*). *Quei ex h. l. nomen detolerit, sei is quoius* 25.
nom]en ex h. l. delatum erit, L iudices ex h. l. non legerit
edideritve seive [*ex CDLvireis, quei in eum annum ex h. l.
lectei erunt*, (*66*) *quei se affinitate cognation*]e sodalitate atingat,
queive in eodem conlegio siet, ex h. l. non e[*diderit, tum ei pe*]r
eum pr(aetorem) advorsariumve mora [5] non er[*it quo*]minus
legat edatve [*quos volet L de eis C, quos ex h. l. ediderit* . .
(*104* || *38*) . . *dum nei quem eorum, quem ex h. l. legere non* 26.
liceat, sciens d(*olo*) *m*(*alo*) *ioudic*]em legat. Quei ita lectei erunt,
eis in eam rem ioudices sunto eorumque eiu[*s rei ex h. l. ioudicatio leitisque aestumatio esto.* ∾ (*66*).

Iudicum patronorumque nomina] utei scripta in taboleis habeantur. ∾ Pr(aetor), quei ex h. l. quae-

1) tribuni. — 2) [aliqu]ae. — 3) queive queive. — 4) *Mo. emendat.* is; *sane* quaestor *quomodo hic nominari potuerit parum intellegitur.* — 5) moram.

ret, fac[*ito eos L viros*, *qu*]os is quei petet et unde petetur ex
h. l. legerint ed[*iderin*]t, eosque pat[*ronos*, *quos quei petet ex*
27. *h. l. dederit . . (106‖42) . . in taboleis pupliceis scriptos habeat.*
Ea nomina q]uei petiverit et unde petitum erit, quei eorum
volet, ex taboleis popli[*ceis describendi is pr(aetor) potestatem*
facito . . (66) . .] ∾

Eisdem ioudices unius rei in perpetuom sient. ∾
Quei iudices e[*x h. l. lectei erunt*,] quam in rem eis iudices lectei
28. erunt, e[*ius rei ioudices in perpetuom sunto . . (135‖43) . . q*]uei
pequniam ex [*h. l.*] capiet, eum ob eam rem, quod pequniam
ex h. l. ceper[*it, nei. . (66) . . . neive tribu mo*]veto, neive equom
adimito, neive quid ei *ob*[1] eam rem fraudei esto. ∾

29. (3) . . . . [*sc*]ripta sient. Pr(aetor) quei ex h. l.
. . *(136‖48)* . . ∾

[*De iudicio in eum, quei mortuos e*]rit aut in
exilium abierit. Quoium nomen ex h. l. delatum eri[*t*,
sei is prius mortuos erit . . (66) . . aut in exili]um abierit, quam
ea res *iu*dicata[2] erit, pr(aetor), ad quem eius nomen de[*latum*
erit, eam] rem ab eis item quaerito, [*quei ioudicium ex h(ace)*
l(ege) erunt, quasei sei is quoius nomen ex h. l. delatum erit,
30. *viveret inve ceivitate esset . . (137‖51) . .* ∾

De inquisitione facienda. ∾ *Praetor postquam*] nomen ex h. l. ad se delatum erit, facito, utei ioudicium p[*rimo*
quoque die fiat, eique, (66) quei ex h. l. nomen detolerit, dies
quot satis erunt det, utei q]uod recte factum esse volet, dum nei
quid advorsus h. l. fiat, [*ad inquisitionem fac*]iundam; neive
31. post h. [*l. rogatam .. (138‖51) .. iubetoque*] conquaeri in terra
Italia in oppedeis foreis conciliab[*oleis, ubei iure deicundo praesse*
solent, (68) aut extra Italiam in oppedeis foreis con]ciliaboleis,
ubei ioure deicundo praesse solent. In quibus di[*ebus eum quei*
petet prae]tor quei ex h. l. quaere[*t, conquaerere iouserit . .*
32. *(139‖51) . .* ∾

Testibus ut denuntietur. ∾ *Pr(aetor) ioudiciumque*
postquam] audierit, quod eius rei quaerundai censeant refere, et
c[*ausam probaverit, quibus is quei petet denuntiaverit, eos homines*
d(um) t(axat) IIL testimonium (68) deice]re iubeto et quom ea[3]

---

1) eius (*suprascr.* ei, *debuit superscribi* ei ob). — 2) ndicata. — 3) ei.

res agetur quam in rem quisque testis er[*it, in eam rem facito*
eis] omnes adsient testimo[*niumque deicant, dum nei quem testi-*
monium deicere iubeat, quei .. (*140* || *51*) .. *quoia in fide is* 33.
unde petetur siet, maioresve in maior]um eius fide *fuerint*,[1] queive
in fide eius siet, maioresv[*e in maiorum eius fide fuerint,* (*65*)
queive eius, quoius ex h. l. nomen delatum erit, c]ausam deicet
dum taxat unum, queive eius parentisve eius [*leibertus leiber-*
ta]ve siet. ∾

De inro[*ganda multa.* ∾ .. (*144* || *51*) .. ∾ 34.

De testibus tabulisque custodiendis. ∾ *Is quei*
petet, sei quos ad testimonium deicendum evocari]t secumve
duxerit dum taxat homines IIL earum re[*rum causa, de quibus*
id ioudicium fiet .. (*61*) .. *e*]a, quai ita conquaesiverit et sei
qua tabulas libros leiterasve pop[*licas preivatasve produ*]cere
proferrequ[*e volet* .. (*146* || *51*) ..]ive de ea re volet apud pr(ae- 35.
torem), is praetor ei moram ne fa[*cito, quominus* .. (*66*) ..]rat. ∾

Praetor utei interroget. ∾ Pr(aetor) quei ex h. l.
q[*uaeret* .. (*178* || *51*) .. ∾ . 36.

Ioudices utei iourent antequam considant. ∾
P(raetor) quei ex h. l. quaeret, quei in ea]m rem ioudices erunt,
ante quam primum caussa d[*icetur* .. (*71*) .. *apud se iourent fa-*
cit]o. Iudices, quei in eam rem erunt, omnes pro rostreis in
forum [*vorsus iouranto* .. (*178* || *51*) .. *facturumque se, utei* 37.
quod recte factum esse vo]let, utei testium, quei [*in*][2] eam rem
erunt, verba audiat, [.. (*74*) .. *neque se facturum quo*] eam
rem minus ioudicet, nisei seiquae causa erit, quae eiei [*ex h. l.*
quo eam rem minus ioudicet permittet .. (*180* || *51*) .. *Quei* 38.
ita apud se iourarint eorum nomina is praetor facito in contione
r]ecitentur, proscripta propositaque palam apud for[*um habeto,*
.. (*76*) .. *neve nisei ita iourarit de ea re considere sinito quem-*
quam eorum quei ex e]is C ioudices L lectei erunt. ∾

Ioudex nei quis disputet.[3] ∾ .. (*178* || *51*) .. ∾ 39.
.... ∾ *Sei* .. *causam sibi esse deicet, quominus ad id*]
iudicium[4] adesse possit, de ea re praetori, quei ex hac[*e l*(*ege*)
quaeret cognoscere .. (*85*) .. *ius esto.* ∾

1) quaerat, *cf. v. 10.* — 2) in *om.* — 3) *Cf. Arist. pol. 2,8:* τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους. — 4) e iudicium.

De iudicio proferendo vel refere]ndo. ∾ Quam
rem pr(aetor) ex h. l. egerit, sei eam rem proferet, quoi . .
40. (*177* || *51*) . . *sei refer*]re poterit, facito quoius deicet nomen re-
ferre . . (*91*) . . rit utei *is*[1] ad sese veniat aut adferatur coram
41. eo, quei postulaver[*it* . . (*176* || *51*) . . *vo*]let, quoius ex h. l.
*n*ominis[2] delatio erit, ei eius rei pe[*titio esto* . . (*102*) *de*]que
ea re hace lege iudicium litisque aestumatio essto, quasei sei
42. eius . . (*175* || *51*) . . [*Sei ioudex, q*]uei eam rem quaeret, ex
h. l. causam non nover[*it* . . (*113*) . . *is praetor c*]oram [*iudi-
ci*]bus in contione pro rostris sententia ita pronontiato: 'fec[*isse
43. videri*' . . (*173* || *51*) . . *Sei de ea re*] iudicium fieri oportebit,
ter[*tio die facito iudicium fiat* . . (*112*) . . *Sei ioudex, quei eam
r*]em quaeret, ex h. causam non noverit, pr(aetor) quei ex h. l.
44. q[*uaeret* . . (*170* || *51*) . . ∾
*Ioudices utei iourent, in consilium antequam
eant.* ∾ *Pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, ioudices, quei ex h. l.
in eam rem erunt, in consilium an*]te quam ibunt, facito[3] iurent:
sese [. . (*128*) . . *neque facturum q*]uo quis suae alterius sen-
45. tentiae certior siet, quod p[*er dolum malum fiat* . . (*170* || *51*)
. .]aturum esse. ∾
Iudice[*s*] multam supremam debea[*nt*[4]. ∾ . . (*128*)
. . *sei ioudex, quei eam rem qu*]aeret causam non noverit, quei
eorum ioudex [. . (*170* || *51*) . . *excu*]satione primo quoque die
46. deferatur, isque quaestor [. . (*126*) . . ∾
Iudices in co]nsilium quomodo eant. ∾ Pr(aetor),
quei ex h. l. iu[*dicium exercebit* . . . . *Iudex quei ad id delectus erit,
47. sei rem, de qua* . . (*170* || *51*) . . *agitur, plus tertiae parti iudicum, quei
aderunt, quom ea res aget*]ur, [*non lique*]re deixerit, praetor [*quei*][5]
ex h. l. quaeret ita pronon[*tiato et ad rem denuo agendam alium
diem dato* . . (*120*) . . *eoque die eorum iudicu*]m quei quomque
48. aderunt iudicare [*iubeto.* . . (*170* || *52*) . . *Ad quem praetorem ita
relatum erit iudicum plus tertiam partem negare iu*]dicare, is HS
n(ummum) ccIↃↃ, quotiens quomque amplius bis in uno iu[*dicio
iudicare negarint,* . . (*119*) . . *singulis quei iudicare negarint mul-
tam dicito. Tu*]m quam ob rem et quantum pequ[*niae dixerit,
49. publice proscribito*][6] . . (*170* || *45*) . . ∾

1) uteius. — 2) hominis. — 3) facit. — 4) suprema delea *vel* dei. —
5) quei *om.* — 6) [*Rudorffianum inventum in prima actione ampliationem*

De] reis quomodo iudicetur. ∾ Ubi duae partes iudicum, quei ader[*unt, causam sibi liquere deixerint* .. (*111*) .. *pr*(*aetor*), *quei de ea re quaeret*, *utei eis iudice*]s, quei iudicare negarint, semovant[*ur*, *facito* .. *170* || *42*) . .] rem agito. Tum 50.
praetor quom soueis viatoribus apparitoribusque nei de i[*udicio iudex discedat curato* .. (*108*) .. *sitellamque latam digitos* .. *altam digitos*] XX, quo ioudices sorticolas conieciant [*apponi facito* .. (*170* || *37*) .. *quoius*]que iudicis is praetor sorticolam unam buxeam 51.
longam digitos IIII, la[*tam digitos* .. *ab utraque parte ceratam* .. (*107*) .. *in qua sorticola ex altera parti littera A scripta siet, ex alte*]ra parti C, in manu palam dato a[*lteramque utram velit litteram eum iudicem inducere iubeto* .. (*170* || *32*) .. *Iudex ita in-* 52.
ducito] eamque sortem ex hace lege apertam bracioque aperto litteram digiteis opertam pala[*m ad eam sitellam deferto eamque sortem in populum* .. (*106*) .. *i*]temque in eos ceteros singilatim iu[*dices versus ostendito, itaque in eam sitellam coniecito* .. (*170* || *26*) .. ∾ 53.

Sententiae quomodo pronontientur. ∾ *Quei iudex pronontiationis faci*]undai causa ad sitellam sorti veniet, is in eam sitellam manum demitito, et eam devexam popul[*o ostendito* .. (*50*) .. *i*]udicium [. , (*50*) .. *quamque in eum r*]eum sententiam [*ea sors hab*]uerit, is ei [. . (*172* || *23*) .. *palam pronon-* 54.
tiato, ubei A littera scripta erit 'absolvo', *ubei C littera scripta erit* '*con*]demno', ubei nihil scriptum erit 'seine suffragio'. Ex qua sorti pronontiarit, eam sortem proxsumo iud[*ici* .. (*29*) .. *in man*]um transdito.

De n[*umerandis sententiis.* ∾ .. (*255* || *21*) .. ∾ 55.

De reo apsolvendo. ∾ *Nisei eae sententiae ibei plurumae erunt 'condemno', praetor, quei ex h. l. quaeret, eum reum pronontiato non fecisse videri. De quo reo pr*(*aetor*) *ita pronontiaverit, quod postea non fecerit, qu*]od praevaricationis causa factum non erit, is ex hace lege eius rei apsolutus esto. ∾

De reo condemnan[*do.* ∾ *Sei eae sententia*]e ibei plurumae erunt 'condemno', pr(aetor), qu[*ei ex h. l. quaeret, eum reum pronontiato fecisse videri* .. (*252* || *13*) .. ∾ 56.

---

a maiore parte iudicum decerni posse, in secunda nonnisi a partibus duabus, nec ratione defenditur nec paucis quae supersunt. Mihi re denuo considerata locus v. 47—49 sic fere videtur posse restitui ut supra dedi. Th. M.]

De eadem re ne bis agatur. ∾ *Quei ex h. l. condemnatus*] aut apsolutus erit, quom eo *h.* l., nisei quod post ea fecerit, aut nisei quod praevaricationis caussa factum erit, au[*t nisei de litibus*] aestumandis, aut nisei de sanctioni hoiusce
57. legis, actio nei es[*to* . . *(250 || 11)* . . ∾

De praedibus dandis bonisve possidendis. ∾ *Iudex, quei eam rem quaesierit, earum rer*]um, quei ex h. l. condemnatus erit, q(uaestori) praedes facito det de consili maioris partis sententia, quantei eis censuer[*int; sei ita p*]raedes datei non erunt, bona eius facito puplice possideantur conq[*uaerantur veneant. Quantae pequniae ea bona venierint, tantam pequniam ab emptore iudex, quei eam rem quaesierit, exigito*
58. . . *(248 || 9)* . . *quaestorique eam pequniam et quanta fuerit*] scriptum transdito; quaestor accipito et in taboleis popliceis scriptum habeto. ∾

De leitibus aestumandeis. ∾ [*Quei ex*] *hace*[1] lege condemnatus erit, ab eo quod quisque petet, quoius ex hace lege peti[*tio erit, id praetor, quei eam rem quaesierit, eos iu-*
59. *dices, quei eam rem iudicaverint, aestumare iubeto* . . *(244 || 8)* . . *quod ante h. l. rogatam consilio probabitur captum coactum ab*]latum avorsum conciliatumve esse, eas[2] res omnis simpli, ceteras res omnis, quod[3] post hance legem rogatam co[*nsilio probabit*]ur captum coactum ablatum avorsum conciliatumve esse, dupli; idque ad qua[*estorem, quantum siet quoiusque nomine ea lis aestumata siet, facito deferatur.* ∾

De pequnia ex aerario solvenda. ∾ *Quei iudici, quei eam rem quaesierit, consilioque eius maiorei parti* . .
60. *(242 || 8)* . . *satisfecerit, nomine su*]o parentisve suei, quoive ipse parensve suos heres siet, leitem aestumatam esse; queive eiei iudicei consilioque eius maiorei pa[*rti eorum sa*]tis fecerit, regis populeive ceivisve suei nomine litem aestumatam esse sibei:
61. q[*uanta ea pequnia erit, is iudex facito* . . *(240 || 8)* . . *sei de ea re praedes dati erunt seive quantae pequniae eae lites aestumatae erunt, tanta pequnia ex*] hace lege in aerario posita erit ob eam rem quod eo nomine lis aestumata erit, in triduo proxsumo, quo ita satis [*factum erit,*] ex hace lege solvatur; neive quis

1) iaci. — 2) ea. — 3) quos.

iudex neive quaestor facito sciens dolo m[*alo, quo minus ita*
satis fiat, itaque solvatur . . (*238* || *8*) . . ∾ 62.

De tributo indicendo. ∾ *Quanti iudex, quei eam*
rem quaesierit, leites aestumaverit, sei is iud]ex ex hace lege
pequniam omnem ad quaestorem redigere non potuerit, tum in
diebus X proxsumeis, quibus [*quae potue*]rit redacta erit, iudex
quei eam rem quaesierit, queive iudex hace lege fac[*tus erit,*
tributum indicito . . (*236* || *8*) . . *diemque edito, qua is quoius* 63.
parentisve quoius eiusve quoi ipse parensve suos heres siet, ita
lites] aestumatae erunt, [*aut*[1]] quoius regis populeive nomine lis
aestumata erit, legati adessint, dum[2] nei longius C dies edat. ∾

[*De trib*]uto servando. ∾ Ubei ea dies venerit, quo
die iusei erunt adesse, iudex, quei e[*am rem quaesierit, quanta*
pequnia de eius, quei ex h. l. condemnatus est, bonis redacta
erit, tantam pequniam in eas lites, quae aestumatae erunt, pro
portioni tribuito . . (*235* || *8*) . . *Queique ei iudici consilioque* 64.
eius maiori parti eam litem aestumatam esse sibei satis] fece-
rit, ei primo quoque die quaestorem solvere iubeto, quaestorque
eam pequniam eis sed fraude[3] sua solvito. ∾

Reliquom] in aerario siet. ∾ Quod eorum nomine,
quei non aderit, tributus factus [*erit, quaestor in aerario ser-*
vato . . (*227* || *8*) . . ∾ 65.

De tributo proscribendo. ∾ *Quei*] praetor ex hace
lege tribuendei causa prodeixerit, is, utei quod recte factum
esse volet facito, quomodo prode[*ixerit, ea omnia m*]aiore parte
diei ad eam diem, donec solutum erit, apud *f*orum palam, ubei
de plano r[*ecte legi possitur, proscripta propositaque habeat* . .
(*200*) . . *praetor, quei eum tributum*] || fecerit die[*s* . . *prox*]u- 66.
mos, ex ea die, qua tributus factus erit, apud forum palam,
ubei de plano recte legi possitur, proscri[*bito.* ∾

Pequnia] post quinquenium populei fiet. ∾
Quae pequnia ex hace lege in aerarium posita erit, quod in an-
neis qu[*inque proxumeis ex ea die, qua tributus factus erit,*
eius pequniae quaestor ex h. l. non solverit, populei esto. ∾

De pecunia a praedibus exigenda. ∾ *Quaestor*
quoi aerarium provincia obvenerit, quoi quaestori ex h. l. prae-

---

1) aut *om.* — 2) deum. — 3) frude.

67. *des datei erunt, queive quaestor deinceps*] (*201*) ‖ eandem provin[*ci*]am habebit, eis faciunto, utei quod recte factum esse volet, quod eius is reus non solverit, ab eis pr[*aedibus primo quo*]que die pequnia exigatur. ∾

Pequnia in fiscis opsignetur. ∾ Quae quomque pequnia ex hace lege ad q[*uaestorem redacta erit, is quaestor ea pequnia facito in fiscis siet, fiscique signo suo opsignentur,*
68. .. (*201*) .. *singulisque fiscis inscribatur*] ‖ quis praetor litis aestumaverit et unde ea pequnia redacta siet quantumque in eo fisco siet. Quaestor, quei quom[*que erit, utei quod*] recte factum esse volet, facito in diebus V proxumeis, quibus quomque eiei aerarium provincia obvenerit, [*fisci resignentur, et sei ea pequnia, quam in eo fisco esse inscriptum erit, ibei inventa erit, denuo opsignentur* .. (*201*) .. ∾

69. *Quaestor utei solvat.* ∾ *Quoi*] ‖ pequniam ex hace lege, quod sine·malo pequlat*u*[1] fiat, pr(aetor), quei ex hace lege quaeret, darei solvi iuserit, id quaestor [*quei aerarium pro*]vinciam optinebit, sed fraude sua extra ordinem dato solvitoque. ∾

Quaestor moram nei facito. ∾ Q[*uaestor* .. (*200*) .. ∾

70. *Iudicium nei quis inpediat.* ∾ *Quod*] ‖ ex hace lege *iu*dic*iu*m[2] fieri oportebit, quom ex hace lege fieri oportebit, nei quis magistratus prove magistratu prove [*quo inperio potestateve erit facito, quo*]minus setiusve fiat iudiceturve; neive quis eum, quei ex hace lege iudicium exercebit, neive eum, que[*i ex h. l. iudicabit, neive eum, quei ex h. l. petet neive eum,*
71. *unde petetur,* .. (*200*) .. *ab eo iudicio avocato neive*] ‖ avocarier iubeto, neive abducito neive abducier iubeto, neive facito quo quis eorum minus ad id iudicium adesse poss[*it, quove quoi eorum minus in eo iudici*]o verba audeire in consilium eire iudicare liceat; neive iudicium dimitere iubeto, nisei quom senatu[*s*
72. *ioure vocabitur* .. (*200*) .. *aut nisei quom centuriae aut*] ‖ tribus intro vocabuntur, extra quam sei quid in saturam feretur. ∾

[*Iudex*[3] *deinceps faciat principe cessante, item*
(79) Iudex[3] deinceps faciat pr[*incipe cessante, item*

1) pequlatum. — 2] ndic um. — 3) *Qui sequuntur versus 72—78 ad verbum redire videntur v. 79—85, unde Mommsenus acute coniecit, dittographiam a scalptore ad emendanda quaedam, quae admiserat, vitia hic esse factam, quocum consentit Rudorffius (p. 419—20. 514—26) dissentiente Zumptio*

quaestor.[1]] ∾ Sei is praetor quei ex hace lege quaeret, sei[*ve is*
quaestor.[1] ∾ *Sei is praetor quei ex hace lege quaeret seive is*
quaestor quoi aerarium vel urbana provinc]ia obvenerit [*eo magi-*
quaestor, quoi aerarium] vel urbana provincia obvenerit, eo magi-
stratu][2] ioudiciove inperiove abierit abdicaverit mortuosve erit
stratu iudiciove inperiove abierit abdicaveritv[*e mortuosve erit*
ante quam ea omnia ioudica[*ta soluta factave erunt, quae eum*
ante quam ea omnia ioudicata soluta factave erunt, quae eum
praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere
praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere
oportet: queiquomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, queive quae-
oportet: queiquomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, queive quae-
stor aerarium vel urbanam .. (*200*) .. || *provinciam habebit, is, utei* 73.
stor aerarium vel urbanam .. (*201*) ..] || provinciam habebit, is utei (80)
quod recte factum] esse volet, facito, utei ea omnia quod ex hace
qu[*od recte factum esse vo*]let, facito, utei ea omnia, [*quod ex hace*
lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hace lege fieri
lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hace lege fieri
oporteret,[3] sei [*apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei*]
oporteret .. (*92*) .. *sei*] apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei
praetori quaestorique omnium rerum, quod ex hace lege factum
praetori quaestori*que*[4] omnium rerum, quod ex [*hace lege factum*
non erit, siremps lex esto, qua[*sei sei apud eum ea res acta*
non erit, siremps lex esto, quasei sei apud eum ea res acta
esset .. (*200*) .. ∾
esset .. (*200*) .. ∾

De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ∾
De rebus ex lege Calpurnio Iuniave iudicatis. ∾

Quibusquom ioudicium] || fuit fueritve ex lege, quam L. Calpurnius 74.
Quibusquom || *ioud*]icium *f*uit fueritve ex leg[*e quam L. Calpurnius* (81)
L. f. tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exve lege, quam M. Iunius D.
L. f. tribunus plebei rogav[*it, exve lege, quam M. Iunius D.*

(*p. 418 n. 98*). *Ut similitudo fragmentorum commodius perspici examinari-que posset, singulis versibus versus dittographos typis minoribus subieci.*

1) *Haec rubrica v. 72 omissa est, sed ex spatio intermisso liquet, novum hic incipere caput.* [*Egregie Rudorffius deincipis vocabulum agnovit; cf. Fest.*: Dèincipem antiqui dicebant proxime quemque captum, ut principem primum captum. *Sed quod posuit* principe defuncto, *defunctum sive mortuum interpretamur sive cum Brunsio eum qui fungi desiit, vix apte inseritur.* Th. M.] — 2) eo magistratu *om.* — 3) oportere. — 4) praetor quaestor.

f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo [*ioudicio* *apsolutus vel con-*
f. tr. pl. rogavit, quei eorum eo ioudicio .. (97) .. *apsolutus vel con-*
demnatus est eritve, quo] magis de ea re eius nomen hace lege
dem]natus est eritve, quo magis de ea re eius nomen hace lege
de*f*era*tur* quove magis[1] de ea re quom [*eo ex h. l. agatur, eius*
deferatur quove magis de e[*a re quom eo ex h. l. agatur, eius*
h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, .. (*200*)
h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur, .. (*200*)
75. .. *nisei lex rogata erit ante quam ea res facta*] || erit, quom
(82) . *nisei lex* || *rogata eri*]t, ante quam ea res [*facta erit, quom*
eis hace lege actio nei esto. ∾
eis hace lege a]ctio nei [*esto.* ∾

De praevaricatione. ∾ Praetor, quei ex hace lege
De praevaricatione. ∾ *Praetor, quei ex hace lege*
quaeret, qua de re ei prae[*tori eisque iudicibus, quei ex h. l.*
quaeret, qua quis de re ei praetori eisque iudicibus, quei ex h. l.
ad (*50*) *eam rem io*]udicandam adfuerint, quei vivent, eorum
ad (*102*) *ea*]m rem ioudicandam adfuerit, quei vivent, eorum
maiorei part*i*[2] *s*atis factum erit, nomen quod ex [*h. l. quis*
maior*i* parti satis fecerit e[*um quei ex h. l. nomen*
detolerit praevaricationis causa eum detulisse .. (*201*) .. ∾ |
detolerit, praevaricationis causa id detulisse .. (*200*) .. ∾ |

76. | De ceivitate danda. ∾ Sei quis eorum, quei ceivis
(83) | *De ceivitate danda.*] ∾ Sei q[*uis eorum, quei ceivis*
Romanus non erit, ex hace lege alterei nomen .. (*78*) .. [*ad prae-*
Romanus non erit, ex hace lege alterei nomen .. (*136*) .. *ad prae-*
tor]em quoius ex hace lege quaestio erit, detolerit, et is *eo*[3]
torem, quoius e]x hace lege quaestio erit, detuler[*it, et i*]s eo
iudicio hace lege condemnatus erit, tu[*m eis quei eius nomen*
ioudicio hace lege condemnatus erit, tum eis qu[*ei eius nomen*
detolerit, quoius eorum opera maxime unius eum condemnatum
detolerit, quoius eorum opera maxime unius eum condemnatum
77. *esse constiterit* .. (*201*) .. || *sei volet ipse filieique, quei eiei gnatei*
(84) *esse constiterit* .. (*202* || *56*) .. *sei volet ipse filieique, quei eiei gnatei*
erunt, quom] ceivis Romanus ex hace lege fiet, nepotesque
erunt, quom .. *ceivis Romanus ex hace lege fiet, nepotesque*
*tu*m eiei filio gnateis ceiveis Romanei iustei sunto [*et in quam*
t]um [*eiei filio gnatei ceiveis Romanei iustei sunto et in quam*
tribum, quoius is nomen ex h. l. detolerit, sufragium tulerit,
tribum, quoius is nomen ex h. l. detolerit, sufragium tulerit,

1) deiuraturum quove magistratus. — 2) partis. — 3) eo eo.

in eam tribum (*82*) *sufragiu*]m ferunto inque eam[1] tribum
in eam tribum sufragium ferunto inque eam tribum
censento, militiaeque eis vocatio[2] esto, aera stipendiaque
censento militiaeque (*140*) *ei*]s vocatio[2] esto aera stipendia[*que*
o[*mnia eis merita sunto. Nei qui magistratus prove magistratu*
eis] omnia merita sunto.[3] Nei qui magistratus pr[*ove magistratu*
. . (*201*) . . *eius h. l.*] || nihilum rogato. ∾ 78.
. . (*204* || *156*) . . *eius h. l. nihilum rogato.* ∾ (85)

De provocation[*e vocation*]eque[4] danda. ∾ Sei
De provocatione vocationeque danda. ∾ *Sei*
quis eorum, quei [*nominis Latini sunt* . . (*83*) . . *quei eorum*
quis eorum, quei nominis Latini sunt . . . . . . *quei eorum*
in sua quisque civitate dicta]tor praetor aedilisve non fuerint,
in sua quisque civitate dictator praetor aedilisve non fuerint,
ad praetorem, quoius ex hace lege quaestio erit, [*ex h. l. alterei*
ad praetorem, quoius ex h. l. quaestio erit, ex h. l. alterei
nomen detolerit, et is eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum quei
nomen detolerit et is eo iudicio h. l. condem]natus erit, tum quei
eius nomen detolerit, quoius eorum opera maxime unius eum con-
eiu[*s nomen*] detolerit, quoius eorum opera ma[*xime unius eum con-*
demnatum esse constiterit, sei ceivis Romanus ex h. l. fierei nolet,
demnatum esse constiterit, sei ceivis Romanus ex h. l. fierei nolet,
(*201*) *ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei ceivis*
(*215*) *ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei ceivis*
Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio] || eius 79.
Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio || *eius*
militiae munerisque poplici in su[*a quoiusque ceiv*]itate[5] ∾
militiae munerisque poplici in sua quoiusque ceivitate
vocatio immunitasque esto.] |

| (*156*) . . i petetur, de ea re eius [*optio est*]o, utrum velit vel 86.
in sua ceivitat[*e* . . (*215* || *156*) . . *ha*]bere liceto. ∾

[*Sei quis cei*]vis Romanus ex hace lege alte[*rei nomen detolerit* . . (*216*)] | 87.

|(*156*) . . ∾ Quoi ex h[*ace lege provo*]catio erit esseve oportebit . . (*227*) | 88.

| (*190*) . . [*praetor quei inter pe*]regrinos ious [*deicet* . . . (*233*)] | 89.

| (*191*) . . . . atei q . . . . (*235*) | 90.

---

1) ea. — 2) *i. e.* vacatio, *ut in l. Iul. mun. 93.* — 3) sunt. — 4) immunitateque *proposuit Rudorffius.* — 5) *Post hanc vocem faber medium sermonem abrupit, parvoque spatio relicto ante scripta repetivit, rubricam quam supra omiserat supplens. cf. p. 68 n. 3.*

11. Lex agraria a. 643.[1]

1. .. *(92)* .. [*tr(ibuni) pl(ebei) plebem ioure rogarunt plebesque ioure scivit ..... Tribus .. princi*]pium fuit, pro tribu Q. Fabius Q. f. primus scivit.[2]

Quei ager poplicus populi Romanei in terram Italiam P. Muucio L. Calpur[*nio cos.*[3] *fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr(ibunus) pl(ebei)*
2. *rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur .. (150 || 82) .. quem quisque de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) vetus possesor sibei*] agrum locum sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem ex lege plebeive sc(ito) sibei sumer[*e relinquereve licuit;*

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum
3. *cavitumve est nei divideretur* .. (*150* || *100*) .. *quem agrum locum*] quoieique de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) IIIvir sortito ceivi Romano dedit adsignavit, quod non in eo agro loco est,
4. quod ultr[*a* .. (*215* || *102*) ..

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio

---

1) *C. I. L. 1,175 n. 200, unde fere supplementa sumpsi. Ri. tab. 26—28. Ad subvertendas C. Gracchi leges agrarias post necem eius tres de agro publico latas esse leges Appianus (bell. civ. 1,27) tradit: prima (a. 633) possessoribus Gracchanis agros adsignatos vendere permissum esse; secunda, Sp. Thorii, (a. 635) privatorum possessiones esse confirmatas vectigali imposito; tertia (a. 643) vectigal abrogatum esse. Legis Thoriae fragmenta nostra esse iam Sigonius (1576) putabat et sub eodem nomine etiam a Rudorffio a. 1839 (ZGR. 10,1, quocum cf. Hu., Krit. Jahrb. 10,579) edita sunt. Iam vero ad tertiam potius legem referenda ea esse Mo. ostendit, cum v. 19. 20 vectigal tolli potius quam imponi videatur. Nomen auctoris nec ab Appiano refertur, nec aliunde erui potest; a. 643 latam esse legem e v. 95 Rud. effecit. Idem tres legis partes, de Italia (1—44), Africa (45—95), Corintho (96—105), distingui posse ostendit. Legis capita nec inscriptionibus nec notis designata sunt, sed parvis tantum spatiis intermissis distincta, quare cum certus eorum numerus constitui non possit, in hac ut in repetundarum lege numeros nolui adponere, sed nostro more ea seiungenda curavi, ubi spatia intermissa aut conspici aut conici possunt.* — 2) *De hac praescriptione v. p. 54 n. 1. Initium legis ipsius exordio adiunctum est nullo spatio interiecto.* — 3) *a. u. c. 621.*

L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur, de eo agro loco quei ager locus ei, quei agrum privatum in publicum commutavit, pro eo agro loco a IIIviro datus commutatus re]dditus est; ∾

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. M*u*ucio[1] L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege
[*plebeive sc(ito)*, *quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur* .. (*214* || *102*) .. *quod eius* 5.
quisq]ue agri locei publicei in terra Italia, quod eius extra urbem Roma*m*[2] est, quod eius in urb*e*[3] oppido vico est, quod eius
IIIvir dedit adsignavit, quod .. (*211* || *102*) .. [*tum cum haec* 6.
lex rogabitur habebit possidebitve; ......

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, *extra eum agrum*, *quei ager ex*] lege plebive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rog(avit), exceptum cavitumve est nei divideretur, quod quoieique de eo
agro loco agri locei aedific[*iei* .. (*140*) .. *q*]uibu[*s* .. (*68* || *102*) 7.
i]n terra Italia IIIvir dedit adsignavit reliquit inve formas tabulasve retulit referive iusit: ∾

ager locus aedificium omnis quei supra scriptu[*s est* .. (*134*) .. *extra eum agrum locum de quo supra except*]um cavi-
tu[*mve est, privatus esto* .. (*66* || *102*) .. *eiusque locei agri aedi-* 8.
ficii emptio venditi]o ita, utei ceterorum locorum agrorum aedificiorum privatorum est, esto; censorque queicomque erit fa[c]ito, utei is ager locus aedificium, quei e[*x hace lege privatus factus est*, *ita*, *utei ceteri agri loca aedificia privati, in censum referatur* .. (*127*) .. *deque eo agro loco aed*]ificio eum, quoium [*is ager locum aedificium erit*, *eadem profiterei iubeto*, *quae de*
cetereis agreis (*65* || *102*) *loceis aedificieis quoium eorum quis-* 9.
que est profiterei iusserit ....] est; neive quis facito, quo, quoius eum agrum locum aedificium possessionem ex lege plebeive scit[*o ess*]e oportet oportebitve, eum agrum l[*ocum aedificium possesionem minus oetatur fruatur habeat possideatque* ..
(*124*) .. *n*]eive quis de ea re ad sen[*atum referto* .. (*63* || *102*) .. 10.
neive pro magistratu inpe]riove sententia*m*[4] deicito neive ferto, quo quis eorum, quoium eum agrum locum aedificium posse[*sio*]-

1) Mnucio. — 2) Roma. — 3) urbem. — 4) sententia.

nem ex lege plebeive scito esse oport[*et oportebitve* . . (*121*) . . *eum agrum locum aedificium possesionem minus oetatur fruatur habeat possid*]eatque quove possesio invito, mor[*tuove eo heredibus eius inviteis auferatur.*

Quei ager publicus populi Romanei in terram Italiam P.
11. *Muucio L. Calpurnio cos. fuit* . . (*60* || *102*) . . *quod eius IIvirei a(gris) d(andis) a(dsignandis) viasiei*]s vicaneis, quei in terra Italia sunt, dederunt adsignaverunt reliquerunt: neiquis facito quo minus ei oetantur fruantur habeant po[*ssideantque, quod eius possesor* . . (*120*) . . *agrum locum aedifici*]um non abalie-
12. naverit, extra *eum* [1] a[*grum* . . (*58* || *102*) . . *extra*]que eum agrum, quem ex h. l. venire dari reddive oportebit. ∾

Quei ager locus aedificium ei, quem in [*vi*]asieis vicanisve ex s(enatus) c(onsulto) esse oportet oportebitve, [*ita datus adsignatus relictusve est eritve* . . (*118*) . . *quo magis is ag*]er locus aedificium privatus siet, quove mag[*is censor, queiquomque erit, eum agrum*
13. *locum in censum referat* . . (*53* || *102*) . . *quove magis is ager locus aliter, atque u*]tei est, siet, ex h. l. n(ihilum) r(ogato). ∾

Quei ager locus publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebive [*scito, quod C. Sempronius Ti. f. trib. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur* . . (*110*) . . *e*]xtraque eum agrum, quem vetus possesor ex lege plebeive [*scito sibei sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem sibei sumere relinquereve licuit, sei quis tum cum haec*
14. *lex rogabitur* (*45* || *102*) *agri colendi cau*]sa in eum agrum agri iugra non amplius XXX possidebit habebitve: [*i*]s ager privatus esto. ∾

Quei in agrum compascuom pequdes maiores non plus X pascet, quae[*que ex eis minus annum gnatae erunt postea quam gnatae erunt* . . (*106*) . . *queique ibei pequdes minores non plus* . . .] pascet, quaeque ex eis minus annum gnatae erunt post ea qua[*m*
15. *gnatae erunt: is pro iis pequdibus* . . (*44* || *102*) . . *populo aut publicano vectigal scripturamve nei debeto, neive de ea re sati*]s dato neive solvito. ∾

Ager publicus populi Romanei, quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, eius agri IIIvir a(gris) d(andis) a(dsig-

1) eum eum.

nandis) ex lege plebeive scito sortito quoi ceivi Roma[*no agrum dedit adsignavit* . . (*104*) . . *quod eius agri neque is abalie*]navit abalienaveritve, neque heres eius abalienavit abalienav[*eritve quoive ab eo hereditate testamento deditioneve obvenit queive ab eorum quo emit,* (*41* ‖ *102*) *quei eorum de ea re ante eidus Martias* 16.
primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d]ecernitoque[1], utei possesionem secund*um*[2] eum heredemve eius det, quoi sorti is ager datus adsignatusve fuerit, quod eius agri non abalienatum erit ita utei s(upra) s(criptum) est. ∾

[*Ager publicus populi Romanei quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit,* (*100*) *quod eius agri IIIvir a. d. a. veteri possesori prove ve*]tere possesionem dedit adsignavit reddidit, quodque eius agri III[*vir a. d. a. in urbe oppido vico dedit adsignavit reddidit,* (*39* ‖ *102*) *quod eius agri neque is abalienavit ab-* 17.
alienaveritve neque heres eius, queive ab eo hereditate testamento deditioneve obveni]t, queive ab eorum qu*o*[3] emit: quei eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d[*ecernitoque, utei possesionem secundum eum heredemve eius det* . . (*100*) . .] quoi is ager vetere prove vetere possesore datus adsignatusve [*redditusve fuerit*[4]], queive a[*grum in urbe oppido vico acceperit* . . (*36* ‖ *103*) . . 18.

Sei quis eorum, quorum age]r s(upra) s(criptus) est, ex possesione vi eiectus est, quod eius is quei eiectus est possederit, quod neque vi neque clam neque precario possederit ab eo, quei eum ea possesione[5] vi eiec[*erit: quem ex h. l. de ea re ious deicere oportebit, sei is quei ita eiectus est, ad eum de ea re in ious adierit ante eidus* (*100*) *Mar*]tias, quae post h. l. rog. primae erunt, facito, utei is, quei ita vi eiectus e[*st, in eam possessionem unde vi eiectus est, restituatur.* (*34* ‖ *102*) 19.

Quei ager locus aedificium publicus populi Romani in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius ex lege plebeive sci]to exve h. l. privatum factum est eritve, pro eo agro loco aedificio proque scriptura pecoris, quod in eo agro pascitur, post quam vectigalia constiterint, quae post h. l. [*rogatam primum*

1) ecrrnitoque. — 2) secundo. — 3) quei. — 4) redditusve fuerit *om.* — 5) possesionem.

constiterint: nei quis mag(istratus) prove mag(istratu) .. (99) ..
facito, quo quis populo aut p]ublicano pequni*am*[1] scripturam
20. vec*t*igalve[2] det dareve debeat, neive quis [*facito .. (33 || 102) ..*]
quove quid ob eam rem populo aut publicano detur exsigaturve,
neive quis quid postea quam [*vec*]tigalia consistent, quae post
h. l. rog. primum constiterint, ob eos ag[*ros locos aedificia po-*
pulo aut publicano dare debeat, (85) neive scripturam pecoris,
quod in eis ag]reis pascetur, populo aut publicano dare debeat. ∾

Ager locus publicus popul[*i Romanei, quei in terra Italia*
21. *P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, .. (32 || 102) .. extra eum*
agrum, quem agrum L. Caecilius Cn. Domitius cens(ores)]
a(nte) d(iem) X[*I*][3] k(alendas) Octobris oina quom[4] agro, quei
trans Curione est, locaverunt, quei in eo agro loc[*o civis*] Ro-
manus sociumve nominisve Latini, quibus ex formula togato-
rum [*milites in terra Italia inperare solent, .. (82) .. agrum*
lo]cum publicum populi Romanei de sua possesione vetus pos-
sesor prove vetere possessor[*e dedit, quo in agro loco oppidum*
coloniave ex lege plebeive scito constitueretur deduceretur con-
22. *locaretur, .. (33 || 102) .. quo in agro loco IIIvir i*]d oppidum
coloniamve ex lege plebeive sc(ito) constituit deduxitve conloca-
vitve: quem agrum [*locum*]ve pro eo agro loc*o*ve[5] de eo agro
loco, quei publicus populi Roman[*ei in terram Italiam P. Mucio*
L. Calpurnio cos. fuit .. (82) .. extra eum a]grum locum,
quei ager locus ex lege plebeive sc(ito), quod C. Semproni(us)
Ti. f. tr. pl. rog(avit) exscep[*tum cavitumve est nei divideretur,*
23. *.. (34 || 102) .. IIIvir dedit reddidit adsignavit, eius quoi is*
ager datus redditus adsignatus erit,] quoive ab eo heredive eius
is ager locus testamento hereditati deditionive obvenit obvene-
ritv[*e, queive ab eo emit e*]meritve[6], queive ab emptore eius emit
emeritve, is ager privatus esto. ∾

Que[*i ager publicus populi Romani fuit, quem IIIvir de*
eo agro loco pro eo agro loco, (76) qu]o coloniam deduxsit ita
utei s(upra) s(criptum) est, agrum locum aedificium dedit red-
didit adsignavit, quei [*pr(aetor) consolve de eo agro ex h. l. ious*
24. *deicet, (33 || 102) quo de eo agro ante eidus Martias primas in*
ious aditum erit, is de ea re ita ious deicito decernitoque, utei

1) pequnia. — 2) vecpigalve. — 3) XE. — 4) *i. e.* una cum. — 5) locumve. — 6) *spatium inter* obveneritu *et* meritue *non capit plus VII litteras.*

possesionem secundum eum h]eredemve eius det, quoi IIIvir
eum agrum locum pro eo agro loco, quo coloniam deduxit, de-
dit [*reddidi*]t adsignavitve; facitoque is pr(aetor) consolve, quo
de ea re in ious aditu*m*[1] erit, [*utei* . . *(73)* . .

Ager locus quei sup]ra scriptus est, quod eius agrei locei
post [*h.*] l. rog. publicum populei Romanei erit, extra eum
ag[*rum locum, quei publico usui destinatus est vel publice lo-
catus est, in eo agro quei volet pascito* . . *(34* ‖ *102)* . .] neive 25.
is ager compascuos esto, neive quis in eo agro agrum oqupa-
tum habeto neive defendito, quo mi[*nus quei v*]elit compascere
liceat. Sei quis faxsit, quotiens faxit, in agri iugra singula
L [*HS n(ummos)* . . *(67)* . . *dar*]e debeto ei, queiquomque id
publicum fruendum redemptum comductumve habebit. ∾

Boves, equ[*os, mulos, asinos* . . *(36* ‖ *102)* . . *in eo agro* 26.
*loco, quei post h. l. rog. publicus populei Romanei erit, pascere
ad eum numerum pecudum, que*]i numerus pecudum in h. l.
scriptus est, liceto, neive quid quoi ob eam rem vectigal neive
sc[*ripturam dare de*]beto. ∾

Quod quisque pecudes in calleis viasve publicas itineris causa
indu[*xerit ibeique paverit* . . *(66)* . . *pro eo pecore, quod eius in
calli*]bus vieis*ve*[2] publiceis pastum inpulsum itineris causa erit,
neiquid populo [*n*]eive publicano d[*are debeto.* . . *(38* ‖ *103)* . . 27.

*Quei ager publicus populi Rom. in terra Italia P. Mucio
L. Calpurnio cos. fuit, de eo agro loco quem agrum locum populus
ex publico in privatum c*]ommutavit, quo pro agro loco ex privato
in publicum tantum modum agri locei commutav[*it: is ager locus
do*]mneis privatus ita, utei quoi optuma lege privatus est, esto. ∾

Quei ager ex priva[*to in publicum commutatus est, (66) quo
pro agro tantus modus agri publici ex p*]ublico imprivatum
commutatus est: de eo agro siremps lex esto, quansei is ager
P. Mucio L. C[*alpurnio cos. publicus fuisset.*

*Quei ager pro agro patrito ex publico in privatum com-
mutatus est,* . . *(39* ‖ *104)* . . *pr(aetor) consolve quanti agri pa-* 28.
triti publicani publicum L. Caecilio Cn. Dom]itio cens(oribus)
redemptum habe[*n*]t, censoribus, queiquomque post hac facteis
erunt, ei faciu[*nto id publicum, sei*] volent, tantidem pro patrito
redemptum habeant p(ro) p(atrito)[3] supsignent. ∾

1) aditun. — 2) VIEI⊥ᗡE. — 3) *Hu.:* p(ro) p(raede), *cf. Mo. ad h. l.*

IIvirum, qu[*ei* .. (66) .. *quae viae publicae p*]er terram
Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. *f*uerint, eas *f*aciunto pateant
29. vacuaeque sien[*t* .. (*40* ‖ *106*) ..

Quod quoieique ex h. l. ita,] utei s(upra) s(criptum) est, in
agreis, qu[*ei in Ita*]lia sunt, quei P. Mucio L. Calpurnio cos.
publiceis populi R[*omanei fuerunt, ceivi*] Romano facere licebit,
item Latino peregrinoque, quibus M. Livio L. Calpurnio [*cos.
in eis agris id facere* .. (*66*) .. *ex lege pleb*]eive sc(ito) exve
*f*oedere licuit, sed *f*raude sua *f*acere liceto. ∾

Quod ex h. l. ita, utei s(upra) s(criptum) est, in agreis,
que[*i s*(*upra*) *s*(*cripti*) *sunt, Latinum peregrinumque facere vel*
30. *non facere oportebit* .. (*41* ‖ *106*) .. *sei eorum*] quis quo[*d eum
ex h. l. f*]acere oportuerit, non fecerit, quodve quis eorum [*h. l.
prohibitus erit, fecerit: mag*(*istratus*)] prove mag(istratu), quo
de *ea*[1] re in ious aditum erit, quod ex h. l. petetur, item iudi-
cium iudi[*cem recuperatoresve facito ei, quei ex h. l. petet, et in
eum ita det, utei ei* (*66*)] et in eum iudicium iudicem recuperato-
resve ex h. l. dare oporteret, sei quis de ea re iudiciu[*m petisset,*
31. *quod civem Romanum contra h. l. fecisse diceret*... (*42* ‖ *130*) ..

Sei quei ager colonieis seive moi]nicipieis seive quae pro
moinicipieis colo[*nieisve sunt, civium Rom*(*anorum*)] nominisve
Latini poplice deve senati sententia ager fruendus datus [*est,
seive quei in trientabuleis est, quei* .. (*66*) .. *fruentur, queiv*]e
pro colonia moinicipiove prove moinicipieis fruentur quei[*ve*][2] in
32. trientabule[*is*[3] *fruentur* .. (*44* ‖ *135*) .. *quod eius agri* ... *a
colonia moinicipiove prove moinicipieis habebunt quodve eius
agri eis in trientabuleis testamento hereditate deditione ob*]venit
obveneritve, quibus ante h. [*l. rog. eum agrum locum con*]duc-
tum habere frui possidere defendere licuit, extra eum agrum
locu[*m, quem ex h. l.* .. (*66*) .. *venire dari reddi*]ve oportebit,
id, utei quicquid quoieique ante h. l. r. licuit, ita ei habere
33. o[*eti frui possidere defendere post h. l. rog. liceto* .. (*46* ‖ *136*). ∾

Quei ager locus publicus p[*opulei Romanei in te*]rra Italia
P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius agri loci ex l[*eg*]e
[*plebeive scito exve h. l. privatum factum est, ante eidus Martias
primas* (*66*) *sei qu*]id de eo agro loco ambigetur, co(n)s(ulis)

1) quodea. — 2) ve *om.* — 3) *De his v. Liv. 31,13.*

pr(aetoris) quei quomque erit, de ea re iuris [*dictio, iudici iudi-*
cis recuperatorumve datio esto . . (*48* || *137*) . . *neive mag*(*istra-* 34.
tus) *prove magistratu de eo agro loco ious deicito neive dec*]er-
nito neive iudicium n[*eive iudicem neive r*]ecuperatores dato,
nisei co(n)s(ul) pr(aetor)ve. Quod vadimonium eius rei c[*ausa*
co(*n*)*s*(*ul*) *pr*(*aetor*)*ve promitti iusserit, quei ab eo de ea re ma-*
g(*istratus*) *adpellati erunt,* (*66*) *quo minus eius r*]ei causa de-
cernant, eius h. l. n(ihilum) r(ogato). Quod iudicium iudex
recuperator[*esve eius rei causa dati erunt* . . (*49* || *138*) . . 35.

Quei ager locus post h. l. rog. publicus pop. Rom. in terra
Italia erit, sei quid de eo agro loco ambigetur,] co(n)s(ulis) pr(ae-
toris) cens(oris) queiquom[*que tum erit, de ea re iu*]ris dictio,
iudici iudicis recuperatorum datio esto i(ta), u(tei) e(is) e r(e)
p(ublica) f(ideque) s(ua) [*v*(*idebitur*) *e*(*sse*) . . (*68*) . . *neive mag*(*is-*
tratus) *prove mag*(*istratu*) *de e*]o agro loco ious deicito neive
de [*eo agro de*]cernito neive iudicium [*neive iudicem neive recu-*
peratores dato, nisei co(*n*)*s*(*ul*) *pr*(*aetor*) *cens*(*or*) . . (*54* || *139*). 36.
Quod iudicium iudex recuperatoresve eius rei causa a consule
praetore censoreve dati erunt, sei quis ab eo de ea re mag(*i-*
stratus) *adpellaverit, quoi eorum id iudicium e re publica*] non
esse videbitur, quo [*minus id impediat ve*]l intercedat, e(ius)
h(ace) l(ege) n(ihilum) r(ogato).

Quoi publicano e(x) h. l. pequnia debebitu[*r, nei quis ma-*
g(*istratus*) . . (*68*) . . *quid ob eam r*]em facito, quo quis pro
agro minus aliterve scripturam v[*ectigalve det, atque utei ex h.*
l. dare debet debebitve . . (*57* || *140*) . . *Sei quid publicanus eius* 37.
rei causa sibi deberi] darive oportere de[*icat, de ea re co*(*n*)-
s(*ul*) *prove co*(*n*)]s(ule) pr(aetor) prove pr(aetore), quo in ious
adierint, in diebus X proxsumeis qu[*ibus de ea re in ious adi-*
tum erit, . . (*65*) . . *recuperatores ex ci*]vibus L, quei classis pri-
mae sient, XI dato; inde alternos du[*m taxat quaternos is quei*
petet et is unde petetur, quos volent reiciant facito . . (*57* || *144*) 38.
. . *quei supererunt tres pluresve, eos primo quoque die de ea*
re iudicare iubeto,] quae res soluta n[*on siet inve iudici*]o non
siet iudicatave non siet, quod eius praevaricationus [*causa* . .
(*63*) . . *vel per dolum malum petitorum patronoru*]mve factum
non siet. Sei maior pars eorum recuperatoru[*m* . . (*57* || *146*)] 39.
id sententia [*pronontiato, quod eius*] rei ioudicandae maxsume

verum esse comperrit[1], facitoqu[*e* . . (*61*) . . *quod ita ioudicatum*
e]rit, se dolo *malo*[2] utei is, quei iudicatus erit dare oport[*ere,*
40. *solvat* . . (*57* || *155*) . .

Quas in leges pl(*ebei*)*ve sc*(*ita*) *de ea re, quod, quei agrum*
publicum p(*op.*) *R*(*om.*) *ita habebit possidebit fruetur, utei ex*
h. l. licebit, eum earum q]uae ag[*rum, quem ita habebit, h*]abere
possidere frui[3] vetet; quasve in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea
r[*e, quod earum quae ei, quei agrum publicum populi Romani*
(*61*) *aliter habebit*] possidebit fruetur[4], quam ex h. l. licebit,
eum agrum, quem [*ita habebit, habere possidere frui permittat,*
is, quei earum legum pl(*ebei*)*ve sc*(*itorum*) *quo iurare iubetur*
41. *iubebitur, non iuraverit: ei poena multa remissa esto* . . (*57* || *178*)
. . *neive ei ob eam rem mag*(*istratum*) *q*]uem minus petere capere
gerere habereque liceto, neive q[*uid ei ea res fraudi esto.* (*61*)] ∾

Si quae lex plebeve sc(itum) est, quae mag(istratum)[5], quem
ex h. l. [*de aliqua re decernere oportet, de ea re decernere ve-*
42. *tet, is magistratus de ea re nihilo minus decernito* . . (*57* || *180*)
. . *quaeque eis legibus plebive scitis facere quis prohibetur,*
quod quem eorum haec lex facere iubebit, ea omnia ei sed
f]raude sua facere liceto, inque eas leges pl(ebei)ve sc(ita) de
ea re, quod ex [*h. l.* . . (*71*) . . *non decernere aliterve*] decernere
oportebit, sed fraude sua nei iurato, neive [*ei ea res fraudi*
43. *multae poenaeve esto* . . (*57* || *180*) . .

. .] tus est, dedit adsignavitve, quemve agrum locum de eo
agro lo[*co* . . (*74*) . . *ex lege*] pl(ebeive) scito), quod M. Baebius
44. tr(ib.) pl(eb.) IIIvir coloniae[6] deducend[*ae rogavit* . . (*57* || *178*)
. . *datu*]m adsignatum esse fuiseve ioudicaverit, utei in h. l.
sc(riptum) est, quei l[. . (*76*) . .] extra eum agrum locum, quei
45. ager locus in ea cen[*turia supsicivove* . . (*57* || *177*) . . *extra-*
que] eum agrum locum, quem ex h. l. colonei eive quei in co-
lonei numero [*scriptei sunt obtinebunt* . . (*80*) . . *oportet*] opor-
46. tebitve, quod eius agri locei quoieique emptum est, [. . (*57* || *176*)
. . *neive magis m*]anceps praevides praediaque soluti sunto;
eaque nomina mancup[*um* . . (*85*) . . *quaestor,*] quei aerarium
provinciam optinebit, in tableis [*publiceis scripta habeto* . .
47. (*57* || *175*) . . *d*]e mag(istratu) Romano emit, is pro eo agro

1) commperrit. — 2) sedulomn; *Huschke:* sedulo m(ora) n(ulla). — 3) fruie. — 4) fauetur *traditur.* — 5) mas. *traditur.* — 6) colonie *traditur.*

loco pequniam[1] neive praevides nei[*ve praedia populo nei dato*
.. *(91)* .. *neive de ea re quis ob eam*] rem, quod praes factus est,
populo obligatus est[*o* .. *(57 || 174)* .. *quei ob eu*]m agrum locum 48.
manceps praesve factus est, quodque [*pr*]aedium ob [*eam rem in*
publico obligatum est .. *(102)* .. *q*]uei ager locus in Africa est, quei
Romae publice .. *(57 || 173)* .. eius esto, isque ager locus privatus 49.
vectigalisque u. .. *(113)* .. tus erit; quod eius agri locei extra
terra Italia est .. *(57 || 110)* .. [*socium nominisve Latini, quibus* 50.
ex formula t]ogatorum milites in terra Italia inperare solent, eis
po[*puleis,* .. *(112)* ..] ve agrum locum queiquomque habebit pos-
sidebit [*fruetur,* .. *(57 || 170)* .. *eiusv*]e rei procurandae causa erit, 51.
in eum agrum locum, in[*mittito* .. *(125)* .. *se dolo m*]alo. ∾

Quei *a*ger locus in Africa est, quod eius agri [.. *(57 || 170)* 52.
.. *habeat pos*]sideat fruaturque item, utei sei is ager locus pu-
bli[*ce* .. *(128)* ..

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit,] in biduo proxsumo,
quo factus creatusve erit, *e*dici[*to*[2] .. *(57 || 170)* .. *in diebus*] 53.
XXV proxsumeis, quibus id edictum erit [.. *(128)* .. *datu*]m
adsignatum siet', idque quom *p*rofitebitur cognito[*res* .. *(57*
|| 170) ..] mum emptor siet ab eo quoius homin[*is privatei eius* 54.
agri venditio fuerit, .. *(126)* .. *L.*] Calpurni(o) cos. facta siet,
quod eius postea *ne*que[3] ipse n[*eque* .. *(57 || 170)* ..] praefectus 55.
milesve in provinciam er[*it* .. *(120)* .. *colono eive, quei in co-*
onei nu]mero scriptus est, datus adsignatus est, quodve eius
.. *(9)* .. ag .. *(57 || 170)* .. [*u*]tei curator eius profiteatur, item 56.
ute[*i* .. *(119)* .. *ex e*]o edicto, utei is, quei ab bonorum emptore
magistro curato[*reve emerit,* .. *(58 || 170)* .. *Sei quem quid edicto* 57.
IIvirei ex h. l. profiteri oportuer]it, quod edicto IIvir(ei) pro-
fessus ex h. l. n[*on erit,* .. *(117)* .. *ei eum agrum lo*]cum neive
emptum neive adsignatum esse neive fuise iudicato. Q .. *(56 || 170)* 58.
.. do, ei ceivi Romano tantundem modu[*m agri loci* .. *(111)* ..]
quei ager publice non venieit, dare reddere commutareve liceto.

IIvir, q[*uei ex h. l. factus creatusve erit* .. *(51 || 170)* .. 59.
de] eis agreis ita rationem ini*to*[4], itaque h. .. *(108)* .. et, neive
unius hominis nomine, quoi ex lege Rubria quae fuit colono
eive, quei [*in colonei numero scriptus est, agrum, quei in Africa*

1) pequnia. — 2) eiici .. *traditur.* — 3) ique *traditur.* — 4) initio.

60. *est, dare oportuit licuitve* .. (*48* ‖ *170*) .. *data adsign*]ata fuise
iudicato; neive unius hominus [*nomine, quoi* .. (*107*) .. *colono
eive, quei in colonei nu*]mero scriptus est, agrum quei in Africa
est, dare oportuit[1] licuitve, amplius iug(era) CC in [*singulos*
61. *homines data adsignata esse fuiseve iudicato* .. (*43* ‖ *170*) .. *neive
maiorem numerum in Africa hominum in coloniam coloniasve de-
ductum esse fu*]iseve iudicato quam quantum numer[*um ex lege
Rubria quae fuit* .. (*106*) .. *a IIIviris coloniae dedu*]cendae in
Africa hominum in coloniam coloniasve deduci oportuit licuitve. ∾
62. IIvir, quei [*ex h. l. factus creatusve erit* .. (*38* ‖ *172*) ..] re
Rom .. (*10*) .. agri [.. (*40*) .. *d*]atus ad[*signatus* .. (*50*) .. *quod
eiu*]s agri ex h. l. adioudicari licebit, quod ita comperietur,
63. id ei heredeive eius adsignat*um*[2] esse iudicato [.. (*33* ‖ *255*) ..
quod quand]oque eius agri locei ante kal. I[.. (*29*) .. *quoiei
emptum*] est ab eo, quoius eius agri locei hominus privati ven-
64. ditio fuit tum, quom is eum agrum locum emit, quei [.. (*29* ‖ *252*)
.. *et eum agrum locum, quem ita emit emer*]it, planum faciet
feceritve emptum esse, q[*uem agrum locum neque ipse*] neque
heres eius, neque quoi is heres erit abalienaverit, quod eius agri
65. locei ita planum factum erit, IIvir ita [.. (*27* ‖ *250*) .. *dato
re*]ddito, quod is emptum habuerit quod eius publice non ve-
niei[*t. Item IIvir, sei is*] ager locus, quei ei emptus fuerit,
publice venieit, tantundem modum agri locei de eo agro loco,
quei ager lo[*cus in Africa est, quei publice non venieit, ei quei*
66. *ita emptum habuerit, dato reddito* .. (*24* ‖ *248*) .. *Queique ager
locus ita ex h. l. datus redditus erit, ei, quoius ex h. l. f*]actus
erit, HS n(ummo) I emptus esto, isque ager locus privatus vec-
tigalisque ita, [*utei in h. l. supra*] scriptum est, esto. ∾

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est, ager
locus in ea centuria supsicivov[*e de eo agro, quei ager in Africa
est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Ro-*
67. *mae publice venieit venieritve* .. (*19* ‖ *246*) .. *si quid eius agri
IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, ei colono heredeive
eius minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri locei
pro eo agro loco de eo a*]gro loco, quei ager locus in Africa
est, quod eius publice non venieit, ei he[*redeive ei*]us IIvir,
quei ex h. l. factus creatusve erit, reddito. ∾

1) oportebit *traditur*. — 2) adsignato *traditur*.

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est fuitve,
[*ager in ea centuria* (*17* || *244*) *supsicivove de eo agro, quei in* 68.
Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom
Romae publice venieit venieritve, si quid eius agri IIvir, quei ex
h. l. factus creatusve erit, ei quei ab eo colono heredeve eius emit
habuitve, minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri ei,
quem ita emise habui]seve comperietur, heredeive eius de agro,
quei ager in Africa est, pro eo agro [*IIvir reddi*]to quoieique
ita reddiderit, ei adsignatum fuisse iudicato. ∾

Quoi agrum de eo agro, quei ager in Africa est, quei co-
lono e[*ive, quei in colonei numero scriptus est fuitve, datus ad-*
signatus est, magistratus Romae publice vendiderit .. (*15* || *242*) .. 69.
seiquid eius agri IIvir quei ex h. l. factus creatusve erit ei, quoi
ita emptum esse comperietur, emptorive eius pro curatoreve eius
heredive quoius eorum minu]s adiudicaverit: tum tantundem mo-
dum agri ei, quoi ita emptum esse comperiet[*ur, emptorive ei*]us
pro curatoreve eius heredive quoius eorum de eo agro, quei ager
in Africa est, pro eo agro IIvir reddito; quoi ita reddiderit, [*ei*
adsignatum (*13* || *240*) *fuisse iudicato. Quantae quis pequniae* 70.
ab populo mercassitur quam pequniam qui agrum locum publi-
cum in Africa emerunt emerintve pro eo agro loco populo dare
debent debebuntve, . . . *quod eius p*]equniae adsignatum discrip-
tum adsignatumve in tabuleis publiceis est eritv[*e: tantam pe-*
qu]niam populo ex eid(ibus) Mart(is), quae, post ea quam
vectigalia consistent, quae post h. l. r. primum consistent, pri-
mae erunt, in[*ferto.* (*13* || *238*) 71.

Quam pequniam quei agrum locum publicum in Africa emit
emeritve pro eo agro loco populo dare debet debebitve, ab eo quei
eam pequniam ab populo mercassitur ex eidibus Martis eisdem
exigito . . . . *neive quis eam pequniam propiore die exigito, atque*]
uteique in h. l. s(criptum) est; neive, quod pequniae ob eam
rem propiore[1] die exactum er[*it, atque uteiqu*]e in h. l. (scrip-
tum) e(st), is quei pequniam populo dare debebit ei, quei eo
nomine ab populo mercassitur, ob eam rem pequniam ei nei
[*minus solvito.* . . (*14* || *236*) . . *pla*]num fiat; neive quis mag(i- 72.
stratus) neive pro mag(istratu) facito neive quis senator decer-
nito, q[*uo ea pequnia,*] quae pro agreis loceis aedificieis, quei

1) propiorem.

s(upra) s(cripti) sunt, populo debetur debebiturve, aliter exsigatur atque uteique in h. l. s(criptum) est.

[*Quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve* ..
73. (*14* || *235*) .. *sei ea pequnia, quam eo nomine populo debet debebitve, in diebus* .. *proxsumeis, quibus is ager locus Romae publice venieit*] venierit, populo soluta non erit: is pro eo agro loco in diebus CXX proxsumeis ea [*praedia* .. (*21*) ..] quae s(upra) s(cripta) s(unt), arb(itratu) p(raetoris), quei inter ceives tum Romae ious deicet, satis supsignato. ∾

74. Pr(aetor), quei inter ceives Romae ious dei[*cet* .. (*14* || *235*) .. *nisei*] praedium ante ea ob eum agrum locum in publico obligatum erit in publicu[*mve praes datus eri*]t, agrum locum, quo pro agro loco satis ex h. l. arb(itratu) pr(aetoris) supsigna-
75. tum non erit, pequnia praesenti vendito. Que[*i* .. (*14* || *227*) ..

Que]i ager locus in Africa est, quei Romae publice veniei[*t*] venieritve, quod eius agri [*locei, quei popul*]eis libereis in Africa sunt, quei eorum [*in*[1]] ameicitiam populi Romanei bello Poenicio proxsumo manserunt, queive a[*d imperatorem populi Romanei bello Poenicio proxsumo ex hostibus perfugerunt, quibus propterea ager datus adsignatus est d*(*e*) *s*(*enati*) *sententia*),
76. *eorum quisque habuerunt*, .. (*14* || *200*) .. *pro eo agro loco IIvir in diebus* .. *proxsumeis*, *qu*]ibus IIvir ex h. [*l. fact*]us creatusve erit, facito, quantum agri loci quoiusque in populi leiberei inve eo agr[*o loco, quei ager l*]ocus perfugis datus adsignatusve est, ceivis Romanei ex h. l. factum erit, quo pro agro
77. loco ager loc[*us ceivi Ro*]mano ex h. l. || [*datus redditus commutatusve non erit, tantundem modum agri loci quoieique populo leibero perfugeisve det adsignetve* .. (*201*) ..

II]vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is in diebus CL proxsumeis quibus factus creatusve erit, facito, quan[*do Xvirei, quei ex*] lege Livia factei createive sunt fueruntve, eis hominibus agrum in Africa dederunt adsignaveruntve, quos stipen-
78. dium || [*pro eo agro populo Romano pendere oportet, sei quid eius agri ex h. l. ceivis Romanei esse oportet oportebitve,* .. (*201*) .. *de agro, quei publicus populi Romanei in Africa est, tantundem, quantum de agro stipendiario ex h. l. ceivis*] Romanei esse oportet oportebitve, is stipendiarieis[2] det adsignetve idque in for-

1) in *om.* — 2) stipendiariei.

mas publicas facito ute[*i referatur i(ta) u(tei) e r(e p(ublica)*
f(ide)]q(ue) e(i) e(sse) v(idebitur). ∾

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is facito in diebus
CCL proxsumeis, quibus h. [*l.*] populus plebesve iuserit, || [*utei* 79.
extra eum agrum locum, quei ex lege Rubria quae fuit colono
eive, quei in colonei numero scriptus est, datus adsignatus est ..
(201) .. quo pro agro loco ager locus com]mutatus redditusve
non erit; extraque eum agrum, quei ager intra finis populorum
leiber*o*rum[1] Uticensium H[*adrumetinorum T*]ampsitanorum Lep-
titanorum Aquillitanorum Usalitanorum Teudalensium, quom in
ameicitiam populei Romani proxumum || [*venerunt, fuit; extra-* 80.
que eum agrum locum, quei ager locus eis hominibus, quei ad
imperatorem populi Romani bello Poenicio proxsumo ex hostibus
perfugerunt, .. (201) .. datus adsignatusve est de s(enati)] s(en-
tentia); ex*t*ra[*que*][2] eum agrum, quei ager ex h. l. privatus
factus erit, quo pro agro loco ager locus redditus commutatusve
[*non erit; extra*]que eum agrum locum, quem IIvir ex h. l. sti-
pendiarieis dederit adsignaverit, quod eius ex h. l. in [*f*]ormam
publicam rellatum || [*erit; extraque eum agrum, quem agrum ..* 81.
(200) .. P. Cornelius imperator leib]ereis regis Massinissae dedit,
habereve fruive iusi*t*; extraque eum agrum locum ubei oppodum
Char[*tago*] fuit qu[*ondam; extraqu*]e eum agrum locum, quem
Xvirei, quei ex [*lege*] Livia[3] factei createive fuerunt, Uticensibus
reliquerunt adsignaverunt: ceterum || [*agrum omnem, quei in* 82.
Africa est, habeant possideant fruanturve, quei de eo agro vecti-
gal decumas scripturamve pro pecore populo aut publicano dare
debent debebuntve .. (200) ..

Queiquomque de eo agro vectigal decumas scripturamve pr]o
pecore ex lege Sempronia dare non solitei sunt, quei ager eis
ex h. l. datus redditus commutatus eri[*t, quei eor*]u[*m eum*
agrum habebit] possidebit frueturve: pro eo agro loco nei[4] vec-
tigal neive decumas nei*ve*[5] scripturam, quod post h. l. r. fruetur,
dare debeto. ∾ ||

[*Quem agrum locum populus Romanas ex h. l. locabit, quem* 83.
agrum locum Latinus peregrinusve ex h. l. possidebit, is de eo
agro loco ... (200) .. vectigal decumas] scripturam populo aut

1) leiberl. rum. — 2) expra. — 3) ex h. l. Livia *traditur.* — 4) neive
traditur. — 5) nei *traditur.*

publicano item dare debeto, utei pro eo agro loco, quem agrum
locum populu[*s Romanus ex h. l. locabit*, *que*]m agrum locum
ceivis Romanus ex h. l. possidebit, dare oportebit.

Pr(aetor), quoius arb(itratu) pro agro loco, quei Romae
84. publice venierit, e(x) h. l. || [*satis supsignari oportet* .. (*200*) ..
praedia empto]ris ter tanti i*n*vito eo quei dabit accipito, fa-
citoque, quei ex h. l. praedia dederit, utei ei satis supsig[*netur*
neive quis quid fax]sit, quo minus ex h. l. praedium queiquom-
que velit supsignet pequniamve solvat praesque, quei quomque
ex h. l. fieri volet, fiat. ∾ ||

85. [*Quantum vectigal decumas scripturamve pecoris eum*, *quei*
agrum locum aedificium in Africa possidebit, .. (*200*) .. *quei ager*]
locus populorum leiberorum, perfugarum non fuerit, pro eo agro
aedificio locoque ex l(ege) dicta, q[*uam L. Caecilius Cn. Domi-*
tius cen]s(ores) agri aedificii loci vectigalibusve publiceis fruen-
deis locandeis vendundeis legem deixerunt, publicano dare opor-
86. tuit: || [*tantundem post h. l. rog. quei agrum locum aedificium*
in Africa possidet possidebit, .. (*200*) .. *publicano vectigal de-*
cumas scriptura]mque pecoris dare debeto, neive amplius ea
aliubeive aliterve dare debe*to*[1], pequsque ne[*i aliter alieisve le-*
gibus] in eo agro pascito. ∾

Quae vectigalia in Africa publica populi Romani sunt, quae
87. L. Caecilius Cn. Domiti(us) cens(ores) fruenda || [*locaverunt ven-*
dideruntve, *queiquomque mag(istratus) post h. l. rog. ea vecti-*
galia locabit vendetve, *quominus publicano eam legem dicat* ..
(*200*) .. *quo pl*]us populo dare debeat solvatque, e(ius) h. l.
n(ihilum) r(ogato).

Mag(istratus) prove mag(istratu), queive pro eo inperio iu-
dicio [*potestateve erit* .. (*48*) .. *queiquomque, quae*] publica po-
puli Romani in Africa sunt eruntve, vectigalia fruenda locabit
88. vendetve, quom ea vectigalia fruenda locabit vendetve, || [*nei eis*
vectigalibus legem deicito, quo inviteis ieis, quei eum agrum pos-
sidebunt, *publicano quid facere liceat*, .. (*201*) .. *quod ei non*
licuit facer]e ex lege dicta, quam L. Caeci(lius) Cn. Dom(itius)
cens., quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt [*ven-*
dideruntve .. (*50*) .. *eis agris lege*]m deixerunt; neive quod in
eis agreis pequs [*pas*]cetur, scripturae pecoris lege*m*[2] de[*i*]cito,

1) debeo. — 2) lege *traditur*.

quo inviteis eis, quei eum agrum posidebunt, || [*aliter pascatur* 89.
quam pastum est ex lege dicta, quam L. Caecilius Cn. Domitius censores, quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt vendideruntve, legem deixerunt. (201)

Quae vectigalia fruenda in Africa Cn. Paperius cos. vendidit locavitve, qu]ominus ea lege sient pareantque, quam legem Cn. Paperius cos. eis vendundeis [*locandeis deixit*[1]],' e(ius) h. [*l.*[1]] n(ihilum) r(ogato). ~

Quei [*ager in Africa est, .. (78) .. quae viae in eo*] agro ante quam Cartago capta est fuerunt: eae omnes publicae sunto limitesque inter centurias[2] || .. *(201)* .. 90.

[*IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, sei apud eum, quoi ager in Africa adsignatus est, eum agrum professus erit, ei eum agrum, quem a*]grum in eo numero agri professus erit, quo in numero eum agrum, quem is, quoi adsigna[*tus est, professus erit, profiteri non oportuit, .. (82) .. nei dato*] neive reddito neive adiudicato. Quei eam rem [*ita*] indicio fuerit, ei eius agri, quod is indicio eius, || [*quei eam rem ita indicaverit, in eo numero* 91.
agri, quo non oportuit, professus esse iudicatus erit, .. (201) .. partem .. magistratus, qui de ea re iudicaverit, dato adsignato.

Quibuscum tran]sactum est, utei bona, quae habuisent, agrumque, quei eis publice adsignatus esset, haberent [*possiderent fruerentur, eis .. (83) .. quantus*] modus agri de eo agro, quei eis publice [*datus adsign*]atus fuit, publice venieit, tantundem modum || [*agri de eo agro, quei publicus populi Romani in Africa est,* 92.
quei ager publice non venieit, .. (201) .. magistratus commutato.

Quei in Africa agrum possesionemve agrive possesionisve superficium habet possidetv]e fruiturve, quem agrum possesionemve quoiusve agri possesionisve superficium q(uaestor) pr(aetor)ve pu[*blice vendiderit .. (86) .. o*]b eum agrum locum possessione[*m agrive superfic*]ium scripturam pecoris nei dato neive ||
[*vectigal solvito .. (200) ..*] is ager ex s(enatus) c(onsulto) datus 93.
adsignatus est, ei agrei, quei s(upra) s(criptei) s(unt), possesionesque, ea omnia eorum h[*ominum .. (92) .. dum magistratus quo de*] ea re in ious aditum erit, [*ita de ea re iudicium de*]t, utei de ea re in *h.* l. s(criptum) est, neive || .. *(200)* .. os 94.
comportent, quibus ex h. l. ager locus datus redditus commu-

1) *om.* — 2) centuria.

tatus adsignatus [*est* .. (*97*) .. *agrum locum ex h. l.*] dari reddi adsignar[*i* .. (*19*) .. *e*]um agrum locum ceivis R[*omanus* || ..
95. (*200*) .. *qui fructus in eo agro loco natei erunt*] quodque in eo agro loco vinei oleive fiet, quae messis vindemiaque P. Cornelio L. C[*alpurnio cos. posteave fiet* .. (*102*) .. *eo*]s fructus ..
96. (*20*) .. [*q*]uei eum agrum tum .. (*5* || *200*) ..

[*Quei ex h. l. IIvir factus creatusve erit, is in diebus .. proxsume*]is, quibus ex h. l. IIvir factus creatusve erit [1], ag[*ru*]m locum, quei Corinthiorum [*fuit* .. (*133*) .. *e*]xtra eum ag[*rum*
97. *locum* .. (*7* || *202*) .. *agrum locum,*] quem ex h. l. venire oportebit, omnem me[*tiun*]dum terminosque statui [*curato* .. (*136*) ..
98. *eu*]m a[*grum* .. (*22* || *204*) .. *opu*]sque loc[*at*]o eique operei diem
99. deicito, u[*bei perf*]ectum siet; facitoque .. (*156* || *215*) .. [*quod eius*] agri loci aedifici quoieiqu[*e emptum*] erit, is eius pecuniae,
100. q[*uam* .. (*156* || *215*) .. *manceps praedia prae*]videsque nei magis solutei sun[*to; eaque*] nomina mancupu[*m is quaestor, quei aerarium provinciam optinebit, in tabuleis publiceis scripta habeto*
101. .. (*156* || *215*) .. *ab ipsis here*]dibusque eorum persequtio e[*sto*.
102. *Quei*] ager locus aedif[*icium* .. (*156* || *216*) .. *populo*] dare damnas esto. Pr(aetor) [*prove pr(aetore), quo de ea*] re in ious
103. adi[*tum erit* .. (*156* || *227*) .. i venerit n .. (*15*) .. iei (*156*) |
104. | (*233*) . . . . . . possesi[*ones*] . . . . (*190*) |
105. | (*235*) . . . . . . pli . . . . (*191*) |

12. Lex Cornelia de XX quaestoribus c. a. 673 [2].

| VIII de XX q(uaestoribus). ∾ |
| principium fuit, pro tribu |

I, 1. . . . . [*ad*] || q(uaestorem) urb(anum), quei aerarium provinciam optinebit, eam | mercedem deferto, quaestorque quei aera-

1) drit. — 2) *C. I. L. 1,108 n. 202. Ritschl tab. 29. — E tabula ahenea (a. 0,8 m., l. 1,07), Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. Tabulam* octavam *esse* de XX quaestoribus *in summa margine adnotatum est. Tot quaestores a Sulla a. fere 673 institutos esse cum e Tac. ann. 11,22 constet, tempus et nomen legis definita sunt. Praescriptio legis maximis litteris per omnes tabulas continuata fuit, ita ut in hac tabula verba* principium fuit pro tribu *versum primum totum expleant. Tabulam quae sequebatur nonam tam praescriptionis quam legis ipsius finem continuisse veri simillimum est. Lex ipsa binis columnis exarata est; capita ita distincta sunt, ut primus quisque singulorum capitum versus in tabulae marginem binis vel ternis*

rium provinciam | optinebit, eam pequniam ei scribae scribeisque heredive | eius solvito, idque ei sine fraude sua facere liceto, quod || sine malo pequlatuu fiat, olleisque hominibus eam | pequniam capere liceto. ∾ |

Co(n)s(ules) quei nunc sunt, iei ante k. Decembreis primas de eis, quei | cives Romanei sunt, viatorem unum legunto, quei in | ea decuria viator appareat, quam decuriam viatorum || ex noneis Decembribus primeis quaestoribus ad aerarium | apparere oportet oportebit. Eidemque cos. ante k. Decembr. | primas de eis, quei cives Romanei sunt, praeconem unum | legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam | decuriam praeconum ex noneis Decembribus primeis || quaestoribus ad aerarium apparere oportebit. | Deinde eidem consul(es) ante k. Decembreis primas viatorem | unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, quam | decuriam viatorum ex noneis Decembribus secundeis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. || Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem | unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam | decuriam praeconum ex noneis Decembribus secundeis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Deinde eidem cos. ante k. Decembreis primas viatorem || unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, | quam decuriam viatorum ex noneis Decembribus tertieis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem | unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam || decuriam praeconum ex noneis Decembribus tertieis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Eosque viatores eosque praecones omneis, quos eo | ordine dignos arbitrabuntur, legunto. Quam in quisque || decuriam ita viator lectus erit, is in ea decuria viator | esto item utei ceterei eius decuriae viatores erunt. | Quamque in quisque decuriam ita praeco lectus erit, | is in ea decuria praeco esto ita utei ceterei eius decuriae praecones erunt. Sirempsque eis viatoribus deque || eis viatoribus q(uaestori) omnium rerum iuus lexque esto, quasei | sei ei viatores in eam decuriam in tribus viatoribus | antea

litteris promineat, qui scribendi modus inde ab illa aetate in omnibus fere Romanorum legibus observatus est. Capita in hac lege non numerantur.

lectei sublectei essent, quam in quisque decuriam || eorum ex hac lege viator lectus erit. Sirempsque eis | praeconibus deque eis praeconibus quaestori omnium | rerum iuus lexque esto, quasei sei ei praecones in eam | decuriam in tribus praeconibus antea lectei sublectei || essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege | praeco lectus erit. ∾ |

Quos quomque quaestores ex lege plebeive scito viatores | legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege | viatores IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege q(uaestores), || quei nunc sunt, viatores III legerunt sublegerunt; quosque | quomque quaestores ex lege plebeive scito praecones legere | sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege praecones | IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege quaestores, quei | nunc sunt, praecones III legerunt sublegerunt, dum ni quem || in eis viatoribus praeconibus legundeis sublegundeis in eius | viatoris praeconis locum viatorem praeconem legant | sublegant, quoius in locum per leges plebeive scita viatorem | praeconem legei sublegi non licebit; itaque de eis quattuor | viatoribus quaestor queiquomque erit viatores sumito || habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus viatoribus | viatores habere sumere solitei sunt; itaque de eis quattuor | praeconibus quaestor queiquomque erit praecones sumito | habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus praeconibus | praecones habere sumere solitei sunt. Itemque eis viatoribus | praeconibus, quei ex hac lege lectei erunt, vicarium dare | subdere ius esto licetoque, utei cetereis viatoribus praeconibus, | qua in quisque decuria est, vicarium dare subdere iuus erit | licebitque; itemque quaestor(es) ab eis vicarios accipiunto, | utei aa cetereis viatoribus praeconibus vicarios accipei | oportebit. ∾ |

Viatores praecones, quei ex hac lege lectei sublectei erunt, | eis viatoribus praeconibus magistratus prove mag. | mercedis item tantundem dato, quantum ei viator(ei) | praeconei darei oporteret, sei is viator de tribus | viatoribus isque praeco de tribus praeconibus esset, | quei ante hanc legem rogatam utei legerentur | institutei sunt. ∾ |

Quas in decurias viatorum praeconum consul ex hac | lege viatores praecones legerit, quorum viatorum | praeconum nomina

in eis decurieis ad aedem Saturni | in pariete intra caulas[1] proxsume ante hanc legem ||....

13. Lex Cornelia de sicariis et veneficiis c. a. 673[2].

(*Ulpianus l. VII de officio proconsulis:*[3] Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut:[4])

Is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis, eius, quod in urbe Roma propiusve M passus factum sit, uti[3] quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenerint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.

(*Cicero p. Cluent. 54:* Iubet lex ea — iudicem quaestionis — quaerere de veneno.[5] In quem quaerere? Infinitum est:)

quicumque venenum malum [hominis necandi causa[6]] fecit fecerit vendiderit emerit habuerit dederit ...

(Quid eadem lex statim adiungit? Recita:)

deque eius capite quaerito, qui tribunus militum legionibus IIII primis, quive quaestor, tribunus plebis,

(deinceps omnes magistratus nominantur)

quive in senatu sententiam dixit dixerit, qui eorum coiit coierit convenit convenerit [consensit] consenserit falsumve testimonium dixerit[7], quo quis iudicio publico condemnaretur[8] ...

14. Lex Antonia de Termessibus a. 683.[9]

I de Termesi(bus) Pisid(is) mai(oribus). ∾ |
C. Antonius M. f., Cn. Cornel[*lius*] ....

1) *Ita pro* cavias *emendavit Lachm. Caulae sunt saepta.* — 2) *Cf. Dig. 48,8 et Coll. 1,2,3; Sanio, obs. ad l. Corn. de sic. 1817; Zumpt, Röm. Crim.R. II, 2,9—38.* — 3) *Coll. 1,3,1.* — 4) *Verba* ut is *et* uti quaerat *non consonant; prius* ut *Ulpiani, alterum legis esse videtur, quamvis in sequenti capite scriptum sit* quaerito. [*Imperativum lex requirit; coniunctivum Ulpianus posuit.* Th. M.]. — 5) *Capite legis quinto hoc iussum esse dicit Marc. D. 48,8,3 pr.* — 6) *Hoc addunt et Marc. in D. l. c. 1,1 et 3,1 et Paul. in sent. 5,23,1.* — 7) *Verba* consenserit — dixerit *Cic. refert c. 57,157.* — 8) *Minus accurate totam legem Marc. D. 48,8,1 refert; addit autem duo alia capita:* quive cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur; *et:* quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. — 9) *C.*

C. Fundanius C. f. tr(ibunei) pl(ebei), de s(enatus) s(ententia) plebem | . . . . preimus scivit.[1] ∾ |

Quei Thermeses maiores Peisidae fuerunt, queique | eorum legibus Thermesium maior*um*[2] Pisidarum | ante k. April, quae fuerunt L. Gellio Cn. Lentulo cos.[3], | Thermeses maiores Pisidae factei sunt, queique ab eis || prognati sunt erunt, iei omnes | postereique eorum Thermeses maiores Peisidae | leiberi amicei socieique populi Romani sunto, | eique legibus sueis ita utunto, itaque ieis | omnibus sueis legibus Thermensis maioribus || Pisideis utei liceto, quod advorsus hanc legem | non fiat. ∾ |

Quei agrei quae loca aedificia publica preivatave | Thermensium maiorum Pisidarum intra fineis | eorum sunt fueruntve L. Marcio Sex. Iulio cos.[4] || quaeque insulae eorum sunt fueruntve ieis | consolibus, quei supra scriptei sunt, quodque | earum rerum ieis consulibus iei habuerunt | possederunt us[ei fructeique] sunt, quae de ieis rebus | locata non s[unt, utei antea habeant possideant; q]uaeque || de ieis rebu[s agreis loceis aedificeis locata su]nt, ac ne locentur [sancitum est sanctione, q]uae facta | est e[x] l[ege rogata L. Gellio Cn. Lentulo cos., e]a omnia | Ther[meses maiores Pisidae habean]t possideant; | ieisque [rebus loceis agreis aedificieis utantur fr]uantur || ita, utei ant[e Mitridatis bellum, quod p]reimum | fuit[5], habueru[nt possederunt usei fruct]eique sunt. ∾ |

Quae Thermensorum m[aioru]m Pisidarum publica | preivatave praeter loc*ata*[6] agros aedificia sunt | fueruntve ante

---

I. L. 1,114. n. 204. Ri. tab. 31. — E tabula ahenea (a. 0,81 m., l. 1,05 m.) Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. — Termessus maior Pisidiae oppidum fuit, cui autonomia hac lege datur. Primam legis tabulam hanc esse cum ex indice in summa margine notato patet, tum ex praescriptione legis quae maximis litteris tribus versibus per omnes tabulas perscripta erat, (*cf. p. 88 n. 2*) *unde quattuor vel quinque tabulas deesse concluditur. Duabus columnis tabula inscripta est, quarum altera hodie valde corrupta saec. XVI adhuc integra extabat et a Mariangelo Accursio descripta est. Verba, quae hodie non leguntur, uncis quadratis inclusi. Capitum distinctio eadem est atque in l. Corn. de quaest. Legis interpretationem scripsit Dirksen, Versuche 136—202.*

1) *De supplenda hac legis praescriptione dixi ad legem Quinctiam.* — 2) maiorem. — 3) *a. 682.* — 4) *a. 663.* — 5) *Coepit a. 666.* — 6) [loca *aes et hoc loco et infra II, 26; emendavi ego.* Th. M.]

bellum Mitridatis, quod preimum || factum est, quodque earum rerum iei antea | habuerunt possederunt usei fructeive sunt, | quod eius ipsei sua voluntate ab se non abalienarunt, | ea omnia Termensium maiorum Pisidarum, utei sunt | fuerunt, ita sunto itemque ieis ea omnia || habere possidere uutei frueique liceto. ∾ |

Quos Thermenses maiores Pisidae leiberos servosve || bello Mitridatis ameiserunt, magistratus pr[ove] | magistratu, quoia de ea re iuris dictio erit qu[o*q*ue][1] de ea re in ious aditum erit, ita de ea re ious | deicunto iudicia recuperationes danto, utei ie[i] eos recuperare possint. ∾ |

Nei quis magistratus prove magistratu legatus ne[ive] | quis alius meilites in oppidum Thermesum maiorum | Pisidarum agrumve Thermensium maiorum | Pisidarum hiemandi caussa introducito, neive || facito, quo quis eo meilites introducat quove ibei | meilites hiement, nisei senatus nominatim, utei Thermesum | maiorum Pisidarum in hibernacula meilites | deducantur, decreverit; neive quis magistratus | prove magistratu legatus neive quis alius facito || neive inperato, quo quid magis iei dent praebeant | ab ieisve auferatur, nisei quod e*o*s ex lege Porcia | dare praebere oportet oportebit. ∾ |

Quae leges quodque ious quaeque consuetudo L. Marcio | Sex. Iulio cos. inter civeis Romanos et Termenses || maiores Pisidas fuit, eaedem leges eidemque ious | eademque consuetudo inter ceives Romanos et Termenses maiores Pisidas esto; quodque quibusque | in rebus loceis agreis aedificieis oppideis iouris | Termensium maiorum Pisidarum ieis consulibus, || quei supra scriptei sunt, fuit, quod eius praeter | loc*ata*[2] agros aedificia ipsei sua voluntate ab se non | abalienarunt, idem in eisdem rebus loceis agreis | aedificieis oppideis Termensium maiorum Pisidarum | ious esto; et[3] quo minus ea quae in hoc capite scripta || sunt ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur. ∾ |

Quam legem portorieis terrestribus maritumeisque | Termenses maiores Phisidae capiundeis intra suos | fineis deixserint, ea lex ieis portorieis capiundeis | esto, dum nei quid portori ab ieis capiatur, quei publica || populi Romani vectigalia redempta habebunt; quos | per eorum fineis publicanei ex eo vectigali transportabunt || [*fructus, eorum portorium Termenses ne capiunto*].

1) quoive *Accursius*. — 2) loca; *v. ad I, 28.* — 3) et *fortasse delendum*.

15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia [vel potius Iulia agraria] a. 695.[1]

K. L. III[2]. Quae colonia hac lege deducta quodve municipium praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum restituendum curato, uti quod[3] recte factum esse volet[4]; idque magistratus, qui in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, facito ut fiat.

K. L. IIII. Qui limites decumanique hac lege[5] deducti[6] erunt, quaecumque fossae limitales[7] in eo agro erunt, qui ager hac lege[8] datus adsignatus erit, ne quis eos[9] limites decumanosque[10] obsaeptos neve quid in eis molitum[11] neve quid ibi opsaeptum[12] habeto, neve eos arato, neve eis[13] fossas opturato neve opsaepito[14], quominus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis adversus ea quid fecerit, is[15] in res singulas, quotienscumque fecerit, HS $\overline{\text{IIII}}$[16] colonis municipibusve eis, in quorum agro id factum erit[17], dare damnas esto, eiusque pecuniae[18] qui volet petitio hac lege[19] esto.

---

1) *Tria huius legis capita in collectione scriptorum gromaticorum nobis servata sunt: Röm. Feldmesser, ed. Lachmann 1,263. Eorum secundum ad verbum fere redit in c. 104 legis col. Genetivae Iuliae, tertium vero in D. 47,21,3 laudatur praemissis verbis:* lege agraria quam C. Caesar tulit. *Iam vero, cum etiam in lege col. Gen. c. 97 legis Iuliae (sc. agrariae) mentio fiat, recte Mo. statuit, capita haec proficisci ex lege Iulia agraria a. 695 lata, quamquam quo spectent quinque nomina in corpore gromaticorum praescripta parum apparet. Röm. Feldm. 2,221. Ephem. epigr. 2,210; cf. ZRG. 12,100.* — 2) [*Significatur aut* k(aput) LIII *aut* k(apitu)l(um) III; *certe in ipsa lege numeri soli fuerunt, kapitis kapitulive vocabulum addiderunt compilatores corporis gromaticorum.* Th. M.] — 3) ut quae *vel* que *(om.* ut*) libri.* — 4) uelit *libri.* — 5) hac lege] intra fines coloniae Genetivae *Gen.* — 6) factique *ins. Gen.* — 7) limites *libri.* — 8) qui — lege] qui iussu C. Caesaris dict. imp. et lege Antonia senat. que c. pl. que sc. ager *Gen.* — 9) eos *om. Gen.* — 10) decumanosque *Gen.,* decumanosne *similiterve libri scripti.* — 11) in eis mol.] immolitum *Gen.* — 12) oppositum *libri.* — 13) eis *libri meliores et Gen.; requiritur* eas *vel* quis. — 14) opsaepito] qui saepito *libri.* — 15] is *om. libri.* — 16) HS ∞ *Gen.* — 17) colonis — factum erit] c(olonis) c(ol.) G(en.) I(ul.) *Gen.* — 18) eiusque pecuniae] pecuniaeque *libri.* — 19) hac lege] persecutioque *Gen.*

K. L.V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium praefecturam forum conciliabulum[1] constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius[2] coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decumanique ut fiant terminique statuantur curato: quosque[3] fines ita statuerit, ii[4] fines eorum sunto, dum ne extra agrum colonicum territoriumve[5] fines ducat. Quique termini hac lege statuti erunt, ne quis eorum quem eicito neve loco moveto sciens dolo malo. Si quis adversus ea fecerit, is in terminos singulos, quos eiecerit locove moverit sciens dolo malo, HS V m(ilia) n(ummum) in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas esto[6]; deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuris dictio reciperatorumque datio addictio esto. Cum curator hac lege non erit, tum quicumque magistratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iurisdictio iudicisque datio addictio esto; inque eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas X[7] denuntiandi potestatem facito ita, ut ei e re publica fideque sua videbitur. Et si is, unde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo deve bonis eius primo quoque die exigito; eiusque pecuniae quod receptum erit partem dimidiam ei, cuius unius opera maxime is condemnatus erit, dato[8], partem dimidiam in publicum redigito. Quo ex loco terminus aberit, si quis in eum locum terminum restituere volet, sine fraude sua liceto facere, neve quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

15. Lex Rubria de Gallia Cisalpina.[9]

. . || iussum iudicatumve erit, id ratum ne esto; quodque quis|- I,1.
que quomq(ue) d(e) e(a) r(e) decernet interdeicetve seive sponsio-

---

1) conciliabula *libri.* — 2) eiusqui *vel* eiusquae *libri.* — 3) quoque *vel* quique *libri.* — 4) ii] si *libri alii, alii om.* — 5) ve] ut *libri alii, alii om.* — 6) dare damnas esto] adesto *libri.* — 7) X] *Turnebus;* ss $\overline{X}$ *vel* ss x milia *vel* sedsitertius decem milia *libri.* — 8) dato *om. libri.* — 9) *C. I. L. 1,115 n. 205. Ri. tab. 32. — E tabula ahenea (a. 0,54 m., l. 0,72 m) a. 1760 inter parietinas Veleiae antiquae in vico Macinesso prope Placentiam reperta, hodie Parmae adservata. Duabus columnis inscripta est; capita non solum eodem quo in l. Corn. distincta sunt modo, sed etiam numeris*

nem | fierei iudica*reive*[1] iubebit iudiciumve quod d(e) e(a) r(e) dabit, is | in id decretum interdictum sponsionem iudicium exceptio||nem addito addive iubeto: ‘Q(ua) d(e) r(e) operis novi ‘nuntiationem | IIvir IIIIvir praefectusve eius municipei non remeisserit’. ∾ |

XX. Qua de re quisque, et a quo, in Gallia Cisalpeina damnei infectei | ex formula restipularei satisve accipere volet, et ab eo quei | ibei i(ure) d(eicundo)[*p(raerit)*[2]] postulaverit, idque non k(alumniae k(aussa) se facere iuraverit: tum is, quo || d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, eum, quei in ius eductus erit, d(e) e(a) r(e) ex formu|la repromittere et, sei satis darei debebit, satis dare iubeto de|cernito. Quei eorum ita non repromeisserit aut non satis dede|rit, sei quid interim damni datum factumve ex ea re aut ob e(am) r(em) eo|ve nomine erit, quam ob rem, utei damnei infectei repromissio || satisve datio fierei [*iubeatur*[3]], postulatum erit: tum mag(istratus) prove mag(istratu) IIvir | IIIIvir praefec(tus)ve, quoquomque d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, d(e) e(a) r(e) ita ius | deicito iudicia dato iudicareque iubeto *c*ogito, proinde atque sei d(e) e(a) r(e), quom ita postulatum esset, damn[*ei*] infectei ex formula | recte repromissum satisve datum esset. D(e) [*e(a) r(e)*] quod ita iudicium || datum iudicareve iussum iudicatumve erit, ius ratumque esto, | dum in ea verba, sei damnei infectei repromissum non erit, iudi|cium det itaque iudicare iubeat:[4] ‘I(udex) e(sto). S(ei), ant*e*quam id iudicium | q(ua) d(e) r(e) a(gitur) factum est, Q. Licinius damni infectei ‘eo nomine q(ua) d(e) | r(e) a(gitur) eam stipulationem, quam is ‘quei Romae inter peregrei||nos ius deicet in albo propositam habet, ‘L. Seio repromeississet: | tum quicquid eum Q. Licinium ex ea ‘stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor|t*e*ret ex f(ide) b(ona) d(um)

---

in margine adscriptis. Quartam eam esse legis tabulam nota IIII *inter utramque columnam posita indicat; quot tabulae secutae sint, cognosci non potest. — Iurisdictionem magistratuum municipalium in Gallia Cisalpina hac lege ordinatam esse ipsa docet, unde latam eam esse efficitur, postquam Caesar a. 705 eam provinciam civitate donavit, ante vero quam Augustus (a. 712) eam Italiae adscripsit* (ἐς τὸν τῆς Ἰταλίας νόμον ἐσεγέγραπτο). *App. b. c. 3,30; 5,3.22. Dio 41,36; 48,12. Mo. C. 1,118. Bethm. Hollw. Proc. 2,29—31. De interpretatione legis cf. Mo., Jahrb. 2,319. Hu., Gaius, 203—242.*

1) iudicaveritve, *quod Mommseno insiticium magis quam corruptum videtur.* — 2) p. *om.* — 3) iubeatur *ins. Mo.* — 4) *De formulis, quae sequuntur, cf. Hu., Gaius, p. 203—42.*

‘*t(axat)* HS [1] e(ius) i(udex) Q. Licinium L. Seio, sei ex decreto IIvi- ‘r(ei) | IIIIvir(ei) praefec(tei)ve Mutinensis, quod eius [*is*[2]] IIvir ‘IIIIvir praefec(tus)|ve ex lege Rubria, seive id pl(ebei)ve sc(itum) ‘est, decreverit, Q. Licinius eo ‖ nomine qua d(e) r(e) a(gitur) L. ‘Seio damnei infectei repromittere no|luit, c(ondemnato); s(ei) n(on) ‘p(aret), a(bsolvito)’; aut sei damnei infectei satis datum non erit, | in ea verba iudicium det: ‘I(udex) e(sto). S(ei), antequam ‘id iudicium q(ua) d(e) r(e) a(gitur) | *f*actum est, Q. Licinius damnei ‘infectei eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) ea | stipulatione, quam ‘is quei Romae inter peregrinos ius deicet ‖ in albo propositam ‘habet, L. Seio satis dedisset: tum q(uic)q(uid) eum | Q. Licinium ex ‘ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) oporteret ex f(ide) b(ona) ‘d(um) t(axat) [3], | e(ius) i(udex) Q. Liciniu*m*[4] L. Seio, sei ex ‘decreto IIvir(ei) IIIIvir(ei) praef(ectei)ve Muti|nensis, quod eius ‘is IIvir IIIIvir praefect(us)[*ve*[5]] ex lege Rubria, sei|ve id pl(ebei)ve ‘sc(itum) est, decreverit, Q. Licinius eo nomine q(ua) d(e) r(e) ‘a(gitur) ‖ L. Seio damnei infectei satis dare noluit, c(ondemnato); ‘s(ei) n(on) p(aret), a(bsolvito)’; dum IIvir | IIIIvir i(ure) d(eicundo) praefec(tus)ve d(e) e(a) r(e) ius ita deicat curetve, utei ea no|mina et municipium colonia locus in eo iudicio, quod ex ieis | quae proxsume s(cripta) s(unt) accipi*e*tur, includ*a*ntur[6] concipiantur, | quae includei concipei s(ine) d(olo) m(alo) oporteret debebitve [7], ne quid ‖ ei quei d(e) e(a) r(e) aget petetve captionei ob e(am) r(em) aut eo nomine esse | possit; neive ea nomina, qu*ae*[8] in earum qua formula, quae s(upra) | s(criptae) s(unt), [*scripta sunt*[9]] aut Mutina*m*[10] in eo iudicio includei concipei curet, nise*i*[11] iei, quos inter id iudicium accipietur leisve contestabitur, | ieis nominibus fuerint, quae in earum qua formula s(upra) s(cripta) *s(unt)*[12], ‖ et nisei sei Mutinae ea res agetur; neive quis mag(istratus) prove mag(istratu), | neive quis pro quo imperio potestateve erit, intercedito nei|ve quid aliud facito, quo minus de ea re ita iudicium detur ‖ iudiceturque. ∾ | II, 1.

XXI. A quoquomq(ue) pecunia certa credita, signata forma

1) *Summae taxationis in tabula spatium vacuum relictum est.* — 2) is *addit Hu. p. 238 ex v. 38.* — 3) *desunt* HS *et summa in v. extremo.* — 4) Licinius. — 5) ve *om.* — 6) accipientur includentur. — 7) *Mo. coniicit:* oportere ei videbuntur. — 8) qua. — 9) s. s. *om.; supplevit Ritschelius.* 10) mutina. — 11) nise. — 12) s. s. est.

p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o(ppido) m(unicipio) c(olonia) p(raefectura) | f(oro) v(eico) c(onciliabulo) c(astello) t(erritorio)ve, quae sunt eruntve in Gallia cisalpeina, petetur, quae res non | pluris HS $\overline{\text{XV}}$ erit, sei is eam pecuniam in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ei quei || eam petet, aut ei quoius nomine ab eo petetur, d(are) o(portere) debereve se confessus | erit, neque id quod confessus erit solvet satisve faciet, aut se sponsione | iudicioque ut*ei*[1] oportebit non defendet, seive is ibei d(e) e(a) r(e) in iure non | responderit, neque d(e) e(a) r(e) sponsionem faciet neque iudicio utei oportebit | se defendet: tum de eo, a quo ea pecunia peteita erit, deque eo, quoi eam || pecuniam d(arei) o(portebit), s(iremps) res lex ius caussaque o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto atque utei esset esseve | oporteret, sei is, quei ita confessus erit, aut d(e) e(a) r(e) non responderit aut se | sponsione iudicioque utei oportebit non defenderit, eius pecuniae iei, | quei eam suo nomine petierit quoive eam d(arei) o(portebit), ex iudicieis dateis iudi|careve recte iusseis iure lege damnatus esset fuisset. Qu*e*ique[2] quomque || IIvir IIIIvir praefec(tus)ve *i*bei[3] i(ure) d(eicundo) p(raerit), is eum, quei ita quid confessus erit | neque id solvet satisve faciet, eum[*ve*[4]], quei se sponsione iudiciove ut*ei*[5] | oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id solvet | satisve faciet, t(antae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos ambigetur, dum t(axat) [*HS*[6]] $\overline{\text{XV}}$ s(ine) f(raude) s(ua) duci iubeto; queique eorum quem, ad quem || ea res pertinebit, duxserit, id ei fraudi poenaeve ne esto; quodque ita fac|tum actum iussum erit, id ius ratumque esto. Quo minus in eum, quei ita vadimonium Romam ex decreto eius, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promeisserit | aut vindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recup(erationem) is, quei | ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h. l. det iudicareique d(e) e(a) r(e) ibei curet, ex h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ ||

XXII. A quo quid praeter pecuniam certam creditam, signatam forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), | in eorum quo o. m. c. p. *f.*[7] v. c. c. t. ve[8] quae sunt eruntve in Gallia cis Alpeis, | petetur, quodve quom eo agetur, quae res non pluris

1) uteive. — 2) quoique. — 3) ubei. — 4) ve *om.* — 5) uteive. — 6) HS *om. spatio vacuo relicto.* — 7) e. — 8) *Cf. cap. XXI (II v. 2. 3).*

HS $\overline{XV}$ erit, et sei | ea res erit, de qua re omnei pecunia ibei ius deicei iudiciave darei ex h. l.[1] o(portebit), | sei is eam rem, quae ita ab eo petetur deve ea re[2] cum eo agetur, ei quei eam [*rem*[3]] || petet deve ea re age*t*[4], aut iei quoius nomine ab eo petetur quomve eo age|tur in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), d(are) *f(acere)*[5] p(raestare) restituereve oportere aut | se debere, eiusve eam rem esse aut se eam habere, eamve rem de | qua arguetur se fecisse obligatumve se eius rei noxsiaeve esse confes|sus erit deixseritve neque d(e) e(a) r(e) satis utei oportebit faciet aut, sei || sponsionem fierei oportebit, sponsionem non faciet, [*aut*[6]] non restituet, neque se iudicio utei oportebit defendet, aut sei d(e) e(a) r(e) in iure | nihil responderit, neque d(e) e(a) r(e) se iudicio utei oportebit defendet: | tum de eo a quo ea res ita petetur quomve eo[7] d(e) e(a) r(e) ita agetur, deque | eo, quoi eam rem d(arei) f(ierei) p(raestarei) restitui satisve d(e) e(*a*)[8] r(e) fierei oportebit, || s(iremps) l(ex) r(es) i(us) c(aussa)q(ue) o(mnibus) o(mnium) r(erum) e(sto), atque utei esset esseve oporteret, sei is, quei ita | quid earum rerum confessus erit aut d(e) e(a) r(e) non responderit neq(ue) | se iudicio utei oportebit defenderit, de ieis rebus Romae apud pr(aetorem) | eumve quei de ieis rebus Romae i(ure) d(eicundo) p(rae)esset in iure confessus esset, | aut ibei d(e) e(a) r(e) nihil respondisset aut iudicio se non defendisset; || p(raetor)q(ue) isve quei d(e) e(is) r(ebus) Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) in eum et in heredem eius d(e) e(is) r(ebus) om|nibus ita ius deicito decernito eosque duci bona eorum possideri | proscreibeive veneireque iubeto, ac sei is heresve eius d(e) e(a) r(e) | iure apud eum pr(aetorem) eumve quei Romae i(ure) d(eicundo) *p*raesse*t*[9], confessus es|set aut d(e) e(a) r(e) nihil respondisse*t*[10] neque se iudicio utei oportuis|set defendisset; dum ne quis d(e) e(a) r(e) nisei pr(aetor) isve quei Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) | eorum quoius bona possiderei proscreibei veneire duceique | eum iubeat. ∾ |

XXIII. Queiquomque in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve[11] quae in Gal|lia Cisalpeina sunt erunt, i(ure) d(ei-

1) l.] l. d. — 2) *Scribendum erat* deve qua. — 3) rem *om.* — 4) agei. — 5) e. — 6) aut *om.* — 7) *Scribendum erat* quo — 8) f. — 9) i. d. p. praesse. — 10) respondisse. — 11) *Cf. cap. XXI (II v. 2. 3).*

cundọ) p(raerit), is inter eos, quei de fami||*lia*[1] erceiscunda deividunda iudicium sibei darei reddeive | in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve,[2] quae s(upra) s(cripta) s(unt), postu|laverint, ita ius deicito decernito iudicia dato iudicare | iubeto, utei in eo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve,[2] in quo is, quoius || [*de boneis agetur, domicilium habuerit* . . .

17) Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum.[3]

[*Quei post hanc legem rogatam in eorum quo oppido municipio colonia praefectura foro veico conciliabulo castello territoriove, quae in Gallia Cisalpeina sunt eruntve, ad IIvirum IIIIvirum praefectumve in iudicium fiduciae aut pro socio aut*] mandati aut tutelae suo nomine quodve ipse earum rerum | quid gessisse dicetur, add*u*cetur,[4] aut quod furti, quod ad ho|minem liberum liberamve pertinere deicatur,[5] aut iniuri|arum agatur: sei is, a quo petetur quomve quo agetur, d(e) || e(a) r(e) in eo municipio colonia praefectura iudicio certa|re [*volet*[6]] et si ea res HS ccIↃↃ[7] minorisve erit, quo minus ibei d(e) e(a) r(e) | iudex arbiterve addicatur detur, quove minus ibei d(e) e(a) r(e) | iudicium ita feiat, utei de ieis rebus,[8] quibus ex h(ac) l(ege) iudicia | data erunt, iudicium fierei exerceri oportebit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur). ||

Quoius rei in qu*o*que[9] municipio colonia praefectura | quoiusque IIvir(i) eiusve, qui ibei lege foedere pl(ebi)ve sc(ito) s(enatus)|ve c(onsulto) institutove iure dicundo praefuit, ante legem,

---

1) familiae. — 2) *Cf. cap. XXI (II v. 2. 3).* — 3) *Tabula ahenea reperta a. 1880 Ateste in Gallia Transpadana. Ediderunt Fiorellius Notizie degli scavi di antichità Romae 1880 p. 213; Hilarius Alibrandi iureconsultus Romanus in eph. Romana studi e documenti di storia e dritto vol. 2 (1881) addito commentario; Th. Mommsen in Hermae vol. 16 (1881) p. 24 seq. item addito commentario. Legis Rubriae fragmentum esse negat Alibrandius, probabile nec tamen certum esse ait Mommsen. Hoc extra dubium est legem, cuius particulam tenemus, secutoriam fuisse alterius latae a. 705, quam Rosciam esse ex hoc aere didicimus, de civitate Romana danda Galliae non tam Transpadanae quam Cisalpinae universae.* — 4) addicetur. — 5) *Cf. D. 39,4,1 pr.:* si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo. — 6) volet *om.* — 7) *i. e.* sestertium decem milium. — 8) *excidit fortasse* de. — 9) quemque.

sei|ve illud pl(ebi) sc(itum) est, quod L. Roscius a. d. V. eid. Mart. populum | plebemve rogavit, quod privatim ambigetur, iuris dict[*i*]||o iudicis arbitri recuperatorum datio addictiov[*e fuit*] | quantaeque rei pequniaeve fuit: eius rei pequn[*iaeve*] | quo magis privato Romae revocatio sit qu[*ove mi*]||nus quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) d(e) e(a) r(e) ius dicat iudice[*m arbitrumve det*] | utei ante legem, sive illud pl(ebi) sc(itum) est, [*quod L. Roscius a. d.*] || V eidus Mart. populum plebe[*mve rogavit*, | *ab eo quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) ius di*]ci iu[*dicem arbitrumve dari oportuit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).*]

18) Lex Iulia municipalis, a. 709[1].

... || Quem h(ac) l(ege) ad co(n)s(ulem) profiterei oportebit sei is, quom eum profiterei oportebit, Romae non erit, tum quei eius | negotia curabit, is e*a*dem omnia, quae eum, quoius negotia curabit, sei Romae esset, h. l. profiterei | oport*eret*,[2] item isdemque diebus ad cos. profitemino. ∾ |

Quem h. l. ad cos. profiterei oportebit, sei is pup(illus) seive ea pu(pilla) erit, tum quei eius pup(illi) pu(pillae)ve tutor erit, item eadem||que omnia in iisdem diebus ad cos. profitemino ita utei e*t*[3] quae quibusque di*e*bus eum eamve, sei pup(illus) pu(pilla)ve non e*sset*[4], h. l. profiterei oporteret. ∾ |

Sei cos., a*d* que*m*[5] h. l. professiones fierei oportebit, Romae non erit, tum is, quem profiterei oportebit, quod eum

1) *C. I. L. 1,119 n. 206. Ri. tab. 33.34. — E permagna tabula ahenea (a. 1,33 m. l. 0,38 m.) ex antica parte Graece inscripta, cuius dimidia fere pars inferior in alveo Salandrellae fluvii prope Heracleam antiquam a. 1732 reperta postea in museum regium Neapolitanum inlata est; pars superior a. 1735 demum reperta Britannoque cuidam vendita in Angliam migravit, ubi a. 1760 Ph. Carteret Webb, cuius tunc fuit, libellum de ea edidit; postea vero precibus Caroli III regis Neap. motus Webbius suam tabulae partem Neapolim remisit, ubi cum altera coniuncta in museo hodie extat. Tabulam esse partem legis municipalis a C. Iulio Caesare a. 709 latae Savigny (verm. Schr. 3,279) docuit. Quanta vero legis pars supersit, constitui non potest. Capita eadem qua in l. Cornelia ratione distincta sunt, numeri adscripti nulli. Commentarios scripserunt: Mazochi, (comm. in tab. Her. 1754. II. vol. fol.; Marezoll, fragm. tab. Heracl. 1816; Dirksen, obs. ad tab. Heracl. 1817; idem, civ. Abhdl. 2,145. 1820; Savigny l. c. 1838. 1843. 1849.* — 2) oportebit. — 3) ei. — 4) est. — 5) atque.

profiterei | oportebit, ad pr(aetorem) urb(anum) aut, sei is Romae non erit, ad eum pr(aetorem), quei inter peregrinos ius deicet, profitemino, ita utei | eum ad cos., sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ∾ ||

Sei ex eis cos. et pr(aetoribus), ad quos h. l. professiones fierei oportebit, nemo eorum Romae erit, tum is, quem profiterei oportebit, | *quod eum*[1] profiterei oportebit ad tr(ibunum) pl(ebei) profitemino, ita ut*e*i eum ad cos. pr(aetorem)[*que*[2]] ur(banum) eumque quei inter peregri|nos ius deicet, sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ∾ |

Quod quemquem h. l. profiterei oportebit, is, apud quem ea professio fiet, eius que*i*[3] profitebitur nomen, et ea quae pro-|fessus erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas referunda curato, eademque omnia quae uteique in tabulas || rettulerit *i*ta[4] in tabulam in album referunda [*curato*[5]], idque aput *f*orum, et quom frumentum populo dabitur, ibei ubei frumen|tum populo dabitur cottidie maiorem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossit). ∾ |

Queiquomque frumentum populo dab*i*t[6] damdumve curabit, nei qu*oi*[7] eorum, quorum nomina h. l. ad cos. pr(aetorem) tribunum) pl(ebei) in ta|bula in albo proposita erunt, frumentum dato neve dare iubeto neve sinito. Quei adversus ea eorum qu*o*i[8] frumentum | dederit, is in tr(itici) m(odios) I HS Iↄↄ[9] populo dare damnas esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾ ||

Quae viae in urbem Rom(am) propiusve u(rbem) R(omam) p(assus) M ubei continente habitabitur, sunt erunt, quoius ante aedificium earum quae | vi*a* er*i*t[10], is eam viam arbitratu eius aed(ilis), quoi ea pars urbis h. l. obvenerit, tueatur[11]; isque aed(ilis) curato, uti quorum | ante aedificium erit quamque viam h. l. quemque tueri oportebit, ei omnes eam viam arbitratu eius tueantur, neve eo | loco a*qua*[12] consistat, quominus conmode populus ea via utatur. ∾

Aed(iles) cur(ules) aed(iles) pl(ebei), quei nunc sunt[13],

---

1) oportebit et quod eum eum. — 2) que *om.* — 3) que. — 4) eta. 5) curato *om.* — 6) dabunt. — 7) que. — 8) quei. — 9) *i. e.* singulos sestertium quinquaginta milia. — 10) viae erunt. — 11) *Mo.:* tueto. — 12) ao. — 13) *Verba* quei nunc sunt *parum recte inserta sunt.*

queiquomque post h. l. r(ogatam) factei createi erunt eumve mag(istratum) inierint, iei in diebus V proxumeis, || quibus eo mag(istratu)* designatei erunt eumve mag(istratum) inierint, inter se paranto aut sortiunto, qua in partei urbis quisque | eorum vias publicas | in urbem Roma*m*[1], propiusve u(rbem) Ro(mam) p(assus) *M*[2], reficiundas sternendas curet, eiusque rei procurationem | habeat. Quae pars quoique aed(ilei) ita h. l. obvenerit, eius aed(ilis) in eis loceis quae in ea partei erunt viarum reficien|darum tuemdarum procuratio esto, utei h. l. oportebit. ∾ |

Quae via *in*ter[3] aedem sacram et aedificium locumve publicum et inter aedificium privatum est erit, eius || viae partem dimidiam is aed(ilis), quoi ea pars urbis obvenerit, in qua parte ea aedis sacra erit seive aedificium | publicum seive locus publicus, tuemdam locato. ∾ |

Quemquomque ante suum aedificium viam publicam h. l. tueri oportebit, quei eorum eam viam arbitratu eius aed(ilis), | quoius oportuerit, non tuebitur, eam viam aed(ilis), quoius arbitratu eam tuerei oportuerit, tuemdam locato; | isque aed(ilis) diebus ne minus X antequam locet aput forum ante tribunale suom propositum habeto, quam || viam tuendam et quo die locaturus sit, *e*t[4] quorum ante aedificium ea via sit; eisque, quorum ante aedificium | ea via erit, procuratoribusque eorum domum denuntietur facito, se eam viam locaturum, et quo die locaturus | sit; eamque locationem palam in foro per q(uaestorem) urb(anum) eumve quei aerario praerit facito. Quamta pecunia eam | viam locaverit, tamtae pecuniae eum eosque, quorum ante aedificium ea via erit pro portioni, quamtum | quoiusque ante aedificium viae in longitudine et in latitudine erit, q(uaestor) urb(anus) queive aerario praerit in tabula*s*[5] || publicas pecuniae factae referundum curato. Ei qu*e*i eam viam tuemdam redemerit, tamtae pecuniae eum eos|ve adtribuito sine d(olo) m(alo). Sei is quei adtributus erit eam pecuniam diebus XXX proxum*e*is, quibus ipse aut pro|curator eius sciet adtributionem factam esse ei, *q*uoi adtributus erit, non solverit neque satis fecerit, is | quamtae pecuniae adtributus erit, tamtam pecuniam et eius dimidium ei, quoi adtributus erit, da*r*e debeto, | inque eam

1) Roma. — 2) ∠; *cf. 16.17.* — 3) viam per. — 4) ei. — 5) tabula.

r*e*m is, quo quomque de ea re aditum erit, iudicem iudiciumve ita dato, utei de pecunia credita || [*iudicem*] iudicium*ve*[1] dari oporter*e*t.[2] ∾ |

Quam viam h. l. tuemdam locari oportebit, aed(ilis), quem eam viam tuendam locare oportebit, is eam viam per | q(uaestorem) urb(anum) queive aerario praerit tuemdam locato, utei eam viam arbitratu eius, quei eam viam locandam | curaverit, tueatur. Quamtam pecuniam ita quaeque via locata erit, t(antam) p(ecuniam) q(uaestor) ur(banus) queive aerario praerit | redemptorei, quoi e lege locationis dari oportebit, heredeive eius damdam adtribuendam curato. ∾ ||

Quo minus aed(iles) et IIIIvir(ei) vieis in urbem purgandeis, IIvir(ei) vieis extra propiusve urbem Rom(am) passus [*M*[3]] | purgandeis, queiquomque erunt, vias publicas purgandas curent eiusque rei potestatem habeant, | ita utei legibus pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)[*ve*[4]] c(onsultis) oportet oportebit, eum[5] h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾

Quoius ante aedificium semita in loco erit, is eam semitam, eo aedificio perpetuo lapidibus perpetueis | integreis continentem, constratam recte habeto arbitratu eius aed(ilis), quoius in ea parte h. l. viarum || procurat*io*[6] erit. ∾ |

Quae viae in u(rbem) R(omam) sunt erunt intra ea loca, ubi continenti hab*i*tab*i*tur, ne quis in ieis vieis post k. Ianuar. | primas plostrum interdiu post solem ortum, neve ante horam X diei ducito agito, nisi quod aedium | sacrarum deorum inmortalium caussa aedificandarum operisve publice faciumdei causa adv*e*hei[7] | porta|ri oportebit, aut quod ex urbe ex ve ieis loceis earum rerum, quae publice demolienda*e* loca*tae*[8] erunt, publi||ce export*a*rei oportebit, et quarum rerum caussa plostra h. l. certeis hominibus certeis de causeis agere | ducere licebit. ∾ |

Quibus diebus virgines Vestales re*gem*[9] sacrorum flamines plostreis in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani) caussa | vehi oportebit, quaeque plostra triumphi caussa, quo

1) credita iudiciumque. — 2) oportebit. *De c. 7—10 cf. quae scripsi in libro: Symbolae Bethmanno-Hollwegio oblatae. Ber. 1868. p. 45—53.* — 3) M *om.* — 4) ve *om.* — 5) eum *aut est id quod* eorum *aut emendandum* eius. — 6) procurator. — 7) advhei. — 8) demolienda loca. — 9) rex.

die quisque triumpha*b*it[1], ducei oportebit, quaeque | plostra ludorum[2], quei Romae aut urbei Romae [*p(ropius) p(assus) M*[3]] publice feient, inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus || erit: qu*o*[4] minus earum rerum caussa eisque diebus plostra interdiu in urbe ducantur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). ∾ |

Quae plostra noctu in urbem inducta erunt, quo minus ea plostra inania aut stercoris exportandei caussa | post solem ortum h(oris) X diei bubus iumenteisve iuncta in u(rbe) R(oma) et ab u(rbe) R(oma) p(assus) M esse liceat, e(ius) h. l. n(ihil) r(o*g*atur). ∾ |

Quae loca publica porticusve *p*ublicae in u(rbe) R(oma) p(ropius)ve u(rbei) (Romae) p(assus) M sunt erunt, quorum locorum quoiusque porticus | aedilium *e*orumve mag(istratuom), quei vieis loceisque publiceis u(rbis) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M purgandeis praerunt, legibus || procuratio est erit, nei quis in ieis loceis inve ieis porticibus quid inaedificatum inmolit*u*mve[5] habeto, | neve ea loca porticumve quam possideto, neve eorum quod saeptum clausumve habeto quo minus eis loceis porticibusque populus utatur pateantve, nisi quibus uteique leg(ibus) pl(ebei)ve s(citis) s(enatus)ve c(onsultis) concessum permissumve e*st*[6]. ∾ |

Quibus loceis ex lege locationis, quam censor aliusve quis mag(istratus) publiceis vectigalibus ultrove tributeis | fruendeis tuendeisve di*x*it dixerit, eis, quei ea fruenda tuendave condu*c*ta habebunt, ut utei fruei liceat || *a*ut utei ea ab eis custodiantur, cautum est, ei quo minus ieis loceis utantur fruantur ita, utei quo*i*que[7] eorum[8] | [*ex l*]e[*ge loca*]tionis ieis [*sine d(olo) m(alo)*] utei fruei licebit, ex h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ |

Quos lud[*os*] quisque Romae p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M faciet, quo minus ei eorum ludorum caussa scaenam pulpitum ceteraque, quae ad eos ludos opus erunt, in loco publico ponere statuere eisque diebus, quibus eos faciet, loco publico utei | liceat, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ ||

Quei scribae librarei magistratibus apparebunt, ei quo minus

---

1) triumphavit. — 2) *Excidit fortasse* caussa. — 3) *Mom. supplevit ex v. 77.* — 4) quove. — 5) inmolitomve. — 6) e. — 7) quoque. — 8) *Hic explicit aes quod vocant Britannicum, incipit Neapolitanum.*

loceis publiceis, ubei is, [*quoi*[1]] quisque eorum apparebunt, | iuserit, apparendi caussa utantur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ |

Quae loca serveis publiceis ab cens(oribus) habitandei utendei caussa adtributa sunt, ei quo minus eis loceis utantur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ |

Queiquomque in municipieis coloneis praefectureis foreis conciliabuleis c(ivium) R(omanorum) IIvir(ei) IIIIvir(ei) erunt aliove | quo nomine mag(istratum) potestatemve su*f*ragio eorum, quei quoiusque municip*i*[2] coloniae praefecturae || for*i*[3] conciliabuli erunt, habebunt: nei quis eorum que*m*[4] in eo municipio coloni*a* praefectur*a* *f*oro[5] conciliabu|lo [*in*[6]] senatum decuriones conscriptosve legito neve sublegito neve c*o*ptato[7] neve recitandos curato, | nisi in demortuei damnateive locum eiusve quei confessus erit se senatorem decurionem conscreiptumve | ibei h. l. esse non licere. ∾ |

Quei minor annos XXX natus est erit, nei quis eorum post k. Ianuar. secundas in municipio colonia praefe|ctura IIvir(atum) IIIIvir(atum) neve quem alium mag(istratum) petito neve capito neve gerito, nisei quei eorum stipendia | equo in legione III aut pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiore*m*[8] | partem sui quoiusque anni fecerit, aut bina semestria, quae ei pro singuleis ann*u*eis[9] procedere oporteat[10], | aut ei vocat*i*o[11] rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(itis) exve foidere erit, quocirca eum inveitum merere non | oporteat. Neve quis, que*i*[12] praeconium dissignationem libitinamve faciet, dum eorum quid faciet, in muni|cipio colonia praefectura IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliumve quem mag(istratum) petito neve capito neve gerito neve habeto, | neve ibei senator neve decurio neve conscriptus esto neve sententiam dicito. Quei eorum ex eis, quei s(upra) s(criptei) (sunt), | adversus ea fecerit, is HS Iↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

Queiquomque in municipio coloni*a*[13] praefectura post k.

---

1) quoi *om.* — 2) municipia. — 3) foro. — 4) que. — 5) coloniae praefecturat eoro. — 6) in *om.* — 7) coaptato. — 8) maiorei *vel* maiora *aes.* — 9) anneis. — 10) *Mo. recte censet excidisse hic verba quae redeunt v. 102—103:* cum eo quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit. — 11) vocato. — 12) que. — 13) coloniae.

Qui*n*ct(iles)[1] prim(as) comitia IIvir(eis) II*II*vir(eis)[2] aleive quoi mag(istratui) | rogando subrogandove habebit, is ne quem, quei minor anneis [*XXX*[3]] natus est erit, IIvir(um) III*I*vir(um), quei[*ve*] ibei[4] || alium mag(istratum) habeat, renuntiato neve renuntiarei iubeto, nisi quei stipendia equo in legione III, aut sti|pendia pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiorem partem sui | quoiusque anni fecerit, aut bina semestria, qua*e*[5] ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum eo | quod ei legibus pl(ebeive) sc(iteis) procedere oportebit, aut ei vocatio rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(iteis) exve foedere | erit, quo circa eum invitum merere non oporteat. Neve eum, quei praeconium dissignationem libitina*m*ve[6] faciet, dum eorum quid || faciet, IIvir(um) IIIIvir(um), queive ibei mag(istratus) sit, renuntiato, neve in senatum neve in de|curionum conscriptorum[*ve*[7]] numero legito sublegito coptato neve sententiam rogato neve dicere neve | ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo). Quei adversus ea fecerit, is HS Iↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

Quae municipia colonia*e* praefectura*e*[8] fora conciliabula c(ivium) R(omanorum) sunt erunt, nei quis in eorum quo municipio | colonia praefectura [*foro*[9]] conciliabulo [*in*[10]] senatu decurionibus conscreipteisque esto, neve quo*i* ibi in eo ordine || sente*n*tiam[11] deicere ferre liceto, quei furtei quod i*ps*e fecit fecerit condemnatus pactusve est erit; | queive iudicio fiduci*ae*[12] pro socio, tutelae, mandatei, iniuriarum deve d(olo) m(alo) condemnatus est erit; queive lege | Plaetoria ob eamve rem, quod adversus eam legem fec*i*t fecerit, condemnatus est erit; queive depugnandei | caussa auctoratus est erit fuit fuerit; queive in iure [*bonam copiam abiuravit*[13]] abiuraverit, bonamve copiam iuravit iuraverit; quei[*ve*[14]] sponsoribus creditoribusve sueis renuntiavit renuntiaverit se soldum solvere non posse, aut cum eis || pactus est erit se soldum solvere non posse; prove quo datum depensum est erit; quoiusve bona ex edicto | eius, qu(ei) i(ure) d(eicundo)[15] praefuit praefuerit, — praeterquam sei quoius, quom pupillus

1) Quict. — 2) IIr vir. — 3) XXX *om.* — 4) IIIvir quei ibei. — 5) qua. — 6) libitinanve. — 7) ve *om.* — 8) colonia praefectura. — 9) foro *om.* — 10) in *om.* — 11) sententemtiam. — 12) fiducio. — 13) *Supplevit Mo.* — 14) ve *om.* — 15) quid.

esset reive publicae caussa abesset | neque d(olo) m(alo) fecit fecerit quo magis r(ei) p(ublicae) c(aussa) a(besset), *possessa proscriptave sunt erunt*[1]], — possessa proscriptave sunt erunt; queive iudicio publico Romae | condemnatus est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum resti*tu*tus[2] est erit; queive in eo | municipio colonia praefectura foro conciliabulo, quoius erit, iudicio publico condemnatus est erit; quemve || k(alumniae) praevaricationis caussa accussasse fecisseve quod iudicatum est erit; quoive aput exercitum ingnominiae | caussa ordo ademptus est erit; quemve imperator ingnominiae caussa ab exe*r*citu decedere ius*i*t iuserit; | queive ob caput c(ivis) R(omanei) referundum pecuniam praemium aliudve quid cepit ceperit; queive corpor*e*[3] quaestum | fecit fecerit; queive lanistaturam artemve ludic*r*am[4] fecit fecerit; queive lenocinium faciet. Quei | adversus ea in municipio colonia praefectur*a*[5] foro conciliabulo [*in senatu*][1] decurionibus conscripteisve *f*uerit || sentemtiamve dixerit, is HS IↃↃↃ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. |

Quoi h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo senatorem decurionem conscriptum esse, | inque eo ordine sentemtiam dicere ferre non licebit, nei quis, quei in eo municipio colonia praefectura | foro conciliabulo senatum decuriones conscriptos habebit, eum in senatum decuriones conscriptos | ire iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve eum ibei sentemtiam rogato neive dicere neive ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis, que*i*[6] || in eo municipio colonia praefectura foro conciliabulo sufragio eorum maxumam potestatem habebit, | eorum quem ibei in senatum decuriones conscriptos ire, neve in eo numero esse n*e*ve[7] sentemtiam ibei dicere | ferreve sinito sc(iens) d(olo) malo); neve quis eius rationem comitieis conciliove [*habeto, neive quis quem, sei adversus ea comitieis conciliove*[1]] creatum est, renuntiato; neve quis, quei ibei mag(istratum) potestatemve habebit, eum cum senatu decurionibus conscript*eis* *lu*dos[8] spectare neive in convivio | publico esse sin*i*to sc(iens) d(olo) m(alo). ∾ ||

(27.) Quibus h. l. in municipio colonia praefectura foro

---

1) *Supplevit Mo.* — 2) restitus. — 3) corpori. — 4) ludicam. — 5) praefecturave. — 6) que. — 7) nive. — 8) conscriptos.

conciliabulo in s*e*nat*u*[1] decurionibus conscripteis esse | non licebit, ni quis eorum in municipio colonia praefectura foro conciliabulo IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliamve | quam potestatem, ex quo honore in eum ordinem perveniat, petito neve capito; neve quis eorum ludeis, | cumve gladiatores ibei pugnabunt, in loco senatorio decurionum conscriptorum sed*e*to[2] neve spectato; | neve convivium publicum is inito; neive quis, *s*ei[3] adversus ea creatum renuntiatum erit, ibei IIvir IIIIvir || esto, neve ibei m(agistratum) potestatemve habeto. Qu*ei*[4] adversus ea fecerit, is Hs Iↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei | volet petitio esto. ∾ |

Quae municipia coloniae praefecturae c(ivium) R(omanorum) in Italia sunt erunt, quei in eis municipieis coloneis | praefectureis maximum mag(istratum) maxim*a*mve[5] potestatem ibei habebit tum, cum censor aliusve | quis mag(istratus) Romae populi censum aget, is diebus LX proxumeis, quibus sciet Romae c*e*nsum populi || agi, omnium municipium colonorum suorum queique eius praefecturae erunt, q(uei) c(ives) R(omanei) erunt, censum | ag*i*to[6], eorumque nomina praenomina patres aut patronos tribus cognomina et quot annos | quisque eorum habet, et rationem pecuniae ex formula census, quae Romae ab eo, qui tum censum | populi acturus erit, proposita erit, a*b* ieis[7] iurateis accipito; eaque omnia in tabulas publicas sui | municipi referunda curato; eosque libros per legatos, quos maior pars decurionum conscriptorum || ad eam rem legarei mittei censuerint tum, cum e*a*[8] res consuleretur, ad eos, quei Romae c*e*nsum agent, | mittito; curatoque, utei, quom amplius dies LX reliquei erunt ante quam diem ei, queiquomque Romae | censum age*t*[9], finem populi ce*n*sendi[10] faciant, eos adea*nt*[11] librosque eius | municipi coloniae praefecturae | edant; isque censor, seive quis alius mag(istratus) censum populi aget, diebus V proxumeis, quibus legatei eius | municipi coloniae praefecturae adierint, eos libros census, quei ab ieis legateis dabuntur, accipito || s(ine) d(olo) m(alo), exque ieis libreis, quae ibei scripta erunt in tabulas publicas referunda curato, easque ta-

1) sinatum. — 2) sedito. — 3) quei. — 4) quif. — 5) maximumve. — 6) agunto. — 7) arieis. — 8) eas. — 9) agei. — 10) cesendi. — 11) adeam.

bulas | eodem loco, ubei ceterae tabulae publicae erunt, in quibus census populi perscriptus erit, condenda*s*[1] curato. ∾ |

Qui pluribus in municipieis coloneis praefectureis domicilium habebit et is[2] Romae census erit, quo magis | in municipio colonia praefectura h. l. censeatur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ |

Quei lege pl(ebei)ve sc(ito) permissus est *f*uit, utei leges in municipio fundano municipibusve eius municipi daret, || sei qui*d*[3] is post h. l. r(ogatam) in eo anno proxumo, quo h. l. populus iuserit, ad eas leges [*addiderit commutaverit conrexerit*[4]], municip*i*s[5] fundanos | item teneto, utei oporteret, sei ea*e* res ab eo tum, quom primum leges eis municipibus lege pl(ebei)ve sc(ito) dedit, | ad eas leges additae commutatae conrectae essent; neve quis interced*i*to neve quid facito, quo minus | ea rata sint, quove minus municipis fundanos tenea*nt*[6] eisque optemperetur. ||

19. Lex Falcidia a. 714.

(*Paulus l. sing. ad l. Falc.*[7]*:* Lex Falcidia lata est, quae primo capite liberam legandi facultatem dedit his verbis:)

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti[8] licebit.

(Secundo capite modum legatorum constituit his verbis:)

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum[9], ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant, eis[que[10]], quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus[8] damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam [dare[10]] damnatus est.

20. Lex Iulia de vi publica et privata.

(*Ulpianus l. VIIII de officio procons. sub titulo ad l. Iuliam*

---

1) condenda. — 2) *Mo. mavult* sei is. — 3) quis. — 4) *Supplevit Mazochi.* — 5) municipieis. — 6) teneat. — 7) *D. 35,2,1.* — 8) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.* — 9) *Cuiac.:* detur legetur. — 10) *Ins. Mo.*

de vi publica et privata[1]*:* Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, c. LXXXVII et c. LXXXVIII; in haec verba:)

His hominibus[2] hac lege in reum testimonium dicere ne liceto: qui se ab eo parenteve eius, libertove cuius eorum liberaverit, quive impubes erit, quive [iudicio publico damnatus erit qui[3]] eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiave publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias depugnare se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, [quaeve] palam[4] corpore quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum [vel non dicendum[3]] pecuniam accepisse iudicatus erit, ne quis eorum hac lege in reum testimonium dicat.

(Capite octogesimo septimo his:)

Hi[5] homines inviti in reum testimonium ne dicunto: qui sobrinus est ei reo propioreve cognatione coniunctus, quive socer gener vitricus privignusque eius erit.

21. Lex Iulia de adulteriis a. 736.

E cap. I. (*Ulpianus l. I de adulteriis*[6]*:* Haec verba legis:)

... ne quis posthac stuprum adulterium facito sciens dolo malo.

E cap. II. (*Ulpianus l. I de adulteriis*[7]*:* Quod ait lex:) [Pater si] in filia [sua quam in potestate habet, aut in ea, quae eo[8] auctore cum in potestate esset, viro in manum convenerit,] adulterum [domi suae generive sui] deprehenderit, [isque in eam rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude occidat, ita ut] in continenti filiam occidat.

E cap. V (*Ulpianus l. II ad l. Iuliam de adulteriis*[9]*:* Capite quinto legis Iuliae ita cavetur ut:)

---

1) *Coll. 9,2. Sententia legis etiam D. 22,5,3,5 relata est e Callistrati l. de cogn.; utrum Caesaris sit an Augusti, non constat. Cf. Rud. RG. 1,85.* — 2) in haec verba his verbis hominibus *codd.;* in hoc vero his verbis his hominibus *Rudorff über den lib. de off. proc. p. 314.* — 3) *E Dig. ins.* — 4) quaeve palam *D.,* palamve *Coll.* — 5) his hi *Mommsen,* his *vel* hi *libri.* — 6) *D. 48,5,13(12). Cf. Paul. in Coll. 4,2:* primum caput legis Iuliae de adulteriis prioribus legibus pluribus obrogat (abrogat *libri*); secundo vero capite permittit patri *cet.* — 7) *D. 48,5,24(23), pr. 4. Verba inclusa Paulus l. l. refert. Cf. Coll. 4,12,1. Paul. sent. 2,26,1.* — 8) *Ins. Pithoeus.* — 9) *D. 48,5,26(25), pr. 5. Verba uncis inclusa postquam Ulpianus ad sententiam rettulit, pergit sic:* Quod adicitur: 'testandae' *cet.*

.. [viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat, occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam XX] testandae eius rei gratia [sine fraude sua iure liceto ..]

E cap. VII. (*Ulpianus l. II de adulteriis*[1]*:* Legis Iuliae de adulteriis capite septimo ita cavetur:)

.. ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit ..

E cap. inc. (*Ulpianus l. IV de adulteriis*[2]*:* — lex ita locuta est:)

... [qui uxorem in adulterio deprehensam retinuerit], adulterum in domo deprehensum dimiserit, ..

22. Lex Quinctia de aquaeductibus a. 745[3].

T. Quinctius Crispinus consul[4] populum iure rogavit populusque iure scivit in foro pro rostris aedis divi Iulii pr(idie) [k.[5]] Iulias. Tribus[6] Sergia principium fuit, pro tribu Sex. ..... L. f. Virro [primus scivit[7]].

Quicumque post hanc legem rogatam rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem [Romam[8]] ducuntur [ducentur], sciens dolo malo foraverit ruperit foranda rumpendave curaverit peiorave[9] fecerit, quo minus eae aquae[10] earumve quae quaqua[11] in urbem Romam ire cadere fluere[12] pervenire duci[13] [possit,] quove minus[14] in urbe Roma et in iis aedificiis[15], quae aedificia urbi continentia sunt erunt, in is hortis praediis locis, quorum hortorum

1) *D. 48,5,16(15),1.2.* — 2) *D. 48,5,30(29), pr. Cf. Paul. sent. 2,26,8. Coll. 4,12,7.* — 3) *Haec lex a Frontino in librum de aquis urbis Romae c. 129 recepta omnium populi Romani legum una integra cum plena praescriptione tradita est. Textum corruptum emendavit et supplevit Buecheler in ed. Frontini a. 1858, sed usus recognitione libri Casinensis non optima, quam emendavit explevitque Petschenig, Wiener Studien 6 (1884) p. 249 sq.* — 4) *in hiatu codicis trium (non octo) litterarum nihil videtur intercidisse.* — 5) k. *deficit.* — 6) tribui *codex.* — 7) pro tribu sex. l. f. uirro *hiatibus nullis significatis codex.* — 8) *Hoc loco et deinceps si qua reperiuntur inter uncos quadratos neque contrarium adnotatum est, addita sunt non hiante eo loco codice.* — 9) peioremve *cod.* — 10) eae aquae] ea ea qua *cod.* — 11) quaqua] *Mommsen,* qua *cod.* — 12) fluis *cod.* — 13) duei *cod.* — 14) manus *cod.* — 15) aedificiis *Mommsen,* locis *cod.;* in iis locis aedificiis quae loca aedificia *Buecheler; sed quod sequitur* urbi continentia *solis aedificiis recte convenit.*

praediorum locorum dominis possessoribusve[1] aqua data vel adtributa est vel erit, saliat distribuatur dividatur in castella lacusque mittatur[2], is populo Romano [HS.] centum milia dare damnas esto; et qui d(olo) m(alo)[3] quid eorum ita fecerit, id omne sarcire reficere restituere aedificare ponere excidere[4] demolire damnas esto sine dolo malo; eaque[5] omnia ita, ut [recte factum esse volet[6]], quicumque curator aquarum est erit, [aut[6]] si curator aquarum nemo erit, tum is praetor, qui inter cives et peregrinos ius dicet, multa[7] pignoribus cogito coercito[8]; eique curatori aut, si curator non erit, tum ei praetori eo[9] nomine cogendi coercendi multae dicendae sive[10] pignoris capiendi ius potestasque esto[11]. Si quid[12] eorum servus fecerit, dominus eius HS. centum milia populo [R(omano)][13] d(are) d(amnas) e(sto)[14]. Si qui [locus[15]] circa rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem Romam ducuntur et ducentur, terminatus est et erit[16], ne[17] quis in eo loco post hanc legem rogatam quid obponito molito obsaepito figito statuito ponito conlocato arato serito[18]; neve in eum quid immittito[19], praeterquam rerum faciendarum reponendarum causa quod[20] hac lege licebit oportebit. Qui adversus ea quid fecerit, adversus eum[21] siremps lex ius[22] causaque omnium rerum omnibusque esto, atque uti esset esseve oporteret[23], si is adversus hanc legem rivum specum rupisset forassetve. Quo

1) ue] u. f. *cod.* — 2) lacusque mittantur *videtur esse in codice;* lacus immittatur *edd.* — 3) *sic Buecheler,* quidam *cod.* — 4) excidere *Mommsen,* et celere *cod.* — 5) eaque *Mommsen St.R. 2,457 n. 2,* aquae *cod.* — 6) *addidit Mommsen l. c.* — 7) dicit multam *cod.* — 8) exercito *cod.* — 9) praetorio. — 10) cogende coercenda multa dicenda sunt *cod.* — 11) est *cod.* — 12) quide *cod.* — 13) *Ins. Bue., quem inconsulto reprehendit Hu. (Multa 260 n. 35), quod nunquam in legibus haec vox addita sit, quae in l. agr., l. Rubria, l. de Term., l. de imp. Vesp. saepissime occurrit; solam l. Iuliam munic. consuluisse videtur vir doctissimus.* — 14) d. d. e.] *Ursinus,* det *cod.* — 15) *sic Buecheler,* si quis *cod.* — 16) est et erit] *Buecheler,* steterit *cod.* — 17) neque *cod.* — 18) obponit molit obsepit figit statuit ponit conlocat arat serit *cod.* — 19) immidtit *cod.* — 20) *sic Mommsen,* praeterquam earum faciendarum reponendarum causa praeterquam quod *cod.* — 21) et adversus eum *cod.; delenda esse censet B.; ego cum Heinrichio* et *solum sustuli, cum* de eo siremps *in l. Rubr. 2,10.40 scriptum sit.* — 22) si re publicam ex iussu *cod.* — 23) esseque oportere *cod.*

minus in eo loco pascere herbam fenum secare sentes [tollere liceat, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihil) rogatur)[1]]. Curatores aquarum qui nunc sunt quique erunt [faciunto, ut in eo loco, qui locus] circa fontes et fornices et muros[2] et rivos et specus terminatus est, arbores vites vepres sentes ripae maceriae[3] salicta harundineta tollantur excidantur effodiantur excodicentur, uti quod recte[4] factum esse volet; eoque nomine iis pignoris capio multae dictio coercitioque esto[5], idque iis sine fraude sua facere liceto[6], ius potestasque esto[7]. Quo minus vites arbores, quae villis aedificiis maceriisve inclusae sunt, maceriae[ve[8]], quas curatores[9] aquarum causa cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta insculptave[10] essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina, maneant, hac lege nihilum rogator[11]. Quo minus ex iis fontibus rivis specibus fornicibus aquam sumere haurire iis, quibuscumque curatores aquarum permiserunt permiserint, praeterquam rota calice machina liceat[12], dum ne qui puteus neque foramen novum fiat, eius hac lege nihilum rogator[13].

23. Lex Iulia a. 736 et Papia Poppaea a. 762[14].

(I) (*Paulus l. I ad l. Iuliam et Papiam*[15]: Lege Iulia ita cavetur:)

Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex [nepote] filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata[16] libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto,

1) *hiatus 15 litt. in cod.* — 2) et fortuni ||| et murorum *cod.* — 3) maceria *cod.* — 4) rectum *cod.* — 5) multae dicipo orcitiquesto *cod.* — 6) licet *cod.* — 7) isto *sequente hiatu 12 litt. cod.* — 8) ve *add. Mommsen.* — 9) curatorum *cod.* — 10) ve *Mommsen,* que *cod.* — 11) rogatio *cod.* — 12) licea *cod.* — 13) rogato *cod.* — 14) *Harum legum auctore Augusto populo reluctante perlatarum (v. Rud. RG. 1,54) verba legitima pauca tantum nobis servata sunt. Ipsas componere et restituere temptaverunt: Iac. Gothofredus, fontes IV iur. civ. (1653) p. 264—350. Heineccius, ad leg. Iul. et P. P. (1726). den Tex, fontes III iur. civ. (1840) p. 31—40. Demelius, legum quae ad ius civ. spect. fragmenta (1857) p. 45—58. Numeri quos singulis capitibus praeposui sunt editionis Heineccianae.* — 15) *D. 23, 2,44, pr.* — 16) *Del. Mo.*

neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.

(VI) (*Paulus l. II ad l. Iuliam et Papiam*[1]:)

Qui libertinos duos pluresve a se genitos[2] natasve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas doni muneris aliudve[3] quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto.

(XIII) *Ulpianus l. III ad l. Iuliam et Papiam*[4]: Quod ait lex:)

Divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quamdiu patronus eam uxorem esse volet . . [neve] invito patrono[5] [alii nubere potestas esto.]

(XXXIV) (*Ulp. l. VII ad l. Iuliam et Papiam*[6]: Si vero — maritus dotalem servum voluntate eius (mulieris) manumiserit, — ait lex:)

. . . quod ad eum pervenit, et si dolo malo aliquid factum est, quominus ad eum perveniat, . . quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato.

24. Lex Iunia Vellaea, a. 27 p. C.[7].

I. (*Scaevola l. VI quaest.*: Nunc de lege Vellea videamus, — et videtur primum caput eos spectare, qui *cet.* Ita verba sunt:)

Qui [civis Romanus post hanc legem rogatam[8]] testamentum faciet, is omnes virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit[9], [heredes instituendi (nominatimve exheredandi) potestatem habeto[10]; quique heredes instituti (exheredative ita)[11] erunt, si

1) *D. 38,1,37, pr.* — 2) *Mo. coni.*: ex se (g)natos. — 3) aliudve doni muneris *coni. Mommsen.* — 4) *D. 24,2,11 pr. 1.* — 5) *Haec verba ex eodem Ulp. libro referuntur in D. 23,2,45,5, praemissis verbis:* Deinde ait lex, *quae explicantur principio eius loci.* — 6) *D. 24,3,64, pr. 6.7.10. Perperam editores p. 114 n. 14 citt. omnes hunc locum non de servo manumisso sed de universa dote intellexerunt.* — 7) *Videtur haec lex novissima esse earum, quae ad populum latae sunt, scilicet imperante Tiberio a. 780 (27 p. C.). Cf. Mo. ad D. 26,2,10,2. Restant frustula tantum quaedam in D. 28,2, 29,12.14, quibus supplendis operam dederunt: Muehlenbruch (Glueck, 36, 202—36), Vangerow (Pand. 2,220), Leist (bon. poss. 2,241), Schmidt (Notherbr. 30—34). Aliter ego e Dig. legem restituere conatus sum.* — 8) *Haec aut similia verba addenda suppeditat lex Falcidia, supra p. 110.* — 9) *In Dig. hic additur* et cetera, *tunc sequuntur capitis verba extrema* etiamsi *cet.* — 10) *L. 29 cit. § 15:* superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permittit (lex). — 11) *D. 28,3,3,1:*

nascentur testamentum ne rumpunto[1]] etiamsi parente vivo nascentur.[2]

II. Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius[3] [vel nepotes pronepotes[4], qui heredes instituti nominatimve exheredati erunt, testamentum ne rumpunto, neve id ob eam rem minus ratum esto, quod] in locum suorum sui heredes succedunt[5].

25. Minora legum incertarum fragmenta.

a. Fragmenti Florentini[6] pars antica.

. . *p*]ronontiat[*o* . .
. . scripta sunt an . .
. . eorum, quosve is p . .
. . *p*]equniam ceperit ca . .
. . ceperit, quoive eius, qu . .
. . a erit literaive testium . .
. . *e*]xemptus erit quei ab eo . .
. . *damn*]as esto eiusque pequnia[*e* . .
. . quam ex h. l. sibei deica[*t* . .
. . facito utei is eam pequ[*niam* . .
. . *ut*]ei ex h. l. oportebit quod e . .
. . pr. h. l. a*g*etur[7] non sit a . .

---

qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.

1) *D. 28,5,6,1:* nepotes et deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta. — 2) *Flor. corrupte:* vovente patre vivo. *Mo. haec verba ad legem pertinere negat, at cf. § 11:* voluit (lex) vivis nobis natos — non rumpere. *§ 15:* isque nascatur vivo patre suo. — 3) *In Dig. hic ut p. 115 n. 9 additur* et cetera, *tum sequuntur capitis verba extrema:* in locum *cet.* — 4) *L. 29 cit. § 13:* sequenti parte — ita interpretandum est, ut si et filium et nepotem et pronepotem habeas *cet.* — 5) *L. 29 § 15:* posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit; *D. 28,3,13:* nominatim — nepotem — necesse est — instituere vel exheredare, ne — succedendo — rumpat, — idque lege Iulia Vellea provisum est. — 6) *C. I. L. 1,126. n. 207. 208. Ri. tab. 3. A et B. Quo loco et tempore repertum sit hoc fragmentum lamminae aheneae ignoratur, hodie Florentiae adservatur. Leges inscriptas aetatis fere Gracchanae esse e scriptura collegit Mo., ad quaestiones perpetuas eas pertinere argumentum ostendit.* — 7) acetur.

. . *e*]t eum unde petetur e . .
. . *p*]etiverit condemnetu[*r* . .
. . *i*]n iudiciu[*m* . .

b. Fragmenti Florentini pars postica.[1]

. . *iudic*]is omnis iur[*are iubeto* . .
. . esi easque pilas[2] om[*nes* . .
. . ntur aequenturqu[*e* . .
. . pr(aetor) facito ubei pilae o[*mnes aequatae* . .
. . sorticolis singolis sing[*illatim* . .
. . *quoius nomen ibe*]i scriptum erit, eius nom[*en pronontiato* . .
. . *quoius nomen ex h.*] l. pronontiatum erit, eu[*m* . .
tabol]amque, quae in eo tribun[*ali* . .
pr(aetor)] aliter ea nei deleto neiv[*e*
. . *pr. iud*]ices omnes ita sortiri iu[*beto* . .
. . *sentent*]iam tolerint, quom omni[*s iudices adfuerint* . .
. . mat in eam tabolam qu[*ae in eo tribunali* . .
. . *in quibus pileis li*]terae duae aut nulla au[t . .
. . e[*r*]unt, in quibus pileis li[2][*terae* . .
. . *iu*]dicis siet h. l. eas pilas om[*nes* . .
. . oportebit tum . .

c. Fragmentum Clusinum.[3]

. . queis m. ulaium eius[4] . .
. . oque utei ea fima f[4] primo [*quoque die* . .
. . *bo*]neis praedibusve eius ex [*h. l. venditis* . .
. . t quoque uxorei mati . .
. . *quoius o*]pera maxume eum reum [*condemnatum esse* . .
. . t eique eam pequniam p[*ersolvito* . .

---

1) *Scripsit de hac parte Rudorff, lex Acil. p. 485—7.* — 2) *De pilis iudicum Ascon. in Milon. p. 34 (Or. 40) haec habet:* (Lex Pompeia) iubebat, ut — coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein — sortitio iudicum fieret, — ita ut numerus iudicum LI relinqueretur. *Ad quos LI iudices Klenze (Lex Servil. p. IV) litteras extremas versus 14 huius fragmenti* LI *referre voluit, quem refellit Mo. In Ritschelii tabula* EI *potius quam* LI *scriptum videtur.* — 3) *C. I. L. 1, 127 n. 209. Lamella aerea Clusii (hodie Chiusi) in Etruria reperta, postea deperdita, a Gorio (inscr. Etrusc.) 1726 edita indeque a Mo. desumpta.* — 4) *Corruptos hos versus ne Mo. quidem temptare voluit.*

. . *q*]uoius h. l. quaestio erit, co[*ndemnato* . .
. . *quoi*]ve ipse parens sit, quove . .
. . *p*]equnia quae de ea re ex n . .
ifdd[1]

d. Fragmentum Mediolanense[2].

. . . .

squei . .
adversus h(anc) l[*egem* . . . . . *quod quis-*]
que adversus [*h. l. fecerit* . . *ei multa esto HS* . . *eiusque pecuniae*]
qui volet acti[*o esto* . . . *eamque pecuniam vel*]
populi iudicio [*petere vel in sacrum iudicare liceto*]. ∾
Quod quisque [*huius rogationis ergo adversus alias rogationes* . . .]
fecerit, du[*m ne* . .
is ro[*gato*.

. . . .

CAPUT IV.

LEGES COLONIARUM ET MUNICIPIORUM.

[Leges coloniarum et municipiorum quae supersunt hoc capite proponuntur coniunctae cum propter argumenti similitudinem tum propter formae diversitatem. Scilicet lex Caesaris de colonia Genetiva una aetatem tulit ex publicis populi Romani latis de coloniis condendis; nam Iulia agraria, quam supra dedimus p. 94, non tam ad Capuam pertinuit quam in universum coloniis futuro tempore condendis municipiisque constituendis formam et normam dedit. Nulla ad nos pervenit ex eo genere legum, quod prope accedit ad edictum praetoris *(cf. Staatsrecht* 2^2 *p. 594)*; quales fuerunt Campanis civibus Romanis factis leges datae a L. Furio praetore a. 436 *(Liv. 9,20)*. Ad aetatem imperatoriam quae pertinent leges Flaviae de iure municipiorum Latinorum Salpensae et Malacae, vere leges sunt, sed datae, non latae et quodammodo constitutionibus aequiparandae. De Tymandenis denique quae sequitur labentis aetatis imperatorum constitutio est. Th. M.]

---

1) *Cf. p. 117 n. 4.* — 2) *C. I. L. 1,556 n. 1502. Lamella aerea Mediolani in bibliotheca Trivultiana adservata; quae et ubi quandoque reperta sit et cui legi adtribuenda, incertum est.*

1. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis a. 710.[1]

(desunt tabulae c. quattuor et primae quae hodie est columnae duae.)

[LXI. .... *Cui quis ita ma*]|num inicere iussus erit, iudi- Tab. I.
cati iure ma|nus iniectio esto itque ei s(ine) f(raude) s(ua) fa- col. 3.
cere liceto. Vin|dex arbitratu IIviri qui*ve*[2] i(ure) d(icundo) p(raerit) locuples | esto. Ni vindicem dabit iudicatum*ve*[2] faci|et, secum ducito. Iure civili vinctum habeto. | Si quis in eo vim

1) *Colonia civium Romanorum Genetiva Iulia iussu Caesaris a. 710 a M. Antonio Ursonem (hodie Osuna) deducta est, quam civitatem Hispaniae ulterioris verisimile est sublatam esse, quod in bello civili Pompeii partes secuta pertinaciter adversus Caesarem dimicaverat (bell. Hisp. c. 22.26.28. 41.42). — Lex ab Antonio coloniae data tabulis non minus octo inscripta fuit, capita plus 134 continens, in tabularum margine numeris notata. Supersunt legis tabulae quattuor, quarum tertia integra est, licet media diffracta, alta m. 0,62, lata 1,62, quinque paginis scripta, ceterae ternas tantum continent binis ut videtur effractis. Servata sunt in tab. I c. 61 —69, in tab. II c. 69—82, in tab. III c. 91—106, in tab. IV c. 123—134. Tab. III et IV repertae a. 1870 adservantur Malacae in domo marchionis de Casa Loring, tab. I et II repertae a. 1874 Matriti in museo regio archaeologico. Editae et illustratae sunt in Hispania a M. R. de Berlanga, advocato Malacitano, Malacae 1873. 1876; in Germania a Mo. et Huebner in Eph. ep. 2,105.221; 3,87 (quas editiones equidem repetivi in ZRG. 12, 82; 13,383); in Gallia a C. Giraud, Par. 1874. 1877. Disposui et signavi tabulas et paginas ad ordinem capitum; editioni Mo. et Hu. haec mea sic respondet.*

ego	*Mo. et H.*
tab. I col. 3	*tab. IV pag. 9*
col. 4	*pag. 10*
col. 5	*pag. 11*
tab. II col. 1	*tab. V pag. 12*
col. 2	*pag. 13*
col. 3	*pag. 14*
tab. III col. 1	*tab. I pag. 1*
col. 2	*pag. 2*
col. 3	*pag. 3*
col. 4	*tab. II pag. 4*
col. 5	*pag. 5*
tab. IV col. 1	*tab. III pag. 6*
col. 2	*pag. 7*
col. 3	*pag. 8*

2) *In tabula pro* ve *est* que.

Tab. 1. col. 3. faciet, ast eius vincitur, du|pli damnas esto colonisq(ue) eius colon(iae) HS ccIↃↃ ccIↃↃ [1] d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui vo|let petitio, IIvir(o) quive[2] i(ure) d(icundo) p(raerit) exactio iudicati||oque esto[3]. |

LXII. IIviri quicumque erunt, iis IIviris[4] in eos singulos | lictores binos, accensos sing(ulos), scribas bi|nos, viatores binos, librarium, praeconem, | haruspicem, tibicinem habere ius potestas||que esto. Quique in ea colonia aedil(es) erunt, | iis aedil(ibus) in eos aedil(es) sing(ulos) scribas sing(ulos), publi|cos cum cincto limo IIII, praeconem, haruspi|cem, tibicinem habere ius potestas|q(ue) esto. Ex eo | numero, qui eius coloniae coloni erunt, habe||to. Iisque IIvir(is) aedilibusque, dum eum mag(istratum) habe|bunt, togas praetextas, funalia, cereos ha|bere ius potestasq(ue) esto. Quos quisque eo|rum ita scribas lictores accensos viatorem | tibicinem haruspicem praeconem habebit, iis || omnibus eo anno, quo anno quisque eorum | apparebit, militiae vacatio esto, neve quis e|um eo anno, quo mag(istratibus) apparebit, invitum | militem facito neve fieri iubeto neve eum | cogito neve ius iurandum adigito neve a|digi iubeto neve sacramento rogato neve | rogari iubeto, nisi tumultus Italici Gallici|ve causa. Eisque merces in eos singul(os), qui IIvi|ris apparebunt, tanta esto:

in scribas sing(ulos) | HS cIↃ cc, in accensos sing(ulos) HS DCC, in lictores || sing(ulos) HS DC, in viatores sing(ulos) HS CCCC, in libra|rios sing(ulos) HS CCC, in haruspices sing(ulos) HS D, prae|coni HS CCC,

qui aedili(bus) appareb(unt):

in scribas | sing(ulos) HS DCCC, in haruspices sing(ulos) HS C,[5] in ti|bicines sing(ulos) HS CCC, in praecones sing(ulos) HS CCC.

col. 4,1. || Iis[6] s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto. |

LXIII. IIviri, qui primi ad pr. k. Ianuar. mag(istratum) habebunt, appari|tores totidem habento, [*quot*[7]] sing(ulis) apparitores ex h(ac) l(ege) ha|bere lic*et*.[8] Iisque apparitorib(us) merces tanta esto, || quantam esse oporteret, si partem IIII anni

1) *i. e. XX millia sestertium.* — 2) *In tabula pro* ve *est* que. — 3) *De interpretatione huius capitis cf. Exner, ZRG. 13,392.* — 4) ii duoviri. — 5) *Mo. corr.* D *ut v. 36.* — 6) *Mo* Itque iis *ut v. 9.* — 7) *ins. Mo.* — 8) liceto.

appar|uissent,[1] ut pro portione, quam diu apparuiss*ent*,[2] mer|cedem pro eo kaperent, itque iis s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) l(iceto). | Tab. I. col. 4.

LXIIII. IIvir(i) quicumque post colon(iam) deductam erunt, ii in die||bus X proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coeperint, at | decuriones referunto, cum non minus duae partes | aderint, quos et quot dies festos esse et quae sacra | fieri publice placeat et quos ea sacra facere place|at. Quot ex eis rebus decurionum maior pars, qui || tum aderunt, decreverint statuerint, it ius ratum|que esto, eaque sacra eique dies festi in ea colon(ia) | sunto. |

LXV. Quae pecunia poenae nomine ob vectigalia, quae | colon(iae) G(enetivae) Iul(iae) erunt, in publicum redacta erit, eam || pecuniam ne quis erogare neve cui dare n*eve*[3] attri|buere potestatem habeto nisi at ea sacra, quae in | colon(ia) aliove quo loco colonorum nomine fia*nt*[4], | neve quis aliter eam pecuniam s(ine) f(raude) s(ua) kapito, n*eve*[3] quis | de ea pecunia ad decuriones referundi neve quis || de ea pecunia sententiam dicendi ius potestat(em)|que habeto. Eamque pecuniam ad ea sacra, quae | in ea colon(ia) aliove quo loco colonor*um* [5] nomine | fient, IIviri s(ine) f(raude s(ua) dato attribuito itque ei facere | ius potestasq(ue) esto. Eique cui ea *p*ecunia dabi||tur s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto. |

LXVI. Quos pontifices quosque augures G. Caesar, quive | iussu eius colon(iam) deduxerit, fecerit ex colon(ia) Ge|net(iva), ei pontifices ei*q*ue[6] augures c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) sunto, eiq(ue) | ponti[*fi*]ces auguresque in pontificum augu||rum conlegio in ea colon(ia) sunto, ita uti qui | optima lege optumo iure in quaque colon(ia) | pontif(ices) augures sunt erunt. Iisque pontificibus | auguri*b*usque[7], qui in quoque eorum collegio | erunt, liberisque eorum militiae munerisq|ue publici vacatio sacro sanctius[8] esto, uti pon|tifici Romano est erit, *aer*aque[9] militaria ei omni|a merita sunto. De auspiciis quaeque ad eas res per|tinebunt augurum iuris dictio iudicatio esto. Eis|que pontificib(us) auguribusque ludis, quot publice ma|gistratus facient, et col. 5, 1.

1) arripuissent. — 2) apparuissint. — 3) nive. — 4) fiat. — 5) colonori. — 6) eiove. — 7) augurieusque. — 8) *fortasse* sancta. — 9) eaque.

Tab. I. col. cum ei pontific(es) augures sa|cra publica c(oloniae) G(enetivae I(uliae) facient, togas praetextas haben|di ius potestasq(ue) esto, eisque pontificib(us) auguri(bus)|q(ue) ludos gladiatoresq(ue) inter decuriones specta||re ius potestasque esto. |

LXVII. Quicumque pontif(ices) quique augures c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) post h(anc) l(egem) da|tam in conlegium pontific(um) augurumq(ue) in demor|tui damnative loco h(ac) l(ege) lectus cooptatusve erit, | is pontif(ex) augurq(ue) in c(olonia) Iul(ia) in conlegium pontifex || augurq(ue) esto, ita uti qui optuma lege in quaque | colon(ia) pontif(ices) auguresq(ue) sunt erunt. Neve quis | quem in conlegium pontificum kapito suble-|gito cooptato nisi tunc cum minus tribus pon|tificib(us) ex iis, qui c(oloniae) G(enetivae) sunt, erunt. Neve quis quem || in conlegium augurum sublegito cooptato ni|si tum cum minus tribus auguribus ex eis, qui | colon(iae) G(enetivae) I(uliae) sunt, erunt. |

LXVIII[1]. IIviri praef(ectus)ve comitia pontific(um) augurumq(ue), quos h(ac) l(ege) | *fa*cere[2] oportebit, ita habeto prodicito, ita uti || IIvir(um) creare facere sufficere h(ac) l(ege) o(portebit). |

LXIX. IIviri qui post colon(iam) deductam primi erunt, ei in su|o mag(istratu) et quicumq(ue) IIvir(i) in colon(ia) Iul(ia) erunt, ii in | diebus LX proxumis, quibus eum mag(istratum) gerere coe|perint, ad decuriones referunto, cum non minus || XX aderunt, uti redemptori redemptoribusque, | qui ea redempta habebunt quae ad sacra resq(ue) | divinas opus erunt, pecunia ex lege locationis | adtribuatur solvaturq(ue). Neve quisquam rem ali|am at decuriones referunto neve quot decuri||onum decret(um) faciunto antequam eis redemp|toribus pecunia ex lege locationis attribuatur | solvaturve d(ecurionum) d(ecreto), dum ne minus XX atsint, cum | e(a) r(es) consulatur. Quot ita de-

Tab. II. col. 1 creverint, ei IIvir(i) || [*r*]edemptori redemptoribus attribuendum | [*s*]olvendumque curato, dum ne ex ea pecunia | [*s*]olvant adtribuant, quam pecuniam ex h(ac) l(ege) | [*ad e*]a sacra, quae in colon(ia) aliove quo loco pu||blice fiant, dari adtribui oportebit. |

[*L*]XX. [*II*]viri quicu[*m*]que erunt ei praeter eos, qui primi |

1) lxuii. — 2) habere

post h(anc) l(egem) [*fa*]cti erunt, ei in suo mag(istratu) munus lu dosve scaenicos Iovi Iunoni Minervae deis | deabusq(ue) quadriduom m(aiore) p(arte) diei, quot eius fie||ri *poter*it,[1] arbitratu decurionum faciun|to inque eis ludis eoque munere unusquis|que eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ | consumito et ex pecunia publica in sing(ulos) | IIvir(os) d(um) t(axat) HS ∞ ∞ sumere consumere liceto, it||que eis s(ine) f(raude) s(ua) facere liceto, dum ne quis ex ea | pecun(ia) sumat neve adtributionem faciat, | quam pecuniam h(ac) l(ege) ad ea sacra, quae in co-|lon(ia) aliove quo loco public*e*[2] fient, dari | adtribui oportebit. || Tab. II. col. 1.

LXXI. Aediles quicumq(ue) erunt in suo mag(istratu) munus lu|dos scaenicos Iovi Iunoni Minervae tri|duom maiore parte diei, quot eius fieri pote|rit, et unum diem in circo aut in foro Veneri | faciunto, inque eis ludis eoque munere unus||quisque eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ | consumito deve publico in sing(ulos) aedil(es) HS ∞ | sumere liceto, eamq(ue) pecuniam IIvir praef(ectusve) | dandam adtribuendam curanto itque iis | s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) liceto. ||

LXXII. Quotcumque pecuniae stipis nomine in aedis | sacras datum inlatum erit, quot eius pecuni|ae eis sacr*is*[3] superfuerit, quae sacra, uti h(ac) l(ege) d(ata) | oportebit, ei deo deaeve, cuius ea aedes erit, fac|ta *fuerint*,[4] ne quis facito neve curato neve interce||dito, quo minus in ea aede consumatur, ad | quam aedem ea pecunia stipis nomine da|ta conlata erit, neve quis eam pecuniam alio | consumito neve quis facito, quo magis in || alia re consumatur. | col. 2, 1.

LXXIII. Ne quis intra fines oppidi colon(iae)ve, qua aratro | circumductum erit, hominem mortuom | inferto neve ibi humato neve urito neve homi||nis mortui monimentum aedificato. Si quis | adversus ea fecerit, is c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) HS IↃↃ d(are) d(amnas) esto, | eiusque pecuniae cui volet petitio persecu|tio exactioq(ue) esto. Itque quot inaedificatum | erit IIvir aedil(is)ve dimoliendum curanto. Si || adversus ea mortuus inlatus positusve erit, | expianto uti oportebit. |

LXXIV. Ne quis ustrinam novam, ubi homo mortuus | com-

1) oportebit. — 2) publicae. — 3) sacriis. — 4) it.

Tab. II. col. 2. bustus non erit, pr*o*pius[1] oppidum pas|sus D facito. Qui adversus ea fecerit, HS Ioↄ c(olonis) || c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui volet peti|tio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto. |

LXXV. Ne quis in oppido colon(ia) Iul(ia) aedificium detegito | neve demolito neve disturbato, nisi si praedes | IIvir(um) arbitratu dederit se re*a*edificaturum[2], aut || nisi decuriones decreverint, dum ne minus L ad|sint, cum e(a) r(es) consulatur. Si quis adversus ea fec*erit*[3], | q(uanti) e(a) r(es) e(rit), tantam) p(ecuniam) c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusq(ue) pecuniae qui volet pe|titio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto. |

LXXVI. Figlinas teglarias maior*es*[4] tegularum CCC tegu-|lariumq(ue) in oppido colon(ia) Iul(ia) ne quis habeto. Qui | habuerit *it*[5] aedificium isque locus publicus | coloni(ae) Iuli(ae) esto, eiusq(ue) aedificii[6] quicumque in c(olonia) | G(enetiva) Iul(ia) i(ure) d(icundo) p(raerit), s(ine) d(olo) m(alo) eam pecuniam in publicum redigito. |

LXXVII. Si quis vias fossas cloacas IIvir aedil(is)ve publice || facere inmittere commutare aedificare mu|nire intra eos fines, qui colon(iae) Iul(iae) erunt, volet, | quot eius sine iniuria privatorum fiet, it is face|re liceto. |

LXXIIX. Quae viae publicae itinerave publica sunt fuerunt[7] || intra eos fines, qui colon(iae) dati erunt, quicumq(ue) | limites quaeque v*i*ae quaeque itinera per eos a|gros sunt erunt fueruntve[8], eae viae eique limites | eaque itinera publica sunto. |

LXXIX. Qui fluvi rivi fontes lacus aquae stagna paludes || sunt in agro, qui colon(is) h*u*iusc*e*[9] colon(iae) divisus || erit, col. 3. ad eos rivos fontes lacus aquasque sta|gna paludes itus actus aquae haustus iis item | esto, qui eum agrum habebunt possidebunt, uti | iis fuit, qui eum agrum habuerunt possederunt. | Itemque iis, qui eum agrum habent possident ha|bebunt possidebunt, itineris aquarum lex ius|que esto. |

---

1) proprius. — 2) reraedificaturum. — 3) fece. — 4) maioris. — 5) ita. — 6) *Excidisse talia:* qui volet petitio esto, quantique ea res erit, *proponit Mo. l. l. p. 112.* — 7) *immo* erunt. — 8) *Pro verbis* quicumq(ue) — fueruntve *Mo. proponit:* quique limites per eos agros sunt erunt *(cf. p. 94.)* — 9) h/ius.c.

LXXX. Quot cuique negotii publice in colon(ia) de decuri(onum) sen|tentia datum erit, is cui negotium datum erit e||ius rei rationem decurionib(us) reddito referto|que in dieb(us) CL proxumis [*quibus*[1]] it negotium confecerit | quibusve it negotium gerere desierit, quot eius | fieri poterit s(ine) d(olo) m(alo). | Tab. II. col. 3.

LXXXI. Quicumque IIvir(i) aed(iles)ve colon(iae) Iul(iae) erunt, ii scribis || suis, qui pecuniam publicam colonorumque | rationes scripturus erit, antequam tabulas | publicas scribet tractetve, in contione palam | luci nundinis in forum ius iurandum adigi|to per Iovem deosque Penates 'sese pecuniam pu||blicam 'eius colon(iae) concustoditurum rationes|que veras habiturum 'esse, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet) s(ine) d(olo) 'm(alo), ne|que se fraudem per litteras facturum esse sc(ientem)[2] 'd(olo) m(alo)'. Uti quisque scriba ita iuraverit, in tabulas | publicas referatur facito. Qui ita non iurave||rit, is tabulas publicas ne scribito neve aes | apparitorium mercedemque ob e(am) r(em) kapito. | Qui ius iurandum non adegerit, ei HS IↃↃ mul|*ta*[3] esto, eiusq(ue) pecuniae cui volet petitio per|secutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto. ||

LXXXII. Qui agri quaeque silvae quaeq(ue) aedificia c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae), | quibus publice utantur, data adtributa e|runt, ne quis eos agros neve eas silvas ven|dito neve locato longius quam in quinquen|nium, neve ad decuriones referto neve decu||rionum consultum facito, quo ei agri eaeve | silvae veneant aliterve locentur. Neve si ve|nierint, itcirco minus c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) sunto. Quique iis | rebus fruc*tus*[4] erit, quot se emisse dicat, is in | iuga sing(ula) inque annos sing(ulos) HS. C c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) || [*esto, eiusque pecuniae cui volet petitio persecutioque ex hac lege esto.*]

(Desunt tabulae hodie secundae columnae duae.)

[*XCI. Si quis ex hac lege decurio augur pontifex coloniae Genetivae Iuliae factus creatusve*] || erit, tum quicumque decurio augur pontifex huiusque | col(oniae) domicilium in ea col(onia) oppido propiusve it oppidum p(assus) ∞ | non habebit annis V Tab. III. col. 1, 1.

---

1) *om.* — 2) s c. — 3) multae. — 4) fruclus.

Tab. III. col. 1. proxumis, unde pignus eius quot satis | sit capi possit, is in ea col(onia) augur pontif(ex) decurio ne es||to, qui*q*ue[1] IIviri in ea col(onia) erunt, eius nomen de decurio|nibus sacerdotibusque de tabulis publicis eximendum | curanto, u(ti) q(uod) recte f(actum) e(sse) v(olet), idq(ue) eos IIvir(os) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). |

XCII. IIviri quicumque in ea colon(ia) mag(istratum) habebunt, ei de legatio|nibus publice mittendis ad decuriones referunto, cum || m(aior) p(ars) decurion(um) eius colon(iae) aderit, quotque de his rebus | maior pars eorum qui tum aderunt constituerit, | it ius ratumque esto. Quamque legationem ex h(ac) l(ege) exve | d(ecurionum) d(ecreto), quot ex h(ac) l(ege) factum erit, obire oportuerit | neque obierit qui lectus erit, is pro se vicarium ex eo || ordine, uti hac lege de(curionum)ve [*decreto*[2]] d(ari) o(portet), dato. Ni ita dederit, in | res sing(ulas), quotiens ita non fecerit, HS ccIↃↃ colon(is) hu|iusque col(oniae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui volet petitio | persecutioque esto. |

XCIII. Quicumque IIvir post colon(iam) deductam factus creatusve || erit quive praef(ectus) qui ab IIvir(o) e lege huius coloniae relic|tus erit, is de loco publico neve pro loco publico neve | ab redemptor*e*[3] mancipe praed(e)ve donum munus mercedem | aliutve qui kapito neve accipito neve facito, quo | quid ex ea re at se suorumve quem perveniat. Qui at||versus ea fecerit, is Hs ccIↃↃ ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eius|que pecuniae cui vo*l*et[4] petitio persecutioque esto. |

XCIIII. Ne quis in hac colon(ia) ius dicito neve cuius in ea colon(ia) | iuris dictio esto nisi IIvir(i) aut quem IIvi*r*[5] praef(ectum) | reliquerit aut aedil(is), uti h(ac) l(ege) o(portebit). Neve quis pro eo || imper(io) potestat(e)ve facito, quo quis in ea colonia | ius dicat, nisi quem ex h(ac) l(ege) dicere oportebit. |

XCV. Qui reciperatores dati erunt, si eo die quo iussi erunt | non iudicabunt, IIvir prae*f*(ectus)ve[6] ubi e(a) r(es) a(gitur) eos rec(iperatores) | eumque cuius res a(gitur) adesse iubeto
col. 2. diemque cer||tum dicito, quo die atsint, usque ateo, dum e(a)

---

1) quive. — 2) *om.* — 3) redemptori. — 4) voiet. — 5) iiviri. — 6) praeive.

Tab. III. col. 2. r(es) | iudicata erit, facitoque, uti e(a) r(es) in diebus XX | proxumis, quibus d(e) e(a) r(e) rec(iperatores) dati iussive e|runt iudicare, iudic(etur), u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet). Testibusque || in eam rem publice dum taxat h(ominibus) XX, qui colon(i) | incolaeve erunt, quibus is[1] qui rem quaere|*t*[2] volet, denuntietur facito. Quibusq(ue) ita tes|timonium *d*enuntiatum[3] erit quique in tes|timonio dicendo nominati erunt, curato, || uti at it iudicium atsint. Testimoniumq(ue), | si quis quit earum rer(um), quae res tum age|tur, sciet aut audierit, iuratus dicat faci|to, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet), dum ne omnino amplius | h(omines) XX in iudicia singula testimonium dice||re cogantur. Neve quem invitum testimo|nium dicere cogito, *q*ui ei, *cuia*[4] r(es) tum age|tur, gener socer, vitricus privignus, patron(us) | lib(ertus), consobrinus [*sit*[5]] propiusve eum ea cogna-|tione atfinitat*e*ve[6] contingat. Si IIvir || praef(ectus)ve, qui ea re colon(is)[7] petet, non ade|rit[8] ob eam rem, quot ei morbus sonticus, | vadimonium, iudicium, sacrificium, funus | familiare feriaeve de*n*icales[9] erunt, quo | minus adesse possit sive is propter |magistra||tus potestatemve p(opuli) R(omani) minus atesse poterit: | quo magis eo absente de eo cui *is*[10] negotium | facesset recip(eratores) sortiantur reiciantur res iu|dicetur, ex h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). Si privatus petet et is, cum | de ea re iudicium fieri oportebit, non aderit || neque arbitratu IIvir(i) praef(ecti)ve ubi e(a) r(es) a(getur) excu|sabitur *ei*[11] harum quam causam esse, quo minus | atesse possit, morbum sonticum, vadimonium, | iudicium, sacrificium, funus familiare, feria*s*[12] | de*n*icales[9] eumve propter mag(istratus) potestatemve || p(opuli) R(omani) atesse non poss*e*:[13] post ei earum r*erum*, quarum[14] | h(ac) l(ege) quaestio erit, actio ne esto. Deq(ue) e(a) r(e) siremps || lex resque esto, qu*asi*[15] si neque iudices relecti[16] neq(ue) (col. 3, 1.) recip(eratores) | in eam rem dati essent. |

---

1) his. — 2) quaere|re. — 3) renuntiatum. — 4) cui.ei.quae; *cf. Cic. Verr. 1,54,142*: cuia res est. — 5) sit *om.* — 6) atfinitatemve. — 7) *Mo. ex coni Dernburgii: ex* re colon(iae) — 8) *Mo. ins.*: cum de ea re iudicium fieri oportebit, eo absente de eo cui is negotium facesset reciperatores sortiuntor reiciuntor res iudicator: si non aderit. — 9) dedicales. — 10) iis. — 11) et. — 12) feriae. — 13) possit. — 14) rerum quarum] quarum r. r. — 15) quos. — 16) *Mo.*: *d*electi, *Hu.*: rei*e*cti.

Tab. III. col. 3. XCVI. Si quis decurio eius colon(iae) ab IIvir(o) praef(ecto)ve postulabit, | u*ti*[1] ad decuriones referatur, de pecunia publica de|que multis poenisque deque locis agris aedificis | publicis quo facto qu*a*eri[2] iudicarive oporteat: tum | IIvi*r*[3] qui*v*e[4] iuri dicundo praerit d(e) e(a) r(e) primo | quoque die decuriones consulito decurionum|que consultum facito fiat, cum non minus m(aior) p(ars) || decurionum atsit, cum ea re*s*[5] consuletur. Uti m(aior) p(ars) | decurionum, qui tum aderint, censuer(int), ita ius | ratumque esto. |

XCVII. Ne quis IIvir neve quis pro potestate in ea colon(ia) | facito neve ad decur(iones) referto neve d(ecurionum d(ecretum) facito || fiat, quo quis colon(is) colon(iae) patron(us) sit atoptetur|ve praeter eum, *cui*[6] c(olonis) a(grorum d(andorum) a(tsignandorum) i(us) ex lege Iulia est, eum|que, qui eam colon(iam) deduxerit, liberos postero*s*q*ue*[7] | eorum, nisi de m(aioris) p(artis) decurion(um) [*qui tum ad*[8]]erunt per tabellam | sententi*a*[9], cum non minus L aderunt, cum e(a) r(es) || consuletur. Qui atversus ea *f*ecerit[10], HS Iↄↄ colon(is) | eius colon(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae colon(orum) eius | colon(iae) cui volet petitio esto. |

XCVIII. Quamcumque munitionem decuriones huius|ce coloniae decreverint, si m(aior) p(ars)[11] decurionum || atfuerit, cum e(a) r(es) consuletur, eam munitionem | fieri liceto, dum ne amplius in annos sing(ulos) in|que homines singulos puberes operas quinas et | in iumenta plaustraria iuga sing(ula) operas ter|nas decernant. Eique munitioni aed(iles) qui tum || erunt ex d(ecurionum) d(ecreto) praesunto. Uti decurion(es) censu|erint, ita muniendum curanto, dum ne in|vito eius opera exigatur, qui minor annor(um) XIIII | aut maior annor(um) LX natus erit. Qui in ea colon(ia) | intrave eius colon(iae) fin*e*s[12] domicilium praedi||umve habebit neque eius colon(iae) colon(us) erit, is ei|dem munitioni uti colon(us) par*e*to[13]. |

---

1) vii. — 2) queri. — 3) viri. — 4) quique. — 5) re; *formula redit praeter hanc legem etiam in SC. de Bacchan. v. 7.9 et in l. Iul. mun. v. 150.* 6) que. — 7) posterosve. — 8) qui tum ad *om.* — 9) sententiam. — 10) iecerit. — 11) *post* m. p. *in aere erasae sunt litterae duae, fortasse* d. d. — 12) finis. — 13) parento.

XCVIIII. Quae aquae publicae in oppido colon(ia) Gen(etiva) || adducentur, IIvir, qui tum erunt, ad decuriones, | cum duae partes aderunt, referto, per quos agros | aquam ducere liceat. Qua p*ars*[1] maior decurion(um), | qui tum aderunt, duci decreverint, dum ne || per it aedificium, quot non eius rei causa factum | sit, aqua ducatur, per eos agros aquam ducere | i(us) p(otestas)que esto, neve quis facito, quo minus ita | aqua ducatur. | Tab. III. col. 4, 1.

C. Si quis colon(us) aquam in privatum caducam du|cere volet isque at IIvir(um) adierit postulabit|*q*ue,[2] uti ad decurion(es) referat, tum is IIvir, a quo | ita postulatum erit, ad decuriones, cum non mi|nus XXXX aderunt, referto. Si decuriones m(aior) p(ars), qui | tum atfuerint, aquam caducam in privatum duci || censuerint, ita ea aqua utatur[3], quot sine priva|t*i*[4] iniuria fiat, i(us) potest(as)que e(sto). |

CI. Quicumque comitia ma*g*istrat*i*bus[5] creandis subrogan|dis habebit, is ne qu*em*[6] eis comitis pro tribu acci|pito neve renuntiato neve renuntiari iubeto, || qui *in* e*a*rum qu*a*[7] causa erit, *e* qu*a*[8] eum h(ac) l(ege) in colon(ia) | decurionem nominari creari inve decurionibus | esse non oporteat non liceat. |

CII. IIvir qui h(ac) l(ege) quaeret iud(icium)[*ve*[9]] exercebit, quod iudicium | uti uno die fiat h(ac) l(ege) praestitu*tum*[10] non est, ne quis || eorum ante h(oram) I neve post horam XI diei quaerito | neve iudicium exerceto. Isque IIvir in singul(os) | accusatores, qui eorum delator erit, ei h(oras) IIII, qui | subscriptor erit, h(oras) II accusandi potest(atem) facito. Si | quis accusator de suo tempore alteri concesserit, || quot eius cuique concessum erit, eo amplius cui | concessum erit dicendi potest(atem) facito. Qui de suo | tempore alteri concesserit, quot eius cuique conces|serit, eo minus ei dicendi potest(atem) facito. Quot horas | omnino omnib(us) accusatorib(us) in sing(ulas) actiones di|cendi potest(atem) fieri oporteb(it), totidem horas et alte|rum tantum reo quive pro eo dicet in sing(ulas) actiones || dicendi potest(atem) facito. | col. 5, 1.

CIII. Quicumque in col(onia) Genet(iva) IIvir praef(ec-

1) pras. — 2) ve. — 3) *sic aes.* — 4) priva|tim. — 5) macistratus. — 6) qua. — 7) qui eorum quae; *cf. l. Mal. 54.* — 8) erit quae. — 9) *om. aes.* — 10) praestitum.

Tab. III. col. 5. tus)ve i(ure) d(icundo) praerit, *eum*[1] colon(os) | incolasque contributos *que*[2] quocumque tempore colon(iae) fin(ium | *defend*endorum[3] causa armatos educere decurion(es) cen(suerint), || quot m(aior) p(ars) qui tum aderunt decreverint, id e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). *Ei*|que[4] IIvir(o) aut *q*uem[5] IIvir armatis praefecerit idem | ius eademque anim*a*dversio[6] esto, uti tr(ibuno) mi*l*(itum)[7] p(opuli) R(omani) in | exercitu p(opuli) R(omani) est, itque e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto) i(us) p(otestas)que e(sto), dum it, quot | m(aior) p(ars) decurionum decreverit, qui tum aderunt, fiat. ||

CIIII.[8] Qui limites decumaniqu*e*[9] intra fines c(oloniae) G(enetivae) deducti fac*ti*|que[10] erunt, quaecum(que) fossae limitales in eo agro erunt, | qui iussu C. Caesaris dict(atoris) imp(eratoris) et lege Antonia senat(us)que | c(onsultis) pl(ebi)que s(citis) ager datus atsignatus erit, ne quis limites | decumanosque opsaeptos neve quit immolitum neve || quit ibi opsaeptum habeto, neve eos arato, neve eis fossas | opturato neve opsaepito, quo minus suo itinere aqua | ire fluere possit. Si quis atversus ea quit fecerit, is in | res sing(ulas), quotienscumq(ue) fecerit, HS ∞ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, | eiusq(ue) pecun(iae) cui volet petitio p(ersecutio)q(ue) esto. ||

CV. Si quis quem decurion(um) indignum loci aut ordinis de|curionatus esse dicet, praeterquam quot libertinus | erit, et ab IIvir(o) postulabitur, uti de ea re iudici|um reddatur, IIvir quo de ea re in ius aditum erit, | ius dicito iudiciaque reddito. Isque decurio, || qui iudicio condemnatus erit, postea decurio | n*e*[11] esto neve in decurionibus sententiam dici|to neve IIvir(atum) neve aedilitatem petito neve | quis IIvir comitis suffragio eius rationem | habeto neve IIvir(um) neve aedilem renunti|ato neve renuntiari sinito. |

CVI. Quicumque c(olonus) c(oloniae) G(enetivae) erit, quae iussu C. Caesaris dic*t*(atoris)[12] ded(ucta) | est, ne que*m*[13] in ea col(onia) coetum conventum coniu||[*rationem*] ...

---

1) is. — 2) que *add. Hu.* — 3) *sic aut* tuendorum *Mommsen*, dividendorum *aes.* — 4) is|que. — 5) ovem. — 6) anima.adversio. — 7) mii. — 8) *Hoc caput desumptum est ex c. 54 legis Iuliae agrariae supra p. 94, ubi vide. ZRG. 12,99.* — 9) decumani.qui. — 10) facii|que. — 11) ni. — 12) dici. — 13) neque.

(Deest tabula continens CVI fin. CVII—CXXXII. CXXXIII princ.)

[*CXXIII.*[1] *IIvir ad quem de ea re in ius aditum erit, ubi iudicibus, apud quos ea res agetur, maiori parti eorum planum factum non erit, eum de quo iudicium datum est decurionis loco indignum esse, eum*] || qui accusabitur ab his iudicibus eo iudicio absolvi | iubeto. Qui ita absolutus erit, quod iudicium *pr*aevari|cation(is)[2] causa f*act*um[3] non sit, is eo iudicio h(ac) l(ege) absolutus esto. | Tab. IV. col. 1.

CXXIIII. Si quis decurio c(oloniae) G(enetivae) decurionem c(oloniae) G(enetivae) h(ac) l(ege) de indignitate ac||cusabit, eum[*que*[4]] quem accusabit eo iudicio h(ac) l(ege) condemna|rit, is qui quem eo iudicio ex h(ac) l(ege) condemnarit, si volet, | in eius locum qui condemnatus erit sententiam dice|re, ex h(ac) l(ege) liceto itque eum s(ine) f(raude) s(ua) iure lege recteq(ue) fa|cere liceto, eiusque is locus in decurionibus sen||tentiae dicendae rogandae h(ac) l(ege) esto. |

CXXV. Quicumque locus ludis decurionibus datus *at*signatus[5] | relictusve erit, ex quo loco decuriones ludos spectare | o(portebit), ne quis in *e*o[6] loco, nisi qui tum decurio c(oloniae) G(enetivae) erit, qui|ve tum magist[*r*]atus imperium potestatemve colono*r(um)*[7] || suffragio geret iussuque C. Caesaris dict(atoris) co(n)s(ulis) prove | co(n)s(ule) habebit, quive pro quo imperio potestateve tum | in c(olonia) Gen(etiva) erit, quibusque loc*o*s[8] in decurionum loco | ex d(ecreto) d(ecurionum) col(oniae) Gen(etivae) d(ari) o(portebit), quod decurion*e*s[9] dec*r*(everint)[10], cum non minus | dimidia pars decurionum adfuerit cum e(a) r(es) consulta erit, || ne quis praeter eos, qui s(upra) s(cripti) s(unt), qui locus decurionibus da|tus atsignatus relictusve erit, in eo loco sedeto neve | quis alium in ea loca sessum ducito neve sessum [*d*]uci | iubeto s[*ciens*][11] d(olo) m(alo). Si quis adversu*s*[12] ea

1) *Haec tabula quarta mire a ceteris differt: litteris exarata est minoribus et magis pressis; capp. 129—31 litteris perexiguis scripta post tempus adiecta esse videntur; praeterea formulae fusius conceptae sunt, totaque tabula interpolationibus aut inanibus aut ineptis abundat. Posteriore igitur tempore eam scriptam esse necesse est, in locum fortasse tabulae deperditae substituta, licet ratio interpolandi ne sic quidem satis intellegatur.* — 2) aevarication. — 3) fqitum. — 4) *om.* — 5) designatus. — 6) io. — 7) colonos. — 8) locus. — 9) decurionis. — 10) der. — 11) s. *pro* sc. — 12) adversusve.

Tab. IV. col. 1. sederit sc(iens) d(olo) m(alo) [*siv*]e | quis atversus ea sessum duxerit ducive iusserit sc(iens) d(olo) m(alo), || is in res sing(ulas), quotienscumque quit d(e) e(a) r(e) atv*er*sus[1] ea | fecerit, HS IↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecunia[*e q*]ui eorum | volet rec(iperatorio) iudicio aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio perse|cutio ex [h(ac) l(ege)] i(us) potest(as)que e(sto). |

CXXVI. IIvir, aed(ilis), praef(ectus) quicumque c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, si|ve quis alius c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, colonos Geneti|vos incolasque hospites[*que*[2]] atventoresque ita sessum du|cito, ita locum dato distribuito atsignato, uti d(e) e(a) r(e) de | eo loco dando atsignando decuriones, cum non min(us) | L decuriones, cum e(a) r(es) c(onsuletur), in decurionibus adfuerint, || decreverint statuerint s(ine) d(olo) m(alo). Quot ita ab decurionibu(s) | de loco dando atsignando statu*tum*[3] decretum erit, | it h(ac) l(ege) i(us) r(atum)q(ue) esto. Neve is qui ludos faciet aliter aliove | modo sessum ducito neve duci iubeto neve locum dato | ne[*ve*[2]] dari iubeto neve locum attribuito neve attribui || iubeto neve locum atsignato neve atsignari iubeto ne|ve quit facito, qu*o*[4] aliter aliove modo, adque uti | locus datus atsignatus attributusve erit, sedeant, ne|ve facito, quo quis alieno loco sedeat, sc(iens) d(olo) m(alo). Qui atver|sus ea fecerit, is in res singulas, quotien[*sc*]umque quit || atversus ea fecerit, HS IↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiu[*squ*]e pecuni|ae cui volet rec(iperatorio) iudicio *a*put[5] IIvir(um) praef(ectum)ve actio pe|titio persecutioque h(ac) l(ege) ius potestasque esto. |

CXXVII. Quicumque ludi scaenici c(oloniae) G(enetivae) col. 2. I(uliae) fient, ne quis in or||chestram ludorum spectandor(um) causa praeter mag(istratum) | prove mag(istratu) p(opuli) R(omani), quive i(ure) d(icundo) p(raerit) [*e*]t si quis senator p(opuli) R(omani) est erit | fuerit, et si quis senatoris f(ilius) p(opuli) R(omani) est erit fuerit, et si | quis praef(ectus) fabrum eius mag(istratus) prove magistrat*u*[6], || qui provinc(iarum) Hi-

1) atuiesus. — 2) *om.* — 3) statuendo *aes;* attribuendo statutum *Huebner.* — 4) quod. — 5) aiut. — 6) magistrato.

Tab. IV. col. 2.

spaniar(um) ulteriorem Baeticae pra|erit optinebit, erit[1], et quos ex h(ac) l(ege) decurion(um) loco | decurionem sedere oportet oportebit, praeter eos | qui s(upra) s(cripti) s(unt) ne quis in orchestram ludorum spectan|dorum causa sedeto, neve quisque mag(istratus) prove mag(istratu) || p(opuli) R(omani) q(ui) i(ure) d(icundo) p(raerit) ducito, neve quem quis sessum ducito,| neve in eo loco sedere sinito, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) [*v(olet)*] s(ine) d(olo) m(alo).

CXXVIII. IIvir) aed(ilis) pra*ef*(ectus)[2] c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumque erit, is suo quoque anno[3] mag(istratu) | imperioq(ue) facito curato, quod eius fieri poterit, | u(ti) *q(uod)* r(ecte) f(actum) *e(sse)* v(olet)[4], s(ine) d(olo) m(alo), mag(istri) ad fana templa delubra, que*m*[5] || ad modum decuriones censuerin[*t*], suo qu*o*|que[6] anno fiant *e*iqu[*e*][7] d(ecurionum) d(ecreto) suo quoque anno | ludos circenses, sacr*i*ficia pulvinariaque | facienda curent, que*m*[5] [*a*]d modum quitquit de iis | rebus, mag(istris) creandis, [*lu*]dis circensibus facien|dis, sacrificiis procu[*r*]andis, pulvinaribus fa|ciendis decuriones statuerint decreverint, | ea omnia ita fiant. Deque iis omnibus rebus | quae s(upra) s(criptae) s(unt) quotcumque decuriones statuerint | decreverint, it ius ratumque esto, eiq(ue) omnes, || at quos ea res pertinebit, quot quemque eorum | ex h(ac) l(ege) facere oportebit, faciunto s(ine) d(olo) m(alo). Si quis | atversus ea *f*ecerit[8] quotiens[*cum*]que[9] quit atver|sus ea fecerit, HS ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecun(iae) | cui eorum volet rec(iperatorio) iudic(io) aput IIvir(um || praef(ectum)[*ve*[10]] actio petitio persecutioq(ue) e(x) h(ac) l(ege) | ius pot(estas) esto. |

CXXIX. IIvir(i) aediles praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumqu*e* erunt[11] decurionesq(ue) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) qui|cumq*ue*[12] erunt, ei omnes d(ecurionum) d(ecretis) diligenter parento optemperanto s(ine) d(olo) m(alo) fa|ciuntoque uti quot *que*mq(ue)[13] eor(um) decurionum d(ecreto) agere facere o(portebit) ea om|nia agant *f*aciant[14], u(ti) q(uod) r(ecte) f(ac-

1) erunt. — 2) praf. — 3) *cf. v. 15 et 16;* sui quoiusque anni *est in L. Iul. mun. v. 92.101.* — 4) u.o.r.f.i.u. — 5) que. — 6) quem|que. — 7) eaqu.. — 8) iecerit. — 19) quotiensque. — 10) *om.* — 11) quicumquerunt. — 12) quicumqe. — 13) cnmq. — 14) iaciant.

Tab. IV. col. 2. tum) (esse) v(olet) s(ine) d(olo) m(alo). Si quis ita non fecerit sive quit atver|sus[1] ea fecerit sc(iens) d(olo) m(alo), is in res sing(ulas) HS ccIↃↃ [*c(olonis)*[2]] c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui | eor(um) volet rec(iperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio persecutioque ex h(ac) l(ege) | ius potestasque e(sto). |

CXXX. Ne quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicunque erit ad decurion(es) c(oloniae) G(enetivae) *r*eferto[3] neve decurion(es) || consulito neve d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas p(ublicas) referto neve referri iubeto | neve quis decur(io) d(e) e(a) r(e), q(ua) d(e) r(e) a(getur), in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scri|bito, neve in tabulas pu[*b*]licas referto, neve referundum curato, quo quis | senator senatorisve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(enetivae) patronus atoptetur sumatur fiat nisi de tri|um partium d(ecurionum) d(ecreto) senten[*t*(*ia*)] per tabellam facito et nisi de eo homine, de quo || tum referetur consuletu[*r*, *d(ecretum)*] d(ecurionum) fiat, qui, cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam sine impe*r*io[4] privatus | erit. Si quis adversus ea ad [*dec*]urion(es) rettulerit d(ecurionum)ve d(ecretum) fecerit faciendumv[*e*] | curaverit inve tabulas p[*ublicas*] rettulerit referrive iusserit sive quis in decurionib(us) | sententiam di[*x*]erit d(ecurionum)ve [*d(ecretum) scrips*]erit in[*ve*[2]] tabulas publicas rettulerit referendumve | curaverit, in res sing(ulas), quo[*tienscu*]mque quit atversus ea fecerit, *is*[5] HS cccIↃↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) || d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui [*eor(um) vole*]t rec(iperatorio) iudi(cio) a*p*ut[6] IIvir(um) interregem praef(ectum) actio | petitio persecutioqu[*e* ex h(ac) l(ege) i(us pot]est(as)que e(sto). |

CXXXI. Neve quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) [*c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicu*]mque erit ad decuriones c(oloniae) col. 3, 1. G(enetivae) referto neve d(ecuriones) con||sulito neve d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas referto neve referri iubeto | neve quis decurio d(e) e(a) r(e) in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum)

1) atuersuc. — 2) *om.* — 3) peferto. — 4) impeeio. — 5) /x. — 6) aiut.

Tab. IV. col. 3.

scribito ne|ve in tabulas publicas referto neve referundum curato, quo quis s*e*nator[1] | senatori[*s*]ve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) hospes atoptetur, hospitium tesser*a*ve[2] hospitalis cum || quo fi[*at*, *n*]isi de maio*r*is[3] p(artis) decurionum sententia per tabellam *f*acito[4] et nisi | de eo [*h*]omine, de quo tum referetur consuletur, d(ecretum) d(ecurionum) *f*iet,[5] qui, cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam | sine imperio privatus erit. Si quis adversus ea ad decuriones rettulerit d(ecretum)ve | d(ecurionum) fe(c)erit faciendumve curaverit inve tabulas publicas rettulerit re|f[*e*]rrive iusserit sive quis in decurionibus sententiam dixerit d(ecretum)ve d(ecurionum) || scripserit in[*ve*[6]] tabul(as) public(as) rettulerit referendumve curaverit, | is in *r*es sing(ulas), quotienscum*q*ue *q*uit atversus ea fecerit, HS ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) | G(enetivae) Iuliae d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui eorum volet recu(peratorio) iudic(io) | aput IIvir(um) pr*a*ef(ectum)ve[7] actio petitio persecutioque h(ac) l(ege) ius potest(as)que esto. |

CXXXII. Ne quis in c(olonia) G(enetiva) post h(anc) l(egem) datam petitor kandidatus, || quicumque in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) mag(istratum) petet, [*m*]agistratu*s*[8] peten|di causa in eo anno, quo quisque anno petitor | kandidatus mag(istratum) petet petiturusve erit, mag(istratus) pe|tendi convivia facito neve at cenam que*m*[9] | vocato neve convivium habeto neve facito sc(iens) d(olo) m(alo), || quo qui*s*[10] suae petitionis causa convi*v*ium[11] habeat | ad cenamve que*m*[9] vocet, praeter dum quod ip|se kandidatus petitor in eo anno, [*quo*[6]] mag(istratum) petat, | vocar[*it*] dum taxat *in* dies sing(ulos) h(ominum) VIIII convi*v*ium[11] | habeto, si volet, s(ine) d(olo) m(alo). Neve quis petitor kandidatus || donum munus aliudve quit det largiatur peti|tionis causa sc(iens) d(olo) m(alo). Neve quis alterius petitionis | causa convivia facito neve quem ad cenam voca|to neve convivium habeto, neve quis alterius pe|titionis causa cui quit [*don*]um munus aliutve quid || dato donato largito sc(iens) d(olo) m(alo). Si quis atversus ea | fecerit, HS IↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui eor(um) |

1) sinator. — 2) tesserasve. — 3) maiosis. — 4) iacito. — 5) iiit. — 6) *om.* — 7) prefve. — 8) /agistratusve. — 9) quemve. — 10) quit. — 11) convium.

Tab. IV. col. 3. volet rec(uperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) praef(ectum)[*ve*[1]] actio petitio per|sec(utio)que ex h(ac) l(ege) i(us) potest(as)que esto. |

CXXXIII. Qui col(oni) Gen(etivi) Iul(ienses) h(ac) l(ege) sunt erunt, eorum omnium uxo||res, quae in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) h(ac) l(ege) sunt, eae mulier*e*s[2] legibus c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) vi|rique parento iuraque ex h(ac) l(ege), quaecumque in | hac lege scripta sunt, omnium rerum ex h(ac) l(ege) haben|to s(ine) d(olo) m(alo). |

CXXXIV. Ne quis IIvir aedil(is) praefectus c(oloniae) G(enetivae), quicumque erit, post || h(anc) l(egem) ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto n*e*ve[3] decuriones consu|lito n*e*ve[3] d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas re|ferto neve referri iubeto neve quis decurio, cum e(a)| r(es) a(getur), in decurionibus sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) | scribito neve in tabulas publicas referto nev[*e re*]|ferendum curato, quo cui pecunia publica a[*liudve*] | quid honoris habendi causa munerisve d[*andi pol*]||licendi [*prove*[1]] statua danda ponenda detur do||[*netur*] . . . .

2. Lex Salpensana a. 81/4.[4]

[*R(ubrica.) Ut magistratus civitatem Romanam consequantur.*

[XXI. . . *Quei IIvir aedilis quaestor ex hac lege factus erit,*
col. 1, 1. *cives Romani sunto, cum post annum magistratu*] || abierint, cum

1) *om.* — 2) mulieris. — 3) nive. — 4) *C. I. L. 2,253 n. 1963. — A. 1851 in Hispania prope urbem Malagam duae tabulae aheneae effossae sunt, altera l. m. 0,93, a. m. 0,76, duabus columnis inscripta, altera l. m. 1,29, a. m. 0,94, quinque columnis inscripta. Consilio, non casu, in terra conditae esse videntur, cum eruderatae sint tegulis substructis impositae telaeque linteae reliquiis involutae; unde contigit, ut prorsus integrae optimeque servatae in lucem prodierint. Nec tamen leges integras tabulae exhibent, sed capita tantum aliquot, minor c. 21—29, maior c. 51—69, quae capita numerorum notis adiectis rubricisque superscriptis distincta sunt. Singulis rubricis littera* R *praescripta est. Esse partes legum municipalium Salpensae et Malacae municipiorum ipsae ostendunt, quas leges a Domitiano imperatore inter a. 81 et 84 datas esse cum ex cognomine municipiorum* Flavii Salp. *et* Flavii Mal. *(S. 26.28.29. M. 58.61.62.64) intellegitur tum ex formula iuris iurandi aliisque indiciis. (S. 25.26 et 22—24. M. 59.) Cum autem*

parentibus coniugibusque *ac* liberi*s*[1], qui legitumis nuptis quaesiti in potestatem parentium fuer*i*nt[2], item nepotibus ac neptibus filio | nat*is natabus*[3], qui quaeque in potestate parentium fuerint; dum ne plures c(ives) R(omani) | sint, qua*m*[4] quod ex h(ac) l(ege) magistratus creare oportet. ∾ ||

R. Ut qui civitat(em) Roman(am) consequantur, maneant in eorundem m(ancipi)o m(anu) | potestate. ∾ |

XXII. Qui quae*ve*[5] ex h. l. exve[6] edicto imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Vespasiani, imp(eratoris)ve Titi | Caesaris Aug(usti), aut imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Domitiani p(atris) p(atriae) civitatem Roman(am) | consecutus consecuta erit: is ea in eius, qui c(ivis) Roman(us) h(ac) l(ege) factus erit, potestate || manu mancipio, cuius esse deberet, si civitate Romana[7] mutatus | mutata non esset, esto idque ius tutoris optandi habeto, quod haberet, si a cive Romano ortus orta neq(ue) civitate mutatus mu|tata esset.

R. Ut qui c(ivitatem) R(omanam) consequentur, iura libertorum retineant. |

XXIII. Qui quaeve [*ex*[8]] h(ac) l(ege) exve edicto imp(eratoris) Caes(aris) Vesp(asiani) Aug(usti), imp(eratoris)ve Titi Caes(aris) Vespasian(i) Au(gusti) || aut imp(eratoris) Cae(saris) Domitiani Aug(usti) c(ivitatem) R(omanam) consecutus consecuta erit: is in | libertos libertasve suos suas paternos paternas, qui quae in c(ivitatem) R(omanam) *n*on | venerit, deque bonis eorum earum et is, quae libertatis causa inposita | sunt, idem

---

Domitiano cognomen 'Germanici', quod 84 p. C. accepit, nondum additum sit, intra a. 81 et 84 scriptae sint necesse est. Editae et illustratae sunt primum in Hispania a. 1853 a R. de Berlanga, advocato Malacitano, in Germania 1855 a Mommseno (Die Stadtrechte der lat. Gem. Sal. u. Mal.), novissime ab Huebnero in C. I. L. cit. Eduardum Laboulaye de fide tabularum dubitantem (Les tables de M. et S. 1856) refutarunt C. Giraud (Les tables de S. et M. 1856. La Lex Malac. 1868) et L. Arndts, ZRG. 6,393. Commentarii novissimi sunt: van Lier, de aere S. et M. 1865, van Swinderen, de aere S. et M. 1866. — Salpensa oppidum est prope Hispalim.

1) hac liberi. — 2) fuerunt. — 3) natalis. — 4) qua. — 5) quaeque. — 6) exve ex. — 7) Romana *del.; cf. v. 12.18.* — 8) *om. aes.*

ius eademque condicio esto, quae esset, si civitate mutat*us* | mutat*a*[1] non esset.

R. De praefecto imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti.) ||

XXIIII. Si eius municipi decuriones conscriptive municipesve imp(eratori) Caesar*i*[2] Domitian(o) | Aug(usto) p(atri) p(atriae) IIviratum communi nomine municipum eius municipi de|tuler*int*[3], imp(erator)*q*ue Domitian*us* Caesa*r*[4] Aug(ustus) p(ater) p(atriae) eum IIviratum receperit | et loco suo praefectum quem esse iusserit: is praefectus eo *iure*[5] esto, quo | esset si eum IIvir(um) i(ure) d(icundo) ex h(ac) l(ege) solum creari oportuisset isque ex h(ac) l(ege) solus || IIvir i(ure) d(icundo) creatus esset.

R. De iure praef(ecti), qui a IIvir(o) relictus sit. |

XXV. Ex IIviris qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(raeerunt), uter postea ex eo municipio proficiscetur | neque eo die in id municip*i*um[6] esse se rediturum arbitrabitur, quem | praefectum municipi non minorem quam annorum XXXV ex | decurionibus conscriptisque relinquere volet, facito ut is iuret per || Iovem et divom Aug(ustum) et div*o*m[7] Claudium et divom Vesp(asianum) Aug(ustum) et divom | Titum Aug(ustum) et genium imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti) deosque P*e*nates: | quae IIvi*r*(*um*)[8], qui i(ure) d(icundo) p(raeest), h(ac) l(ege) facere oporteat, se, dum praefectus erit, d(um) *t(axat)*[9] quae eo | tempore fieri possint facturum, neque adversus ea *f*acturum[10] scientem | d(olo) m(alo); et cum ita iuraverit, praefectum eum eius municipi relinquito. *Ei*[11] || qui ita praefectus relictus erit, donec in id municipium alteruter ex IIviris | adierit, in omnibus rebus id ius *ea*que[12] potestas esto, praeterquam de praefec|to relinquendo et de c(ivitate) R(omana) consequenda, quod ius quaeque potestas h(ac) l(ege) IIviri*s* *qui*[13] iure dicundo praeerunt datur. Isque dum praefectus erit quo|tiensque municipium egressus erit, ne plus quam singulis diebus abesto. ||

---

1) mutatis mutatae. — 2) Caesaris. — 3) de|tulerant. — 4) impve Domitiani Caesaris. — 5) eove. — 6) municipum. — 7) dium. — 8) II viri. — 9) d. p. — 10) acturum. — 11) ii. — 12) erque. — 13) II viri in.

R. De iure iurando IIvir(um) et aedil(ium) et q(uaestorum). ∾ |

XXVI. Duovir(i) qui in eo municipio *i*(*ure*) d(icundo) p(raesunt)[1], item aediles [*qui*[2]] in eo municipio sunt, item | quaestores qui in eo municipio sunt, eorum quisque in diebus quinq(ue) | proxumis post h(anc) l(egem) datam, quique IIvir(i) aediles quaestoresve postea ex h(ac) l(ege) | creati erunt, eorum quisque in diebus quinque proxumis, ex quo IIvir || aedil*is*[3] quaestor esse coeperit, priusquam decuriones conscriptive || habeantur, iuranto pro contione per Iovem et div*o*m[4] Aug(ustum) et divom Claudi|um et divom Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et genium Domitiani | Aug(usti) deosque Penates: se, quodqu*o*mque ex h(ac) l(ege) exqu*e* re[5] communi m(unicipum) m(unicipi) Flavi Salpensani censeat, recte esse facturum, ne*q*ue[6] adversus h(anc) l(egem) remve commu||n*em* municipum eius municipi facturum scientem d(olo) m(alo), quosque prohi|bere possit prohibiturum; neque se aliter consilium habiturum neq(ue) aliter | daturum neque sententiam dicturum, quam ut *ex* h(ac l(ege) exqu*e* re[7] communi municipum eius municipi censeat fore. Qui ita non iuraverit, is HS X (milia) municipibus eius municipi d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae deque ea pecunia mu|nicipum eius municipi cui volet, cuique per hanc legem licebit, actio peti||tio persecutio esto. ∾

R. De intercessione IIvir(um) et aedil(ium) [*et*[2]] q(uaestorum). |

XXVII. Qui IIvir(i) aut aediles aut quaestores eius municipi erunt, his IIvir(is) inter | se et cum aliquis alterutrum eorum aut utrumque ab aedile aedilibus | aut quaestor*e*[8] quaestoribus appellabit, item aedilibus inter se, [*item quaestoribus inter se*[2]] inter||cedendi, in triduo proxumo quam appellatio facta erit poteritque | intercedi, quod eius adversus h(anc) l(egem) non fiat, et dum ne amplius quam semel | quisque eorum in eadem re appelletur, ius potestasque esto, neve quis | adversus ea qui*d*, qu*o*m[9] intercessum erit, facito. ∾ |

1) f. d. p. — 2) *om.* — 3) aediles. — 4) dium. — 5) quod quemque ex h. l. ex quod re. — 6) necve. — 7) quam ut (*vel* vi *vel* ve) h. l. ex qua re. — 8) quaestores. — 9) quicquam.

R. De servis apud IIvir(um) manumittendis. ∾ ||

XXVIII. Si quis municeps municipi Flavi Salpensani, qui Latinus erit, aput IIvir(os), | qui iure dicundo praeerunt eius municipi, servom suom servamve suam | ex servitute in libertate*m*[1] manumiserit, liberum liberamve esse iusserit, | dum ne quis pupillus neve quae virgo mulierve sine tutore auctore | quem quamve manumittat, liberum liberamve esse iubeat: qui ita || manumissus liberve esse iussus erit, liber esto, quaeque ita manumissa | liberave [*esse*[2]] iussa erit, libera esto, uti qui optum*o*[3] iure Latini libertini li|beri sunt erunt; *d*um[4] is qui minor XX annorum erit ita manumittat, | si causam manumittendi iusta*m*[5] esse is numerus decurionum, per quem | decreta h(ac) l(ege) facta rata sunt, censuerit.

R. De tutorum datione. ||

XXIX. Cui tutor non erit incertusve erit, si is e*a*ve[6] municeps municipi Flavi Salpensani | erit, et pupilli pupillaeve non erunt, et ab IIviris, qui i(ure) d(icundo) p(raeerunt) eius municipi, postu|laverit, uti sibi tutorem det, [*et*[2]] eum, quem dare volet, nominaverit: *t*um[7] is, | a quo postulatum erit, sive unum sive plures collegas habebit, de omnium colle|garum sententia, qui tum in eo municipio intrave fines municipi eius erit, || causa cognita, si ei videbitur, eum qui nominatus erit tutorem dato. Sive | is eave, cuius nomine ita postulatum erit, pupil(lus) pupillave erit, sive is, a quo | postulatum erit, non habebit collegam, *collegave*[8] eius in eo municipio intrave | fines eius municipi nemo erit: *t*um[9] is, a quo ita postulatum erit, causa co|gnita in diebus X proxumis ex decreto decurionum, quod, cum duae partes || decurionum non minus adfuerint, factum erit, eum, qui nominatus | erit, quo ne ab iusto tutore tutela *a*beat[10], ei tutorem dato. Qui tutor h(ac) l(ege) datus erit, is ei, cui datus erit, quo ne ab iusto tutore tutela *a*beat[10], tam iustus | tutor esto, quam si is c(ivis) R(omanus) et [*ei*[11]] adgnatus proxumus c(ivis) Romanus tutor esset. ∾ ||

1) libertate. — 2) *om.* — 3) optume. — 4) tum. — 5) iusta. — 6) ereve. — 7) dum. — 8) collegam collegave] collegamque. — 9) cum. — 10) habeat. — 11) *ins. Hu.*

3. Lex Malacitana a. 81/84.[1]

[*R. De nominatione candidatorum.*

LI. Si ad quem diem professio] || fieri oportebit, nullius col.1,1. nomine aut | pauciorum, quam tot quod creari opor|tebit, professio facta eri*t*, sive ex his, | quorum nomine pr*o*fessio facta erit, || pauciores erunt quorum h(ac) l(ege) comitiis ra|tionem habere oporteat, quam tot [*quot*[2]] cre|ari oportebit: tum is qui comitia ha|bere debebit proscribito, ita u(t) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), | tot nomina eorum, quibus per h(anc) l(egem) || eum honorem petere licebit, quod de|runt ad eum numerum, ad quem crea|ri ex h(ac) l(ege) oportebit. Qui ita proscripti | erunt, ii, si volent, aput eum, qui ea co|mitia habiturus erit, singuli singu||los eiiusdem condicion*is*[3] nominato, | ique item, qui tum ab is nominati erunt, si volent, singuli singulos aput eun|dem *ea*demque[4] condicione nomina|to; isque, aput quem ea nominatio fac||ta erit, eorum omnium nomina pro|ponito, ita *ut*[5] d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), deque is om|nibus item comitia habeto, perinde | ac si eorum quoque nomine ex h(ac) l(ege) de | petendo honore professio facta esset || intra praestitutum diem petereque | eum honorem sua sponte *co*episse nt[6] ne|que eo proposito destitissent. |

R. De comitiis habendis. |

LII. Ex IIviris qui nunc sunt, item ex is, qui || deinceps in eo municipio IIviri erunt, | uter maior natu erit, aut, si ei causa qu|ae inciderit q(uo) m(inus) comitia habere pos|sit, tum alter ex his comitia IIvir(is), item | aedilibus, item quaestoribus rogandis || subrogandis h(ac) l(ege) habeto; utique ea dis-| tributione curiarum, de qua supra con|prehensum est, suffragia ferri debe|bunt, ita per tabellam ferantur facito. | Quique ita creati erunt, ii annum unum || aut, si in alterius locum creati erunt, | reliqua parte eiius anni in eo honore | sunto, quem suffragis erunt consecuti. |

R. In qua curia incolae suffragia | ferant. ~ ||

LIII. Quicumque in eo municipio comitia IIviris, | item

1) *C. I. L. 2,256 n. 1964. Cf. supra p. 136 n. 4.* — 2) *om.* — 3) condiciones. — 4) eandemque. — 5) ut] ut u. — 6) cepissent.

aedilibus, item quaestoribus rogan|dis habebit, ex curiis ducito unam, | in qua incolae, qui cives R(omani) Latinive cives | erunt, suffragi*um*[1] ferant, eisque in ea cu||ria suffragi latio esto. ∾ |

R. Quorum comitis rationem haberi oporteat. ∾ |

LIIII. Qui comitia habere debebit, is primum IIvir(os) | qui iure dicundo praesit ex eo genere in¦¦genuorum hominum, de quo h(ac) l(ege) cau|tum conprehensumque est, deinde proxi|mo quoque tempore aediles item quaesto|res ex eo genere ingenuorum hominum, | de quo h(ac) l(ege) cautum conprehensumque est, || creando*s*[2] curato; dum ne cuiius comi|tis rationem habeat, qui IIviratum pe|*tet*[3], qui minor annorum XXV erit, qui|ve intra quinquennium in eo honore | fuerint; item qui aedilitatem quaestu-ram||ve petet, qui minor quam annor(um) XXV erit, | quive in earum qua causa erit, propter || quam, si c(ivis) R(omanus) esset, in numero decurio|num conscriptorumve eum esse non lice|ret.

R. De suffragio ferendo. |

LV. Qui comitia ex h(ac) l(ege) habebit, is municipes cu||riatim ad suffragium ferendum voca|to ita, ut uno vocatu omnes curias in | suffragium vocet, eaeque singulae in | singulis consaeptis suffragium per ta|bellam ferant. Itemque curato, ut ad cis¦¦tam cuiiusque curiae ex municipibus | eiius municipi terni sint, qui eiius cu|riae non sint, qui suffragia custodiant, diribeant, et uti ante quam id faciant qu|isque eorum iurent: se rationem suffra||giorum fide bona habiturum relaturum|que. Neve prohibito, q(uo) m(inus) et qui hono|rem petent singulos custodes ad singu|las cistas ponant. Iique custodes ab eo | qui comitia habebit, item ab his positi || qui honorem petent, in ea curia quis|que eorum suffragi*um*[1] ferto, ad cuiius cu|riae cistam custos positus erit, e*o*rum|que suffragia perinde iusta rataque sun|to ac si in sua quisque curia suffragium || tulisset.

R. Quid de his fieri oporteat, qui | suffragiorum numero pares erunt. |

LVI. Is qui ea comitia habebit, uti quisque curiae | cuiius

1) suffragio. — 2) creando. — 3) petet et.

plura quam alii suffragia habue|rit, ita priorem ceteris eum pro ea curia || factum creatumque esse renuntiat*o*[1], | donec is numerus, ad quem creari opor|tebit, expletus sit. Qu*a*[2] in curia totidem | suffragia duo pluresve habuerint, ma|ritum, quive maritorum numero erit, || caelibi liberos non habenti, qui mari|torum numero non erit; habentem libe|ros non habenti; plures liberos haben|tem pauciores habenti praeferto priorem|que nuntiato ita, ut bini liberi post no|men inpositum aut singuli puberes amis|si v*i*rive[3] potentes amissae pro singulis | sospitibus numerentur. Si duo pluresve to|tidem suffragia habebunt et eiiusdem | condicionis erunt, nomina eorum in || sortem coicito, et uti *c*uiiusque[4] no|men sorti ductum erit, ita eum priorem alis renunti|at*o*[5].

R. De sortitione curiarum et is, qui cu|riarum numero pa*r*es[6] erunt. |

LVII. Qui comitia h(ac) l(ege) habebit, is relatis omnium || curiarum tabulis nomina curiarum in sor|tem coicito, singularumque curiarum no|mina sorte ducito, et ut cuiiusque curiae | nomen sorte exierit, quos ea curia fecerit, | pronuntiari iubeto; et uti quisque prior || maiorem partem numeri curiarum con|fecerit, eum, cum h(ac) l(ege) iuraverit caverit|que de pecunia communi, factum crea|tumque renuntiato, donec tot magistra|tus sint quod h(ac) l(ege) creari oportebit. Si to||tidem curias duo pluresve habebunt, | uti supra conprehensum est de is qui | suffragiorum numero pares essent, ita | de is qui totidem curias habebunt fa|cito, eademque ratione priorem quem||que creatum esse renuntiato. |

R. Ne quid fiat, quo minus comitia ha|beantur.∾|

LVIII. Ne quis intercedito neve quit aliut fa|cito, quo minus in eo mun*i*cipio[7] h(ac) l(ege) || comitia habeantur perficiantur. Qui aliter adversus ea fecerit sciens || d(olo) m(alo), is in res singulas HS X(milia) mu|nicipibus munic*i*pii[8] Flavi Malacitani | d(are) d(amnas) e(sto), eiiusque pecuniae deque ea pecun(ia) municipi eius municipii qui volet, cuique || per h(anc) l(egem) licebit, actio petitio persecutio esto. |

1) renuntiatq. — 2) quam. — 3) utrive. — 4) quiiusque. — 5) renuntiat. — 6) partes. — 7) muncepio. — 8) municepii.

R. De iure iurando eorum, qui maiorem | partem numeri curiarum expleverit. |

LIX. Qui ea comitia habebit, uti quisque eorum, | qui IIviratum aedilitatem quaesturam|ve petet, maiiorem partem numeri curia|rum expleverit, priusquam eum factum | creatumque renuntiet, iusiurandum adi|gito in contionem palam per Iovem et di|vom Augustum et divom Claudium et divom || Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) | et genium imp(eratoris) Caesaris D[omitia]ni[1] Aug(usti) | deosque Penates *se* qu*ae*[2] ex h(ac) l(ege) facere | oportebit facturum, neque adversus | h(anc) l(egem) fecisse aut facturum esse scientem || d(olo) m(alo).

R. Ut de pecunia communi municipum caveatur ab is, qui IIviratum | quaesturamve petet. |

LX. Qui in eo municipio IIviratum quaesturam|ve petent quique propterea, quod pauciorum || nomine quam oportet professio facta | esset, nominatim in eam condicionem | rediguntur, ut de his quoque suffragi|um ex h(ac) l(ege) ferri oporteat: quisque eorum, | quo die comitia habebuntur, ante quam || suffragium feratur arbitratu eius qui ea | comitia habebit praedes in commune mu|nicipum dato pecuniam communem eo|rum, quam in honore suo tractaverit, | salvam is fore. Si d(e) e(a) r(e) is praedibus minus || cautum esse videbitur, praedia subsignato | arbitratu eiiusdem. Isque ab iis praedes prae|diaque sine d(olo) m(alo) accipito, quoad recte cau|tum sit, uti quod recte factum esse volet. | Per quem eorum, de quibus IIvirorum quaes||torumve comitiis suffragium ferri opor|tebit, steterit, quo m(inus) recte caveatur, eius qu*i*[3] co|mitia habebit rationem ne habeto. |

R. De patrono cooptando. |

LXI. Ne quis patronum publice municipibus muni|cipii Flavi Malacitani cooptato patrocini|umve cui deferto, nisi ex maioris partis de|curionum decreto, quod decretum factum | erit,

---

1) *Litterae intra uncos quadratos in aere erasae sunt.* — 2) penates se eumque. — 3) eiusque.

cum duae partes non minus adfue|rint et iurati per tabellam sententiam tu||lerint. Qui aliter adversus ea patronum | publice municipibus municipii Flavi Ma|lacitani cooptaverit patrociniumve cui | detulerit, is HS X (milia) n(ummum) in *p*ublicum[1] munici|pibus municipii Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto); *et* is, || qu*i*[2] adversus h(anc) l(egem) patronus cooptatus cui|*ve*[3] patrocinium delatum erit, ne magis | ob eam rem patronus municip*u*m[4] municipii Flavi Malaci*tani*[5] esto. |

R. Ne quis aedificia, quae restitutu||rus non erit, destruat. |

LXII. Ne quis in oppido municipii Flavi Malacita|ni quaeque ei oppido continentia aedificia | erunt, aedificium detegito destruito demoliundumve curato, nisi[6] decurionum con||scriptorumve sententia, cum maior pars | eorum adfuerit, quod restitu*tu*rus[7] intra proxi|mum annum non erit. Qui adversus ea fece|rit, is quanti e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) municipibus municipi | Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae || deque ea pecunia municipi eius municipii, | qui volet cuique per h(anc) l(egem) lice*b*it[8], actio petitio || persecutio esto. ∾ |

R. De locationibus legibusque locatio|num proponendis et in tabulas mu|nicipi referendis. ∾||

LXIII. Qui IIvir i(ure) d(icundo) p(raeerit), vectigalia ultroque tributa, | sive quid aliut communi nomine munici|pum eiius municipi locari oportebit, lo|cato. Quasque locationes fecerit quasque | leges dixerit, quanti quit locatum sit et [*qui*[9]] prae||des accepti sint quaeque praedia subdita | subsignata obligatave sint quique prae|diorum cognitores accepti sint, in tabu|las communes municipum eius municipi | referantur facito et proposita habeto per || omne reliquom tempus honoris sui, ita ut | d(e) pl(ano) r(ecte) l(egi) p(ossint), quo loco decuriones conscripti||ve proponenda esse censuerint. |

---

1) dublicum. — 2) eisque. *Excidisse videtur formula sollemnis* eiusque pecuniae — esto, *ut in c. 58.62.67. Salp. 26. ZRG. 3,364 n. 80.* — 3) cui-|ius. — 4) municipium. — 5) tani *bis scriptum.* — 6) *inserendum fortasse* de. — 7) restiturus. — 8) licerit. — 9) *om.*

R. De obligatione praedum praediorum | cognitorumque. ∾||

LXIV. Quicumque in municipio Flavio Malacitano | in commune municipum eiius municipi | praedes facti sunt erunt, quaeque praedia | accepta sunt erunt, quique eorum prae|diorum cognitores facti sunt erunt: ii om||nes et quae cuiiusque eorum tum [*fuerunt*[1]] erunt, cum | praees cognitorve factus est erit, quaeque pos|tea esse, cum ii obligati esse coeper*u*nt *co*epe|rint[2], qui eorum soluti liberatique non sunt | non erunt aut non sine d(olo) m(alo) sunt erunt, ea||que omnia, *quae*[3] eorum soluta liberata|que non sunt non erunt aut non sine | d(olo) m(alo) sunt erunt, in commune municipum | eiius municipii item obligati obligat*a*que[4] sunto, uti ii e*a*ve[5] p(opulo) R(omano) obligati obli-| gatave essent, si aput eos, qui Romae aera||rio praessent, ii praedes i*i*que[6] cognito|res facti eaque praedia subdita subsigna|ta obligatave essent. Eosque praedes eaque | praedia eosque cognitores, si quit eorum, in || quae cognitores facti erunt, ita non erit, | qui quaeve soluti liberati soluta liberata|que non sunt non erunt aut non sine | d(olo) m(alo) sunt erunt, IIviris, qui ibi i(ure) d(icundo) prae|runt, ambobus alter*i*ve[7] eorum ex de-|| curionum conscriptorumque decreto, qu|od decretum cum eorum partes tertiae | non minus quam duae adessent factum | erit, vendere legemque his vendundis dicere | ius potestasque esto; dum ea*m*[8] legem is re||bus vendundis dicant, quam legem eos, | qui Romae aerario praeerunt, e lege prae|diatoria praedibus praedisque vendun|dis dicere oporteret, aut, si lege praedia|toria emptorem non inveniet, quam le||gem in vacuom vendendis dicere opor|teret; et dum ita legem dicant, uti pecu|niam in fore[9] municipi Flavi Malacitani | referatur luatur solvatur. Quaeque lex | ita dicta *e*rit[10], iusta rataque esto. ||

R. Ut ius dicatur e lege dicta praedibus | et praedis vendundis. |

LXV. Quos praedes quaeque praedia quosque cog|nitores

1) *om.* — 2) coeperiint cepe|rint. [*Adde praeterea* ii omnes. Th. M.] — 3) quaeque. — 4) obligatae|que. — 5) eaeve. — 6) inque. — 7) alteriusve. — 8) ea. — 9) *Sic aes. Mo.:* pecunia inde redacta in commune: *Lab.:* in foro. *Dernb.:* in pobl. *Secundum col. V v. 12 et 20 emendandum est:* pecunia in publicum municipum. — 10) dictarit.

IIviri municipii Flavi Malaci|tani h(ac) l(ege) vendiderint, de iis quicumque || i(ure) d(icundo) p(raeerit), ad quem de ea re in ius aditum erit, | ita ius dicito iudiciaque dato, ut ei, qui | eos praedes cognitores ea praedia mer|cati erunt, praedes socii[1] heredesque eorum | *i*ique[2], ad quos ea res pertinebit, de is rebus || agere easque res petere persequi rec|te possit.

R. De multa, quae dicta erit. |

LXVI. Multas in eo municipio ab IIviris prae||fectove col. 5, dictas, item ab aedilibus quas ae|diles dixisse se aput IIviros ambo alter|ve ex is professi erunt, IIvir, qui i(ure) d(icundo) p(raeerit), in | tabulas communes municipum eiius mu||nicipi referri iubeto. Si cui ea multa dicta | erit aut nomine eiius alius postulabit, ut | de ea ad decuriones conscriptosve refe|ratur, de ea decurionum conscriptorum|ve iudicium esto. Quaeque multae non || erunt iniustae a decurionibus con|scriptisve iudicatae, eas multas IIviri | in publicum municipum eiius municipii redigunto. ∾ |

R. De pecunia communi municipum || deque rationibus eorundem. |

LXVII. Ad quem pecunia communis municipum | eiius municipi pervenerit, heresve ei|ius isve ad quem ea res pertinebit, in die|bus XXX proximis, quibus ea pecunia || ad eum pervenerit, in publicum muni|cipum eiius municipi eam referto. Qui-|que rationes communes negotiumve qu|od commun*e*[3] municipum eius munici|pi gesserit tractaverit, is heresve eiius || [*isve*[4]] ad quem ea res pertinebit in diebus XXX | proximis, quibus ea negotia easve ratio|nes gerere tractare desierit quibusque | decuriones conscriptique habebuntur, | r*at*iones[5] edito redditoque decurioni|*b*us[6] conscriptisve cuive de his accipi|endis cognoscendis ex decreto decurio|num conscriptorumve, quod decretum | factum erit cum eorum partes non mi|nus quam duae tertiae adessent, nego|tium datum erit. Per quem steterit, q(uo) | m(inus) ita pecunia redigeretur referre|tur quove minus ita rationes redde-|rentur, is, per quem steterit q(uo) m(inus) rationes | redde-

1) *Cf. Cic. de domo 18,48:* praedem socium. — 2) isque. — 3) communi. — 4) *om.; cf. v. 40.* — 5) rniones. — 6) decurioni|rus.

rentur quove minus pecunia redige||retur referret[*ur*], heresque eius isque ad qu|em ea res qua de agitur pertinebit, q(uanti) e(a) r(es) | erit, tantum et alterum tantum munici|pibus eiius municipi d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuni|ae deque ea pecunia municipum muni||cipii Flavi Malacitani[1], qui volet | cuique per h(anc) l(egem) licebit, actio pe|titio persecutio esto. |

R. De constituendis patronis causae, cum || rationes reddentur. ∾ |

LXVIII. Cum ita rationes reddentur, IIvir, qui decurio|nes conscriptosve habebit, ad decuriones | conscriptosve referto, quos placeat publi|cam causam agere, iique decuriones con||scriptive per tabellam iurati d(e) e(a) r(e) decer|nunto, tum cum eorum partes non minus | quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, qu|os plurimi per tabellam legerint, causam | publicam agant, iique qui ita lecti erunt tem||pus a decurionibus conscripti*s*ve[2], quo cau|sam cognoscant actionemque suam or|dinent, postulanto, eoque tempore quod is | datum erit transacto eam causam uti quod | recte factum esse volet agunto. ||

R. De iudicio pecuniae communis. |

LXIX. Quod m(unicipum) m(unicipii) Flavi Malacitani nomine pe|tetur ab eo, qui eius municipi munice|*p*s[3] incolave erit, quodve cum eo agetur | quod pluris HS cIↃ sit neque tanti sit, ut || [*de ea re proconsulem ius dicere iudiciaque dare ex hac lege oporteat: de ea re IIvir praefectusve, qui iure dicundo praeerit eius municipii, ad quem de ea re in ius aditum erit, ius dicito iudiciaque dato*] . . . .

4. Fragmentum Tudertinum[4].

. . [*De quibus poenis ob iura sepulcrorum violata cautum iure Qui*]ritium comprehensumve est uti dentur p(opulo)

1) eius ea pecunia municipum m. F. M. *inseruntur.* — 2) conscriptive. — 3) municipes. — 4) *C. I. L. 1,263 n. 1409. Ri. tab. 35. Fragmentum tabulae aheneae, (alt. m. 0,25, lat. m. 0,27) a. 1729 in Tiberis alveo prope antiquum Tuder (hodie Todi) erutum, nunc Neapoli adservatum. Legem inscriptam colonicam esse, non populi Romani, Mo. probavit adversante Hu. Multa p. 277. Lamina, utpote inferior tabulae pars, tam a superiore*

R(omano), u[*ti eaedem dentur colonis eius coloniae, ius esto* . .|
. . *utique magistratus eius coloniae, si quis*] eorum qui quoque 2.
anno inferiarum sacri[*s fungentur*, *propter eam rem apud se*
damnatus | *erit, tantam pecuniam, quantam is damnatus erit, ei* 3.
coloniae d]andam adtribuendam curent. ∾ |

[*Quae quem ex hac rogatione facere opor*]tet, agito facito, 4.
neve quid adversus hanc rog[*ationem agito facito sciens d(olo)*
m(alo). Si quis | *quid adversus hanc rogationem egerit feceri*]t 5.
sciens d(olo) m(alo), ei multa esto HS |X̅|[1], eiusque pecuni[*ae*
qui volet magistratus petitio esto, . . | . . *eamque pecuniam vel*] 6.
populi iudicio petere vel in sacrum iudicare licet[*o.* ∾ |

Si quis quid adversus alias rogationes] huius rogationis 7.
ergo fécerit, quodve ex earum [*aliqua facere eum oporteret,*
huius rogationis ergo . . | . . *n*]on fecerit, id ei fraudi multae 8.
poenae ne esto. ∾ |

Ne quis hanc rogationem abrogato neve huic rog]ationi 9.
obrogato neve de hac rogatione derogato, [*quod eius contra*
leges publicas populi Romani . . | . . *senatusve populi Romani* 10.
iu]ssionem factum non erit. Quod aliter rogatum e[*rit in hac*
rogatione . . | . . *eius*] h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). 11.

5. Fragmentum Florentinum[2].

. . . || in res singulas HS X̅ c(olonis) e(ius) c(oloniae) d(are) I, 1.
d(amnas) e(sto), [*i*]sque locus, ubi | quis adversus ea humátus
sepultusve erit, púrus et religióne solútus estó, eumque s(ine)
f(raude) s(ua) | qui volet exarátó. Item né quis alvos apium | . . 3.

[*cum IIviro* || *praefe*]ct(o)ve de [*e*]a re cog[*noscere non licebit le-* II, 1.
gibus] | eius c(oloniae) ita uti lege Aeli[*a* . . (*24*) . . *cautum*] | est,
d(ecreto) d(ecurionum) ad p(raetorem) de ea re refe[*rto isque*
praetor proponere] || édicereque debetó eam [*rem*] . .

---

quam a dextra et laeva parte fracta, finem tantum legis continet. Aetatis Augustae videtur esse. Supplevit Mo.

1) *id est* decies. — 2) *C. I. L. 1,263 ad n. 1409. Lamina est Florentiae in museo Riccardiano adservata, duabus paginis scripta, fracta a parte et superiore et inferiore et dextra. Quo loco et tempore reperta sit non constat.*

6. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis[1].

. . . . . ovi penitus . . . | . . . . Tymandenis item | . . . . ad scientiam nostram | . . . . tua pertulit, contemplati sumus || [*Tyman-*]denos voto praecipuo, summo etiam | studio optare, ut ius et dignitatem civita|tis praecepto nostro consequantur, Lepide | carissime. Cum itaque ingenitum nobis | sit, ut per universum orbem nostrum civi||tatum honor ac numerus augeatur eos|que eximie *c*upere[2] videamus, ut civitatis | nomen honestatemque percipiant, isdem | maxime pollicentibus, quod apud se decu-|rionum sufficiens futura sit copia, cre||didimus adnuendum. Quare volumus | ut eosdem Tymandenos hortari cu|res ut voti sui compotes reddit*i*[3] | cum ceteris civitatibus nostris ea, que | ipsos consecutos ius civitatis conp||etit recognoscere, obsequio suo nitan|tur inplere. Ut autem sic uti ceteris | civitatibus ius est coeund*i* *in*[4] curiam, | faciendi etiam decreti et gerend*i*[5] ce-|tera, que iure permissa sunt, ipsa quo||que permissu nostro agere possit, et | magistratus ei itemque aediles, quaes|tores quoque et si qua alia necessaria | facienda sunt, creare debebunt. Quem | ordinem agendarum rerum perpetuo || pro civitatis merito custodiri conve|niet. Numerum autem decurionum | interim quinquaginta hominum in|stituere debebis. Deorum autem in|mortalium favor tribuet, ut aucti[*s*] || eorum viribus adque numero mai[*or* | *e*]orum haberi copia possit.

[1) *Tymandenorum oppidum (hodie Yastü Veran) in Pisidia situm est tribus horis orientem versus ab Apollonia. Ibi qui titulum repperit praefectus instituto Atheniensi Americanorum Sterrett dedit nobis et ut hoc loco prodiret liberaliter permisit. Quorum imperatorum sit, non liquet, nec magis novimus Lepidum praesidem ut videtur Pisidiae; litteratura similis est Diocletianae.* Th. M.] — 2) supere. — 3) redditis; *emendavit Pick.* — 4) coeundun. — 5) gerend.

CAPUT V.

SENATUS CONSULTA.

1. SC. de Bacchanalibus a. 568[1].

[*Q.*] Marcius L. f., S(p.) Postumius L. f. cos. senatum consoluerunt n(onis) Octob. apud aedem | Duelonai.

Sc(ribendo) arf(uerunt) M. Claudi(us) M. f., L. Valeri(us) P. f., Q. Minuci(us), C. f. ∾

De Bacanalibus quei foideratei | esent ita exdeicendum censuere:

Neiquis eorum *B*acanal[2] habuise velet; sei ques | esent, quei sibei deicerent necesus ese Bacanal habere, eeis[3] utei ad pr(aitorem) urbanum | Romam venirent, deque eeis rebus, ubei eorum ve*r*ba[4] audita esent, utei senatus | noster decerneret, dum ne minus senatorbus[5] C adesent [*quom e*]a[6] res cosoleretur. |

Bacas[7] vir nequis adiese[8] velet ceivis Romanus neve nominus Latini neve socium | quisquam, nisei pr. urbanum adiesent[8], isque [*d*]e senatuos sententiad, dum ne | minus senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iousis*e*t[9]. Ce[*n*]suere. |

Sacerdos nequis vir eset; magister neque vir neque mulier quisquam eset. ∾ Neve pecuniam quisquam eorum comoine[*m h*]abuise ve[*l*]et; neve magistratum, | neve pro magistratu*d*[10], neque virum [*neque mul*]ierem quiquam fecise velet. ∾ | Neve post hac inter sed conioura[*se nev*]e comvovise neve conspondise | neve

---

1) *C. I. L. 1,43 n. 196. (Cf. C. I. L. 10,13 n. 104.) Ri. tab. 18. — E tabula ahenea (a. 0,27 m., l. 0,28 m.) a. 1640 in vico Tiriolo Calabriae effossa, nunc Vindobonae adservata. Litteris exiguis, sed elegantibus est scripta; capita non sunt distincta, spatia quaedam passim sine causa, ut videtur, vacua relicta. — Bacchanalium coniurationem et de ea re decreta senatus ad a. 568 enarrat Livius 39,8—19. Haec autem tabula proprie epistulam exhibet a consulibus datam ad magistratus nescio quos agro Teurano (in Bruttiis) praefectos cum adiecto vel potius praemisso senatusconsulto.* — 2) sacanal. — 3) *i. e.* ei, *nam* eis *antiqua forma nomin. plur. est pro* i, *ut* facteis *in l. agr. v. 28.* — 4) utr a. — 5) *De suppressa littera* I *v. Ri. p. 122 col. 3.* — 6) quom e *deficit spatio vacuo relicto.* — 7) *i. e.* bacchas. *Liv. 39,9.10.13*: bacchis initiari. — 8) *i. e.* adiisse *cet.* — 9) iousisent, *quod defendit Weissbrodt, spec. gramm. p. 16 et denuo miscellanea epigr. num. gramm. (Brunsb. 1883).* — 10) magistratuo.

conpromesise velet, neve quisquam fidem inter sed dedise velet. | Sacra in *o*quoltod[1] ne quisquam fecise velet; ∾ neve in poplicod neve in | preivatod neve exstrad urbem sacra quisquam fecise velet, ∾ nisei | pr. urbanum adieset, isque de senatuos sententiad, dum ne minus | senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iousis*et*[2]. Censuere. |

Homines plous V oinvorsei virei atque mulieres sacra ne quisquam | fecise velet, neve interibei virei plous duobus, mulieribus[3] plous tribus | arfuise velent, nisei de pr. urbani senatuosque sententiad, utei suprad | scriptum est. ∾

Haice utei in coventionid exdeicatis ne minus trinum | noundinum, senatuosque sententiam utei scientes esetis ∾ — eorum | sententia ita fuit: 'sei ques esent, quei avorsum ead fecisent, quam suprad || scriptum est, eeis rem caputalem faciendam censuere' — ∾ atque utei | hoce in tabolam ahenam inceideretis, ita senatus aiquom censuit, | uteique eam figier ioubeatis, ubei facilumed gnoscier potisit; ∾ atque | utei ea bacanalia, sei qua sunt, exstrad quam sei quid ibei sacri est, | ita utei suprad scriptum est, in diebus X, quibus vobeis tabelai datai || erunt, faciatis utei dismota sient. — In agro Teurano[4].

2. SCC. de Thisbaeis a. 584[5].

(I.) Κόιντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῆι συνκλή|τωι συνεβουλεύσατο ἐν κομετίωι πρὸ ἡμερ|[ῶ]ν ἑπτὰ εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

(I.) Q. Maenius T. f. praetor senatum consuluit in comitio a. d. VII idus Octobres.

---

1) dquoltod. — 2) iousisent; *cf. p. 151 n. 9.* — 3) *expectamus* mulieres. — 4) *Haec tria verba maioribus litteris scripta sunt.* — [5) *Tabula marmorea reperta a. 1871 in Boeotia ibi ubi fuerunt antiquae Thisbae ad vicum Kakosi, extat Athenis in museo publico quod centrale dicunt. Descripsit et edidit primus Foucartus in ephemeride 'archives des missions scientifiques et littéraires' a. 1872 p. 322 sq. (unde repetivit Mommsen eph. epigr. I p. 278 sq.), sed mendis plurimis et gravissimis inquinatam, quarum recognito archetypo quasdam sustulit Otto Lueders (apud Mommsenum eph. epigr. 2,102), plures Johannes Schmidt (Mitth. des athen. Instituts 4,235; Ztschr. d. Sav.-Stiftung für RG., Romanist. Abth. vol. 2 a. 1881 p. 116 sq.). Instructa est commentariis ab editoribus omnibus, a nostratibus etiam versione Latina. — Inscriptio continet versionem Graecam duorum SCorum, quorum prius (v. 1—13) a. d.*

Γραφομένωι | παρῆσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ι-|| ν[]α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός.

Περὶ ὧν Θισ|[β]εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὐ|[τ]οὺς πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῆι φιλίαι τῆι | ἡμετέραι ἐνέμειναν, ὅπως αὐτοῖς δοθῶσιν, | [ο]ἷς τὰ καθ' αὐτοὺς πράγματα ἐξηγήσωνται·

περὶ τού|του τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ὅπως Κόιντος | Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου | [π]έντε ἀποτάξηι, οἳ ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πρα|[γμ]άτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνωνται. Ἔδοξε[1]. |

(II.) Προτέραι εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένωι παρῆ|σαν Πόπλιος Μούκιος Κοίντου υἱὸς, Μάαρκος Κλαύ|διος Μαάρχου υἱός, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός. |

1) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ[2] λόγους ἐποιήσαντο

Scribendo adfuerunt M'. Acilius M'. f. Vol(tinia), T. Numisius T. f.

Quod Thisbaei verba fecerunt de rebus ad se pertinentibus ii qui in amicitia nostra permanserunt, ut sibi darentur, quibus res ad se pertinentes exponerent,

de ea re ita censuerunt: ut Q. Maenius praetor ex senatu quinque delegaret, qui sibi e re publica fideque sua viderentur. Censuere.[1]

(II.) Pridie idus Octobres.

Scribendo adfuerunt P. Mucius Q. f., M. Claudius M. f., M'. Sergius M'. f.

1) Item quod iidem[2] *verba fecerunt*

VII id. Octobres, posterius pridie idus factum est; annum docuerunt nomina duo consulis (v. 42) A. Hostilii Mancini, qui a. 584 cum A. Attilio Serrano fasces gessit, et Q. Maenii praetoris noti e Livii libro XLIII. Th. M.]

1) *Explicit SC. prius, incipit alterum. Magistratus consulentis et loci indicatio omissa est, quod sine dubio iidem erant atque in priore SC. Hoc alterum septem habet capita sive sententias, quarum prima secunda quarta quinta in complures partes divisae sunt, ut duodecim discessionibus opus fuerit ad id SC. conficiendum.* — 2) *Verba* ὡσαύτως — αὐτοὶ *si ita fuerunt in exemplari Romae confecto, Maenius de rebus Thisbaeorum secundo die senatum ita consuluit, ut pergere se diceret in actione proximo senatu coepta. Sententia huius capitis una relatione videtur proposita esse, a senatu autem in tres partes divisa et diversis condicionibus decreta.*

a) περὶ χώρας | [κ]αὶ περὶ λιμένων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὀρέων·
ἃ αὐτῶν ἐγε|γόνεισαν, ταῦτα ἡμῶν μὲν ἕνεκεν ἔχειν ἐξεῖναι ἔδο|ξεν.

b) περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ | [κ]υριεύωσι·
περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· | οἵτινες εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν [1] πρὸ τοῦ ἢ Γαίος Λοκρέ|τιος τὸ στρατόπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα|γεν, ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τ[ὰ] ἔγγιστα κυριεύωσιν. Ἔδοξε. ||

c) περὶ χώρας, οἰκιῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς·
οὗ ποτέ | τι αὐτῶν γέγονεν, ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς ἔχειν ἐξῇι. | Ἔδοξεν.

2) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο, ὅπω[ς] | οἱ αὐτόμολοι οἱ ἴδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες[2], τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως | τειχίσαι ἐξῇι καὶ ἐκεῖ κατοικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν[3]·
οὕ|τως ἔδοξεν· ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσωσιν. Ἔδο|ξεν.

a) de agro et de portubus reditibusque et de saltibus,
qui eorum fuerant, eos per nos habere licere censuerunt.

b) de magistratibus et de delubris reditibusque eorum ut ipsi obtinerent,
de ea re ita censuerunt: qui in amicitiam nostram [venerunt], antequam C. Lucretius exercitum ad oppidum Thisbas admovit, ut ii decem annis proximis obtinerent. Censuere.

c) de agro et aedibus et bonis suis,
cuiuscumque quid eorum fuit, ut sua sibi habere liceret. Censuere.

2) Item quod iidem verba fecerunt, ut qui transfugae ipsorum ibi exules essent,[2] arcem iis ut communire liceret, et ibi ii habitarent, uti significaverunt,[3]
ita censuerunt: ut ibi habitarent et id communirent. Censuere.

---

1) *Suppl.* παρεγένοντο. — 2) *Significari videntur transfugae Thisbaeorum qui Romae exulaverant (non exulabant) iam reversi domum.* — 3) *Verba* καθότι ἐνεφάνισαν *hic et infra v. 34 significant eos homines qui supra v. 23 et 24 in amicitiam p. R. venisse dicuntur ante C. Lucretii expeditionem.*

2a) Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν.

3) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ | λόγους ἐποιήσαντο, χρυσίον, ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον ὅ|πως εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον κατασκευάσωσιν τούτοις καθ|[ότι] ἐνεφάνισαν, ὅπως αὐτοῖς ἀποδοθῆι, ὅπως τοῦτον τὸν στέφανον εἰς || [τὸ] Καπετώλιον κατασκευάσωσιν·
οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν.

4) Ὡσαύ|[τ]ως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο

a) ἀνθρώπους, οἵτινες ὑπενα[ν|τί]α τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἑαυτῶν εἰσιν, | [ὅπ]ως οὗτοι κατέχωνται·
περὶ τούτου τοῦ πράγματος, καθὼς ἂν Κοίν|[τ]ωι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πί||[σ]τεως δοκῆ, οὕτως ποιεῖν ἔδοξεν.

b) οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἀ|πῆλθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν παρ' ἡμῶν στρατηγὸν παρεγένοντο, ὅπως | μὴ εἰς τάξιν καταπορεύωνται·
περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὖλον | [Ὁ]στίλιον ὕπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτου τῆι δι|[αν]οίαι προσέχηι, καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ || [τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται. Ἔδοξεν. |

5) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περ[ὶ | τ]ῶν

2a) Oppidum communiri non censuerunt.

3) Item quod iidem verba fecerunt, aurum, quod contulerant in coronam, ut in Capitolio coronam ponerent, iis(?), sicuti significaverunt, ut ipsis redderetur, ut eam coronam in Capitolio ponerent,
ita reddi censuerunt.

4) Item quod iidem verba fecerunt

a) homines, qui adversus rem publicam nostram ipsorumque essent, ut ii detinerentur,
de ea re, ut Q. Maenio praetori e re publica fideque sua videbitur, ita fieri censuerunt.

b) qui in alia oppida abierunt neque ad praetorem a nobis missum adfuerunt, ut ne in ordinem regrederentur,
de ea re ad A. Hostilium consulem litteras dari censuerunt, ut de ea re animadverteret, uti ipsi e re publica fideque sua videretur. Censuere.

5) Item quod iidem verba fecerunt de causis Xenopithidis et

δικῶν Ξενοπίθιδος καὶ Μνάσιδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι, | καὶ Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐχ Θηβῶν αὐτά·

περὶ τούτων τῶν πόλε|ων ἀφεῖναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θίσβας μὴ κατέλθωσιν. Ἔδοξεν. ||

5a) [Ὡ]σαύτως περὶ οὗ ταύτας τὰς γυναῖκας ὑδρίας σὺν ἀργυρίω[ι | πρὸ]ς[1] τὸν στρατηγὸν ἐνενκεῖν εἶπασαν·

περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα|το]ς ὕστερον ἔναντι Γαΐου Λοκρετίου βουλεύσασθαι ἔδοξεν. |

6) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου καὶ ἐλ[αί]|ου ἑαυτοῖς κοινωνίαν πρὸς Γναῖον Πανδοσῖνον γεγονέναι·

περὶ τού||του τοῦ πράγματος, [ἐ]ὰν[2] κριτὰς λαβεῖν βούλωνται, τούτοις κριτὰς δο[ῦ]|ναι ἔδοξεν.

7) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ τοῦ | γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα·

περὶ τούτου | τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκί|δα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται, γράμματα φιλάν||θρωπα δοῦναι ἔδοξεν.

Mnasidis ut Chalcide dimitterentur, et Damocritae Dionysii filii Thebis itidem (?)

de iis civitatibus dimittendos esse censuerunt, et ut Thisbas ne redirent. Censuere.

5a) Item quod eas mulieres urnas cum pecunia ad praetorem tulisse dixerunt,

de ea re posthac coram C. Lucretio deliberandum esse censuerunt.

6) Item quod iidem Thisbaei significaverunt de frumento et oleo sibi societatem cum Gnaeo Pandosino fuisse,

de ea re, si iudices accipere volent, iis iudices dandos esse censuerunt.

7) Item quod iidem verba fecerunt de litteris dandis Thisbaeis in Aetoliam et Phocidem,

de ea re Thisbaeis et Coronaeis in Aetoliam et Phocidem et si quo ad alias civitates volent, litteras benignas dandas esse censuerunt.

---

1) *Spatio magis convenit supplementum* εἰς. — 2) KAN tabula.

3. SC. de philosophis et rhetoribus a. 593.

(*Suetonius de claris rhetoribus c. 1:* vetus SC., item censorium edictum[1] subiciam:)

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala cos.

M. Pomponius praetor senatum consuluit.

Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt: ut M. Pomponius praetor animadverteret curaretque, uti[2] ei e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent.

4. SC. de Tiburtibus c. a. 595.[3]

L. Cornelius Cn. f. pr(aetor) sen(atum) cons(uluit) a. d. III. nonas Maias sub aede Kastorus.

Scr. adf. A. Manlius A. f., Sex Iulius ..., L. Postumius S(p.) f.

Quod Teiburtes v(erba) f(ecistis) quibusque de rebus vos purgavistis, ea senatus | animum advortit ita utei aequom fuit: nosque ea ita audiveramus, || ut vos deixsistis vobeis nontiata esse. Ea nos animum nostrum | non indoucebamus ita facta esse propter ea quod scibamus | ea vos merito nostro facere non potuisse, neque vos dignos esse, | quei ea faceretis, neque id vobeis neque rei poplicae vostrae | oitile esse facere. Et postquam vostra verba senatus audivit, || tanto magis animum nostrum indoucimus, ita utei ante | arbitrabamur, de eieis rebus af vobeis peccatum non esse. | Quonque de eieis rebus senatuei purgati estis, credimus vosque | animum vostrum indoucere oportet, item vos populo | Romano purgatos fore.

---

1) *Utrumque exhibet etiam Gell. 15,11; edictum censorium dabitur infra.* — 2) uti *Gelliani libri,* ut si *Suetoniani.* — 3) *C. I. L. 1,107 n. 201. E tabula ahenea, quae saec. XVI Tibure reperta aut periit aut latet. Primum edita est ab Ursino (ad August. de leg. 22), postremo e tabula ipsa ab Ennio Quirino Visconti (icon. rom. 1,89). Eam scriptum esse per bellum sociale a. 664 Visc. coniecit, per coniurationem Sertorianam (a. 676) Mo. l. l.; Ritschelius (Rh. Mus. 9 p. 160) L. Cornelium praetorem eundem esse iudicavit atque L. Cornelium Cn. f. Lentulum Lupum consulem a. 598, adsentiente postea Mo. (Eph. epigr. 1 p. 289) propterea quod tribus in nominibus testium omissa ad eam aetatem ducit. Habemus autem non ipsum SC., sed epistulam praetoris datam ad SCtum, conversa oratione ex tertia persona in secundam, id quod post Urs. demonstravit Mo.*

5. SC. de Asclepiade Clazomenio sociisque a. 676[1].

[*Consulibus Q. Lutatio Q. f. Catulo et M. Aemilio Q. f. M. n. Lepido, praetore urbano et inter peregrinos L. Cornelio .. f. Sisenna, mense Maio.*

Q. Lutatius Q. f. Catulus cos. senatum consuluit a. d. XI k. Iunias in comitio.

Scribundo adfuerunt L. Faberius L. f. Ser(gia), C. .... L. f. Pop(lilia), Q. Petillius T. f. Ser(gia).

Quod Q. Lutatius Q. f. Catulus consul verba fecit, Asclepiadem Philini filium Clazomenium, Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei, qui fuit Meniscus Thar-

Ἐπὶ ὑπάτων Κοίντου Λυτατίου Κοίντου υἱοῦ Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμι[λίου Κοίντου υἱοῦ] | Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου[2],
3. στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίο[υ ... υἱοῦ] | Σισέννα, μηνὸς Μαΐου.

Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος ὕπατος συγκλήτῳ συνεβουλ[εύσατο] | πρὸ ἡμερῶν[3] ἕνδεκα καλανδῶν Ἰουνίων ἐν κομετίῳ.

5. Γραφομένῳ παρῆσαν Λεύκιος Φαβέριος Λευκίου υἱὸς Σεργία, Γάιο[ς ... Λευ]|κίου υἱός Ποπλιλία[4], Κόιντος Πετίλλιος Τίτου υἱὸς Σεργία.

Περὶ ὧν Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος[5] ὕπατος λόγους ἐποιήσατο, Ἀ[σκληπιάδην] | Φιλίνου υἱόν Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολυάρκου υἱον Καρύστιον, Μενίσκον[6] Εἰρηναίου, τὸν

---

1) *C. I. L. 1,110 n. 203. Ri. tab. 30. E tabula ahenea, cui SC. utraque lingua inscriptum est, Latina in superiore, Graeca in inferiore parte. Pars Graeca paene integra servata est, Latinae tantummodo extrema pars. Versionis Graecae vv. 1.2.3.32.33 litteris maioribus scripti sunt. Tabula Romae saec. XVI reperta hodie Neapoli adservatur. — Pertinet SC. ad tres nauarchos Graecos propter merita erga rempublicam Romanam in amicorum populi Romani formulam referendos. Haud raro singuli homines in populi amicitiam ita recepti sunt; ita ad a. 583 Liv. 44,16 ait:* senatus in formulam sociorum eum (Onesimum Macedonem) referri iussit, locum lautia praeberi, *iisdem fere verbis usus, quibus hoc SC. v. 7 et 8 superstitibus. Anno 676 (78 a. C.) id factum esse, praescriptio ostendit.* — 2) λιπεδου. — 3) ημερων — 4) ποπλιαια — 5) κατaος — 6) με οσκον.

gelii[2], *filium Milesium, nauarchos* | *in navibus advenisse bello Italico incipiente*[3], *eos operam fortem et fidelem rei publicae nostrae navasse,* | *eos se ex senatus consulto in patrias dimittere velle, si sibi videretur, ut pro rebus bene gestis ab eis fortiterque factis* | *in rem publicam nostram honor eis haberetur:*

de ea re ita censuerunt: Asclepiadem Philini filium Clazomenium, | *Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei filium, qui fuit ante Meniscus Thargelii, Milesium, viros bonos ei amicos appellari.* | *Senatum populumque Romanum existimare eorum operam bonam et fortem et fidelem rei publicae nostrae fuisse;* | *quam ob causam senatum censere, uti ii liberi posterique eorum in suis patriis vacui omnium rerum et tributorum immunes sint:*

γεγονότα[1] Μενίσκον Θαργηλίου[2], υἱὸν Μιλή[σιον, ναυάρχους] | ἐν 7.
τοῖς πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐ[ξ]αρχομένου[3], τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρ[οις παρεσχηκέ]|ναι, τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τῆς[4] συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι, ἐὰν αὐτῷ[5] φαίνηται, ὅπως ὑπερ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐ[τῶν καὶ ἀνδρα]|γαθημάτων[6] εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέτερα 9.
καταλογὴ αὐτῶν γένηται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζ[ομένιον], | Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον Εἰρηναίου υἱὸν Μιλήσιον τὸν γεγονότα Μενίσκον ἄνωθεν δὲ Θαργηλίου, ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φί[λους προσ]|αγορεῦ- 11.
σαι. Τὴν σύνκλητον[7] καὶ τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλανβάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλὴν[8] καὶ ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρο[ις[9] γεγ]ονέναι, | δι' ἣν[10] αἰτίαν τὴν σύνκλητον[11] κρίνειν, ὅπως οὗτοι τέκνα ἔκγονοί τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν πραγμάτων καὶ[12]

1) γετωνοτα. — 2) *Thargelii filius adoptione filius Irenaei factus est.* — 3) [*Intellegitur puto bellum vere Italicum, scilicet Marsicum a. 664—666 finitum civitate Italicis concessa, non Sullanum a. 671. 672, quamquam hoc et ipsum, cum propterea quod illius pars et sequela fuit tum propter Samnites a Sulla debellatos, recte ita appellari potuit et propius abest ab anno eo, quo nauarchis praemia senatus attribuit.* Th. M.] — 4) τπς. — 5) αὐτῇ *Goettling; sed intellegitur consul.* — 6) ανδραγαορματων. — 7) τημουηκλητον. — 8) καλυη. — 9) ημητρο//. — 10) ηη. — 11) συνκλπτον. — 12) σαι.

si qua tributa ex | bonis eorum exacta sunt, postquam rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea iis reddantur restituantur; et si qui | agri aedificia bona eorum venierunt, postquam e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea omnia eis in integrum restituantur; | et si qui dies constitutus exierit, ex quo e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ne quid ea res eis noceat | neve quid eis ob eam causam minus debeatur neve quid minus eis persequi exigere liceat, quaeque hereditates] eis leiberisve eor[*um obvenerunt, ut eas habeant possideant fruanturque; quaeque | ei liberi posteri uxoresve eorum ab altero persequentur, sive quid*] ab eis leibereis postereis ux[*oribusve eorum alii persequenter, ut eis liberis posteris uxoribusve | eorum ius et potestas sit, seive in patria suis legibus velint iudi*]cio certare seive apud magistratus [*nostros Italicis iudicibus, seive in civitate libera | aliqua earum, quae semper in amicitia p(opuli)*

13. ἀνείσφοροι ὦσιν· εἴ τινες εἰσφ[οραὶ] ἐκ τῶν | ὑπαρχόντων αὐτῶν
εἰσπεπραγμέναι εἰσὶν μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων πραγμάτων
τῶν ἡμετέρων χάριν[1] ὁρμῆσαι, ὅπως αὗται αὐτοῖς ἀποδοθῶσιν[2]
ἀποκατασταθῶσιν· εἴ τέ τινες[3] | ἀγροὶ οἰκίαι ὑπάρχοντα αὐτῶν
πέπρανται μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν
ἡμετέρων[4] χάριν ὁρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα αὐτοῖς εἰς ἀκέραιον
15. ἀποκατασταθῇ[5]· εἴ τέ τις προθεσμία παρελήλυθεν[6], ἀφ' οὗ ἐκ
τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησαν[7], μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται | μηδέ
τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείληται[8] μηδέ τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι πράσσειν ἐξῇ, ὅσαι τε κληρονομίαι
17. αὐτοῖς ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν | παρεγένοντο, ὅπως ταύτας ἔχωσιν
διακατέχωσιν[9] καρπεύωνταί τε· ὅσα τε ἂν αὐτοὶ τέκνα ἔκγονοι[10]
γυναῖκές[11] τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μεταπορεύωνται, ἐάν τέ τι πα|ρ'
αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύωνται,
ὅπως τούτων τέκνων [ἐκγόνων[12]] γυναικῶν [τε[12]] αὐτῶν ἐξουσία καὶ
19. αἵρεσις [ᾖ], ἐάν τε ἐν ταῖς πα||τρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν,
ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας τῶν διὰ τέλους | ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου

1) χαρηι. — 2) αποδιθωσιν. — 3) τινειστ// *vel* τινεκτ//. — 4) ημετορων. — 5) αποκαταστηθιο. — 6) παρεαηλυθεν. — 7) ωρμησαη. — 8) οσειληται. — 9) διακατεχωσιν. — 10) εκγονσι. — 11) γυναικει. — 12) ἐκγόνων *et* τε *inseruit Mo.*

R(omani) manseru]nt, ubei velint utei ibei iudicium de eis rebus
fiat. Sei qua [*iudicia de eis absentibus postquam e patria pro-*
fecti sunt, | *facta sunt*, *ea uti in integrum restitu*]antur et de 5.
integro iudicium ex s(enatus) c(onsulto) fiat. Sei quas pecunias
ci[*vitates eorum publice debeant*, *ne quid in eas* | *pecunias dare*
debeant; *magistrat*]us nostri queiquomque Asiam Euboeam loca-
bunt vectigalve Asiae [*Euboeae imponent*, *curent ne quid ei dare*
debeant. | — *Uteique Q. Lutatius*, *M.*] Aemilius cos. a(lter) a(m- 7.
bove), s(ei) e(is) v(ideretur), eos in ameicorum formulam refe-
rundos curarent, eis[*que tabulam aheneam amicitiae in Capitolio*
ponere | *sacrificiumque*] facere liceret, munusque eis ex formula
locum lautiaque q(uaestorem) urb(anum) *e*is locare mittereq[*ue*
i]ube[*rent*. *Seique de suis rebus legatos ad senatum* | *mitt*]ere 9.
lega[*teive*] veneire vellent, uti *e*is leibereis postereisque eorum
legatos venire mittereque liceret. Uteiq[*ue Q*. *Lutatius*, *M*.

τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυιῶν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ
κριτήριον[1] περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται· εἴ τινα κριτήρια |
περὶ αὐτῶν ἀπόντων μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὁρμῆσαι γεγονότα 21.
ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον[2] ἀποκατασταθῇ καὶ ἐξ ἀκεραίου
κριτήριον κατὰ | τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα γίνηται· εἴ τινα[3] χρή-
ματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρή-
ματα δοῦναι ὀφείλωσιν· | ἄρχοντες ἡμέτεροι, οἵτινες ἂν ποτε Ἀσίαν 23.
Εὔβοιαν μισθῶσιν ἢ προσόδους Ἀσίᾳ Εὐβοίᾳ ἐπιτιθῶσιν[4], φυ-
λάξωνται μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. | — Ὅπως τε Κόιντος
Λυτάτιος[5], Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι, ἐὰν
αὐτοῖς φαίνηται[6], τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων[7] διάταγμα ἀνενεχ-
θῆ|ναι[8] φροντίσωσιν· τούτοις τε πίνακα[9] χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ 25.
Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῇ[10], ξένιά τε αὐτοῖς
κατὰ τὸ διάτα|γμα τόπον παροχήν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν
τούτοις μισθῶσαι ἀποστεῖλαί[11] τε κελεύσωσιν· ἐάν τε περὶ τῶν
ἰδίων πραγμάτων | πρεσβευτὰς πρὸς τὴν σύγκλητον ἀποστέλλειν 27.
αὐτοί τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως αὐτοῖς τέκνοις ἐκγόνοις
τε αὐτῶν | πρεσβευταῖς παραγίνεσθαι καὶ ἀποστέλλειν[12] τε ἐξῇ·

1) κρητηριον. — 2) ακσοαιον. — 3) ΤΙ\Α *vel* Τ\Α. — 4) ενιτιθωσν. — 5) αυτατιος. — 6) αοτσυυαινηται. — 7) φιδων. — 8) ανενεχθαι (?). — 9) πινχ. — 10) εξπι. — 11) αποστοτλαι. — 12) αποστεαλειν.

Aemilius cos. alter ambove,] | sei v(ideatur) e(is), litteras ad magistratus nostros, quei Asiam Macedoniam provincias opti-
11. nent, et ad magistratus eorum mitta[*nt, senatum velle et*] | aequom censere ea ita fierei ∾ i(ta) u(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ideque) s(ua) v(ideatur). C(ensuere).

ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ
29. ἀμφότεροι, | ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν Μακεδονίαν ἐπαρχείας διακατέχουσιν [1], | καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστείλωσιν τὴν σύν-
31. κλητον θέλειν [2] καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι ταῦτα οὕτω γίνεσθαι, | οὕτως ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται [3]. ∾ Ἔδοξεν. — |

Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενίο[υ]. Πολυστράτου τοῦ
33. Πολυάρκου | Καρυστίου. Μενίσκου τοῦ Εἰρηναί[ου Μ]ιλησίου.

6. SC. de Oropiis a. 681 [4].

(A. Epistula consulum a. 681 decretum ex consilii sententia continens.)

[Μάαρ]κος Τερέντιος Μαάρκου υἱὸς Οὐάρρων Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος Λευκ[ίου υἱὸς | Λόν]γινος ὕπατοι ∾ Ὠροπίων ἄρχουσιν βουλῇ δήμωι χαίρειν.

(A.) *M. Terentius M. f. Varro Lucullus, C. Cassius L. f. Longinus cos. Oropiorum magistratibus ordini populoque salutem.*

---

1) αιακατεχουσιν. — 2) συνκαητον θεαειν. — 3) φανηται. — [4) *Magna tabula marmorea reperta m. Iulio a. 1884 in oppido Boeotiae Oropo ubi oraculum Amphiarai fuisse notum est. Edidit eam primus S. Bases Graecus* Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική *1884 p. 98, cf. 1886 p. 46, deinde Mommsenus Hermae vol. 20 p. 268 sq.; uterque editor versionem Latinam adiecit et commentarium. — Continet tabula epistulam consulum a. 681 ad Oropios datam (v. 1—16), per quam iis transmittunt cum decretum ex iussu senatus anno praecedente facto de consilii sententia redditum inter Oropios et publicanos (v. 16—59) tum senatus consultum quo decretum confirmatur (v. 59 — fin.). Nomina eorum qui in consilio fuerunt cur epistulae subiuncta sint, infra (p. 166 n. 6) explicatum est. Decreto adiuncta sunt instrumenta a partibus in actione illa prolata, scilicet a publicanis caput ex lege censoria (cf. p. 165 not. 1) locationis (v. 35—42), ab Oropiis pars decreti Sullani et quo id confirmabatur senatus consulti (v. 42—57). Sumptum autem est decretum ex commentariis consulum, quorum mentio fit v. 31.58, senatus consultum ex volumine actorum senatus.* Th. M.]

Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔχ[οι]. | Ὑμᾶς εἰδέναι βουλόμεθα, ἡμᾶς κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα τὸ γενόμενον ἐ[πὶ Λευκ]|ίου Λικινίου Μαάρκου Αὐρηλίου ὑπάτων[1] περὶ ἀντιλογιῶν τῶν αναμ .... |
θεῶι Ἀμφιαράωι καὶ τῶν δημοσιωνῶν γεγονότων ἐπεγνωκέναι ∾ 5.
πρὸ μιᾶς εἰ[δυῶν] | Ὀκτωμβρίων ἐμ βασιλικῆ Πορκίᾳ.

Ἐν συνβουλίωι παρῆσαν Μάαρκος Κλαύδιος Μαάρκ[ου] | υἱὸς 7.
Ἀρνήσσης Μαάρκελλος ∾ *et quattuordecim alii, in his octavo loco* Μάαρκος Τύλλιος Μαάρκου υἱὸς Κορνηλία Κικέρων).[2]

Περὶ ὧν Ἑρμόδωρος Ὀλυνπίχου υἱὸς ἱερεὺς | Ἀμφιαράου, ὅστις πρότερον ὑπὸ τῆς συνκλήτου σύνμαχος προσηγορευμέ|νος ἐστίν, καὶ Ἀλεξίδημος Θεοδώρου υἱὸς [καὶ[3]] Δημαίνετος Θεοτέλου υἱὸς πρεσβευταὶ Ὠρωπίων λόγους ἐποιήσαντο, ∾

ἐπεὶ[4] ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμωι αὗται αἱ ‖ χῶραι[5], ἃς 20.
Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν | φυλακῆς ἕνεκεν συνεχώρησεν, ὑπεξειρημέναι εἰσίν ∾, ταύτας τε τὰς προσ|όδους, περὶ ὧν ἄγεται τὸ πρᾶγμα, Λεύκιος Σύλλας τῶι

Si valetis, bene est. Scire vos volumus, nos ex senatus consulto facto L. Licinio M. Aurelio cos.[1] *de controversiis eorum qui [res curant?] dei Amphiarai et publicanorum (?) cognovisse pridie idus Octobres in basilica Porcia.*

In consilio adfuerunt M. Claudius M. f. Arn(ensi) Marcellus (et quattuordecim alii, in his octavo loco M. Tullius M. f. Cor. Cicero)[2].

Quod Hermodorus Olympichi f. sacerdos Amphiarai, qui antea a senatu socius appellatus est, et Alexidemus Theodori f. [et] Demaenetus Theotelis f., legati Oropiorum verba fecerunt,

cum in lege locationis ii agri, quos L. Sulla deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, excepti sint, eosque reditus, qua de re agitur, L. Sulla deo

---

1) *In tabula sequitur* ἐπεγνωκέναι, *quod verbum cum v. 5 repetitum sit, hoc loco delendum censet Mo. — Consules sunt a. 680.* — 2) *Nomina eorum qui in consilio adfuissent perscribi solita esse in fine decreti ostendit aes Sardum (infra cap. VI) et confirmat hoc quoque, nam inveniuntur ibidem v. 58.59, sed per remissionem tantum; quapropter consules curarunt, ut epistulae ipsa nomina subicerentur.* — 3) *om.* — 4) επι. — 5) *Sequitur* δεξειρημέναι *(sic!)* εἰσίν, *quae verba v. 21 repetita hoc loco delet Mo.*

θεῶι Ἀμφιαράωι προσώρι|σεν[1], ὅπως ὑπὲρ τούτων τῶν χωρῶν πρόσοδον τῶι δημοσιώνῃ μὴ τελῶσιν· ∾ |

καὶ περὶ ὧν Λεύκιος Δομέτιος Ἀϊνόβαλβος[2] ∾ ὑπὲρ δημοσιωνῶν εἶπεν ∾ ||

ἐπεὶ ἐν τῶι τῆς μισθώσεως νόμωι αὗται αἱ χῶραι ὑπεξε|ρημέναι εἰσίν, | ἃς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν φυλακῆς ἕνεκεν | συνεχώρησεν, ∾ οὔτε δ' Ἀμφιάραος, ὧι αὗται αἱ χῶραι συνκεχωρημέναι | λέγονται, θεός ἐστιν[3], ὅπως ταύτας τὰς χώρας καρπίζεσθαι[4] ἐξῇ | τοὺς δημοσιώνας. ∾

ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην ἀπεφηνά||μεθα· ὃ ἐπέγνωμεν, τῇ συνκλήτῳ προσανοίσομεν ∾, τοῦτο ὃ καὶ | εἰς τὴν τῶν ὑπομνημάτων δέλτον[5] κατεχωρίσαμεν· ∾

περὶ χώρας | Ὠρωπίας, περὶ ἧς ἀντιλογία ἦν πρὸς τοὺς δημοσιώνας, κατὰ τὸν τῆς | μισθώσεως νόμον αὕτη ὑπεξειρημένη ἐστίν, ἵνα μὴ ὁ δημοσιώ|νης αὐτὴν καρπίζηται.

Κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα ἐπέγνωμεν. ||

Amphiarao attribuerit, ut pro iis agris reditum publicano ne pendant;

et quod L. Domitius Ahenobarbus[2] *pro publicanis dixit,*

cum in lege locationis ei agri excepti sint, quos L. Sulla deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa concessit, neque Amphiaraus, cui ei agri concessi esse dicuntur, deus sit[3]*, ut eis agris frui liceat publicanis;*

de consilii sententia sententiam tulimus; quod cognovimus ad senatum referemus, id quod etiam in commentariorum tabulam rettulimus:

de agro Oropio, de quo controversia erat cum publicanis, ex lege locationis is exceptus est, ut ne publicanus eo fruatur.

Ex senatus consulto cognovimus.

---

1) προσωιρισεν. — 2) *Consul postea a. u. c. 700.* — 3) *Cf. Cicero de deorum nat. 3,18,49:* an Amphiaraus erit deus et Trophonius? nostri quidem publicani cum essent agri in Boeotia excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. — 4) καρπισζεσθαι. — 5) *Vocabulum* δέλτος *hoc loco commentarios consulum significat, qualis est* codex ansatus *proconsulis Sardiniae (cf. decretum eius infra cap. VI).*

(B. Instrumenta in actione prolata.)

(I.[1]) Ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ ὑπεξειρημένον[2] δοκεῖ[3] εἶναι οὕτως· ∾ |

ἐκτός τε τούτων ἢ εἴ τι δόγμα συνκλήτου αὐτοκράτωρ αὐτοκράτορές τ[ε] ἡμέτεροι καταλογῆς θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν τε φυλακῆς [ἕνεκεν[4]] | καρπίζεσθαι ἔδωκαν κατέλιπον, ∾ ἐκτός τε τούτων, ἃ Λεύκιος | Κορνήλιος Σύλλας αὐτοκράτωρ ἀπὸ συνβουλίου γνώμης θεῶν || ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν τε[5] φυλακῆς ἕνεκεν καρπίζεσθαι ἔδωκεν, | ὃ τὸ αὐτὸ ἡ σύνκλητος ἐπεκύρωσεν οὔτε μετὰ ταῦτα δόγματι | συνκλήτου ἄκυρον ἐγενήθη. ∾

(II.) Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συν|βουλίου γνώμης γνώμην εἰρηκέναι δοκεῖ[6]· ∾

τῆς εὐχῆς ἀποδόσεως | ἕνεκεν τῶι ἱερῷ Ἀμφιαράου χώραν προστίθημι πάντῃ πάντοθεν πόδας || χιλίους, ἵνα καὶ αὕτη ἡ χώρα ὑπάρχῃ ἄσυλος·

ὡσαύτως τῶι θεῷ Ἀμφιαράωι | καθιερωκέναι

(B.I.[1]) *In lege locationis sic videtur*[3] *exceptum esse:*

et extra quam(?) si quid senatus consultum imperator imperatoresque nostri honoris deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum [*causa*] *fruendum dederunt reliquerunt, extraque ea quae L. Cornelius Sulla imperator de consilii sententia deorum immortalium aedium sacrorumque tuendorum causa fruenda dedit, quod idem senatus confirmavit neque postea senatus consulto irritum factum est.*

(II.) *L. Cornelius Sulla de consilii sententia sententiam videtur*[6] *dixisse:*

voti reddendi causa aedi Amphiarai agrum tribuo undequaque pedum mille, ut hic quoque ager sacer sit.

item deo Amphiarao consecrasse

---

1) *Ex lege locationis citata supra v. 20.25.33. duo capita afferuntur, prius (v. 36—38) tralaticium ut videtur, alterum (v. 38—42) Sullanis temporibus additum.* — 2) υπεξειρημενην. — 3) *Scilicet consulibus consilioque eorum constabat haec sic scripta esse in lege censoria.* — 4) ἕνεκεν *addidit Pick.* — 5) τε *v. 21 et 26 omissum videtur irrepsisse ex v. 37; cf. lex Iulia munic. v. 8:* aedium sacrarum deorum immortalium caussa aedificandarum. — 6) *Cf. n. 3.*

τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὠρωπίων | τὰς προσόδους ἁπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἃς Ὠρώπιοι | συντελοῦσιν θεῷ Ἀμφιαράωι, ὁμοίως δὲ καὶ ἃς ἂν μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς | νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων συντελέσουσιν, ∾ || ἐκτὸς ἀγρῶν τῶν Ἑρμοδώρου Ὀλυνπίχου υἱοῦ ἱερέως Ἀμφιαράου τοῦ | διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκότος.

Περὶ τού|του τοῦ πράγματος δόγμα συνκλήτου ∾ ἐπὶ Λευκίου Σύλλα Ἐπαφροδίτου[1], | Κοΐντου Μετέλλου Εὐσεβοῦς ὑπάτων[2] ∾ ἐπικεκυρωμένον δοκεῖ[3] εἶναι, ∾ | ὅπερ ἡ σύνκλητος ἐδογμάτισεν καὶ[4] εἰς τούτους τοὺς λόγους·

ὅσα τε θεῶι || Ἀμφιαράωι καὶ τῶι ἱερῷ αὐτοῦ ∾ Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συνβουλίου[5] | γνώμης προσώρισεν συνεχώρησεν, τὰ αὐτὰ ἡ σύνκλητος τούτωι τῶι θεῶι | δοθῆναι συνχωρηθῆναι ἡγήσατο.

Ἐν τῷ συμβουλίωι παρῆσαν οἱ αὐτοὶ οἱ ἐμ πραγμάτων συμβεβουλευμένων δέλτωι πρώτηι | κηρώματι τεσσαρεσκαιδεκάτωι.

urbis et agri portuumque Oropiorum reditus omnes in ludos et sacrificia, quae Oropii deo Amphiarao faciunt, item quae posthac ob victoriam imperiumque populi Romani facient, extra agros Hermodori Olympichi f. sacerdotis Amphiarai, qui perpetuo in amicitia populi Romani mansit.

De ea re senatus consultum L. Sulla Epaphrodito, Q. Metello Pio cos. factum videtur esse, quod senatus decrevit et in haec verba:

quaeque deo Amphiarao et aedi eius L. Cornelius Sulla de consilii sententia attribuit concessit, eadem senatus ei data concessa esse existimavit.

In consilio fuerunt iidem qui in rerum consultarum tabula prima, cera quarta decima.

---

1) *Sulla eodem tempore a senatu appellatus est et Felix et Epaphroditus, ut in actis publicis populi Romani Graece conceptis hoc vocabulo uteretur pariter ut illo in Latinis.* — 2) *a. 674.* — 3) *Cf. p. 165 n. 3.* — — 4) καὶ *Bases delendum censet, recte ut videtur.* — 5) συβουλιου. — 6) *Verba* ἐν τῷ συμβ. — τεσσαρεσκαιδεκάτωι *cum extrema sint decreti consulum (nam instrumenta quae proxime praecedunt partem eius decreti efficiunt), ad id ipsum referenda sunt, collocanturque similiter in decreto Sardo supra citato. Sed cum per se intellegi non possent exempta ex volumine actorum, nomina consultorum, ad quos acta remittunt, ipsa, sic ut supra p. 163 n. 2 observavi, consules epistulae subiecerunt.*

(C. SC. confirmans decretum consulum a. 681.)

Δόγμα συνκλήτου τοῦτο γενόμενόν || ἐστιν·

Πρὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοενβρίων ἐν κομετίωι.

Γραφομένου παρῆσαν ∾ Τίτος Μαίνιος Τίτου υἱὸς Λεμωνία | *(et duo alii)*.

Περὶ ὧν Μάαρκος Λεύκολλος, Γάιος Κάσσιος ὕπατοι | ἐπιγνόντες ἀπήνγειλαν·

περὶ Ὠρωπίας χώρας καὶ τῶν || δημοσιωνῶν ἑαντοὺς ἐπεγνωκέναι· ὡσαύτως τὴν Ὠρωπίων | χώραν ὑπεξειρημένην δοκεῖν εἶναι κατὰ τὸν τῆς μισθώσεως νόμον, | μὴ δοκεῖν τοὺς δημοσιώνας ταῦτα καρπίζεσθαι,

οὕτως, ∾ | καθὼς αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας ἐφαίνετο, ἔδοξεν[1].

(C.) *Senatus consultum hoc factum est:*

A. d. XVII kal. Nov. in comitio.

Scribendo adfuerunt T. Maenius T. f. Lem(onia) (et duo alii).

Quod M. Lucullus C. Cassius cos. causa cognita rettulerunt de agro Oropio et publicanis cognovisse se: Oropiorum quoque agrum exceptum videri esse ex lege locationis, non videri publicanos eis frui,

ita, ut eis e re publica fideque sua visum esset, censuere[1].

7. SC. de Aphrodisiensibus c. a. 712[2].

[Μ. Ἀντώνιος αὐτοκρά|τωρ, ὕπατος ἀποδεδει]||γμένος τὸ β′

M. Antonius imperator, cos.] designatus iterum et [tertium],

1) *Extrema pars decreti perturbata omissis formulis tralaticiis qualis esse debuerit, intellegitur ex senatusconsulto de Asclepiade; scilicet post relationem magistratuum, quae finit v.* καρπίζεσθαι, *ponendum fuit* περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· τὴν σύνκλητον θέλειν ταῦτα οὕτως γίνεσθαι ὥς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται. Ἔδοξεν. — [2) *C. I. Gr. 2,493 n. 2737. — Aphrodisias, Cariae oppidum, vel ut plene dicuntur in nummis* Ἀφροδισιεῖς Πλαρασεῖς *sive, ut in hoc marmore,* Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισιεῖς, *libertatem accepit non tam a Caesare dictatore quam ex actis eius quae dicebantur a M. Antonio a. 710 una cum confirmatione iuris asyli, quam memorat Tacitus ann. 3,62:* Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris ob vetusta in partes merita et recens

καὶ [τὸ γ'], | τριῶν ἀνδρῶν τῆς[1] | τῶν δημοσίων πρα|γμάτων διατάξεως || Πλαρασέων καὶ Ἀφρο|δεισιέων ἄρχουσιν | βουλῇ δήμῳ χαίρειν. |

Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔ|χοι· ὑγιαίνω δὲ καὶ || αὐτὸς μετὰ τοῦ στρα|τεύματος. — Σόλων | Δημητρίου ὑμέτερος[2] | πρεσβευτὴς ἐπι-|μελέστατα πεφρον||τικὼς[3] τῶν τῆς πό|λεως ὑμῶν πραγ|μάτων οὐ μόνον | ἠρκέσθη ἐπὶ τοῖς | γεγονόσιν οἰκονο||[μή]μασιν, ἀλλὰ καὶ | ἡμᾶς παρεκάλεσ|εν εἰς τὸ τοῦ γεγο|νότος ὑμεῖν ἐπι|κρίματος καὶ δόγμα||τος καὶ ὁρκίου καὶ νό|μου ἀντιπεφωνημέ|να ἐκ τῶν δημοσίων | δέλτων ἐξαποστεῖ|λαι ὑμεῖν τὰ ἀντίγρα||φα· ἐφ᾽ οἷς ἐπαινέ-|σας τὸν Σόλωνα μᾶλ|λον ἀπεδεξάμην ἔσ|χον τε ἐν τοῖς ὑπ᾽ ἐμοῦ | γεινωσκομένοις· || ᾧ καὶ τὰ καθήκοντα | ἀπεμέρισα φιλάν|θρωπα, ἄξιον ἡγη|σάμενος τὸν ἄν|δρα τῆς ἐξ ἡμῶν τει||μῆς. Ὑμεῖν τε συνή-

trium virum rei publicae constituendae Plarasensium et Aphrodisiensium magistratibus ordini populo salutem.

Si valetis bene est; valeo equidem cum exercitu. Solo Demetrii f. legatus vester, qui diligentissime res publicas vestras curavit, non solum factas constitutiones comprobavit, sed etiam nos hortatus est, ut decreti vobis redditi et senatus consulti et iurisiurandi et legis expressa e tabulis publicis vobis mitteremus exempla; ideo laudatus Solo acceptior mihi factus est eumque in notis mihi habui, eidemque beneficia quae par erat tribui, dignum iudicans virum qui a nobis honoraretur. Vobis autem gratulor

divi Augusti decretum attulere .... Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. *Eius decreti in lapide non superest nisi inscriptio* γράμματα Καίσαρος *et argumentum relatum in senatus consulto; ex decreto IIIvirum r.p. c., quo id confirmabatur, quod videtur esse* ἐπίκριμα *adlegatum in epistula Antonii, non superest nisi argumentum solum in idem senatusconsultum receptum. Quod secundo loco in epistula nominatur* δόγμα, *eius bona pars superest; tertium iusiurandum, quarta lex, quibus foedus sanciebatur, perierunt. Tempore extrema, in ordine solito more prima est epistula M. Antonii triumviri r. p. c. et cos. des. II et III, id est scripta inter a. 715 et 719, per quam haec instrumenta omnia Aphrodiensibus misit; ea integra superest. — Lapidem semel tantum descriptum a Sherardo edidit primus Chishull in antiquitatibus Asiaticis (1738); nos repetivimus ex recensione Boeckhiana C. I. Gr. l. l. Supplementa eo minus certa sunt, quod de hiatuum ambitu parum constat; sunt autem alia priorum, alia mea.* Th. M.]

1) τηδ.. — 2) ημετερος. — 3) πεφροντηκως.

δομαι ἐπὶ τῷ ἔχειν | τοιοῦτον πολείτην. | Ἔστιν δὲ ἀντίγραφα | τῶν γεγονότων ὑ|μῖν φιλανθρώπων | τὰ ὑπογεγραμμένα· | ἃ ὑμᾶς βούλομαι | ἐν τοῖς δημοσίοις | τοῖς παρ' ὑμεῖν | γράμμασιν ἐντάξαι.

Γράμματα Καίσαρος[1].

. . . .

[Περὶ ὧν . . . . λόγους ἐποιήσαντο . . . .

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῳ Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδεισιεῖς, ὡς ἔκρινε Γάιος Καῖσαρ αὐτοκράτωρ, κατὰ τὰ || δί]καια ἔσθλα τε [μετὰ ταῦτ]α (?) ἐλευθέρους εἶναι, τῷ [τε] δικαίῳ καὶ ταῖς [κρίσεσιν ἰδίαις τὴν πό|λιν] τὴν Πλαρασέων καὶ Ἀφροδεισιέων χρῆσθαι, μήτε ἐγγύην ε[ἰς Ῥώμην αὐτοὺς κατὰ δόγμα τι | κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν·[2] ἅ τέ τινα ἔπαθλα τειμὰς φιλάνθρω[πα . . . . . . τρεῖς ἄνδρες | ο]ἱ τῆς τῶν δημοσίων πραγμάτων διατάξεως τῷ ἰδίῳ ἐπικρίματι Πλ[αρασεῦσι καὶ Ἀφροδεισιεῦ|σι] προσεμέρισαν προσμεριοῦσιν συνεχώρησαν συνχωρήσουσιν, τα[ῦτα πάντα κύρια εἶναι | γ]ενέσθαι·

quod talem habetis civem. Sunt autem exempla beneficiorum vobis tributorum infra scripta: quae vos in tabulas vestras publicas referre volo.

Epistula Caesaris.

. . . .

[Quod . . . . verba fecerunt . . . .

de ea re ita censuerunt: placere senatui Plarasenses et Aphrodisienses, sicut decrevit C. Caesar imp., ex] || aequo et bono posthac liberos esse, et iure [iudiciisque (?) suis civitatem] | Plarasensium et Aphrodisiensium uti, neque vadimonium [Romam eos ad decretum quodvis] | et iussum promittere[2]; quaeque praemia honores beneficia [. . . . . tresviri] | rei publicae constituendae suo decreto Plarasensibus [et Aphrodisiensibus] || attribuerunt attribuerint concesserunt concesserint, ea [omnia rata esse] | fieri;

---

1) *Epistula Caesaris ipsa et quae sequebantur perierunt.* — 2) *Supplementa Chishulliana a Boeckhio fere retenta* μήτε ἐγγύην ε[ἰσφέρειν τούτοις κατὰ τόδε τὸ δόγμα κ]αὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν *cum defendi nequeant, magis crediderim hoc loco caveri, Aphrodisiensis civis ne iussu magistratus Romani Romam evocetur et eius rei vadimonium facere cogatur. Similiter (quem locum debemus Kaibelio) Dionysius 11,32:* τὴν ἐγγύην ὁμολογεῖτε εἰς τὴν αὔριον ἡμέραν.

ὁμοίως τε ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῳ τὸν δῆμον τὸν Πλα[ρασέων καὶ Ἀφροδεισιέ]|ων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτοὺς πάντων τῶν πραγ[μάτων ἔχειν .... | καθ]άπερ καί τις πολιτεία τῷ καλλίστῳ δικαίῳ καλλίστῳ τε νόμῳ ἐστίν [χρωμένη, ἣ παρὰ τοῦ | δήμο]υ τοῦ Ῥωμαίων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν ἔχει, φίλη τε καὶ σύ[μμαχος οὖσα]· ||

[τὸ δὲ] τέμενος θεᾶς Ἀφροδίτης ἐν πόλει Πλαρασέων καὶ Ἀφροδεισιέω[ν ἄσυλον | ἔ]στω ταὐτῷ τῷ[1] δικαίῳ ταὐτῇ τε δεισιδαιμονίᾳ, ᾧ δικαίῳ καὶ ᾗ δεισ[ιδαιμονίᾳ τὸ ἱερὸν θε|ᾶς Ἐφε]σίας ἐστίν ἐν Ἐφέσῳ· κύκλῳ τε ἐκείνου τοῦ ἱεροῦ εἴτε τέμενος εἴτ[ε ἱερόν ἐστιν, οὗ|τος ὁ] τόπος ἄσυλος ἔστω[2]·

ὅπως τε ἡ πόλις καὶ οἱ πολεῖται οι Πλαρασέων [καὶ Ἀφροδεισιέων | μεθ' ὧ]ν κωμῶν χωρίων ὀχυρωμάτων ὅρων προσόδων πρὸς τὴν φιλίαν το[ῦ Ῥωμαίων δήμου προσῆλθον[3], ταῦτα || ἔχωσ]ιν κρατῶσιν χρῶνται καρπίζωνταί τε πάντων πραγμάτων ἀτε[λεῖς ὄντες· μηδέ τινα | φόρον δ]ιά τινα αἰτίαν ἐκείνων[4] διδόναι μηδὲ

item placere senatui populum Plarasensium [*et Aphrodisiensium*] | *libertatem et immunitatem ipsos omnium rerum* [*habere*] ..... | *uti quae civitas optimo iure optimaque lege est,* [*quae civitas a*] *populo Romano libertatem et immunitatem habet amica et socia* [*eius facta*]; ||

templum autem deae Veneris in civitate Plarasensium et Aphrodisiensium [ἄσυλον] | *esto eodem iure eademque religione, quo iure quaque religione* [*templum deae*] | *Ephesiae est Ephesi, et in ambitu eius sacrarii si quod templum sive* [*sacellum est, is*] | *locus* ἄσυλος *esto;*

utique civitas et cives Plarasenses [*et Aphrodisienses* | *cum quibus*] *vicis agris castellis finibus reditibus in amicitiam* [*populi Romani venerunt, ea* | *habeant*] *possideant utantur fruantur omnium rerum immunes,* [*neve quod tributum*] | *ex quacumque causa illarum rerum dare inferreve debeant,* [*sed ipsi omnibus* |

---

1) τῷ *delet Boeckhius.* — 2) *Cf. Tacitus ann. 3,62:* non modo templum, sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerunt; *decretum de Oropiis (p. 162) v. 44. Spatium omitti potuit, quoniam agitur non de loco consecrando, sed de loci sacrati iure asyli confirmando.* — 3) *Supplementa haec, sane iusto longiora, suggessit Pickius sumpta ex SC. Narthaciensi (Bull. de corr. hell. 6,356) v. 21.* — 4) *iunge* φόρον ἐκείνων.

[ξ]υνεισφέρειν ὀφείλωσιν, [ἀλλ' αὐτοὶ πᾶσι | τούτ]οις, κατ' οὖσαν μετὰ ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς κύρωσιν, χρῶν[ται καρπίζωνται κρατῶσιν. Ἔδοξ εν.]

in rebus secundum] futuram posthac de suis rebus potestatem utantur [fruantur habeant. Censuere.]

8. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino.

A. Edictum praetoris[1].

L. Sentius C. f. pr(aetor) | de sen(atus) sent(entia) loca | terminanda coer(avit). |

B(onum) f(actum). — Nei quis intra || terminos propius | urbem ustrinam | fecisse velit, neive | stercus cadaver | iniecisse velit.

In altero cippo subscriptum est litteris non incisis, sed pictis tantum: Stercus longe | aufer, | ne malum habeas.

B. SC. de pago Montano[2].

. . . eisque curarent tu[*erenturque* | *ar*]bitratu aedilium I,1.
pleibeium, [*quei*]||comque essent, neive ustrinae in | eis loceis

---

1) *[Cippi duo lapidis Tiburtini idem edictum continentes reperti Romae locis antiquis, scilicet extra muros Servianos, alter metr. 176 = ped. Rom. c. 600 ab aggere, quo is proximus est, ante portam Viminalem prope castra praetoria; alter metr. 185 = ped. Rom. c. 625 ab aggere ante portam Esquilinam prope S. Eusebii; inscriptiones ita collocatae sunt, ut ad urbem respiciant. Terminant cippi hi (itemque decretum edictumve quod sequitur eodem fere quo alter ex his cippis loco eruderatum) eam partem campi Esquilini, quo aetate liberae rei publicae licebat conicere et alia omnia et ipsa cadavera (cf. Becker, Topogr. der Stadt Rom p. 554). Edidit eos Lanciani, bull. della comm. arch. comun. 1882 p. 159 et 1884 p. 58. — Praetor potest esse aut is cuius extant denarii inscripti* L. Senti C. f. *cusi aetate Sullana (röm. Münzwesen p. 579) aut potius filius eius praeterea ignotus. — Edictum praetoris urbani hoc esse verisimile est cum propter praescriptionem tum propter verba Tertulliani de pudic. 1:* o edictum cui adscribi non poterit bonum factum, *imitanturque edicta magistratuum ludicra popularia relata apud Suetoniium Caes. 80 et Vitell. 14. Retinui tamen hoc loco, ne separarem a titulo eo qui sequitur, cum praesertim edictum magistratus et senatus consultum saepe ita sibi respondeant, ut vidimus (p. 151 n. 1) fieri in tabula de Bacchanalibus.* Th. M.] — 2) *C. I. L. 6,848 n. 3823. E cippo opisthographo (a. 1,54, l. 0,74) Romae a. 1875 reperto,*

regionibusve, nive foci ustri|nae[1] caussa fierent, nive stercus terra[*m*]ve intra ea loca fecisse coniecisseve veli[*t*] | quei haec
II, 1. loca ab paago Montano || [*redempta habebit; et uti, si is stercus in eis loceis fecerit terramve* | *in ea*] loca iecerit, in [*eum HS ... ma*]nus iniectio pignorisq(ue) ca[*pio siet*].

9. Senatus auctoritas a. 703[2].

(*Caelius apud Cic. ad fam. 8,8,6:* saepe re dilata et graviter acta — SC., quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptae:[3])

Prid. kal. Octobr. in aede Apollinis.

Scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. f. Fab. Ahenobarbus *(et sex alii).*

Quod M. Marcellus cos. v(erba) f(ecit) de provinciis,

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi impediendi, moram adferre oportere, quominus de r(e) p(ublica) p(opuli) R(omani) q(uam) p(rimum)[4] ad senatum referri senatique consultum fieri possit[5]; qui impedierit prohibuerit, eum senatum existimare[6] contra rem publicam fecisse.

Si quis huic SC. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi et de ea re ad senatum populumque[7] referri[8].

Huic SC. intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa [tribuni plebis[9]].

---

qui est in aedibus conservatorum. SCti, non legis esse reliquias inde efficitur, quod decreta enuntiantur non imperativo, sed coniunctivo modo. De decretis ipsis v. Mommseni commentarium in C. I. L. Cf. infra legem Lucerinam.

1) ustrinaeue. — 2) *Ad illustrandam formam senatus consulti vel potius senatus auctoritatis cum intercessione subscripta unam elegi ex notis illis, quae pr. kal. Oct. a. 703 factae initium quodammodo erant belli inter Pompeium et Caesarem. Cf. Cic. l. c. Mo. röm. Gesch. 3,333.* — 3) *Cf. Cic. ad fam. 1,2:* De his rebus — senatus auctoritas gravissima intercessit, cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta. *Dio 55,2:* ἡ γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ ἀουκτώριτας ἐγίγνετο. — ἑλληνίσαι αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι. — 4) [de republ. q. p. *quod traditur ita solvendum est.* Th. M.] — 5) posse *traditur.* — 6) tum s. existimari *traditur.* — 7) *Del. Mo. Forsch. 1,177 n. 2.* — 8) referre *traditur.* — 9) tr. pl. *hic deest, adest in auctoritatibus simul relatis.*

10. SCC. de ludis saecularibus a. 737 et 800.[1]

(I.) *(Praescriptio deest.)*

[*Quod*] . . . cos. v(erba) f(ecerunt) de lucari[2] ludorum sa[*ecularium*[3], *qui senatus* | *decrevit . . . uti*] fierent, q. d. e. r. f. p., d. e. r. i. c.[4]: uti, quoniam ant[*e . . annos*, | *cum item decreti essent ludi*] saeculares, XVvir(i) sacr(is) faciund(is)[5] in summa constitu[*enda secuti* | *sunt sacerdotibus pro ludis*], quos pro salute Caesaris fecerunt[6], lucaris nomine cons[*titutam*, || *co(n)s(ules) iis qui aerario praesun*]t inperent, uti eam pecuniam dandam adtribuendam [*ludorum redemptoribus curent*, *qua pecunia eo*] anno C. Silano C. Furnio cos.[7] a. d. XIII k. Mart. senat[*us decrevit* | *uti ludi edendi propter sac*]rificium saeculare locarentur in ea verba, q[*uae infra scripta sunt*:] |

(II.) [*A. d. XIII k. Mart. in curia I*]ulia. Scribundo adfuer(unt) M. Iunius M. f. Si[*lanus*], | . . . rinus, C. Asinius Cn. f. [*Pollio*], || . . . s, L. Cestius, L. Petronius Ruf[*us* . . . |

---

1) *C. I. L. 6,154 n. 877. E duobus tabulae marmoreae fragmentis, saec. XVI Romae repertis, ab Ursino editis, quorum alterum periit, alterum exstat in museo Vaticano. Tabula continebat duo SCC. et commentarium XVvirum duabus columnis uno tenore incisa, quae qua ratione coniungenda essent Mo. demum vidit. Posterius enim SC. repetit ea, quae senatus a. 737 de lucari ludorum saecularium ab Augusto factorum decreverat, additque ipsum illud pristinum decretum cum commentario XVvirum. Novum autem SC. adtribuit Mo. ludis, quos imp. Claudius a. 800 edidit teste Tac. ann. 11,11 et Suet. Claud. 21. Supplementa Mommseni ingenio debemus. [Quod in C. I. L. reliqui imperfectum senatusconsulti a. 737 exordium, re denuo temptata hic aliquatenus explevi. Sententiarum nexum parum expeditum ut recte percipias, tenendum est a verbo finito* verba fecerunt *pendere infinitivum* pertinere, *interpositas esse rationes decernendi* quoniam — collegium — existimat — et senatusconsultum factum est. Th. M.] — 2) *Fest.:* Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. *Plut. qu. Rom. 88:* Λοῦκαρ καλοῦσιν, — ὅτι πολλά ἐστιν ἄλση (luci) περὶ τὴν πόλιν ἀνειμένα θεοῖς, — καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσοδον εἰς τὰς θέας ἀνήλισκον. — 3) *De notione saeculi v. Mo. Chronol. 172—194, de ludis saecularibus Marquardt, röm. Staatsverw. 3,385 seq.* — 4) *i. e.:* quid de ea re fieri placeret, de ea re ita censuerunt. — 5) *De his v. Marquardt, n. 3. cit. 3,379—397. Decretum eorum habemus infra cap. VI.* — 6) *Cf. Monum. Ancyranum 2,15.* — 7) *Censorinus de d. nat. 17,11:* Quintos ludos (saeculares) C. Furnio C. Iunio Silano cos. a. 737 Caesar Augustus et Agrippa fecerunt. *Cf. Monum. Ancyr. 4,36.*

Quod C. Silanus C. Furnius cos.] v(erba) f(ecerunt) ludos saecularis post complur[*es alios . . . . . . editos* | *ab imp. Caesare et Agrip*]pa[1] tribunic. potestate futuros quos [*in posterum nosse intersit quoniam* | *collegium XVvirum exist*]imat, qui etiam, quod tali spectaculo[2] [*convenire visum est*, || . . . . *de iuvenib*]us, qui nondum sunt maritati[3], si[*c decreverunt, ut, cum saeculares* | *ludi ante alios omnes con*]stituti neque ultra quam semel ulli mor[*talium spectandi* . . | . . *posthac fi*]ent, s(ine) f(raude) s(ua) spectare liceat ieis qui lege de marita[*ndis ordinibus*[4] *tenentur, si* | *propinqui natu maiores iisd*]em adfuer(int), et senatus consultum factum es[*t in eandem sententiam*, | . . *perti*]nere ad conservandam memoriam tantae b[*onorum morum curae* . . || *id decretum in tabul*]am aheneam et marmoream inscribi: st[*atuendum item esse* | *de lucari ludorum qui futuri s*]unt, q. d. e. r. f. p., d. e. r. i. c.: uti cos. a(lter) a(mbo)ve ad fu[*turam rei memoriam* | *tabulam aheneam et m*]armoream, in quibus commentariu[*m XVvirum perscriptum sit, palam proponant*, | *item ut iis qui praesunt aerario rei*] p(ublicae) inperent, uti redemptoribus ea[*m pecuniam dandam adtribuendam curent*, | *quae continetur commentario eo, quod iussu eor*]um propositum est:[5] ∾

XVvir[*i sacris faciundis*] . . || . . s existumavimus, ut omnes libe[*ri*[6] . . . . *fi*]liei coniugesque . . .

11. SC. de aquaeductibus a. 743.

(*Frontinus, de aquis urbis Romae*[7] *c. 127:* Quae omnia SCto, quod subieci, provisa sunt:)

Quod Q. Aelius Tubero, Paulus Fabius Maximus cos. v(erba) f(ecerunt), aquarum quae in urbem venirent itinera occupari monumentis et aedificiis et arboribus conseri, q(uid) f(ieri) p(laceret),

---

1) *Cf. p. 173 n. 7.* — 2) *Horat. carm. saec. 23:* ludos ter die claro totiesque grata nocte frequentes. *Cf. Marqu. l. l.* — 3) *Suet. Oct. 31:* saecularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare nisi cum aliquo maiore natu propinquorum. — 4) *Lex Iulia de maritandis ordinibus rogata est a. 736.* — 5) *Hic incipere commentarium XVvirum perspexit Mo.* — 6) *Zosim. hist. 2,5:* δοῦλοι τούτων οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι. — 7) *Frontinus (ed. Buecheler 1858) c. 100.104.106.108.125.127 sex SCC. a. 743 (11 a. C.) de aquaeductibus refert, quorum unum recepi.*

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): cum ad reficiendos rivos specusque per[*tineat, ut spatium circa eos pateat neve quicquam ad eos ponatur, quo impediantur a*]quae[1] et opera publica corrumpantur, placere, circa fontes et fornices et muros[2] utraque ex parte quinos denos pedes patere, et circa rivos qui sub terra essent et specus intra urbem et urbi[3] continentia aedificia utraque ex parte quinos pedes vacuos relinqui ita, ut neque monumentum in is locis neque aedificium post hoc tempus ponere neque conserere arbores liceret: si quae nunc essent arbores intra id spatium, exciderentur, praeterquam si quae villae continentes et inclusae aedificiis essent. Si quis adversus ea conmiserit, in singulas res poena HS dena milia essent, ex quibus pars dimidia praemium accusatori daretur, cuius opera maxime convictus esset qui adversus hoc S.C. conmisisset, pars autem dimidia in aerarium redigeretur; deque ea re iudicarent cognoscerentque curatores aquarum.

12. SC. de mense Augusto a. 746.

(*Macrobius, Sat. 1,12,35:* Augustus deinde (mensis) est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex SC.[4], cuius verba subieci:)

Cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem, sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis civilibus inpositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur[5].

13. SC. de collegiis[6].

(Caput ex SC. de collegiis titulo collegii Lanuvini insertum est, quem integrum v. inter Negotia.)

1) [*In codice omissa ad sententiam explevi.* Th. M.] — 2) extra urbem *excidisse credit Buech.* — 3) *Ita Buech. pro:* et extra urbem. — 4) *Anni 746 esse SC. Cens. de d. nat. 22 dicit. Cf. Suet. Oct. 31, Dio 55,6.* — 5) *Macr. addit:* Item plebiscitum factum ob eandem rem Sex Pacuvio tr. pl. rogante. — 6) *Augusto hoc SC. adtribuit Mo. de collegiis p. 81.*

14. SC. Vellaeanum a. 46.

(*Ulpianus XXIX ad edictum:*[1] Postea factum est SC., — cuius SCti verba haec sunt:)

Quod M. Silanus et Velleus Tutor cos.[2] verba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, quid de ea re fieri oportet,

de ea re ita censuere: quod ad fideiussiones et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio [sit] neve in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi et eius generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re senatus voluntas servetur.

15. SC. Ostorianum (ante a. 47)[3].

(*Ulpianus l. XIV ad Sabinum:* SCto, quod factum est Claudianis temporibus Velleo Rufo et Osterio Scapula cos. de adsignandis libertis in haec verba cavetur:)

Si, qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus ei patronus solave patrona

---

1) *D. 16,1,2,1.* — 2) *Valerium Asiaticum, qui cum M. Silano a. 46 consul fuit, mox se abdicasse Dio 60,27 narrat. Cui suffectum esse Q. Sulpicium Camerinum apparet ex edicto Claudii infra cap. VII relato. Huius in locum kal. Iuliis successisse videtur Vellaeus (ita enim hoc nomen scribendum est) is, a quo derivatum est vocabulum senatusconsulti ab auctoribus receptum.* — 3) *D. 38,4,1 pr.* [*Cum in I. 3,8,3 scriptum sit:* SCto, quod Claudianis temporibus factum est Suillo Rufo et Ostorio Scapula cos., *dubium est, utro loco erratum sit. Solet praeferri quo institutiones ducunt Suillii nomen crediturque esse is qui saepius commemoratur apud Tacitum sub nomine P. Suillii, Suillius Rufus appellatus apud Plinium h. n. 7,5,39, P. Suillius Rufus consul loco secundo (prior deficit lapide rupto) in titulo urbano Mur. 304,4. Sed res prorsus incerta.* Th. M.] *Contra Ostorius Scapula sine dubio is est qui Britanniam rexit a. 47 saepe commemoratus apud Tacitum; itaque SC. ad certum alterius consulis nomen appellare malui, cum etiam alia SCta a secundo consule nomen traxerint, ut Vell. Trebell. Iuvent. Quo anno consules ii fasces gesserint, ignoratur, nisi quod ex supra dictis intellegitur factos esse ante a. 47.*

esset, perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus consecutave esset[1]. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset, neque ei liberi ulli essent, ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura servarentur[2], ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.

16. SC. Claudianum (oratio Claudii) de iure honorum Gallis dando a. 48.[3]

. . . | mae rerum no[*straru*]m sit u . . (26) | I,I.

Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam | maxime primam occursuram mihi provideo, deprecor, ne | quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa || potius cogitetis, quam multa in hac civitate novata sint, et | quidem statim ab origine urbis nostrae in quo*t*[4] formas | statusque res p(ublica) nostra diducta sit. |

Quondam reges hanc tenuere urbem, nec tamen domesticis succes|soribus eam tradere contigit. Supervenere alieni et quidam exter||ni, ut Numa Romulo successerit ex Sabinis veniens, vicinus qui|dem sed tunc externus; ut Anco Marcio Priscus Tarquinius. [*Is*] | propter temeratum sanguinem, quod patre Dematho C[*o*]||rinthio natus erat et Tarquiniensi matre generosa sed inopi, | ut quae tali marito necesse habuerit succumbere, cum domi re||pelleretur a gerendis honoribus, postquam Romam migravit, | regnum adeptus est. Huic quoque et filio nepotive eius, nam et | hoc inter auctores discrepat, insertus Servius Tullius, si nostros | sequimur, captiva natus Ocresia, si Tuscos, Caeli quondam Vi|vennae sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes post||quam varia fortuna exactus cum omnibus reliquis Caeliani | exercitus Etruria excessit, montem Caelium oc-

1) est *ms.* — 2) serventur *ms.* — 3) *E tabula aenea, a. 1528 Lugduni reperta, ubi in museo urbano adservatur. Tabula tam alta quam lata est 1,95 m.; pars superior periit, inferior servata est fracta media ita, ut paucae tantum perierint litterae. Inscripta est duabus columnis, capita distincta sunt ut supra (p. 118 d.). Continet orationem Claudii in senatu de iure honorum Gallis dando habitam, qua de re v. Tac. ann. 11,23—25. Edita est a multis, in his secundum ipsam tabulam ab A. Boissieu, inscriptions de Lyon, 1846—54, pag. 136; nos damus recognitam ad aes ab Ottone Hirschfeld.* — 4) quod.

cupavit et a duce suo | Caelio ita appellita*vit*[1], mutatoque nomine, nam Tusce Mastarna | ei nomen erat, ita appellatus est, ut dixi, et regnum summa cum rei | p(ublicae) utilitate optinuit. Deinde postquam Tarquini Superbi mores in||visi civitati nostrae esse coeperunt, qua ipsius qua filiorum ei[*us*], | nempe pertaesum est mentes regni et ad consules, annuos magis|tratus, administratio rei p(ublicae) translata est. |

Quid nunc commemorem dictaturae hoc ipso consulari impe|rium valentius repertum apud maiores nostros, quo in a[*s*]- || perioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur? | aut in auxilium plebis creatos tribunos plebei? quid a consu|libus ad decemviros translatum imperium, solutoque postea | decemvirali regno ad consules rusus reditum? quid in [*pl*]u|ris distributum consulare imperium tribunosque mil[*itu*]m || consulari imperio appellatos, qui seni et saepe octoni crearen|tur? quid communicatos postremo cum plebe honores, non imperi | solum sed sacerdotiorum quoque? Iam si narrem bella, a quibus | coeperint maiores nostri, et quo processerimus, vereor ne nimio | insolentior esse videar et quaesisse iactationem gloriae pro||lati imperi ultra oceanum. Sed illoc potius revertar. Civitatem | . . .

. . (40) . . [*po*]test. Sane | novo m[*ore*] et divus Aug[*ustus av*]onc[*ulus m*]eus[2] et patruus Ti. | Caesar omnem florem ubique coloniarum ac municipiorum, bo|norum scilicet virorum et locupletium, in hac curia esse voluit. || Quid ergo? non Italicus senator provinciali potior est? Iam | vobis, cum hanc partem censurae meae adprobare coepero, quid de ea re sentiam, rebus ostendam. Sed ne provinciales quidem, | si modo ornare curiam poterint, reiciendos puto. |

Ornatissima ecce colonia valentissimaque Viennensium, quam || longo iam tempore senatores huic curiae confert! Ex qua colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum L. Vestinum fa|miliarissime diligo et hodieque in rebus meis detineo, cuius libe|ri fruantur quaeso primo sacerdotiorum gradu, postmodo cum | annis promoturi dignitatis suae incrementa; ut dirum nomen la||tronis taceam, et odi illud palaestricum prodigium, quod ante in do|mum consulatum intulit, quam colonia sua so-

1) appellitatus. — 2) *Explevit Otto Hirschfeld, Wiener Studien 1881 p. 268.*

lidum civitatis Roma|nae benificium consecuta est.[1] Idem de fratre eius possum dicere, | miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis | senator esse non possit. ||

Tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te patribus conscriptis, | quo tendat oratio tua; iam enim ad extremos fines Galliae Nar|bonensis venisti. |

Tot ecce insignes iuvenes, quot intueor, non magis sunt paenitendi | senatores, quam paenitet Persicum, nobilissimum virum, ami||cum meum, inter imagines maiorum suorum Allobrogici no|men legere. Quod si haec ita esse consentitis, quid ultra desidera|tis, quam ut vobis digito demonstrem, solum ipsum ultra fines | provinciae Narbonensis iam vobis senatores mittere, quando | ex Luguduno habere nos nostri ordinis viros non paenitet. || Timide quidem, p(atres) c(onscripti), egressus adsuetos familiaresque vobis pro|vinciarum terminos sum, sed destricte iam Comatae Galliae | causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per de|cem annos exercuerunt divom Iulium, idem opponat centum | annorum immobilem fidem obsequiumque multis trepidis re||bus nostris plus quam expertum. Illi patri meo Druso Germaniam | subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praes|titerunt, et quidem cum *a*[2] census novo tum opere[3] et inadsue|to Gallis ad bellum avocatus esset; quod opus quam ar|duum sit nobis, nunc cum maxime, quamvis nihil ultra, quam || ut publice notae sint facultates nostrae, exquiratur, nimis | magno experimento cognoscimus.

17. SCC. de aedificiis non diruendis, a. 44—56[4].

I. Cn. Hosidio Geta, L. Vagellio cos. | X k. Octobr. S.C. |

1) *De Valerio Asiatico dicit, de quo v. Tac. ann. 11,2.3.* — 2) ad. — 3) *Cf. Livius ep. 139 ad a. 742:* civitates Germaniae .... oppugnantur a Druso et tumultus qui ob censum exortus in Galliis erat componitur. — 4) *C. I. L. 10,158 n. 1401. — Haec SCC., quorum alterum intra a. 44—46, alterum a. 56 factum est, uni tabulae inscripta Herculanei circa a. 1600 reperta sunt. Tabula ipsa periit, edita autem est a. 1607 a Capaccio (hist. Neap. 2,9); alterum exemplar idque diligentius descriptum a Mommseno Parisiis investigatum a. 1850 editum est Leipz. Berichte 4,272; tertium est in epistulario Reinesii (Lips. 1660) p. 202. sed pendent exemplatria ab eodem archetypo habentque mendas communes non paucas. Utriusque SC. interpretationem dedit: Bachofen, ausgew. Lehren des röm. Civ.R. p. 187, textu Capaccii usus.*

Cum providentia optumi principis tectis quoque | urbis nostrae et totius Italiae aeternitati prospexerit, quibus | ipse non solum praecepto augustissimo sed etiam exsemplo | suo prodesset, conveniretq(ue) felicitati saeculi instantis | pro portione publicorum operum etiam privatorum custodi*re*[1], | deberentque apstinere se omnes cruentissimo genere | negotiationis, ne[*que*][2] inimicissimam pace faciem inducere | ruinis domum villarumque, placere: si quis negotiandi causa | emisset quod[3] aedificium, ut diruendo plus adquireret quam | quanti emisset, tum duplam pecuniam, qua mercatus eam rem | esset, in aerarium inferri, utique de eo nihilo minus ad senatum | referretur. Cumque aeque non oportere*t*[4] malo exsemplo vendere quam | emer*e*, *ut*[5] venditores quoque coercerentur, qui scientes dolo malo | *co*ntra[6] hanc senatus voluntatem vendidissent, placere: tales | venditiones inritas fieri. Ceterum testari senatum, domini[*s nihil*][7] | constitui, qui rerum suarum possessores futuri aliquas [*partes*] | earum mutaverint, dum non negotiationis causa id factum [*sit*[8]]. |

Censuere. In senatu fuerunt CCCLXXIII. |

II. [*Q.*] Volusio, P. Cornelio cos. VI non Mart. S.C. |

Quod Q. Volusius, P. Cornelius verba fecerunt de postulatione necessari[*orum*] | Alliatoriae Celsil[*l*]ae, q. d. e. r. f. p., d. e. r. i. c.: |

Cum S.C., quod factum est Hosidio Geta et L. Vagellio cos. clarissimis viris, ante d[*iem X.*[9]] k. | Oct. auctore divo Claudio, cautum esset, ne[10] quis domum villamve dirueret, qu*o* *plus*[11] | sibi adquireret, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve, | poenaq(ue) in emptorem, qui adversus id S.C. fecisset, constituta esset, [*ut*] | qui quid emisset duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogere|tur et eius qui vendidisset inrita fieret venditio, de iis autem, qui rerum | suarum possessores futuri aliquas partes earum mutassent, dum modo | non negotiationis causa mutassent, nihil esset novatum; et necessari | Alliatoriae Celsil[*l*]ae, uxoris Atilii Luperci ornatissimi

---

1) custodiac *vel* custodia. — 2) ne. — 3) quodquod *proposuit Mo.* — — 4) oportere. — 5) emerint. — 6) intra. — 7) dominio. — 8) *om.* — 9) ante decim. — 10) *Ab hoc verbo usque ad vocem* venditio *(v. 29) SC. ad verbum fere relatum est a Paulo in D. 18,1,52.* — 11) quam *vel* quod *exempla,* quo plus *Dig.*

viri, exposuis|sent huic ordini, patrem eius Alliatorium Celsum emisse fundos cum aedificis in | regione Mu*tinen*si[1], qui vocarentur campi Macri, in quibus locis mercatus *a*g*i* supe|rioribus solitus esset temporibus, iam per aliquod annos desisset haberi, eaque | aedificia longa vetustate dilaberentur neque refecta usui essent futura, quia neque | habitaret in iis quisquam nec vellet in deserta *ac*[2] ruentia commigrare: ne quid | fraudi multae poenaeq(ue) esset Celsil[l]ae, si ea aedificia, de quibus in hoc ordine actum | esset, aut demolita fuissent, aut ea condi*c*ione[3] sive per se sive cum agris vendi|disset, ut emptori sine fraude sua ea destruere tollereque liceret; | in futurum autem admonendos ceteros esse, ut apstinerent se a tam foedo genere negotiation[*is*], hoc praecipue saeculo, quo excitari nova | et ornari[4] universa, quibus felicitas orbis terra|rum splenderet, magis conveniret, quam ruinis aedificiorum ullam partem deform[*are*[5]] | Italiae et adhuc retinere priorum temporum [*incuriam quae universa affecisset* | ita ut diceretur senectute ac tum[*ulo iam rem Romanam perire*[6]].

Censuere. In senatu [*fuerunt*] . . . .

18. SC. Trebellianum a. 56[7].

(*Ulpianus l. III fideicommissorum:* Factum est SC. temporibus Neronis, VIII. kal. Sept., Annaeo Seneca et Trebellio Maximo cos., cuius verba haec sunt:)

Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus si qua de his bonis iudicia penderent, ex his[8] eos subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculosam[9] esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmentur supremae defunctorum voluntates.

1) Muliniensi. — 2) desertac. — 3) conditione. — 4) ornari in. — 5) deformem. — 6) *Suppl. Mo.* — 7) *D. 36,1,1,1.2. Consules qui nominantur suffecti sunt anni ut videtur 56.* — 8) *Mo. coni.* eas lites. — 9) periculosum *cod.*

19. SC. de imperio Vespasiani a. 69[1].

. . . . ‖ foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Aug(usto), | Ti. Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari· Aug(usto) Germanico; ∾ |

utique ei senatum habere, relationem facere, remittere, senatus | consulta per relationem discessionemque facere liceat | ita, uti licuit divo Aug(usto), Ti. Iulio Caesari A(ugusto), Ti. Claudio Caesari | Augusto Germanico; ∾ |

utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius | praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde | habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque; ∾ |

utique quos magistratum potestatem imperium curationemve | cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit, | quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur; ∾ |

utique ei fines pomerii proferre promovere cum ex republica censebit esse, liceat ita, uti licuit Ti. Claudio Caesari Aug(usto) | Germanico; ∾ |

utique quaecunque ex usu rei publicae maiestate*que*[2] divinarum | huma*na*rum[3] publicarum privatarumque rerum ess*e* | censebit[4], ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug(usto),| Tiberioque Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari | Aug(usto) Germanico fuit; ∾ |

utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug(ustus), | Tiberiusve Iulius Caesar Aug(ustus), Tiberiusque Claudius Caesar Aug(ustus) | Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp(erator) Caesar | Vespasianus solutus sit; quaeque ex quaque lege rogatione | divum Aug(ustum), Tiberiumve Iulium Caesarem Aug(ustum), Tiberiumve | Claudium Caes(arem) Aug(ustum) Germanicum facere oportuit, | ea omnia imp(eratori) Caesari Vespasiano Aug(usto) facere liceat; ∾ |

utique quae ante hanc legem rogatam acta gesta | decreta

---

1) *C. I. L. 6,167 n. 930. E tabula ahenea Romae saec. XIIII reperta, hodie in museo Capitolino adservata. Capita more solito distincta sunt. De quaestione, utrum lex haec fuerit an SC., v. Mo. Staatsr. 2,840—2.* — 2) que *om.* — 3) humarum. — 4) esse e censebit.

imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug(usto) | iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataq(ue) | sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. ∾ |

∾ Sanctio. ∾ |

Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita | senatusve consulta fecit fecerit, sive quod eum ex lege rogatione | plebisve scito s(enatus)ve c(onsulto) facere oportebit, non fecerit huius legis | ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debeto, | neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis de ea re apud | [*s*]e agi sinito. ∾ ||

20. SC. Macedonianum a. 69—79.[1]

(*Ulp. l. XXIX ad ed.:* Verba SCti Macedoniani haec sunt:)

Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam ne quid amplius diceretur incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent qui pessimo exemplo faenerarent, nullius posse filii familias bonum nomen exspectata patris morte fieri.

21. SC. Rubrianum a. 103(?[2])

(*Ulpianus l. V fideicommissorum:* Subventum libertatibus est SCto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone[3] cos. in haec verba:)

Si hi, a quibus libertatem praestari oportet, evocati a praetore adesse noluissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo manumissi essent.

---

1) *D. 14,6,1. De aetate SCti hoc loco nil dictum est; sed quod ait Suetonius Vesp. 11:* Auctor senatui fuit (Vesp.) decernendi, ne filiorum familiarum feneratoribus exigendi crediti ius unquam esset, *videtur de hoc SC. intellegendum esse.* — 2) *D. 40,5,26,7. Annus incertus est, cum consules nominati suffecti sint; a. 103 proposuit Mo. Forsch. 1,51.* — 3) *Plin. ep. 4,9:* Caepio Hispo. *Or. 3670:* Caepioni Hisponi cos. *Cf. Mo. l. l.*

22. SC. Iuncianum a. 127.[1]

(*Ulpianus l. V fideicommissorum*: Factum est SC., Aemilio Iunco et Iulio Severo cos., in haec verba:)

Placere, [ut] si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius, qui rogavit, non fuerit,[2] adesse negabitur: praetor cognoscat; et si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet: id ita esse pronuntiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.

23. SC. Iuventianum a. 129[3].

(*Ulpianus l. XV ad edictum:* — de petitione hereditatis — cum forma SCto sit data, optimum et ipsius SCti interpretationem facere, verbis eius relatis:)

Pridie idus Martias Q. Iulius Balbus et P. Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar Traiani Parthici filius divi Nervae nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit[4] quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello[5] complexus esset, quid fieri placeat;

de qua[6] re ita censuerunt: cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant[7], hereditatem distraxerint, placere: redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas; idemque in similibus causis servandum. Idem[8] placere: a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae

1) *D. 40,5,28,4.* — 2) isque *ins. Dig., delevit Mo.* — 3) *D. 5,3,20.6.* — 4) *Exordium restituendum est ita:* Pridie idus Martias. Quod Q. Iulius Balbus, P. Iuventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus cos. v. f. de his quae imp. Caesar, divi Traiani Parthici f. divi Nervae n., Traianus Hadrianus Augustus optimus maximusque princeps p(ater) p(atriae) *(pro* proposuit *Pithoeus). Consules duo sunt, non quattuor, id quod putavit Rud. RG. 1,117; alter* πολυώνυμος *est sicut infra in SC. Beg. M. Nonius Mucianus (cf. Mo., Hermes 3,75).* — 5) oratio, *l. 22 et 40 h. t.* — 6) *corr.* ea. — 7) *L. 20, § 12:* ita senatus locutus est: 'eos qui — existimassent'. — 8) *corr.* item.

ante petitam hereditatem deperissent deminutaeve fuissent, restituere debere. Item: eos, qui bona invasissent, cum[1] scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent; eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est, cum primum aut denuntiatum esset ei, aut litteris vel edicto evocatus esset.

Censuerunt.

24. SC. de nundinis saltus Beguensis a. 138.[2]

SC. de nundinis saltus[3] Beguensis in t(erritorio) | Casensi, descriptum et recognitum ex libro sen|tentiarum in senatu dic[*ta*]rum k(apite) V. . . (?), T. Iuni Nigri, C. Pompo|ni Camerini co(n)s(ulum), in quo scripta erant A[*frica*]ni[4] iura[5] et id | quod i(nfra) s(criptum) est. ||

In comitio in curia[6] . . . . .

[*Scr*]ibundo | adfuerunt Q. Salonius Q. f. Quir. Longus, . . . Quar[*t*]inus, | C. Oppius C. f. Vel. Severus, C. Fi . . ., [*Sex. Eru*]cius | M. f. Quir. Clarus, P. Cassius L. f. Aem. Dexter q(uaestor)[7], P. Nonius M. f. Ouf. Mac|rinus q(uaestor)[7]. In senatu fuerunt C . . . ||

SC. per discessionem factum.

---

1) *L. 25, § 2:* ait senatus: — bona — quae scirent. — 2) *C. I. L. 8,46 n. 270. Duo lapides eundem hunc titulum continentes reperti sunt in loco dicto Henschir Begar in regno Tunetano, alter a. 1860 a V. Guérin (voy. arch. 1,391). alter a G. Wilmanns a. 1873, qui coniunctos eos edidit Eph. epigr. 2,271 commentario cum Mommseni notis adiecto. Illustrantur hoc titulo loci iam dudum noti de nundinarum iure privatis concesso. D. 50,11. C. 4,60. Plin. ep. 5,4. Suet. Claud. 12. Cf. C. I. L. 3,523 n. 4121:* Imp. — Constantinus — nundinas die solis perpeti anno constituit. — 3) *Front. grom. 53:* in Africa saltus non minores habent privati, quam res publica territoria, — immo — longe maiores. — 4) *i. e. Lucilii Africani infra nominati.* — 5) *i. e. possessiones et latifundia, in quibus ut nundinas habere sibi permitteretur petierat.* — 6) *i. e. in curia Iulia aedificata eodem loco quo fuerat Hostilia, scilicet in comitio; cf. supra SCC. 2.5.6:* ἐν κομετίῳ. *Deinde in hiatu intercidit dies.* — 7) *De quaestoris quaestorumve adscriptione v. Mo., Eph. 2,283 ad v. 8.*

Quod P. Cassius Se|cundus, P. Delphius Peregrinus Aleius Alennius Maxi|mus Curtius Valerianus Proculus M. Nonius Mucianus[1] | coss. verba fecerunt de desiderio amicorum Lucili Afri-| cani c(larissimi) v(iri), qui petunt: ut ei permittatur in provincia Afric(a), regione || Beguensi, territorio Musulamiorum[2], ad Casas, nundinas | IIII nonas Novemb. et XII k. Dec., ex eo omnibus mensibus IIII non. | et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere habere, quid fieri | placeret,

de ea re ita censuerunt: permittendum Lu|cilio Africano, c. v., in provincia Afric(a), regione Beguensi, || territorio Musulamiorum, ad Casas, nundinas IIII non. | Novemb. et XII k. Decembr. et ex eo omnibus mensibus IIII non et XII k. | sui cuiusq(ue) mensis instituere et habere, eoque vicinis | advenisq(ue) nundinandi dumtaxat causa coire conve|nire sine iniuria et incommodo cuiusquam liceat. ||

Act(um) idibus Octobr. P. Cassio Secundo, M. Nonio Muciano. | Eodem exemplo de eadem re duae tabellae signatae sunt. | Signatores: T. Fl. Comini scrib(ae), C. Iuli Fortunati scrib(ae), M. Caesi Helvi Euhelpisti *(sequuntur nomina quattuor)*.

25. SC. de Cyzicenis a. 138—160[3].

[*SC. de p*]ostulatione Kyzicenor(um) ex Asia, | qui dicunt, ut corpus, quod appellatur Ne|on[4] et habent in civitate sua, auctoritate | [*amplissimi o*]rdinis confirmetur[5].

Scri||[bendo adfuerunt M. Aelius imp(eratoris) Titi Aeli | [*Hadriani An*]tonini f. Pap. Aurelius Ve[*rus*], ...s M. f. Gal. Verus, M. Hosidius | M. f. A . . . [*Get*]a, M. Annius M. f. Gal.

1) *Consul* πολυώνυμος, *sicut Iuventius Celsus supra p. 184 n. 4.* — 2) *Tac. ann. 2,52:* Musulamiorum — valida — gens, et solitudinibus Africae propinqua nullo etiam tum urbium cultu. *Ptolem. 4,3,24:* Μισουλάμιοι *cf. Wilm. 278—9.* — 3) *Eph. epigr. 3,156. E lapide in Cyzici ruinis a. 1876 reperto, deinde Londinium in museum Britannicum translato. Ed., suppl., illustr. Mo.* — 4) *Mo. intellegit* νέων, *i. e.* iuvenum. *Cf. quae saec. tertio Callistratus D. 48,19,28,3 scripsit:* Solent quidam, qui volgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentis se adclamationibus popularium accommodare, qui — fustibus caesi dimittuntur. — 5) *De hac confirmatione v. Mo. St.R. 2,850 n. 4.*

Libo, Q. | Pompe[*ius*] Q. f. Hor. Bassianus, L. Fl(avius) L. f. | Quir. Iulianus, L. Gellius L. f. Ter. Severus, || q(uaestor)[1].

Sententia[2] dicta ab Appio Gallo | co(n)s(ule) des(ignato) relatione IIII[3] concedente | imp(eratore) Caes[*are Tito A*]elio Hadriano An|to[*nino Aug. Pio*] . . . . . . relatione sua | . . . . [*Kyzicen*]os ex Asia, || . . . . . . [*quos neos a*]ppellant . . . .

26. SC. Orfitianum, a. 178.

(*Ulpianus l. XII ad Sabinum:*[4] Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SCto Orphitiano. —)

. . . Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

(Ait senatus:)

. . . quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant . . .

---

1) *Vel* q(uaestores), *cum non constet quot testes quaestores fuerint; cf. Mo. l. l. p. 157.* — 2) *Refertur sententia eius senatoris, qui primus censuit cuique probabile est reliquos adsensisse. Recedit hoc a forma consueta:* Quod cos. verba fecerunt *cet.* — 3) *De iure IIII relationum v. Mo. St.R. 2,861 n. 2.* — 4) *D. 38,17,1 pr. 9.12. Cf. I. 3,4 pr.:* ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, SCto Orfitiano effectum est, quod latum est Orfito et Rufo cos. divi Marci temporibus. *Codicem Flor. constanter scribere* Orphitianum *monet Mo.*

CAPUT VI.

EDICTA.

I. Edictum perpetuum praetoris[1].

Recognovit O. Lenel.

(Pars I. de litis exordio.)[2]

De iurisdictione[3].

---

1) *'Edicta praetorum, quae supersunt, fere omnia Iustiniani libris di- 'gestorum tradita sunt; perpauca tantum Cicerone Festo aliis. Inscriptioni- 'bus nihil ad nos pervenit. In Digestis autem quae sunt edicta plurima ex 'Ulpiani ad edictum libris recepta sunt, quem constat non genuina vetera 'sed perpetuum illud edictum esse secutum iussu Hadriani a Salvio Iuliano 'Icto compositum . . . . . . Deperditorum argumenta magna quidem ex parte 'e digestis aliisque libris concludi possunt; atque summopere hac de re 'meruit Rudorffius (ed. perp. quae reliqua sunt. 1869). Cuius tamen docta 'conamina nolui hic repetere ipsas tantum edictorum reliquias propositurus. 'Tantummodo certa perditorum argumenta breviter indicavi simulque actio- 'num formulas, si quas habemus, in notis adieci. Uncis inclusi quae ad 'intellegenda verba edictalia e commentariis addenda erant.'* Bruns. *In hac nova edicti recensione fines terminosque a Cl. Viro operi constitutos nolui egredi. Edictorum verba e libro meo (das Edictum Perpetuum* [*E. P.*], *1883) repetii, perpauca immutavi. Titulorum seriem ad Ulpiani Paulique libros in margine adnotatos restitui, qua de re cf. E. P. p. 3 sqq. Controversias, quas inprimis intulit Karlowa (lit. Centralbl. 1884 p. 526 sq., röm. R.G. I. p. 593,762), hoc loco esse omittendas censui.* — 2) *'Neque in 'partes neque in libros divisum fuisse edictum perpetuum inter omnes con- 'stat; titulis autem singula edicta, quae ad eandem rem pertinent, compre- 'hensa fuisse tam Ulpianus quam alii dicunt; titulis rubricae inscriptae 'erant, quae magna ex parte in digestis repetitae sunt, veluti 'de in ius vo- 'cando', 'de i. i. restitut.', 'de reb. creditis' etc. Gai. 4,46. D. 3,1,1; 4,1,1; '12,1,1; 43,1,2,3; 50,16,195,3. Titulorum series ex Ulpiani aliorumque libris 'ad ed. facile cognoscitur; quaenam fuerit disponendi ratio, vehementer ad- 'huc disceptatur. Erat autem edictum (ut dicam quid sentiam) neque co- 'dex iuris neque ordo iudiciarius neque liber actionum. Nimirum natura 'eius non potest recte iudicari nisi ex officio praetoris ius dicentis. Haec 'enim praecipue illi erant observanda: 1. ut litis exordium ordinaret; 2. ut 'actiones quibus litigare possent constitueret; 3. ut in fine litis opem ferret 'adversus reum vel condemnatum vel confessum vel non defensum, actoribus*

1. *De iurisdictione municipali*[1]. a. Si quis ius dicenti non obtemperaverit[2], (*quanti ea res erit, iudicium dabo*). U. 1, P. 1.

b. Si quis in ius vocatus non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit[3], ... (*iudicium dabo*).

c. *(De damno infecto.)* . . . eius rei . . . dum ei, qui aberit, prius domum denuntiari iubeam . . . . In eum qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium (*dabo*)[4].

d. De fugitivis[5].

(e. *De vadimonio Romam faciendo*[6].) U. 2, P. 2.

(2. *De albo corrupto*[7].) U. 3, P. 3.

3. Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit *sive* quis apud eum, qui magistratum potestatemve habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante ips*um* eodem iure uti oportebit[8], praeterquam si quis eorum *quid* contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset[9].

De edendo. . . . .[10]. Argentariae mensae exercitores *ei, qui iuraverit non calumniae causa postulare edi sibi* rationem quae ad se pertineat, edent adiecto die et consule[11] . . . . . Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo[12]. U. 4, P. 3.

'tam singulis quam pluribus, qui in bona eius concurrerent. Quo ordine 'in disponendis edictis servato effectum est, ut tres principales possint di'stingui partes, quibus quarta accedit nova iurisdictionis praetoriae instituta 'continens: interdicta, exceptiones, stipulationes praetorias. Difficilior est 'explicatu ratio ordinis titulorum secundae partis, qua de re videas Ru'dorffii commentationem in ZRG. 3,53, licet summam quam ille proposuit 'divisionem in edicta de iure et de possessione equidem non comprobaverim.' Bruns. *In his omnibus doctissimi viri sententiae lubenter subscribo. Secundae autem edicti partis titulorum ordinem eum esse arbitror, ut primum locum teneant quae e mera iurisdictione pendent actiones, deinde sequantur ea iuris auxilia quae continentur imperio, cf. E. P. p. VIII, 16. Qua ratione totum edictum in quinque partes divisi.* — 3) *Rubr. D. 2,1.*

1) *Cf. Lenel, ZRG. 15, p. 16 sqq.* — 2) *Sunt verba rub. D. 2,3; persaepe enim edictorum verba initialia digestorum titulis ut rubricae inscripta esse videntur.* — 3) *Rubr. D. 2,5.* — 4) *D. 39,2,4,1.5.7.* — 5) *D. 11,4,1, 4—8.* — 6) *D. 2,11,1; 50,16,3 pr.* — 7) *D. 2,1,7 pr.* — 8) *D. 50,16,8 pr.* — 9) *D. 2,2,1,1; 4. E. P. p. 47.* — 10) *E. P. p. 48.* — 11) *D. 2,13,4 pr. ict. 6,2; 9,3.* — 12) *D. 2,13,6,8.*

U. 4, P. 3. De pactis et conventionibus. Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges plebis scita senatus consulta edicta *decreta* principum neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo[1].

U. 5, P. 4. De in ius vocando[2]. 1. In ius vocati, ut eant aut *vindicem* dent[3].

2. Parentem, patronum patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet[4].

3. . . . . Si quis parentem, patronum patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos eumve, quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in *ius*[5] vocabit: qualiscumque *vindex*[6] accipiatur[7].

4. . . . . . In bona eius, qui *vindicem*[8] dedit, si neque potestatem sui faciet neque defendetur, iri iubebo[9].

5. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat neve faciat dolo malo quo magis eximeretur[10].

U. 6, P. 5. De postulando[11]. 1. *Qui omnino ne postulent. (Minor annis decem et septem, surdus qui prorsus non audit)* . . . . . si non habebunt advocatum, ego dabo[12].

2. Qui pro aliis ne postulent. (*Mulieres, caecus utrisque luminibus orbatus, qui corpore suo muliebria passus erit, qui capitali crimine damnatus erit, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit*)[13] . . .

3. *Qui nisi pro certis personis ne postulent.* Qui lege plebis scito senatus consulto edicto decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent[14]. Qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudica-

---

1) *D. 2,14,7,7.* — 2) *Rubr. D. 2,4.* — 3) *Rubr. D. 2,6:* 'in ius vocati ut eant aut satis vel cautum dent.' *Cf. Gai. IV,46.* — 4) *D. 2,4,4,1. Formulam huic edicto adiectam refert Gai. IV,46.* — 5) *Dig.:* iudicium. — 6) *Dig.:* fideiussor iudicio sistendi causa. — 7) *D. 2,8,2,2.* — 8) *Dig.:* iudicio sistendi causa fideiussorem. — 9) *D. 42,4,2 pr. cf. D. 2,8,2,5. E. P. p. 57 sq.* — 10) *Rubr. D. 2,7 ict. eod. 3,2; 4,2.* — 11) *Rubr. D. (3.1).* — 12) *D. 3,1,1,3.4.* — 13) *D. 3,1,1,5.6.* — 14) *D. 3,1,1,8.*

catus erit: qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio, *fiduciae*[1], tutelae, mandati, depositi suo nomine non contrario iudicio damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit eamve sciens [quis] uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit: qui ex his omnibus qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit: pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni patronae, liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, cui eorum a parente aut de maioris partis *tribunorum* sententia aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit[2].

De vadimoniis[3]. 1. Qui satisdare cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur[4]. U. 7, P. 6. 7.

2. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur[5]: ..... in eadem causa eum exhibere, in qua tunc est, donec iudicium accipiatur[6].

3. De eo per quem factum erit, quo minus quis *vadimonium* sistat[7].

De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus[8]. 1. *Qui ne dent cognitorem:* ..... et qui eam, quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, in matrimonium collocaverit eamve sciens uxorem duxerit, et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit: quaeve virum parentem liberosve U. 8–10, P. 8. 9.

---

1) *Gai. 4,182.* — 2) *D. 3,2,1 ict. 3,1,1,9.11; 3 pr. De huius edicti restitutione cf. ZRG. 15, p. 56 sq. ict. Gai. 4,182.* — 3) *De variis edictis sub hoc titulo propositis v. E. P. p. 65.* — 4) *Rubr. D. 2,8; cf. Gai. 4,185.* — 5) *Rubr. D. 2,9.* — 6) *D. 2,9,1 pr.* — 7) *Rubr. D. 2,10:* quo minus quis in iudicio sistat. — 8) *Rubr. D. (3.3).*

suos, uti *moris* est, non eluxerit: quae*ve* cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit[1] . . . .

2. *Qui ne dentur cognitores.*[2]

3. *Cognitorem*[3] ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam[4].

4. Ei qui cogni*torem (dederit, causa cognita permittam eum abdicare vel muta)*re[5].

5. Alieno nomine, item p*er* alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit.[6]

6. *Quibus municipum nomine agere liceat.*[7]

7. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: et ei *quocum aget* quo nomine aget id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet[8].

8. *Quod adversus municipes agatur.*[9]

9. Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur[10].

10. Si quis negotia alterius sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo[11].

U. 10, P. 10. De calumniatoribus. In eum qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicetur, post annum simpli *(iudicium dabo)*[12].

U. 11–13, P. 11. 12. De in integrum restitutionibus[13]. 1. Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo[14] . . . .

2. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, *intra annum* iudicium dabo[15].

---

1) *Fr. Vat. 320. Quod fragmentum ad titulum de cognitoribus pertinere docuit Karlowa, ZRG. 9, p. 220 sq. Cf. D. 3,2,15.17.19.* — 2) *Cf. Fr. Vat. 322.* — 3) *Dig. (n. 4)* procuratorem. *Cf. Gai. 4,101.* — 4) *D. 3,3,8,3.* — 5) *Fr. Vat. 341.* — 6) *Fr. Vat. 322.* — 7) *D. 3,4,3; cf. 7 pr.* — 8) *D. 3,3,33,3.* — 9) *D. 3,4,7 pr.* — 10) *Rubr. D. 3,4.* — 11) *D. 3,5,3 pr.* — 12) *D. 3,6,1 pr. De ceteris huius tituli edictis cf. E. P. p. 87 sqq.* — 13) *Rubr. D. 4,1.* — 14) *D. 4,2,1.* — 15) *D. 4,3,1,1.*

3. Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam[1].

4. Qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contractumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve, perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo[2].

5. Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset inve vinculis servitute hostiumque potestate esset, posteave *(non utendo deminutum esse)*[3] sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur: item si quis quid usu suum fecisset aut, quod non utendo amissum sit[4], consecutus actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur inve vinculis esset secumve agendi potestatem non faceret aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appellatus esset, sive cui per magistratus[5] sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item, si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit[6].

6. Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, ...[7], si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem. In eum, qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur[8].

Quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit *(dolo malo, in integrum restituam)*[9].

De receptis. 1. Qui arbitrium pecunia compromissa receperit, (eum sententiam dicere cogam)[10]. U. 13.14, P. 13.

2. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo[11].

(3. *Argentarii quod pro alio solvi receperint ut solvant*[12].)

1) *D. 4,4,1,1.* — 2) *D. 4,5,2,1.* — 3) *Haec e Bas. 10,35,1 ins. Mo.* — 4) *Cf. D. 4,6,21 pr.* — 5) *Dig.* pro magistratu. *Cf. D. 4,6,26,4.* — 6) *D. 4,6,1,1.* — 7) *Rubr. D. 27,6*: quod falso tutore auctore *gestum* esse dicetur. *Nec tamen de quovis negotio, sed de lite contestata hic egisse praetorem arbitror. Cf. D. 27,6,3,6.* — 8) *D. 27,6,1,2.6; 7 pr.* — 9) *D. 4,7,8,1; 4,3; 3,4.* — 10) *D. 4,8,3,2; 15.* — 11) *D. 4,9,1 pr.* — 12) *Cf. ZRG. 15, p. 62 sq.*

U. 14, P. 14. *De satisdando*[1].

U. 14, P. 15.16. *Quibus causis praeiudicium fieri non oportet*[2].

(Pars II. De iuris auxiliis, quae iurisdictione continentur.)

U. 22,23, P. 17.18. De iudiciis omnibus[3]. 1. De interrogationibus in iure faciendis[4]. Qui in iure interrogatus *(an heres vel quota ex parte sit)* responderit, *(in eum ex sua responsione iudicium dabo)*[5] ...... *omnino non respondisse*[6] .....

2. De iureiurando[7]. Si is cum quo agetur condicione delata iuraverit *(sive, cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum fuerit)*[8], eius rei, de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actionem dabo[9] .....

3. *Quando cum praescriptione agere oporteat*[10].

4. De noxalibus actionibus[11]. ..... Si is, in cuius potestate esse dicetur, negabit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet, vel deierare iubebo in sua potestate non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditione[12].

U. 16, P. 19. De Publiciana in rem actione. Si quis id, quod ....., ... ex iusta causa 'a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo[13]. *(Ei)*, qui bona fide emit, ... (iudicium dabo)[14].

U. 23, P. 19. De his qui deiecerint vel effuderint. 1. Unde in eum locum, quo volgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, *sestertium* quin-

1) *E. P. p. 105 sqq.* — 2) *E. P. p. 110 sqq.* — 3) *Rubr. D. 5,1. Paul. sent. 1,12. Cf. E. P. p. 8,25,112 sqq.* — 4) *Rubr. D. 11,1.* — 5) *D. 11,1,4,1; 11,1.2.* — 6) *D. 11,1,11,5 ict. 11,4.* — 7) *Rubr. D. 12,2.* — 8) *D. 12,2,6; 9,1.* — 9) *D. 12,2,3 pr., 7 pr. Sequebatur edictum de actione, quae ex causa iurisiurandi accommodatur. D. 12,2,9,1.* — 10) *Cf. E. P. § 55 sqq.* — 11) *Rubr. D. 9,4.* — 12) *D. 9,4,21,2.* — 13) *D. 6,2,1 pr.:* 'si quis id quod traditur ex iusta causa non a domino'. *Sed haec non esse genuina praetoris verba manifestum est. Lenel, Beitr. z. K. d. prät. Ed. 1878, p. 31, coni.:* 'si quis id, quod *mancipatur,* traditum ex iusta causa a domino'. *De aliorum coniect. cf. ibid. p. 10 sq., Hu., Public. Kl. 1874, p. 3–8.* — 14) *D. 6,2,7,11. Formulam actionis v. Gai. 4,36.*

quaginta *milium nummorum*[1] iudicium dabo. si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxa*e*[2] dedere[3].

2. Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum quo volgo iter fiet inve quo consistetur id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. qui adversus ea fecerit, in eum *sestertium* decem *milium nummorum*[4] in factum iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur[5], ...

D e s e r v o c o r r u p t o. Qui servum servam alienum alienam recepisse persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam deteriorem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo[6]. si servus servave fecisse dicetur[7], ... U. 28, P. 19.

D e a l e a t o r i b u s. Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore *e* do*mo*[8] eius subtractum erit, iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam[9] . . . . U. 28, P. 19.

Si iudex litem suam fecerit[10]. U. 28.

Si hereditas petatur[11]. Si pars hereditatis petatur[12]. . . . . *(De possessoria her. pet. De fideicommissaria her. pet.)*[13]. U. 15, P. 20.

Si singulae res petantur[14]. U. 16.17, P. 21.

Si ager vectigalis[15] petatur[16]. U. 17, P. 21.

Si usus fructus pet*a*tur vel ad alium pertinere negetur[17]. U. 17, P. 21.

---

1) *Dig. (n. 3):* quinquaginta aureorum. — 2) *D. (n. 3):* noxam. — 3) *D. 9,3,1 pr.* — 4) *D. (n. 5): solidorum decem.* — 5) *D. 9,3,5,6. In D. sequuntur verba aperte mendosa:* 'aut noxae dedi iubebo'. *D. 9,3,1 pr. extr.* — 6) *D. 11,3,1 pr.* — 7) *D. 11,3,5,3.* — 8) *Fl.* 'dolo'. — 9) *D. 11, 5,1 pr. 3.* — 10) *E. F. § 64. D. 50,16,36.* — 11) *Paul. sent. 1,13b. D. 5,3.* — 12) *Rubr. D. 5,4.* — 13) *Rubr. D. 5,5; 5,6. Erant hoc loco formulae propositae et actionum, quibus de universitate certatur, et utilium, quae bonorum possessori fideicommissarioque de singulis rebus accommodantur.* — 14) *D. 6,1:* de rei vindicatione. *Formulam vindicationis v. Gai. 4,41.51 Cic. in Verr. 2,2,12.* — 15) *Tribon. adi.:* 'id est emphyteuticarius'. — 16) *Rubr. D. 6,3.* — 17) *Rubr. D. 7,6.*

U. 17, P. 21. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur[1].

U. 18, P. 21. *De modo agri*[2].

U. 18, P. 22. Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur[3].

U. 18, P. 22. Ad legem Aquiliam[4]. 1. Si fatebitur iniuria occisum esse: in simplum[5] ......

2. *In factum adversus nautas caupones stabularios*[6].

U. 19.20, P. 23.24. Finium regundorum. Familiae erciscundae. Communi dividundo[7].

U. 20–22, P. 24.25. *De fideiussore et sponsore*[8].

U. 24, P. 25. Si mensor falsum modum dixerit[9].

U. 24, P. 26. Ad exhibendum[10].

U. 25, P. 27. De religiosis et sumptibus funerum[11]. 1. Sive homo mortuus ossave hominis mortui in locum purum alterius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur[12], ...

2. De sepulchro violato[13]. Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei *sestertium* centum *milium nummorum*[14] actionem dabo. si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud quam qu*od* sepulchri causa factum sit, habuerit, in eum, si quis eo nomine agere volet, *sestertium* ducentorum *milium nummorum*[15] iudicium dabo.

---

1) *Rubr. D. 8,5.* — 2) *Pauli sent. 2,17,4. ZRG. 17, p. 190 sq.* — 3) *Rubr. D. 9,1. Cf. Coll. 7,3.* — 4) *Rubr. D. 9,2.* — 5) *Coll. 2,4; 12,7. Utroque loco scriptum est:* 'in simplum et cum (*al.* eum) diceret (*al.* dicere, doceret, docere)'. *Hu. (ZGR. 13,32) coni.*: 'ut condiceret'. *Equidem in archetypo scriptum fuisse suspicor:* INSIMPLUMEKIIUD. R., *i. e.* 'in simplum e capite primo iudicium. rubrica'. — 6) *D. 4,9,6.7.* — 7) *Rubr. D. 10,1—3.* — 8) *Paul. sent. 1,20. E. P. p. 167 sqq.* — 9) *Rubr. D. 11,6.* — 10) *Rubr. D. 10,4.* — 11) *Rubr. D. 11,7.* — 12) *D. 11,7,2,2. Sequuntur verba:* qui hoc fecit, in factum actione tenetur et poena pecuniaria subicietur. — 13) *Rubr. D. 47,12.* — 14) *D.* centum aureorum. — 15) *D.:* ducentorum aureorum.

3. Quod funeris causa sumptus factus erit, eius reciperandi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo [1].

De rebus creditis [2]. 1. Si certum petetur [3]. — U. 26–28, P. 28.29.
. . . . eum a quo iusiurandum petetur, solvere aut iurare cogam [4] . . . . Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam [5].

2. De eo quod certo loco dari oportet [6].

3. De pecunia constituta. Qui pecuniam debitam constituit [7] *(se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, in eum iudicium dabo* [8] *. . . . .)*

4. Commodati vel contra [9]. Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium dabo [10].

5. De pigneraticia actione vel contra [11].

6. De compensationibus [12].

(Quod cum magistro navis, institore eove qui U. 28.29, P. 29.30.
in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.) 1. De exercitoria actione [13]. *Quod cum magistro navis gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit, in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo* [14]. Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium *(dabo)* [15].

2. De institoria actione [16].

3. De tributoria actione [17].

4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur [18]. a. *(De peculio, de in rem verso, quod*

---

1) *D. 11,7,12,2.* — 2) *D. 12,1,1,1:* 'quoniam multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: — sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit.' — 3) *Rubr. D. 12,1:* de R.C., si certum petetur ... *Formulam condictionis v. Gai. 4,41.50.* — 4) *D. 12,2,34,6.* — 5) *Gell. 10, 15,31.* — 6) *Rubr. D. 13,4.* — 7) *D. 13,5,1,1.* — 8) *Cf. E. P. § 97. Quae in D. 13,5,16,2.4; 18 pr. 1 referuntur, ea non edicti sed formulae verba esse l. l. docui.* — 9) *Rubr. D. (13.6).* — 10) *D. 13,6,1 pr.* — 11) *Rubr. D. 13,7.* — 12) *Rubr. D. 16,2. Formulam, qua argentarius experitur, exhibet Gai. 4,64.* — 13) *Rubr. D. 14,1.* — 14) *D. 14,1,1,1–18.* — 15) *D. 14,1,1,19.* — 16) *Rubr. D. 14,3.* — 17) *Rubr. D. 14,4.* — 18) *Rubr. D. 14,5.*

iussu)[1]. Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit[2], ...

b. Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius, in cuius potestate *fuerit*[3], factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo[4].

c. In eum qui emancipatus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest[5].

4. Ad senatus consultum Vellaeanum[6].

U. 30–32, P. 31–34. *(De bonae fidei contractibus.)* 1. Depositi vel contra[7]. Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo.

2—7. *Fiduciae vel contra*[8], mandati vel contra[9], pro socio[10], *de aestimato*[11], empti venditi[12], locati conducti[13].

U. 33.34, P. 35–37. De re uxoria[14]. 1. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur[15]; 2. *de alterutro*[16]; 3. *de rebus amotis*[17] . . . . . .

U. 34. De agnoscendis liberis[18].

---

1) *Triplex edictum: D. 15,1,1,1.* — 2) *D. 15,1,1,2.* — 3) *Dig.* 'est'. — — 4) *D. 15,2,1 pr.* — 5) *D. 14,5,2 pr.* — 6) *Rubr. D. 16,1. Cf. ibid. 8, 7—15.* — 7) *Rubr. D. 16,3. Duplicem actionis formulam, tam in ius quam in factum conceptam, exhibet Gai. 4,47.* — 8) *Cf. ZRG. 16,104 sqq., 177 sqq.* — 9) *Rubr. D. 17,1.* — 10) *Rubr. D. 17,2.* — 11) *Cf. rubr. D. 19,3* 'de aestimatoria'. *Ibid. 1 pr.:* 'actio de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia'. Praescriptis verbis actionis formulam generalem praetor non proposuerat. — 12) *Cf. rubr. D. 19,1. Formulam v. Gai. 4,40.59.131a, Cic. de off. 3,16,66.* — 13) *Rubr. D. 19,2.* — 14) *Cf. rubr. fr. Vat. 94—122.* — 15) *Rubr. D. 24,3.* — 16) *C. 5,13,1,3a:* 'edictum praetoris, quod de alterutro introductum est.' — 17) *Cf. rubr. D. 25,2.* - 18) *Rubr. D. 25,3.*

De inspiciendo ventre custodiendoque partu[1]. U. 34.
Si mulier mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratori*bus*ve eorum bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient. mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque simul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita muliere ventrem tangat. mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta quam parituram se putat, denunciet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. in quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclave positi erunt, si vol*e*nt, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. mulier, cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnas sit. tria lumina, ne minus, ibi sint. quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. apud eum educ*e*tur, apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. si cui ventrem inspici custodirive adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo.

---

1) *Rubr. D. 25,4.*

sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo[1].

U. 34, P. 37. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicetur[2].

U. 34. Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicetur[3].

U. 35.36, P. 38. De tutelis[4]. (1—6. *De administratione tutorum; de falso tutore*[5]*; tutelae vel contra; rationibus distrahendis; de eo, qui pro tutore negotia gessit; de magistratibus conveniendis)*[6].

U. 37,38, P. 39. De furtis[7]. 1. . . . . de tigno iuncto[8].

2. . . . . .[9]. a. Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur[10].

b. Furti adversus nautas caupones stabularios[11].

c. Si familia furtum fecisse dicetur[12].

d. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur[13], si *hi* ad quos ea res pertine*bit* non exhibe*bun*tur, in dominum sine noxae deditione iudicium dabo[14].

e. Arborum furtim caesarum[15].

U. 38, P. 40. De iure patronatus[16]. 1. De operis libertorum[17]. 2. Si ingenuus esse dicetur[18].

(Pars III. De iuris auxiliis, quae imperio continentur.)

De bonorum possessionibus[19].

U. 39–45, P. 41–43. A. Si tabulae testamenti extabunt[20] *(non minus*

1) *D. 25,4,1,10.* — 2) *Rubr. D. 25,5* — 3) *Rubr. D. 25,6*: 'esse dicetur'. *Index Flor.*: 'fuisse dicatur'. — 4) *Rubr. D. 26,1.* — 5) *E. P. § 122.* — 6) *Cf. rubr. D. 26,7; 27,3—5.8.* — 7) *Rubr. D. 47,2, cf. D. 50,16,195,3. Initio huius tituli earum actionum, quae iure civili ex furto oriuntur, formulae propositae erant. Formulae, qua cum peregrino de furto nec manifesto agitur, partem exhibet Gai. 4,37.* — 8) *Rubr. D. 47,3.* — 9) *Sequuntur actiones, quas ipse praetor ex causa furti introduxit.* — 10) *Rubr. D. 47,4.* — 11) *Rubr. D. 47,5.* — 12) *Rubr. D. 47,6.* — 13) *Quod in Dig. hoc loco legitur:* 'item si damnum iniuria fecerit', aut ab Ulpiano aut a Triboniano videtur esse insertum. — 14) *D. 39,4,12,1.* — 15) *Rubr. D. 47,7.* — 16) *Rubr. D. 37,14.* — 17) *Rubr. D. 38,1.* — 18) *Rubr. D. 40,14.* — 19) *Rubr. D. 37,1.* — 20) *Rubr. D. 37,2.*

quam septem testium signis signatae)[1]. 1. De bonorum possessione contra tabulas[2]. 2. De legatis praestandis c. t. bonorum possessione petita[3]. 3. De collatione bonorum[4]. 4. De dotis collatione[5]. 5. De coniungendis cum emancipato liberis eius[6].

6. De ventre in possessionem mittendo et curatore eius[7]. Ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo[8] . . . . .

7. Edictum Carbonianum[9].

8. De bonorum possessione secundum tabulas[10].

9. De bonis libertorum[11] . . . . a. Si quis manumissus manumissa moritur[12] . . . . b. Si donum munus operas redemerit[13] *(libertus, patrono bonorum possessionem non dabo).*

10. Si quid in fraudem patroni factum sit[14].

11. *(De liberis patroni.)*[15].

12. *(Quibus bonorum possessio liberti non datur)*[16].

13. In eo qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre *(manumissus moritur, idem ius servabo atque si ex servitute manumissus esset)*[17].

14. De bonorum possessione ex testamento militis[18].

B. Si tabulae testamenti nullae extabunt[19]. U. 46.47, P. 48. (1. *Unde liberi*)[20].

2. Tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset[21].

---

1) *Cf. Gai. 2,119.147. Ulp. 28,6.* — 2) *Rubr. D. 37,4.* — 3) *Rubr. D. 37,5.* — 4) *Rubr. D. 37,6.* — 5) *Rubr. D. 37,7.* — 6) *Rubr. D. 37,8.* — 7) *Rubr. D. 37,9.* — 8) *D. 40,4,13,3.* — 9) *Cf. Rubr. D. 37,10.* — 10) *Rubr. D. 37,11. Quod veteres praetores de b. p. s. t. edicebant, exhibet Cic. in Verr. 1,45,117:* Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis quam e lege oportet ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo. *Quae verba a posterioribus praetoribus paulo commutata sunt. E. P. § 149.* — 11) *Rubr. D. 38,2.* — 12) *Prob. Einsidl. 51.* — 13) *D. 50,16,53 pr. 194.* — 14) *Rubr. D. 38,5.* — 15) *E. P. § 152.* — 16) *E. P. § 153.* — 17) *D. 37,12, 1,1.2.* — 18) *Rubr. D. 37,13.* — 19) *D. 38,6 rubr. et 1,1. Diversa erat conceptio 'veteris edicti tralaticii', quam exhibet Cic. (in Verr. 2,1,44):* si tabulae testamenti non proferentur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur'. *Cf. Leist, Forts. v. Glück Pand. 1,76–82.* — 20) *Rubr. D. (38.6):* 'Si tab. test. nullae extabunt: unde liberi'. — 21) *D. 38,7,1.*

(3. *Unde cognati*[1]. 4. *Unde familia patroni*[2]. 5. *Unde patronus patroni*[3]. 6. *Unde vir et uxor*[4]. 7. *Unde cognati manumissoris*[5].

U. 48.49, P. 44. C. *Clausulae generales.* 1. Quibus non competit bonorum possessio[6].

2. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. Uti me quaque lege senatusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo[7].

(3. *Successorium edictum*[8]).

U. 50, P. 45.46. De testamentis[9]. 1. De condicionibus institutionum[10].

2. Testamenta quemadmodum aperiantur inspiciantur et describantur[11].

3. Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem[12].

4. Quorum testamenta ne aperiantur[13].

U. 51.52, P. 47.48. De legatis[14]. .... 1. Ut legatorum servandorum causa caveatur[15]. 2. Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat[16].

U. 52, P. 48. De operis novi nuntiatione[17].

U. 53, P. 48. De damno infecto[18]. Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero. si controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisdari iubebo. de eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisdari iubebo. eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, ut caveatur, postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque caverit neque in possessione esse

---

1) *Rubr. D. (38.8).* — 2) *E. P. § 159. D. 50,16,195.196.* — 3) *E. P. § 160.* — 4) *Rubr. D. 38,11.* — 5) *E. P. § 162. Ulp. 28,7.* — 6) *Rubr. D. 38,13.* — 7) *D. 38,14,1 pr.* — 8) *Cf. rubr. D. 38,9.* — 9) *D. 28,5,32. 33:* 'Gai. lib. I. II de testam. ad ed. pr. urb.' — 10) *Rubr. D. 28,7.* — 11) *Rubr. D. 29,3.* — 12) *Rubr. D. 29,4.* — 13) *Rubr. D. 29,5.* — 14) *D. 30,65.69.73:* 'Gai. lib. I. II. III de legatis ad ed. praet.' *E. P. p. 293 sqq.* — 15) *Rubr. D. 36,3.* — 16) *Rubr. D. 36,4.* — 17) *D. 39,1,9:* 'Gai. ad ed. urb. tit. de operis novi nuntiatione.' — 18) *D. 39,2,8.19:* 'Gai ad ed. pr. urb. tit. de damno inf.'

neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset. eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisdabitur, eum, cui non satisdabitur, simul in possessione esse iubebo[1].

De aqua et aquae pluviae arcendae[2]. U. 53, P. 49.

De liberali causa[3]. (1. *Si ex servitute in libertatem petatur*. 2. *Si ex libertate in servitutem petatur*)[4]. 3. Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem[5] ...... U. 54.55, P. 50.51.

De publicanis[6]. Quod publicanus eius publici[7] nomine vi ademerit quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut, si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria furtumve factum esse dicetur, iudicium dabo. si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur[8], in dominos sine noxae deditione iudicium dabo[9]. U. 55, P. 52.

De praediatoribus[10]. U. 56, P. 53.

Vi bonorum raptorum et de turba[11]. Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, iudicium dabo. item si servus fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo[12]. Cuius dolo malo in turba damni[13] quid factum esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo[14]. U. 56, P. 54.

De incendio ruina naufragio rate nave expu- U. 56, P. 54.

---

1) *D. 39,2,7 pr.* — 2) *Rubr. D. 39,3. Ibid. 13*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de aquae pluviae arcendae.' — 3) *Rubriam exhibet Gai. D. 40,12, 2.4.6.9.11.* — 4) *E. P. § 178.179.* — 5) *C. 7,16,21. Cf. D. 40,12,7,5. Thalel. in schol. Bas. 48,20,21.* — 6) *D. 39,4,5:* 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de publicanis.' — 7) *Flor.:* 'publicani'. *Basil. 56,1,1:* ὀνόματι τοῦ τέλους — 8) *D. 39,4,1,6.* — 9) *D. 39,4,1 pr.* — 10) *Rubr. exhibet Gai. D. 23,3,54. Cf. D. 50,16,39.40.* — 11) *Rubr. D. 47,8.* — 12) *D. 47,8,2 pr. Si iuris consultorum commentarios accuratius inspexeris, Tribonianum complura genuini edicti verba omisisse facile intelleges. Cf. E. P. § 187. Formulam familiae nomine propositam exhibet Cic. pro Tull. 3,7; 13,31.* — 13) *Flor.:* 'damnum'. *Cf. D. 47,8,4,4.6 ict. 2 pr.* — 14) *D. 47,8,4 pr.*

gnata[1]. In eum, qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepisse dolo malo damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. item in servum et in familiam iudicium dabo[2].

U. 56.57, P. 55. De iniuriis[3]. 1. ......[4] Qui autem iniuriarum agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit[5], et taxationem ponat non *maio*rem quam quanti vadimonium fuerit[6].

2. Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo[7].

3. Ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam[8].

4. Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo[9].

5. Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo[10].

(Pars IV. De finibus litium)[11].

U. 58.59, P. 56. *Qui, nisi sequantur, ducantur.* 1. Condemnatus, ut pecuniam solvat[12] ....

2. . . cuius de ea re iurisdictio est[13] . . . .

---

1) *Rubr. D. 47,9.* — 2) *D. 47,9,1 pr.* — 3) *Rubr. D. 47,10.* — 4) *Gell. 20,1,13:* 'praetores ... iniuriis ..... aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. — 5) *D. 47,10,7 pr. Verba, quae sequuntur, in dig. omissa, leguntur in Coll. 2,6,1.* — 6) *Coll. 2,6,4:* 'formula proposita est: quod Auli Agerii pugno mala percussa est.' — 7) *D. 47,10,15,2.* — 8) *D. 47,10,15,25. Formulae partem exhibet Coll. 2,6,5:* 'quod N·N· *fimum* (illum *Cdd.*, sillum *Blume*, sibilum *Hu.*) immisit A° A° infamandi causa.' — 9) *D. 47,10,15,34.* — 10) *D. 47,10,17,10.* — 11) *In hac parte praetor edixit:* 1. *de iure ductionis;* 2. *de bonis possidendis et vendendis;* 3. *de re iudicata, i. e. de actione iudicati et sententiis in duplum revocandis. E. P. p. 34 sqq.* — 12) *D. 42,1,4,3.* — 13) *D. 42,1,5 pr. Edictum, cuius verba hoc loco referuntur, ad eos pertinet, qui, licet iure ordinario iudicati non sint, tamen pro iudicatis habentur.*

Qui neque sequantur neque ducantur[1]. U. 59.

Quibus ex causis in possessionem eatur[2]. .... U. 59–61, P. 57.58.

1. *(Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur, eius rei servandae causa bona eius possideri iubebo).* si is pupillus in suam tutelam venerit eave pupilla viripotens fuerit et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere iubebo[3].

2. Qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitratu non defendetur, eius bona possideri vendique iubebo[4].

3. Qui absens iudicio defensus non fuerit[5], *(eius bona possideri iubebo),* et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit[6].

4. a. Cui heres non extabit[7] .....

b. De iure deliberandi. Si tempus ad deliberandum petet, dabo[8] ......

c. Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit: si iusta causa esse videbitur, bona interea deminui nisi [si] causa cognita boni viri arbitratu vetabo[9].

d. .... Si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur[10], *(abstinendi potestatem non faciam).*

5. *(Qui capitali crimine damnatus erit)*[11].

De bonis possidendis proscribendis vendundis[12]. U. 61.62 P. 58,59

1. Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. dominum invitum detrudere non placet[13].

2. ...... Si quis, cum in possessione bonorum esset,

---

1) *Rubr. exhibet Gai. D. 50,14,48. Cf. E. P. § 201.* – 2) *Rubr. D. 42,4.* — 3) *D. 42,4,5,2.* — 4) *D. 42,4,7,1. Cic. pro Quinctio 19,60:* edictum 'qui fraudationis causa latitarit.' — 5) *Cic. pro Quinctio 19,60.* — 6) *D. 42,4,6,1.* — 7) *Cic. pro Quinctio 19,60.* — 8) *D. 28,8,1,1.* — 9) *D. 28,8,7 pr.* – 10) *D. 29,2,71,3.* — 11) *Vetustam illam clausulam* 'qui exsilii causa solum verterit' *(Cic. p. Quinctio 19,60) in edictum perpetuum transisse veri dissimile est.* – 12) *Cf. Prob. 5,24:* 'b. e. e. p. p. v. q. i. = bona ex *edicto* possideri proscribi venirique iubebo.' *Gai. 3,79.* — 13) *Cic. p. Quinctio 27,84.*

quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum dabo[1].

3. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, *quae mea est*[2], in possessionem bonorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res *erit*[3], ob quam in possessionem missus erit, dabo[4].

U. 63.64, P. 60.61. (*Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur*). 1. *De Rutiliana actione*[5].

2. *De privilegiariis creditoribus*[6] .....

3. Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium *fraudandorum creditorum*[7] ceperit, fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur[8].

(4. *De Serviana actione*[9].)

5. De separationibus[10].

U. 65.66, P. 62. De curatore bonis dando[11]. 1. *De administratione curatoris*[12].

2. Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo. idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo[13].

U. 66, P. 62. De re iudicata[14].

(*Pars V. Additamenta iuris dictionis praetoriae.*)

(*I. Interdicta.*)

U. 67.68, P. 63.64. 1. a. Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quodque[15] dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas[16].

---

1) *D. 42,5,9 pr.* — 2) *Cf. D. 39,2,7 pr.* — 3) *D. 43,4,1 pr.*: fuit. *Cf. eod. 1,5.* — 4) *D. 43,4,1 pr. De inscriptione eius fragmenti v. E. P. p. 216 n. 8.* — 5) *E. P. § 218. Gai. 4,35.* — 6) *E. P. § 219.* — 7) *Ita coni. Mo., Dig.*: receperit. — 8) *D. 42,5,25.* — 9) *E. P. § 222. Gai. 4,35.* — 10) *Rubr. D. 42,6.* — 11) *Rubr. D. 42,7.* — 12) *E. P. § 224.* — 13) *D. 42,8,1 pr.* — 14) *Rubr. D. 42,1. Cf. eod. 7; 25,2,2:* 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de re iudicata.' — 15) *Flor.*: 'quod quidem'. — 16) *D. 43,2,1 pr.*

b. Quod de his bonis *(quorum possessio ex edicto meo illi data est)*, legatorum nomine non voluntate *(illius)* possides quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, *(id)*, si *(eo nomine)* satisdatum est si*(ve)* per *(illum)* non stat ut satisdetur, *(illi restituas)*[1].

c. Quam hereditatem[2] ....

d. Ne vis fiat ei, qui *(legatorum servandorum causa)* in possessionem missus erit. Ne vis fiat ei, qu*ae (ventris nomine)* in possessionem missa erit[3].

e. Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse, ita eas illi exhibeas. item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam[4].

(f. *Interdictum possessorium.* g. *Interd. sectorium)*[5].

2. Ne quid in loco sacro *(religioso sancto)* fiat[6]. a. In loco sacro facere inve eum immittere quid veto[7] ..... U. 68, P. 64.

b. Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto[8].

c. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto[9].

3. a. Ne quid in loco publico facias inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. de eo, quod factum erit, interdictum non dabo[10]. U. 68, P. 64.

b. In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto[11].

c. Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restituas[12].

---

1) *D. 43,3 ict. fr. Vat. 90, ubi utile Qu. leg. hac formula:* 'Quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possideres utereris fruereris.' *E. P. § 228.* — 2) *Ulp. instit. fr. Vindob. 4.* — 3) *Rubr. D. 43,4 ict. eod. 3; 36,4,5,27.* — 4) *D. 43,5,1 pr.* — 5) *Gai. 4,145.146.* — 6) *Rubr. D. 43,6.* — 7) *D. 43,6,1 pr.* — 8) *D. 11,8,1 pr.* — 9) *D. 11,8,1,5.* — 10) *D. 43,8,2 pr.* — 11) *Ibid. 2, 20.* — 12) *Ibid. 2,35.*

d. Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto[1].

e. Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui liceat, vim fieri veto[2].

f. Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto[3].

U. 68. 4. a. Ne quid in flumine publico ripave eius facias neve quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat[4].

b. Quod in flumine publico ripave eius factum[5] sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas[6].

c. In flumine publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto[7].

d. Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in *id* flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit, atque uti priore aestate fluxit, restituas[8].

e. Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere quove minus per ripam *eius* onerare exonerare liceat, vim fieri veto. item, ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdicam[9].

f. Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel cautum vel satisdatum est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitratu caveatur vel satisdetur, vim fieri veto[10].

U. 69, P. 65. 6. a. Unde in hoc anno tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit[11], cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret[12], eo illum quaeque ille tunc ibi habuit

---

1) *D. 43,8,2,45.* — 2) *D. 43,9,1 pr.* — 3) *D. 43,11,1 pr.* — 4) *D. 43, 12,1 pr.* — 5) *Flor.* fiat; *cf. D. 43,12,1,22.* — 6) *Ibid. 1,19.* — 7) *D. 43, 13,1 pr.* — 8) *Ibid. 1,11.* — 9) *D. 43,14,1 pr.* — 10) *D. 43,15,1 pr.* — 11) *D. 43,16,1 pr. Veterem eius clausulae conceptionem exhibet Cic. p. Tullio 19,44.* — 12) *Cic. l. c., v. E. P. p. 371 sqq.*

restituas[1]. post annum de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium dabo[2].

b. Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti aut familia tua deiecit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas[3].

c. Si uti frui prohibitus esse dicetur[4].

(d. *Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit)*[5].

7. a. Uti nunc possidetis eum fundum, quo de agi- U. 69.70, P. 65.
tur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero, possidetis, ita possidetis. adversus ea vim fieri veto[6].

b. Uti eas aedes, q. d. a., n. v. n. cl. n. pr. alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto[7].

c. . . . . . . neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, *sponsionem restipulationemque facere*[8] permittam.

(d. *Uti eo fundo . . . . utimini fruimini . . . .)*[9].

8. a. *Quem fundum*[10] . . . . .

b. Quem usumfructum . . . . vindicare *vult* . . . ., *(si rem nolis defendere eoque nomine tibi satisdatum est aut per te stat quo minus satisdetur, restituas)*[11].

9. Uti ex lege locationis sive conductionis superficie U. 70.
q. d. a. nec vi n. cl. n. pr. alter ab altero fruimini, quo minus *ita* fruamini, v. f. v. Si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo[12].

10. a. Quo itinere actuque [privato][13], q. d. a., [vel U. 70, P. 66.
via][13] hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v.[14].

---

1) *Cic. p. Caec. 30,88 ict. D. 43,16,1 pr. Cf. E. P. p. 372 sqq.* — 2) *Haec clausula ad in factum actionem pertinet, de qua v. fr. Vat. 312. In Dig. interdicti verba et edicti, quo praetor hanc in factum actionem promisit, immutata et in unum conglutinata sunt.* — 3) *E. P. p. 375. Vetus interdictum*: 'Unde tu aut familia aut procurator tuus illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti, eo restituas.' *Cic. p. Caec. passim, ad famil. 15,16,3.* — 4) *Cf. fr. Vat. 91.* — 5) *D. 43,4,4 pr. 4.* — 6) *Fest. v.* possessio. — 7) *D. 43,17,1 pr.* — 8) *Dig.* 'agere'. *Ad sponsionem pertinere hanc clausulam coni. E. P. p. 379.* — 9) *Cf. fr. Vat. 90 ict. D. 43,18,1 pr.* — 10) *Ulp. institut. fr. Vindob. 4.* — 11) *Fr. Vat. 92, ict. arg. Paul. sent. 1,11,1.* — 12) *D. 43,18,1 pr.* — 13) *Delenda.* — 14) *D. 43,19,1 pr.*

b. Quo itinere *actuque q. d. a. is, a quo emisti, hoc anno n. v. n. c. n. p. ab illo* usus est, quo minus *ita utaris*, v. f. v.[1]

c. Qu*o* itinere actuque hoc anno non v. n. c. n. p. ab *illo* usus es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius est, reficias, v. f. v. Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per eius *operis*[2] vitium datum sit, caveat[3].

U. 70, P. 66. 11. a. Uti hoc anno aquam, q. d. a., non v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.[4]

b. Uti priore aestate aquam, q. d. a., nec v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.[5]

c. *Item* inter heredes *et* emptores et bonorum possessores interdicam[6].

d. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, v. f. v. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri iubebo[6].

e. Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti *hoc anno aut* priore aestate non v. n. c. n. p. a te duxit, v. f. v.[7]

f. Uti de eo fonte, q. d. a., hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v. De lacu puteo piscina item interdicam[8].

g. Quo minus fontem, q. d. a., purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris atque uti hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, v. f. v.[9]

U. 71. 12. a. Quo minus illi cloacam, quae ex aedibus eius in tuas pertinet, q. d. a., purgare reficere liceat, v. f. v. Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo[10].

b. Quod in cloaca publica factum sive [ea] immissum habes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. item ne quid fiat immittaturve, interdicam[11].

U. 71, P. 67. 13. Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur,

---

1) *Cf. D. 43,1,2,3; 43,20,1,37.* — 2) *Cf. D. 43,19,5 i. f.* — 3) *D. 43, 19,3,11.* — 4) *D. 43,20,1 pr.* — 5) *D. 43,20,1,29.* — 6) *D. 43,20,1,37.38.* — 7) *D. 43,21,1 pr.* — 8) *D. 43,22,1 pr.* — 9) *D. 43,22,1,6.* — 10) *D. 43, 23,1 pr.* — 11) *D. 43,23,1,15.*

id, *si non plus quam annus est*[1] cum experiendi potestas est, restituas[2].

14. a. Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat. ceterum nuntiationem missam facio[3]. U. 71.

b. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum est, id restituas[4].

c. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit, aut per te stat quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, v. f. v.[5]

15. Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, q. d. r. a., id illi restituas[6]. U. 71.

16. a. Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas, tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibique habere liceat, v. f. v.[7] U. 71.

b. Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, v. f. v.[8]

17. Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, v. f. v.[9] U. 71.

18. a. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas[10].

b. Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolove malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas[11].

c. Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, v. f. v.[12].

(d. *De liberto exhibendo*)[13].

19. Utrubi hic homo q. d. a. maiore parte huiusce anni nec v. n. c. n. p. ab altero fuit, quo minus is eum ducat, v. f. v.[14] U. 72, P. 68.

1) *Cf. D. 43,24,15,4—6.* — 2) *D. 43,24,1 pr.* — 3) *D. 43,25,1 pr.* — 4) *D. 39,1,20 pr.* — 5) *D. 39,1,20,9.* — 6) *D. 43,26,2 pr.* — 7) *D. 43,27,1 pr.* — 8) *D. 43,27,1,7.* — 9) *D. 43,28,1 pr.* — 10) *D. 43,29,1 pr.* — 11) *D. 43,30,1 pr.* — 12) *D. 43,30,3 pr.* — 13) *Cf. Gai. 4,162.* — 14) *Cf. D. 43,31,1 pr. Gai. 4,160.150.*

U. 73, P. 68. 20. a. Si is homo, q. d. a., non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut, quae in eam habitationem, q. d. a., introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus solvatur: ita, quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, v. f. v.[1]

(b. Salvianum interdictum[2]. *Formulae actionis Servianae et quasi Servianae*)[3].

U. 73, P. 68. 21. Quae Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de [ea re][4] agitur, fecit: ea illi, si eo nomine, q. d. a., actio ei ex edicto meo competere esseve oportet *et*[5] si non plus quam annus est cum de ea re, q. d. a., experiundi potestas est, restituas. Interdum causa cognita, et si scientia non sit, in factum actionem permittam.

(II. Exceptiones.)

U. 74, P. 69. 1. Si quis *vadimoniis*[6] non obtemperaverit[7]. a. *E. pacti conventi:* si inter Am Am et Nm Nm non convenit, ne ea pecunia peteretur[8].

(b.—f. *Ees quod Ns Ns rei publicae causa afuerit, quod valetudine vel tempestate vel vi fluminus prohibitus, quod sine dolo malo ipsius a magistratu retentus, quod rei capitalis antea condemnatus fuerit, quod dolo malo Ai Ai factum sit, quo minus vadimonium sisteret)*[9].

(2. *E. litis dividuae et rei residuae)*[10].

U. 74. (3. *Si alieno nomine agatur: ees cognitoriae, procuratoriae, tutoriae, curatoriae)*[11].

U. 74, P. 69. 4. a. *E. mercis non traditae:* Si ea pecunia, q. d. a., non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est[12].

(b. *E. redhibitionis*[13].)

(5. *E. temporis*)[14].

---

1) *D. 43,32,1 pr.* — 2) *D. 43,33.* — 3) *E. P. § 267.* — 4) *Delenda.* — 5) *Flor.:* 'ei'. — 6) *Dig.:* 'cautionibus in iudicio sistendi causa factis'. — 7) *Rubr. D. 2,11.* — 8) *Gai. 4,119, cf. D. 2,11,2 pr.* — 9) *D. 2,11,2,1. 4—9; 4 pr. 1; 5 pr.; cf. D. 22,3,19,1.* — 10) *Gai. 4,122.* — 11) *E. P. § 271.* — 12) *D. 50,16,66; 19,1,25. Gai. 4,126a.* — 13) *D. 21,1,59; 44,1,14.* — 14) *D. 44,3,1.*

6. Quod praeiudicium hereditati (fundo partive eius) non fiat[1]. U. 75.

7. *E. rei iudicatae vel in iudicium deductae:* si ea res, q. d. a., indicata *vel in iudicium deducta* non est inter N^m N^m et A^m A^m[2]. U. 75, P. 70.

8. *E. rei venditae et traditae*[3]. U. 76.

9. a. *E. doli mali:* si in ea re nihil dolo malo A^i A^i factum est neque fit[4]. U. 76, P. 71.

b. *E. metus:* si in ea re nihil metus causa factum est[5].

10. Quarum rerum actio non datur[6]. (a. *E. iurisiurandi;* b. *negotii in alea gesti;* c. *onerandae libertatis causa*)[7]. U. 76, P. 71.

11. Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur[8]. U. 76, P. 71.

(*III. Stipulationes praetoriae.*)

1. *Vadimonium sisti*[9]. U. 77.
2. Pro praede litis et vindiciarum[10]. U. 77, P. 74.
3. Iudicatum solvi[11]. U. 78.
4. *De conferendis bonis et dotibus*[12]. U. 79.
5. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur[13]. U. 79, P. 75.
6. Evicta hereditate legata reddi[14]. U. 79, P. 75.
7. Usufructuarius quemadmodum caveat[15]. U. 79, P. 75.
8. Legatorum servandorum causa[16]. U. 79, P. 75.
9. Rem pupilli vel adulescentis salvam fore[17]. U. 79, P. 76.
10. Ratam rem haberi[18]. U. 80, P. 76.
11. *De auctoritate*[19]. U. 80.81, P. 76.77.

---

1) *D. 44,1,13.16.18; 10,2,1,1.* — 2) *Cf. D. 44,2,9,2. Unam fuisse exceptionem* 'rei iud. vel in iud. ded.' *docui E. P. § 275.* — 3) *Rubr. D. 21,3.* — 4) *Gai. 4,119. D. 44,4,2,1.3–5.* — 5) *D. 44,4,4,33.* — 6) *Rubr. D. 44,5. Sub hoc titulo propositae erant exceptiones ex iis causis descendentes, ex quibus actionem se denegaturum esse praetor superioribus edicti partibus edixerat.* — 7) *D. 44,5,1.2.* — 8) *Gai. 4,121. E. P. § 279.* — 9) *E. P. § 280.* — 10) *E. P. § 281.* — 11) *Rubr. D. 46,7.* — 12) *E. P. § 283.* — 13) *Rubr. D. 35,3.* — 14) *D. 5,3,17; 29,4,1,9.* — 15) *Rubr. D. 7,9.* — 16) *Cf. rubr. D. 36,3.* — 17) *Rubr. D. 46,6.* — 18) *Rubr. D. 46,8.* — 19) *Formulam actionis, quae dicitur auctoritatis, hoc loco propositam fuisse ostendi E. P. p. 424 sq. Cui actioni satisdationis secundum mancipium formulam fuisse adiunctam suspicari licet.*

U. 81. 12. Ex operis novi nuntiatione[1].

U. 81, P. 78. 13. Damni infecti[2].

2. Edicta aedilium curulium[3].

U. 1, P. 1.2. 1. De mancipiis vendundis[4]. Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quod si mancipium adversus ea venisset sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicetur: emptori omnibusque, ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat, item, si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus[5].

U. 2, P. 2. 2. *(De iumentis.)* Qui iumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi vitiique sit, utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiive causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit,

---

1) *D. 39,1,13,1; 45,1,4,2.* — 2) *D. 45,1,4,2.* — 3) *E. P. 21,1, ubi ex Ulpiani libris II ad ed. aed. cur. recepta sunt.* — 4) *Gell. 4,2,1:* 'in edicto aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est.' — 5) *D. 21,1,1 pr. Exordium veteris edicti apud Gell. 4,2 ita refertur:* 'titulus *serv*orum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid' *rel. Formulae redhibitoriae partem exhib. D. 21,1,25,9. Cf. E. P. p. 437.*

ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur[1]. Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunto[2].

3. *(De feris.)* Ne quis canem, verrem vel *maialem*[3], aprum, U. 2, P. 2. lupum, ursum, pantheram, leonem, qua volgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit[4]. si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, *sestertium* ducent*orum milium nummorum*[5], si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, *(iudicium dabimus)*. ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli *(iudicium dabimus)*[6].

4. *Duplae stipulatio*[7]. U. 2, P. 2.

3. Edictum censorum a. 662.

(Suet. de rhet. c. 1[8]*:* Cn. Domitius Ahenobarbus L. Licinius Crassus censores ita edixerunt:)

Renuntiatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras; ibi homines adulescentulos dies totos desidere. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et iis, qui eos ludos habent, et iis, qui eo venire consuerunt, videtur faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

4. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris a. 565[9].

L. Aimilius L. f. inpeirator decreivit, | utei quei Hastensium servei | in turri Lascutana habitarent, | leiberei essent;

1) *D. 21,1,38 pr.* — 2) *D. 21,1,38,5.* — 3) *D.* 'minorem'; 'maialem' *coni. Hu., z. Pandektenkrit. p. 52.* — 4) *D. 21,1,40,1; 42. Quae ibid. 41 leguntur, verba edicti non esse primus perspexit Bruns (in prioribus huius collectionis edd.)* — 5) *D.:* 'solidi ducenti.' — 6) *Cf. D. 21,1,42.* — 7) *E. P. § 296.* — 8) *Idem refert Gell. 15,11; cf. supra p. 157 SC. a. 593.* — 9) *C. I. L. 2,699 n. 5041. E lamina ahenea (a. 0,15 m., l. 0,22 m.), hodie Parisiis servata, reperta a. 1866 in Hispania a Gadibus orientem versus in vico Alcalá de los Gazules, ubi probabile est fuisse Lascutam antiquam nominatam a Plinio 3,1,15 inter oppida stipendiaria Baeticae. Hasta Regia sita est*

agrum oppidumqu(e), | quod ea tempestate posedisent, | item possidere habereque | iousit, dum poplus senatusque | Romanus vellet. Act(um) in castreis | a. d. XII k. Febr. |

5. Decretum proconsulis Sardiniae a. 69 p. C[1].

Imp. Othone Caesare Aug. cos. XV k. Apriles | descriptum et recognitum ex codice ansato[2] L. Helvi Agrippae procons(ulis), quem protulit Cn. Egnatius | Fuscus scriba quaestorius, in quo scriptum fuit it quod infra scriptum est tabula V c . . . . . .[3] VIII | et VIIII et X:

III idus Mart. L. Helvius Agrippa proco(n)s(ul) caussa cognita pronuntiavit: |

Cum pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat et de caussa Patulcensi|um M. Iuventius Rixa vir ornatissimus procurator Aug(usti) saepius pronuntiaverit

fin|es Patulcensium ita servandos esse, ut in tabula ahenea a M. Metello ordinati essent,

ultimoque pronuntiaverit:

Galillenses frequenter retractantes controver|si*am*[4] nec parentes decreto suo se castigare voluisse, sed respectu clementiae optumi | maximique principis contentum esse edicto admonere, ut quiescerent et rebus | iudicatis starent et intra k. Octobr. primas de praedis Patulcensium recederent vacuam|que possessionem traderent; quod si in contu-

---

a Gadibus ad septentrionem. L. Aemilius L. f. is ipse, qui postea Persen devicit, praetorio iure Hispaniam administravit a vere a. 563 ad aestatem a. 565, imperator acclamatus, ut videtur, aestate a. 564. Lascutanos eo fere iure servos fuisse, ut Helotae servi fuerunt Spartanorum, agrum colentes suum, sed Hastensibus vectigalem Mo. ostendit Herm. 3,265—267.

1) *C. I. L. 10,812 n. 7852. — E tabula ahenea (a. 0,40, l. 0,055) a. 1866 in Sardinia reperta ibique edita, tum a Mommseno repetita et explicata: Hermes 2,102; 3,157. ZRG. 8,159.* — 2) *i. e. codice tabularum colligatarum ansa adiuncta.* — [3) *Nota* ɔ *quod vocabulum significet a* c *littera incipiens, parum constat.* Caput *quominus interpretemur, obstat quod in decreto Oropio supra p. 162 legitur (v. 59)* ἐν δέλτῳ πρώτῃ, κηρώματι τεσσαρεσκαιδεκάτῳ; cera *quominus legatur, impedit quod quomodo plures cerae una tabula contineantur non perspicitur. Apud Iosephum ant. 14,10,10 legitur similiter* δέλτῳ δευτέρᾳ καὶ ἐκ τῶν πρώτων. *In senatusconsulto Lebas-Waddington n. 1627* . . . [π]έμπτῳ ἕκτῳ ἑβδόμῳ ὀγδόῳ ἐνάτῳ . . . . . δέλτῳ πρώτῃ, *ipsum vocabulum desideratur.* Th. M.] — 4) controversiae.

macia perseverassent, se in auctores | seditionis severe animadversurum[1];

et postea Caecilius Simplex vir clarissi|mus ex eadem caussa aditus a Galillensibus dicentibus:

tabulam se ad eam rem | pertinentem ex tabulario principis adlaturos,

pronuntiaverit:

humanum esse | dilationem probationi dari,

et in k. Decembres trium mensum spatium dederit,

in|tra quam diem nisi forma allata esset, se eam, quae in provincia esset, secuturum; |

ego quoque aditus a Galillensibus excusantibus, quod nondum forma allata esset, in | k. Februarias quae p(roximae) f(uerunt) spatium dederim, et mor*am*[2] illis possessoribus intellegam esse iucun|dam:

Galilenses ex finibus Patulcensium Campanorum, quos per vim occupaverant, intra k. | Apriles primas decedant. Quodsi huic pronuntiationi non optemperaverint, sciant | se longae contumaciae iam saepe denuntiatae animadversioni obnoxios | futuros.

In consilio fuerunt: M. Iulius Romulus, leg. pro pr(aetore). T. Atilius Sabinus, q(uaestor) | pro pr(aetore). M. Stertinius Rufus f(ilius) *(et quinque alii)*. Signatores: Cn. Pompei Ferocis, Aureli | Galli *(et novem aliorum)*.

6. Epistula praefectorum praetorio c. a. 168[3].

(1) Bassaeus Rufus et Macrin*i*us[4] Vindex mag(istratibus)[5] | Saepinat(ibus) salutem. | — Exemplum epistulae scriptae nobis a Cosmo Aug(usti) lib(erto) | a rationibus cum his quae iuncta erant subiecimus, et admonem||us abstineatis iniuris faciendis conductoribus gregum oviarico|rum cum magna fisci iniuria, ne

1) anima adversurum. — 2) moras. — 3) *[C. I. L. 9,228 n. 2438; Wi. 2841. — Lapis exesus et squalens extat Saepini antiquo loco ad portam Bovianum ducentem, per quam ad hunc diem callis ovium (cf. v. 15) ducit; post alios titulum edidi l. l. descriptum diligenter a Dresselio.* Th. M.] — 4) Macrinus *lapis semper; sed requiritur* Macrinius. — 5) magg. *lapis et hic et vv. 11.16.23.*

necesse sit recognosci de hoc | et in factum, si ita res fuerit, vindicari. ∾ |

(2) Cosmi Aug(usti) lib(erti) a rationibus scriptae ad Basseum Rufum et ad | Macrin*i*um[1] Vindic(em) pr(aefectos) pr(aetorio) e(minentissimos) v(iros)[2]. — Exemplum epistul(ae) scriptae mih(i) || a Septimiano colliberto et adiutore meo subieci, et peto tanti | faciatis sc*r*ibere[3] mag(istratibus) Saepin(atibus) et Bovian(ensibus), uti desinant iniuriam | conductoribus gregum oviaricorum qui sunt[4] sub cura mea facere, | ut be*ne*ficio[5] vestro ratio fisci indemnis sit. ∾

(3) Script(ae) a Septimiano ad Co|smum. — [*Cum*[6]] conductores gregum oviaricorum, qui sunt sub cura tua, in re presenti || subinde mihi quererentur per itinera callium frequenter iniuria(m) | se accipere a stationaris et mag(istratibus) Saepino et Boviano eo, quod in tra(n)situ | iumenta et pastores, quos conductos habent [*retineant*[7]] dicentes fugitivos esse et | iumenta abactia habere et sub hac specie oves quoque dominicae | [*sibi pe*]reant in illo tumultu: necesse habe*b*amus[8] etiam [*et etiam*[9]] scribere, quietius ag||erent, ne res dominica detrimentum pateretur; et cum in eadem contumacia | perseverent, dicentes non curaturos se neque meas litteras neque si tu eis | scrips[*eris ha*]ut fieri re[*m*], rogo, domin*e*[10], si tibi videbitur, indices Basseo Rufo | et Macrin*i*o[1] Vindici pr(aefectis) pr(aetorio) e(minentissimis) v(iris), ut epistulas emittant ad eosdem mag(istratus) et statio|narios . . . . tandiu t[*eme*]re (?) [*ir*]ritum (?) factum est. ∾

7. Edictum praefecti Aegypti a. 68 p. C.[11]

(1.) Ἰούλιος Δημήτριος, στρατηγὸς[12] Ὀάσεως Θ[ηβ]αΐδος, τοῦ

(1.) *Iulius Demetrius, strategus*[12] *Oasis Thebaidis edicti a domino prae-*

1) *Cf. p. 217 n. 4.* — 2) *Caput hoc loco significatur non spatio vacuo relicto, ut alibi, sed interposito signo* >. — 3) scibere. — 4) sunt *scribitur bis.* — 5) beficio. — 6) cum *om.* — 7) retineant *om.* — 8) habeamus. — 9) et etiam *om.* — 10) domini. — 11) *C. I. Gr. 3,445 n. 4957. Hoc edictum a. 1818 in Aegypti superioris oasi maiore in primo propylo templi muro incisum a F. Cailliaud Francogallo inventum primum editum est in itineris descriptione: Voyage à l'oasis de Thèbes p. 115 tab. 24. Cum com-*

πεμφθέντος μοι διατάγματος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος | Τιβερίου Ἰουλίου Ἀλεξάνδρου τὸ ἀντίγραφον ὑμεῖν ὑπέταξα, ἵν' εἰδότες ἀπολαύητε τῶν εὐεργεσιῶν. |_[1]β' Λουκίου Λιβίου Σεβαστοῦ Σουλπικίου | Γάλβα αὐτοκράτορος, Φαωφὶ α'[2] Ἰουλίᾳ Σεβαστῇ[3]. 3.

(2.) Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος λέγει· — —

(4.) Ἐπειδὴ ἔνιοι προφάσει τῶν δημοσίων καὶ ἀλλότρια δά- 15.
νεια παραχωρούμενοι εἴς τε τὸ πρακτόρειόν[4] τινας παρέδοσαν καὶ εἰς ἄλλας φυλακάς, ἃς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο | ἔγνων ἀναιρεθείσας, ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὦσι καὶ μὴ ἐκ τῶν σωμάτων, ἑπόμενος τῇ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ βουλήσει, κελεύω μηδένα τῇ τῶν δημοσίων προφά|σει παραχωρεῖσθαι παρ' ἄλλων 17.
δάνεια, ἃ μὴ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδάνεισεν, μηδ' ὅλως κατακλείεσθαί τινας ἐλευθέρους εἰς φυλακὴν ἡντινοῦν, εἰ μὴ κακοῦργον, μηδ' εἰς τὸ πρακ|τόρειον, ἔξω τῶν ὀφειλόντων εἰς τὸν κυριακὸν λόγον.

(5.) Ἵνα δὲ μηδαμόθεν βαρύνῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους συναλλαγὰς τὸ τῶν δημοσίων ὄνομα, μηδὲ συνέχωσι τὴν κοινὴν πίστιν | οἱ 19.
τῇ πρωτοπραξίᾳ πρὸς ἃ μὴ δεῖ καταχρώμενοι, καὶ περὶ ταύτης ἀναγκαίως προέγραψα. Ἐδηλώθη γάρ μοι πολλάκις, ὅτι ἤδη τινὲς

fecto Ti. Iulio Alexandro mihi transmissi exemplar vobis subieci ut cognito eo beneficiis fruamini. Anno II L. Livii Augusti Sulpicii Galbae imperatoris, Phaophi I[2] Iulia Augusta[3].

(2.) *Tiberius Iulius Alexander dicit:* — —

(4.) *Cum quidam praetextu publicorum propter debita aliis sibi cessa in pignerarium[4] quosdam coniecerint et in alias custodias, quas vel ob id ipsum sublatas novi, ut debitorum exactiones e bonis, non e corporibus fierent, divi Augusti voluntati obtemperans iubeo, ne quis sub praetextu publicorum aliis debita sibi cedere faciat, quae non ipse ab initio crediderit, neve omnino homines liberos in custodiam qualemcumque includat, nisi maleficum, neve in pignerarium nisi qui dominicae rationi obnoxii sunt.*

(5.) *Ne autem unquam publicorum nomen privatorum contractibus molestiam afferat, neve communem fidem infringant privilegium exigendi ubi*

---

mentario repetivit Rudorff, Rh. Phil. 2,64.138. — Edicti emissi ad tollendas pravas consuetudines, quibus in vectigalibus aliisque rebus fiscalibus Aegyptii a magistratibus vexabantur, admodum longi eam tantum partem, quae ad ius privatum pertinet, fere sextam totius recepi, de qua praeter Rud. cit. cf. Z. 1,127. Bachofen, röm. Pfandr. 241. Bechmann, röm. Dotalr. 1,112. Schrader, kr. Z. Czyhlars, röm. Dotalr. 411. — 12) στρατηγοὶ *Aegyptiaci nomorum praefecti sunt.*

1) |_ *nota in monumentis Aegyptiacis anni numeris praescribitur.* — 2) *Dies 28 mensis Sept. De mensibus Aegypt. v. Ideler, Chronol. 1,97.143.* — 3) *Diei designatio eponymica.* — 4) *i. e.* Schuldgefängniss (πράσσειν = *exigere.*)

καὶ ὑποθήκας ἐπείρασαν ἀφελέσθαι νομίμως | γεγονυίας, καὶ ἀποδεδομένα δάνεια παρὰ τῶν ἀπολαβόντων ἀναπράσσειν πρὸς βίαν, καὶ ἀγορασμοὺς ἀναδάστους ποιεῖν, αποσπῶντες τὰ κτήματα τῶν
21. ὠνησαμένων, ὡς | συμβεβληκότων τισὶν ἀναβολικὰ[1] εἰληφόσ[ι] ἐκ τοῦ φίσκου, ἢ στρατηγοῖς, ἢ πραγματικοῖς[2], ἢ ἄλλοις τῶν προσωφειληκότων τῷ δημοσίῳ λόγῳ. Κελεύω οὖν, ὅστις ἂν ἐνθάδε | ἐπίτροπος τοῦ κυρίου ἢ οἰκονόμος ὕποπτόν τινα ἔχῃ τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι ὄντων, κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἢ προγράφειν, ἵν[α μηδ]εὶς τῷ τοιούτῳ συνβάλλῃ, | ἢ μέρη τῶν ὑπαρχόν-
23. των αὐτοῦ κατέχειν ἐν τοῖς δημοσίοις γραμματοφυλακίοις πρὸς ὀφείλημα. Ἐὰν δὲ τις, μήτε ὀνόματος κατεσχημένου, μήτε τῶν ὑπαρχόντων κρατου|μένων, δανίσῃ νομίμως λαβὼν ὑποθήκην, ἢ φθάσῃ ἃ ἐδάνισεν κομίσασθαι, ἢ καὶ ὠνήσηταί τι, μὴ κατεχομένου
25. τοῦ ὀνόματος, μηδὲ τοῦ ὑπάρχοντος, οὐδὲν πράγμα ἕξει· | τὰς μὲν γὰρ προῖκας, ἀλλοτρίας οὔσας καὶ οὐ τῶν εἰληφότων ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεὸς Σεβαστὸς ἐκέλευσεν καὶ οἱ ἔπαρχοι ἐκ τοῦ φίσκου ταῖς γυναιξὶ ἀποδίδοσθαι, ὧν βεβαίαν δεῖ | τὴν πρωτοπραξίαν φυλάσσειν. — —

non licet usurpantes, etiam de hoc proscribere necessarium fuit. Saepe enim mihi denuntiatum est, quod quidam hypothecas legitime constitutas tollere conati sint, nec non debita soluta ab iis qui acceperint per vim reposcere, et emptiones irritas facere emptoribusque res emptas eripere, quippe qui contraxissent cum iis qui species devehendas a fisco accepissent[1] *vel cum strategis vel cum tabellionibus*[2] *vel cum aliis publicae rationi obnoxiis. Iubeo igitur, si quis posthac procurator Caesaris aut dispensator suspectum aliquem eorum habeat, qui in publicis negotiis versantur, aut nomen eius detineri aut proscribi, ne quis cum eo contrahat, aut partes bonorum eius pro debitis retineri in publicis tabulariis. Si quis autem alicui, cuius neque nomen detentum est neque bona possessa, crediderit hypotheca legitime accepta, aut quae crediderit antea ab eo receperit, aut ab eo emerit aliquid, neque nomine neque bonis detentis, nihil negotii ei fiet. Dotes enim, cum alienae sint neque virorum qui eas acceperant, etiam divus Augustus iussit et praefecti a fisco mulieribus reddi, quarum privilegium exigendi firmum servari oportet.*

8. Decretum XVvirum sacris faciendis a. 289[3].

(I) M. Magrio Basso, L. Ragonio | Quintiano cos.[4] x k. Iunis. ∾|

---

[1] *Intellegi videntur qui ex Aegypto Romam devehunt* anabolicas species *(vita Aurel. 45),* anabolicarii *(Vat. fr. 137).* Th. M.] — [2] *Cf. Dig. 48,19,9,4.* Th. M.] — 3) [*C. I. L. 10,353 n. 3698; Or. 2263. E tabula marmorea Cumis prope castellum Baianum reperta a. 1785, edita post alios a me l. l. Continet decretum decurionum Cumanorum factum die 23. m. Maii a. 289, quo sacerdos Matris Deum creatur (v. 1—15), et epistulam, XVvirum*

Cumis in templo divi Vespa|siani, in ordine decurionum, || quem M. Mallonius Undanus | et Q. Claudius Acilianus praet(ores) coegerant. Scribundo sorte | ducti adfuerunt Caelius Pan-| nychus, Curtius Votivos, Considi||us Felicianus.

Referentibus pr(aetoribus) de sacerdote faciendo Matris | Deae Baianae in locum Restituti | sacerdotis defuncti placuit universis Licinium Secundum || sacerdotem fieri. ∾ |

(II.) XV(viri) sac(ris) fac(iendis) p(r(aetoribus) | et magistratibus Cuman(is) sal(utem). |

Cum ex epistula vestra cognove|rimus creasse vos sacerdotem || Matris Deum Licinium Secundum | in locum Claudi Restituti defunc|*ti*[1], secundum voluntatem vestra(m) | permissimus ei occavo et | corona dum taxat intra || fines coloniae vestrae uti. | Optamus vos bene valere. |

Pontius Gavius Maximus | pro magistro suscripsi XVI kal. Septembres M. Umbrio Primo, || T. Fl(avio) Coeliano cos.

9. Decretum pontificum[2].

[*D(is)*] M(anibus). [*C*]ollegi|[*u*]m pòn[*ti*|*f*]icum d[*e*]|crevit, si e|a ita sunt | que libelo | [*c*]ontene|ntur, pla|cere per [*collegium parentibus lice*]re[3] puela|[*m, d(e)*] q(ua) agatu|[*r, s*]acelo || [*eximere* | *et i*]ter|[*um ex*] pra|[*escr*]ipto | [*d*]eponer|e et script|uram titu|li at prist|inam for|mam rest|ituere pia|culo prius | dato operi|s faciend|i ove atra.

Romanorum datam die 17. Aug. eiusdem anni, quo sacerdos creatus confirmatur. Th. M.] — 4) *Consules ordinarii a. 289 sunt v. 12, eiusdem anni suffecti in fine v. 29.30.*

1) defunc|cui. — 2) *C. I. L. 10,985 n. 8259. Prope Tarracinam nuper repertum loco antiquo in pilis duabus collocatis hinc inde ad ingressum sepulcri. — Cf. titulus urbanus Orell. 794:* reliquiae traiectae *(scilicet ex Selinunte Ciliciae Romam)* ex permissu collegii pontificum piaculo facto. — 3) *Spatium quod vacat cum non plus duas litteras capiat, quadratarius errarit necesse est quibusdam omissis; notio permittendi ita requiritur, ut ea sublata decreti tenor solvatur; neque enim eximunt corpus et deponunt pontifices, sed permittunt, ut eximatur et deponatur. Itaque non recte pro eo vocabulum amicus quidam commendavit spatio sane aptum* peregre.

CAPUT VII.

CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

1. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano[1].

[*Ed*]ictum [*im*]p. Ca[*esaris Augusti*] *(desunt versus sex)* Venafranorum nomin[*e . . . . ius sit lice*]atque.

Qui rivi specus saepta fon[*tes*] . . . . que aquae [*ducendae*] reficiundae | causa supra infrave libram [*facti aedi*]ficati structi sunt, sive quod | aliut opus eius aquae ducendae r[*efi*]ciundae causa supra infrave libram | factum est, uti quidquid earum r[*er*]um factum est, ita esse habere itaque | reficere reponere restituere resarcire semel saepius, fistulas canales | tubos ponere, aperturam committere, sive quid aliut eius aquae ducen|dae causa opus [*er*]it, facere placet: dum qui locus ager in fundo, qui Q. Sirini (?) L. f. Ter. [*est esseve*] dicitur, et in fundo, qui L. Pompei M. f. Ter. Sullae | est esseve dicitur, m[*acer*]ia saeptus est, per quem locum subve quo loco | specus eius aquae p[*erve*]nit, ne ea maceria parsve quae eius maceriae | aliter diruat[*ur tollat*]ur, quam specus reficiundi aut inspiciendi cau|sa: [*neve quid ibi pri*]vati sit, quominus ea aqua ire fluere ducive pos|s[*it*] | . . 20 . . Dextra sinistraque circa eum rivom circaque | o[*pera, quae eius aqu*]ae ducendae causa facta sunt, octonos pedes agrum | [*v*]acuo[*m esse placet*]; p[*e*]r quem locum Venafranis eive, qui Venafranorum [*nomine opus su*]m[*et?*], iter facere eius aquae ducendae operumve eius aquae | [*ductus faciendor*]u[*m*] reficiendorum [*causa*[2]], quod eius s(ine) d(olo)

1) *C. I. L. 10,479 n. 4842. Hoc edictum Mommsenus e lapide marmoreo, quem muro insertum Venafri invenit, primus edidit (ZGR. 15,287), postea ab Henzeno ex gypseo lapidis ectypo suppletum prodiit in annalibus instit. archeol. Rom. 1854 p. 6 (imagine photographica adiuncta) et Or. 6428; a. 1876 lapis Mommseno rogante e pariete extractus est et adservatur hodie Venafri in aedibus Ianuarii Nola. — Venafrum oppidum fuit Samniticum, quo ab Augusto colonia deducta est. Aquaeductum ibi ab eo esse exstructum eique ius hoc edicto constitutum ex aliis inscriptionibus Venafri repertis Mo. probavit. Capita quae distinxi in lapide versibus in marginem una littera prominentibus notata sunt.* — 2) causa *excidit in lapide, ins. Mo.*

m(alo) fiat, ius sit liceatque, | quaeque ea[*rum rer*]um cuius faciendae reficiendae causa opus erunt, quo | proxume poterit, advehere adferre adportare, quaeque inde exempta erunt, | quam maxume aequaliter dextra sinistraque p(edes) VIII iacere, dum ob eas res damn[*i*] | infecti iurato promittatur. Earumque rerum omnium ita habendarum | colon(is)(?) Ven[*afra*]nis ius potestatemque esse placet, dum ne ob id opus domi|nus eorum cuius agri locive, per quem agrum locumve ea aqua ire fluere | ducive solet invius fiat; neve ob id opus minus ex agro suo in partem agri | quam transire transferre transvertere recte possit; neve cui[1] eorum, per quo|rum agros ea aqua ducitur, eum aquae ductum corrumpere abducere aver|tere facereve, quominus ea aqua in oppidum Venafranorum recte duci | fluere possit, liceat. ∾ |

Quaeque aqua in oppidum Venafranorum it fluit ducitur, eam aquam | distribuere discribere vendundi causa, aut ei rei vectigal inponere consti|tuere, IIviro IIviris praefec(to) praefectis eius coloniae ex maioris partis decuri|onum decreto, quod decretum ita factum erit, cum in decurionibus non | minus quam duae partes decurionum adfuerint, legemque ei dicere ex | decreto decurionum, quod ita ut supra scriptum est decretum erit, ius po|testatemve[2] esse placet; dum ne ea aqua, quae ita distributa discripta deve qua | ita decretum erit, aliter quam fistulis plumbeis d(um) t(axat) ab rivo p(edes) L ducatur; neve | eae fistulae aut rivos nisi sub terra, quae terra itineris viae publicae limi|tisve erit, ponantur conlocentur; neve ea aqua per locum privatum in|vito eo, cuius is locus erit, ducatur. Quamque legem ei aquae tuendae op[*e*]ribusve, quae eius aquae ductus ususve causa facta sunt erunt, tuendis | [*IIviri praefect*]i [*e*]x decurion(um) decreto, quod ita ut s(upra) s(criptum) est factum erit, dixerin[*t*, | *eam* . . . . . *fir*]mam (?) ratamque esse placet ∾ . . *(desunt versus undecim)* . . | 40 . . Venafranae s . . . 8 | . . atio quam colono aut incola[*e aut*] . . . | da . . 8 . . is cui ex decreto decurionum ita ut supra comprensum est ne|gotium datum erit, agenti, tum, qui inter civis et peregrinos ius dicet, iudicium | reciperatorium in singulas res HS X̅ reddere, testi-

1) qui. — 2) *immo* potestatemque.

busque dumtaxat X denun|tiand[*o qu*]aeri placet; dum reciperatorum reiectio inter eum qui aget et | eum quocum agetur ita fie[*t, ut ex lege, q*]uae de iudicis privatis lata est, | licebit oportebit. ∾

2. Edictum Claudii de civitate Anaunorum a. 46 p. C.[1]

M. Iunio Silano Q. Sulpicio Camerino cos. | idibus Martis ∾ Bais in praetorio edictum | Ti. Claudi Caesaris Augusti Germanici propositum fuit id | quod infra scriptum est: ∾ ||

Ti. Claudius Caesar Augustus Germanicus, pont(ifex) | maxim(us), trib(unicia) potest(ate) VI, imp(erator) XI, p(ater) p(atriae), co(n)s(ul) designatus IIII, dicit: |

(1.) Cum ex veteribus controversis pe*nd*entibus[2] aliquamdiu etiam | temporibus Ti. Caesaris patrui mei, ad quas ordinandas | Pinarium Apollinarem miserat, quae tantum modo || inter Comenses essent, quantum memoria refero, et | Bergaleos[3], isque primum apsentia pertinaci patrui mei, | deinde etiam Gai principatu quod ab eo non exigebatur referre, non stulte quidem, neglexserit, et posteac | detulerit Camurius Statutus ad me, agros plerosque || et saltus mei iuris esse: in rem praesentem misi | Plantam Iulium amicum et comitem meum, qui | cum adhibitis procuratoribus meis qu*i*que[4] in alia | regione quique in vicinia erant, summa cura inqui|sierit et cognoverit, cetera quidem, ut mihi demon|strata commentario facto ab ipso sunt, statuat pronun||tietque ipsi permitto. ∾ |

(2.) Quod ad condicionem Anaunorum et Tulliassium et Sinduno|rum[5] pertinet, quorum partem delator adtributam Triden|tinis, partem ne adtributam quidem arguisse dicitur, || tametsi animadverto non nimium firmam id genus homi|num habere civitatis Romanae originem: tamen cum longa | usurpatione

1) *C. I. L. 5,538 n. 5050. E tabula ahenea, quae a. 1869 prope Tridentinum in vico 'Cles' vallis 'di Non' effossa est (a. 0,5 m., l. 0,38), primum edita a Mo. Herm. 4,99 (indeque in ZRG. 9,179), post eum a F. Kenner, Edict d. Kais. Claud. 1869, cum tabula ad archetypon depicta et commentario.* — 2) petentibus. — 3) *Hodie 'Bergell' sive 'Val di Bregaglia'.* — 4) quisque. — 5) *Hodie 'Non, Dolas, Saone', in pago 'Giudicaria' prope Tridentum.*

in possessionem[1] eius fuisse dicatur et ita permix|tum cum Tridentinis, ut diduci ab is sine gravi splendi*di*[2] municipi | iniuria non possit, patior eos in eo iure, in quo esse se existima||verunt, permanere benificio meo, eo quidem libentius, quod | plerique[3] ex eo genere hominum etiam militare in praetorio | meo dicuntur, quidam vero ordines quoque duxisse, | nonnulli *a*llecti[4] in decurias Romae res iudicare. ∾ |

(3.) Quod benificium is ita tribuo, ut quaecumque tanquam|| cives Romani gesserunt egeruntque, aut inter se aut cum | Tridentinis alisve, rat*a*[5] esse iubea*m*[6], nominaque ea, | quae habuerunt antea tanquam cives Romani, ita habere is permittam.

3. Epistula Vespasiani ad Vanacinos c. a. 72[7].

Imp. Caesar Vespasianus Augustus | magistratibus et senatoribus | Vanacinorum salutem dicit. |

Otacilium Sagittam, amicum et procu||ratorem meum, ita vobis praefuisse, | ut testimonium vestrum mereretur, | delector.|

De controversia finium, quam ha|betis cum Marianis[8], pendenti ex || is agris, quos a procuratore meo | Publilio Memoriale emistis, ut | finiret Claudius Clemens procu|rator meus, scripsi ei et mensorem | misi. ||

Beneficia tributa vobis ab divo | Augusto post septimum consula|tum, quae in tempora Galbae reti|nuistis, confirmo. |

Egerunt legati || Lasemo Leucani f. sacerd(os) Aug(usti), | Eunus Tomasi f. sacerd(os) Aug(usti) | C. Arruntio Catellio Celere, M. | Arruntio Aquila cos. IIII. idus Octobr.

4. Epistula Vespasiani ad Saborenses a. 78[9].

Imp. Cae. Vespasianus Aug. pon|tifex maximus, tribuniciae| potestatis VIIII, imp. XIIX, consul | VIII, p(ater) p(atriae), salutem dicit IIIIviris et || decurionibus Saborensium.

---

1) *Animadvertas* possessionem civitatis, *ut infra n. 9* possessionem privilegii. — 2) splendi. — 3) plerisque. — 4) collecti. — 5) ratam. — 6) iubeat. — 7) *C. I. L. 10,840 n. 8038; Or. 4031. E lamina aerea, reperta in vico quodam Corsicae.* — 8) Οὐανακῖνοι *(apud Ptolemaeum) et Mariani populi erant in parte septentrionali Corsicae insulae.* — 9) *C. I. L. 2,195 n. 1423. E lamina ahenea, in oppido Cañete (intra Malagam et Sevillam) saec. XVI reperta, quae nunc ubi sit ignoratur.*

Cum multis difficultatibus infirmita|tem vestram premi indicetis, per|mitto vobis oppidum sub nomine meo, ut | voltis, in planum extruere. Vecti|galia, quae ab divo Aug. accepisse dici||tis, custodio; si qua nova adicere vol|tis, de his proco(n)s(ulem) adire debebitis; ego | enim nullo respondente constitu|ere nil possum. Decretum vestrum | accepi VIII. ka. August.; legatos dimi||si IIII. ka. easdem. Valete. |

IIviri C. Cornelius Severus et M. Septimius Severus publica pecunia in aere inciderunt.

5. Epistula Domitiani a. 82[1].

Imp. Caesar divi Vespasiani f. | Domitianus[2] Augustus | pontifex max., trib. potest., imp. II, | cos. VIII designat. VIIII, p. p., salutem dicit || IIIIviris et decurionibus Faleriensium ex Piceno. |

Quid constituerim de subsicivis cognita causa | inter vos et Firmanos, ut notum haberetis, | huic epistulae subici iussi. ∾ |

P. Valerio Patruino . . .[3] cos. || XIIII kal. Augustas. |

Imp. Caesar divi Vespasiani f. Domitianus[2] | Aug. adhibitis utriusque ordinis splen|didis viris cognita causa inter Fale|rienses et Firmanos pronuntiavi quod || suscriptum est. ∾ |

Et vetustas litis, quae post tot annos | retractatur a Firmanis adversus | Falerienses, vehementer me movet, | cum possessorum securitati vel mi|nus multi anni sufficere possint, | et divi Augusti, diligentissimi et in|dulgentissimi erga quartanos[4] suos | principis, epistula, qua admonuit | eos, ut omnia subpsiciva sua collige||rent et venderent, quos tam salubri | admonitioni paruisse non dubito; | propter quae possessorum ius confirmo[5]. | Valete.

D(atum) XI k. Aug. in Albano, | agente curam T. Bovio Vero, legatis P. Bovio Sabino, || P. Petronio Achille, d(ecreto) d(ecurionum) p(ublice).

---

1) *C. I. L. 9,518 n. 5420; Or. 3118. E tabula ahenea Falerione in Piceno effossa a. 1595.* — 2) Domitianus *voc. erasum est.* — 3) *Alterius consulis nomen erasum.* — 4) *i. e. milites legiones IV.* — 5) *Hygin. de gen. controv. (ed. Lachm.) 133,9—13:* cum divus Vespasianus subsiciva omnia, quae non veniissent, — sibi vindicasset, — Domitianus per totam Italiam subsiciva possidentibus donavit. *Cf. Front. de contr. agr. 53—54. Rudorff, röm. Feldmesser 2,456.*

6. Epistula Traiani vel Hadriani[1].

. . . . *fi*]eri . . . . *cog*]nitio — | . . . . [*Ad fiscum meum si quae cuiuscumque rei*] nuntiationes[2] [*posthac fient, in iudice uno eadem*] observari debe- [*bunt, quae cum inter privatos ad unu*]m iudicem ibitur; [*reciperatores autem ubi de ea re sortie*]ntur, eodem modo [*ut in causa fisci sortiantur fieri d*]ebet, quo, ut recipe- [*ratores de re vestra sortiant*]ur, lege, quam vobis . . . . [*dedit,*] fit.

7. Decretum M. Aurelii et Commodi a. 176—180[3].

Imp. Caesar M. Aurelius | Antoninus Aug. | Germanicus Sarmat., et | imp. Caesar L. Aurelius || Commodus Aug. | Germanicus Sarmatic.[4], | hos lapides constitui iusserunt[5] | propter controversias, quae | inter mercatores et mancipes || ortae erant,

---

1) *E lamina ahenea, quae in Hispania prope Sevillam in parietinis antiqui oppidi Italicae (la Talca), de quo v. Huebnerum C. I. L. 2,145, a. 1868 effosa nunc Sevillae adservatur. Lamina, l. m. 0,22, a. 0,16, paene undique fracta est. Litterarum forma ei similis est, quam prior tabula Ursonensis (supra p. 119) exhibet, quare ipsa quoque videtur saeculi esse primi exeuntis vel ineundis secundi. Videtur continere aut Traiani aut Hadriani epistulam; nam e Plin. paneg. 35—6 constat a Traiano demum ordinem iudiciorum privatorum ad causas fiscales translatum esse, licet praetor, qui inter fiscum et privatos ius diceret, iam a Nerva introductus sit. (v. D. 1,2,2,32.) Plinius dicit:* tribunal excogitatum principatui est, par ceteris. — Sors et urna fisco iudicem adsignat, licet reicere, licet exclamare: 'hunc nolo'. — *Lamina edita est primum a Berlanga in ed. legis Urson. addita laminae imagine, postea a Mo. (eph. ep. 2,149) qui dubitanter supplevit. Cf. ZGR. 12,126.* — 2) *De nuntiationibus, quae ad fiscum fiunt, v. D. 49,14,1.* — 3) *C. I. L. 6,191 n. 1016 (cf. Ephem. epigr. 4 n. 787). Huius decreti exemplaria singula videntur proposita fuisse ante singulas portas urbis Romae, quorum ad nos pervenerunt quattuor, in his unum adhuc superstes integrum repertum ante portam Salariam.* — 4) *Commodi nomen remansit in uno exemplari, erasum est in tribus, substituto pro eo in uno nomine Alexandri.* — 5) *In uno exemplo inseritur* maxime.

uti finem demonstrarent vectigali foriculiari(i) et ansarii[1] | promercalium secundum | veterem legem semel dumtaxat exigundo.

8. Decretum Commodi de saltu Burunitano a. 180/3[2].

col. 1. . . *(Paucae tantum litterae supersunt.)*

col. 2. . . . . . . [*Procuratoris tui intellegis praevaricationem*] || quam non modo cum[3] Allio Maximo adv[*er*]|sario nostro, set cum omnibus fere [*con*]|ductorib(us) contra fas atq(ue) in perniciem | rationum tuarum sine modo exercuit, || ut non solum cognoscere per tot retro | annos instantibus ac suplicantibus | vestramq(ue) divinam subscriptionem | adlegantibus nobis supersederit, ve|rum etiam hoc eiusdem Alli Maximi || [*c*]onductoris artibus gratiosissimi | [*an?*]imo indulserit, ut missis militib(us) | [*in eun*]dem saltum Burunitanum ali|[*os nos*]trum adprehendi et vexari, alios vinciri, nonnullos cives etiam Ro||[*manos*] . . virgis et fustibus effligi iusse|[*rit, scilic*]et eo solo merito nostro, qu|[*od, venientes*] in tam gravi pro modulo me|[*diocritat*]is nostrae tamque manifesta | [*iniuria im*]ploratum maiestatem tu|[*am, acerba*] epistula usi fuissemus. Cu|[*ius nostrae in*]iuriae evidentia, Caes(ar), | [*inde profec*]to potest aestimari qu|[*od*] . . . . . . quidem, quem maiesta | . . . . [*ex*]sistimamus vel pro || . . . . . t omnino cognos | . . . . . plane gratificati | . . . . mum invenerit | . . . . . . nostris, quibus | . . . . . bamus cogni || . . . . beret inte | . . . . . . tare operas | . . . . . ita tot . . . . . .

(deficiunt quaedam).

col. 3. . . . . [*Idque co*]mpulit nos miserrimos homi|[*nes rur*]sum divinae providentiae | [*tuae suppl*]icare. Et ideo rogamus, sa-|cratissime imp(erator), subvenias. Ut kapite le||gis Hadriane,

---

1) *Quod genus vectigalium intellegendum sit, non liquet. — Cf. titulum in ripa Tiberis repertum, C. 6,8594 = Or. 3348:* Quidquid usuarium *(i. e. usui ipsius emptoris destinatum)* invehitur, ansarium non debet. — [2) *C. I. L. 8,933 n. 10570; cf. Ephem. epigr. 5 n. 470. Lapis altus 0,7 m, latus 0,9 m. repertus a. fere 1879 in Africa in loco qui vocatur Suk el-Khmis hodie, a Romanis saltus Burunitanus. Non longe inde in vico Gasr-Mezuar prodiit similis querela cum adiecto simili decreto imp. Commodi a. 181, edita Eph. epigr. 5 n. 465; sed ex ea quae supersunt frustula parum intelleguntur. De Burunitano decreto commentatus sum Hermae vol. 15 p. 386 seq.* Th. M.] — 3) modicum.

quod supra scriptum est, ademptum est, ad|emptum sit ius etiam proc(uratoribus)[1], | nedum conductori, adversus colonos am|pliandi partes agrarias aut operar(um) praebitionem iugorumve: et ut se habent littere || proc(uratorum), quae sunt in *tab*ulario[2] tuo tractus Kar|thag(iniensis), non amplius annuas quam binas | aratorias, binas sartorias, binas mess|orias operas debeamus[3] itq(ue) sine ulla contro|versia sit, utpote cum in aere inciso et ab || omnib(us) omnino undiq(ue) versum vicinis nostr[*is lecto legis capite ita sit*[4]] | perpetua in hodiernum forma pra[*e*]st[*it*]u|tum et proc(uratorum) litteris, quas supra scripsimus, | ita conf[*ir*]matum. Subvenias, et cum homi|nes rustici tenues manumnostrarum ope||ris victum tolerantes conductori profusis | largitionib(us) gratiosis*simo*[5] impares aput | proc(uratores) tuos simu[*s*], quib(us) [*pe*]r vices successi|on(is) per condicionem conductionis notus est, | miser*earis*[6] ac sacro rescripto *non*[7] ampl||ius praestare nos, quam ex lege Hadriana et | ex litteras proc(uratorum) tuor(um) debemus, id est ter | binas operas, praecipere digneris, ut bene|ficio maiestatis tuae rustici tui vernulae | et alumni saltum tuorum n(on) ultr(a) a conduc||torib(us) agror(um) fiscalium in quiete ma[*nere* .. | *nulla nostra culpa prohibeamur*]. col. 3.

(deficiunt quaedam.)

[*Imp. Cae*]es. M. Aurelius Commodus An|[*toni*]nus Aug(ustus) Sarmat(icus) Germanicus | maximus Lurio Lucullo et nomine a|liorum. Proc(uratores) contemplatione dis|cipulinae et instituti mei ne plus | quam ter binas operas[8] curabunt, ne quit per iniuriam contra perpe|tuam formam a vobis exigatur. Et alia manu: Scripsi. Recognovi. || col. 4.

Exemplum epistulae proc(uratoris) e(gregii) v(iri). | Tussanius Aristo et Chrysanthus | Andronico suo salutem. Secundum | sacram subscriptionem domini n(ostri) | sanctissimi im-

1) procb. *tabula, errore quadratarii; littera* b *abundat; forma* procc., *geminata littera* c *pluralis significandi causa, per totum instrumentum adhibita est.* — 2) taulario — 3) *In lapide Mezuarensi lacero toto leguntur haec:* ut aratorias IIII, sartorias IIII, messicias IIII. — 4) *Verba* lecto legis capite ita sit *culpa quadratarii omissa post* nostr/ *inseruit Mo.* — 5) gratiosismo. — 6) miserinus *vel* miserianus. — 7) tuo *lapis*, *corr. Mo.* — 8) *Comma* ne — operas *insiticium ideoque delendum videtur.*

15. p(eratoris), quam ad libellum || suum datam Lurius Lucullus
[*misit*] . . . . (*deficiunt versus sex*).
22. [*Et ali*]||a manu: [*Opt*]amus te feli|cissimum be[*ne vive*]re.
Vale. Dat(a) pridie idus Sept. Karthagine. ||
25. Feliciter consummata et dedicata | idibus Mais Aureliano
et Corneliano coss., cura agente | C. Iulio . . . ope Salaputi ma-
g(istro).

9. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos a. 201[1].

[*Misimus tibi epistulam ad Heraclitum, unde intelleges, quid
statuerimus de immunitate, quam Tyrani sibi concessam esse
contendunt. Quam licet admittere non soleamus nisi privile*] gii
auct[*oritate perpensa et origine immu*]|nitatis inspecta, quod
usurp[*atum esse diu qua*]qua ratione videbatur, cum iusta [*mo-*
5. *derati*]|one servavimus, ut neque ipsi cons[*uetudi*]|ne diuturna
pellerentur, et in poster[*um*] | decreta civium adsumendorum con-
sil[*iis*] | praesidis provinciae c(larissimi) v(iri) perpenderentu[*r*]. |
∾ Exemplum epistulae ad Heraclitum. ∾ | Quamquam
10. Tyranorum civitas oreginem || dati beneficii non ostendat, nec
facile, quae | per errorem aut licentiam usurpata sunt, prae-|
scriptione temporis confirmentur[2], tamen, | quoniam divi Anto-
nini parentis nostri[3] litte|ras sed et fratrum imperatorum[4] co-
15. gitamus, item || Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod atti-
net | ad ipsos Tyranos quique ab iis secundum leges | eorum in
numerum civium adsumpti sunt, ex pri|stino more nihil mutari
volumus. Retineant | igitur quaqua ratione quaesitam sive pos-
20. sessam[5] || privilegii causam in promercalibus quoque re|bus, quas
tamen pristino more professionibus | ad discernenda munifica

---

1) *C. I. L. 3,147 n. 781 cf. p. 1009. E tabula marmorea, a. 1847 in ripa fluminis Tyrae (hodie Dniestr) in Bessarabia prope urbem Ak-Kerman effossa, primum edita in actis soc. hist. Odessitanae. Initium supplevit Mo. In tabula extat extrema pars rescripti impp. Severi et Caracallae, quod, adiecta epistula ad alium scripta, praesidi provinciae transmiserunt Tyranis edendum. Promulgatur hoc lapide addito epilogo graeco.* — 2) *Cf. D. 1, 3,39:* Quod — introductum — errore primum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis non obtinet. — 3) *i. e. divi Pii.* — 4) *i. e. M. Aurelii et L. Veri.* — 5) *Nota* possessionem privilegii, *ut supra n. 2* poss. civitatis.

mercimoniorum eden|das esse meminerint. Sed cum Illyrici fructum[1] | per ambitionem deminui non oporteat, sciant || eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum | immunitatis ita demum habituros, si eos legatus | et amicus noster v. c. iure civitatis dignos esse de|creto pronuntiaverit. Quos credimus satis a|bundequae sibi consultum, si grati fuerint, exi||stimaturos, quod origine beneficii non quaesi|ta dignos honore cives fieri praeceperimus. |

Ὀουΐνιος Τέρτυλλος[2] ἄρχουσι βουλῇ δήμῳ Τυρανῶν χαίρειν. ∾ | Ἀντίγραφον τῶν θείων γραμμάτων, πεμ||φθέντων μοι ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει|κήτων καὶ εὐτυχεστάτων αὐτοκρατόρων, | τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ὅ|πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο|δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή||σητε. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ|λοῖς ἔτεσιν εὔχομαι.

Ἀπεδόθη πρὸ | ιγʹ καλανδῶν Μαρτίων Ληνεῶνος[3] ηʹ. | Ἀνεστάθη ἐπὶ Μουκιανοῦ καὶ Φαβιανοῦ ὑπάτων ἐν τῷ εμρ ἔτει[4], || ἀρχῆς Π. Αἰλίου Καλπουρνίου[5].

10. Privilegia veteranorum de civitate vel conubio[6].

I. Diploma militis peregrini, a. 71 p. C.[7]

Imp. Caesar Vespasianus Aug., pont. | max., tr. pot. II, imperator VI, p. p., cos. III, desig. | IIII, veteranis[8], qui mili-

1) *i. e. vectigalis regionum a Danuvii fontibus usque ad mare Ponticum; v. App. Illyr. 6.* — 2) *D. 49,15,9:* Ovinium Tertullum, praesidem provinciae Mysiae *(i. e. Moesiae)* inferioris. — 3) *Mensis anni Milesiaci.* — 4) *i. e. a. 145 postquam a Romanis a. 57 p. C. Romanae dicionis facta erat Tyra.* — 5) *i. e. magistratus municipalis Tyrani, qui adscripsit et diem quo accepit epistulam* (ἀπεδόθη), *et annum, quo publice proposita est* (ἀνεστάθη). — 6) *Civitas vel conubium aetate liberae rei publicae lege tantum dari potuit a populo. Quod ius sumpserunt quidem sibi postea imperatores, semper tamen concessiones illae legis vicem habebant aerique incisae in loco publico proponebantur. Donabantur autem ita post impleta stipendia legitima milites, sive militantes sive dimissi honesta missione, peregrini civitate, cives conubio cum peregrinis, atque solebant imperatores una constitutione complecti exercitus provinciarum singulos singulasve classes. Quae constitutio, adscriptis omnium nominibus, in Capitolio affigebatur, unde honorato ita exemplum descriptum et in formam diptychi redactum dabatur, quo ius suum probaret. E magna eiusmodi diplomatum copia per omnes imperii provincias dispersa hodie extant octoginta in diversis regionibus reperta. Quae*

taverunt[1] in | classe Ravennate sub Sex. Lucilio Basso, || qui sena et vicena[2] stipendia aut plura | meruerunt et sunt deducti in Panno|niam[3], quorum nomina subscripta | sunt, ipsis liberis posterisque eorum[4] | civitatem[5] dedit et conubium cum || uxori-
II, 1. bus, quas tunc habuissent, cum | est civitas is data, aut si qui caelibes | essent cum iis, quas postea duxissent, dumtaxat sin-

---

etsi imperatorum sunt a Claudio usque ad Diocletianum, tamen et argumento et formulis simillima sunt inter se ut sufficiat duorum generum, scilicet civibus datorum et datorum peregrinis, singula exempla proponere; in notis adieci, si quae occurrunt minores differentiae. — Collectionem edidit post alios plenissimam et accuratissimam, commentario totam rem illustrante adiecto, Mo. in C. I. L. 3,2,843—919; quae diplomata postea in lucem prodierunt, edita sunt ab eodem in Ephemeride epigr. vol. 2,4,5. — 7) *E duabus tabellis aheneis in formam diptychi redactis, quae Salonae saec. XVI repertae hodie Berolini in bibliotheca regia [iam in antiquario musei regii* Th. M.] *adservantur, ubi ipse eas descripsi. Cf. Mo. p. 853. Aequales sunt et forma et magnitudine, a. 0,167, l. 0,128. Quo melius diptychorum forma perspici possit, quae eadem fere in omnibus diplomatis est, accuratam utriusque tabulae imaginem adieci. Orbiculi, quibus litterae* a, b, c, d *adscriptae sunt, locos indicant, quibus tabulae perforatae sunt. Per foramina* b *et* d *fila ahenea (*e *et* f*) ducta sunt, quibus tabulae ita coniungebantur, ut libelli duorum foliorum sive quattuor paginarum instar essent; continent autem paginae 2 et 3 scripturam primariam eandemque interiorem, pagina 4 scripturam exteriorem accurate ex interiore repetitam, pagina 1 signa et signatorum nomina. Clauso scilicet libello per foramina* a *et* c *triplex (i. e. tripliciter tortum) filum aheneum ducebatur, cui colligato in pagina 1 signa a septem testibus imponebantur nominibus bipertito adscriptis. Cum similem formam etiam in contractuum et testamentorum tabulis ligneis ceratis veteres observaverint, nisi quod filis linteis in iis utebantur, illustratur inde locus Pauli, sent. 5, 25,6:* ordo decrevit — tabulas — ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem interior servet. *Cf. Suet. Ner. 17.* — 8) *In aliis dipl.:* equitibus et peditibus *vel* trierarchis et remigibus, *vel* classicis.

1) *In aliis:* qui militant. — 2) *In classicis nominantur stipendia XXVI (posteriore aetate XXVIII), in militibus auxiliaribus XXV, in legionariis XX, in praetorianis XVI.* — 3) *In aliis:* et sunt dimissi honesta missione, *vel* emeritis et dimissis hon. miss., *vel coniunctim cum sequentibus:* honestam missionem et civitatem dedit; *in aliis autem:* qui militant, — item dimissis hon. miss. — 4) *In aliis liberi posterique omissi sunt, in aliis additum est:* ipsis filiisque eorum, quos susceperint ex mulieribus, quas secum concessa consuetudine vixisse probaverint. — 5) *In al. additum:* Romanam, qui eorum non haberent.

Scriptura interior.

O
(a)

IMP CAESAR VESPASIANVS AVG PONT
MAX TR POT $\overline{II}$ IMP $\overline{VI}$ P P COS $\overline{III}$ DESIG
$\overline{IIII}$ VETERANIS QV1 MILITAVERVNT IN
CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO BASSO
QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA
MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNO
NIAM QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA
SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM
CIVITATEM DEDIT ET CONVBIVM CVM

(b) (c) (d)
O O O

Tab. I. Pag. 2.

(e) (f)

O O O
(b) (c) (d)

VXORIBVS QVAS TVNC HABVISSENT CVM
EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES
ESSENT · CVM I$\overline{I}$S QVAS POSTEA DVXISSENT
DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS *NON · APRIL*
CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO · COS ·
PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI · MAEZEIO
DESCRIPTVM · ET RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA QVAE FIXA EST ROMAE · *IN CAPITOLIO · AD*
ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE · FORAS · PODIO · SINISTERIORE
TAB · $\overline{I}$ · PAG · II · LOC · $\overline{XXXXIIII}$

(a)
O

Tab. II. Pag. 3.

(Puncta inter verba ad aes modo posita sunt modo omissa.)

Scriptura exterior.

Tab. I. Pag. 1.

O
(a)

T · IVLI · RVFI	*(Filum cum VII signis)*	SALONIT · EQ · R ·
P · VIBI · MAXIMI		EPITAVR · EQ · R
T · FANI · CELERIS		IADESTIN · DEC
C · MARCI · PROCVLI		IADESTIN · DEC
P · CAETENNI CLEM		ENTIS · SALON
P · LVRI · MODERA		TI · RISINITAN ·
Q . POBLICI CRES		CENTIS IADEST

(d) O — (c) O — (b) O

(e) — (f)

O (d) — O (c) — O (b)

Tab. II. Pag. 4.

IMP · CAESAR · VESPASIANVS · AVG · PONT
MAX · TR · POT · II IMP · VI · P · P · COS · $\overline{III}$ DESIG
$\overline{IIII}$ · VETERANI · QVI · MILITAVERVNT · IN
CLASSE · RAVENNATE · SVB · SEX · LVCILIO
BASSO · QVI · SENA · ET · VICENA · STIPENDIA
AVT · PLVRA · MERVERVNT · ET · SVNT · DE
DVCTI · IN · PANNONIAM · QVORVM · NO
MINA · SVBSCRIPTA · SVNT · IPSIS · LIBE
RIS · POSTERISQVE · EORVM · CIVITATEM
DEDIT · ET · CONVDIVM · CVM · VXORIBVS
QVAS · TVNC · HABVISSENT · CVM · EST · CIVI
TAS · IIS · DATA · AVT · SIQVI · CAELIBES · ESSENT
CVM · IIS · QVAS · POSTEA · DVXISSENT · DVM
TAXAT · SINGVLIS · SINGVLAS · *NON · APRIL*
CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO · COS
PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI ·
MAEZEIO
DESCRIPTVM · ET · RECOGNITVM · EX · TABVLA
AENEA · QVAE · FIXA · EST · ROMAE · *IN*
CAPITOLIO · AD · ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE
FORAS · PODIO · SINISTERIORE · TAB · $\overline{I}$
PAG · $\overline{II}$ *· LOCO* XXXXIIII ·

(a)
O

(Duo in aeris scriptura sunt menda quae retinui: v. 8 **veterani**, *v. 10* **conudium**.*)*

gul*i*[1] singulas. Non. April. || Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano, Cn. Pedio Casco cos. |

Platori Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio.[2] |

Descriptum et recognitum ex tabula | aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ad | aram gentis Iuliae[3], de foras podio sinisteriore, || tab. I pag. II loc. XXXXIIII. | [4]

2. Diploma militis civis Romani a. 76 p. C.[5]

Imp. Caesar Vespasianus Augustus, | pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) | VIII, imp. XVIII, p(ater) p(atriae), censor, cos. VII, design(atus) VIII. |

Nomina speculatorum qui in praetorio || meo militaverunt, item[6] militum qui | in cohortibus novem praetoriis et quat|tuor urbanis, subieci[7], quibus fortiter et pie militia functis ius tribuo[7] conu|bi[8], dum taxat cum singulis et primis || uxoribus, ut etiamsi peregrini iu|ris feminas matrimonio suo iunxe|rint, proinde liberos tollant, ac si ex | duobus civibus Romanis natos. | A. d. IV non. Decembr., || Galeone Tettieno Petroniano, | M. Fulvio Gillone cos. |

Coh(ortis) VI pr(aetoriae) | L. Ennio L. f. Tro(mentina) Feroci, Aquis Statellis.[9] |

---

1) singulis *exemplum utrumque.* — 2) *Dio 55,32:* Μαζαῖοι, Δαλματικὸν ἔθνος. *Verba:* non Apr. — Maezeio, *itemque infra* in Capitolio *usque ad finem, in utraque tabula litteris tenuioribus postea adiecta esse monet Mo. (p. 850), scilicet, ut observat idem (p. 904), post recognitionem a testibus factam. In tabula adiecta verba illa litteris inclinatis scripsi.* — 3) *In aliis alia loca sunt scripta, post Domitianum vero semper:* in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam. — 4) *Nomina testium in tabula adiecta videas; omnes sunt Dalmatae ex oppidis Dalmaticis Salona, Epitauro, Iadere, Risinio.* — 5) *E lamina reperta in litore maris nigri prope oppidum Bulgaricum Kustendje; iuncta ei altera desideratur. C. I. L. 3,2,853. Undecim tantum diplomata civium hucusque reperta sunt: Mo. n. 10,47,48,49, 52,54,57,58,62,66,73.* — 6) *In ceteris dipl. praetorianorum speculatores hic primum locum tenentes non nominantur.* — 7) *Ubi duo Augusti loquuntur:* subiecimus, tribuimus. — 8) *Quae sequuntur verba usque ad finem v. 13 in omnibus dipl. eadem sunt illustranturque loco Gai. 1,57:* veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint, et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestatem parentum fiunt. — 9) *Oppidum Liguriae hodie Acqui.*

Descriptum et recognitum ex tabula || aenea, quae fixa est Romae in Capitolio | in basi Iovis Africi.

CAPUT VIII.

IURIS IURANDI IN PRINCIPEM FORMULAE[1].

I[2].

C. Ummidio Durmio Quadrato, | leg(ato) C. Caesaris Germanici imp(eratoris) pro pr(aetore). |

Ius iurandum Aritiensium. |

Ex mei animi sententia, ut ego iis inimicus | ero, quos C. Caesari Germanico inimicos esse | cognovero, et si quis periculum ei salutiq(ue) eius | in*f*er*t* in*f*er*e*tque[3] armis bello internicivo | terra mariq(ue) persequi non desinam, quoad | poenas ei persolverit: neq(ue) me [*neque*[4]] liberos meos | eius salute cariores habebo, eosq(ue), qui in | eum hostili animo fuerint, mihi hostes esse | ducam: si sciens fallo fefellerove, tum me | liberosq(ue) meos Iuppiter optimus maximus ac | divus Augustus ceteriq(ue) omnes di immortales | expertem patria incolumitate fortunisque | omnibus faxint.

[*A. d.*] V idus Mai[*as*] in | Aritiense oppido veteri Cn. Acerronio | Proculo, C. Petronio Pontio Nigrino cos., | mag(istris) | Vegeto Tallici, . . . ibio . . . arioni.

II.[5]

Ἐπὶ ὑπάτων Γναίου Ἀκερρωνίου | Πρόκλου καὶ Γαΐου Ποντίου Πετρωνίου Νιγρίνου. |

Cn. Acerronio Proculo et C. Pontio Petronio Nigrino cos.

[1) *Iuris iurandi Gaio principi praestiti in ipso regni exordio (nam obiit Tiberius a. d. XVII k. Apr., praestiterunt id Aritienses Lusitani post dies duo et quinquaginta), ex consensu ut videtur universorum nuntio ab urbe Roma per provincias sparso, duo exemplaria quae supersunt coniuncta edidi in Ephemeride epigraphica 5 p. 154 seq.* Th. M.] — 2) *C. I. L. 2,22 n. 172. Tabella ahenea reperta a. 1659 in Lusitania ad Tagum amnem inter rudera oppidi raro memorati Aritii, hodie deperdita.* — 3) inperii in inperiique *similiterve exempla.* — 4) neque *om.* — 5) *Tabella*

Ψήφισμα Ἀσσίων γνώμῃ τοῦ δήμου. ||

Ἐπεὶ ἡ κατ' εὐχὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐλπισθεῖσα Γαΐου | Καίσαρος Γερμανικοῦ Σεβαστοῦ ἡγεμονία κατήγγελται, | οὐδὲν δὲ μέτρον χαρᾶς εὕρηκεν[1] ὁ κόσμος, πᾶσα δὲ πόλις | καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ ὄψιν ἔσπευκεν, ὡς ἂν τοῦ | ἡδίστου ἀνθρώποις αἰῶνος[2] νῦν ἐνεστῶτος, ||

ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τοῖς πραγματευομένοις παρ' ἡμῖν | Ῥωμαίοις καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀσσίων κατασταθῆναι πρεσ|βείαν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἀρίστων Ῥωμαίων τε καὶ Ἑλλή|νων τὴν ἐντευξομένην καὶ συνησθησομένην αὐτῷ | δεηθησομένην τε ἔχειν διὰ μνήμης καὶ κηδεμονίας || τὴν πόλιν, καθὼς καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ πατρὸς Γερμανικοῦ | ἐπιβὰς πρώτως τῇ ἐπαρχείᾳ τῆς ἡμετέρας πόλεως | ὑπέσχετο. |

Ὅρκος Ἀσσίων. ||

Ὄμνυμεν Δία σωτῆρα καὶ θεὸν Καίσαρα Σεβαστὸν καὶ τὴν | πάτριαν ἁγνὴν παρθένον εὐνοήσειν Γαΐῳ Καίσαρι Σεβασ|τῷ καὶ τῷ σύμπαντι οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ φίλους τε κρίνειν, | οὓς ἂν αὐτὸς

Decretum Assiorum de populi consensu.

Cum ex voto omnibus hominibus speratus C. Caesaris Germanici Augusti principatus nuntiatus sit nullumque modum laetitiae inveniat mundus, omnis autem civitas omnisque gens ad dei adspectum festinaverit, quasi gratissimo hominibus saeculo iam coepto,

placuit ordini et negotiantibus apud nos Romanis et populo Assiorum decerni legationem ex primis et optimis Romanis et Graecis adituram et gratulaturam ei petituramque, ut in memoria et cura civitatem habeat, sicut et ipse, cum primum cum Germanico patre advenit in provinciam civitatis nostrae, promisit.

Iusiurandum Assiorum.

Iuramus per Iovem conservatorem et divum Caesarem Augustum et patriam virginem sanctam benevolos nos futuros esse erga C. Caesarem Augustum et universam domum eius, et amicos iudicaturos, quos ipse elegerit, et hostes, quos ipse censuerit.

---

ahenea reperta a. 1881 Assi in Troade, edita a Lawtono Americano, Papers of the Arch. Institute of America. Classical Series I, Boston. 1882, p. 133.

1) ευρηκην. — 2) αιωνου.

προαιρῆται, καὶ ἐχθροὺς οὓς ἂν αὐτὸς προβά[λ]|ληται. Εὐορκοῦσιν μὲν ἡμῖν εὖ εἴη, ἐφιορκοῦσιν δὲ τὰ ἐναν|τία. ||

Πρεσβευταὶ ἐπηγγείλαντο ἐκ τῶν ἰδίων·
Γάιος Οὐάριος Γαΐου υἱὸς Οὐολτινία Κάστος |
Ἑρμοφάνης Ζωΐλου, |
Κτῆτος Πισιστράτου |
Αἰσχρίων Καλλιφάνους, ||
Ἀρτεμίδωρος Φιλομούσου, |

οἵτινες καὶ ὑπὲρ τῆς Γαΐου Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ| σωτηρίας εὐξάμενοι Διὶ Καπιτωλίῳ ἔθυσαν τῷ τῆς πόλε|ως ὀνόματι.

Vere iurantibus autem nobis bene eveniat, periurantibus autem contra.

Legati professi sunt suis impensis:
C. Varius C. f. Vol. Castus f.,
Hermophanes Zoili f.,
Ctetus Philostrati f.,
Aeschrio Calliphanis f.,
Artemidorus Philomusi f.,

qui etiam ob salutem C. Caesaris Augusti Germanici supplicantes Iovi Capitolino sacrum fecerunt pro civitate.

CAPUT IX.

ORDO SALUTATIONIS SPORTULARUMQUE PROVINCIAE NUMIDIAE

a. 361/3.[1]

Ex au[*ctori*]tate Ulpi Mariscia|ni v(iri) c(larissimi) consularis sexfascalis, | promoti primo a domino nostro | invicto prin-

[1) *E lapide alto m. 1,17, lato 0,53 reperto in oppido Numidiae Thamugadi in foro. Titulum primus edidit Poulle, recueil de Constantine 22 (1882) p. 401 sq.; deinde Joh. Schmidt in Ephem. epigraph. V n. 697; postea recognovi ipse ad ectypum et inscriptionem cum commentario edidi Eph. ep. V p. 629 sq. — Continet inscriptio ordinem salutationis (v. 1—12) et sportularum (12—fin.) constitutum a consulari Numidiae imperante Iuliano (a. 361—363).* Th. M.]

cipe Iuliano, ordo sa||lutationis factus et ita at perpetui|[*t*]atis memoriam aere incisus:

Primo | senatores et comites et ex comitibus | et admin[*is-t*]ratores.

Secundo prin|ceps, cornic[*ul*]ar[*ius, Pa*]latini.

Ter[*t*]io co||ronati . . .

[*Quart*]o promoti officiales, ... tus cum ordi| . . . ni.

[*Quinto? offi*]ciales ex ordine.

Item | quamt[*a com*]moda consequi debeat prin|ceps: Ad off[*icia*]lem intra civitatem dan||dum Italic[*os*] tritici modios quinque aut | pretium frumenti; intra deci|mum modios septem aut pretium mo|diorum septem; etiam per dena mi|lia bini modi vel eorum praetia || subcrescant; si mitte[*n*]dus sit tra|ns mare, centum modi vel modio|rum centum praetium sufficiet. |

Cornicularius et conmentarien|sis medietatem huius summae com||modi nomine consequentur.

Sco|lastici in postulatione simplici | quincue modios trittici vel quin|que modiorum praetia consequen|tur; in contradictione decem modi||os tritici vel decem modiorum prae|tium consequantur; in urguenti | qu*ae*[1] finienda sit, quindeci modios vel | quindeci modiorum praetia conse|quantur.

Exceptores in postulatio||ne quinque modios tritici vel quin-| que modiorum praetium consequan|tur; in contradictione duodeci m*o*|dios[2] tritici vel duodeci modiorum | praetium consequantur; *in*[3] definita cau||sa viginti modios trittici vel viginti | modiorum praetia consequantur.

Car|ta in postulatione *simplici singulae*[4] suffici|unt maiores; in contradictionibus | quatern*ae*[5] maiores; in definito nego||tio numquam amplius quam sex a liti|gatore exigi oportebit.

Libellensis in li|bello uno duos modios tritici vel duorum | modiorum pretium debebit accipere.

Of|ficialis missus intra civitate duos mo||dios trittici vel duorum modi[*o*]rum pretium consequatur.

---

1) qui. — 2) duodecim|dios. — 3) n. — 4) singuliiumi. — 5) quaternos.

PARS SECUNDA.

N E G O T I A.

CAPUT I.

LEGES DICTAE REBUS COMMUNI SACROVE USUI DESTINATIS.

[Legem ut suae rei quivis recte dicit *(Dig. 23,4,20,1)*, ita populus quoque vel quaevis res publica ad populi similitudinem constituta, neque fere dictio ea a privata recedit nisi in rebus communi sacrove usui destinatis. Nam quae populi sunt vel collegii corporisve cuiuscumque, iis saepissime secundum certas leges aut omnes utuntur aut aliquod hominum genus; id quod iuris privati fines excedit. Supersunt autem non pauca eius generis instrumenta, quae cum ad hanc syllogen omnino pertineant, quo loco potissimum collocentur dubitari potest; sed magis placuit, ut inter privata instrumenta referrentur, cum ea quoque quae populi sunt esseve videntur non tam a publico iure pendeant quam a rei dominio. Id luculenter ostendit inter alia lex infra edita vici Furfonensis; nam vicus cum iure publico collegiis aequiparetur neque rem publicam habeat nisi ea ratione, qua item corpori cuicumque tribuitur, hanc legem privatam esse dubitari non potest. Ea autem re non differt a lege quam populus Romanus dixit viae Appiae et Appiae aquae. Accedit quod haec legum dictio quamquam iure ad populum spectat neque dubium est 'leges de singulis aquas latas' Frontini (de aquis 94) intellegi publicas populi Romani, saepenumero perficitur edictis magistratuum sive populi de ea re iussu sive sua potestate rem ordinantium. Denique multoties eius generis instrumenta quae ad nos pervenerunt a quonam proficiscantur parum apparet, id quod cadit inter alias in leges antiquissimas Lucerinam Spoletinamque. Itaque haec omnia re certe coniuncta hoc capite proposui. Potuerunt addi edicta Augusti de aquaeductu Venafrano (supra p. 222) et ipsum conditoris magis iure propositum quam principis et L. Sentii praetoris de campo Esquilino (supra p. 171); sed ea magis visum est aliis capitibus relinquere. Th. M.]

1. Lex luci Lucerini[1].

In hoce loucarid[2] stircus | ne [*qu*]is fundatid[3], neve cadaver | proiecitad, neve parentatid[4]. | Sei quis arvorsu[5] hac faxit, [*in*] ium || quis volet pro ioudicatod n(umum) I[6] manum iniect[*i*]o estod. Seive mag[*i*]steratus volet moltare, [*li*]cetod.

2. Lex luci Spoletini[7].

Honce loucom[8] | ne qu*is*[9] violatod, | neque exvehito neque | exferto quod louci | siet, neque cedito[10] | nesei[11] quo die res deina[12] anua fiet; eod die, | quod rei dinai[13] causa | [*f*]iat, sine dolo cedre[14] [*l*]icetod. Sei quis || violasit, Iove bovid[15] | piaclum datod; | sei quis scies[16] | violasit dolo malo, | Iovei bovid piaclum | datod et a(sses) CCC | moltai suntod; eius piacli | moltaique dicator[*ei*][17] exactio est[*od*].

3. Lex a vicanis Furfensibus templo dicta (a. u. c. 696)[18].

L. Aienus L. f., Q. Baebatius Sex. f. aedem dedicarunt | Iovis liberi Furfone a. d. III idus Quinctileis, L. Pisone A. Gabinio cos., mense Flusare[19], | comulateis[20] olleis legibus illeis

1) *C. I. L. 9,75 n. 782 cf. p.667. E lapide, in Apuliae oppido Lucera (antiqua Luceria colonia Latina) reperto, primum edito a. 1861 in: d'Amelis, storia di Lucera, postea a Mo. ephem. epigr. 2,198, indeque in ZRG. 12,127. Lapis periit.* — 2) = luco. — 3) = fundito. — 4) = parentato. — 5) = adversus. — 6) *Mo. conicit* L, *scilicet* quinquaginta, *non* quinquaginta milia. — 7) *Cf. supra p. 171,8. E lapide a. 1876 prope Spoletium reperto (alto m. 0,57, lato 0,54, crasso 0,24) ab utroque latere inscripto, Spoletii in pinacotheca publica adservato. Titulum edidit E. Bormann in Miscellaneis Capitolinis, quibus 'Instituto archaeologico C semestria feliciter peracta gratulati sunt iuvenes Capitolini' Bormann Duhn aliique, Romae 1879.* — 8) = hunc lucum. — 9) qus *lapis.* — 10) = caedito. — 11) = nisi. — 12) = divina. — 13) = divinae. — 14) = caedere. — 15) = Iovi bove. — 16) = sciens. — 17) *Dicator est, qui dicat rem sacram.* — 18) *C. I. L. 9,333 n. 3513 = 1,166 n. 603. Ri. tab. 82. E lapide in ruinis Furfonis antiqui reperto. Furfo vicus ad rem publicam Peltuinatium, civitatis Sabinae, pertinebat. — Difficultates, quas titulus praebet, Mo. corruptelis tribuit, Hu. (Jahrb. f. cl. Phil. 5,857) e lingua Sabina, rectius Jordan (Hermes 7,201) e rustico sermone explicandas esse censet.* — 19) *i. e.* Florali = Iulio. *Mom. Chron. 219.* — 20) comula · teis *lapis, in quo diei quandam indicationem vetustam latere conicit Mo.*

regionibus, utei extremae undaequae[1] lapide | facta hoiusque aedis ergo, uteique ad eam aede*m*[2] scalasque lapide stauctuendo[3] | columnae stant citra scalas ad aedem versus, stipitesque aedis, hu*ius*[4] tabula|mentaque, utei tangere sarcire tegere devehere defigere mandare[5] ferro oeti | promovere referre [*liceat*[6]] fasque esto. Sei quod ad eam aedem donum datum donatum dedicatum|que erit, utei liceat oeti, venum dare. Ubei venum datum erit, id profanum esto. Venditio | locatio aedilis esto, quemquomque veicus Furfens(is) fecerit, quod se senti*at*[7] eam rem | sine scelere sine piaculo [*vendere locare*[8]], alis ne potesto. Quae pequnia recepta erit, ea pequnia emere | conducere locare dare, quo id templum melius honestius seit, liceto. Quae pequnia ad eas | res data erit, profana esto, quod d(olo) m(alo) non erit factum. Quod emptum erit aere aut argento, | ea pequnia, quae pequnia ad id templum[9] data erit, quod emptum erit, eis rebus eadem | lex esto, quasei sei dedicatum sit.

Sei qui heic sacrum surupuerit, aedilis multatio esto, | quanti volet; idque veicus Furf(ensis) m[*ai(or)*] pars fifeltares[10] sei absolvere volent sive condemnare, | liceto.

Sei quei ad h*o*c[11] templum rem deivinam fecerit Iovi libero aut Iovis genio, pelleis | coria fanei sunto.

4. Leges arae Augusti Narbonensis a. p. Chr. 11 et 12/13[12].

I. In antica.

T. Statilio Taur[*o*] L. Cassio Longino | cos. X k. Octobr.| Numini Augusti votum || susceptum a plebe Narbo|nensium in perpetuom.

---

1) *Quid significetur, parum constat. Cf. legem Narbonensem (n. 4).* — 2) aede. — 3) STNVCTVENDO *lapis;* structa endo *Iordan,* structas struendas *Mo. dubitans.* — 4) humus. — 5) *Or.* mundare, *Hu.* emendare. — 6) *om.* — 7) sentiunt. — 8) *om.* — 9) *Mo.:* emendum. — 10) *Vox corrupta, Hu. fingit vocem Sabinam* fifla = fibula, fifeltares = fibulati, *i. e. patricii Furfenses!* — 11) huc. — [12) *C. I. L. 12,530 n. 4333; Or. 2489, Wi. 104. Ara marmorea a. 1566 Narbone effossa, ubi extat in museo. Scriptam esse non Augusti ipsius, sed Antoninorum aetate ostendunt et scriptura et orthographia; itaque aram Pio imperante incendio deletam mox restitutam esse recte coniecisse videtur Herzog. — Votum susceptum est die 22. Sept. a. p. Chr. 11 (I v. 1—3), cui anno convenit Augusti tribunicia po-*

Quod bonum faustum felixque sit imp(eratori) Caesari | divi f(ilio) Augusto p(atri) p(atriae) pontifici maximo trib(unicia) potes(tate) | XXXIIII coniugi liberis gentique eius, senatui || populoque Romano et colonis incolisque | c(oloniae) I(uliae) P(aternae) N(arbonis) M(artii), qui se Numini eius in perpetuum | colendo obligaverunt!

Pleps Narbonen|sium aram Narbone in foro posuit, ad | quam quot annis VIIII k. Octobr., qua die || eum saeculi felicitas orbi terrarum | rectorem edidit, tres equites Romani | a plebe et tres libertini hostias singu|las inmolent et colonis et incolis ad | supplicandum numini eius thus et vinum || de suo ea die praestent; et VIII k. Octobr. | thus vinum colonis et incolis item prae|stent; k(alendis) quoque Ianuar(iis) thus et vinum | colonis et incolis praestent; VII quoq(ue) | idus Ianuar(ias), qua die primum imperium || orbis terrarum auspicatus est, thure | vino supplicent et hostias singul(as) in|molent et colonis incolisque thus vi|num ea die praestent. ∾ | Et pridie k. Iunias, quod ea die T. Statilio || Tauro M.' Aemilio Lepido cos. iudicia | plebis decurionibus coniunxit[1], hostias | singul(as) inmolent et thus et vinum ad | supplicandum Numini eius colonis et | incolis praestent. ∾|| Exque iis tribus equitibus Roman[*is tribusve*] | libertinis unu[*s*] .....

II. In latere.

[*Plep*]s Narbonesis a[*ram*] | Numinis Augusti de[*di*]|cavit ...... || ..[2] legibus iis q(uae) i(nfra) s(criptae) s(unt):

Numen Caesaris Aug(usti) p(atris) p(atriae), quando tibi | hodie hanc aram dabo dedicabo|que, his legibus hisque regioni-|bus dabo dedicaboque, quas hic || hodie palam dixero, uti infimum | solum huiusque arae titulorumque est[3]:

si quis tergere ornare | reficere volet, quod benificii | causa fiat, ius fasque esto;

---

testas XXXIIII (v. 9); ara ipsa dedicata est per Augusti trib. potestatem XXXV, id est a. 12/13. Th. M.]

1) Iudicia *sunt eorum qui comprobant et adsentiuntur solentque ubi similiter usurpantur referri ad magistratus creandos; itaque hoc significatur Augustum effecisse, ut decuriones, in quorum potestate tum videtur fuisse magistratuum creatio, eos facerent quos creari vellet populus.* — 2) *Versus 3 fin., 4,5 init. in lapide erasi sunt; quae verba ibi fuerint, non perspicitur.* — 3) *Cf. p. 244 n. 4.*

sive || quis hostia sacrum faxit, qui[1] magmentum nec protollat, id|circo tamen probe factum esto;

si | quis huic arae donum dare au|gereque volet, liceto, eademq(ue) || lex ei dono esto, quae arae est;

ceterae leges huic arae titulisq(ue) eaedem sunto, quae sunt arae | Dianae in Aventino[2].

Hisce legi|bus hisque regionibus, sic uti || dixi, hanc tibi aram pro imp(eratore) Caesare Aug(usto) p(atre) p(atriae) pontifice maxi|mo tribunicia potestate XXXV, | coniuge liberis genteque eius, senatu populoque R(omano), colonis || incolisque col(oniae) Iul(iae) Patern(ae) Narb(onis) Mart(ii), qui se Numini eius in per|petuum colendo obligaverunt, | doque dedicoque, uti sies volens | propitium.

5. Lex arae Iovis Salonitanae a. 137[3].

L. Aelio Caesare II P. Coelio Balbino Vibullio Pio cos. | VII idus Octobres. |

C. Domitius Valens IIvir i(ure) d(icundo), praeeunte C. Iulio Severo pontif(ice), | legem dixit in ea verbae quae infra scripta sunt ∾: ||

Iuppiter optime maxime, quandoque tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque, ollis legib(us) | ollisque regionibus dabo dedicaboque, quas hic hodie palam dixero, uti infimum solum huius arae est[4]:

si quis hic hostia sacrum faxit, quod magmentum nec protollat[5], it circo tamen probe factum esto;

ceterae | leges huic arae eaedem[6] sunto, quae arae Dianae sunt in Aventino monte dictae[7].

Hisce legibus hisce regionib(us) | sic, uti dixi, hanc tibi

1) *immo* quod; *cf. infra adn. 5.* — 2) *Scilicet ea ara aedesque prima videtur fuisse quam Romani dedicarint scripta lege proposita.* — [3) *C. I. L. 3,306 n. 1933; Wi. 103. Ex epistylio magno Salonis in Dalmatia reperto, quod bipertitum descripsit Petrus quidam Tragurinus (c. a. 1435) et post eum alii; pars posterior hodie extat Patavii in porta prope pontem S. Benedicti.* Th. M.] — 4) *Intellege sic:* illis legibus dedicabo, quas hic hodie palam dixero; illis regionibus dedicabo, uti infimum solum huius arae est. *Nam ibi arae termini sunt, ubi solum incipit planum esse.* — 5) *Intell.:* quam visexta non deponat. — 6) eadem *tradunt auctores meliores.* — 7) *Cf. supra adn. 2.*

aram, Iuppiter optime maxime, do dico dedicoque, uti sis volens propitius mihi collegisque || meis, decurionibus colonis incolis coloniae Marti*ae* Iuliae[1] Salonae, coniugibus liberisque nostris.

6. Lex dedicationis Brixiana[2].

. . . . Ī[3]

itque eadem lege sacrum esto.

Si quot | donum pecuniave aut stipes huic | signo dono datae erunt[4] itq(ue) si IIvi|ri decurionesq(ue) coloni coloniae|| Civicae Aug(ustae) Brixiae vendere volue[*rint*] . . . .

. . . . [*fu?*]neris c[*ausa?*] . . . | fieri iu[*sserit*] . . . | . . . facito . . . .

Si hosti[5] . . . . . | caeder . . . . . | secun . . . .

7. Lex arae urbanae a. 84/96[6].

Haec area, intra hanc | definitionem cipporum | clausa veribus, et ara, quae | est inferius, dedicata est ab || imp. Caesare Domitiano Aug. | Germanico[7] ex voto suscepto, | quod diu erat neglectum nec | redditum incendiorum | arcendorum causa, || quando urbs per novem[8] dies | arsit Neronianis temporibus. | Hac[9] lege dedicata est, ne cui | liceat intra hos terminos | aedificium exstruere, manere, || negotiari, arborem ponere | aliudve quid serere, | et ut praetor, cui haec regio | sorti obvenerit, sacrum faciat[10] | aliusve quis magistratus || Volcanalibus X. k. Septembres | omnibus annis vitulo robeo | et verre[11] . . r. ac. pre-

1) Martia | c. Iuliae *Tragurinus.* — 2) [*Corporis inscr. Latinarum vol. V supplementum Italicum n. 1273. E tabula marmorea litteris optimis scripta compluribus paginis, quarum unius quinque versus integri, sequentis quinque versuum initia servata sunt; descripsi in museo Brixiano.* Th. M.] — 3) *Haec littera sola e praescriptione superest.* — 4) *Similia sunt in lege Furfonensi v. 8.* — 5) *Agitur de hostiis caedendis; cf. leges Furfonensem v. 15, Narbon. v. 15, Salon. v. 7.* — [6) *C. I. L. 6,115 n. 826; Or. 736. Tituli duo exemplaria videntur prodiisse Romae, alterum in Quirinali ex fundamentis ecclesiae S. Andreae, alterum loco incerto; recte descriptum habemus neutrum.* Th. M.] — 7) *Verba* ab imp. C. D. Aug. *in exemplo prius invento erasa fuerunt.* — 8) *Scilicet cum sexto die incendio, quod accidit a. 64, finis factus esset, mox denuo erupit teste Tacito ann. 15,40.* — 9) et hac *ex. I.* — 10) sacrum faciat *ex. II,* litaturum se sciat *ex. I.* — 11) *Hic finit ex. I; quae sequuntur in ex. II, lacera sunt et parum bene lecta.*

cationibus | infra scriptam aedi . . . k. Sept. | ianist . . . . dari . . . . quaes . . | quod imp. Caesar Domitianus | Aug. Germanicus pont. max. | constituit q . . . . | fieri.

8. Lex rivi incerta[1].

Lex rivi Ul. . . . | Si quis in eo m|ixserit spurciti(am) | fecerit[2], in tem(plum) | Iovis d(omestici?) X[3] I d(ato). De|l(atoris) pars dim(idia) esto[4]. | Nesi L. P. V.[5].

9. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis Romae.

(*Frontinus de aquis urbis Romae c. 94:* dum altius repeto leges de singulis aquis latas[6], quaedam apud veteres aliter observata inveni, apud quos cautum ita fuit:)

Ne quis privatus aliam aquam[7] ducat quam quae ex lacu humum accidit[8].

(haec enim sunt verba legis. — *c. 97:* in iisdem legibus adiectum est ita:)

Ne quis aquam oletato dolo malo, ubi publice saliet; si quis oletarit, sestertiorum X milium multa[9] esto.

Addi potest fragmentum quod servavit Festus in glossa lacera p. 340 sifus (= *tubus) sumptum ex* [le]ge rivalicia *lata* [rogant]e populum Ser. Sulpicio:

[mon]tani paganive si[fis aquam dividunto]: donec eam inter se [diviserint], ... s[10] iudicatio esto.

---

1) *C. I. L. 12,301 n. 2426. E lapide in Savoia prope oppidum Echelles ad flumen Gayer a. 1787 reperto. Wilm. 2730. Mo. Herm. 4,283.* — 2) *Cf. p. 241 l. Luc., infra cap. XV.* — 3) *i. e.* denarium. — 4) *Praemium delationis in titulis sepulcralibus saepius additur; cf. infra cap. XV; Wilm. 298:* qui detulerit, accipere debebit sum(mae) s. s. quartas; *C. I. L. 3, 125, n. 684:* delatori den.cc n. — 5) *Notae quid significent, non liquet.* — 6) aquis latas] *Buecheler,* qui lata *cod.* — 7) aquam] *Buecheler, om. cod.* — 8) *Posteriore tempore ne hoc quidem licebat. In capite mandatorum, quod servavit Frontinus c. 111, sic est:* caducam neminem volo ducere nisi qui meo *(sic cod., non* nostro*)* beneficio aut priorum principum habent. *Cf. supra p. 129 leg. Urson. c. 100.* — 9) milium multa] milia multatum *cod.* — 10) [praetoris *Ursinus; sed cuinam hanc iudicationem lex commiserit, definiri non potest.* Th. M.]

10. Lex metalli Vipascensis[1].

Centesimae argentariae stipulationis. Conductor ea[*rum venditionum quae per*[2] *auctio*]|nem intra fines metalli Vipascensis fient, exceptis iis, quas proc(urator) metallorum iu[*ssu imp(eratoris) faciet, centesimam a vendito*]|re accipito. Conductor ex pretio puteorum, quos proc(urator) metallorum vendet, cen[*tesimam ab emptore*[3] *exigito.*] | Si instituta auctione universaliter omnia addicta fuerint, nihilo minus venditor ce[*ntesimam conductori socio acto*]|rive eius praestare debeto. Conductori socio actorive eius, si volet stipulari a v[*enditore, is promittito. Conductor*] | socius actorve eius [*eius*[4]] quoque summae, quae excepta in auctione erit, centesimam exigito. ∾ [*Qui res sub praecone*] | habuerit, si eas non addixerit et intra dies decem, quam sub praecone fuerint, de condici[*one vendiderit, nihilo minus con*]|ductori socio actorive eius centesimam d(are) d(ebeto). Quod ex hoc capite legis conduct[*ori socio actorive eius debebitur,*] | nisi in triduo proximo quam debere coeptum erit, datum solutum satisve factum erit, du[*plum d(are) d(ebeto).*)]

Scripturae praeconii. Qui praeconium conduxerit,

---

1) *E tabula ahenea a. 1876 in Lusitaniae parte meridionali prope vicum Aljustrel in aerifodinis vetustis nuper denuo apertis reperta (alta 0,82, lata 0,53), effracta a latere dextro ita ut tricenae fere in quovis versu perierint litterae. Tertiam fuisse legis tabulam numerus* III *ostendit in ima tabula positus. Fuit lex fiscalis metallo, quod v. 2 Vipascense appellatur, ab imperatore dicta, qua non solum res metallaria sed in universum quidquid ad vicum territoriumve metàlli, ut v. 37 dicitur, pertinebat tamquam lege colonica ordinabatur. Data videtur circa finem saeculi I p. C. — Tabulae utrumque latus eandem inscriptionem proponit, nisi quod in alterius initio accedunt versus undecim, in fine alterius septem, ut priore exemplo propter causas nescio quas improbato in altera parte alterum incisum esse videatur. Secundae scripturae versus cum pressius scripti sint, prior scriptura quaedam habet deficientia in secunda. Lex in capita divisa est, quibus rubricae praescriptae sunt, numeri non adiecti. — Editiones sunt: Soromenho, la table de bronze d'Aljustrel, Lisbonne 1877. Huebner in Eph. ep. 3,165—189. ZRG. 13,372. Willmanns, Zeitschr. f. Bergrecht 19,2. J. Flach, Paris 1879. — In hac editione ea, quae ex priore scriptura suppleta sunt, lineolis subductis indicavi; cetera supplementa sunt Huebneri, Mo., aliorum.* — 2) *Hueb.:* stipulationum quae ob. *Cf. ZRG. 13, 380.* — 3) *Cf. v. 15—16.* — 4) *om.*

praeconem intra fines praeb[*eto. Pro mercede ab eo qui venditionem*] | X L[1] minoremve fecerit, centesimas duas, ab eo qui maiorem[2] X C fecerit, centesimam exig[*ito. Qui mancipia sub praecone venum*] | dederit, si quinque minoremve numerum vendiderit, capitularium in singula capita [X . . ., *si maiorem numerum vendi*]|derit, in singula capita X III conductori socio actorive eius dare debeto. Si quas [*res proc. metallorum nomine*] fisci ven|det locabitve, iis rebus conductor socius actorve eius praeconem praestare debeto. Q[*ui inventari*]um cuiusque rei vendun|dae nomine proposuerit, conductori socio actorive eius X I d(are) d(ebeto). Puteorum, quos proc(urator) metallorum vendiderit, em|ptor centesimam d(ato) d(ebeto). Quod si in triduo non dederit, duplum d(are) d(ebeto). Conductori socio actorive eius pignus cap*ere*[3] liceto. | Qui mulos mulas asinos asinas caballos equas sub praecone vendiderit in k(apita) sing(ula) X III d(are) d(ebeto). Qui mancipia aliamve quam re[*m sub*] | praeconem subiecerit et intra dies XXX de condicione vendiderit, conductori socio actorive eius [*idem d(are) d(ebeto)*]. |

B a l i n e i f r u e n d i. Conductor balinei sociusve eius omnia sua inpensa balineum, [*quod ita conductum habe*]bit in | pr(idie) k(alendas) Iul(ias) primas omnibus diebus calfacere et praestare debeto a prima luce in horam septim[*am diei mulieribus*] et ab hora octava | in horam secundam noctis viris arbitratu proc(uratoris) qui metallis praeerit. Aquam in [*alveum*[4] *usque ad*] summam ranam[4] hypo|caustis et in labrum ta*m*[5] mulieribus quam viris profluentem recte praestare debeto. Conductor a viris sing(ulis) | aeris semisses et a mulieribus singulis aeris asses exigito. Excipiuntur liberti et servi [*Caes. qui proc(uratori)*] in offi*c*is[6] erunt vel | commoda percipient, item inpuberes et milites. Conductor socius actorve eius [*instrumentum balinei et*] ea omnia quae | ei adsignata erunt integra conductione peracta reddere debeto nisi siqua vetustate c[*orrupta erunt*]. Aena quibus | utetur lavare tergere unguereque adipe e recenti tricensima quaque die recte debeto. [*Si qua necessaria refectio in-*

1) *Aut hic scribendum* C, *aut postea* L. — 2) *Hic incipit exemplum prius.* — 3) cape. — 4) *Partes balinei; cf. Flach p. 42.* — 5) tan. — 6) offiois.

pedi]|[1]erit, quo minus lavare recte possit, eius temporis pro rata pensionem conductor reputare deb[*eto. Praeter*][2] haec et siquid | aliut eiusdem balinei exercendi causa fecerit reputare nihil debebit. Conductori ve[*ndere ligna*] nisi ex recisamini|bus ramorum quae ostili idonea non erunt ne liceto. Si adversus hoc quid fecerit, in sing[*ulas vehes HS*] centenos n(ummos) fisco d(are) d(ebeto). | Si id balineum recte praebitum non erit, tum proc(urator) metallorum multam conductori quo[*ti*]ens recte praebitum non erit usque | ad HS CC dicere liceto. Lignum conductor repositum omni tempore habeto, quo[*d diebus* . . . . . . *satis sit*]. |

S u t r i n i. Qui calciamentorum quid loramentorumve, quae sutores tractare so[*lent, fecerit clavomve cali*]ga|rem fixerit venditaveritve sive quid aliut, quod sutores vendere debent, vendidis[*se intra fines convictus erit, is*] | conductori socio actorive eius duplum d(are) d(ebeto). Conductor clavom ex lege ferraria[*rum vendito. Conductori soci*]o | actorive eius pignus capere liceto. Reficere calciamenta nulli licebit nisi cu[*m sua domine quis curaverit refece*]rit|ve. Conductor omne genus calciamentorum praestare debeto: ni ita fecer[*it unicuique ubi volet emendi*] ius | esto.

T o n s t r i n i. Conductor frui debeto ita, ne alius in v[*ico metalli Vipascensis inve*] | territoris eius tonstrinum quaestus causa faciat. Qui ita tonstrinum fecerit, in sin[*gulos ferramentorum usus* X . .] | conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto) et ea ferramenta commissa conductori sunto. [*Excipiuntur servi*] qui | dominos aut conservos suos curaverint. Circitoribus, quos conductor [*non miserit, tondendi ius ne es*]to. Con|ductori socio actorive eius pignoris captio esto. Qui pignus capientem prohibuerit, i[*n singulas prohi*]bitiones X V d(are) | debeto. Conductor unum pluresve artifices idoneos in portionem recipito. |

T a b e r n a r u m f u l l o n i a r u m. Vestimenta rudia vel recurata nemini m[*ercede polire nisi cui conductor so*]|cius actorve eius locaverit permiseritve liceto. Qui convictus fuerit

---

1) *Ita Flach, Mo.:* Si non per conductorem factum. *Illud praeferendum videtur propter sequens* aliut. — 2) *Hue. et W.:* propter, *relata voce ad v. 25:* Aena *cet., non recte.* — 3) *Cf. v. 40.*

adversus ea qui[*d fecisse, in singulas la*]cinias | X III conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Pignus conductori socio actoriv[*e eius capere liceto*]. |

Scripturae scaurariorum et testariorum. Qui in finibus met[*alli Vipascensis . . . scau*]ri|as argentarias aerarias pulveremve ex scaureis rutramina[*ve*][1] ad mesuram pondu[*sve purgare tundere ure*]re[2] expe|dire frangere cernere lavare volet quive lapicaedinis opus quo quo modo facien[*dum suscipiet, quos ad id*] faciendum | servos mercennariosque mittent, in triduo proxumo profiteantur et solvan[*t X . . . . conductori quo*]que mense | intra pr(idie) k(alendas) quasque: ni ita fecerint, duplum d(are) d(ebento). Qui ex alis locis ubertumbis ae[*ris argentive ru*]tramina in | fines metallorum inferet, in p(ondo) C X I conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Qu[*od ex hoc capite*] legis conduc|tori socio actorive eius debebitur neque ea die, qua die deberi coeptum erit, solu[*tum satisve factum erit*], d(uplum) d(are) d(ebeto). | Conductori socio actorive eius pignus capere liceto et quod eius scauriae pu[3][*rgatum tunsum ustum expeditum frac*]|tum cretum lavatumque erit quive lapides lausiae expeditae in lapicaedi[*nis erunt, commissa ei sunto, nisi quid*]quid debitum erit conductori socio actorive eius solutum erit; ex[*cipiuntur servi et liberti*].[4] | flatorum argentariorum aerariorum qui flaturis dominorum patron[*orumque operam dant.*] |

Ludi magistri. Ludi magistros a proc(uratore) metallorum immunes es[*se placet*]. |

Usurpationes puteorum sive pittaciarium. Qui intra f[*ines metalli Vipascensis puteum locum*]|que putei iuris retinendi causa usurpabit occupabitve e lege metallis dicta, b[*iduo proxumo quod usurpaverit occupa*]verit apud conductorem socium actoremve huiusce vectigalis profiteatu[*r . . . . . .*] |

---

1) ve *om. aes.* — 2) *Plin. n. h. 33,4,69:* Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur. *Cf. Flach p. 53.* — 3) *Hic finit exemplum secundum.* — 4) *Cf. v. 39.*

CAPUT II.

MANCIPATIONES.

1. Mancipatio fiduciae causa (Saec. I—II p. C.)[1].

Dama L. Titi ser(vus) fundum Baianum, qui est in agro, qui | Veneriensis vocatur, pago Olbensi, uti optumus maxumusq(ue) esset, HS n(ummo) I et hominem Midam HS n(ummo) I fidi fiduciae causa man|cipio accepit ab L. Baianio, libripend*e*[2] —, antest(ato) —[3]. Adfines *f*undo[4] | dixit L. Baianius L. Titium et C. Seium et populum et si quos dicere oportet. |

Pactum comventum factum est inter Damam L. Titi ser(vum) et L. Baian(ium): | quam pecuniam L. [*Titius L.*[5]] Baia*ni*o[6] dedit dederit, credidit crediderit, ex|pensumve tulit tulerit, sive quid pro eo promisit promiserit, | spopondit [*spoponderit*[5]], fideve quid sua esse iussit iusserit, usque eo is fundus | eaque mancipia fiduci*ae*[7] essent, donec ea omnis pecunia fides|ve persoluta[8] L. Titi soluta liberataque esset; si pecunia sua qua-|que die L. Titio h(eredi)ve eius data soluta non esset, tum uti eum | fundum eaque mancipia, sive quae mancipia ex is vellet L. Titi|us h(eres)ve eius vellet, ubi et quo die vellet, pecunia praesenti | venderet. Mancipio pluris HS n(ummo) I invitus ne daret, neve sa|tis secundum mancipium daret, neve ut in ea verba, quae in ver|ba satis s(ecundum) m(ancipium) dari solet, repromitteret, neve simplam neve | [*duplam*] ...

---

1) *C. I. L. 2,700 n. 5042. E tabula ahenea (a. 0,156 m., l. 0,26 m.), in Hispania a. 1867 ad ostia Baetis fluminis reperta, nunc Sevillae iure privato servata. Ediderunt eam cum commentario: Degenkolb, ZRG. 9,117. 407. Krüger, krit. Versuche, p. 41—58. Rud. ZRG. 11,52. Saeculo I propter formam litterarum tabulam adtribuit Hue., dubitantibus Krue. et Mo. Cum partem tantum instrumenti tabula exhibeat, altera adiuncta fuerit necesse est, sed neque diptychi pars est tabula, deest enim scriptura exterior, neque negotium de quo agitur unquam vere contractum est: videtur formula tantum fuisse, secundum quam talia negotia concipienda essent, ut docuit Rud. p. 76.* — 2) libripendl. — 3) *Nomina libripendis et antestati omissa sunt, quia forma tantum contrahendi, non verus contractus fuit. Cf. p. 253 lit. b, v. 11.12.* — 4) ad fines eundo. — 5) *om.* — 6) Baiano. — 7) fiducia. — 8) *Transpositis verbis legendum esse censet Deg.* pecunia persoluta fidesve. [*Si quid mutandum est, delendum* persoluta, *ut iungantur* pecunia soluta, fides liberata. Th. M.]

2. Mancipationes donationis causa.

a. Donatio Fl. Artemidori. (Saec. II p. C.)[1].

D(is) m(anibus) | M. Herenni | Proti; v(ixit) a(nnos) XXII | m(enses) II d(ies) V. Fecerunt parentes || M. Herennius Agricola et | Herennia Lacena filio. |

Chirographum: Ollaria n(umero) IIII, | cineraria n(umero) IIII, intrantibus par|te laeva, que sunt in monumento || T. Flavi Artemidori, quod est via | Salaria in agro Volusi Basilid*is*[2] | ientibus ab urbe parte sinistra, do|nationis causa mancipio accepit | M. Herennius Agricola de T. Flavio || Artemidoro HS n(ummo) I, libripende M. Herennio Iusto; antestatus est Ti. | Iulium Erotem, inque vacuam possessionem earum ollarum | et cinerariorum T. Flavius Arte|midorus Herennio Agricole ire aut mittere ossaque inferre per|misit, sacrumque quotiens face|re vellit Herennius Agricola | heredesve eius, permisit, clavisve eius monumenti potestatem factu|rum se dixit, dolumque malum | huic rei abesse afuturumque | *es*se[3]. Haec recte dare fieri praestari|que stipulatus est M. Herennius | Agricola, spepondit T. Flavius | Artemidorus.

Act(um) XVIII. k. Ianuar. || C. Calpurnio Flacco, L. Trebio | Germano cos.[4]

b. Donatio Statiae Irenes. (252 p. C.)[5]

Monumentum, quot est via triumphale | inter miliarum secundum et tertium | euntibus ab urbe parte laeva, in clivo | Cinnae, et est in agro Aureli Primiani || fictoris pontificum cc. vv.[6] et appella|tur Terentianorum, iuxta monumentum | Claudi quondam Proculi et si qui ali atfine|s sunt et qua quemque tangit et populum, | Statia Irene, *i*us[7] liberorum habens, M. Licinio || Timotheo donationis mancipationisque cau|sa HS n(ummo)

---

1) *C. I. L. 6,2,1360 n. 10241. E cippo marmoreo, qui prope Romam repertus postea in Angliam translatus est. Or. 4358, Wi. 310, cf. Huschke, Syntr. don. p. 7.* — 2) Basilides. — 3) se. — 4) *Consules Hadriani temporibus adscripsit Borghesius opp. 3 p. 386.* — 5) *C. I. L. 6,2,1363 n. 10247. E tabula marmorea, quae Romae a. 1554 effossa postea periit. Huschke, Syntr. don. 7, Wi. 311, cf. Brunner, ad leg. Cinciam, c. 14.* — 6) *i. e.* clarissimorum virorum. — 7) Stati Airenelus.

I[1] mancipio dedit, libripende Claudio | Dativo, an*tes*tato[2] Cornelio Victore; inque va*cuam*[3] possessionem monumenti s(upra) s(cripti) cessit, | et ad id monumentum itum aditum ambitum a||quae[4] haustum, coronare, vesci, mortuum mort|uas mortuosve ossa inferre uti liceat.

Quot | mihi Licinnio Timotheo tu Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens) | monumentum s(upra) s(criptum) S-S- n(ummo) *I*[1] mancipio dedisti, | de ea re dolum abesse afuturumque esse || a te, herede tuo et ab his omnibus, ad quos ea res pertinebit, haec sic recte dari fie|ri praestarique stipulatus est Licinius Ti|moteus, spopondit Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens).

Ac|tum pr. kal. Aug. impp. dd. n̄n̄. Gallo Aug. II̅. || et Volusiano Aug. coss.

Isdem coss. eadem | die Statia Irene i(us) lib(erorum) h(abens), donationi monumenti | s(upra) s(cripti) sicut supra scriptum est, consenis, sub|scripsi . . . et atsignavi. ∾ Actum . . . .

c. Donatio Iuliae Monimes (Saec. II—III p. C.)[5].

Locus[6], sive is ager | est, qui est via Appia inter | miliarum secundum et III | euntibus ab Roma e parte dexteriori, || in agro Curtiano Talarchiano in | praedis Iuliaes Monimes et sociorum, | locus[6], in quo aedificata est schola sub por(ticu) | consacrata Silvano et collegio eius sodalic(i), | mancipio acceperunt immunes et curator || et pleps universa collegi eius de Iulia Monime et | socis eius sestertio nummo uno donationis | causa, tutore C. Memio Orione Iuliaes Monimes, | et ad eum locum itum actum aditum ambitum | sa*cr*ificia[7] facere vesci epulari ita lic*e*at[8], || quandiu is collegius steterit; quod si aliter | factum fuerit, quod ad collegium pertinet | [*Si*]lvani, is locus sacratus restituetur | . . . . [*s*]ibi sine ulla controversia. Haec | . . . ti sunt.

d. Donatio Flavii Syntrophi (Saec. II—III p. C.)[9].

T. Flavius Syntrophus, priusquam hortulos Epagathianos

---

1) N. L. *traditur.* — 2) antetestato. — 3) vacua cuam. — 4) adque. — 5) *C. I. L. 6,2,1355 n. 10231. E cippo Romae reperto a. 1773. Or. 4947.* — 6) *Scribendum initio fuisse* locum *idemque vocabulum omittendum versu 7, adnotat Mo. C. I. L. l. l.* — 7) sagrificia. — 8) liclat. — 9) *C. I. L. 6,2,1359 n. 10239. E lapide, cuius exigua tantum pars Romae ad-*

Dadu[*chianos .. 10 .. ianosque*] | cum aedificio et vineis maceria clusis, ita uti instructi sunt, qui sunt via Labi[*cana inter miliarium II et III*] | euntibus ab urbe parte laeva ad viam, Aithale liberto suo mancipio daret, test[*atus est se in hanc condi*]|cionem mancipare, ut infra scriptum est[1]:

Si tibi hortos Epagathianos Dad[*uchianos .. 10 .. ianosque,*] | q(uibus) d(e) a(gitur), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mancipio dedero vacuamque possessionem tradidero, tum per te no[*n fieri factumve iri neque*] per | heredem tuum, eumve ad quem ea res q(ua) d(e) a(gitur) pertinet pertinebit, quominus ii ho[*rti aedificiumve sit com*]|mune tibi cum conlibertis tuis utriusque sexus, qui a me testamento codicillisv[*e honorati erunt, cumque is fru*]|aris, parique portione inter eos[2] reditum eius custodiatis ita, ut die parentali [*meo, item XI. (?) k. Apr. die viola*]tionis[3], item XII k. Iunias die rosationis[3], item III k. Ianuar. die natali meo, cu[*m mortuus ero, tum ut*] | quisque vestrum vivet, quive ex vobis geniti erunt, aut a quo vestrum quis ma[*numissus erit, ad quem unum*] | pluresve portio similiter huius loci aedificiive pertinebit, id ex formula su[*pra scripta dividatis; et si quis*] | ibi inhabitare voluerit ex communi omnium consensu maiorisve partis [*eorum qui vivent, id ei liceat*]; | quae autem membra aedificii vacabunt, in reditu sint ita, ut huic volunta[*ti parentes, deducta summa*] | impensae et quod ad tutelam aedifici opus erit, quod reliquom erit, inter v[*os dividatis; et sic horti cum aedi*]|ficis instrumentoque omni, quod die mortis meae ibi habuero, usui vestro [*deserviant, quamdiu vivetis*]. | Quive ex vobis novissimus morietur, eodem modo testamento suo [*caveat, ut horti s(upra) s(cripti) per eos q(ui) s(upra)*

---

huc exstat, duo vero apographa saeculi XVII, quorum alterum a Ritschelio Romae in bibl. Vallicellina repertum ab Hu. (Fl. Syntrophi instrum. donat. 1838) editum est, alterius (a Z. Castellino descripti) a Mo. in bibl. Parisina reperti varia lectio edita est Leipz. Ber. 1,288, unde Or. 7,321, Wi. 313. Tabula iam saec. XVII mutila erat, ut in apographis desint litterae finales omnium versuum 20—40. Supplementa sunt Huschkii passim emendata a Mo. Quattuor capita, quae distinxi, in apographo Vallic. distincta sunt magnis interpositis virgulis, quae in Cast. desunt.

1) *Hu. p. 22 recte monet, non simplicem donationem hanc esse, ut superiores, sed potius dationem ob causam ut in D. 39,5,5.6.* — 3) vos *mavult Mo.* — 3) *i. e.* die violarum — rosarum.

s(cripti) s(unt), quive] | ex iis prognati erint, aequaliter in familiam nominis mei permanea[*nt, eodemque semper iure sint. Et*] | ab hac re promissioneque dolus malus cuius vestrum, de quibus agitur, [*absit. Si adversus ea f(actum) erit, q(uanti) e(a) r(es) e(rit),*] | tantam pecuniam dari, et amplius poenae nomine HS L m(ilia) n(ummum), stipulatu[*s est T. Flavius Syntrophus,*] | spopondit T. Flavius Aithales libertus.

Tum hortulos cum aedificio e[*t vineis maceria clusis, ita ut*] | empti sunt et quae postea iis accesserunt, mancipio accepit T. Flavius Aitha[*les de T. Flavio Syntropho HS n(umm)o I,*] | libripende Ti. Claudio Phileto.

Antestatus est T. Flavium Theopom[*pum; et in vacuam possessionem horto*]|rum, qui s(upra) s(cripti) s(unt), ex causa supra scripta ire aut mittere iussit T. Flavius Sy[*ntrophus T. Flavium Aithalem, seque*] | inde excessisse desisseque possidere[1] dixit, salva volu[*ntate si qua ossa ex lege ante dicta*] | hortis inferri consacrarive voluerit.

Actum III . . . s M[*artias? . . . . cos.*]. — | M. Clodi Saturnini, A. Cascelli Doryphori, T. Flavi Pii, T. St. . . . ., | ∾ Ti. Claudi Phile[*ti*].

e. Aliae donationes.

1.[2] — Hoc monimentu(m) L. Titurius Sabinus se viv|o donavit L. Salvio Symphoro mancu|pavitque sestertio nummo uno.

2.[3] D(is) M(anibus) Sex. Iulio Stratonico amico optimo M. Aur. Fortunatus | et M. Aur. Alexander daede|runt donaveruntque, cui | et fruendum mancipatio|nem[4] fecerunt SS n(ummo) I *cet.*

3.[5] Cosmus, aedituus matris d[*eum . . . .*] | Antiocho sacerdote annis XII, eiusd[*em rogatu*] | ab imp. Augusto gratis manumissus, ol[*las . . quae*] | supra sunt, HS n. I donationis causa mancip[*avit*].

4.[6] Hoc monumentum sive | sepulchrum cum aria sua | T. Fuficius Felix | de Iulia Rufina donationis | causa mancipio ac-

1) possidereque. — 2) *Romae. Or. 4567; Wi. 266.* — 3) *Romae. C. I. L. 6,3,20278. Or. 4571.* — 4) *intellege* mancipatione. — 5) *Romae. C. I. L. 6,1,611 n. 2211; Or. 2984.* — 6) *Romae. C. I. L. 6,2,10240. Fabretti, inscr. 50,283.*

cepit | HS. n. uno, quod comparavit | Fuficiae Ampliatae | coniugi karissimae *cet.*

5.[1] C. Avilio Lescho | Ti. Claudius Buccio | columbaria IIII, oll(aria) VIII se vivo a solo ad | fastigium mancipio | dedit. |

6.[2] .... HS. L m.n. arcae eorum[3] [*intulit*] | excepta stipulatione, ut ex usuris .. m II[4] s(ummae) s(upra) *s(criptae)*[5] | quodannis idibus Iunis natali suo in [*c*]onventu inter praesentes hora II usque ad asse dividatur, deducta ornatione statuae HS C n(ummis). Quodsi ita | factum non erit, tunc ea HS. L m. n. dari rei p(ublicae) Ostiens(ium) sub eadem condicionem stipulatus est *cet.*

CAPUT III.

EMPTIONES[6].

1. Emptio pueri a. 142 p. C.[7]

I,1. Dasius Breucus emit mancipioque accepit | puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine | est, n(atione) Grecum, apo-

---

1) Romae. *C. I. L. 6,1575 n. 12905; Or. 4544.* — 2) *C. I. L. 14,80 n. 431 Ostiae; principium deficit. — Similis est titulus Ostiensis alius l. l. p. 68 n. 367, in quo legitur* ... excepta stipulatione [*ut*] ex usuris semissibus et m. II s. s. s. quodannis idib(us) Martis natali suo inter praesentes hora II usque ad asse dividiatur, deducta ornatione statue, et familiae Augustal(ium) HS C n.; quotsi ita factum non erit, tum ea HS XL m. n. dari rei p. Ost. sub eadem condicione qua s(upra) s(criptum) est. — 3) *Scil. Augustalium Ostiensium.* — 4) *Haec non intelleguntur, sed redeunt fere in titulo citato supra nota 2.* — 5) s. s.; *tertium* s *omissum est.* — 6) *Cautio haec et undecim alia instrumenta infra relata sumpta sunt e tabellis ceratis in formam triptychorum conscriptis, in metallis aurariis Transsilvanicis prope oppidum Verespatak inde ab a. 1786 usque 1855 repertis. De forma eorum diptychis aeneis supra p. 231 (n. 6) descriptis simillima pauca addam. Ligneae nimirum adhibebantur in privatis negotiis tabulae, tenuissima cera inductae, cui scriptura stilo incidebatur. Quae ne laederetur, ita coniungebantur tabulae, ut sex fierent paginae, quarum quattuor interiores inscriberentur, binae exteriores, cera non inductae, pro operculo scripturam interiorem tuerentur. Cf. tabulam p. 257.258. Magnitudine diptychis aeneis pares fere erant, longae m. 0,14—16, latae m. 0,06—0,13. Perforatae ut diptycha filo linteo colligabantur, obsignatio autem ita perficiebatur, ut pagina secunda et tertia interiorem scripturam continerent signis clausam, quarta cum signa et signatorem nomina tum initium exteriorie exempli, quinta eius finem. — Plus XL tabellae repertae sunt, integra triptycha*

Tab. I antica.

Dasius Breucus emit mancipioque accepit
puerum Apolaustum sive is quo alio nomine
est, n. Grecum, apocatum pro uncis duabus
X DC de Bellico Alexandri, f. r. M. Vibio Longo.
Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque
solutum, erronem fugitium caducum non esse
prestari: et si quis eum puerum, q. d. a.,
partenve quam quis ex eo evicerit, q. m.
emptorem s. s., eunve ad q. ea res pertinebit,
uti frui habere possidereq. recte liceat,
tunc quantum id erit, quod ita ex eo evic-
tum fuerit,

Tab. I postica.

duplam
t. p. p. r. d. f. r. Dasius Breucus, d. f. p.
Bellicus Alexandri. Id . . fide sua esse
iussit Vibius Longus.

Proque eo puero, q. s. s est, pretium
eius X DC accepisse et habere se dixit
Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco.

Act. kanab. leg. XIII g. XVII kal. Iunias
Rufino et Quadrato cos.

Tab. II antica.

Dassius Breucus . . . .
cipioque accepit . .
Apalaustum, sive is quo alio
nomine est, n. Grecum, a . .
citatum pro uncis duabus
X DC de Bellico Alexandri.
f. r. M. Vibio Longo
Eu . . . . . um sanum traditum
. . . . furtis noxaque so-
. . . . m, erronem fugiti-
vum kaducum non esse
praestari; et si quis eum pu-
erum, q. d. a., partemve
quam quis ex eo evicerit,

Linum cum signis.

Appi Procli vet.
leg. XIII g.
Antoni Celeris
Iul. Viatoris
Ulp. Severi-
ni
L. Firmi Primiti-
vi
M. Vibi Longi
fideiussor.
Bellici Alexan-
dri vendit.

Tab. II postica.

quominus emptorem s. s. eumve, ad quem ea res pertinebit, uti frui habere possidereque recte liceat; tum quantum id erit, quod ita ex eo evictum fuerit, tantam pecuniam duplam probam recte f. r. Dassius Breuci, d. f. p. Bellicus Alexandri. Idem fide sua esse iussit M. Vibius Longus.

Proque eo puero, qui s. s. . . . . etiam X DC accepisse et habere se dixit Bellicus Alexand . . ab Dassio Breuci.

Tab. III antica.

Tab. III postica.

catum[1] pro uncis duabus | X DC de Bellico Alexandri, f(ide) r(ogato) M. Vibio Longo. || Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque | solutum, erronem, fugitium[2], caducum non esse, | prestari, et si quis eum puerum q(uo) d(e) a(gitur) | partenve[3] quam quis ex eo evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum), eunve ad q(uem) ea res pertinebit, || uti frui habere possidereq(ue) recte liceat, | tunc quantum id erit, quod ita ex eo evic|tum fuerit, || t(antam) p(ecuniam) duplam p(robam) r(ecte) II, 1.
d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius Breucus, d(ari) f(ide) p(romisit) | Bellicus Alexandri, id[*em*] fide sua esse | iussit Vibius Longus; | proque eo puero, q(ui) s(upra) s(criptus) est, pretium || eius X DC accepisse et habere se dixit | Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco. |

Act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII g(eminae), XVII kal. Iunias | Rufino et Quadrato cos.

(Signatores septem v. p. 258.[4])

2. Emptio puellae a. 139 p. C.[5]

Maximus Batonis puellam nomine | Passiam, sive ea quo I, 1.

IV, ceterorum nonnisi tabulae singulares valdeque mutilae, ita ut multarum argumentum dubium sit. Servantur pleraeque Pestini in museo nationali. Scriptae sunt omnes litteris cursivis lectu tam difficilibus, ut a. 1840 demum primum explicandi et edendi periculum faceret F. Massmann (libellus aurarius). Post eum alii alias ediderunt, omnes Mo. in C. I. L. 3,921—959, adiutus a Zangemeistero. Habemus nunc viginti quinque cautionum reliquias, quarum duodecim admodum mutilas omisi. Scriptae sunt ab anno 131 p. C. usque ad annum 167 (initium belli Marcomanici), pleraeque in vico Alburno maiore, prope quem repertae sunt, nonnullae in vicis vicinis, una in canabis vel in castris legionis XIII gem., quae postea facta sunt municipium Apulum (Mo. p. 182). Ad ius Romanum pertinent omnes, sed qui contrahunt magna ex parte peregrini .sunt ex gente Dalmatica Pirustarum (cf. Caes. b. g. 5,1), quos ex aurifodinis Dalmaticis in Dacicas a Traiano imp. deductos esse verisimile est (Mo. p. 214). — 6) *C. I. L. 3,941. Repraesentavi aliquatenus triptychon hoc p. 257.258.*

1) *i. e.* apochatum, *ut infra n. 3 v. 3. Mo. intellegit eum, de cuius pretio is, qui eum olim vendiderat venditori apocham dedit.* — 2) *Ext.* fugitivum. — 3) *Ext.* partemve. — 4) *Inter signatores sunt ipse venditor eiusque fideiussor, ita ut quinque tantum reliqui haberi possint testes. Idem est in ceteris triptychis, nisi quod in VII,1 praeter debitorem duo tantum testes adsunt, et in V,2 tres vel quattuor praeter debitorem fideiussoremque. Qua de re v. Mo. p. 922. Bruns, d. sieben Zeugen d. röm. Rechts.* — 5) *C. I. L. 3,937. E tript. Transs. tab. I et II; periit III.*

alio nomine est, an|norum circiter p(lus) m(inus) sex, empta sportellaria[1], emit mancipioque accepit | de Dasio Verzonis, Pirusta ex Kavieretio, || X ducentis quinque. ∾ | Iam[2] puellam sanam esse, a[3] furtis noxisque[4] solutam, fugitium[5] erronem non esse, | praestari: quot si quis *ea*m[6] puellam, partemve quam ex eo[7] quis evicerit, || quominus Maximum Batonis, quo|ve ea res pertinebit, habere possi|dereque recte liceat, tum quanti | ea puella empta est, [*tan*]tam[8] pecuni*a*m[9] || et alterum tantum dari, fide rogavit | Maximus Batonis, fide promisit Dasius | Verzonis, Pirusta ex Kavieret*io*[10]; | proque ea puella, quae s(upra) s(cripta) est, X ducen||tos quinque accepisse et habere | se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis. |

Actum Karto XVI k. Apriles, | Tito Aelio Caesare Antonino Pio II et Bruttio | Praesente II cos. ||

(Nomina signatorum:) Maximi Veneti principis. Masuri Messi dec(urionis). Anneses Andunocnetis. Plani Verzonis Sclaietis. Liccai Epicadi Marciniesi. Epicadi Plarentis, qui et Mico. Dasi Verzonis ipsius venditoris.

3. Emptio ancillae a. 160 p. C.[11]

Cl(audius) Iulianus mil(es) leg(ionis) XIII g(eminae) Ɔ[12] Cl. Mari, emit mancipio|que accepit mulierem nomine Theudotem, sive ea | quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam pro uncis | duabus X quadringentis viginti de[13] Cl. Phileto || f(ide) a(ccepto) Alexandro Antipatri. | Eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto), et si | quis eam mulierem, q(ua) d(e) agitur), partemve quam quis ex ea | quid evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum) eumve, at[14] quem | ea res pertinebit, uti frui habere possidereque recte || liceat, tunc quan-

---

1) *Vox ignota. Mo. puellam intellegit non suo pretio emptam, sed in emptione matris sportulae causa quasi munusculum adiectam.* — 2) *Ext.* eam. — 3) *Ext. om.* — 4) *Ext.* noxaque. — 5) *Ext.* fugitivam. — 6) em *int.*, eam *ext.* — 7) *Sic etiam ext., certe quia generali contractuum forma utebantur, in qua scriptum erat:* hominem partemve ex eo. *Mo. p. 923; eodem modo explicari poterit vocabulum* fugitium *v. 7.* — 8) tam. — 9) pecunim. — 10) Kaviereti. — 11) *E tript. Transsilv. integro. C. I. L. 3, 959. Emendationes quasdam, tabella ab Hirschfeldio collata, ed. Mo. Eph. ep. 2,467.* — 12) *i. e.* centuria. — 13) *Int.* de de, *ext.* de. — 14) *Ext.* ad.

tum id erit, quot ita ex ea quit[1] | evictum ablatunve fuerit, sive quot ita licitum | non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit) | Cl. Iulianus mil(es) s(upra) s(criptus), d(ari) f(ide) p(romisit) Cl. Philetus. | Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri. || Inque ea(m) mulierem, quae s(upra) s(cripta) est, pretium eius X CCCCXX | accepisse et habere se dixit Cl. Philetus a Claudio | Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto). |

Act(um) canab(is) leg(ionis) XIII g(eminae) IIII nonas Octobres Bradua | et Varo cos.

(Nom. sign.:) Val(eri) Valentis *leg.*[2] XIII g(em.). Cn. Vari A . ae. Ael(i) Dionysi vet(erani) leg(ionis). Paulini s . . . ris. Iul(i) Victorini. Αλεξανδρus Αντιπατρι σεκοδο αυκτωρ σεγναι[3]. Cl. Phileti venditoris ibsius.

4. Emptio domus a. 159 p. C.[4]

Andueia Batonis emit manci[pioque accepit] | domus partem dimidiam, interantibus partem [dex]|tram, que est Alb(urno) maiori vico Pirustar[um in]t[er] ad[fines Platorem Accep]tianum et Ingenum Callisti[5] X trecentis de Veturi[o Valente.] || Eam domus partem dimidiam[6], q(ua) d(e) a(gitur), cum su[is s]aepibus, sae|pimentis, finibus, aditibus, claustris, fienestris, ita uti | clao fixsa et optima maximaque est[7], h(abere) r(ecte) l(iceat); [e]t si quis eam domum partemve quam quis [e]x [ea] | evicerit q(uo) m(inus) Andueia Batonis e(ive), a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), h(abere) p(ossidere) || u(suque) c(apere)[8] r(ecte) l(iceat); qu[o]d ita licitum n[o]n erit[9], t(antam) | p(ecuniam) r(ecte) d(ari), f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis,[10] fide promisit | Veturius Valens. Proque ea do[mu partem | dim]idiam[11] pretium X CCC Vetur[ius V]ales[12] || a[b A]n[du]ei[a Ba]tonis acce-

---

1) *Ext. om. recte.* — 2) g *tabula.* — 3) *i. e.* Alexander Antipatri secundus auctor signavi. *D. 21,2,4 pr.:* fideiussorem, — quem vulgo auctorem secundum vocant. — 4) *C. I. L. 3,944. E tript. Transs. integro. Repetivi, ut semper, exemplum interius; cum vero exemplum exterius melius servatum sit, supplementa inde deprompta litteris rectis expressi uncis quadratis inclusa.* — 5) *Extr. addit:* filium et si qui ali adfines sunt et viam publicam. — 6) *Ext.* eam domum. — 7) *Ext. ins.:* Andueia Batonis. — 8) *Ext.* usuque capere. — 9) *Ext. ins.* tum quantum id erit qu[*od ita habere possidere licitum non erit*]. — 10) *Ext. ins.* dari. — 11) *Ext.* proque ea [*do*]mu dimidia. — 12) *Ext.* [*Va*]lens.

piss[e et] ab[ere se dixit.] | Convenitq(ue) int[e]r eos, [uti] Veturius Va[lens pro ea] | domo tributa usque ad recensum dep[e]n[dat]. |

Act(um) Alb(urno) maiori prid. nonas Maias || Qui[n]tillo et Prisco cos. *(Nom. sign.:)* L. Vasidius V[*i*]ctor sig(navit). T. Fl. Felicis. M. Lucani Melioris. Platoris Carpi. T. Aureli Prisci. Batonis Annaei. Veturi Valentis venditoris.

5. Emptio areae scalis sepulcri faciendis a. 211 p. C.[1]

P. Aelius Chrestus et Cornelia Paula | hoc scalare adplicitum huic sepulchro | quod[2] emerunt a fisco, agente Agathonico | proc(uratore) Augustorum nostrorum, quod habet || scriptura infra scripta.

Gentiano et Basso cons. VII kal. April. | Martialis Augg. lib(ertus) prox(imus) tab(ulariorum)[3] scripsi me | accepisse ab Ael(io) Chresto pro podismo stru|ctionis scalaris, quod est via Ostiensi || parte leva inter mil(iaria) I et II, quod conductum | habet Sulpicianus ex bonis Aeliorum Onesi|mi et Fortis[4], in praedis Amarantianis secun|dum renuntiationem mensor(um) pro are(a) ped(um) . . n(ummos) C.[5]

6. Emptio praedii a. 153/54.[6]

[L_ις´ αὐτοκρ]άτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς, Φαρμουθὶ λ. | [. . . . ἐπὶ τῆς Θ]ηβαΐδος [τ]οῦ περὶ Ἐλεφαντίνην νομοῦ, ἐπὶ Ῥουφίλλου Νίγρου ἀγορανόμου.

[Anno XVI] imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Pharmuthi XXX .. [in] Thebaide, nomi Elephantine, sub Rufillo Nigri f. aedile.

---

1) [*Prope Romam. — Ad apographum saec. XV Orell. 4570; C. I. L. 6,2,1355 n. 10233.* Th. M.] — 2) quod *abundat.* — 3) *Scilicet cum vendit fiscus, venditionem ipsam perficit procurator puta praediorum Amarantianorum, pecunia solvitur proximo tabulariorum.* — 4) *Hi fortasse domini fuerunt praediorum antequam fisci facta sunt.* — 5) *Quod traditur* pedes . n . c *sic fere emendandum* ped(um) L s(estertios) n(ummos) C. — [6) *E papyro Aegyptiaca in insula Elephantine reperta quam edidit cum tabula Letronne Notices et extraits des manuscrits de la bibl. imp. 18,2 n. 17 pl. XXI; quaedam correxit K. Wessely, Wiener Studien 7 (1885) p. 70 sq., plura qui nostra causa instrumentum ad tabulam recognovit U. Wilcken.* Th. M.]

Ἀπέδετο | [Περισπαριοῦ] μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης τῆς μητροπόλεως κληρονόμος | [. . . .] ερ . . . . τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς Πάριδος ὡ(ς) (?) L κγ μέσος λευκόχ(ρους) οὐλῇ || [. . . . . . τ]ὸ ὑπάρχον αὐτῷ μέρος ἡμίσου κελλ(ῶν) δύο, οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλεφαντίνης | [ἐπ' ἀμφόδου] Ἕρμωνος, ἀκολούθως τῇ ἐπενεχθείσῃ αὐτοῦ κατὰ χειρόγραφον διαιρέσει, γενομέ||[νῃ τῷ ἐνεστ(ῶτι)] μηνὶ Φαρμοῦθί — γείτονες τῆς ὅλης οἰκίας· νότου οἰκία Ταχόμτα Ἕρμωνος, βορρᾶ | [. . . . .] λιβὸς τόπος καλούμενος Φανκαλα . . . ις, ἀπηλιώτη οἰκία Πετορζμήθου Ζμεν | [. . . . . ἢ] οἳ ἐὰν (*sic*) ὦσιν γείτονες πάντοθεν, καθὼς ὑπηγόρευσεν ὁ ἀποδόμενος — ἐφ' ᾗ || [. . . . .] τὴν συνπεφωνημένην τιμὴν ἀργ(υρίου) Σεβαστῶν νομίσματος δραχμῶν | [εἴκοσι ὀκτὼ] 3 κη, ἃς καὶ ἀπέσχεν παρὰ τῆς πριαμένης διὰ χειρὸς ἐξ' οἴκου. — Ἐπρίατο Θινσεν||[πῶς Σαραπαμμ]ῶνος μητρὸς Θινσενπῶτος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς Ἐλεφαντίνης, μετὰ κυρίου οὐπα . . . . . . [τ]οῦ ἑαυτῆς κατὰ πατέρα ἀδελφοῦ Παχνοῦμις Σαραπαμμῶνος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς | [Ἐλεφαντίνης.] προπωλητὴς καὶ βεβαιωτὴς τῶν κατὰ τὴν ὠνὴν ταύτην πάντων παρίσ||[σταται ὁ ἀπ]οδόμενος, ὃν ἐδέξατο Θινσενπὼς Σαραπαμμῶνος ἡ πριαμένη, ἣ καὶ ἀνέ-| [δω]κεν τὴν γενομένην κατὰ χειρόγραφον διαίρεσιν.

Vendidit [*Perispariu*], *matris Tanapotis, ex Elephantine metropoli, heres . . . . . . defuncti patris sui Paridis, annorum circiter (?) XXIII, mediae staturae, albus colore, cicatrice . . ., partem suam dimidiam cellarum duarum, quae sunt in media regione Elephantines* [*in via*] *Hermonis, secundum inlatam suam ad chirographum divisionem, quae facta est* [*praesenti*] *mense Pharmuthi. Vicini totius casae: meridie casa Tachomta Hermonis, septentrione . . . ., occasu locus dictus Phancala . . . . is, oriente casa Petorzmethu Zmen . . . .* [*vel*] *si qui circumquaque adfines sunt, ut explicavit venditor. Pro qua e*[*mptor solvit*] *pretium de quo convenit argenti Augustorum nummos drachmas* [*duodetriginta*] = *XXVIII, quas et habuit ab emptrice de manu ex arca. Emit Thinsen*[*pos Sarapamm*]*onis, matris Thinsenpotis, ex eadem Elephantine, cum tutore . . . ., suo patrueli fratre Pachnumis Sarapammonis. Fideiussor et confirmator eorum quae ad emptionem hanc pertinent omnium procedit venditor, quem accepit Thinsenpos Sarapammonis emptrix, quae etiam reddidit factam ad chirographum divisionem.*

Περισπαριοῦ μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ Ἐλεφαντίνης | [ὁ π]ρογεγραμμένος τίθιμαι τὴν προκιμένην ὠνὴν τοῦ ὑπάρχοντός μοι μέρος ἡμύσους κελλῶν δύο οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλε-| [φα]ντίνης καὶ ἀπέχω τὴν τειμὴν τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχ(μὰς) [εἴ]κοσι ὀκτὼ διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου καὶ βεβαιώσω καθὼς πρόκιται. Κοΐντος Κ . . . . ιος ἔγραψα ὑπὲρ | [αὐτο]ῦ μὴ εἰδότος γράμματα |_ ις´ αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀντωνείνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Φαρμουθὶ λ.

Θινσμεμπῶς *(sic)* Σαρα||[παμμ]ῶνος μητρὸς Θισμεμπῶτος *(sic)* ἡ προγεγραμμένη μετὰ κυρ[ί]ου τοῦ ὁμοπατρίου μ[ο]υ ἀδελφοῦ Παχνοῦβις Σέραπαμ||[μῶ]νος ἐώνημαι καθὼς πρόκειται. Σωκράτης Ἀμμωνίου ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἐρωτηθεὶς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι||[αὐ]-τὴν γράμματα.

Ἑρμογένης Καικιλίου μισθωτὴς εἴδους ἐγκυκλίου καὶ ὑποκειμένων βασιλικῇ γραμματείᾳ | [καὶ] Ἀμμώνιος Σωκράτους κληρονόμος τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς κοινωνοῦ μου γεναμένου | [Θ]ινσεμπῶτι Σερωπίωνος χα(ίρειν). Ἔσχαμεν παρὰ σοῦ τὸ γεινόμενον τέλος τῆς προκειμένης ὠνῆς. |_ ιζ´ || [αὐ]τοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλιου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Θῶτ ις.

Ἀμμῶνις συνεπίσθην.

Perispariu, matris Tanapotis, ex Elephantine, supra scriptus trado propositam emptionem partis quae mea est dimidiae cellarum duarum quae sunt in media regione Elephantines et habeo pretium drachmarum argenti duodeviginti de manu ex arca et firmabo sicut proponitur. Quintus C . . ius scripsi pro eo litteras nesciente anno XVI imp. Caes. T. Aelii Antonini Aug. Pii Pharmuthi XXX.

Thinsmempos Sarapammonis, matris Thismempotis, supra scripta cum tutore fratre consanguineo meo Pachnubis Serapammonis emi sicut proponitur. Socrates Ammoni scripsi pro ea propterea quod litteras ignorat.

Hermogenes Caecilii conductor tributi (?) annui eorumque quae sunt sub scriba regio et Ammonius Socratis heres patris sui defuncti, qui mihi socius fuit, Thinsempoti Serapionis salutem. Habuimus a te tributum emptionis propositae. A. XVI imp. Caes. T. Aeli Hadriani Antonini Aug. Pii, Thot XVI.

Ammonius adsensi.

7. Emptio servi a. 359[1].

Ὑπατείᾳ Φλ(αουίου) Εὐσεβίου καὶ Φλ(αουίου) Ὑπατείου τῶν λαμπροτάτων [τῇ πρὸ τεσσά]|ρων εἰδῶν Ὀκτωβρίων, ἀγαθῇ τύχῃ, ἐν κολωνίᾳ Ἀσκ[άλωνι] | τῇ πιστῇ καὶ ἐλευθέρᾳ, ἔτους δευτέρου ἑξηκοστοῦ τετρακοσιοστο[ῦ τοῦ] | μηνὸς Γορπιαίου δι. ∾||

Ἐπρίατο καλῇ αἱρέσει Φλ(άουιος) Βιταλιανὸς βίαρχος οὐεξελλ[ατίωνος] | ἱππέων καταφρακταρίων, εἱδρυμένων τὰ νῦν ἐν [τῇ Ἀρσι]νοειτῶν πόλει τῆς Αἰγύπτου, ὑπὸ Δωρόθεον τριβοῦ[νον], | παρὰ Φλ(αουίου) Ἀγεμούνδο[υ] σινάτορος νουμέρου αὐσιλ[ιαρίων]| Κωνσταντιακῶν, ὑπὸ Βάριον τριβοῦνον — νῦν ἐξ . . . . || τῇ ἐνταῦθα διατριβούσῃ φαμιλίᾳ τῶν γεννετ[άτων] Κονσταντιακῶν στρατεωτῶν, δοῦλον αὐτοῦ [ὀνόματι] | Ἄργουτιν, εἰ καὶ εἴ τινι ἑτέρῳ ὀνόματι καλῖτε ἢ κληθ[ήσεται] | γένι Γάλλον, ὄντα ὡς ἐτῶν δέκα τεσσάρων μικ[ρό]|πλεον, λευκόχρουν, ὑπόσιμον, εὐόφθαλμον, εὐθύ[τριχα], || τειμῆς τῆς συνφωνηθείσης μεταξὺ αὐτῶν χρυσ[ινῶν] | δεσποτικῶν τετραγραμμιαίων διζῴδων δέκ[α ὀκτῶ], | οὕσπερ τῆς

Consulatu Flavii Eusebii et Flavii Hypatii virorum clarissimorum ante diem IV id. Oct., bonum factum, in colonia Ascalone fida et libera anno quadringentesimo sexagesimo secundo mensis Gorpiaei die XIV.

Emit bona condicione Flavius Vitalianus biarchus vexillationis equitum cataphractariorum consistentium nunc in civitate Arsinoe Aegypti sub Dorotheo tribuno a Flavio Agemundo senatore numeri auxiliarium Constantiacorum sub Vario tribuno nunc [praeposito?] ibidem commoranti familiae fortissimorum militum Constantiacorum servum eius nomine Argutem, sive quo is alio nomine appellatur appellabiturve, natione Gallum, annorum circiter quattuordecim plus minus, albi coloris, subsimum, bene oculatum, rectis [crinibus?], pretio de quo inter eos convenit solidorum domini nostri, scripulorum quaternorum, imaginum

---

[1] *E papyro reperta Arsinoe in Aegypto, servata Berolini in museo antiquitatum Aegyptiacarum. Edidit eam et illustravit U. Wilcken in Hermae vol. 19 p. 417 sq. — Papyrus continet instrumentum emptionis factae a. 359 Ascalone in Phoenicia; annus indicatus est nominibus consulum et aera Ascalonitana, cuius annus 462 incipit a. d. V kal. Nov. a. 358.* Th. M.]

τειμῆς χρυσινοὺς δέκα ὀκτὼ ἀπέσχεν κ[αὶ ἐπλη]|ρώθη ὁ πεπρακὼς παρὰ τοῦ πριαμένου κατὰ τὴ[ν προκειμ(ένην)] | ὠνὴν καὶ διὰ χιρός, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν [προγεγρ(αμμένον)] || δοῦλον, κυρίως ἔχειν καὶ δεσποτικῶς κτᾶσθ[αι καὶ] | πωλεῖν διοικεῖν ὃν ἂν αἱρῆτε τρόπον ἀπὸ τῆς σ[ήμερον] ἡμέρας καὶ εἰς ἀεί.

Κἂν τις τοῦ πεπραμένου δ[ούλου] | ἀντιποιηθῇ ἢ ἐπενεχθῇ τι κατ' αὐτοῦ τρόπῳ | οἵῳ δή τινι, ὁ πεπρακὼς καὶ διά[δοχοι αὐτο]ῦ[2] τοῖς ἰδίοις ἀναλώμασιν || βεβαιώσει τῷ πριαμένῳ ἢ ἐκτείσι αὐτῷ παραχρῆμ(α) | τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ δια|δόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ.

Ἱερὰν δὲ νόσον καὶ σίνος | παλεὸν καὶ κρυπτὸν πάθος μέχρις μηνῶν ἕξ, καὶ | δρασμὸν μέχρις μηνῶν δέκα δύο, ὁμοίως ὁ || πεπρακὼς καὶ διάδοχοι αὐτοῦ βεβαιώσουσιν τῷ | πριαμένῳ καὶ διαδόχοις αὐτοῦ, ἢ ἐκτίσουσιν αὐτῷ | τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ | διαδόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ, τῆς πράξεως πάν|των γεινομένης τῷ πριαμένῳ ἔκ τε τοῦ || πεπρακότος καὶ ὑπαρχόντων αὐτοῦ, ὧν τε νῦν ἔχει καὶ ὧν ἂν μετὰ ταῦτα ἐπικτήση[τ]ε, ἐν | παντὶ εἴδι καὶ γένι οὕτως ὡσεὶ ἕκασ[το]ν αὐτῶν | κατ' εἶδος καὶ κατὰ γένος καὶ ὀνομαστὶ ὑ[πο]θήκη[ς] | ἐνεχύρου τε δικαίῳ [ὑπό-

narum duodeviginti, quos pretii solidos duodeviginti accepit et plenos habuit qui vendidit ab emptore secundum [praesens] instrumentum et de manu et tradidit ei [supra scriptum] servum pro suo habendum et domini iure possidendum vendendum habendum quo modo volet ab hoc die et in omne tempus.

Et si quis venditum servum sibi vindicet vel quicquam contra eum obiciatur qualicumque ratione, venditor successoresque eius suis impensis satisfaciet emptori vel solvet ei statim pretium et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intersit.

De comitiali morbo et ulcere vetere et vitio latente per menses sex et de fuga per menses duodecim, similiter venditor successoresque eius cavebunt emptori successoribusque eius vel ei pretium solvent et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intererit, ut exactio omnium permittatur emptori de venditore bonisque eius quae nunc habet posteave habiturus est in omni specie vel genere, ita ut quidquid eorum secundum speciem et secundum

---

1) *Verba* καὶ διά[δοχοι αὐτο]ῦ *postea inserta sunt inter versus 23 et 24.*

κειται, ὥστε] ἐξουσίαν || ἔχειν τὸν πριάμενον .... του | ... ασθαι κ ... α τῶν .... | ... πρ ... κα ....

genus et nominatim hypothecae pignorisve iure [tenetur], ut liceat emptori ....

CAPUT IV.

MUTUI DATIONES.

1[1]. X centum quadraginta sortis et eorum | usuras ex ea die sing(ulas) centesimas[2], quandiu | abstinuerit[3], id utrumque probos recte dari | f(ide) r(ogavit) Anduenna Batonis, d(ari) f(ide) sua promisit || Iulius Alexander; quos eae reddere debe-| bit, qua die petierit, cum usuris s(upra) s(criptis). | Id utrumque sorte(m)[4] et usuras probos rec|te dari fide rogavit Anduenna s(upra) s(cripta), | dari fide sua promisit Iulius || Alexander. | I, 1. II, 1.

Actum Deusare XII. kal. Iulias | Rustico II et Aquilino cos.[5]

2[6]. X $\overline{\text{LX}}$ q(ua) d(ie) p(etierit), p(robos) r(ecte) d(ari) f(ide)[7] rogavit Iul(ius) Alexander, dari f(ide) p(romisit) | Alexander Cari(cci), et se eos X $\overline{\text{LX}}$, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mutuos | numeratos accepisse et debere se dixit; | et eorum usuras ex hac die in dies $\overline{\text{XXX}}$[8] ɔ I[9] || dari Iul. Alexandro e(ive) a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), f(ide) r(ogavit) Iul. Alexander, | dari f(ide) p(romisit) Alexander Caricci. || Id fide sua esse iussit Titius Primitius, d(ie) s(upra) s(cripta) s(ortem) cum u(suris) r(ecte) p(robe) s(olvi). | I, 1. II, 1.

Act(um) Alb(urno) maiori, XIII k. Novembr. | Rustic(o) II et Aquilino c[*o*]s.[10]

---

1) *E tript. Transs. integro. C. I. L. 3,930.* — 2) *i. e. in XXX dies, ut scriptum infra n. 2 v. 4. Ita usurae centesimae in iure semper intelleguntur.* Centesimae singulae *dicuntur, quia etiam* binae centesimae *deberi potuerunt, ut C. 4,32,2. Recte igitur Mo. suppleri vetat* sing(ulis) *sc.* diebus. — 3) *Magis significatur 'quamdiu eos nummos abstinuerit debitor ab ea ad quam iure pertinent' quam 'quamdiu creditor abstinuerit a petendo', nam etiam post petitionem currunt usurae.* — 4) *Int.* sorte, *ext.* sortem. — 5) *a. 162. — Nomina signatorum plene legi non possunt.* — 6) *C. I. L. 3,934. E tript. Transs. tabb. I et II; periit III.* — 7) *Omnia haec verba in scr. ext. perscripta sunt.* — 8) *Similiter in D. 45,1,135 pr.* — 9) *i. e.* centesimas singulas. *Cf. supra not. 2.* — 10) *a. 162.*

(Nom. sign.:) L. Vasidii Vi[*c*]toris . . . Batonis Pr. . . . Tovetis. Titius Primitius. Alexandri Caricci i[*p*]sius debitori[*s*].

3.[1] . . . . . || καὶ τῶν λοιπῶν κ' . . (5) . . γων Ӿ κγ' κ[αὶ] | τούτων ἑκατοστὴ[ν τίσει]ν ἀπὸ τῆς | προγεγραμμένης ἡμέρας εἰς [τὴν δ'] κ. Ὀκ[τω]|βρίας· ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶ σ[οι εἰς] τὴν ἡ|μέραν ὡρισμένη[ν], ἀποδώσω ὥ[ς] | παριὸν ἔτι Ӿ κε'. Ἐγένετο εἰς [Ἀλ-]| β[ουρ]νον | μεγάλην.

CAPUT V.

DEPOSITUM

a. 167.[2]

Vero III Quadrato cons. IIII kal. Iunias | Ӿ quinquaginta L commendatos[3] Lupus Ca|rentis dixit se accepisse et accepit a Iulio | [*Al*]exandro, quos ei reddere deb[*e*]t || sine ulla contraversia. Actum Albur[*no*] maiori . . . .

CAPUT VI.

SOCIETAS

a. 167.[4]

I, 1. Inter Cassium Frontinum et Iulium | Alexandrum societas dani[*st*]ariae[5] ex | X kal. Ianuarias, q(uae) p(roximae) f(uerunt) Pudente e[*t*] Polione cos.[6], in prid[*i*]e idus Apriles proximas venturas ita conve|n[*i*]t, ut quidq[*ui*]d in ea societati arre|natum[7] fuerit lucrum damnumve acciderit, | aequis portionibus

1) *C. I. L. 3,933. E tript. Transs. tab. III; perierunt I et II. Primus Detlefsen, Wien. Ber. 27,89, tabulam legit edititque, perperam vero ad emptionem eam rettulit. Versio Latina:* reliquorum XX . . . Ӿ XXIII et horum centesimam me soluturum ex die supra scripta in diem IV k. Oct.; si vero tibi non reddidero in diem constitutam, reddam pro accessione amplius Ӿ XXV. Act. Alb. mai. — 2) *C. I. L. 3,949, XII. E tript. Transs. tab. I; II et III perierunt.* — 3) *D. 16,3,24 pr.:* centum — commendasti —. Respondi depositi actionum locum habere; quid est enim aliud commendare, quam deponere? — 4) *C. I. L. 3,950. E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III.* — 5) *i. e.* negotium mensae argentariae, *a* δανειστής. — 6) *a. 166.* — 7) *Vox ignota quid significet, parum intellegitur; fortasse, 'sub arra mutuo datum', nam pro pignore etiam arra dicebatur. Cf. Muther, Sequestration, 369.*

s[*uscip*]ere debebunt. | In qua societate intuli[*t Iuli*]us Alexander nume|ratos sive in fructo X [*qu*]ingentos, et Secundus || Cassi Palumbi servus a[*ctor*] intulit X ducentos | sexaginta septem pr .... tin .... ssum Alburno .... d[*ebe*]bit. | In qua societ[*ate*] si quis d[*olo ma*]lo fraudem fec[*isse de*]||prehensus
fue[*rit*], in a[*sse*] uno X unum .... || [*denarium*] unum X XX II, 1.
.... alio inferre deb[*ebi*]t, | et tempore perac[*t*]o de[*duc*]to aere alieno sive | summam s(upra) s(criptam) s[*ibi recipere sive*], si quod superfuerit, | dividere d[*ebebunt (?)*]. Id d(ari) f(ieri) p(raestari)que stipulatus est | Cassius Frontin[*us, spopon*]dit Iul. Alexander. || De qua re dua paria [*ta*]bularum signatae sunt.[1] | [*Item*] debentur Lossae X L, quos a socis s(upra) s(criptis) accipere debebit. |

[*Act(um) Deusa*]re V kal. April. Vero III e Quadrato cos.

CAPUT VII.

LOCATIONES.

1. Locationes operarum.

1.[2] [*Macri*]no et Celso cos.[3] XIII kal. Iunias Flavius Se- I, 1.
cundinus scripsi rogatus a Mem|mio Asclepi, quia se lit[*ter*]as scire negavit, it quod dixsit se locas[*se*] et locavit | operas s[*ua*]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[*c*] die [*in*] idus Novembres | proxsimas [X *se*]ptaginta liberisque. [*Mercede*]m per [*te*]mpora accipere || debebit. S[*u*]as operas sanas va[*le*]ntes [*ede*]re debebit conductori [*s(upra) s(cripto).*] Quod si invito condu[*c*]tore recedere aut cessare voluer[*it, da*]re | debebit in dies singulos HS V numeratos [... *Quodsi*] | fluor inpedierit, pro rata conputare debebi[*t*]. Conductor si tem[*po*]|re peracto mercedem sol[*v*]endi moram fecerit, ead[*em*] p[*oena*] || tenebitur exceptis cessatis tribus.

Actum Immenoso maiori. | Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socrationis. [*M*]emmius Asclepi.

2.[4] Laelia[*no*] et [*Pa*]store cos.[5] X k[*a*]l. Novembr. Adiutor II, 1.

---

1) *Cf. supra p. 186,24 v. 26.* — 2) *C. I. L. 3,948, X. E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III.* — 3) *a. 164.* — 4) *C. I. L. 3,948, IX. E tript. Transs. tab. II; perierunt I et III.* — 5) *a. 163.*

Macari scripsi rogatus | [*co*]ram ipso pra[*e*]senti L. Ulpio Valerio, quia s[*e*] litteras scire negavit, id q[*uod*] di|xit se loca[*sse*] et locavit Socrationi S[*o*]catis [*op*]eras suas ex [*ha*]c [*d*]ie in i[*dus*] | sequentes anno uno X [*sept(?)*]aginta. Mer[*c*]edes suis tem[*poribus solv*]entu[*r*]. || Quas operas sanas valentes [*ede*]re debebit [. . . *con*]ductor . . . | inpedierit . . . [*d*]ebe[*bit*] . . . dis|[*c*]edere vel cessare . . . | cessatis . . .

A[*ct. A*]l[*b*] ma[*iori.*] *(?)*

3.[1] . . . . | cus scripsi rogatus per . . . . Restitutum agno[*m(ine)*] | Senioris, quia se litter[*a*]s scire negavit: fatetu[*r*] | se locasse et [*l*]oca[*v*]it oper[*as s*]uas opere aur[*ar*]io ius[2] . . . . quidquit opus fuerit ex hac die in id[*u*]s || Novemb. proximas venturas Tito Beusantis qui et Bradua X centum quinque. Ex qua mer|cede a[*d*]huc in cesso accepit X viginti quin|qu[*e*]. Reliqua(m) mercedem per tempora | acci[*pe*]re debebit. Quas operas sanas valen||tes edere debebit conductori s(upra) s(cripto). Quod si in[*vi*]to conductore a re cessa[*b*]it, in dies | . . .

2. Locationes rerum.

I. Lex horreorum.[3]

[*In h*]orreis | [*imp.* . . . .[4] *C*]aesaris Aug(usti) loc(a-

---

1) *C. I. L. 3,949, XI. E tript. Transs. tab. 1; perierunt II et III.* — 2) auri oius *legitur.* — [3) *Tabulae marmoreae pars dimidia sinistra (l. m. 0,98, a. m. 0,88) reperta a. 1885 Romae non longe a monte Testaceo, extra portam Salariam ibi ubi fuerunt horrea Galbae. Edidit et supplevit eam Ios. Gatti, bull. della commiss. arch. comun. 1885 p. 110—129; tractavit item V. Scialoia, rivista ital. per le scienze giuridiche I. — Quamquam ad Caesaris horreum pertinet, legem posui inter negotia privata; vere enim non est nisi communis forma locationibus futuris ad id horreum pertinentibus in universum a domino stabilita ideoque publice proscripta, pariter atque tabernae cuiusvis dominus similia cavere potest et proscribere. Scilicet dominus tabernae si negotiis ibi ab eo quem ei praeposuit contrahendis certam formam dare vult neque aliter teneri, legem praepositionis palam proscribat necesse est, ut ait Ulpianus Dig. 14,3,11,3:* proscribere palam sic accipimus claris litteris unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in evidenti . . . . Proscriptum . . in perpetuum esse oportet: ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. *Hoc solo opinor haec nostra proscriptio a vulgaribus recedit, quod hae atramento miniove fieri solebant (unde etiam*

buntur) | [*mercatoribus frument*]ar(iis) armaria et loca | [*cum*
operis cella]rar(iorum) ex hac die et ex || [*qua posthac convenerit.*] 5.
Lex horreorum. |
Quisquis in annum futurum retinere volet quod conduxit 6.
armarium aliud]ve quid, ante idus Dec(embres) pensione soluta
renuntiet. Qui non | [*renuntiaverit, si volet retinere et cum hor-* 7.
reario aliter pro i]nsequente anno non transegerit, tanti habe-
bit, quanti eius gener(is) | [*armarium eo anno ibi locari solebit,* 8.
si modo alii locatum n]on erit.
Quisquis in his horreis conductum habet, elocandi et | [*sub-* 9.
stituendi ius non habebit. Invectorum in haec horrea cu]stodia
non praestabitur. Quae in his horreis invecta inlata | [*erunt, pig-* 10.
nori erunt horreario, si quis pro pensionib]us satis ei [*non fece*]rit.
Quisquis in his horreis conductum habet et sua | . . . . . . 11.
. . . . . . fuer(it) venia.
[*Qui*]squis in his horreis conduct(um) habet, pensione so-
luta chirogr(apho) | [*liberabitur (?)*] . . . . 12.
Quisquis habens conductu]m horreum su[*a ibi*] reliquer(it)
et custodi non adsignaver(it), horrearius sine culpa erit.

2.[1] Insula Arriana | Polliana *C*n. Al*le*i[2] Nigidi Mai | lo-
cantur ex i(dibus)[3] Iulis primis tabernae | cum pergulis suis et
cenacula[4] equestria[5] et domus. Conductor | convenito Primum 5.
*C*n. Al*le*i[2] Nigidi Mai ser(vum).

Ulpianus l. c. de abolitione pluvia loquitur), in Caesaris horreis propter causam perpetuam eae in marmore incidebantur. — Supplementa vv. 1.4.8 fere Gattii sunt, reliqua mea. Th. M.] — 4) Hadriani *suppl. Gatti, non recte, cum ea aetate* Caesar *iam non soleat collocari post cognomen primarium; litterarum forma cum credatur prioribus Caesaribus parum convenire, potest fuisse Nervae.*

1) *C. I. L. 4,15 n. 138. Ex inscr. in pila aedificii in tectorio atramento scripta intra quadratum, Romanellii apographo parum accurato tradita.* — 2) Gn Alifi *traditur; corrigitur e multis titulis, qui Cn. Alleium Nigidium Maium exhibent. C. I. L. 4,499. 504. 1177—80. 1483.* — 3) *Sic traditur; Za. cum Or. 4324 proponit* k(al.) *propter Suet. Tib. 35, sed cf. tit. praeced. et sequ.* — 4) coenacula *traditur.* — 5) *Za. proponit* equil(ia) tria, *Mo.* et vestibula. [*Sed fortasse vulgari locutione lauta cenacula, quae vel equiti Romano convenirent,* equestria *dicta sunt; possisque simili ratione* nongentum tabernas *explicare in titulo sequenti; nam eo vocabulo equites equitumve genus significari Plinius ait h. n. 33,2,31.* Th. M.]

3.[1] In praedis Iuliae Sp(urii) f(iliae) Felicis | locantur | balneum Venerium et nongentum[2], tabernae, pergulae, | cenacula ex idibus Aug. primis in idus Aug. sextas annos continuos quinque. | S. q. d. l. e. n. c.[3]

4.[4] Hospitium hic locatur | triclinium cum tribus lectis.

3. Locatio operis.

Lex parieti faciendo Puteolana a. u. c. 649[5].

I, 1. Ab colonia deducta anno XC, | N. Fufidio N. f. M. Pullio duovir(eis), | P. Rutilio Cn. Mallio cos., | operum lex II. ∾ ||

Lex parieti faciendo in area, quae est ante | aedem Serapi trans viam: qui redemerit, | praedes dato praediaque subsignato | duumvirum arbitratu. |

In area trans viam paries, qui est propter || viam, in eo pariete medio ostiei lumen | aperito, latum p(edes) VI altum p. VII facito. Ex eo | pariete antas duas ad mare vorsum proicito | longas p. II, crassas p. I =—[6]. Insuper id[7] limen robustum, long(um) p. VIII, latum p. I =—[6], altum p(edis)[8] s(emissem) =— || inponito; insuper id et antas mutulos robustos | II, crassos s(emissem) =[6], altos p. I proicito extra pariete | in utramq(ue) partem p. IV. Insuper simas pictas | ferro *f*igito[9]. In-
II, 1. super mutulos trabiculas abiegineas II, crassas quo|que versus s(emissem) inpon*i*to[10] || ferroque figito; inasserato asseribus abiegnieis, | sectilibus, crasseis quoque versus = =[6]; disponito ni plus s(emisse) =—[6], operculaque abiegnea inponito; ex tigno | pedario facito. Antepagmenta abiegnea lata s. =—[6], crassa Σ[11], || cumatiumque inponito, ferroque plano figito, | portulaque tegito, tegularum ordinibus seneis | quoque versus. Tegulas primores omnes in ante|pagmento ferro figito, marginemque inponito. |

---

1) *C. I. L. 4,66 n. 1136, Wi. 1959. Inscr. picta colore nigro in tectorio. Extat Neap. in museo.* — 2) *Vide p. 271 not. 5.* — 3) *Notae nondum explicatae.* [*Fortasse* si qua deficient, locator eo nomine conveniatur *vel* cavebit. Th. M.] — 4) *C. I. L. 4,49 n. 807.* — 5) *C. I. L. 10,218 n. 1781 = 1,163 n. 577. Ri. tab. 66; Or. 3697; Wi. 697. E tabula marmorea (a. 0,48, l. 1,32), tribus columnis scripta, Puteolis reperta, hodie Neapoli adservata. Ipsam inscriptionem aetate demum imperatoria incisam esse e scribendi dicendique genere ostendit Mo.* — 6) *i. e.* III *vel* II *vel* IV uncias. — 7) id *delendum videtur.* — 8) p(edis) *del.* — 9) offigito. — 10) inponto. — 11) *i. e.* semiunciam.

Eisdem fores clatratas II cum postibus aesculnieis || facito statuito ocludito picatoque ita, utei ad aedem | Honorus facta sunt. Eisdem maceria extrema paries | qui est, eum parietem cum margine altum facito p. X. Eisdem ostium, introitu in area quod nunc est, et | fenestras, quae in pariete propter eam aream sunt, || pariete[1] opstruito; et parieti, qui nunc est propter | viam, marginem perpetuom inponito; eosq(ue) parietes | marginesque omnes, quae lita non erunt, calce | harenato lita politaque et calce uda dealbata recte | facito. Quod opus structile fiet, in te*r*ra calcis || restinctai partem quartam indito; nive maiorem | caementa struito, quam quae caementa arda | pendat p(ondo) XV, nive angolaria altiorem == ƹ facito[2]. || Locumque purum pro eo opere reddito. | Eidem sacella aras signaque, quae in | campo sunt, quae demonstrata erunt, | ea omnia tollito deferto componito || statuitoque, ubei locus demonstratus | erit, duumvirum arbitratu. |

Hoc opus omne facito arbitratu duovir(um) | et duovira*l*ium[3], qui in consilio esse | solent Puteoleis, dum ni minus viginti || adsient, cum ea res consuletur. Quod | eorum viginti iurati probaverint, probum | esto; quod ieis inprobarint, inprobum esto. | Dies operis: k. Novembr. primeis. Dies pequn(iae): | pars dimidia dabitur, ubei praedia satis || subsignata erunt; altera pars dimidia solvetur | opere effecto probatoque.

C. Blossius Q. f. | HS cIↄ D, idem praes; Q. Fuficius Q. f., | Cn. Tetteius Q. f., C. Granius C. f., Ti. Crassicius.

CAPUT VIII.

PROMISSIONES POPULARES.

1[4]. Urna aenia pereit de taberna. | Sei quis rettulerit, dabuntur | HS ⊥ XV; sei furem | dabit, unde [*rem*] servar[*e possim* HS] XX . . .[5]

1) parietem. — 2) *Explicavit hunc locum Jahnius, bullett. archeol. 1841 p. 11.* — 3) duoviratium. — 4) *Pompeiis, inscr. pariet. picta. C. I. L. 4,6 n. 64 (cum add. p. 191) et tab. II,1.* — 5) *Sic Zangem. in Addit. Mo. C. I. L. 1,249 n. 1254 legerat:* dabitur duplum a Vario.

2.[1] Fugi; tene me; cum revocaveris[2] me d(omino) m(eo) Zonino, accipis solidum.

3.[3] — παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἕρμων, — ὡς ἐτῶν ιη', — ἔχων — περὶ τὸ σῶμα χλαμύδα καὶ περίζωμα. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγάγῃ, λήψεται χαλκοῦ τ(ά)λ(αντα) β,γ[4], ἐφ' ἱεροῦ δείξας τλ. α,β[5], παρ' ἀνδρὶ ἀξιόχρεῳ καὶ δωσιδίκῳ, τλ. γ'ε Μηνύειν δὲ τὸν βουλόμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

Ἔστιν δὲ καὶ ὁ συναποδεδρακὼς αὐτῷ Βίων, δοῦλος —. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγ(άγ)ῃ, λήψεται ὅσα καὶ ὑπὲρ τοῦ προγεγραμμένου. Μηνύειν δὲ καὶ ὑπὲρ τούτου τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

4. *(Petron. sat. 97:)* praeco cum servo publico — haec proclamavit: 'Puer — aberravit annorum circa XVI, — nomine Giton. Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille.'

5. *(Iulius Victor, ars rhet. 4,4:)*[6] Is cuius filius non comparebat, edixit se certam pecuniam daturum ei, qui filium sibi exhibuisset: quidam mortuum ostendit, petet indicivam. Contra dicitur. — An cum promiserit, exsolvere debeat, an non debeat, quod mortuum ostendit?

6. *(Chirius Fortunatianus, ars rhet. 1,18:)*[7] Cuiusdam servus fugerat: libello proposito vel per praeconem nuntians dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset. Quidam perduxit; perductus in libertatem adsertus est et liber pronuntiatus. Petit ille mille denarios; contra dicit qui dominus fuerat.

---

1) *E lamella ahenea quadrata m. 0,055, per anulum ad collum servi adligata. Extat Romae in museo Kircheriano, ubi ipse eam descripsi. Ed. a Maffeo in mus. Veron. 262,4. Or. 4319. Similes denuntiationes, at sine promissione, v. Mur. 1,479.* — 2) revocuveris. — 3) *E papyro Aegyptiaca a. 146 a. C., ed. a Letronne, Récompense promise cet. 1833. Brunet de Presle, in: Notices des manuscrits de la bibl. imp. 18,178. 1865. Locum adtulit ad hanc quaestionem Tzschirner, D. de indole promiss. pop. 1869. p. 25.* — 4) *i. e. II talenta et III milia drachmarum.* — 5) *i. e. 'in templo (sc. in quod refugerit) indicans tal. I dr. II milia.'* — 6) *Rhet. lat. min. ed. Halm. p. 390.* — 7) *Ibidem p. 95. Alia exempla v. Tzschirner n. 4 cit.*

CAPUT IX.

APOCHAE POMPEIANAE.[1]

A. Apochae privatae.

1. Professiones in scripturam collatae[2].

P. 1.[3] Diptychon a. 15 p. C. *Scriptura interior*[4].

HS. n. DXX ob mulum | venditum [*M.*] Pomponio | M. l(iberto) Niconi, quam pequniam | in stipulatum [*L.*] Caecili | Felicis redegisse dicitur | M. Cerrinius Euprates, | eam pequ-

1) *Pompeis a. 1875 cista lignea ceratas tabulas continens effossa est in cubiculo quodam domus, quae fuisse videtur L. Caecili Iucundi. In ea fuerunt diptycha sex, triptycha CXXI, valde mutila ea fere omnia ceraque sublata in plerisque, ita tamen ut litterae tam stilo cerae impressae quam atramento inscriptae ligno non prorsus perierint. Et ex sexaginta quidem triptychis non supersunt nisi nomina signatorum, reliquae autem tabulae plus minus lectae sunt. De ratione conficiendorum diptychorum et tript. supra egimus p. 231 n. 6. Continent omnes hae tabulae apochas pecuniae solutae a Iucundo aut propter auctiones pro aliis institutas aut ex conductionibus rerum ad coloniam Pompeianorum pertinentium. — Edita sunt a G. de Petra, le tavolette cerate di Pompei, Romae 1876. Commentarium scripsit Mo., Hermes 12,88—141, quem repetitum et auctum publicavit in Giornale degli scavi di Pompei. 1879. p. 70—115. Addidit XX triptycha emendata ab ipso et ab A. Mau et C. Zangemeister. [Brunner, zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden I a. 1880 p. 44; Erman, zur Geschichte der römischen Quittungen und Solutionsacte, Berlin 1883; Hauza in Gruenhuetiana ephemeride vol. 12 p. 249. Huius editionis causa Zangemeister noster editor earum futurus quae nos recepimus omnia diligenter recognovit.* Th. M.] — 2) *Diversa occurrunt privatarum apocharum genera: aut enim creditor* dixisse *dicitur* se accepisse, *aut ipse scribit:* scripsi me accepisse, *aut interiore scriptura* dixisse eum *legitur, exteriore ipse loquitur:* scripsi me accepisse. *Apochae quas ipse scripsit chirographa appellatae sunt, ceterae propria carent appellatione. Differentiae causa dubia est. Mo. eas tabulas quibus formula* dixit se accepisse *inest, acceptilationes continere putat. Contra ego disputavi in ZRG. 13,362 seqq. Videtur mihi formula illa id negotium significare, quod in L. 14 C. de solutionibus (8,42) describitur:* Pecuniae solutae professio (*i. e.* coram testibus facta confessio) collata instrumento, *quae* gestae rei probationem continere *dicitur; idem igitur est, quod saepe in tabulis Transsilvanicis occurrit verbis;* dixit se accepisse, fatetur se locasse *cet. Cf. supra p. 256 sq. cap. III 1—4, IV 2, V, VII 1.2.* — 3) *Numeri praemissi ad editionem G. de Petra spectant.* — 4) *Paginae externae neque scripturae neque signorum vestigia habent.*

niam omnem, | quae supra scripta est, || [*n*]umeratam dixit se [*a*]ccepisse M. Cerrinius M. l. | [*E*]uphrates ab Philadelpho | [*C*]aecili Felicis ser(vo). — | Actum Pompeis V k. Iunias | Druso Caesare | C. Norbano Flacco cos.

P. 2. Triptychon a. inc. *Script. exterior*[1].

Rubr.:[2] Per[*scriptio M. Alleio Carpo*].

HS. n ∞ CCC . . . quae [*p*]ecu[*nia in stipulatum*] | L. Caecili Iucundi [*venit ob auctionem*] | M. Allei Carpi in idus D[*e-c*]embr(es) p[*rimas*] | mercede minus n[*um*]er[*ata habere se*] | dixsit M. Alleius Carpus ab L. Caeci[*lio Iucundo*]. — | Act(um) Pomp(eis) V k. Dec. | [*L.*] Calpurnio M. Licin[*io cos.*]

P. 3. Tript. a. 54[3]. *Scr. ext.*[4]

HS. n. ∞C∞ LXXXV, quae pecuniae in stipulatu venit L. | Caeci(li) Iucundi ob auctionem buxiaria(m) C. Iuli Onesimi | in idus Iulias primas mercede minus numeratos accepisse[5] dixit C. Iulius Onesimus ab M. Fabio Agathino | nomine L. Caecili Iucundi. — | Actum Pompeis VI idus Maias | M'. Acilio Aviola M. Asinio Marcello cos. *(octo signatores.)*

P. 39. Tript. a. inc. *Scr. ext.*[6]

Rubr. Perscriptio [*L. Cornel*]io Maxs.

HS. n. $\overline{\text{V}}$CCC, quae pecunia in stipulatum | L. Caecili Iucundi venit ob mancipia[7] | duo veterana vendita r(atione) hereditaria L. Corneli Terti, soluta habere se|[*se dixs*]it L. Cornelius Maxsimus | ab L. Caecilio Iucundo . . . *(novem sign., inter quos L. Corn. Maxs.)*

2. Chirographa.[8]

P. 115. Tript. a. inc. *Scr. int.*[9]

. . . L. Iunio[10] cos. | VI k. Septembres P. Alfe|nus Varus,

1) *Atramento scripta. Scr. int. penitus extincta est.* — 2) *Rubrica in hac ut in aliis apochis in margine tab. II atramento est scripta.* Perscriptio *idem est ac* solutio *in n. 114 et 121. Cf. Mo. Herm. p. 111.* — 3) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. IVa.* — 4) *Atramento scripta, int. extincta.* — 5) *'Fortasse* iss|e *correctum est in* ise | se'. *Zangemeister.* — 6) *Atr. scr., inter. extincta.* — 7) mancpia. — 8) *Scripta sunt aut a creditore ipso (115.128) aut a servo eius (19.112) aut a tertio quodam rogatu creditoris (14.27).* — 9) *Ext. in parte servata non differt.* — 10) *'Intellegitur, ut ostendit exemplum exterius, L. Iunius Gallio Senecae philosophi frater, consul anni incerti, sed post a. 52.' Zangemeister.*

trecena|rius Augussti scripsi | me accepisse ab L. Cae|cilio Iuqundo HS vigin|ti quinque quadrin|gentos triginta nove(m) | nummo[*s*] ex auctione ve|naliciaria P. Alfeni Pollionnis de. (?) N. Epri Niciae || pro parte eius, quam | stipulatus est ex | delegatu eorum. — | Acctum . . . | statione Nucherina. | *(quinque signa, bina utriusque Alfeni.)*

P. 20/21. Tript. a. 56.

Rubr. [*Persc*]riptio [*M. All*]eio Carpo.

Q. Volusio Saturnino | P. Cornelio Scipione cos. | [VIII] k. Iulias | [*M. Alleiu*]s Carpus scripsi | me a[*ccepi*]sse ab L. Caecilio | [*Iucundo HS m*]ille trecen|[*tos octoginta se*]xs nummo[*s e mensa venalic?*]iaria.

Q. Volusio Saturnino P. Cor|nelio cos. VIII k. Iul. | M. Alleius Carpus scripsi me | accepisse ab L. Caecilio Iucundo HS ∞ CCCXXCVI | ob auctione me(a) sup sti|pulatu eius. — | Actum Pomp. *(quattuor signa, cuncta Allei Carpi ipsius.)*

P. 40. Dipt. a. inc. *Scr. int.*

. . . u . . cos . . | non. Dece. | C. Novellius Fortunatus [*scripsi me accepisse*] | HS n. MCC ab L. [*Caec. Iuc. ob auctione mea*] | sub stipula[*tu eius*] . . . *(quinque signa, quorum duo Fortunati.)*

P. 19. Tript. a. 56.

Rubr.: Perscriptio — [*Vesta*]lis.

Scr. int.: Q. Volusio Saturnin[*o P. Cornelio cos.*] | XIV k. Iulias. Vestalis P[*opidiae*] | servos scripsi me [*accepisse ab*] | L. Caecilio Iuc[*undo merce*]|de minus persoluta [*HS n.* .], . . . | . . . . . . qu[*ae . . . in stipulatu*] | eius venit [*ob auctionem*] | domina[*e meae*] . . || Actum Po[*mp.*]

Scr. ext.: Chirograpum [*Vestalis*] | Popidiae . . . . . | ab L. C[*aecilio Iucundo*] | ob mancipia . . | stipula(tu) ven(it) [*ob auctionem*] Popid[*iae*] . .

P. 113. Tript. a. 56.[1] *Scr. int.*[2]

[*Q. Volusio S*]aturnin[*o P. Cor*|*nelio Scipi*]one [*cos.*] | III idus Novembr. | . . . . . s Umbriciae Antiochidis ser[*vos* | *scripsi ea*]m accepisse ab L. Caec[*ilio* | *Iucundo*] sestertios nummos sescentos | [*quadragi*]nta quinque [*ob au*]ctionem | [. . . . . . *cum*] |

---

1) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. I.* — 2) *Ext. periit cum signis.*

rebus inpositicis ve[*nditarum*] . . . | ex qua summa [*accepit ante hanc diem*] || sestertios ducentos, [*in*] arbitria s[*esterti*]os | viginti et access[*ione*]s HS XIII et minus | HS LII[1] et hac d[*ie reli*]-quos ego | sestertios trec[*entos*] sexsaginta | nummos. — | Actum Pompeis.

P. 112. Tript. a. 54. *Scr. int.*[2]

Rubr.: [*Ch*]irograpum.

M'. Acilio Aviola M. Asinio cos. | IIII k. Iunias | Salvius heredum N. Nasenni | Nigidi Vacculae servos | scripsi me accepisse ab | L. Caecilio Iucundo sestertia | nummum tria milia | quinquaginta nove | nummos || ob auctione mea, [*qu?*]em | in stipulatu eius redegi, | quae minu[*s a*]nte (?) quem|admodum volui, ab eo | accepi in hanc diem. — | Actum Pompeis. *(quattuor signa, quorum duo Salvii.)*

P. 14. Tript. a. 55. *Scr. int.*[3]

Rubr.: [*Persc*]riptio Trophimo.

L. Duvio Avito P. Clodio cos. | IIII idus Decembr. | M. Helvius Catullus scripsi rogatu | Umbriciae Antiochidis eam | accepisse ab L. Caecilio Iucundo | HS. $\overline{\text{VI}}$ CCLII nummos ob | auctionem Trophimi servi | eius, mercede minus || [*persolutos?*]. — | Act. Pompeis.

P. 27. Tript. a. 57. *Scr. int.*[2]

[*Nero*]ne Cae]*sare* | *L. C*]alpurn[*io cos.*] | VII k. Iu[*nias?*] | Ti. Claudius S . . . | scripsi rogat[*u et*] | mandatu Abasc[*anti*] | Caesaris Au[*g. Phi*]|lippiani eu[*m acce*]|pisse ab [*L. Cae*]cilio [*Iucundo*] || sestertia duo [*milia*] | septingentos [*tri*]|ginta duos numm[*os* | . . . *ob*] res quas in st[*i*|*pula*]tu eius . . . | Act. . . .

3. Professiones cum chirographo coniunctae.

P. 34. Tript. a. 57.

Scr. int.: HS n. IↃↃ ∞ ∞ ∞ DLXII, | quae pecunia in stipu|latum L. Caecili Iucundi | venit ob auctionem | Tulliae Lampuridis, | mercede minus, | persoluta habere || se dixsit Tullia | Lampyris ab L. Caecili(o) | Iucundo. — | Act. Pomp. X k. Ianuar. | Nerone Caesare II | L. Caesio Marti(ale) cos.

Scr. ext.: Nerone Caesare II L. Caesio Martia(le) cos. | Sex.

---

1) LI *tabella.* — 2) *Ext. periit.* — 3) *Exterior servata non differt.*

Pompeius | Axiochus scripsi rogatu | Tulliae Lampyridis eam | accepisse ab L. Caec. Iuc. | ses*tertia*[1] n. octo [*milia*] | quingenti sexages dupun|dius ob auctionem eius | ex interrogatione facta | tabellarum signatarum[2]. | *(octo signatores, inter quos Sex. Pomp. Axiochus).*

P. 15. Tript. a. 56.

Rubr.: [*Perscriptio*] Umbriciae.

Scr. int.: HS n. ccIↃↃ ∞ XXXVIIII, | quae pecunia in | stipulatum L. Caeci|li Iucundi venit | ob auctionem | Umbriciae Ianuariae || mercede minus | persoluta habere se | dixsit Umbricia Ianua|ria ab L. Caecilio | Iucundo. — | Act. Pom[*p.*] pr. id. Dec. | L. Duvio P. Clodio cos. |

Scr. ext.: L. Duvio *cet.* | D. Volcius Tha[*llus*] scripsi rogatu Um|briciae Ia[*nua*]riae eam accepisse | ab L. Caec. Iuc. HS. n. $\overline{XI}$XXXIX | ex auction[*e eius*] mercede minus | ex inter[*rogati*]one fac[*ta tabellarum signatarum*] .. | ...... A[*ct.?*] [*Pompe?*]is. (*novem signatores, inter quos Volc. Thallus.)*

P. 23. Tript. a. 57.

Scr. int.: HS n. ccIↃↃ CCCV, quae | pecunia in stipula|tum L. Caecili Iucu|ndi venit ob aucti|onem M. Fabi Secundi | mercede minus || persoluta habere se | dixsit M. Fabius Secundus | ab L. Caecilio Iucundo. — | Act. Pomp. idib. Ianuar. | Nerone Caesa. II | L. Calpurnio cos.

Scr. ext.: [*Nerone cet. M. F*]abius Secundus [*scrip*]si m[*e accepisse*] ab L. Caec. Iuc. sest. [*de*]ce milia trecentos quinque [*nu*]mmos ob auctione mea ex [*inter*]rogatione facta tabellaru[*m signa*]tarum. *(octo signatores, inter quos Fab. Secundus.)*

B. Apochae rei publicae.

P. 119. Tript. a. 59.

Scr. int.: Cn. Pompeio Grospho, Grospho | Pompeio Gaviano IIvir. iur. dic. | VI idus Iulias | Privatus colonorum coloniae | Veneriae Corneliae Pompei|anorum ser. scripsi me | accepisse ab L. Caecilio Iucundo | sestertios mille sescentos || quinquaginta nummos numm. I | libellas quinque ex reliquis | ob fullonicam anni L. Verani | Hupsaei et Albuci Iusti d. v. i. d. solut(os). — | Act. Pom. | M. Ostorio Scapula T. Sextio Africano cos. | *(quinque signa, quorum duo Privati sunt.)*

1) sestia. — 2) *In P. 30 scriptum est:* facta interrogatione tabellarum.

Scr. ext.: Duobus Grosphis d. i. d. | VI idus Iuli. | chirographum Privati c. c. V. C. s. | HS ∞ DCLI[*S*] ob fullonic(am) anni terti T. Sextio M. Ostor. c.

Rubr. Chirographum Privati c. c. [*V. C. s.*] | HS. DCLIS ob fullonic[*a*] anni terti | duobus Grospis d. v. i. d. | M. Ostorio T. Sextio cos. | VI idus Iulias.

P. 117. Tript. a. 58. *Scr. int.*[1].

Sex. Pompeio Proculo | C. Cornelio Macro IIvir. i. d. | XI k. Mart. | Privatus coloniae ser(vus) | scripsi me accepisse ab | L. Caecilio Iucundo sestertios mille sescentos || quinquaginta duo nummos ob fullonicam[2] | ex reliquis anni unius. — | Act. Pom. | Nerone Aug. III | M. Messala cos. | *(quinque signa, quorum duo Privati ipsius.)*

P. 121. Tript. a. 57. *Scr. int.*[3].

C. Cornelio Macro Sex. [*Pompeio*] | Proculo duumviris i. d. | nonis Ianuaris | Privatus coloniae Pompeianor. | ser. scripsi me accepisse ab | L. Caecilio Iucundo sestertia | duo millia sescentos | septuaginta quin[*que*] || nummos ex reliquis ob | pasquam[4] Anni Modesti | et Vibi Secundi IIvir. i. d. — | Act. Pom. | Nerone Caesare III | M. Mesalla Corvino cos. *(quinque signa, quorum duo Privati sunt.)*

Rubrica atramento scripta in latere exteriore tab. III.: Solutio ob pasqua | anni primi Privato | duumviris Pompeio et Cornelio. Debuera anni superioris | HS ∞ ∞ DCLXXV.

P. 125. Dipt. a. 53.[5]

Scr. int.: Q. Coelio Caltilio Iusto L. H[*el*]vio | Blaesio Proculo IIvir. i. d. | pr. idus Martias | Secundus [*colonoru*]m coloniae | [*Vener*]iae Corneliae servos | accepi [*a*][6] Terentio Primo | HS DCCLXXVI reliquos ob avitum [*et*] patritum[5] fundi Audiani[7] nomine Stali Inventi || iussu Caltili Iusti et | Helvi Pro-

---

1) *Scr. int. et rubr. similes sunt atque in n. 119.* — 2) *Ad fullonicam pertinent etiam P. 118. 120.* — 3) *Scr. ext. periit.* — 4) *Etiam P. 122. 124 pertinent ad* pasquam *vel* vectigal publicorum pasquorum, *iisdem fere verbis.* — 5) *Hoc explicavit Mo. Herm. 12,123. Cf. infra p. 291 n. 7 et supra l. agr. v. 28. Cic. Tusc. 1,19:* patritam illam et avitam, ut ait Theophrastus, philosophiam. *Varro ap. Non. 161:* avito et patrito more precabamur. — 6) p *pro* a *tabella.* — 7) *Etiam p. 126:* ex reliquis ob avitum fundi 'Aud.

cu[*li*]. — Act. Pompeis D. Iunio Torq[*uato*] Silano | Q. Haterio Antonino cos. | *(quinque signa, quorum unum deperiit.)*

Scr. ext.: Q. Coelio *cet.* c. c. V. C. ser. scripsi me accepisse ab P. Ter. Primo HS. DCCLXXVI reliquos ob avitum fundi Audiani et accepi ante hanc diem HS $\overline{\text{V}}$CCXXIIII. Act. *cet.*

CAPUT X.

IURA PRAEDIORUM.

1.[1] M. Holconius Rufus d(uum)v(ir) i(ure) d(icundo) tert(ium), | C. Egnatius Postumus d. v. i. d. iter(um), | ex d(ecreto) d(ecurionum) ius luminum | opstruendorum HS cIↃ cIↃ cIↃ| redemerunt, parietemque | privatum c(oloniae) Ven(eriae) Cor(neliae)[2] | usque at tegulas | faciundum coerarunt.

2.[3] Itus actusque est | in hoce delubrum | Feroniai ex hoce loco | in via poplicam | Campanam qua | proxsimum est | p. cIↃ ccx . . . .

3.[4] M. Agrippa | privat(um) | iter.

4.[5] Iter privatum a via publica | per hortum, pertinens | ad monimentum sive sepulchrum, | quod Agathopus Aug(usti) lib(ertus), invitator, | vivus et Iunia Epictesis fecerunt[6]. | Ab iis omnibus dolus malus abesto et ius civile[7].

5.[8] Via priva|ta C. Q. Lar|gis L. f. et C. | Oli Salvi. | Iter debet|ur fundo | Eniano et . .

6.[9] [*It*]er[10] Q. Critonii. | Iter debetur | [*Q.*] Critonio Q. f. et | . . Pomponio Siloni, | [*ali*] nulli.

7.[11] Iter privat(um) | Anni Largi. | Precario utitur | Antonius | Astralis.

1) *Pompeiis. C. I. L. 10,95 n. 787 = 1,248 n. 1252. Ri. tab. 94 f.* — 2) *i. e. coloniae a Cornelio Sulla Pompeios deductae.* — 3) *Coppiti in dioecesi Aquilana. C. I. L. 9,412 n. 4321 = 1,253 n. 1291; Ri. tab. 62 b.* — [4) *In termino reperto in medio alveo Tiberis, edito a Lancianio bull. della comm. arch. comun. 1885 p. 99 n. 107.* Th. M.] — 5) *Romae. C. I. L. 6, 2,1177 n. 8862; Or. 4391, Wi. 277.* — 6) *Etiam tituli, qui ad ipsum Agathopi et Epictesis monumentum pertinent, reperti sunt, C. I. L. 6 l. l. n. 8859—61.* — 7) *Cf. C. I. L. 6,12133 = Or. 4374:* huius monu(menti) dolus mal(us) abesto et iurisconsult(us). — 8) *Ateste. C. I. L. 5,248 n. 2548.* — 9) *Ateste. C. I. L. 5,248 n. 2547.* — 10) *Ex coni. H. Erman, stud. iur. Cf. n. 5 et 7. C. I. L. habet:* [P]er Q. Critonii iter debetur *cet.* — 11) *In via Appia. Or. 5069.*

8.[1] Iter | precar(ium) | Q. Gavi Phari.

9.[2] Vieam precaream.

10.[3] Privatum precario adeitur.

11.[4] Huius mon|ument(i) | emptioni accessit | iter actus ad pu|teum haustus | aquae ex subur|bano Rutiliano.

12.[5] Precario aqua recipitur tegul(is) LXXXX.

13.[6] P. Faianius P[*le*]beius IIvir iter(um) | aquam ex ag[*ro*] suo in municipium | Forum Novom [*pe*]cunia sua adduxit | et lacus om[*ne*]s *f*ecit[7] et in piscinam, | quae in campo est, saliendam | curavit idemque probavit. || Et cum venditor soli, in quo balneum est, | parum cavisset emptori de aqua | ut posset in balneo fluere, aquam | suam in id balneum, ne carerent | commodo municipes, | P. Faianius Plebeius dedit.

14.[8] C. Sennius C. f. Vol. Sabinus praef(ectus) fabr(um) | balineum campum porticus aquas iusque | earum aquarum tubo ducendarum, ita ut recte | praefluere possint, vicanis Albinnensibus d(e) suo d(edit).

15.[9] Mummius Niger | Valerius Vegetus consular(is) | aquam suam Vegetianam, quae | nascitur in fundo Antoniano || maiore P. Tulli Varronis, cum[10] eo loco, in quo is fons est emancipatus, *d*uxi*t* | per milia passum $\overline{\text{VDCCCCL}}$ in vil|lam suam Calvisianam, quae est | ad aquas Passerianas suas, compara||tis et emancipatis sibi locis itineri|busque eius aquae a possessoribus | sui cuiusque fundi, per quae aqua s(upra) s(cripta) ducta est per latitudinem structu|ris pedes X, fistulis per latitudi||nem p. $\overline{\text{VI}}$, per fundum Antonian(um) | maiorem et Antonianum minor(em) | P. Tulli Varronis et Baebianum et | Philinianum A. Ulcei Commodi | et Petronianum P. Tulli Varronis || et Volso-

1) *Veronae. C. I. L. 5,355 n. 3472. Cf. 3473:* Iter T. Vibi T. l(iberti) Eronis p(edes) IIS l(atum). — 2) *Tergeste. C. I. L. 5,76 n. 700 = 1,270 n. 1464.* — 3) *Neapoli. C. I. L. 10,435 n. 4480 = 1,245 n. 1215; Ri. 69 d; Or. 4339; Wi. 2726.* — 4) *Veronae. C. I. L. 5,388 n. 3849.* — 5) *Nolae C. I. L. 10,149 n. 1285.* — 6) *Fori Novi (hodie Vescovio prope Torri) in agro Sabino. C. I. L. 9,455 n. 4786 integra; pars posterior est apud Grut. 180,6.* — 7) iecit *traditur.* — 8) *Alby, quod Albinnum fuit, non longe a Genava, tribus exemplis. C. I. L. 12,2493—2495. Orelli 199. De tubis et tubulis v. D. 8,2,13; 43,23,1,6.* — 9) *Viterbii in specu aquaeductus antiqui. Or. 6634; quaedam Bormannus lapide collato correxit.* — 10) *Henz. coni.* c(larissimi) v(iri) ex; *sed* cum *in lapide esse adfirmavit Borm.*

nianum Herenni Polybi | et Fundanianum Caetenni Proculi | et Cuteolonianum[1] Corneli Latial(is) | et Serranum inferiorem Quintin(i) | Verecundi et Capitonianum Pisirani || Celsi, et per crepidinem sinisterior(em) | viae publicae Ferentiensis, et Scirpi|anum Pisiraniae Lepidae, et per viam | Cassiam in villam Calvisianam suam, | item per vias limitesque publicos || ex permissu SC.

16.[2] Dis M(anibus). | Ab ostio introitus partem dex|teriorem, porticum | subsolarium, aediclam | et ollaria fructuario|rum[3].

17.[4] In his praediis insula Sertoriana bolo esse Aur. Cyriacetis, filie meae, cinacula n(umero) VI, tabernas n. XI, et repossone subiscalire[5]. Feliciter.

18.[6] Hic || idem ad lavacrum bal|near(um) publicar(um) ligni | duri vehes n(umero) CCCC en|thecae[7] nomine in per-| petuum obtulit, ita || tamen ut magistratuus | quodannis successorib(us) | suis tradant *cet.*

19[8]. Nundinae habentur hic in | castello Mastarensi die | III kal(endarum) Septemb(rium) primarum | et die III idum Septembrium | [*s*]ubsequentium et deinceps | suo quoque mense ex per|missu | M. Aureli Comini Cassiani le(gati) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) c(larissimi) v(iri).

---

1) *Nomen hoc incertum esse monet Borm.* — 2) *Hunc titulum saec. XVI Sabionetae prope Mantuam in domo ducali a. P. Manutio descriptum hucusque nondum publici iuris factum edendum Mo. mihi concessit. Origine autem urbanum eum esse Sabionetamque transvectum idem adnotavit in C. I. L. 5,43* n. 436,3*.* — 3) *Ollaria (i. e. loculi, in quibus ollae mortuorum cinere impletae ponuntur) fructuariorum esse posse mirum est, cum ususfructus morte finiatur neque usufructuarius ipsum locum religiosum facere possit. D. 11,7,2,7.* — 4) *Titulus Romae detectus a. 1819, editus Hafniae a. 1820 a B. Thorlacio Dano; inde Orelli 4331.* — 5) *Intellege repositiones subscalares, i. e. repositoria sub scalis parieti inserta.* — [6) *C. I. L. 10,350 n. 3678. Miseni. E titulo posito* T. Fl. Avito Forensi, IIvir(o) iter(um) qq. omnib(us) muneribus functo. Th. M.] — 7) *Entheca est dos vel peculium praedii, id est praestatio quaedam cum praedio in perpetuum coniuncta. Cf. Gothofredus ad C. Th. 15,1,12.* — 8) [*C. I. L. 8,591 n. 6357. Lapidem repertum in castello Mastarensi (prov. Numidia) descripsit Wilmanns. Conferendum est SC. de nundinis saltus Beguensis, supra p. 185.* Th. M.]

CAPUT XI.

SUPERFICIES.

1. Aedificium Puteolanum. (Saec. II. p. C.)[1]

IIII non. Septembr. in curia templi basilicae Augusti An-
2. nianae. Scribundo adfuerunt: | Q. Granius Atticus, M. Stlaccius Albinus, A. Clodius Maximus, M. Amullius Lupus, M. Fabius Firmus. ∾ |

Quod T. Aufidius Thrasea, Ti. Claudius Quartinus IIviri v(erba) f(ecerunt) de desiderio Laeli Atimeti optimi civis, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): |

4. Cum M. Laelius Atimetus, vir probissimus et singulis et universus karus, petierit in ordine nostro, uti solarium | aedifici, quod extruit in transitorio, remitteretur sibi ea condicione,
6. ut ad diem vitae eius usus et fructus | potestasque aedifici sui ad se pertineret, postea autem rei p(ublicae) nostrae esset, placere huic ordini: tam gratam voluntatem optimi civis | admitti remittique ei solarium, cum plus ex pietate promissi eius res publica nostra postea consecutura sit.

8. In curia | f(uerunt) n(umero) LXXXXII.

2. Aedificium post columnam divi Marci. (193 p. C.)[2]

Libellus L. [*Septimii Augg. l. Adrasti, ex officio*] | operum publ[*icorum in verba haec*], | scripta Severo [*Augusto*:] |

Domine permitta[*s rogo, ut rectius fungar of*]||ficio meo, pos colu[*mnam centenariam divorum*] | Marci et Faustina[*e pecunia mea loco publi*|*co*] pedibus plus min[*us* .. *aedificium me exs*|*tru*]ere et in matri[*culam referri, quod sine* | *in*]iuria cuiusqua[*m fiat; et reliqua fieri*] || secundum litter[*as Aeli Achillis, Cl. Perpetui*] | rationalium [*tuorum, quas huic libello*] | subieci. Da[*tum* .. *Romae Falcone et Claro cos.*]

---

1) *C. I. L. 10,221 n. 1783. Lapidem a. 1861 Puteolis repertum, hodie Neapoli adservatum, edidit post alios H. Degenkolb, ZRG. 4,474.* — 2) *Duos lapides, muro aedificii de quo agitur insertos, a. 1777 repertos ediderunt C. Fea, fasti 77. Rudorff, ZRG. 11,219. Mommsen, ibid. 15,335. Or. 39, quem lapide altero inspecto correxit Henzen, Or. 3,1 ad n. 39. C. I. L. 6,344 n. 1585 a b.*

Exemplaria litte|rarum rationali|um dominorum nn. | scriptarum, pertinen|tes ad Adrastum | Augg. nn. lib(ertum) quibus aei permissum sit aedifi|care loco cannabae | a solo [*aedificium*[1]] iuris sui pecunia || sua, prestaturus solari|um sicut caeteri. |

Aelius Achilles, Cl. Perpetu|us Flavianus Eutychus Epaphrodito suo salutem. | Tegulas omnes et inpensa | de casulis, item cannabis | et aedificiis idoneis adsigna | Adrasto, procuratori | columnae divi Marci, ut || ad voluptatem suam hospi|tium sibi exstruat, quod ut | habeat sui iuris et ad heredes transmittat. — | Litterae datae VIII idus | Aug. Romae Falcone et | Claro cos. |

Aelius Achilles, Cl. Perpetu|us Flavianus Eutychus Aqui|lio Felici. — Hadrasto Aug. lib. || ad aedificium quod custodi|ae causa columnae cente|nariae pecunia sua exstruc|turus est, tignorum vehes | decem, quanti fisco consti|terunt, cum pontem neces|se fuit compingi, petimus | dare iubeas. — Litterae datae | XIIII kal. Sept. Romae Falcone et Claro cos. ||

Rationales Seio Superstiti | et Fabio Magno. — Procura-| tor column*ae*[2] centenariae | divi Marci, exstruere habi|tationem in conterminis | locis iussus, opus adgredie|tur, si auctoritatem ves|tram acceperit. Petimus | igitur aream, quam demo|nstraverit Adrastus lib(ertus) || domini n(ostri), adsignari ei iubeatis, praestaturo secundum | exemplum ceterorum solarium. — Litterae datae || VII idus Sept. Romae; red|ditae IIII idus Sept. Romae | isdem cos. |

CAPUT XII.

OBLIGATIONES ALIMENTARIAE MUNICIPALES ALIAEQUE SIMILES.

1. Ex institutione alimentaria Traiani.[3]

a. Tabula Veleias a. 103/112 p. C.[4]

Obligatio praediorum ob HS deciens quadraginta quattuor milia (1044000), ut ex indulgentia optimi maximique principis

1) *Tale quiddam aut cogitatione supplendum est aut inserendum.* — 2) columna. — 3) *Iam Nervam imperatorem* puellas puerosque natos parentibus egestosis sumptu publico per Italiae oppida ali *iussisse Aur. Vict.*

imp. Caes. Nervae Traiani Aug. Germanici Dacici pueri puellaeque alimenta accipiant: legitimi n(umero) CCXLV in singulos HS XVI n(ummum)[1],

	f(iunt)	HS	$\overline{\text{XLVII}}$XL[2]	(47040)	n(umm.)
legitimae n(umero) XXXIV sing(ulae) HS XII n(umm.),					
	f(iunt)	HS	$\overline{\text{IV}}$DCCCXCVI	(4896)	n(umm.)
spurius	I	HS	CXLIV	(144)	
spuria	I	HS	CXX	(120)	
	summa	HS	$\overline{\text{LII}}$CC	(52200)	

quae fit usura ⁼—⁼[3] sortis supra scribtae.

ep. 12,4 narrat. Quod incohaverat Nerva, perfecit Traianus tam solida stabilique ratione, ut usque ad Diocletianum permanserit eius institutio. Certas ad hunc usum pecunias singulis oppidis adtribuit, quarum ex reditu alimenta per certos magistratus praestarentur. Adtributionem autem neque ut nostro more pia corpora, quae personarum vice fungerentur, constitueret, ita instituit, neque ita, ut pecunias ipsis civitatibus administrandas concederet, sed privatis hominibus, fundos possidentibus, pecunias fenori dedit, qui praedia sua tam pro sorte quam pro usuris imperatori vel reipublicae obligarent. Errore Savigny (verm. Schr. 5,57) et Puchta (Inst. § 118), privato fiduciarum vel hypothecarum iure eam obligationem factam esse putaverunt; immo colligitur e lege Malac. c. 60.63 sola praediorum subsignatione in tabulas publicas relata eam peractam esse, ut mos erat in omnibus privatorum adversus rem publicam obligationibus. Ita opus non erat longo mancipationum et remancipationum circuitu, quo Plinius simili in re usum se esse dicit (infra XII,2), id quod putaverunt Bachofen (röm. Pfandr. 1,226) et Henzen (tab. alim. Baeb. 25,26). Tabula vero non ipsam obligationem vel subsignationem praediorum contineri, sed eius perficiendae causa factum indicem quendam verba sollemnia: professus est — accipere debet et obligare, *declarant. — Ex omnibus per universam Italiam tunc conscriptis praediorum obligationibus duo tantum ad nos pervenerunt professionum indices, alter Veleiatium, alter Baebianorum, quorum satis habui recipere quibus summa rei illustraretur. Totius institutionis alimentariae historiam conscripsit Henzen l. c. 7—57, cui adde Mo. Berl. Ber. 1861 p. 87, C. I. L. 2,157 n. 1174, Hermes 3,101.124.* — 2) *C. I. L. 11,208 n. 1147. Tabula permagna (a. 1,35 m., l. 3 m.) septem columnis (772 versibus) inscripta, quibus praescriptio litteris maioribus superscripta est, reperta a. 1747 in ruinis Veleiae antiquae, hodie Parmae adservata. Edita est a F. A. Wolf, Stiftung Traians, 1808. P. de Lama, tav. alim. Vellej. 1819. Desjardins, de tabulis alim. 1854, quocum cf. eiusdem libellum: Velleia. Romae 1858.*

1) *In legitimis menstrua, in spuriis annua alimenta computata sunt.* — 2) *Numerorum notae, quibus lineae superscriptae sunt, milia significant, quae lineis inclusae sunt (n. 13.17.43), centena milia.* — 3) *Significantur usurae quincunces.*

(1.) C. Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volum- I, 1.
(nium) Diadumenum libertum suum professi sunt fundum Quintiacum, Aurelianum, collem Muletatem cum silvis, qui est in Veleiate pago Ambitrebio, adfinibus M. Mommeio Persico, Satrio Severo et pop(ulo), HS $\overline{\mathrm{C}}$VIII (108000); acciper(e) debet HS $\overline{\mathrm{VIII}}$DCLXXXXII (8692) n(ummum) et fundum s(upra) s(criptum) obligare.

(2.) M. Virius Nepos professus est praedia rustica, deducto I, 5.
vectigali, HS $\overline{\mathrm{CCCX}}$DXXXXV (310545) n.; accipere debet HS $\overline{\mathrm{XXV}}$CCCLIII (25353) n., et obligare fundum Planianum, qui est in Veleiate pago Iunonio *cet.*

(10.) M. Vibius Q. f. per M. Vibium Verum f(ilium) suum II, 12.
professus est praedia rustica HS $\overline{\mathrm{XXC}}$ (80000), accipere debet HS $\overline{\mathrm{VI}}$CCCCXXXVIII (6438) n., et obligare fund(um) Mucian(um) —, quem professus est HS $\overline{\mathrm{LVI}}$ (56000), in HS $\overline{\mathrm{V}}$ (5000), item fund. Gellianum —, quem professus est HS $\overline{\mathrm{XXIIII}}$ (24000), in HS $\overline{\mathrm{I}}$CDXXXVIII (1438) n.

(13.) M. Mommeius Persicus professus est praed(ia) rustica II, 36.
in Veleiate et Placenteno, deducto vectigali et eo quod Cornelius Gallicanus obligavit $|\overline{\mathrm{X}}|$ $\overline{\mathrm{CLXXX}}$ DC (1180600) n., accip(ere) debet HS $\overline{\mathrm{XCIIII}}$DCCLXV (94765) n. et oblig(are) fund. Attianum *cet.*

(16.) C. Coelius Verus per Onesimum ser(vum) suum pro- III, 11.
f(essus) est praed(ia) rustica in Plac(entino) —, deducto vectigali et is, quae ante Cornelius Gallicanus et Pomponius Bassus obligaverunt, HS $\overline{\mathrm{DCCCXLIII}}$DCCCLXXVIIII (843879) n., accipere debet *cet.*

(17.) L. Annius Rufinus nomine suo et C. Anni Veri fra- III, 52.
t(ris) professus est praed(ia) rustica, deducto vectigali et quod Pomponius Bassus obligavit, HS $|\overline{\mathrm{X}}|$ $\overline{\mathrm{XIIII}}$XC (1014090) n., accipere debent *cet.*

(43.) Coloni Lucenses publice professi sunt saltus praedia- VI, 60.
que Bitunias, sive quo alio vocabulo sunt, pro indiviso pro parte tertia, quae pars fuit C. Atti Nepotis, — et saltus praediaque Velianium vectigal(ia) et non vectigal(ia), sive alis nominib(us) vocabulisque sunt, qui sunt in Lucensi et in Veleiate et in Parmense et in Placentino et montibus —, deductis reliquis colonorum et usuris pecuniae et pretis mancipiorum, quae in inemptione *(sic)* eis cesserunt, habita ratione etiam vectiga-

lium, HS $|\overline{\text{XVI}}|$ (1600000); accipere debent HS $\overline{\text{CXXVIII}}$DCCLXXX (128780) n., et obligare saltus sive praedia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), deducta parte quarta.

VII,31. Item[1] obligatio praediorum facta per Cornelium Gallicanum ob HS $\overline{\text{LXXII}}$ (72000), ut ex indulgentia optimi maximique principis imp. Caes. Nervae Traiani Augusti Germanici[2], pueri puellaeq(ue) alimenta accipiant; legitimi n(umero) XIIX in singulos HS XVI n(ummum), fiunt HS $\overline{\text{III}}$CCCCLVI (3456), legitima HS XII; fit summa utraque HS $\overline{\text{III}}$DC (3600), quae fit usura $\overline{}$—$\overline{}$ summae s(upra) s(criptae).

VII,37. (1.) C. Coelius Verus professus est saltus Avegam — — qui sunt in Veleiate pag(is) Albense et Velleio, adf(inibus) re-p(ublica) Lucensium et rep(ubl.) Veveleiatium *(sic)*, HS $\overline{\text{XC}}$ (90000); accipere debet HS $\overline{\text{IX}}$ (9000) *cet.*

b. Tabula Baebianorum. (101 p. C.)[3]

[*Imp(eratore) Caes(are)*] Nerva Traiano Aug. G[*ermanic*]o $\overline{\text{IIII}}$, [*Q.*] Articuleio Paeto [*cos.*

Qui i(nfra) s(cripti) s(unt) ex praecepto optim]i maximiq(ue) principis obligarunt prae[*dia, ut ex em*]pto Ligures Baebiani[4] [*usuras semestres i(nfra) s(criptas) percipiant e*]t ex indulgentia eius pueri puellaeq(ue) al[*imenta a*]ccipiant.

[*Debentur a*[5]*: . . . . , ...*]

II, 5. (18.) Crispia Restituta f(undi) Pomponiani, pertica Benevent(ana), pago Aequano in Ligustino, adf(ine) Nasidio Vitale, aest(imati) HS $\overline{\text{L}}$ (50000), in HS $\overline{\text{III}}$ DXX (3520) HS LXXXIIX (88).

---

1) *Hic in tabula ipsa addita est obligatio altera iam antea per Gallicanum praefectum alimentorum facta (i. e. accepta), cum Traianus nondum Dacicus cognominabatur. Cf. supra n. 13.16.17.* — 2) *Id est ante a. 102, cum absit vocabulum Dacici.* — 3) *C. I. L. 9,126 n. 1455. Haec tabula a. 1831 prope Beneventum effossa, deinde adservata Campolattari, iam Romae est in museo publico. Tribus columnis inscripta est, quarum primae pars dimidia deest. Edita est cum commentario ab Henzeno, tab. al. Baeb. 1843, postea tabula denuo excussa a Mommseno, I. N. 1354; inde a Desjardins, p. 198 n. 3 cit., Or. 6664.* — 4) *Intelleguntur Ligures ad XL milia victi a. 572 et publico sumptu a Cornelio et Baebio consulibus traducti in agrum publicum, qui erat in Samnitibus prope Beneventum. Liv. 40,37.38.* — 5) *Priorum septendecim obligationum nonnisi fragmenta in tabula extant.*

(42.) C. Valerio Pietate, fund(i) Herculeiani, adf(ine) Cae- III,17.
s(are) n(ostro), aest(imati) HS $\overline{\text{XXV}}$ (25000), in HS $\overline{\text{II}}$ (2000); item oblig(atione) VIIII[1] fund(i) Vibiani, pago s(upra) s(cripto), adf(ine) Marcio Rufino, aest(imati) HS $\overline{\text{XV}}$ (15000), in HS MD (1500); f(iunt) HS $\overline{\text{XXXX}}$ (40000) in HS $\overline{\text{III}}$D (3500), HS LXXXVIIS (87½).

2. Institutio alimentaria Pliniana. (97—100 p. C.)[2]

C. Plinius Caninio suo s. Deliberas mecum, quemadmodum pecunia, quam municipibus nostris in epulum obtulisti, post te quoque salva sit. — Numeres reipublicae summam? Verendum est ne dilabatur. Des agros? Ut publici neglegentur. Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro quingentis milibus nummum, quae in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi, eundem vectigali inposito recepi, tricena milia annua daturus. Per hoc enim et rei publicae sors in tuto nec reditus incertus, et ager ipse propter id, quod vectigal large supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet.

3. Obligatio Atinas[3].

[*T.*] Helvio T. f. Basilae | aed(ili), pr(aetori), pro co(n)s(ule), | legato Caesaris Augus(ti), | qui Atinatibus ~~HS~~ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ || legavit, ut liberis eorum | ex reditu, dum in aetate[*m*] pervenirent, frumentu[*m*] | et postea sesterti[*a*] singula millia darentur; || Procula filia posuit.

4. Obligatio Tarricinensis[4].

Caelia C. f. Ma[*c*]rin[*a*] ex [*test*]amento *cet.*

Eadem in memoria[*m*] Macri fili sui Tarricinensibus | HS |$\overline{\text{X}}$| r[*eli*]quid, ut ex reditu eius pecuniae darentur cen[*t*]um

1) *Haec verba, tribus tabulae locis repetita, indicare videntur novem imperatoris largitiones praediorumque obligationes huic decimae praecessisse; cf. Henzen l. c. p. 14—15.* — 2) *Plinius epist. 7,18. De tempore, quo facta sit haec institutio, v. Mommsen, Hermes 3,101.* — [3) *C. I. L. 10,501 n. 5056 Atinae.* Th. M.] — [4) *C. L. 10,628 n. 6328 Tarracinae.* Th. M.]

pueris alimentor[*u*]m nomine sing(ulis) | mensib[*us si*]ng(ulis) pueris colonis X V, puellis colonis s[*i*]ng(ulis) in mens(es) sing(ulos) X IIII, pueris usq(ue) ad annos XVI, puellis [*usque ad*] annos XIIII, ita ut semper C pueri, C puellae per successiones accipiant.

5. Obligatio Hispalensis.[1]

Fabiae Q. f. H[*adrianil*]|lae, consularis [*f(iliae), senatoris uxori*], | senatoris sorori, senatoris matri.

[*Qui sunt in r(e) p(ublica) n(ostra) pueri*] | ingenui Iuncini item puellae, i[*ngenuae* ......, *eis*] || quodannis in annos singulos HS L mili[*um usuras semisses*] | dari volo, quam summam bis in ann[*o, natali C. Seii viri mei*] | k. Mais et meo VII k. Maias, in aliment[*orum ampliationem*] | accipiant, pueri ingenui HS XXX nummos, pu[*ellae ingenuae HS XL n(ummos). Quam*]quam summam sufficere credo, si tamen numerus [*puerorum puellarumque s(upra) s(criptorum)*] || maior erit pro portione[2], qua inter masculos [*ut distribuatur cavi*], | distribui omnibus volo. Quod si amplius er[*it in legato, item aequabili-*] | *ter*que[3] inter eosdem distribuant[*ur qui supererunt nummi*].

6. Obligatio Siccensis[4].

Municipibus meis Cirthensibus | Siccensibus carissimis mihi dare | volo HS |XIII|.[5] Vestrae fidei committo | municipes carissimi, ut ex usuris || eius summae quincuncibus quodan|nis alantur pueri CCC et puellae CC[6], pueri[7] | ab annis tribus ad annos XV et accipiant | singuli pueri X IIS[8] menstruos, puellae | ab annis tribus ad annos XIIII X II[9]. Legi || autem debe-

---

[1] *C. I. L. 2,157 n. 1174 Hispali. Restitui ego, ad sententiam scilicet, in actis Berol. a. 1861 p. 87. Fabia non instituit nova alimenta, sed auget instituta antea a Iunco quodam (fortasse cos. a. 127), unde pueri appellati sunt Iuncini; puellarum nomen excidit.* Th. M.] — 2) porcione. — 3) phove *traditur.* — [4] *C. I. L. 8,200 n. 1641. Siccae Veneriae in titulo dedicato* P. Licinio M. f. Quir. Papiriano, procur(atori) Augg. imp. Caes. M. Aureli Antonini Aug. Germanic(i) Sarmatici maximi p(atris) p(atriae) et [di]vi Veri a rationibus. Th. M.] — 5) *i. e.* ter decies = 1300000. — 6) *Adnotat Wilmanns pro* CC *scribendum esse* CCC; *aliter enim usurarum denarii IICCCCL quotannis superessent.* — 7) pueris. — 8) denarios binos semissem. — 9) denarios binos.

bunt municipes, item in|colae, dumtaxat incolae, qui intra | continentia coloniae nostrae ae|dificia morabuntur, quos si vo|bis videbitur, optimum erit per || IIviros cuiusque anni legi; cura|ri autem oportet, ut in locum ad|ulti vel demortui cuiusque sta|tim substituatur, ut semper plenus numerus alatur.

7. Obligatio Ferentinas[1].

A. Quinctilio A. f. Pal. Prisco — ob eximiam munificent(iam) quam in munic(ipes) suos contulit, senat(us) statuam publice ponend(am) in foro, ubi ipse vellet, censuere.

Hic ex s(enatus) c(onsulto) fundos Ceponian(um) et Roianum et Mamian(um) et pratum Exosco ab r(e) p(ublica) redem(it) HS LXX m(ilibus) n(ummum), et in avit(um) r(ei) p(ublicae) reddid(it), ex quorum reditu de HS IV m(ilibus) CC quodannis VI id. Mai. die natal(i) suo perpet(uo) daretur praesent(ibus) municipib(us) et incol(is) et mulierib(us) nuptis crustuli p(ondo) I, mulsi *cet.*

8. Obligatio Ariminensis[2].

L. Septimio | Liberali, | $\overline{\text{VI}}$vir(o) Aug(ustali), | vicani vici Cermali ob | merita eius, quot decurion(ibus) | et vicanis vicor(um) $\overline{\text{VII}}$ sing(ulos) | in annos | X III in perpet(uum) re[*l(iquit)*[3]] | et in eam rem fundos XXI | obligari iussit, quorum | partem $\overline{\text{VI}}$ legis Falc(idiae) nomin(e) | deductam ab tutoribus | Septimiae Priscae, matris | suae, Lepidi*a*[4] Septimina | populo concessit.

CAPUT XIII.

NOMINUM TRANSSCRIPTIO[5].

A. Furius R[*ufu*]s, quod in eum t[*r*]anscriptum | est a C. Cae[*sio*] Basso, apsente [*ven*]ditore | nominibus [*du*]obus, sub-

---

1) *C. I. L. 10,580 n. 5853. Ex inscr. Ferentinate illustrata a Mo. Herm. 12,123. Cf. inst. Plin. supra p. 289 et apocham supra p. 280 not. 5.* — 2) *Ex inscr. Ariminensi C. I. L. 11,93 n. 419; Or. 3116, cf. 3,270; Wi. 2121.* — 3) rei *traditur.* — 4) lepidie *traditur.* — 5) [*Titulum repertum in agro Tiburtino primus edidit qui descripsit Zdekauer: bull. dell' inst. di corr. arch. 1882 p. 252; inde repetivit Dessau C. I. L. 14,357 n. 3471 adiecta adnotatione mea hac: 'Equidem interpretor ita: C. Caesius*

sign[*a*]tis praedis | solvit: M. Iunio Silano [*solvit HS*] XII m(ilia) n(ummum); HS LVIII m(ilia) n(ummum) solvit . . . icii (?) Scipion[*i*] . . . . [*a*]diect . . . | . . . . iic . . .

CAPUT XIV.

TESTAMENTA.

Testamentum Dasumii (a. 108 p. C.)[1].

1. [*Test*]amentu[*m L. Dasumi Tusci?*]

2. [*Quod post vitae cursum con*]fectum praest[*antissimum est, rem cum nomine filio relinquere,* | *quoniam mihi natura negavit,*] amicus rarissim[*us P. Tullius Varro quem genuit filium natu* |

'Bassus (v. 2) agrum eum, in quo titulus repertus est, vendidit cuidam 'homini, mandatario opinor A. Furii Rufi (v. 1), pretio sestertium LXX 'm. n., quam summam deinde secundum formulam a Gaio 3,129 indicatam 'expensam tulit eidem Rufo. Iam is cum solvere vellet, venditor autem '(sic supple v. 2) abesset, pecuniam solvit duobus nominibus Silano et Sci'pioni, scilicet XII m. n. illi, huic autem LVIII, ita ut hi praediis sub'signatis se obligarent pecuniam eam Basso se exsoluturos esse. Simul ad 'fidem plene liberandam id ipsum in fundo suo incidendum curavit. — C. 'Caesius Bassus non solum nihil impedit quominus habeatur pro amico Persii, 'sed favent aliquatenus nomina M. Iunii Silani et nescio cuius Scipionis 'apta omnino aetati Tiberianae.' Extrema corrupta sunt nec restitutionis satis certae. Th. M.]

1) *C. I. L. 6,2,1349 n. 10229; Wilm. 314. Magnae tabulae marmoreae, cui inscriptum erat hoc testamentum (a. 3 m., l. 1 m.), frustula quaedam a. 1820 et 1830 prope Romam reperta sunt, quibus totius tabulae altitudo fere integra conficitur, latitudinis vix septima pars. Reliquiae media e tabula effractae sunt; initio minor numerus litterarum deesse videtur quam in fine; omnino singulos versus octogenos litteras continuisse intellegitur ex versuum 61/2 et 63/4 supplementis certis. Supplementa temptaverunt Ambrosch, annali 1831 p. 388, plenius paulloque audacius Rud. ZGR. 12,301; novissime ea retractavit Mo. in C. I. L. l. l., unde hic repetuntur. Annum indicaverunt consulum nomina v. 124 servata. Testatorem fuisse Dasumium quendam probabile est; qui num fuerit auctor SC. Dasumiani, cuius in D. 40,5,36.51,4 mentio fit, non constat. [Notus est L. Dasumius Tullius Tuscus (C. I. L. 6 n. 1526) filius naturalis P. Tullii Varronis, adoptatus sine dubio a nescio quo L. Dasumio Tusco; eius Tusci hoc esse testamentum, et Varronis filium heredem primo loco in eo institutum sub nominis ferendi condicione, cum Borghesio putaverim, quamquam ipse Borghesius postea reiecit; initium formavi, quasi haec certa essent.* Th. M.]

primum, si eum pater nome]n meum laturum po[*llicitus erit*, . . || . . *mearum fortu*]narum ex uncia [*heres esto* . . . . | *cernitoque in diebus C prox*]imis quibus scie[*rit poteritque*. . . *Item* | *Dasumia* . . *filia mea p*]ientissima mihi [*heres esto ex* . . *cernitoque eadem condicione. Item* . . . . *f*]ilia Serviani ex [. . *mihi heres esto cernitoque eadem condicione*. | *Item* . . . .]us meus mihi heres [*esto ex* . . *cernitoque eadem condicione. Item* || . . . . *et* . . *m*]ihi heredes sunto [*ex* . . *cernuntoque eadem condicione. Denique* . . *eadem condicione ex* . . *m*]ihi heres esto.[1]

Si Da[*sumia filia non creverit*, . . *ex* . . *mihi heres esto, item* | . . . . *ex* . . *mihi heres e*]sto, iique cernunto [*in diebus C proximis quibus scierint poteruntque*. | *Si nec eorum quisquam*] creverit, tunc Sy[2][. . *mihi heres esto* . . .] |

[. . . *Amicis*] infra scriptis qu[*isquis mihi heres erit* || *dare damnas esto singul*]is auri p(ondo) libras: Iuli[*o* . . . . | . . . .]no, Volusio Iuliano, [. . . . | . . . . *Plinio (?)*] Secundo, Cornelio [*Tacito (?)*, ... | . . . . . *A*]uspicato; singulis [*argenti p(ondo)* . . . . | . . . . *Mi*]nicio Iusto, Fabul . . . . *(multisque aliis usque ad v. 26)*[3].

[. . . *Pro (?)*]culo iurisconsulto, Ateio M[. . . | . . .]no, Cornelio Seni, Iulis Threp[*to et* . . . | . . .]oro adfini meo X̶ CXXV co[. . . || . . . *fideiq*]ue eius eorumque comitto u[*t* . . . | . . . *sub inscriptione nominis m*]ei consecrent; Cordubae it[*em* . . . | . . . *sub inscrip*]tione nominis mei consec[*rent* . . . | . . . *Volo*] opera supra scripta fiant ei[*us eorumque arbitratu* . . . | . . . *fidei*]que eius eorumque commit[*to ut perficiantur* . . . || . . . *ita ut supra scriptum*] est.

Dasumiae Syche nutric[*i do lego* . . . | . . .] Venugum Arrum piscator[*es* . . . | . . . *item* . . *quae*] elegerit praeterquam X̶ C[. . . | . . . *item argenti es*]cari et potor[*i*] ex meo quod e[*legerit* . . . | . . . *item chartam si*]ve philuram calculatoriam . . . . ||

[. . . . *e*]t Sabinum notarium et My[. . . | . . . *rat*]ionibus redditis cum cont[*ubernalibus suis liberos esse volo. Item* . . . .]m cocum et Crammicum c[. . . | . . .] et Diadumenum notarium [. . . | . . . *item* . .]onem sumptuarium ration[*ibus redditis cum*

1) *Sequitur virgula capitis indicandi causa, hic et v. 55.* — 2) *Recte fortasse editores priores nomen Syches nutricis hic suppleverunt e v. 35.* — 3) *Fieri potest ut etiam vv. 27 et 28 ad hoc caput trahendi sint.*

45. *contubernali sua* || *ita ut eam in m*]atrimonio habeat fidele. Iu-
[*beo* . . . | . . . *in a*]rculis pusillis componi. Tu . . . .
. . . [*C*]olono lib(erto) X cIↃ; Dasumiae Sy[*che libertae* X
. . . | . . . *li*]b(erto) X cIↃ; Heliopaedi li(berto) X cIↃ; Ca[. . . |
50. . . .] singulis X cIↃ; Eurotae lib(erto) X [. . . || . . . *volo dar*]i.
Eros vestiarius ratione u[*t oportet reddita* . . . | . . . *paeda*]-
gogus ratione reddita, Pho[*ebus* . . . . *liberi sunto.* | *Si que*]m
ex his alio scripto liberum [*esse vetuero, is liber ne esto*. . . . |
. . . *Quodcum*]que vicensimae nomine e[*x lege publica debe-
bitur* . . . | . . . *propter eos omn*]es quos liberos esse iussi, eo
55. s[*oluto iis qui solverunt heredes meos* || *reddere volo fideique it*]em
eorum committo.

Quis[*quis mihi heres erit dato* . . *et* . . . | . . . *denarios* . . *ita
ut ii dent tri*]buant concedant sine ull[*a controversia* . . *liberto
fundum* . . . | . . . *preti denariorum* . . *et ho*]c amplius X $\overline{V}$ et
hoc ampli[*us* . . .; *item ut supra nominati* . . . | . . . *ancillae*]
cum primum manumissa [*fuerit, dent tribuant concedant* . . . |
60. . . . *a*]rculam, Thal[*l*]um ornato[*rem* . . . || . . . *item ut supra no-
min*]ati dent tribuant concedan[*t sine ulla controversia* . . . | . . .
Thau]masto Anatellonti liberti[s *in singulos annos quandiu quis
eorum* | *vivet, initio cuiusque an*]ni vestiari nomine singul[*is de-
narios* . . . | . . . *item Te*]rpno Achilli Heliopaedi lib[*ertis initio
cuiusque anni vestiari* | *nomine singulis in sing*]ulos annos quan-
65. diu quis eo[*rum vivet denarios* . .; *item* . . . || . . . *libertis quan-
di*]u quis eorum vivet initio c[*uiusque anni vestiari nomine de-
narios* . ., *idque* | *ita ii danto cura*]ntove dare.

In*f*ra scriptis c[*ondicionibus do lego Septumae Secundini* |
materterae meae patera]m auream meam maxima[*m* . . . | . . .
es]t et Diadumenum cubicul[*arium* . . . | . . . *e*]t Stephanum dro-
70. pacatorem [. . . || . . .]orem et Faustum sutorem e[*t* . . . | . . .
paria m]ularum quae elegerit cum [*carrucis. Do lego Septumae* |
materterae meae pienti]ssimae hoc amplius Epaphro[*ditum* . . . |
. . .]tum medicum, Philocyrium [. . . | . . . *item signa mea au-
re*]a et argentea omnia et ima[*gines argenteas meas omnes* . . . |
75. . . . *Rogo autem pie*]tatem tuam, ut cures in pub[*lico proponi
signa deorum imperatorumque*,] quae ubique habeo, in amp[*lio-*

1) *Sequitur virgula capitis indicandi causa ut v. 11.*

rem nominis nostri honorem. | *Rogo item ut* .... *d*]ispensatorem rationibus [*redditis* ... | ... *et* ....]em et Eutychen cubicu(larium) maio[*rem (?) manumittas* ... *Hoc* | *amplius do lego matertera*]erterae Septumae Secundin[*i* .., || ... *Menecraten Paede*]rotem. Menecraten et Paedero[*tem rogo ne manumittas,* | *sed in eodem o*]pere illos habeas donec viv[*ent, quo habui ego,* ... | ... *quoniam n*]ullo merito meo tam valde [*offenderunt* ... | ... *gestione improba et ini*]qua. Septumae materterae m[*eae hoc amplius do lego* ... | ...]us meis habuit fideique eius n[... || ... *committo. Hoc a*]mplius Septumae matertera[*e meae do lego* ... | ... *cu*]rsorem, Encolpium actorem [... | ... *denique sestertiu*]m sexagies quod beneficio ...

[*Memoriae* | *meae colendae caus*]a intra biennium quam mo[*rtuus ero, quisquis mihi heres heredesve erunt,* | *eorum fidei com*]mitto, uti praedium, in quo[*d per eos, quorum curae mandavi ut secundum* || *verba testamenti hui*]us reli[*quias*] meas cond[*erent,* ... | ... *reliquiae*] meae inlatae fuerint, cui[*cumque sive antea sive testamento hoc libertatem* | *dedi sive codicillis ded*]ero, prae[*t*]erquam Hymno pess[*ime de me merito,* ... | ... *iis cum adiacen*]tibus silvis instructum ma[*ncipio dent ita, ut ne de nomine eorum exeat, neve* ... | ... *vendant, pig*]nore dent, cedant, condonen[*t; eius autem qui ex his decesserit portionem* || *reliquis volo adcrescere, done*]c in rerum natura esset un[*us eorum. Quodsi liberti libertaeque in rerum* ... | ... *natura omnes esse de*]|sierin[*t, t*]unc ad libertorum [*meorum posteros, donec in rerum natura sit* | *unus eorum, idem volo perti*]nere; quod si esse desierit [*ultimus eorum*] .... |

.... [*Cum a*]utem in tam multas partes [*id praedium distribuerim* ... | ... *nec pariter om*]nes un[*i*]versa possidere rel[*icta sibi possint,* .. *ex iis* ... || ... *curatores praedii eius A*]chillen, Heliopaeden, Cym[*aeum (?) constituo, omnium autem, quibus in id* ... | ... *ius est, suffragio cur*]atorem substitui curatori [*qui decesserit iubeo, et ab eorum uno, quem ipsi* | *curatores elegerint,*] alimenta omnia computar[*i et reditus distribui volo. Sic enim effectum iri exist*]imo, ut ab uno omnia percip[*iant omnes*] ....

.... [*Fidei omnium her*]edum meorum committo, t[*uae autem maxime, carissima filia,* ... || ... *ne pati*]aris post me quem-

quam ill[*o loco sepeliri neque eorum quos ipse manumisi* ... | ... *neque in post*]erum libertorum tuorum.

P[*orro monimentum meum colere volo ex libertis* ... | ... *meis praeci*]pue Thaumastum et Anat[*ellontem, aditum autem et ambitum* ... | ... *eo volo habere omn*]es, quos s[*i*]ve ante testamen[*tum sive testamento posteave manumisi, praeter* | *te, Hymne, qui quamvis*] plurimum tibi praestitiss[*em* ... || ... *ipse recordaris qua*]e a te passus sim aut timuer[*im.*] ... |

[*Corpus meum*] Ursi Serviani domini mei et [. . *curae commendo* ... | ... *lectu*]m ferri volo per Serviani mei li[*beros. Monimentum volo . . liberti cura* ... | ... *intra dies . . postquam defu*]nctus ero consummari, in q[*uod impendantur denariorum milia* ... | ... *Sumptuum rationem eu*]m reddere volo Serviano me[*o. Item cura eius volo lapidi incidi* ... || ... *testamenti huius exemplu*]m et poni ad latus monimen[*ti mei.*]

[*Quisquis heres heredesve* ... | ... *mihi erit eruntve, e*]um eosque rogo fideique eiu[*s eorumque committo, ut quae cui hoc* ... | ... *testamento dedi l*]egavi, ea vicensimis omnib[*us non deductis persolvantur, et aut reddant quod solutum erit vicensimae*] nomine aut vicensimae n[*omine cum eo ad quem ea res pertinebit* ... | ... *pacis*]cantur aut decidant aut in [*arbitrum compromittant.*] ... ||

... [*Si quid codicillis alio*]ve ge[*ner*]e scriptum sig[*natumque reliquero, valere volo, quasi testamento* ... | ... *scriptum signatu*]mque reli[*quisse*]m.

Liturae [*inductionesque quae in hoc* ... | ... *testamento inveniuntur, i*]am testam[*ent*]i faciundi [*et signandi tempore ibi fuerunt.*]

[*Testamentum* | *scribendum curavi per* . .]ntidiu[*m C*]ampanum testa[*mentarium* ... | ... *Ael*]io H[*adria*]no et Trebatio Pr[*isco cos.*] ||

[*Quisquis mihi heres heredesve erun*]t, do lego damnasq[*ue esto dare* ... | ... *imp. Caesari Nervae Traia*]no Aug. Germanic[*o Dacico,* ... | ... *Sos*]io Senecioni singu[*lis arge*]nti p. V; Otacilio Or[. . . | . . .]medico HS $\overline{\text{X}}$. I[*tem* ... || ...]s HS $\overline{\text{CCCC}}$, ex qu[*orum reditu* ... | ...] Eurota lib[... | ...]tione di[. . . | . . .]c ex .....

2. Testamentum Galli cuiusdam civis Romani. (Saec. I p. C.)[1]

.. [*cellam*, *quam* | *a*]edificavi memoriae, perfici volo ad exemplar quod dedi ita, ut exe||[*d*]ra sit eo [*loco*[2]], in quo statua sedens ponatur marmorea ex lapide | quam optumo transmarino, *vel*[3] aenea ex aere tabulari quam optumo, | alt*a*[4] ne minus p(edes) V. Lectica fiat sub exedra et II subsellia ad || duo latera ex lapide transmarino. Stratui ibi sit quod sternatur | per eos dies, quibus cella memoriae aperietur, et II lodices et cervi|calia duo par(ia) cenator(ia) et aboll*ae* II *et*[5] tunica. Araq(ue) ponatur ante | id aedific(ium) ex lapide Lunensi quam optimo sculpta quam optume, in qua ossa mea reponantur. Cludaturq(ue)[6] id aedifi(cium) | lapide Lu||nensi ita, ut facile aperiri et denuo cludi possit.

Colaturq(ue) id ae|dificium et ea pomaria et lacus arbitratu Philadelphi et Veri liber|torum meorum, impensaq(ue) praestetur *ad* reficien*d*um[7] restituend(um), si quid | ex iis vitiatum corru*p*tumq(ue)[8] fuerit; colaturq(ue) a trib(us) topiaris et | discentib(us) eorum, et si qui[9] ex iis decesserit decesserintve subtra||[*c*]tusve erit in vicem eius eorumve alius al*i*ve[10] substituant(ur); acci|piantque[11] singuli ex trib(us) tritici modios LX in ann(os) sing(ulos) et vesti|ar(i) nomine XXX[12]. Aquila au-

---

1) *Hoc testamenti fragmentum folio membranaceo (cuius marginibus imminutis paginae prioris versuum quorundam litterae primae, posterioris extremae perierunt) saec. X servatum in bibliotheca Basileensi a W. Wackernagel repertum ab Ad. Kiessling (Anecdota Basileensia, 1863) primum editum est; denuo cum notis criticis et exegeticis ab E. Huebner, annali 36, 200; Wi. 315. Id apparet descriptum esse de monumento Lingonis cuiusdam in Gallia Lugdunensi (II, 6). Bene igitur Hu. testamentum cum iure civili conceptum sit, factum esse conicit post Lingones ab imperatore Othone civitate Romana donatos (Tac. hist. 1,79), neque vero multo post, cum stricta iuris observatio et genus dicendi saec. I indicent. Textum mendose descriptum emendarunt cum K. et H. tum Mo. et Henzenus in notis ad H. Novissime tractavit Hu. Multa, 305—7.* — 2) *om.* — 3) ubi. — 4) altam. — 5) abollet II. — 6) claudatur *mutatum in* cludatur. — 7) p̄stetur // reficientium. — 8) corrutumque. — 9) quid. — 10) alioue. — 11) accipiantue. — 12) *Mo. dari triticum putat, ne monetae depravatio libertis noceat, unde post Neronem conditum esse testamentum colligit. Hen. coni.* X̶ XX.

tem nepos meus et h(eredes) eius haec prae|stare debeto debento. I*n*scribanturq(ue)[1] in aedificio extrinsecus | nomina mag(istratuum), quib(us) coeptum erit id aedificium et quot annis vixero.

Si || quis alius aliave unquam in iis pomariis, quemadmodum eos | . . 12 . . eri . 5 . ac umii . . 20 . . indussi[2], combustus | sepultusve confossusve conditusve consitusve propiusve iis po|m*a*ris [*erit sive aliquis*] aliquid[3] adversus ea facturus fuerit, quae s(upra) s(cripta) s(unt), id h(eres) h(eredes)q(ue) mei[4] d(amnas) [*d(amnates)*[5]] esto sunto, ea omnia ita fieri neq(ue) aliter fieri.

Loco || autem huic lex haec in perpetum dicitur: neque[6] quisquam post me do|minium potestatemve eorum locorum habeto nisi in hoc, [*ut*[7]] melius co|lantur et conserantur perficianturq(ue). Aditum [*itum actum ad id aedific(ium) 20 | 18 habeant quicumque*] ad id colen*d*um[8] pedib(us) et vehiculis et staticulis | [*adibunt .... Si quis*][9] || combustus suffossusve monimentu*m*ve[10] factum illatave ossa propius*ve iis* pos*ita* | qu*idve a*[11] quibus factum fuerit [*in*[7]] iis pomariis et locis et s*a*eptis[12] eorum, que[*m*] ad modum supra scripsi, Sex. Iul(ius), Sex. Iuli Aquilini fil(ius), Aquila et h(eres) h(eredes)q(ue) eius s(upra) s(criptus) s(cripti) [*si*[13]] ita factum non fuerit adversusve aliquit factum fuerit, aut non caver[*int*] || ab herede heredibusque suis, ut ita omnia serventur quem ad modum s(upra) [*s(cripsi), d(are) d(amnas)*] d(amnates) e(sto) s(unto) *rei*[14] public(ae) civitatis Ling(onum) HS n(ummum) C[15]. Haec poena omnibus domini[*s*] | huius possessionis in perpetu*m*[16] inferatur.

Om(ne)s autem liberti mei et liber[*tae*], | quos et vivos et quos hoc testamento manumisi, stipem conferant | quotannis

---

1) III (*corr. ex* IIII) scribanturq.; *em. Huschke.* — 2) *H.*: [*locos coli, cons*]eri, [*perfici*], a[*dit*]um [*ad eos fieri i*]ussi. *M.*: [*hortos det*]er[*minavi et l*]acum [*margine*] in[*cl*]ussi. — 3) pomeris aliquid. [*Supplevi ego.* Th. M.] — 4) *Hu. coni.*: heredesque mei heredis *propter I,17. II,3.5.9.* — 5) *om.* — 6) ne *Kiessling.* — 7) *om.* — 8) colentium. — 9) *Hu. recte:* Si vero, quae s. s. s., facta non fuerint, sive quis alius unquam. — 10) monimentive. — 11) propius imponi queant. [*Emendavi ego.* Th. M.] — 12) septis. — 13) *om.* — 14) modum s. desit. — 15) *Intellege* $\overline{\text{C}}$, *i. e. centum milia.* — 16) perpetua.

singul[*i nummos sing(ulos). Et*] Aquila nepos meus et [*h(eres) eius*[1]] pr*a*estet[2] quotanni[*s n(ummos)* . .], || ex quibus edulia [*quisque sibi*][3] paret et potui, quod profan*e*t*u*r[4] infra ante cel|-lam memoriae quae est Litavicrari[5], et ibi consumant[6] | morenturque ibi donec eam summam consumant.

Vicibus ex se cura|tores ad hoc officium nominent, qui id officium annu*um*[7] habeant, habe|antque potestatem exigendi hos nummos; mandoque hanc curam || Prisco Phoebo Philadelpho [*V*]ero[8] posteris*(que)* eoru*(m)*[9], curatoresque[10] ita nom[*i*]nati *s(acra) f(aciant)*[11] quotannis in ara quae s(upra) s(cripta) est kalendis Aprilibus Maiis Iu|niis Iuliis August(is) Octobri*b*(us)[12].

Mando autem curam funeris mei [*et*[1]] exequia|rum et rerum omnium et aedificiorum monumentorumque meorum Sex. | Iulio Aquilae nepoti meo et Macrino Regini f(ilio) et Sabino Dumnedor . .[13] || f(ilio) et Prisco[14] l(iberto) m(eo) et procuratori, et eos rogo agant curam harum rerum | omnium, eorumq(ue) probatio sit earum rerum, quas iussi post mortem | meam fieri.

Volo autem omne instrumentum meum, quod ad ve|nandum et aucupandum paravi[15], mecum cremari cum lanceis, gladei[*s*], | cultris, retibus, plagis, laqueis, thalamis[16], tabernaculis, formidinibus, || balnearibus, lecticis, sella gestatoria et omni medicament[*o et*] | instrumento illius studi, et navem Liburnam[17] ex sc*ir*p*o*[18], ita [*ut*[19]] in|de nihil subtrahatur, et vestis polymit(ae) et pluma*tae*[20] | quicquid reliquero, et stellas[21] omnes e*x*[22] cornibus alcinis || . .

---

1) *om.* — 2) prestet. — 3) *Erasae litterae quinque.* — 4) profaneitur. — 5) *Utrum loci an personae hoc sit nomen, non liquet. In mentem revocat K. Litavicum Haeduum e Caes. bell. gall. 7,37.* — 6) *Spatium vacat in codice.* — 7) annua. — 8) ex *vel* ero *cod. Cf. I,11.* — 9) teris eorum *dubitanter legit Kiessl.* — 10) qui. — 11) s(acra) f(aciant)] *Huschke,* sacrificent *Kiessling,* qui *cod.* — 12) octobris. — 13) *In memoriam revocat K. Dumnorigem, principem Haeduorum, Lingonibus confinium, e Caes. b. g. 1,9.* — 14) pristo. — 15) *Venatum et aucupium a Romanorum moribus aliena fuisse constat. Cf. Tac. ann. 2,56:* venatu et quae alia barbari celebrant. — 16) calamis, *scilicet aucupatoriis, e Mart. 14,218 coniecit Hercher.* — 17) Ibis Liburnis inter alta navium. *Hor. epod. 1,1.* — 18) et scurfo; *K. emendavit e Plin. h. n. 7,206:* naves in Nilo ex papyro et scirpo. — 19) *om.* — 20) plumari quod. — 21) *K. commendat* sellas. — 22) et.

3. Kaput ex testamento[1].

Kaput ex testamento P. Aeli Onesimi Aug(usti) li[*berti*]. | Civitati Nacolensium patriae meae amantissimae quamvis p[*lu*]|rimum debeam, pro mediocritate tamen peculioli mei dari volo | HS CC n(ummum) ea condicione, uti arbitratu Corneli . . . ini et Corneli [*He*]||syci faeneretur ea pecunia et ex usuris q[*uod conf*]ectum fuerit, p[*ro*]ximo triennio in sitonico[2] tribuant, ut q[*uo*]d[*q*]uod annis possit e[*o*] frumentum comparari. Et peracto triennio volo eius omnis pe|cuniae usuras quodquod annis civibus meis dividi politograp[*hia*][3] facta, die felicissimo natali domini n(ostri) Traiani Hadriani. Sport[*u*]||li[*s*] autem partem dimidiam eius usurae tribui volo sic, ut [*p*]ar[*s*] | dimidia die festo eoru[*m, quae* . . . .]idia appellantur, er[*ogetu*]r . . . .

4. Kaput ex testamento a. 385.[4]

. . . . Ex(em)pl(um) tes(ta)m(enti) partis: |

'Pos(tumius) Iulianus v(ir) c(larissimus), sanus, salbus, sana quoq(ue) mente in|tegroq(ue) consilio, memor condicionis omane[5] testamentu(m) | feci.'

Inter cetera:

'Civibus Prae(nestinis) dari bolo ex | massa Prae(nestina) kasam cui vocabulum est Fulgerita, || regione Camp(ania) ter(ritorio) Prae(nestino), ita ut ad memori*a*m[6] | meam per singulos annos sine dubio colant | spiritum meum, ita tam(en) ut conlocent statua(m) nomin(is) | mei in foro et hoc ipsu(m) ex(em)pl(um) testam(enti) ascribant ibi, et non || hab(ean)t potest(atem) | dextraendi[7], ut si qua(n)do alienar*e*[8] boluerint, | fiscus possideat.

---

[1] *E titulo reperto in oppido Phrygiae Nacolia, quem descriptum a Sterrettio Americano edidi Ephem. epigr. 5 p. 585 n. 1370; finis deest.* Th. M.] — 2) *Vocabulo* σιτωνικόν *Graeci pro pecunia frumentaria utuntur.* — 3) Politographia *hic est civium recensus ante divisionem faciendus.* — [4) *C. I. L. 14,312 n. 2934; Orelli 4360. Praeneste in basi statuae dedicatae* Postumio Iuliano c(larissimae) m(emoriae) v(iro) ob meritum amorem et religionem, quam erga cibes universus habere satis dignatus est; *defunctus est Iulianus* XVI kal. Dec. d. n. Arcadio Aug. et Bautoni v. c. conss. *(a. 385).* Th. M.] — 5) *Intell.* humanae. — 6) memorim. — 7) *Intellege* distrahendi. — 8) alienari.

5. Codicilli a. 175.[1]

Exemplum codicillorum. |

Have mihi, domine pater; | vale mihi, domine pater. | Cum ad te haec dictarem, infelicis||simum te aestimavi, ut eras, cum me | hoc mitteres. Peto, ut monumentum | mihi facias dignum iuventuti meae. | A te peto Eutychianum alumnum | meum manumittas vindictaque || liberes; item Aprilem servum meum, qui solus ex ministerio meo superavit. |

Scripsit XV kal. April. Sirmi L. Calpurnio Pisone, P. Salvio Iuliano cos.[2]

6. Gesta de aperiundo testamento a. 474.[3]

Leone iun. p(er)p(etuo) Aug(usto) s(ub) d)ie) prid. nonar. III, 8.
Novembr. Rav(ennae) apud Pompuliu[*m Preiecticium iun. et Fl. Proiectum*, | *et iterum*[4] *mag(istratus), praesentib*]us Aelio Marino Commodiano Constantio[5] iun., Ocremodio[6] Victore, Popilio Calomnioso et Melminio Cassiano principalibus[7], Pascasia h(onesta) f(emina) d(i)x(it):

'Offero carta testamenti, q(uo)d [*Constantius maritus meus fecit. Peto ut*] eam[8] suscipi iubeatis. Testibus praesentibus

[1] *C. I. L. 10,768 n. 7457; Or. 4359. E lapide magno Cephaloedii in Sicilia reperto, quem post alios descripsi et edidi ego l. l.* Th. M.] — 2) *Consules sunt ordinarii a. p. C. 175.* — 3) *Servatur Parisiis in bibliotheca nationali n. 8842 papyrus scripta Ravennae saec. (secundum Marinium) sexto ineunte, continens in paginis quae supersunt octo gesta quina de aperiendis testamentis quinque diversae aetatis nec temporum ordine relata. Horum testamentorum id quod exhibemus scriptum paginis tertia quartaque antiquissimum est. Omnia ediderunt Maurini a. 1757 in operis Nouveau traité de diplomatique vol. 3 extr. (cf. p. 629), unde repetiverunt Marinius papiri diplomatici 1805 p. 110; Spang. 90; Savigny verm. Schriften 3,122. [Ad archetypum nostra causa recognovit E. Hauler Vindobonensis; qui quae emendavit eorum non adnotavimus nisi potiora.* Th. M.] — 4) *Formula* et iterum *sic solet inseri in his testamentis inter nomen nominave eorum apud quos res agitur et vocabulum* mag.; *quid significet, parum liquet.* — 5) constantio *om. Marinius quique eum compilarunt, non Maurini.* — 6) ocremodio *parum certum est; videtur quiddam emendatum esse, fortasse* ore *mutatum in* cre. — 7) *i. e. primatibus inter curiales; cf. C. Th. 12,1,151:* Municipalia gesta non aliter fieri volumus, quam trium principalium praesentia. *(396 p. C.)* — 8) eam *Maurini; in codice ante* suscipi *cernitur* eū, *quod potest esse* eam *vel* eum *vel* eas.

ostendi, ut, si signacula vel superscribtiones suas recognoscunt, dignentur edicere; eam resignari praecipiatis, linum in[*cidi, aperiri et per ordinem recitari faciatis, quo voluntas defuncti possit agnosci.*'

Pom]pulius Preiecticius[1] iun. et Fl. Proiectus mag(istratus) d(i)x(erunt)[2]:

'Suscipiatur carta testamenti, quae offertur; testibus praesentibus ostendatur, ut, si signacula vel superscriptiones [*suas recognoscunt, singuli edicere non morentur*'. |

12. *Cumque ca*]rta testamenti suscepta f(uisset) et testibus praesentibus[3] ostensa, Fl. Bonifacius[4], v(ir) d(evotus), apparitur[5] inl(ustris) [*p(raefecti)*] p(raetori)o[6] d(i)x(it):

'In hoc testamento interfui. Agnosco signaculum et superscribtionem meam.'

[... *Heraclius* ... *dixit*:

'*E*]go in hoc testamento interfui, agnosco anuli mei signaculum, superscribtionem[7] meam; sed et infra[8] subscribsi.'

Fl. Probacius v(ir) d(evotus) app(aritor) sedis s(upra) s(criptae) d(i)x(it):

'In hac voluntate interfui. Agnosco[9] [*signaculum et superscriptionem meam; sed et*] intrensicus subscribsi.'

14. Et iterum mag(istratus) d(ixerunt):

'Quid [*et de aliis testibus, quorum*] signacula hoc testamento infixa [*vidimus?*]'

Fl. Bonifacius, Proba[*cius*], Heraclius vvv. ddd.[10] d(ixerunt):

IV, 1. 'Constat una nobiscum Simplicium .., | qui mortuus est, Exuperium v(irum) h(onestum)[11], Pamonium v(irum) d(evotum) et Georgio viro devoto, qui absentes sunt, in hoc testamento interfuisse, quorum signacula et superscribtiones recognoscimus.' |

---

1) *sic codex.* — 2) dxx *codex.* — 3) praesentibus *om. edd.* — 4) *sic cod., non* Bonifatius. — 5) *id est* apparitor. [*Sed recte fortasse Pick commendat* apparit(or) v(i)r(i). Th. M.] — 6) [inl (*vel* i) p̄o *cod., non* inbp̄o, *ut est in edd.*; *esse debuit opinor* inl. p̄po. Th. M.] — 7) erscribtionem *fere evanuit.* — 8) et infra *fere evanuit.* — 9) sco *fere evanuit.* — 10) *Quae sunt in edd. ind. a vv.* intrensicus subscribsi *usque ad* Heraclius vvv. ddd. *hodie ita desiderantur, ut in mediis apices elementorum quidam superstint, in fine litterae* liu ///// dd. — 11) h. *potius quam quod est in edd.* d.

Mag(istratus) d(ixerunt):

'Quoniam de agnitis signaculis vel superscribtionibus testium responsio patefecit, nunc carta testamenti resignetur, linum incida[*tur*], aperia[*tur*], et per ordinem reci[*tetur*][1];

et inciso lino ex offi(cio) reci(tatum) est:

'Fl. Constantius v(ir) h(onestus), tinct(or) publicus, procedens sanus sana mente integroque consilio, cogitans condiciones humanas et repentini casus, praesenti|bus testibus numero competenti, in hac cartula testamentum feci, idque scribendum dictavi Domitio[2] Iohanni for(ensi), cuique ipse[3], litteras ignorans, subter manu propria signum feci; | quod testamentum meum, si quo casu iure civili seu praetorio[4] vel alia quaelibet iuris ratione valere non potuerit, etiam ab intestato vice codicellorum meorum valere illud | volo, hac valeat, ratamque hanc voluntatem meam esse cupio et iubeo: Pascasia, h(onesta) f(emina), iugali[*s mea heres mihi esto*[5]].

7. Laudationes funebres.[6]

a. Laudatio Turiae. (746—752 a. u.)[7]

| . . . . *mo*]rum probit[*ate* . . . . |

| rum . . . . permansisti prob . . . | I,1.

1) *post* reci *spatium vacat.* — [2) domino *malim.* Th. M.] — 3) ipse *om. Marinius cum seqq.* — 4) casu uel civili vel praetorio *Marinius (cum seqq.), recte Maurini.* — 5) *Charta aperturae ipsa integra est, sed non recepit nisi principium testamenti.* — 6) *Laudationum funebrium habitarum mulieribus (id quod inde ab a. 364 usu venisse refert Liv. 5,50) duarum marmori incisarum ad nos pervenerunt reliquiae, ex quibus quae ad ius privatum pertinent, hic propono.* — 7) *Tabulae, cui laudatio haec inscripta fuit, inferior pars adhuc exstat Romae, superioris tria frusta saec. XVI descripta (duo ab I. M. Suarez, tertium ab Iacobo Sirmond), hodie latent; latuit etiam Sirmondianum apographum usque ad a. 1860, quo a G. B. de Rossi in bibliotheca Parisiensi inventum est. Totius tabulae reliquias edidit commentario adiecto Mo. Zwei Sepulcralreden, 1864. (Berl. ak. Abh. 1863 p. 455). Textus repetitus est in: ZRG. 5,161, disputatione addita Huschkii de iis, quae ad ius in laudatione spectant; item C. I. L. 6,332 n. 1527. — Maritus, qui ipse hanc laudationem uxori defunctae scripsit, cum (II, 1—20) proscriptum se ab ea servatum et deinde a Caesare restitutum esse dicat, Mo. vidit esse C. Lucretium Vespillonem eum, quem proscriptum ab uxore Turia morti ereptum esse Val. Max. 6,7,2 narrat. Turia defuncta esse videtur inter annos u. c. 746 et 752. Laudationis partes quae ad ius non spectant omisi. Capita in tabula ipsa eminentibus in marginem litteris distincta sunt.*

Orbata es re[*pente ante nuptiar*]um diem utroque pa[*rente in rustica soli*]||tudine una o[*ccisis. Per te maxi*]me cum ego in Macedo[*niam abissem*], || vir sororis tua[*e C. Cluvius in A*]fricam provinciam, [*non remansit inulta*] | mors parentum. |

Tanta cum industria m[*unere es p*]ietatis perfuncta ef[*flagitando et*] | vindicando, ut, si praes[*to fu*]issemus[1], non ampliu[*s praestitissemus. At*] | haec habes communia cum [*s*]anctissima femina s[*orore tua.*] |

|Quae dum agitabas, ex patria domo propter custodia[*m pudicitiae, sumpto*] | de nocentibus supplicio, e vest[*i*]gio te in domum ma[*terterae*[2] *contulisti, ubi*] | adventum meum expectast[*i*]. |

Temptatae deinde estis, ut testamen[*tum patris*], quo nos eramus heredes, rupt[*um diceretur*] | coemptione facta cum uxore: ita necessario te cum universis pat[*ris bonis in*] || tutelam eorum, qui rem agitabant, reccidisse: sororem omni[*um rerum*] | fore expertem, quod emancupata esset Cluvio. Qua mente ista acc[*eperis, qua iis prae*]||sentia animi restiteris, etsi afui, conpertum habeo. |

Veritate caussam communem [*t*]utata es: testamentum ruptum non esse, ut [*uterque potius*] | hereditatem teneremus, quam omnia bona sola possideres, certa qui[*dem sententia*] || te ita patris acta defensuram, ut si non optinuisses, partituram cum s[*orore te adfir*]mares: nec sub condicionem tutelae legitumae venturam, quoius per [*legem in te ius non*] | esset, neque enim familia[*e*] gens ulla probari poterat, quae te id facere [*cogeret:*] | nam etsi patris testamentum ruptum esset, tamen iis, qui intenderen[*t, non esse id*] | ius, quia gentis eiusdem non essent. |

| Cesserunt constantiae tuae neque amplius rem sollicitarunt: quo facto [*reverentiae in patrem,*] | pietatis in sororem, fide[*i*] in nos patrocinium succeptum sola peregisti. |

Rara sunt tam diuturna matrimonia, finita morte, non divertio in[*terrupta: nam contigit*] | nobis ut ad annum XXXXI sine offensa perduceretur[3]. — — —

Omne tuom patrimonium acceptum ab parentibus communi diligentia cons[*ervavimus:*] | neque enim erat adquirendi tibi

1) [*fu*]issimus *traditur.* — 2) *Hu.*: mariti. — 3) *Sequentes versus octo omisi.*

cura, quod totum mihi tradidisti; officia [*ita par*]titi sumus, ut ego tu[*t*]elam tuae fortunae gererem, tu meae custodiam sust[*ineres. Multa*] || de hac parte omittam, ne tua propria mecum communicem: satis sit [*hoc*] mi[*hi tuis*] | de sensibus [*indi*]casse. |

[*Liberali*]tatem tuam c[*u*]m plurumis necessariis tum praecipue pietati praesti[*tisti. Ex tuis licet cum laude qu*]is alias nominaverit, unam dumtaxat simillimam [*tui* | . . *h*]abuisti sororem tuam: nam propinquas vestras d[*ignas eiusmodi* || . . *of*]ficiis domibus vestris apud nos educavistis. Eaedem u[*t condicio*|*nem dignam famili*]ae vestrae consequi possent, dotes parastis: quas quid[*em a vobis* | *constitutas comm*]uni consilio ego et C. Cluvius excepimus et probantes [*liberalitatem,* | *ne vestro patrimo*]nio vos multaretis, nostram rem familiarem sub[*didimus* | *nostraque praedia*] in dotes dedimus. Quod non venditandi nostri c[*ausa* | *rettuli,* || *sed ut illa consi*|lia vestra concepta pia liberalitate honori no[*s duxisse consta*|*ret exequi de nos*]tris[1].

b. Laudatio Murdiae (Saec. I p. C.)[2].

[∾ *Dis Manibus*] . . || Murdiae L. f. matris. ∾ || . . . || sed propriis viribus adlevent cetera, quo firmiora | probabilioraque sint. |

Omnes filios aeque fecit heredes, partitione filiae data. Amor | maternus caritate liberum, aequalitate partium constat. |

Viro certam pecuniam legavit, ut ius dotis honore iudici augeretur. |

Mihi, revocata memoria patris eaque in consilium et fide sua adhibita, aestumatione facta, certas res testamento praelegavit, | neque ea mente, quo me fratribus meis quom *e*orum[3] aliqua | contumelia praeferret, sed memor liberalitatis patris

---

1) *Hic desinit superius tabulae fragmentum; inferius ad ius non spectat.* — 2) *C. I. L. 6,1354 n. 10230. Oratio subscripta dedicationi lapidi binis columnis inscripta fuit, quarum altera a Winckelmanno reperta a C. Fea a. 1784 edita est (Storia delle arti — di Winckelm. 3,202), indeque a Rudorffio denuo edita commentarioque illustrata (Berl. ak. Abh. 1868, 217; ZRG. 9,287). Extat adhuc Romae. Murdiae matri filius habuit vel scripsit hanc laudationem, quam orthographia et scriptura aetati Augusti addic ait Mo. C. I. L. l. l.* — 3) forum.

mei | reddenda mihi statuit, quae iudicio viri sui ex patrimonio | meo cepisset, ut ea, ussu suo custodita, proprietati meae resti|tuerentur[1].

CAPUT XV.

IURA SEPULCRORUM.[2]

1. Prohibitiones alienandi.

1.[3] D(is) M(anibus). A. Larcius Adiutor fecit monumentum sibi suis libertis libertabusque posterisque eorum[4]. Hoc m(onumentum) veto veniri, veto donari.

2.[5] — hoc autem monumentum cum aedificio neque mutabitur neque veniet neque donabitur neque pignori obligabitur, sed nec ullo modo alienabitur, ne de nomine exeat familiae suae.

3.[6] — fecerunt sibi et suis libertis libertabusq(ue) posterisq(ue) eorum, ut usque ad unum ex domo eorum qui extiterit possideat, ne at exterum perveniat.

4.[7] — fecit — et sibi et suis posterisque eorum ita, ne de nomine libertorum libertarumve meorum posterisq. eorum exeat.

5.[8] — ux(ori) — f(ecit) et s(ibi) v(ivus), inq(ue) memoriam perpetuam hortos coherentes sive suburbanum tradidit lib(ertis) libertabusque ex familia ux(oris), — excepitq(ue), ne quis eos venderet, sed per genus ipsorum posessio decurreret vel per adnatos vel manumissos.

6.[9] — hi horti ita uti o(ptimi) m(aximi)que sunt, cineribus servite meis, — hos neque dividi volo neq(ue) alienari.

---

1) *Qui sequuntur vv. septendecim omisi.* — 2) *De iure sepulcrorum cf. Lübbert, commentationes pontificales p. 54—70; Mo., Staatsrecht 2,67; Hu., die Multa 315.* — 3) *Romae. C. I. L. 6,2210 n. 21096. Or. 4388. Integer hic titulus est.* — 4) *Omnes fere qui sequuntur tituli aut liberis aut libertis aut utrisque posterisque eorum scripti sunt; sed notandum est liberos ius sepeliendi habere, sive heredes patri exstiterint sive se abstinuerint, libertos autem non aliter,* nisi heredes exstiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse. *D. 11,7,6.* — 5) *Romae. C. I. L. 6,1598 n. 13203; Or. 4386.* — 6) *Romae. C. I. L. 6,2288 n. 22083; Or. 4403.* — 7) *Romae. Or. 4387.* — 8) *Cordubae. C. I. L. 2, 583 n. 4332.* — 9) *Montisferrati. C. I. L. 5,842 n. 7454; Or. 4417.*

7.[1] — ne veneat, ne fiduciare liceat, nec de nomine exire liceat secundum sententias pontificum *cet.*

8.[2] — ea condicione, ne fiducient, ne vendant, neve alio quo genere id sepulchrum, sive monumentum est, alienare ulli potestas sit *cet.*

2. Multae alienationum prohibitarum.

9.[3] — si qui — hunc monumentum — vendere volent, tunc ad rem publicam coloniae Puteolanae pertinebit.

10.[4] — neque ulli liquebit locationis causa in annis centum quandoq(ue) transvendere; quodsi qui adversus it fecerint, eorum bona pertinere debebunt ad rem publicam Brundisinorum.

11.[5] — ne de nomine meo exiat; quod si quis id monimentum partenve eius vendere quis volet, vel donationis causa cui mancipare voluerit, aliove quo nomine eius monimenti partem alienare temptaverit, dare damnas esto aerario populi Romani HS XV m(ilia) n(ummum) et collegio pontificum HS XV m. n. et emptor et venditor.

12.[6] — si quis hoc sepulchrum vel monimentum — vendere vel donare voluerit vel corpus alienum invehere vellit, dabit poenae nomine ark(ae) pontif(icum) HS $\overline{\text{C}}$ n., et ei cui donatum vel venditum fuerit, eadem poena tenebitur.

13.[7] Hoc monumentum — ne quis a nomine nostro alienare audeat neve in eo corpus extraneum inferri patiatur: alioquin sit facultas cuicumque ex familia nostra[8] adeundi per querellam pontifices cc. vv., quorum de ea re notio est, et poenam HS L m. n. arcae collegii eorum inferendorum exsequendi.

14.[9] — quod si quis hunc monimentum vel aedificium donationis causam vel alioque nomine temptaverit facere, dare damnas esto aerario populi Romani HS L m. n., item v(irginibus) V(estalibus) HS L m. n.

1) *Romae. Or. 7331.* — 2) *Romae. C. I. L. 6,1122 n. 8456.* — 3) *Puteolis. C. I. L. 10,362 n. 3750; Or. 4430.* — 4) *Brundisii. C. I. L. 9,15 n. 136; Or. 4431.* — 5) *Romae. C. I. L. 6,1344 n. 10219; Or. 4425.* — 6) *Romae. C. I. L. 6,1593 n. 13152; Or. 4427.* — 7) *Romae. Ed. in Mo. Staatsr. 2*[2] *p. VII,1. C. I. L. 6,1368 n. 10284.* — 8) *In alio tit. dictum est:* [*ei*]us rei persecutio cuilibet de populo datur, *C. I. L. 5,1033 n. 8305.* — 9) *Romae. C. I. L. 6,1421 n. 10848; Or. 4428.*

15.[1] — ita ut ne quis ex hoc agro aedificisve, quibus donationis causa emancipatum erit, de nomine alienasse velit, nisi in persona filiorum aut libertorum suorum, ne simili(?) poena sepulchri teneatur.

16.[2] — huic munimento intercedet lex, ne donatio fiat; quodsi quis admiserit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS XXX n.

17.[3] — si q(uis) hanc ar(cam) vender(e) aut emere aut exacisclaver(it), tunc poen(ae) nom(ine) dabit rei p(ublicae) Aquil(eiensium) HS XX n. Delator quart(am) accip(iet).

18.[4] — quisqu(is) hunc mon(imentum) — immutare alioque quo genere vendere aut donare voluerit, tunc dare debebit HS L m. n. aerario p. R.

19.[5] — hoc monumentum sive locum si quis vendere vel donare voluerit, inferet virginib(us) Vestalib(us) HS $\overline{XX}$ n. aut aerario populi Romani *cet.*

20.[6] — si quis autem istam memoriam ex numero filiorum sibe libertorum distrahere voluerit, inf. aer(ario) p(ublico) p(opuli) R(omani) HS I *(L?)* m. n.

21.[7] — si quis autem hoc vendere voluerit, arkae ponteficum HS X m. n. inferet, vel si quis alienum corpus hic intulerit, poenam supra scriptam inferet.

22.[8] — hoc monumentum | si quis donationis vel emancipa|tionis causa ali tradere voluerit, pri|us inferet arce pontificum SS C. m. denarii. | *cet.*

3. De sepulcro violato et de mortuo inferendo.

23.[9] — huic monimento manus qui intulerit, dabit sestertios XX.

---

1) *Romae. C. I. L. 6,2127 n. 20061; Or. 4421.* — 2) *Veronae, sed eo delatus ex urbe. Maffei, museum Ver. p. 320.* — 3) *Aquileiae. C. I. L. 5,106 n. 952; Or. 7337. Similiter C. 5,979:* si quis hanc arcam — vendere aut emere aut exacisclare . volet ...; *et n. 1102:* arcam aperuerit aut exacisclaverit et aliut corpus posuerit. — 4) *In via Appia. C. I. L. 6,2202 n. 20989 = Grut. 1133,3.* — 5) *Romae. C. I. L. 6,1631 n. 13618. Similiter Grut. 881,9. Or. 2145. 4509. 4549. 4610.* — 6) *Romae. Grut. 827,2.* — 7) *Romae. Grut. 835,8.* — 8) *Romae. Fabretti, inscr. p. 49 n. 281.* — 9) *Romae. Or. 4423.*

24.[1] — hui si qui man(us) intul(erit), virginebus Vestalibus solvet poena HS n. V. XX.

25.[2] — si quis titulum meum violaverit, inferat aerario HS IX n.

26.[3] — si quis aeam arcam [*po*]st mortem eorum aperire vo[*lu*]eri[*t*, *inferet*] decuriae meae[4] X XXV . . .

27.[5] — si qui vero post mortem nostram eandem arcam aperire voluerit, inferet convibio veteranorum sive Martensium X. C.

28.[6] — sibi — libertabusque suis, ita ne quis ubi ego conquiesco, comburat aut cineres suas ponat; quae adversus fecerit, virginibus damnas esto d(are) HS m(ilia) *cet.*

29.[7] — huic monumento ustrinum applicari non licet.

30.[8] — in hoc monimento ali inuri licet nulli, nisi quorum nomina s(cripta) s(unt).

31.[9] — quisquis hunc titulum — deasciaverit atviolaverit vendiderit, HS CC milia n. aerario populi Romani damnas esto dare *cet.*

32.[10] — si quis huic monimento post me aliquam controversiam facere voluerit aut de nomine auferre, inferet aerario p. R. HS V. m. n. *cet.*

33.[11] — si quis eum titul(um) adulteraverit, alienigenum corp(us) aut ossa aut cineres in hoc monum(entum) inferre volens, ad hum(andum) non habere *et*[12] dare debeat a(erario) p. R. HS L m. n. Huic mon(umento) dol(us) mal(us) abesto.

34.[13] Dis Manibus P. Alfeni Anterotis. Locus exc(eptus) sepulcri et itineris, in front(e) p(edes) XI, in agr(o) p. XXXIIII, et poena excepta HS XX *cet.*

35.[14] . . . Hora[*tius* . . *f.*] Balb[*us*] | municipibus [*su*]eis

---

1) *Romae. C. I. L. 6,939 n. 5175; Or. 7339; Wi. 291.* — 2) *Romae. Or. 4424.* — 3) *Salonis. C. I. L. 3,321 n. 2107; Or. 4429.* — 4) *Scil. collegii fabrorum et centonariorum.* — 5) [*Ravennae. Mur. 1131,3.* Th. M.] — 6) *Oxonii, originis Romanae. Or. 4393.* — 7) *Romae. Or. 4384. Cf. 7334:* ne quis hic urina(m) faciat. *7302:* duodecim deos et Deanam et Iovem opt. max. habeat iratos quisquis hic mixerit aut cacarit. — 8) *Canusii. C. I. L. 9,42 n. 405; Or. 7332.* — 9) *Ostiae. C. I. L. 14,128 n. 1153; Or. 7338.* — 10) *Romae. C. I. L. 6,1075 n. 7788; Or. 2691.* — 11) *Prope Romam. Or. 5048.* — 12) haberet. — 13) *Puteolis. C. I. L. 10,241 n. 2039; Or. 4422.* — 14) *Sassinae Umbriae. C. I. L. 1,265 n. 1418; Wi. 316.*

incoleisq(ue) | loca sepulturae d(e) s(ua) p(ecunia) dat, | extra auctorateis et || quei sibei laqueo manus | attulissent[1] et quei | quaestum spurcum | professi essent, singuleis | in fronte p. X, in agrum p. X || inter pontem Sapis *cet.* — || In quibus loceis nemo huma|tus erit, qui volet sibei | vivous monumentum faciet; in quibus loceis hu|mati erunt, ei d(um) t)axat) quei | humatus erit postereisque eius monumentum | fieri licebit.

36.[2] Aelia Decorata in me|moriam Isionis b(ene) m(erentis) mariti una | cum Sextilia Laurina nuru sua cubi|culum superiorem ad confrequen|tandam memoriam quiescentium sibi | suisque et posteris eorum extruxerunt. | Tabernula autem cum suis superioribus nullo modo ab hoc loco sacro et religio|so ob tutelam obitorum separari poterit; quod | si adversus ea aliqui inrumpere temptaverint, | inferent singuli rei p(ublicae) Puteolanorum HS $\overline{LL}$ m(ilia) n(ummum) sic ut et foris in titulo scriptum continetur | in nomine Eucherior(um) nepotor(um); reditum autem terrulae et aedificii in refectionibus cubi|culorum sacrorum et aedificii s(upra) s(cripti) super|stites curabunt.

37.[3] T. Flavio T. f. Pal. Vero | equiti Romano aedem fecit | Vibussia L. f. Sabina mater | quae iubet se quandone in ea aede poni et Gn. Ost(iensem) Hermete(m) || maritum suum; neque heres meus. Neque heredive meor(um) neque | cuiquam licevit in ea aede ponere neque corpus neque ossa; quod | si quis adversus ea fecerit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS L m. n., item rei pub(licae) | Ost(iensium) HS L m. n.; is autem qui detulerit accipere debebit sum(marum) s(upra) s(criptarum) quartas. | — (H)ypogaeu(m) et cetera libertis libertab(us)q(ue) meis post(erisque) eorum). || Hic monimentus exteru(m) herede(m) non sequitur, set nec donatione(m) facere.

38.[4] L. Cocceius Adiutor fecit sibi; idem denuntiat, ne quis velit | in parte sinisteriore intrantibus neque | commurere neq(ue) obruere cadaver; sin autem, dabit rei p(ublicae) Ostiensium HS L m. n. Delator quartas accipiet.

---

1) *Serv. in Verg. Aen. 12,603:* cautum fuerat in pontificum libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur. — [2) *Puteolis. C. I. L. 10,240 n. 2015.* Th. M.] — [3) *Ostiae. C. I. L. 14,34 n. 166; Wi. 293.* Th. M.] — [4) *Ostiae. C. I. L. 14,110 n. 850.* Th. M.]

39.[1] In quem induxi sarcofagum | in quem dum receptus fuerit cor|pus meum, numquam ullo liceat acced|ere neque aperire et vexare ossa mea, | neque filius neque nepotes neque de ad|finitate ullus; si quis autem ausus fuerit | infringere vel aperire, inferet poene nomi|ne rei pub(licae) C(ompsanorum) folles mille; sane Nevia Prisca, si permanserit usque in diem fi|nitionis sues, recipietur ibi iuxta maritum suu[*m*].

40.[2] quicumque violaverit | sive inmutaverit, | sentiat iratos | semper sibi.

4. De aditu ad sepulcrum[3].

41.[4] — sibi et — uxori et libertis libertabus posterisque eorum omnibus. Taberna cum aedificio et cisterna monimento custodia cedit. Lege publica uti liceat itum, aditum, ambit(um), haustum aquae, ligna sumere.

42.[5] — Iobacchus fecit — excipit itus, actus, aditus, ambitus, item aquae, aeram(enta), funem, pistrini, furni, virgar(um), ligni sacrificiis faciundis et cetera, quae in lege publica continentur *cet.*[6]

43.[7] — praecepit, ut ad it sepulchrum hortus, qui est cinctus maceria, et dieta aiuncta ianuae custodiae causa sepulchro cedat, et itum aditum ambitum sacrificique faciundi causa proximis eius recte liceat.

44.[8] — in hoc monumento itus aditus ambitus libertis libertabusque meis omnib(us) pateat, heres clavem dato ad sacrificia facienda quotiens quomque opus erit.

45.[9] L. Hostilius — libertis libertabusque suis posterisque eorum fecit; exterae familiae aditus non datur, nec iure quis in hoc monumento ollas emet.

46.[10] C. Plarius — se vibo cessit Plariae Privatae libertae suae — adcumbitorium cum conditibum — ita, ut liceat ei itum

---

1) *Compsae. C. I. L. 9,90 n. 984.* — 2) *Ostiae in urnula. C. I. L. 14,170 n. 1872.* — 3) *Cf. supra p. 253, b. 15; c. 12.* — 4) *Romae. C. I. L. 6,1235 n. 9404; Or. 4085; Wi. 2556.* — 5) *Romae. C. I. L. 6,1357 n. 10235; Or. 4379; Wi. 287.* — 6) *Est anni 149 p. C.* — 7) *Romae. C. I. L. 6,1646 n. 13823; Or. 4373.* — 8) *Romae. C. I. L. 6,1516 n. 12133: Or. 4374.* — 9) *Romae. C. I. L. 6,2088 n. 19562; Or. 4392.* — 10) *Ostiae. C. I. L. 14,147 n. 1473; Or. 4511.*

aditum ambitum humandumve sacrificandum caussa habere *cet.*

47.[1] — et in eo mon(umento) itu(m), act(um), amb(itum), inlat(ionem), mor(tuum) mort(uam) inferre[2], coron(are), sacrif(icare), sacrif(icium)[3] fac(ere) ei, a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinet) p(ertinebit), r(ecte) l(iceto) *cet.*

48.[4] — et posteris excepto[5] M. Antonio Athenione, quem veto in eo monimento aditum habere, neque iter ambitum introitum ullum in eo habere, neque sepulturae causa reliquias eius posterorumque eius inferri. Quod si quis adversus hoc qui*d*[6] fecerit, tunc is qui fecerit poenae nomine pontificibus aut antescolaris[7] virginum HS $\overline{L}$. m. n. inferre debebit; ideo quia me pos multas iniurias parentem sibi amnegaverit *cet.*

49.[8] M. Statilius Mercurius fecit sibi et — | introitum exitum omnemque rem possidere quod mihi concessum est a T. Flavio Rufino, in parte dimidia, intrantibus parte sinisteriore, in fronte pedes XXXIII, in agro ped(es) XXX.

Euphrosyno et Hercliano ser(vis) C(aesaris) n(ostri) concessum eis ab Flavio Rufino in monumento Iuniano, quod est iuris mei, intrantibus parte dextera, in triclinio in quo pari*e*te[9] sunt ollae ossuaria numero $\overline{XIIII}$, et in triclia sarcophaga n(umero) III, quot cessi e*g*o[10] ambas partes et Statilio Mercurio et nominibus s(upra) s(criptis).

5. Cognitio de sepulcris.

50.[11] — Aelius Dignus, Paccius Charito et socii hoc cepotaphium muro cinctum cum suo iure omni ex auctoritate et iudicio pontificum possederunt.

51.[12] — petit a pontifices, ut sibi permitterent reficere n(ostrum?) monumentum iuris sui, lib(ertis) libertabusque sibi et suis posterisque eorum.

---

1) *Romae. C. I. L. 6,1399 n. 10562; Or. 4382. Similiter Or. 4380. 4500. 4509. 4513.* — 2) *Mo. in C. I. L. compendia sic solvit:* inlat(ionem) mort(ui habere) mort(uum) inferre. — 3) sacrif(icia) *Mo. l. l.* — 4) *Prope Romam. C. I. L. 6,1711 n. 14672; Or. 1175.* — 5) *Similiter Or. 3032. 7343.* — 6) quis *lapis.* — 7) *Cf. Petron. sat. 81:* antescholanus. — 8) [*Ostiae. C. I. L. 14,157 n. 1636.* Th. M.] — 9) parite *traditur.* — 10) eco *traditur.* — 11) *Romae. C. I. L. 6,1407 n. 10675; Or. 4515; W. 258.* — 12) *Romae. C. I. L. 6,742 n. 2963; Or. 4406. Cf. D. 47,12,7:* lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere. *D. 11,8,5:* sed si religiosus locus

52.[1] — hoc vas disomum sibi et Felicitati suae posuit, et tribunal ex permissu pontif(icum) perfecit.

53.[2] — in hoc monumento sive sepulc(ro) corp(us) per aedil(es) inferri licebit.

54.[3] — abscessit Selinunte, pri. idus Augus. Nigro et Aproniano cos.[4]; reliquiae treiectae eius III nonas Febr. ex permissu collegii pontific(um), piaculo facto, Catullino et Apro cos.[5] *cet.*

55.[6] — isdem corporibus tralatis perm(issu) trib(unorum) pl(ebis).

56.[7] D(is) m(anibus). Ti. Iulius Amaranthus ob cessionem donationemq(ue) monumenti ex parte tota[8] ab Iunia Anthide et Plotio Herma lib(ertis) libertabusq(ue) et posterisq(ue) eor(um).

6. Sententia de sepulcris (Saec. II—III p. C.)[9].

[*In his*] aedificis et locis | [*adi*]acentibus aedificis, sive is locus ager est, | [*P.*] Aeli Rufini militis, | [*omni*]bus se possessorem esse ex causa emptionis P. || Aeli Abascanti, patris sui, Alfenio Senecioni subpraef(ecto) | class(is) pr(aetoriae) Mis(enatis) probavit et meruit sententiam, quam ius|su eiusdem Senecionis subpraef(ecti) huic titulo proscripsit. |

'Senecio c(um) c(onsilio) c(ollocutus) dixit: | Necessariam fuisse inspectionem aedificiorum et | loci, de quibus apu*t* me actum est, re ipsa manifestatur. | Cum igitur aedificia solo puro posita deprehende|rim neque ullo sepulchro superposita vel coniuncta, ap|paret venditionem eorum iure factam, ideoque ad

---

iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

1) *Beneventi. C. I. L. 9,164 n. 1729.* — 2) *Romae. C. I. L. 6,1535 n. 12389; Or. 4355.* — 3) *Romae. C. I. L. 6,422 n. 1884; Or. 794, emend. 3,78; Wi. 257; cf. Paul. sent. 1,21,1. D. 11,7,8.44,1.* — 4) *a. 117 p. C.* — 5) *a. 130 p. C.* — 6) *Romae. Grut. 662,8.* — [7) *Ostiae. C. I. L. 14,127 n. 1135. Fragmenta quattuor eiusdem lapidis, continentia titulos tres praeter nomina pares.* Th. M.] — 8) ex parte tōta (*non* tōta) *legendum esse monuit Mo., collato loco Ulpiani Dig. 28,5,1,5:* ille ex parte tota, ille ex tota . . . heres esto. — 9) *C. I. L. 10,318 n. 3334. Titulum Miseni repertum, hodie autem deperditum descripsit primus Accursius loco antiquo, cuius unius exemplum fidum est; ceteri titulum interpolarunt; partem posteriorem totam confictam abiecimus.*

Aelium | Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur. | Loci vero sive agri, quem adiacentem |aedificis Aelius Abas|cantus, pater Rufini, ab heredibus Patulci Diocletis aeque | mercatus est, cum habeat plurima et dispersis locis sepul|chra, ius per venditionem transferri ad emptorem | non potuit; set, cum pater Rufini et postea Rufinus, quam|quam non iure facta emptione, semper in possessionem | fuerint, nullo iure eum locum vindicare sibi Patulci pos|sunt. Plane cum in re praesenti inspexerim [*cippum, ubi nomen*] | erasum Patulci dicunt, reman[*ere tamen vestigia scripturae*] | exprimentia haec ....

CAPUT XVI.

IUS HOSPITII ET CLIENTELAE[1].

1.[2] P. Sulpicio Quirinio, C. Valgio cos.[3] | senatus populusque civitatium stipendiariorum | pago Gurzenses[4] hospitium fecerunt quom L. Domitio | Cn. f. L. n. Ahenobarbo[5] procos., eumque et postereis[6] || eius sibi posterisque sueis patronum coptaverunt, | isque eos posterosque eorum in fidem clientelam|que suam recepit. |

Faciundum coeraverunt: Ammicar Milchatonis f., | Cynasyn(ensis); Boncar Azzrubalis f., Aethogursensis, | Muthunbal Saphonis f., Cui. Nas. Uzitensis[7].

2.[8] M. Licinio Crasso, | L. Calpurnio Pisone cos.[9] | IIII k. Maias | gentilitas Desoncorum ex gente Zoelarum[10] || et gentilitas

---

1) *Cf. Mommsen, d. röm. Gastrecht u. d. röm. Clientel, in libro: Röm. Forschungen 1,319. Antiquissimas tantum recepi tesseras hospitales, alias v. apud Or. 3056—63.* — 2) *C. I. L. 8,17 n. 68. E lamina ahenea per Borgiam ex Africa in Italiam advecta et Cortonae adservata. Primus edidit Marini, atti de' frat. arv. (1795) 2,782. Or. 3693.* — 3) *a. u. c. 742.* — 4) *Gorza, oppidum Africae Zeugitanae prope Uticam, Polyb. 1,74. In alia tessera (l. c. n. 69):* civitas Gurzensis ex Africa. — 5) *Avo imp. Neronis; cf. Suet. Nero 1—6. Tac. ann. 4,44.* — 6) *debuit esse* posteros. — 7) *Hirt., b. Afr. 41,51:* oppidum Uzitta, *in Africa Byzacena.* — 8) *C. I. L. 2,366 n. 2633. E tabula ahenea, quae hodie in museo Berolinensi adservatur, a. 0,32, l. 0,20.* — 9) *a. 27 p. C.* — 10) Zoelas *Plin. h. n. 3,3,28 inter Asturum populos enumerat, alio loco (19,2,10) eam civitatem* Callaeciae et oceano propinquam appellat; *cf. Huebn. l. c. p. 363.*

Tridiavorum ex gente idem | Zoelarum hospitium vetustum antiquom | renovaverunt, eique omnes alis alium in fi|dem clientelamque suam suorumque libero|rum posterorumque receperunt.

Egerunt || Arausa Blecaeni et Turaius Clouti, Docius Elaesi, | Magilo Clouti, Bodecius Burrali, Elaesus Clutami, | per Abienum Pentili magistratum Zoelarum. | Actum Curunda. |

Glabrione et Homullo cos.[1] V idus Iulias || idem gentilitas Desoncorum et gentilitas | Tridiavorum in eandem clientelam, eadem foedera receperunt: ex gente Avolgigorum | Sempronium Perpetuum Orniacum, et ex gente | Visaligorum Antonium Arquium, et ex gente || Cabruagenigorum Flavium Frontonem Zoelas. | Egerunt | L. Domitius Silo et | L. Flavius Severus, Asturicae.

CAPUT XVII.

COLLEGIA.

1. Collegium symphoniacorum[2].

Dis manibus. Collegio symphoniacorum, qui sacris publicis praestu sunt[3], quibus senatus c(oire) c(onvocari) c(ogi) permisit[4] e lege Iulia[5] ex auctoritate Aug(usti) ludorum causa.

2. Collegium funeraticium Lanuvinum (a. 133 p.C.)[6].

[*L. Ceionio*] Commodo, Sex. Vetuleno Civica Pompeiano cos.[7] a(nte) d(iem) $\overline{V}$ idus Iun(ias).

---

1) *a. 152 p. C.* — 2) *C. I. L. 6,908 n. 4416. Unus de quadringentis titulis columbarii a. 1847 prope Romam eruderati. Cf. Mo. ZGR. 15,353.* — 3) *Cf. C. I. L. 6,608 n. 2191; Or. 2448:* Collegio tibicinum et fidicinum Romanorum, qui s. p. p. s. *(111 p. C.). Similiter Or. 1803. Grut. 269,2. Tibicinum secessionem Tiburtinam enarrat Livius 9,30.* — 4) *Illustrantur haec verba loco Dig. 3,4,1:* neque collegium neque — corpus passim omnibus habere conceditur. — collegia — certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principum confirmatum est. *Inde passim in collegiorum titulis additur:* quibus ex SC. coire permissum est *vel* licet, *Or. 1567. 2787. 4075. 4115. 4235; in uno:* quibus ex permiss(u) div(i) Pii arcam habere permiss(um) *Or. 3913. In aliis appellantur* corpora licite coeuntia. *Grut. 399,4. 331,1. Cf. Mommsen, de collegiis 80.* — 5) *Caesaris videtur esse. Suet. Caes. 42:* cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit. *Oct. 34:* collegia praeter antiqua et 'legitima' dissolvit. — 6) *C. I. L.*

| [*Lanuvii in municipio in*] templo Antinoi, in quo L. Caesennius Rufus, | [*dict(ator) III et patronu*]s municipi, conventum haberi iusserat per L. Pompeium | . . . . um, q(uin)q(uennalem) cultorum Dianae et Antinoi, pollicitus est se [*in annum d*]aturum eis ex liberalitate sua HS XV[1] m(ilium) n(ummum) usum, die | [*natal*]is Dianae, idib. Aug., HS CCCC n., et die natalis Antinoi V k. | [*Dec.*], HS CCCC n., et praecepit legem ab ipsis constitutam sub tetra[*stylo A*]ntinoi parte interiori perscribi in verba infra scripta: |

[*M. Antonio Hiber*]o, P. Mummio Sisenna cos.[2] kal. Ian. collegium salutare Dianae | . . . et Antinoi constitutum, L. Caesennio L. f. Quir. Rufo dict(atore) III idemq(ue) patr(ono). |

| ∾ Kaput ex SC. p(opuli) R(omani). ∾ |

Quib[*us coire co*]nvenire collegiumq(ue) habere liceat. Qui stipem menstruam conferre vo|len[*t in fune*]ra, in it collegium coeant, neq(ue) sub specie eius collegi nisi semel in men|se c[*oeant co*]nferendi causa, unde defuncti sepeliantur. |

[*Quod fa*]ust[*um fe*]lix salutareq(ue) sit imp. Caesari Traiano Hadriano Aug., totiusque || [*do*]mus [*Aug(ustae)*], nobis [*n*]ostris collegioq(ue) nostro; et bene adque industrie contraxerimus, ut | [*e*]xitus d[*efu*]nctorum honeste prosequamur, itaq(ue) bene conferendo universi consentire | debemus, u[*t long*]o tempore inveterescere possimus.

Tu, qui novos in hoc collegio | intrare vole[*s, p*]rius legem perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo | controver[*si*]am relinquas.

∾ Lexs collegi. ∾ |

| [*Plac*]uit universis, ut, quisquis in hoc collegium intrare voluerit, dabit kapitulari nomine | HS C n. et vi[*ni*] boni amphoram, item in menses sing(ulos) a(sses) V.

14,196 n. 2112. E tabula marmorea, quae exstat in oppido Civita Lavigna edita a N. Ratti, atti d. accad. pont. 2,462. Inde eam repetivit et illustravit Mo., de collegiis (1843) p. 98—116 (cf. Huschke, ZGR. 12,207); postea lapide ipso excusso titulum correxit ZGR. 15,357; cf. Or. 6086, Wi. 319. Est tabula duabus columnis inscripta; capita sunt distincta. — 7) *a. 136.*

[1) XVI *emendat Eck probabiliter, cum quini asses menstrui sive quini deni sestertii annui item quincunces usurae sint funeraticii sestertium CCC.* Th. M.] — 2) *a. 133.*

Item placuit, ut quisquis mensib(us) | contin[*uis se*]x? non pariaverit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habebitur, | etiamsi [*tes*]tamentum factum habuerit.

Item placuit: quisquis ex hoc corpo|re n(ostro) pariatu[*s*] decesserit, eum sequentur ex arca HS CCC n(ummi), ex qua summa decedent exe||quiari nomine HS L n., qui ad rogus dividentur; exequiae autem pedibus fungentur. |

Item placuit: quisquis a municipio ultra milliar(ium) XX decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt | electi ex corpore n(ostro) homines tres, qui funeris eius curam agant, et rationem populo reddere debebunt | sine dolo m[*alo*]; et si quit in eis fraudis causa inventum fuerit, eis multa esto quadruplum. Quibus | [*funeraticium*] eius dabitur, hoc amplius viatici nomine ultro citro sing(ulis) HS XX n. Quodsi longius | [*a municipio su*]pra mill. XX decesserit et nuntiari non potuerit, tum is qui eum funeraverit testa[*tor rem tabu*]lis signatis sigillis civium Romanor(um) VII, et probata causa funeraticium eius, sa|[*tisdato ampli*]us neminem petiturum, deductis commodis et exequiario, e lege collegi dari | [*sibi petitio a co*]llegio; dolus malus abesto. Neque patrono neque patronae neque d[*omino*[|| neque dominae neque creditori ex hoc collegio ulla petitio esto, nisi si quis testamento heres nomina[*tu*]s erit. Si quis intestatus decesserit, is arbitrio quinq(uennalis) et populi funerabitur. |

Item placuit: quisquis ex hoc collegio servus defunctus fuerit, et corpus eius a domino dominav[*e*] iniquitatae[1] sepulturae datum non fuerit, neque tabellas fecerit, ei funus imag[*ina*]rium fiet.

Item placuit: quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciveri[*t*], eius ratio funeris non habebitur. |

Item placuit, ut quisquis servus ex hoc collegio liber factus fuerit, is dare debebit vin[*i bo*]|ni amphoram.

Item placuit: quisquis magister suo anno erit ex ordine al[*bi*] | ad cenam faciendam et non observaverit neque fecerit: is arcae inferet HS XXX n.; || insequens eius dare debebit, et is eius loco restituere debebit. |

Ordo cenarum: VIII id. Mar. natali Caesenni . . | patris;

1) *pro* iniquitate.

V kal. Dec. nat. Ant[*inoi*]; | idib. Aug. natali Dianae et collegi; XIII k. Sept. na[*t. Caes*]enni Silvani fratris; pr. n[*onas* . .] | natali Corneliae Proculae matris; XIX k. Ian. na[*tal. Cae*]senni Rufi, patr(oni) munic[*ipi*]. |

Magistri cenarum ex ordine albi facti qu[*oqu*]*o* ordine homines quaterni[1] ponere debeb[*unt*] || vini boni amphoras singulas et panes a(ssium) II, qui numerus collegi fuerit, et sardas n[*u*]mero quattuor, strationem, caldam cum ministerio. |

Item placuit, ut quisquis quinquennalis in hoc collegio factus fuerit, is a sigillis eius temporis, | quo quinquennalis erit, immunis esse debebit; et ei ex omnibus divisionibus partes dup[*las*] dari; item scribae et viatori a sigillis vacantibus partes ex omni divisione sesquip[*las*] || dari placuit. ∾ |

Item placuit, ut quisquis quinquennalitatem gesserit integre, ei ob honorem partes se[*squi*]|plas ex omni re dari, ut et reliqui recte faciendo idem sperent. |

Item placuit: si quis quid queri aut referre volet, in conventu referat, ut quieti et | hilares diebus sollemnibus epulemur. |

Item placuit, ut quisquis seditionis causa de loco in alium locum transierit, ei multa es|to HS IIII n. ∾ Si quis autem in obprobrium alter alterius dixerit aut tu[*mul*]|tuatus fuerit, ei multa esto HS XII n. ∾ Si quis quinquennali inter epul[*as*] | obprobrium aut quid contumeliose dixerit, ei multa esto HSXX n. ∾ |

Item placuit, ut quinquennalis sui cuiusque temporis diebus solemn[*ibus ture*] || et vino supplicet et ceteris officiis albatus fungatur, et die[*bus natalibus*] | Dianae et Antinoi oleum collegio in balinio publico pon[*at, antequam*] | epulentur.

3. Collegium Aesculapii et Hygiae (a. 153 p. C.)[2].

Lex collegi Aesculapi et Hygiae. |

Salvia C. f. Marcellina — | — donum dedit collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et — solarium tectum iunctum, in | quo populus collegi s(upra) s(cripti) epuletur; — item | eadem Marcellina collegio s(upra) s(cripto) de-

1) *immo* hominum quaternorum. — 2) *C. I. L. 6,1356 n. 10234. E tabula marmorea Romae in aedibus Barberinis adservata. Primum ed. in Sponii miscell. p. 52, inde Or. 2417, W. 320.*

dit donavitque HS L m(ilia) n(ummum) hominibus n(umero) LX sub hac condicione, ut ne plures adlegantur, quam numerus
s(upra) s(criptus), et ut in locum | defunctorum loca veniant et 5.
liberi adlegantur, vel si quis locum suum legare volet filio vel fratri vel liberto dumtaxat, ut inferat arkae n(ostrae) partem | dimidiam funeratici[1]; et ne eam pecuniam s(upra) s(criptam) velint in alios usus convertere, sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum confrequentarent; ex reditu eius summae si quod comparaverint, sportulas hominib(us) n. LX ex decreto universorum — | — dividerent. —

Item | — in conventu placuit universis, ut diebus s(upra) 16.
s(criptis) ii qui ad epulandum non convenissent, sportulae et pane et vinu | eorum venirent et praesentibus divideretur, excepto eorum, qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.

Item P. Aelius — dedit. — Quod si ea pecunia omnis, 19.
quae s(upra) s(cripta) est, — in alios usus convertere voluerint, 20.
quam in eos usus, qui s(upra) s(cripti) s(unt), quos ordo collegi n(ostri) decrevit, et uti | haec omnia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), suis diebus ut ita fiant dividantque, quod si adversus ea quid egerint sive quid ita non fecerint, tunc q(uin)q(uennalis)
vel curatores | eiusdem collegi, qui tunc erunt, si adversus ea 22.
quid fecerint, q(uin)q(uennalis) et curatores s(upra) s(cripti) uti poenae nomine arkae n(ostrae) inferant HS XX m. n. |

Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno, quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi, V id.
Mart., G. Bruttio | Praesente A. Iunio Rufino cos., q(uin)- 24.
q(uennali) C. Ofilio Hermete, curatorib(us) P. Aelio Aug. lib. Onesimo et C. Salvio Seleuco.

4. Collegium funeraticium Alburnense (a. 167 p. C.)[2].

Descriptum et recognitum factum ex libello, qui propositus I,1.
| erat Alb(urno) maiori ad statione[3] Resculi, in quo scriptum erat | id quod i(nfra) s(criptum) est: |

Artemidorus Appolloni, magister collegi Iovis Cerneni, et ||

1) *De hoc capite scripserunt Mo. de colleg. 93. Hu. ZGR. 12,185.* — 2) *C. I. L. 3,924. E tript. Transsilv. integro; v. supra p. 256 n. 6; item Mo. de coll. 94. Hu. ZGR. 12,173.* — 3) *Ext.* stationem.

Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eius|dem posito hoc libello publice testantur: |

Ex collegio[1] s(upra) s(cripto), ubi erant ho[*m(ines)*] LIII, ex eis non plus | remasisse ad Alb(urnum)[2], quam quot h(omines) XVII; Iulium Iuli quoque, | commagistrum suum, ex die magisteri sui non accessisse || ad Alburnum, neq(ue) in collegio; seque eis, qui pre|sentes fuerunt, rationem reddedisse, et si quit | II, 1. eorum (h)abuerat, reddedisset sive funeribus, || et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset; | modoque autem neque funeraticis sufficerent | neque loculum aberet, neque quisquam tam magno | tempore diebus, quibus legi continetur, convenire || voluerint aut conferre funeraticia sive munera. | Seque i[*d*]circo per hunc libellum publice testantur, | ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se colle|gium abere aut ab eis aliquem petitio|nem funeris (h)abiturum. ||

Propositus Alb(urno) maiori, V idus Febr. imp. L. Aur(elio) Vero III | et Quadrato cos. | Act(um) Alb(urno) maiori.

5. Collegium aquae (Saec. I p. C.)[3].

. . . [*mult*]a esto a(ssium) D.

(1.) [*Cui magisteriu*]m ex h(ac) l(ege) capere gerere licebit, s[*i is* | *magister* | *factus erit, ei, nisi luci pal*]am in conlegio aquae intra paticabulum, | quo die mag(isterio) | [*abibit, iuraverit se hoc conlegium re*]mque[4] hoiusce conlegi, quod | quidquid penus sese venit, | [*recte administravisse, neque se adversus h.*] l. fecisse scientem d(olo) m(alo) in suo magisterio, suos que prohibuisse, | [*quominus adversus h. l. facerent, quod eius sat*]is sit, a(ssium) D multa esto. ~ |

(2.) [*Qui magister ita non iuraverit, is deinde ma*]g(ister) ni esto nive | suffragium inito; si quis adversus ea faxit, multa |

1) *Ext.* collegis. — 2) *Ext.* remasisse Albur(ni). — 3) *C. I. L. 6, 1372 n. 10298. Ex inscriptionibus a card. F. Barberini saec. XVII collectis ed. G. Marini, Arvali (1795) 1,70; inde Dirksen, Beitr. (1825) p. 216, Haub. 177; denuo collato apographo Rudorff, ZGR. 15,203, cui quaedam adiecit Mo. ibid. p. 345; novissime Hu., Multa 533. Quo loco prostiterit, ignoratur. Prima postremaque desunt et tota pars laeva, quam coniectura supplere conati sunt Rud. et Hu.; supplementa a me recepta Mommseni sunt, cuius cf. excursum infra adiectum. Numeri uncis inclusi capita a Mo. distincta indicant.* — 4) . . . m. qui.

[*esto a(ssium) C. Ei, qui excusabitur, necesse sibi esse, i*]re peregre | longius p. $\overline{CXX}$ reip. et *litis*[1] causa, magistrorum | [*de ea re iudicium esto. Qui ita post tempus, excusabitur, ei multa*] esto a(ssium) | L. Idcirco nihilominus deieratio esto apud magistros | [*ita uti s(upra) s(criptum) e(st); si non deieraverit ita,*] uti s(upra) s(criptum) e(st), a(ssium) C multa esto.

(3.) [*Nuntius, per quem quis ita se excusavit, tempore ius*]to si non | denuntiarit, ipsius multam sufferto, | [*aut cum eo tantae pecuniae, quantae quis ita multatus erit, ex hac*] | lege actio esto. |

(4.) [*Magister si cui fulloni ex h. l. multam dicere volet,*] liceto, si | semel si saepius volet; dictio esto a(ssis) I. |

(5.) [*Pro conlegio ni quis fulloniam fecisse*] nive cretulentum exegisse | velit, nisi in duabus lacunis p(opuli) R(omani) ius emet; | [*qui contra fecerit, adversus eum qui volet rem conlegii*] gerere, liceto, | magistrisve denuntiamino in biduo continuo; ni nuntiar(it) [*ei, qui quem impedierit qui ad fonte*]m venerit, multa | a(ssium) V esto.

(6.) [*In eum, qui contra h. l. fulloniam fecerit cretulentumque exeg*]erit, | ex h. l. magister magistrive iudicium danto. Qui *ni* iuraverit[2] | [*paratum se esse excipere iudicium praeto-*]ris, recuperatorem unum | communem adeunto simulque iuranto: | [*se non calumniae causa fecisse facturumve esse.*] Ni ita iurassit, | multa esto a(ssium) D. |

(7.) *Quem magister ex h. l. iudicare iusserit, is ni*] iudicassit ita | uti s. s. e., multa esto recuperatore uno quotque | [*in consilio ei erunt in singulos a(ssium) V.*]

(8.) [*Praeterquam si cui non liquebit, qua de re mag. fac*]ito uti iuret, | isque sibi testium causa esse dicet magis quam | [*iuris rem dubiam, qui s. s. s. ex magistrorum edictis perpe*]tuis | rem iudicanto; ni ita iudicarint, ita multa esto recuper(atore) | [*uno quotque ei in consilio erunt, uti s. s. e.*]

(9.) [*Praeterquam si qui iuraverit corporis vitium sibi impedimen*]to | esse, ita gnatum esse, ni iudicassit, a(ssium) $\overline{V}$ multa esto. Id | [*vitium si . . ., multa*] esto a(ssium) $\overline{V}$ ∾.

---

1) *Ita Hu. pro:* rei peritis. — 2) *Tab.* qui iniuraverit.

Excursus Mommseni. Capitis primi argumentum evidenter apparet; agitur nimirum de iure iurando magistratus abeuntis, quod imitatur eiurationem publicam (*Staatsrecht 1,606 n. 2*). Locutio '*quod quidquid penus sese venit*', ut *quidquid* relativa vi careat, cum formula *quoquo modo* similiter passim usurpetur, et ipsa admitti poterit (*cf. Lachm. ad Lucr. p. 286. Madvig de fin. p. 645*). *Huschkiana* restitutio ut in aliis peccat, ita concinnitatem enuntiati, quod unum est omnino, perperam solvit. — Capite secundo quo *Hu.* credit caveri, cur quis magister creari nequeat, nec per se recte excogitatum est (nam ab eiuratione ita reicimur ad comitia, i. e. a calce ad caput) et omnino eo refutatur, quod v. 9 deierationis vocabulum legitur, ut certum sit totum hoc caput et ipsum ad eiurationem spectare. Etiam quae sequuntur apud *Hu.* multa continent parum apta, ut illud *profectus pereger*, quod tam est Latinum quam futurum paullo ante ab *Hu.* restitutum *abiet*, et quod sequitur *longius pedum centum milia*, quasi pro passu etiam pes in eiusmodi mensura locum obtineat, et *centum milia* quasi notari possint absurdis istis notis C. M., quas temere substituit plane sanae lectioni CXX, i. e. *centum et viginti milia*, ut certissimae quaeque numerorum notarumque leges eadem qua grammaticae ruina pereant. Sed satis sit de istis. Mihi videtur tractatus de eiuratione ita continuari, ut primum qui eiurationem omiserit, praeter multam honore et suffragio deinceps careat, multa quoque contra eam legem facienti adiecta, deinde pergatur ad excusationem eiurationis et iudicium de excusatione ea instituendum. Quod de ea posui, ut nequaquam certum est, ita opinor per se probabile; nempe iudicium penes magistros esse, excusationem autem admitti magistri, qui quo die magisterio sibi abeundum sit, rei publicae aut litis causa consistat in loco dierum sex pluriumve itinere ab urbe Roma remoto; eum, qui non ante diem eiurationis excusationem adleget, multam, exiguam tamen assium L, sufferre debere; denique ab eiuratione recte excusatum nihilo minus quo tempore poterit eiurare oportere, ut multa quoque, quamquam non gravissima, non eiuranti ita imponatur. Quae emendatio mihi admittenda fuit, ut haec ita ordinarentur, REIP · ET · LITIS pro REIPERITIS, ea *Huschkio* accepto ferenda est. — Capite tertio quod posui, simplicitate opinor praestat invento Huschkiano et recte aptatur prioribus. Nempe absens si per alium se excusavit neque is iusto tempore nuntiavit, multa quidem eadem est, sed multam eam aut nuntius statim inferat necesse est, aut eam, si magister intulit, a nuntio repetere potest. Pro *tantae pecuniae* cui magis placebit, quod *Hu.* posuit, *dupla pecunia*, ei non contra dico. — Capitis quarti sententiam recte opinor perspexit *Rudorffius*: scilicet ut praeter multas ex lege descendentes maiores praetori publico populi Romani permissum est civi cuivis multam dicere quam vocant maximam, id est non maiorem assium MMMXX (*Staatsrecht 1,148—151*), ita magistro collegii fullonum simile ius adversus fullones tribuitur, modo asses singulos singulae multae ne excedant. — Capite quinto ante omnia ineptum illud PRIUS ita tollendum est, ut substituatur iusta interpunctione P· R· IUS. Quo posito probabiliter inde efficietur in collegium hoc eum admissum esse, qui duas lacunas, id est fontes publicos populi Romani utendos sibi ab eo comparasset, vectigal inde aerario solvens; ei condicioni qui satis fecisset, ius fuisse fulloniae exercendae exigendaeque pecuniae pro creta, id est opinor pro usu fontis ad lavanda et per-

poliendа vestimenta. Sequuntur cauta de eo qui condicione illa non impleta pro fullone se gerat. Primum denuntiat eum qui vult magistro, deinde magister iubetur per omne biduum continuum ad fontem accedere, scilicet ut deprehendat si qui iniuste ibi vestimenta lavant, multa, sed, ut consentaneum est, perparva, magistro contra facienti praescripta; sed ne ea quidem exigitur, si qui contra fecerit denuntiatus erit, cum ita absentia magistri collegio damnum non attulerit. — Sequitur capite sexto iudicium contra eum qui sic ut diximus denuntiatus est vel deprehensus. Quae ibi posui, posse eum provocare ad iudicium praetoris eaque provocatione iureiurando firmata liberari a magistris; id autem qui non faciat, una cum magistro (hunc enim crediderim ut apud Ursonenses in simili privato rei publicae iudicio actoris partibus fungi) ad recuperatorem unum adire; utrumque autem calumniam iurare oportere multa non iuranti proposita, ea ut non omnia certa sunt, ita non habent opinor in rebus verbisve quod offendat. — Caput septimum aperte vertitur in quaestione, quomodo iudex ex hac lege factus cogi possit iudicium reddere; sed pleraque incerta sunt. In principio in universum videtur perscriptum fuisse, recuperatorem illum unum quique ei in consilio essent (ita enim suppleo propter pluralem v. 22 '*iudicanto*' et '*iudicarint*'), ni iudicarent, multam sufferre oportere; restitui ita, ut inter v. 20 et 21 non perscriptum in parte nobis servata interposuerim. — Sequuntur cap. octavo et nono exceptiones, quarum primam *Hu.* vidit agere de iis, qui sibi non liquere iurent. Secunda ni fallor eos complectitur, quibus morbus causave sontica est. Edicta perpetua horum magistrorum si qui non probabunt, quidvis aliud substituant; nec magis nego mire omnino vitium corporis quocum natus sis, solum nominari v. 24. Sed manum de tabula, ne ut fit in talibus a certis ad probabilia, a probabilibus ad lusus perveniatur. — Ad aetatem quod attinet, lex ante Tiberium scripta est, cum *conlegium*, non *collegium* in ea scribatur (v. Ephemeris epigraphica 1 p. 79).

6. Collegium militum (a. 203)[1]. 11.

Cor(nicines) leg(ionis)[2] III Aug(ustae) p(iae) v(indicis): | L. Clodius Secundus opt(io); C. Iulius Felix *(et XXXIV alii).* ||

Scamnari n(omine)[3] dabunt col(legae) qui fac(ti) fuer(int) | X DCCL. Si qui d(e) col(legis) tram(are) pro(ficiscetur), cum | pr(omotus) s(it), acc(ipiet) viat(icum) pro(cessus) m(iles)[4] X CC,

1) *C. I. L. 8,295 n. 2557. Templo Aesculapii inscriptum, cuius parietinae adhuc Lambaese in Numidia exstant, Ed. Renier, inscr. rom. de l'Algérie (1858) p. 15 n. 70. Inde Henzen, Or. 3,517 n. 7420a^{vv}; Wi. 1482. Cohn, röm. Vereinsr. 129. Postremus Wilmanns C. I. L. l. l. Explicatio compendiorum valde dubia; recepi in Corpore propositam. Exordium, quo imperator Severus cum Antonio et Geta filiis invocatur, omisi.* — 2) *Cf. D. 47,22,1:* ne — milites collegia in castris habeant. — 3) *i. e. pro introitu, pro sedendo in scamnis collegii.* — 4) *Interpretatio incerta est.*

eq(ues) a(utem) [*X*] D[1]. | It*e*m[2] vetranis anularium[3] no(mine) X D. | Item si qui ex coll(egio) amplio(re) grad(u) prof(iciscetur), accip(iet) X D. || Item si qui obitum naturae red(diderit), acc(ipiet) her(es) ips(ius) sive proc(urator) X D. | Item, quod abom(inamur), si q(ui) locu(m) su*um*[4] amis(erit), accipiet X CCL. | *Ite*m[5], qui arc(a) solut(i) sunt, et si quis de tironib(us) ab hac die satis | arcae fec(erit), accipiet quitquit debet(ur).

Lex fact(a) $\overline{\text{XI}}$ kal. Sep. [*Plautiano*] | $\overline{\text{II}}$ et [*Geta*] $\overline{\text{II}}$ cos. (*Sequuntur nomina quattuor*).

7. Collegium Silvani.[6]

Silvano sacrum voto | suscepto pro salute Domitian[*i*] | Aug(usti) n(ostri).

L. Domitius Phaon ad cultum | tutelamque et sacr*i*ficia[7] in omne || tempus posteru(m) iis, qui in collegio | Silvani hodie essent quique postea | subissent, fundum Iunianum et | Lollianum et Percennianum et Statuleianum suos cum suis villis || finibusque attribuit, sanxitque, uti | ex reditu eorum fundoru(m), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), k. Ianu(ariis), | III idus Febr(uarias) Domitiae Aug(usti) n(ostri) natale, et | V k. Iulias dedicatione Silvani, et XII k. | Iulias rosalibus, et IX k. Novembr. natal(e) || Domitiani Aug(usti) n(ostri), sacrum in re praesenti | fieret, convenirentque ii qui in | collegio essent ad epulandum cura|ntibus sui cuiusque anni magistris. Huic | rei dolum malum afuturum quominus || ea quae supr(a) scripta sunt fiant, | manifestum est cum pro salute optum[*i*] | principis et domini i(nfra) s(cripti)[8] fundi consecrat[*i*] sint diesque sacrificiorum compre|hensi. Praet[*e*]rea locus, sive ea pars || ag*r*i[9] silvaequ[*e*] est, in vivario, quae cippis | positis circa Silvanum determinata est, Silvano cedet, et via aditus ad Silvanu(m) | per fundum

---

1) EQ · A · R · D *lapis; emendatio dubia.* — 2) itim.' — 3) *Cf. C. I. L. 8,293 n. 2554:* veter(ani) quoque missi accipiant kal. Ian. anularium, singuli HS VI mil. n., quae anularia sua die quaestor sine dilatione adnumerare curabit; *ibidem n. 2553:* anulari n(omine) sing[*uli accipiant*] *cet. Cf. Or. 6790. Cohn 133.* — 4) sun. — 5) eistm *lapis.* — [6) *C. I. L. 10,48 n. 444; Or. 6085. E lapide magno in valle Silari fluvii superiore a. 1834 reperto.* Th. M.] — 7) sacrficia. — 8) [*Respicitur fortasse ad fundorum indicem ipsi cautioni subiunctum hic ita omissum, ut exordio nomina breviter insererentur.* Th. M.] — 9) agpi.

Q*u*aesicianum[1] omnibus patebit. | Lignis quoque et ex fundo Galliciano || et aqua sacrifici causa et de vivario | promiscue licebit uti. 30.

Haec sic dari | fieri praestari sine dolo malo iussit | permisitque [*L.*] Domitius Phaon, | cuius om*nis*[2] locus fuit.

CAPUT XVIII.

CAUSAE FORENSES.

1. Sententia Minuciorum (a. u. c. 637)[3].

Q. M. Minucieis Q. f. Rufeis[4] de controvorsieis inter | Genuateis et Veiturios in re praesente cognoverunt, et coram inter eos controvosias composeiverunt, | et qua lege agrum possiderent et qua fineis fierent, dixserunt. Eos fineis facere terminosque statui iuserunt; ubei ea facta essent, Romam coram venire iouserunt. Romae coram sententiam ex senati consulto dixerunt eidib(us) || Decemb(ribus) L. Caecilio Q. f., Q. Muucio 5.
Q. f. cos.:

Qua ager privatus casteli Vituriorum est, quem agrum eos vendere heredemque | sequi licet, is ager vectigal nei siet. ∾

Langatium fineis agri privati: Ab rivo infimo, qui oritur ab fontei in Mannicelo ad flovium | Edem; ibi terminus stat. Inde flovio suso vorsum in flovium Lemurim. Inde flovio Lemuri susum usque ad rivom Comberane(am). | Inde *cet.*[5]

Agri poplici quod Langenses posident hisce finis videntur 12.

---

1) Qaesicianum. — 2) omines. — 3) *C. I. L. 1,72 n. 190 = 5,886 n. 7749; Wi. 872. Ri. tab. 20. E tabula ahenea, a. 0,37, l. 0,47, a. 1506 prope Genuam reperta, hodie ibidem in curia adservata. Capita distincta non sunt, nisi quod v. 37 vocis* prata *littera* P *in marginem prominet. De editionibns prioribus v. C. I. L. Addo Rudorffium commentationem suam a. 1861 repetisse in: ZRG. 1,168 (cf. ib. 2,473 et Rh. Mus. 18,452). Genuatium civitas libera vicos castellaque vicina ita regebat, ut si quae cum illis exoriebantur lites, arbitri petendi essent a senatu Romani. Dati ita a. 637 Q. et M. Minucii Rufi fratres, nepotes fortasse eius Minucii qui Ligures a. 557 subegerat, Genuam profecti controversiam composuerunt et agros terminaverunt sententia Romae data coram utriusque partis legatis.* — 4) *i. e.* Q. et M. Minucii, Q. filii, Rufi. *Nam* eis *antiqua forma est nom. plur., vide supra p. 151 n. 3.* — 5) *Finium descriptionem reliquam omisi.*

14. esse. Ubi comfluont | Edus et Procobera, ibei terminus stat.
Inde Ede flovio sursuorsum in montem Lemurino infumo; ibei
15. terminus || stat. Inde sursum vorsum iugo recte monte Lemu-
rino; ibei termin*us*[1] stat. Inde *cet.*[2]

23. Quem agrum poplicum | iudicamus esse, eum agrum caste-
lanos Langenses Veiturios po[*si*]dere fruique videtur oportere.
25. Pro eo agro vectigal Langenses || Veituris in poplicum Genuam
dent in anos singulos vic(toriatos)[3] n(ummos) CCCC. Sei Lan-
genses eam pequniam non dabunt neque satis | facient arbitratuu
Genuatium, quod per Genuenses mo[*r*]a non fiat, quos etius eam
pequniam acipiant: tum quod in eo agro | natum erit frumenti
partem vicensumam, vini partem sextam Langenses in poplicum
Genuam dare debento | in annos singolos.

Quei intra eos fineis agrum posedet Genuas aut Viturius,
quei eorum posedeit k. Sextil(ibus) L. Caicilio | Q. Muucio cos.,
eos ita posidere colereque liceat. E*is*[4] quei posidebunt, vectigal
30. Langensibus pro portione dent ita, ut ceteri || Langenses, qui
eorum in eo agro agrum posidebunt fruenturque. Praeter ea
in eo agro ni quis posideto nisi de maiore parte | Langensium
Veituriorum sententia, dum ne alium intro mitat nisi Genua-
tem aut Veiturium colendi causa. Quei eorum | de maiore parte
Langensium Veiturium sententia ita non parebit, is eum agrum
nei habeto nive fruimino.

Quei | ager compascuos erit, in eo agro quominus pecus
[*p*]ascere Genuates Veituriosque liceat ita, utei in cetero agro |
Genuati compascuo, ni quis prohibeto, nive quis vim facito,
35. neive prohibeto quo minus ex eo agro ligna materiamque || su-
mant utanturque.

Vectigal anni primi k. Ianuaris secundis Veturis Langen-
ses in poplicum Genuam dare | debento. Quod ante k. Ianuar.
primas Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei
debento. ∾ |

Prata quae fuerunt proxuma faenisicei L. Caecilio Q.
Muucio cos. in agro poplico, quem Vituries Langenses | posi-

1) termins. — 2) *Finium descriptionem reliquam omisi.* — 3) *Nummus illa aetate in Gallia Cisalpina vulgaris; victoriati quattuor idem valent quod denarii tres; cf. Mommsen, Münzwesen p. 389 et infra notam ad Fest. v.* sesterti. — 4) eus.

dent et quem Odiates et quem Dectunines et quem Cavaturineis et quem Mentovines posident, ea prata, | invitis Langensibus et Odiatibus et Dectuninebus et Cavaturines et Mentovines, quem quisque eorum agrum || posidebit, inviteis eis ni quis sicet nive pascat nive fruatur. Lei Langueses aut Odiates aut Dectunines aut Cavaturines | aut Mentovines malent in eo agro alia prata inmittere defendere sicare, id uti facere liceat, dum ne ampliorem | modum pratorum habeant, quam proxuma aestate habuerunt fructique sunt. ∾

Vituries, quei controvorsias | Genuensium ob iniourias iudicati aut damnati sunt, sei quis in vinculis ob eas res est, eos omneis | solvei mittei leiber*are*ique[1] Genuenses videtur oportere ante eidus Sextilis primas.

Sei quoi de ea re || iniquom videbitur esse, ad nos adeant primo quoque die et ab omnibus controversis et. honopubl. li[2]. |

Leg(ati) Moco Meticanio Meticoni f., Plaucus Peliani(o) Pelioni f.

2. Sententia arbitri ex compromisso (Saec. I p. C.)[3].

C. Helvidius Priscus, arbiter | ex conpromisso inter Q. | Tillium Eryllum, procurato|rem Tilli Sassi, et M. Paquium Aulanium, || actorem municipi Histoniensium, | utrisque praesentibus iuratus sententiam | dixit in ea verba, q(uae) inf(ra) s(cripta) s(unt): |

'Cum libellus vetus ab actoribus Histoniensium | prolatus sit, quem desideraverat Tillius || Sassius exhiberi, et in eo scriptum fuerit, | eorum locorum, de quibus agitur, fa|ctam definitionem per Q. Coelium Gal|lum: M. Iunio Silano L. Norbano Balbo | cos.[4] VIII k. Maias inter P. Vaccium Vitulum, || auctorem Histoniensium fundi Heriani|ci, et Titiam Flaccillam, proauctorem Til|li Sassi fundi Vellani, a(ctum) e(sse) in re praesenti | de controversia finium, ita ut utrisq(ue) | dominis tum

---

1) leiberique. — 2) *Ita Ri. tabula; Or. conicit:* et one(ribus) publ(icis) li(beri) [*sint*]. *At neque onerum publicorum mentio apta videtur et scribendum erat* popl.; *requiritur fere:* et ab omnibus controversis abstineant. — 3) *C. I. L. 9,264 n. 2827. E lapide in agro Histoniensi ad litus maris Hadriatici reperto, edito a Mommseno, Stadtrechte p. 484, Wi. 873.* — 4) *a. p. Chr. 19.*

fundorum praesentibus || Gallus terminaret, ut primum palum | figeret a quercu pedes circa undec|im, abesset autem palus a fossa (neque | apparet, quod pedes scripti essent, | propter vetustatem libelli interrupti || in ea parte, in qua numerus pedum | scri*p*tus[1] videtur fuisse), inter fos|sam autem et palum iter commun*e*[2] | esset, cuius prop*r*ietas[3] soli Vacci Vituli esset; | ex eo palo e regione ad fraxinum notatam pal||um fixum esse a Gallo, et ab eo palo e regione ad | superciliu(m) ultimi lacus Serrani in partem sinisterio[*rem d*]erectam finem ab eodem Gallo.

4. Lis fullonum de pensione solvenda (a. 244)[4].

Herculi sacrum posuit | P. Clodius Fortunatus q(uin)q(uennalis)[5] perpetuus huius loci. |

Interlocutiones Aeli Floriani, Herenni Modestini et Faltoni | Restutiani, praeff. vigil. p. p. v. v.[6]

Florianus d(ixit): 'Quantum ad formam a me datam perti|net, quoniam me convenis[7], de hoc inprimis tractan|dum est. Ita interlocutum me scio esse hesterna | die: 'docere partem diversam[8] oportere hoc || ex sacra auctoritate descendere, ut pensiones[9] | non dependerentur;' et respondit:[10] 'se quibus|cumque rationibus posse ostendere, hoc | ex sacra auctoritate observari;' et hodie hoc | dicit:[10] 'ex eo tempore', inquit, 'ex quo Augustus || rem publicam obtinere coepit, usque in hodiernum | *num*quam[11] haec loca pensiones pensitasse.' |

---

1) scritus. — 2) communem. — 3) propietas. — 4) *C. I. L. 6,50 n. 266. E tabula marmorea, quae Romae in Esquilino a. 1701 reperta postea in duas partes dissecta parieti affixa est musei Capitolini. Pars dextra, cui extrema pars tituli inde a v. 29 inscripta est, nunc quidem mutila dextro caret latere, integram vero descriptam exhibet Fabretti, inscr. 278; quae hodie desunt, proponuntur inclusa uncis quadratis. Alterius eiusdem tituli exempli inscriptionem servavit Fabr. p. 279. De re ipsa cf. Bremer (Rh. Mus. 1886 p. 10) et Mo. l. c.* — 5) *Scilicet collegii fullonum sive fontanorum.* — 6) *i. e.* praefectorum vigilum perfectissimorum virorum. — 7) *Adloquitur praefectus eum qui apud eum a fullonibus pensionem petebat, fortasse curatorem aquarum operumve publicorum vel advocatum fisci pro eo verba facientem.* — 8) *i. e. fullones, contra quos actum est.* — 9) *i. e. a fullonibus pro usu aquae publicae aerario solvendae.* — 10) *Scil. pars diversa, i. e. fullones.* — 11) hodier|num quam.

Et infra. Florianus d(ixit): 'Vidi locum dedicatum | imaginibus sacris.'[1]

Et alio capite. | Modestinus d(ixit): 'Si quid est iudicatum, habet || suam auctoritatem, si est, ut dixi, iudicatum; | interim aput me nullae probationes exhi||[*be*]ntur, quibus doceantur fullones in pen|[*sione*]m iu[*r*]e conveniri.'

Et alio capite. | R[*est*]it[*utia*]nus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit): 'Manifestum est, quid || iudicav[*erint*] pp. vv.; nam Florianus partibus | suis diligentissime functus est, qui, cum in | rem praesentem venisset, locum inspexit | et universis indiciis examinatis senten||[2]tiam de eo loco, d[e quo cum maxime] | qu*a*eritur,[3] protu[lit, a qua provocatum] | non est.'

Et in[fra. Restitutianus d(ixit):] | 'Modestinus quo[que, secutus res] a Floriano [iu]di[catas, pensiones] | exigi prohibu[it.'

Et infra.] | Restitutia[nus d(ixit): 'Illud servabitur] | fontanis, quo[d obtinuerunt] | aput suos iudic[es et quod habue]|runt in hodier[num sine pensione].

Actum IIII idus Mar(tias) ann(i), q[uo] victoriam percepimus.[4] |

Ex Alexandro Au[g. II et Marcello II cos.] | litigatum est [in] | Peregrino et Aemiliano cos.][5]

---

1) *Fullones docuisse videntur locum, de quo agatur, sacrum esse.* — 2) *Hic incipit exemplum alterum mutilum.* — 3) queritur *ex. utrumque.* — 4) actum — percepimus *habet ex. alterum solum.* — 5) *Exemplum alterum habet:* Litigatum est ex Alexandri Aug. II et Marcelli II cos. in Peregrini et Aemiliani cos. dies *(numerus dierum, qui addi debuit, non est additus).* — *Consules sunt annorum 226 et 244.*

PARS TERTIA.

SCRIPTORES.

I. SEXTUS POMPEIUS FESTUS.

E libris de verborum significatu.[1]

Abacti magistratus dicebantur, qui coacti deposuerant imperium. *P. 23.*

---

1) [*M. Verrius Flaccus quos imperante Augusto ex Varronianis potissimum composuit libros de verborum significatu ad ordinem litterarum (sed primarum tantummodo) digestos, eos Pompeius Festus (nobis* F) *secundo tertiove nostrae erae saeculo in compendium redegit, cuius compendii partem servavit unicus codex olim Pomponii Laeti, hodie Neapolitanae bibliothecae, scriptus saec. X (nobis* cod., *quatenus hodie superest,* L *in parte adservata olim apud Laetum hodie deperdita). Deficit eius libri pars prior tota sive quaterniones septem primi et pars octavi ad mediam litteram M; partis posterioris quaternionum novem praeter minores hiatus quae supersunt folia ambusta sunt omnia, ut singulorum rectorum pagina posterior, versorum pagina prior aut tota aut maiore ex parte perierit. Praeterea ex quaternionibus novem, qui etsi mutili superfuerunt tamen saeculo XV, cum hodie desiderentur tres VIII. X. XVI, eorum vices facit aliquatenus exemplar descriptum inde ea aetate parum curiose neque servatum ipsum, cuius nos adhibuimus apographa tria, scilicet libros Vaticanos 1549 (nobis* R), *2731 (nobis* S), *3369 (nobis* Q). *Ad quaternionem decimum sextum (p. 359—376 ed. Mue.) accedit exemplar alterum idque longe maiore cura exceptum, ut vel hiatus diligenter repraesentet in altero exemplari plerumque obcaecatos, Angeli Politiani ab Huelseno investigatum in cod. Vaticano 3368 (nobis* A), *quo factum est, ut carere possimus adnotationibus eiusdem Politiani adservatis in bibliotheca Monacensi adhibitisque a me in quaternionis eius recognitione edita in actis academiae Berolinensis maioribus anni 1864. — Festi epitomen etiamtum integram denuo abbreviavit aetate Caroli Magni Paulus (nobis* P) *diaconus is ipse qui scripsit de rebus gestis Langobardorum, cuius epitomae inter multa quae supersunt exemplaria adhibuimus tria primaria Guelferbytanum (nobis* G) *saec. X, Trecense (nobis* T) *saec. XI, Monacense (nobis* M) *saeculi XI/XII. Factum autem est singulari beneficio Christiani Huelseni, ut in hac editione quae ex Festo Paulove deprompsimus digesta ad ordinem alphabeticum hodie usitatum, omnia proponantur recognita ad exemplaria*

Abemito significat demito vel auferto; emere enim antiqui dicebant pro accipere. *P. 4.*

Abgregare —, adgregare —, segregare —. Quorum verborum frequens usus non mirum, si ex pecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam pecunias et peculia dicimus.[1] *P. 23.*

Aborigines appellati sunt, quod errantes convenerint[2] in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae. *P. 19.*

Accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia ad censum adiciebantur. *P. 18.*

Actus modo significant — iter inter vicinos quattuor pedum latum; modo in geometrica minorem partem iugeri, id est centum viginti pedum. *P. 17.*

Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt. *P. 19.*

Adpromissor est, qui, quod[3] suo nomine promisit, idem pro altero quoque promittit. *P. 15.*

Adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni. *P. 14.*

Adscripticii veluti quidam scripti[4] dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur; hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti; quidam velatos, quia vestiti inermes sequerentur exercitum *cet.* *P. 14.*

Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedisse videatur; alii assiduum locupletem, quasi multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando[5] vocatum existimarunt.[6] *P. 9.*

Aedilis initio dictus est, quia[7] aedium non tantum sacrarum,

---

supra citata ab eo aut denuo aut primum diligenter collata. Paginae quae F(esti) vel P(auli) nomen sequuntur, vel, ubi Festi quae supersunt ex epitome Pauli supplentur, utriusque coniuncti, editionis sunt curatae a. 1839 ab Odofredo Mueller (nobis Mue.). Th. M.]

1) *Plin. h. n. 18,3,11:* Pecunia ipsa a pecore appellabatur; et etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. — 2) convenerunt *G.* — 3) *inserendum* quis. — 4) vel, uti quidam, adscriptivi *Walch, ad Tac. Agric. 265; cf. Varro, l. l. 7,56.* — 5) assedendo *T.* — 6) aestimarunt *libri.* — 7) qui *Mue.*

sed etiam privatarum curam gerebat; postea hoc nomen et ad magistratus translatum est. Dictus[1] est autem aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. *P. 13.*

Aerarii tribunii a tribuendo aere sunt appellati. *P. 2.*

Aerarium — populus Romanus in aede Saturni habuit. *P. 2.*

Aestimata poena ab antiquis ab aere dicta est, qui eam aestimaverunt aere, ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem vel centum assibus. *P. 24.* (*Cf.* Maxima.)

Aliuta *cet. v. supra p. 10. P. 6.*

Allecti dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt numero adsumpti. Nam patres dicuntur, qui sunt patricii generis; conscripti, qui in senatu[2] sunt scriptis annotati. *P. 7.*

Ambitus proprie dicitur circuitus[3] aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium. *P. 5.*

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus. Ex quo etiam honoris ambitus dici coeptus est a circumeundo supplicandoque. *P. 16.*

Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit. *P. 21.*[4]

Annaria lex — ea, qua finiuntur anni magistratus capiendi. *P. 27.*

Aqua et igni tam interdici solet damnatis, quam accipiuntur nuptae, videlicet quia hae duae res humanam vitam maxime continent. *P. 2.*[5]

Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. — Arbitrium dicitur sententia, quae ab arbitro statuitur. — Arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum[6] geritur. *P. 15.*

Armita dicebatur virgo sacrificans, cui lacinia togae in umerum erat reiecta[7]. Legibus etiam Laurentum sanctum est, ne pomum ex alieno legatur in armum, id est quod umeri onus sit. *P. 4.*[8]

---

1) dictum *M.* — 2) senatus *G.* — 3) circumitus *G.* — 4) *Bergk (ZRG. 14,143):* am segetes, *quia veteres* an *pro* circum *ponere consuerunt, teste Macr. sat. 1,14.* — 5) *Cf. D. 24,1,66,1.* — 6) arbitrium *M.* — 7) relecta *M.* — 8) *Cf. Grimm, deutsche R.-Alterth. 554.*

Ast significat at, sed, autem[1]. *P. 6.*

Aurichalcum vel orichalcum quidam putant compositum ex aere et auro, sive quod colorem habeat auream; orichalcum[2] sane dicitur, quia in montuosis locis invenitur; mons etenim Graece oros appellatur[3]. *P. 9.*

Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum[4], ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina[5] vocatur; sed modo busta[6] sepulcra appellamus. *P. 32.*

Caduceatores legati pacem petentes. Cato 'caduceatori'[7], inquit, 'nemo homo[8] nocet'[9]. *P. 47.*

Caelibari hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis[10] Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum 'curis' dicitur; — vel quod nuptiali iure imperio viri subicitur[11] nubens, quia hasta summa armorum et imperii est: quam ob causam — captivi sub eadem veneunt. *P. 62.*

Celeres antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus, a Celere, interfectore Remo, qui initio a Romulo iis[12] praepositus fuit; qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino trecenti fuere. *P. 55.*

Cenacula dicuntur, ad quae[13] scalis ascenditur. *P. 54*[14].

Censio hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare indicebatur[15], quod hastas daret. *P. 54.*

Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti irrogabat[16]. *P. 54.*

1) *Sic cod.*, vel *ante* autem *male ins. Mue. cum vulg.* — *Charis. gramm. 229,30:* ast apud veteres variam vim contulit vocibus pro atque, pro ac, pro ergo, sed, tamen, tum, cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum. *Cf. Schoell, XII tab. 110.* — 2) aurichalcum *M.* — 3) *P. 47:* Cadmea terra, quae in aes coicitur, ut fiat orichalcum. — 4) bene iustum *M.* — 5) ostrina *M.* — 6) modo obusta *T.* — 7) caduciatori *GM.* — 8) homo *om. T.* — 9) nosset *G.* — 10) iuninis *M.* — 11) sobiicitur *G.* — 12) his /// *M.* — 13) quas *libri.* — 14) *Cf. D. 43,14,3,7:* sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit *cet.* — 15) indicebantur *G.* — 16) inrogabant *M.*

Censores dicti, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quanti illi censuerint[1]. *P. 58.*

Censui censendo[2] agri proprie appellantur, qui et emi et venire iure civili possunt. *P. 58.*

Centenariae cenae dicebantur in quas lege Licinia non plus centussi[3] praeter terra enata[4] impendebatur[5], id est centum assibus, qui erant breves nummi ex aere. *P. 54.*

Centumviralia iudicia a centumviris sunt dicta. Nam cum essent Romae triginta et quinque tribus, quae et curiae sunt dictae, terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum, qui centumviri appellati sunt; et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti. *P. 54.*

Centuria in agris significat ducenta iugera, in re militari centum homines. *P. 53.*

Centuriata comitia item curiata comitia dicebantur, quia populus Romanus per centenas turmas divisus erat. *P. 54.*

Centuriatus ager in ducena[6] iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena[6] iugera tribuit. *P. 53.*

Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur. *P. 56.*

Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram ab eo, cui[7] datus est; procurator autem absentis nomine actor fit. *P. 57.*

Comitiales dies appellabant, cum in comitio conveniebant; qui locus a coeundo, id est insimul veniendo, est dictus. *P. 38.*

Compascuus ager, relictus ad pascendum communiter vicinis. *P. 40.*

Compraedes eiusdem rei populo sponsores[8]. *P. 39.*

Conciliabulum locus, ubi in[9] concilium convenitur. *P. 38.*

Concilium dicitur a populi consensu: sive concilium dicitur a concalando[10], id est vocando. *P. 38.*

Condicere est dicendo denuntiare. *P. 64.*

---

1) censuerunt *T.* — 2) censedo *MT.* — 3) centussi *G*[1], centussibus *G*[2] *MT.* — 4) terrae nata (natabus *G) libri.* — 5) impendebantur *G.* — 6) ducenta *M.* — 7) ab eo cui *libri,* eo cui *vulg.* [*malim* eo a quo. Th. M.] — 8) sponsore *M.* — 9) in *om. libri.* — 10) concalendo *T,* conconcalendo *M.*

Condictio[1] in diem certum eius rei, quae agitur, denuntiatio. *P. 66.*
Condictum est, quod in commune[2] est dictum. *P. 39.*
Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus adscribebantur[3], ut numerus senatorum expleretur. *P. 41.*
Consponsor coniurator. *P. 59.*
Consposos antiqui dicebant fide mutua colligatos. *P. 41.*
Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: 'Testes estote'. *P. 57.*
Contestari est, cum uterque reus dicit: 'Testes estote'. *P. 38.*
Contio significat conventum, non tamen alium, quam eum, qui a[4] magistratu vel a sacerdote publico[5] per praeconem convocatur. *P. 38.*
Contrarium aes, grave aes. *P. 64.*
Conventae condicio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis et earum condicione habebatur. *P. 62.*
Conventus quattuor modis intellegitur: — tertio, cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. *P. 41.*
Cum imperio est dicebatur apud antiquos, cui nominatim[6] a populo dabatur imperium. Cum potestate[7] est dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio praeficiebatur[8]. *P. 50.*
Cum populo agere hoc est[9] populum ad concilium aut comitia vocare. *P. 50.*
Curatores — rei frumentariae agrisve[10] dividendis praepositi. *P. 48.*
Curia locus est, ubi publicas curas gerebant. Calabra[11] curia dicebatur, ubi tantum ratio sacrorum gerebatur. Curiae etiam nominantur, in quibus uniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hae, in quas Romulus populum distribuit, numero triginta, quibus postea addita sunt quinque, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque observaret, iisque[12] curiis singulis nomina Curiarum virginum

---

1) condicio *G*, conditio *M.* — 2) communi *libri.* — 3) adscribantur *M.* — 4) a *om. libri.* — 5) buplico *M.* — 6) nominatum *T.* — 7) *sic T;* cum potesta *M,* compotesta *G.* — 8) praeferebatur *libri.* — 9) est hoc est *libri.* — 10) vel *G.* — 11) culabra *libri.* — 12) hisque *libri.*

imposita esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt. *P. 49.*

Curiales, eiusdem curiae, ut tribules et municipes[1]. *P. 49.*

Curiales flamines curiarum sacerdotes. *P. 64.*

Curionia sacra, quae in curiis fiebant. *P. 62.*

Curionium aes dicebatur, quod dabatur curioni[2] ob sacerdotium curionatus. *P. 49.*

Curis est Sabine hasta, unde Romulus Quirinus, quia eam ferebat, — et Romani a Quirino Quirites dicuntur. Quidam eum dictum putant a Curibus, quae fuit urbs — Sabinorum. *P. 49.*[3]

Currules[4] magistratus appellati sunt, quia curru vehebantur. *P. 49.*

Custodelam dicebant antiqui, quam nunc dicimus custodiam. *P. 51.*

Decima quaeque veteres diis suis offerebant. *P. 71.*

Decimanus appellatur limes, qui fit ab ortu solis ad occasum; alter ex transverso currens appellatur cardo. *P. 71.*[5]

Deminutus capite appellatur[6], qui civitate mutatus est; et ex alia familia in aliam adoptatus[7]; et qui liber alteri mancipio datus est; et qui in hostium potestatem venit; et cui aqua ignique interdictum est. *P. 70.*

Depeculatus a pecore[8] dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur. *P. 75.*

Depontani senes —, qui sexagenarii de ponte deiciebantur. *P. 75.*

Derogare proprie est, cum quid ex lege[9] vetere, quo minus fiat, sancitur lege nova; derogare ergo detrahere est. *P. 69.*

Diffarreatio genus erat sacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat dissolutio; dicta diffareatio, quia fiebat farreo libo adhibito. *P. 74.*

Dirutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignominiae causa non erat datum[10], quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. *P. 69.*

Disertiones[11] divisiones patrimoniorum inter consortes. *P. 72.*

---

1) municeps *M.* — 2) curoni *G.* — 3) *Cf.* Caelibari hasta *supra p. 333.* — 4) *sic libri.* — 5) *Cf. Isid. 15,14,4.* — 6) appellabatur *T.* — 7) est *ins. M.* — 8) pecure *G M.* — 9) est *ins. G.* — 10) dictum *G.* — 11) desertiones *libri.*

Dispensatores dicti, qui[1] aes pensantes expendebant, non adnumerabant. *P. 72.*
Doli vocabulum nunc tantum in malis utimur, apud antiquos autem etiam in bonis rebus utebatur. *P. 69.*
Duicensus dicebatur cum altero, id est cum filio, census. *P. 66.*
Duplionem antiqui dicebant, quod nos duplum. *P. 66.*[2]
Eiuratio significat id, quod desideretur, non posse praestari. Plautus: 'Eiuravit militiam'. *P. 77.*
Em, tum. *P. 76.* Em[3] pro eum, ab eo, quod est 'is'. *P. 77.*
Emancipati — intelleguntur aut ii[4], qui ex patris iure exierunt, aut ii[4], qui aliorum fiunt dominii; quorum utrumque fit mancipatione. *P. 77.*
Emere, quod nunc est mercari, antiqui accipiebant pro sumere. *P. 76.*
Endoplorato, implorato, quod est cum questione[5] inclamare. Implorare namque est cum fletu rogare, quod est proprie vapulantis. *P. 77.*
Endo procinctu, in procinctu: significat autem, cum ex castris in proelium exitum est, procinctos, quasi[6] praecinctos atque expeditos; nam apud antiquos togis incincti pugnitasse[7] dicuntur. *P. 77.*
Equestre aes, quod equiti dabatur. *P. 81.*
Erctum citumque[8] fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum[9] legitur. Erctum a coercendo dictum, — citum — a ciendo. *P. 82.*
Escit erit. *P. 77.*[10]
Everriator vocatur, qui iure accepta hereditate iusta facere defuncto debet: qui si non fecerit seu quid in ea re turbaverit, suo capite luat. Id nomen ductum[11] a verrendo; nam 'exverrae'[12] sunt purgatio quaedam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quae fit per everriatorem certo genere scoparum adhibito ab extra verrendo dictarum. *P. 77.*
Exrogare est ex lege vetere aliquid eximere per novam legem. *P. 82.*

1) quia *M.* — 2) *v. p. 37 tab. 12,3.* — 3) en *G.* — 4) hi *libri.* — 5) conquestione *G.* — 6) qua *M.* — 7) punitasse *T.* — 8) que *del. Scaliger.* — 9) aromanorum *M.* — 10) *v. p. 22 tab. 5,4.5.7. Schoell 98.* — 11) dictum *T.* — 12) exvernae *libri.*

Extrarius est, qui extra focum sacramentum iusque[1] sit. *P. 78.*
Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae; unde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et familiares ex eadem familia. Postea hoc nomine etiam famuli appellari coeperunt. *P. 86.*
Famuli origo ab Oscis dependet[2], apud quos servus 'famel' nominabatur[3], unde et familia vocata. — Famuletium dicebatur, quod nunc servitium. *P. 87.*
Farreum, genus libi ex farre factum. *P. 88.*[4]
Fastis diebus iucunda[5] fari licebat, nefastis quaedam non licebat fari. *P. 93.*[6]
Fastorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio[7]. Fasti enim dies festi sunt. *P. 87.*
Fenus et feneratores et lex de credita pecunia fenebris a fetu dicta, quod crediti nummi alios pariant. *P. 86.*
Feretrius Iuppiter dictus a ferendo, quod pacem ferre putaretur; ex cuius templo sumebant sceptrum, per quod iurarent, et lapidem silicem, quo foedus ferirent. *P. 92. (Cf.* Lapidem.)
Ferias antiqui fesias[8] vocabant; et aliae erant sine die festo, ut nundinae, aliae cum festo, ut Saturnalia. *P. 86.*
Fetiales a ferendo[9] dicti: apud hos enim belli pacisque faciendae ius est. *P. 91*[10].
Flaminius camillus puer dicebatur ingenuus patrimes et matrimes, qui flamini Diali ad sacrificia praeministrabat: antiqui enim ministros camillos dicebant. *P. 93.*

---

1) usque *M.* — 2) dependit *libri.* — 3) *Lex Osca tab. Bant. (supra p. 46) v. 22.* — 4) *Plin. h. n. 18,3,10:* in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat, novaeque nuptae farreum praeferebant. *Cf. Gai. 1,112.* — 5) iocunda *libri,* iuridica *Aug.,* ius *Scal.* — 6) *Cf. Varro, l. l. 6,29.30.* — 7) *Macr. sat. 1,15,9:* Priscis — temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret adspectum visamque regi sacrificulo nuntiaret, itaque, sacrificio — celebrato, idem pontifex calata, id est vocata, in Capitolium plebe, — quot numero dies a kalendis ad nonas superessent, pronuntiabat. — Verbum autem καλῶ graecum est, id est voco, et hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit kalendas vocari. — 8) festas *libri, emend. Mue.* — 9) *sic libri.* — 10) *Nonius v.* Fetialis. *Varro, l. l. 5,86.*

F l a m m e o amicitur nubens ominis[1] boni[2] causa, quod eo adsidue utebatur flaminica, id est flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. *P. 89.*

F l a m m e o vestimento flaminica utebatur, id est Dialis uxor et Iovis sacerdos, cui telum fulminis[3] eodem erat colore. *P. 92.*

F o e d u s appellatum ab eo quod in paciscendo foedere[4] hostia necaretur, — vel quia in foedere interponatur fides. *P. 84.*

F o r c t e s, frugi et bonus, sive validus. *P. 84. (Cf.* Sanates.)

F o r u m sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is[5], qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cet. P. 84.*

F u l g u r i t u m, id quod est fulmine ictum, qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod eum deus sibi dicasse videretur. *P. 92.*

F u n d u s — dicitur populus esse rei, quam[6] alienat, hoc est auctor. *P. 89.*

G e n s A e l i a appellatur, quae ex multis familiis conficitur. *P. 94.*

G e n t i l i s dicitur et ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: 'Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur'. *P. 94.*

G r a v e a e s dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent. *P. 98. (Cf.* Sextantari.)

H a s t a e subiciebant[7] ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum [belli[8]] est hasta. *P. 101.*

H e r e d i u m praedium parvulum. *P. 99*[9].

H e r e s apud antiquos pro domino ponebatur. *P. 99.*

H o r c t u m et f o r c t u m pro bono dicebant. *P. 102.*[10]

---

1) hominis *M T.* — 2) *om. T.* — 3) flaminis *G.* — 4) foede *G M,* fide *T.* — 5) his *libri.* — 6) quem *libri.* — 7) *sic libri.* — 8) belli *ins. Mue.* — 9) *Plin. h. n. 19,4,50:* in XII tabulis — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium. *Cf. Varro, r. r. 1,10.* — 10) *v. p. 18 tab. 1,5.*

Hordiarium aes, quod pro hordeo equiti Romano dabatur. *P. 102.*

Hortus[1] apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orirentur. *P. 102.*

Hostia dicta est ab eo, quod est hostire ferire. *P. 102.*

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis, perduellio. *P. 102.* (Perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. *P. 66 v.* Duellum.)

Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. *P. 105.*[2]

Ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur[3] a pontifice. *P. 106.*[4]

Illicium[5] dicitur, cum populus ad contionem elicitur, id est evocatur[6]. *P. 114.* Inlicium vocare antiqui dicebant ad contionem vocare. *P. 113.*

Impensam stipem, aes sacrum, quod nondum erat pensum. *P. 108.*

Implorare, inclamare, ad auxilium invocare. *P. 109.* (*Cf.* Endopl.)

Improlus vel improlis, qui nondum esset adscriptus in civitate. *P. 108.*

Incomitiare significat tale convicium facere, pro quo necesse sit in comitium, hoc est in conventum, venire. Plautus 'quaeso ne me incomities'. *P. 107.*

Inferiae sacrificia, quae dis Manibus inferebant. *P. 112.*

Infitiari, creditum fraudare. *P. 112.*

In procinctu factum testamentum dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat praesentibus commilitonibus. *P. 109.*

Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, qui perpetuo noceat. *P. 111.*

Insulae dictae proprie, quae non iunguntur[7] communibus parietibus cum vicinis circumituque[8] publico aut privato cinguntur. *P. 111.*

Internecivum[9] testamentum est, propter quod dominus eius necatus est. *P. 114.*[10]

---

1) hostus *G M.* — 2) *v. p. 17 tab. 1,1.* — 3) affaciebantur *G.* — 4) *Exemplum refert Liv. 28,11.* — 5) illicibum *libri.* — 6) *sic G M,* vocatur *T.* — 7) quae coniunguntur *T.* — 8) circum ita qui *G,* circuimtu qui *M,* circumitu — 9) internae cibum *M T,* internecidum *G.* — 10) *Cf. Isid. 5,26,18.*

Iurare flamini[1] Diali fas non erat. *P. 104.*
Iurgatio, iuris actio. *P. 103.*
Iustum vadem, idoneum sponsorem. *P. 113.*
Lacit decipiendo inducit. Lax etenim fraus est. *P. 116.*
Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam. *P. 117.*[2]
Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iovem, haec verba dicentes: 'Si sciens fallo, tum me Dispiter salva urbe arceque bonis eiciat, ut ego hunc lapidem.' *P. 115.*[3]
Liberalia Liberi festa, quae apud Graecos dicuntur Διονύσια.[4] *P. 116.*
Licitati in mercando sive pugnando contendentes. *P. 116.*
Limis[5] obliquus, id est transversus, unde et limina. Limites in agris nunc termini, nunc viae transversae. Limitatus ager est in centurias dimensus. *P. 116.*
Litis cecidisse dicitur, qui eius rei, de qua agebat, causam amisit. *P. 116.*
Lituus appellatus, quod litis[6] sit testis; est enim genus bucinae incurvae, quo qui cecinerit, dicitur liticen[7]. *P. 116.*
Locupletes, locorum multorum domini. *P. 119.*[8]
Magisterare moderari; unde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum[9], societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris possunt: unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati. *P. 126.* Magisteria dicuntur in omnibus rebus[10], qui magis ceteris possunt, ut magisterium equitum. *P.152. (Cf.F.154.)*

---

1) famini *M*, flammini *T*. — 2) *Gai. 3,192*: nudus quaerat linteo cinctus lancem habens. *Inst. gl. Taur. (ZRG. 7,44) 466:* nudus ingrediebatur discum fictile[*m*] in capite portans utrisque manibus detentus (detentum?). *Gell. 11,18,9:* furta, quae per lancem liciumque concepta essent; *16,10,8:* furtorumque quaestio cum lance et licio. *Cf. p. 31 tab. 8,15. Rud. RG. 2,352 n. 21.* — 3) *Cf. Polyb. 3,25. Gell. 1,21.* — 4) dionisia *libri.* — 5) *sic libri.* — 6) liti *M.* — 7) laticen *G.* — 8) *Plin. h. n. 18,3,11:* locupletes dicebant loci, hoc est agri, plenos. *Cic. de r. p. 2,9:* Romulus — multae dictione ovium et boum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et suppliciis coercebat. — 9) paganorum *MT.* — 10) rebus *om. T.*

Maiorem consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros. *F. 161.*

Maiores flamines appellabantur patricii generis, minores plebeii. *P. 151.*

Manceps dictus, quod manu capiatur. *P. 128.* Manceps dicitur, qui quid[1] a populo emit conducitve[2], quia manu sublata significat[3] se auctorem[4] emptionis esse; qui 'idem praes' dicitur, qui tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est. *P. 151.* (*Cf.* Praes.)

[*Mancipatione adoptatur,*] ut patri sui[5] here[*s esse desinat: sed eius qui adop*]tet tam heres est qua[*m si ex eo natus esset. Adrogatione, qui*] in potestate alie[*na non est, adrogatoris fit filius*] et suus heres, ut p[*atet*] *cet. F. 153.*

Manliae gentis patriciae decreto nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum affectasset, damnatus necatusque est. *P. 151.*

[*Manumitti dicitur*] ser(vus) sacrorum [*causa, cum dominus eius tenens m*]odo caput [*modo membrum aliud eiusdem servi ita*] dicit[6]: 'Hunc [*hominem liberum esse volo, ac*] pro eo auri X [*puri, probi, profani, mei solvam, si*] usquam digre[*diatur a sacris, cum fuerit iuris*] sui'. Tum[7] is[8] ser[*vum circumagit et e manu homi*]nem liberum mit[*tit.*] *F. 158.* (*Cf.* Puri.)

Materfamiliae non ante dicebatur, quam vir eius paterfamiliae dictus esset; nec possunt hoc nomine plures in una familia praeter unam appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quae sine filiis est, appellari potest. *P. 125.*

Matrimes ac patrimes dicuntur, quibus matres et patres adhuc vivunt. *P. 126.*

[Matronae a magistra]tib(us) non summove[bantur, ne pulsari contre]ctarive viderentur, neve gra[vidae concuterentur[9]. *Ob*] quam [*etiam ca*]usam ait Verrius [*neque earum viros*] sedentes cum uxoribus de essedo descen[*dere*[10] *coac*]tos[11] a magistratibus, quod communi vehiculo vehitur vir et uxor. *F. 154.* (*P. 155.*)

---

1) quicquid *libri.* — 2) conductiue *libri.* — 3) praes *ins. M.* — 4) uictorem *G*[1]. — 5) patris sui *Urs.;* patri suus *Oldenberg.* — 6) *sic hodie certe, non* edicite, *cod.* — 7) dum *cod., corr. Ursinus.* — 8) his *cod.* — 9) *rectis intra* [ ] *expressa servavit Paulus.* — 10) essequo escendere *cod. se-*

M a x i m a m multam dixerunt trium milium et viginti assium, quia non licebat quondam pluribus triginta bobus[1] et duabus ovibus quemquam multari, aestimabaturque bos centussibus[2], ovis decussibus[3]. *P. 144.*

M a x i m u m p r a e t o r e m dici putant ali eum, qui maximi imperi sit, ali, qui[4] aetatis maximae. — *F. 161.*

M a x i m u s c u r i o, cuius auctoritate curiae omnesque curiones reguntur. *P. 126.*

M a x i m u s p o n t i f e x dicitur, quod maximus rerum, quae ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contumaciae privatorum magistratuumque. *P. 126.*

M e d d i x[5] apud Oscos nomen magistratus est. *P. 123.*

M e r c e d o n i o s dixerunt a mercedem solvendo[6]. *P. 124.*

[*M i n o r a itemque ma*]iora auspicia quae d[*icantur, docet Messalla*; *nam*] maiora consulum, pr[*aetorum, censorum dici ait, re*]liquorum minora, cum illi [*maiores, hi autem mino*]res magistratus dic[*i consueverint.*] *F. 157.*

M i s c e l l i o n e s appellantur, qui non certae sunt sententiae, sed variorum mixtorumque iudiciorum sunt[7]. *P. 123.*

M o r t i s c a u s a stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut quidam dixerunt, cuius stipulationis mors fuit causa. *F. 161.*

M o s est [institutum pa]trium[8], id est memoria veterum pertinens maxime ad religiones c[aerim]oniasque[8] antiquorum. *F. 157. (P. 156.)*

M u l t a m Osce dici putant poenam quidam; M. Varro ait poenam esse, sed pecuniariam. *F. 142. (P. 143.)*

M u n d u s, ut ait Capito Ateius —, ter in anno patere solet, — quos dies etiam religiosos iudicaverunt ea de causa quod quo tempore ea, quae occultae et abditae[9] religionis deorum Manium essent, veluti in lucem quandam adducerentur et patefierent, nihil eo tempore in re publica geri voluerunt; itaque per eos cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non

---

cundum Ursinum (hodie haec non dispiciuntur). — 11) sed nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogebantur *Paulus.*

1) bobus *G*, bubus *M T.* — 2) centibus *M.* — 3) decusibus *M.* — 4) quia *cod., corr. Aug.* — 5) *Cf. supra p. 49 n. 4.* — 6) mercedem (mercede *M T)* solvendo *libri.* — 7) sunt *om. G.* — 8) *inclusa* [] *habet Paulus.* — 9) abdita ea *cod. secundum Urs. (hodie haec evanuerunt).*

dies non comitia habeba[ntur, non[1]] aliud quicquam in re publica, nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur. *F. 154.*[2] *(P. 156.)*

M u n e m significare certum est officiosum, unde e contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio. *P. 143.*

M u n e r a l i s lex vocata est, qua[3] Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere. Plautus: 'neque muneralem legem neque lenoniam, rogata fuerit nec ne, flocci[4] aestimo.' *P. 143.*

M u n i c e p s est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber[5] natus est; item qui ex alio genere hominum munus functus est; item qui in municipio[6] ex servitute se liberavit a municipe[7]. At Servius[8] aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Romani[9] fuissent, ut semper rem publicam separatim[10] a populo Romano haberent[11], Cumanos Acerranos Atellanos[12]. *L. 142.* — M u n i c e p s qui in municipio liber natus est, item qui ex alio genere hominum munere functus est, item qui in municipio a servitute se liberavit a municipe. Item municipes erant qui ex aliis civitatibus Romam venissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem, ut fuerunt Cumani Acerrani Atellani, qui et cives Romani erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant. *P. 131.*

M u n i c i p a l i a sacra vocantur, quae ab initio habuerunt ante civitatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt pontifices et eo more facere, quo adsuessent[13] antiquitus. *F. 157.*[14]

M u n i c i p i u m id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus praeterquam de suffragio ferendo aut magistratu[15] capiendo;

---

1) *haec ex Paulo.* — 2) *Varro apud Macr. sat. 1,16,18:* mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. Propterea — proelium committi, — uxorem liberum quaerendorum causa ducere, religiosum est. — 3) quam *libri.* — 4) floci *G,* floccio *M.* — 5) municipaliber *Q.* — 6) municio *R.* — 7) *inserunt hoc loco verba* item municipes — muneris partem, *ex Paulo scilicet, S et edd.* — 8) servilius *S Q,* ser. filius *R.* — 9) Ro. *om. Q R.* — 10) separatum *Q.* — 11) habebant *R.* — 12) *inserunt hoc loco* qui aeque cives — non capiebant, *ex Paulo scilicet, Q et edd.* — 13) adfuissent *cod., corr. Augustinus.* — 14) *P. 156 hunc locum ita habet:* municipalia sacra vocabantur, quae ante urbem conditam colebantur. — 15) magistratus *M T.*

sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani[1], Lanuvini, Tusculani, qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam[2] venit, ut Aricini[3], Caerites, Anagnini[4]. Tertio, cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municipia essent sua cuiusque civitatis et coloniae[5], ut Tiburtes, Praenestini, Pisani[6], Urvinates[7], Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini[8], Sutrini, Locrenses[9]. *P. 127.*

Munus significat officium[10], cum dicitur quis munere fungi; item donum, quod officii causa datur. *P. 140.* Mu[*nus — dicitur administratio*] rei publicae[11] [*magistratus alicuius aut cu*]rae imperi[*ve, quae multitudinis univer*]sae consensu [*atque legitimis in unum convenientis*] populi comit[*iis alicui mandatur per suffragia,*] ut capere eam [*eum oporteat et statim*] certove ex [*tempore .. certum usque*] ad tempus admi[*nistrare.*] *F. 157.*

Murrata potione usos antiquos indicio est, quod etiamnunc aediles per supplicationes dis addunt ad pulvinaria, et quod XII tabulis cavetur, ne mortuo indatur. *F. 158.*[12]

Nancitor[13] in XII nactus erit, prenderit[14]. Item in foedere Latino: 'Pecuniam quis nancitor, habeto', et: 'si quid pignoris nasciscitur[15], sibi habeto'. *F. 166.*

Nec coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII[16] est: 'Ast ei *cet.*' Item: 'Si adorat *cet.*' *F. 162.*

Nectere ligare significat, — quin etiam in commentario sacrorum usurpatur hoc modo: 'Pontifex minor ex stramentis[17] napuras[18] nectito' *cet.* *F. 165.*

[*Nefas*]ti dies non[19] [*fasti et notati littera N ii sunt, quibus*

1) acerani *M.* — 2) civitate Romana *T.* — 3) aricina *M,* atacini *T.* — 4) agnagnini *T.* — 5) colonicae *G.* — 6) pissani *M.* — 7) urbinates *G M,* urbanites *T.* — 8) nepessimi *M.* — 9) [*sic scribendum, non* Lucenses. Th. M.] lucrenses *G M,* lutrenses *T.* — 10) officium *om. libri.* — 11) reip publ. . . . . . . *cod.* — 12) *P. 159 hunc locum ita habet:* Murrata potione usi sunt antiqui; sed postea assuerunt (adfuerunt *T)* murram *(sic libri, om. Mue.)* diis (dis *G)* suis libare, ideoque XII tabulis est cautum, ne mortuo inderetur. *Cf. p. 35 tab. 10,6*ᵇ. — 13) *Sic cod.; Mue.:* nanxitor *s.* nanxsitor; *fut. II pass. a verbo* nancio. *Cf. Sch. XII tab. p. 88; supra p. 38,1.* — 14) pnoerit *cod.* — 15) *sic cod.* — 16) *Cf. p. 22 tab. 5,7*ᵇ*; p. 31 tab. 8,16.* — 17) extramentis *cod.* — 18) naturas *cod.* — 19) non *cod.*

ei,] apud quem [*lege agitur, fari non licet tria verba 'do dico*] addico. N e p[1] [*nota distincti eorum hila*]riores sunt, [*quoniam a malo omine*] liberati sunt; [*his dilectus habentur et exercitus scrib*]untur et in provin[*ciam ire licet. Sacra quoque*] instituta fiunt, [*et vota nuncupata solvi*] et aedes sacrari so[*lent.*] *F. 165.*
N e g o t i u m, quod non sit otium. *P. 176. (Cf. F. 177.)*
N e r v u m appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes inpediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — *F. 165.*
N e x u m est, ut ait Gallus Aelius, quodcunque per aes et libram geritur, id quod[2] necti dicitur; quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio[3]. *F. 165.*
N e x u m a e s apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur. *F. 165.*
N i q u i s s c i v i t centuria[4] est, quae dicitur a Ser. Tullio rege constituta, in qua liceret ei[5] suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis civis suffragii iure privaretur. — Sed in ea centuria neque censetur quisquam[6], neque centurio praeficitur, neque centurialis potest esse, quia nemo certus est eius centuriae. — *F. 177.*
N o v a e curiae proxime compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi[7] is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in is ea sacra curarent, quae cum ex veteribus in novas evocarentur, septem[8] curiarum per religiones evocari non potuerunt; itaque Foriensis, Raptae, Veliensis[9], Velitiae res divinae fiunt in veteribus curis *F. 174.*
[N o x i a,] ut Ser. Sulpicius Ru[*fus ait,* damnum significat,] apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. At[10] noxa peccatum aut pro peccato poenam, ut Accius —: 'Tete esse huic noxae obnoxium.' Item, cum lex iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet. — *F. 174*[11].

---

teste Huelseno, nom *vel* non *secundum Keilium,* not *secundum priores.* [*Ad lectionem iam stabilitam supplementa proposita C. I. L. 1,367 mutavi.* TH. M.]

1) *Cf. supra p. 39.* — 2) *sic, non* idque *cod.* — 3) nexi dando nexi liberanto *cod.* — 4) e centuria *cod.* — 5) eius *cod.* — 6) quicquam *cod.* — 7) ube *cod.* — 8) *sic cod.;* quattuor *Aug.* — 9) vellensis *cod.* — 10) ad *cod.* — 11) *Suppletum e P. 175:* noxia apud antiquos damnum significabat, sed a poetis ponitur pro culpa: noxa ponitur pro peccato aut peccati poena, cum lex iubet noxae dedere pro peccato.

'Numera senatum' ait quivis senator consuli, cum inpedimento vult esse, quominus faciat SC., postulatque, ut aut res, quae referuntur[1], dividantur, aut singuli consulantur, aut si tot non sint senatores, quo numero liceat perscribi[2] SC. *F. 170.*
[Nummum ex Graeco nomismate ex]istimant di[ctum[3], *idemque nobis quod* νοῦμμον *illis*] valere, quia [*pecuniae nomina a Siculis accepimus, quorum*] hoc proprium est. *F. 173.*
Nuncupata[4] pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio iurisconsulti, nominata[5], certa, nominibus propriis pronuntiata: 'Cum nexum *cet*.'[6]: id est[7] uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. Vota nuncupata dicuntur, quae consules, praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur. At[8] Santra — satis multis nuncupata, conligit non derecto nominata significare, sed promissa et quasi testificata, circumscripta, recepta, quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius. *F. 173.*
Nundinas[9] feriatum[10] diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne, si[11] liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores[12]. *F. 173.*
Nuptias dictas esse ait — Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint; ob quam causam legem quoque Praenestinam[13] iubere caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere. *F. 170.*

---

1) acferuntur *cod.* — 2) praescribi *cod.* — 3) *P. 172:* Nummus ex Graeco nomismate dicitur. — 4) nucupata *cod.* — 5) nomina *cod.; em. Urs.* — 6) *Cf. p. 23 tab. 6,1.* — 7) ita *cod.; em. Urs.* — 8) ad *cod.* — 9) *Macr. saturn. 1,16,32—35:* Harum originem — Romulo adsignant, — sicut Tuditanus adfirmat; sed Cassius Servium — fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi. — Rutilius scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die — ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, — unde etiam mos, ut leges trinundino die promulgarentur. — 10) feriarum *cod.* — 11) si *add. Mue., om. cod.* — 12) *Macr. l. l. 28—30:* Trebatius — ait nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere; sed contra Iulius Caesar — negat nundinis contionem advocari posse, id est cum populo agi, ideoque nundinis — haberi comitia non posse; sed lege Hortensia effectum est, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori fari non licebat. — 13) parens tam *cod., emend. Bergk.*

Obiurare iureiurando obstringere. *P. 188. (Cf. F. 189.)*
Obnectere, obligare, maxime in nuptiis frequens est. *L. 190.*
Obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre. *P. 187.*
Obtestatio est, cum deus testis in meliorem partem vocatur, detestatio, cum in deteriorem. *P. 184.*
Occentassit[1] antiqui dicebant, quod nunc convicium fecerit dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. *F. 181.*[2]
Occisum a necato distingui quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompili regis legibus[3] scriptum esse: 'Si hominem *cet.*' *F. 178.*
Occupaticius ager dicitur qui desertus[4] a cultoribus[5] frequentari propriis, ab aliis occupatur. *P. 180. (Cf. F. 181*[6]*.)*
Opima spolia dicuntur, — quae dux p. R. duci hostium detraxit, quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo . . trina contigerint nomini Romano: una quae Romulus de Acrone, altera quae consul Cossus Cornelius de Tolumnio[7], tertia quae M. Marcellus Iovi Feretrio de[8] Viridomaro fixerunt. M. Varro ait opima spolia esse etiam[9] si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium, [*sed prima esse, quae dux duci; neque enim, quae a duce capta*[10]] non sint, ad aedem Iovis[11] Feretri poni, testimonio esse libros pontificum, in quibus sit: 'Pro primis spoliis bove[12], pro secundis solitaurilibus, pro tertiis agno publice[13] fieri debere'; esse etiam Pompili regis[14] legem opimorum spoliorum talem: 'Cuius auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Iovi Feretrio darier oporteat, et bovem caedito,

1) occentassint *cod.* — 2) *Cf. XII tab. 8,1a (supra p. 27).* — 3) *Cf. supra p. 8,3 n. 4.* — 4) desitus *emendarunt edd.* — 5) occultoribus *M.* — 6) *Grom. ed. Lachm. 138,3:* Occupatorii autem dicuntur agri, quos quidam arcifinales vocant —; quibus agris victor populus occupando nomen dedit. Bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere; — deinde ut quisque virtute colendi quid occupavit, arcendo vicinum arcifinalem dixit. *Quo ex loco recte collegit Rudorffius, röm. Feldm. 2,252, occupaticios agros ab occupatoriis differre.* — 7) columnio *Q.* — 8) Iovi Feretrio de *om. Q hiatu significato.* — 9) etiam esse *R.* — 10) *hiatum signant QR. Cf. Hertzberg, Philol. 1846, 331—339.* — 11) ius *Q.* — 12) bovem *traditur.* — 13) sacra *ins. R.* — 14) compelli reges *traditur.*

qui cepit aeris CC; secunda spolia, in Martis aram in campo solitaurilia utra voluerit caedito; tertia spolia, Ianui Quirino agnum marem caedito, C qui ceperit ex aere dato. Cuius auspicio capta, dis piaculum dato.'[1] *L. 186. 189.*

Optima lex[2] .. in magistro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum posset ius eius esse, significabatur[3] —; postquam[4] vero provocatio ab eo magistratu ad populum data[5] est, quae ante non erat, desitum est adici 'ut optima[2] lege', utpote imminuto iure priorum magistrorum. *L. 198.*

'Ut qui optima lege fuerint' adici solet, cum quidam magistratus creantur ... *L. 189.*

Orare antiqui dixerunt pro agere; unde et oratores causarum actores, et oratores, qui nunc legati, quod rei publicae mandata peragerent. *P. 199. (Cf. L. 198.*[6]*)*

Ordinarium hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui adsidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium praetorem. — *F. 182. (Cf. L. 185.)*

Ordo sacerdotum aestimatur deorum [*ordine, ut deus*] maximus quisque. Maximus videtur rex, dein Dialis[7], post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus; — pontifex maximus, quod[8] iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque. *L. 185.*

Osculana pugna in proverbio, quo significabatur victos vincere. — Significatur etiam[9] osculo savium[10], — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas[11] ... *L. 197.*

Ovibus duabus[12] multabantur apud antiquos in[13] minoribus

---

1) *Sic libri: emendationem v. supra p. 8,4 n. 6.* — 2) Opima *R.* — 3) sign. esse *R.* — 4) propter quam *traditur; emend. Aug.* — 5) dicta *traditur.* — 6) *Festi locum descriptores perturbarunt. Cf.* Oratores *F. 122.* — 7) deinde alus *Q.* — 8) maximoque *Q.* — 9) significat et *R.* — 10) osculum suauium *R.* — 11) *Plin. hist. nat. 14,13:* Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum *(i. e. vinum)* olerent. Non licebat id feminis Romae bibere. Invenimus — Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset —, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. *Val. Max. 6,3,9:* non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruitid factum. *Dion. 2,25:* οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον, — εἴ τιςοῖνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. *(Cf. supra p. 6,8.) Gell. 10,23. Don. Ter. Eun. 3,2,3.* — 12) *sic traditur;* duobus *Scalig.* — 13) in *om. QR.*

delictis, ut in maioribus XXX bobus[1], nec hunc ultra numerum excedebat multatio; sed[2] posteaquam aere signato uti civitas coepit[3] pecoraque multaticia incuria[4] corrumpebantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae[5]. Inde suprema multa, id est maxima, appellatur tria milia aeris; item vicessis[6] minoribus delictis. *L. 202.* (*Cf.* Maxima.)

Pacionem antiqui dicebant, quam nunc pactionem dicimus, unde et pacisci[7] adhuc et paco[8] in usu remanet. *F. 250.*

Paelices[9] —. Antiqui proprie eam[10] paelicem[9] nominabant, quae uxorem habenti nubebat. Cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac[11] lege: 'Paelex[9] aram *cet.*' *P. 222.*[12]

Pararium aes appellabatur id, quod equitibus duplex pro binis equis dabatur. *P. 221.*

Parens vulgo pater aut mater appellatur; sed iuris prudentes avos et proavos, avias et proavias parentum nomine appellari dicunt[13]. *P. 221.*

Parret, quod est in formulis, debuit et producta priore syllaba pronuntiari et non gemino r[14] scribi, ut fieret 'paret', quod et[15] inveniatur ut comparet, apparet. *F. 233.* Paret[16] significat apparebit. *P. 221.*

Parricidii[17] quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque

---

1) maioribus ambobus (ambubus *R*) *traditur. Plin. h. n. 18,3,11:* Multatio quoque non nisi ovium boumque impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum benivolentia. Cautum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret, qui indiceret multam. *Cf. Cic. supra p. 341 n. 8 ad v.* locupletes *cit.* — 2) sed *Mue.*, quae *Q R.* — 3) coepit civitas *R. Plin. l. c.:* Servius rex ovium boumque effigie primus aes signavit. *Id. 33,3,43:* Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata. — 4) mulctitia (*om.* incuria) *R*, multitia aut incuria *Q.* — 5) exstimatae *R.* — 6) uicesis *Q*, uicies *R.* — 7) pacisce *cod.* — 8) paceo *cod.* — 9) pelices — pelicem — pelex *libri.* — 10) eam proprie *T.* — 11) ac *G.* — 12) *Cf. supra p. 8,2 n. 3.* — 13) dicuntur *G.* — 14) geminorum *cod.* — 15) est *cod.* — 16) parret *M T.* — 17) parrici *libri.*

hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis[1] his composita verbis; 'Si qui *cet.*' *P. 221.*

'Parum cavisse videri', pronuntiat magistratus, cum de consilii[2] sententia capitis quem condemnaturus est. *F. 238.*

Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cum iam ipse pater esset, habebat etiam tum patrem. *F. 234.*

[*Patres appe*]llantur, ex quibus senatus [*primum compositus; nam initio urbis*] conditae Romulus C [*viros elegit praestantissimos,*] quorum consilio atque [*prudentia res publica ad*]ministraretur; atque [*ii patres dicti sunt, quia*] agrorum partes ad[tribuerant tenuioribus] perinde ac liberis. *F. 246.* Patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes attribuerant tenuioribus ac si liberis propriis. *P. 247.*

Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. *F. 241.*

Patricius vicus Romae dictus eo, quod ibi patricii habitaverunt, iubente Servio[3] Tullio, ut, si quid molirentur adversus ipsum, ex locis superioribus opprimerentur. *P. 221.*

Patrimi et matrimi pueri[4] praetextati tres nubentem[5] deducunt, unus qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem. *F. 245.*

Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter patres, ut eorum opibus tuta esset. *F. 233. (P. 232.)*

Patr[*onus a patre cur ab antiquis dictus*] sit, manifestum: quia [*ut liberi, sic etiam clientes*] numerari inter do[*mesticos quodammodo possunt.*] *F. 253.*

Peculatus est nunc quidem qualecumque[6] publicum furtum, sed inductum est a pecore, ut pecunia quoque ipsa. Iam[7] etiam noxii pecore multabantur, quia neque aeris adhuc neque argenti erat copia. Itaque suprema multa etiam nunc appellatur[8]. *L. 213. (P. 212.)*

Peculatus furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum

---

1) *Cf. supra p. 10,12 n. 2.* — 2) consiliis *cod.* — 3) seruitio *G M,* seruio *T.* — 4) puero *cod.* — 5) nubente *cod.* — 6) qualemcunque *Q.* — 7) nam *Ursinus.* — 8) qua XXX boves et // oves aestimabantur *similiave exciderunt; cf. P. 144* Maximam multam.

ovium et XXX bovum; eam legem[1] sanxerunt T. Menenius[2] Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit populus Romanus, Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus[3] aestimaretur. *F. 237.* (*Cf.* Ovibus.)

Peculium servorum a[4] pecore item dictum est, ut est[5] pecunia patrum familiae. *F. 249.*

Pedarium senatorem[6] significat Lucilius quom ait[7]: 'Agipes vocem mittere coepit'; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo[8] ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat. *L. 210.*[9]

'Pedem struit', in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius. *L. 210.* (*Cf.* Struere.)[10]

Pendere poenas solvere significat, ab eo, quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae. *P. 208.*

Percunctatum patris familiae nomen ne quis servum mitteret, lege sanctum fuisse, ait Cato in ea qua[11] legem Orciam dissuadet. *F. 242.*

[*Plebeias tabernas q*]uas vocant, nos[*tra aetate V tabern*]as esse et VII ferunt [*fuisse.*[12] *Plebeias appella*]mus a genere magistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Iunius Brutus Q. Oppius aediles plebei[13]. *F. 230.*

Plebei magistratus dicuntur], qui plebei scito, [*postquam plebs tributim sine patribus*] suffragium tu[*lit, rogante tribuno plebei*] sunt constitu[*ti, et aut tribuni plebei aut plebeii aediles s*]unt, qui una cum [*tribunis plebei creati sunt dissi*]dente plebe a pa[*tribus*][14]. *F. 230.* Plebeii aediles dissidente plebe a patribus sunt creati. *P. 231.*

Plebeium magistratum neminem licet capere nisi qui ex plebe est. *P. 231.* *(Cf. F. 230.)*

---

1) ea lege *cod.* — 2) menonius *cod.* — 3) centusibus — decusibus *cod.* — 4) a *om. cod.* — 5) ex *cod.* [*Em. ego.* Th. M.] — 6) *post* senatorem *hiatum indicat R.* — 7) quom ait *om. R. hiatum indicans.* — 8) trabeseundo *QR.* — 9) *Cf. Gellius N. A. III,18.* — 10) *Cf. supra p. 17,2.* — 11) quam *cod.* — 12) *Liv. 26,27:* eodem tempore *(a. 542)* VII tabernae, quae postea V, et argentariae, quae nunc novae adpellantur, arsere. — 13) *Sic restituit Mo., Forschungen 1,193; aliter Mue.* — 14) [*Supplementa mutavi.* Th. M.]

P l o r a r e flere[1] nunc significat et cum praepositione inplorare, id est[2] invocare; at[3] apud antiquos plane inclamare; in regis Romuli et Tatii[4] legibus: 'Si nurus *cet.*', in Servi Tulli haec est: 'Si parentem *cet.*' *F. 230.*[5]

P o e n a s pendere in eo proprie dicitur, qui ob delictum pecuniam solvit, quia penso aere utebantur. *P. 243; cf. F. 242.*

P o l l u c e r e merces [*quas cuivis deo*[6]] liceat, sunt far, polenta, — pisces, quibus est squama, praeter scarum[7]. *F. 253.*[8]

P o p u l a r i a sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis8adtributa[9] sunt: Fornacalia, Parilia, *cet. F. 253.*

P o p u l i com[*itia dicuntur, cum patres*] cum plebe suffragium [*ferunt; populus enim*] ex patribus et plebe [*constat. E contrario*] cum plebes sine patri[*bus a suo magistratu rogatur,*] quod plebes scivit, pleb[*iscitum est: plebs enim cum*] appellatur, patrum commu[*nio*[10] *excluditur.*][11] *F. 233.*

P o r t u m in XII pro domo positum omnes fere consentiunt: 'Cui *cet.*' *F. 233. (Cf.* Vagulatio.)[12]

[*P o s i m e*]r i u m esse ait Antistius — pomerium, id est l[*ocum pro muro, ut ait*] Cato. Olim quidem omn[*em urbem comprehendebat praeter Aven*]tinum, nunc etiam intra aed[*ificia comprehenditur, et est muro proximum*] quasi promoerium[13]. Solet au[*tem iis solis dari*] ius[14] pomerii proferendi, [*qui populum Romanum agro de hostibus capto auxerunt. —*] *F. 249.* P o s i m e r i u m[15] pontificale pomoerium, ubi pontifices auspicabantur, dictum autem pomoerium quasi promurium[16] id est proximum muro. *P. 248.*

P o s s e s s i o[17] est, ut definit Gallus Aelius, usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager; non enim possessio est [*e*][18] rebus quae tangi possunt [*nec suum*[19]], qui dicit se possi-

1) inclamare *ins. cod., delet Mue.* — 2) [id est *del.* TH. M.] — 3) *sic cod.* — 4) latii *cod.* — 5) *Cf. p. 7,13 n. 6, ubi locum restituimus, et p. 14,6.* — 6) *hiat codex; explevit hiatum Mue.* — 7) squatum *cod.* — 6) *Cf. lex Numae 5 (supra p. 9).* — 9) abtributa *cod.* — 10) como .... *cod.* — 11) *Sic restituit Mo., Forschungen 1,170 n. 7; aliter Mue.* — 12) *Cf. p. 18 tab. 2,3.* — 13) *sic cod.* — 14) rus *cod.* — 15) posimirium *GM.* — 16) promorium *M.* — 17) *De hoc et sequenti loco scripsit Huschke, üb. d. Stelle d. Varro v. d. Lic. p. 75—116.* — 18) *deficiunt in hiatu cod. litterae duae*

dere is[1] vere potest dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui[2] possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis utatur: 'Uti nunc possidetis eum fundum[3], q(uo) d(e) a(gitur), quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, [quo minus[4]] ita possideatis, adversus ea vim fieri veto.' *F. 233.*

Possessiones appellantur agri late patentes[5] publici privatique, quia[6] non mancipatione sed usu tenebantur et ut quisque[7] occupaverat, colebat[8]. *F. 241.*

Post liminium receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qui[9] servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini; equi et muli et navis eadem ratio est postliminium receptionis quae[10] servi. Quae genera rerum ab hostibus ad nos post liminium redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. Cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus; quae nationes in dicione[11] nostra sunt, cum his[12] [*postliminium non est*]. *F. 218.* Post liminium[13] receptus dicitur is[14], qui extra limina, hoc est terminos provinciae, captus fuerat, rursus ad propria revertitur. *P. 219.*

---

pluresve. — 19) [*Hiatum codicis explevi ego verbis* nec suum; neque *proposuit Cuiacius, quo retento mox pro* his uere *Huschkius scribi iussit* is suam rem. Th. M.]

1) his *cod.* — 2) ex his qui] ex iure Quiritium *compendiis male solutis scribendum esse existimat Huschkius.* — 3) *In D. 43,17,1:* Uti eas aedes. — 4) quo minus *om. cod., habent D. l. c. et Gaius 4,160.* — 5) *Plin. hist. nat. 18,6,35:* Latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps. *Cic. de off. 2,21:* Philippus —, cum legem agrariam ferret, — in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent. — 6) *sic cod.* — 7) *sic, non* quisquam, *cod.* — 8) *sic Niebuhr,* collidebat *cod.,* possidebat *Ursinus. Cf. Isid. orig. 15,13,3.* — 9) itemque *cod.* — 10) reciptum isquae *cod.* — 11) opinione *cod.* — 12) *Post* cum his *hiatum non indicant codices.* — 13) postliminum *T.* — 14) [*pro* is *malim* si. Th. M.]

P o t i t u s servitu[*te*] — qui, ut ait Labeo, servitu[*tem servit.* —] *F. 250.*

P r a e f e c t u r a e eae appellabantur in Italia, in quibus et ius dicebatur et nundinae agebantur; et erat quaedam earum res publica, neque tamen magistratus suos habebant; in quas[1] legibus praefecti mittebantur quodannis, qui ius dicerent. Quarum[2] genera fuerunt duo: alterum, in quas solebant ire praefecti quattuor, [qui[3]] viginti sex virum numero[4] populi suffragio creati erant, in haec oppida: Capuam, Cumas, Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam[5]; alterum, in quas ibant, quos praetor urbanus quodannis in quaeque loca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Caere, Venafrum[6], Allifas[7], Privernum, Anagniam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum aliaque conplura. *F. 233.*

P r a e i u r a t i o n e s facere dicuntur[8] hi, qui ante alios conceptis[9] verbis iurant; post quos in eadem verba iurantes[10] tantummodo dicunt: 'idem in me.' *P. 224.*

P r a e r o g a t i v a e centuriae[11] dicuntur, ut docet Varro —, quo[12] rus[*tici*] Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent; Verrius probabilius iudicat esse, ut cum essent designati a praerogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisve et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda. *F. 249.*

P r a e s est is[13], qui populo se obligat interrogaturque[14] a magistratu, si praes sit; ille respondet[15]: praes. *P. 223. (Cf.* Manceps.)

P r a e t e r i t i senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni[16] militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque[17] patriciorum et deinde plebeiorum legebant, donec Ovinia tribunicia

1) in qua his *cod.* — 2) *sic, non* quorum, *cod.* — 3) [qui *om. cod., addidi ego.* Th. M.] — 4) num pro *cod.* — 5) calatium *cod.* — 6) uenaerum *cod.* — 7) allieas *cod.* — 8) dicunt *M.* — 9) conceptus *M.* — 10) iurantis *GM,* iurantes *T.* — 11) centuriaes *cod.* — 12) quaerus .... ro *cod.* [*Magis crediderim quaedam excidisse, puta talia:* quae ante reliquas suffragium ferebant equitum Romanorum, ut rustici. Th. M.] — 13) his *G.* — 14) *sic libri,* interrogatusque *edd.* — 15) respondit *GM,* respondet *T.* — 16) tribunos *cod.; emend. Aug.* — 17) quoque *cod.; emend. Urs.*

intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiatim[1] in senatum[2] legerent; quo factum est, ut qui praeteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi. *F. 246.*
Praetor ad portam nunc salutatur is[3], qui in provinciam[4] pro praetore aut pro consule exit; cuius rei morem ait fuisse Cincius — talem: Albanos[5] rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium[6] Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinae[7], quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno[8] Romanos imperatores[9] ad exercitum mittere oporteret, iussu nominis Latini conplures nostros in Capitolio a sole oriente auspicis operam dare solitos. Ubi aves addixissent, militem illum, qui a communi Latio missus esset, illum, quem aves addixerant, praetorem salutare solitum, qui eam provinciam optineret praetoris nomine. *F. 241.*
Priscae Latinae coloniae appellatae sunt, ut distinguerentur[10] a novis[11], quae postea a populo dabantur. *F. 241.*
Prisci Latini proprie appellati[12] sunt hi, qui priusquam conderetur Roma fuerunt. *P. 226.*
[*Privato sumptu*] se alebant mili[*tes Romani, antequam stipendia*] mererentur, quod in [*consuetudine mansit paene ad id t*]empus, quod fuit pau[*lo ante quam Roma urbs*] capta est a Gallis; [*postea enim nisi publico stipendio*] milites non fiebant. *F. 234.* Privato sumptu se alebant milites Romani paene ad id tempus, quo Roma capta est a Gallis. *P. 235.*
Privos privasque antiqui dicebant pro singulis; ob quam causam et 'privata' dicuntur, quae uniuscuiusque sint; hinc et privilegium et privatus. *P. 226.*
Probrum virginis Vestalis ut capite puniretur, vir, qui eam incestavisset, verberibus necaretur[13], lex, fixa in atrio Libertatis,

1) curiati *cod.; emend. Urs.* — 2) senatu *cod.* — 3) his *cod.* — 4) *sic, non* provincia, *cod.* — 5) albanus *cod.* — 6) at poectum *cod.; emend. Urs.* — 7) capudoetentinae *cod.; em. Urs.* — 8) [*scr.* quando. Th. M.] — 9) imprs *cod.* — 10) distinguerent *cod.* — 11) nobis *cod.* — 12) dicti *T.* — 13) *Liv. 22,57:* duae Vestales eo anno (*u. c. 536*), Opimia et Floronia, stupri compertae, altera sub terra, ut mos est, ad portam Collinam necata, altera sibimet ipsa mortem consciverat. L. Cantilius scriba pontificius, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis

cum multis alis legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, quae de auguribus inscribitur. *F. 241.*

'Pro censu classis iuniorum' Ser. Tullius cum dixit in discriptione centuriarum, accipi debet 'in censu', ut ait M. Varro in l. VI rerum humanarum, sicuti pro aede Castoris, pro tribunali, pro testimonio. *F. 246.*

Procincta cla[*ssis dicebatur exercitus ad*] proelium instructus et pa[*ratus*[1], *quem Diali flamini vi*]dere non licet: an[*tiqui enim procinctum hominem*] dixerunt, ut nunc quoque [*dicitur, qui ad agendum expedi*]tus est. Procincta autem [*toga Romani olim*] ad pugnam ire solit[*i sunt; unde et testamen*]ta in procinctu fieri [*dicuntur, quia ante pugnam fiunt*]. *F. 249.* Procinctam classem, id est paratam ad bellum militum multitudinem, Diali flamini videre non licuit. *P. 248.*

Procincta classis dicebatur, cum exercitus cinctus erat Gabino cinctu confestim pugnaturus; vetustius[2] enim fuit multitudinem hominem, quam navium, classem appellari. *P. 225.*

Procitum testamentum dicebatur velut procitum[3], provocatum, id est irritum ac ruptum. *P. 225. (Cf. P. 225 v.* Procitant.)

Procum patricium in discriptione classium[4], quam fecit Ser. Tullius, significat procerum; i[5] enim sunt principes. Nam proci dicuntur, qui poscunt aliquam in matrimonium, Graece μνηστῆρες[6]. Est enim procare poscere, ut cum dicitur in iudice conlocando 'si alium procas', 'nive eum procas', hoc est poscis. — *F. 249.*

Produit, porro dederit, ut est in lege censoria: 'Porticum sartam tectamque habeto, prodito.' Alias prodiderit. *F. 229. (Cf.* Sarte.*)*

Prohibere comitia dicitur vitiare diem morbo, qui vulgo quidem maior[7], ceterum ob id ipsum comitialis appellatur. Cato —: 'domi cum auspicamus, — si cui ibidem servo aut ancillae dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne is quidem mihi vitium facit.' *F. 234.*

---

in comitio caesus est, ut inter verbera expiraret. *Cf. Suet. Dom. 8. et infra v.* Sceleratus.

1) *Cf. supra v.* Opima *et leges Numae p. 8,4 n. 6.* — 2) vestustius *G,* uetustus *M.* — 3) *sic libri.* — 4) ceassium *cod.* — 5) .i. *cod.* — 6) grece NHCTHPEC *cod.* — 7) maiore *cod.*

Proletarium capite censum dictum, quod ex his civitas constet, quasi prolis[1] progenie; iidem et proletanei. *P. 226.*

Pro scapulis cum dicit Cato, significat pro iniuria verberum; nam conplures leges erant in cives rogatae, quibus sanciebatur poena verberum. His significat prohibuisse se[2] multos suos civis in ea oratione, quae est contra M. Caelium: 'si em percussi, saepe[3] incolumis abii; praeterea pro re publica, pro scapulis atque aerario multum rei publicae profui[4]'. *F. 234.*

Promulgari leges dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, quasi provulgari. *P. 224.*

Provinciae appellantur, quod populus Romanus eas provicit, id est ante vicit. *P. 226.*

Publica pondera [*ad legitimam normam exacta fuisse*] ex ea causa Iunius in [. . . *colligi*]t, quod duo Silii[5], P. et M., tribuni plebis, rogarint his verbis: 'Ex ponderibus *cet.*'[6] *F. 246.*

Publica sacra, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque pro montibus pagis curis sacellis; at[7] privata, quae pro singulis hominibus familiis gentibus fiunt. *F. 245.*

Publicius clivus appellatur, quem duo fratres L. M. Publici Malleoli[8], aediles curules, pecuaris[9] condemnatis ex pecunia, quam ceperant[10], munierunt, ut in Aventinum vehiculi hel (?) venire[11] possit. *F. 238.*

Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum causa: ex quibus puri significat, quod in usu spurco[12] non fuerit; probi, quod[13] recte excoctum purgatumque[14] sit; profani, quod sacrum non sit et quod omni religione solutum sit; sui, quod alienum non sit. *F. 250. (P. 251.)*

Quaestores [*dicebantur, qui quaererent de rebus*] capitalibus, unde [*iidem etiam . . quaestores parri*]cidi appellantur. *F. 258.*

Quadriplatores dicebantur, qui eo quaestu se tuebantur,

---

1) proles *libri; emend. Huschke, Ser. Tull. p. 187.* — 2) hic significat prohibusse *cod.* [*Emend. ego.* Th. M.] — 3) [*Scr.* hostem percussi saepe, saepe. Th. M.] — 4) profuit *cod.* — 5) silli *cod.* — 6) *Cf. supra p. 44,3.* 7) ad *cod.* — 8) malteoli *cod.* — 9) pe . . . uaris *cod.* — 10) coeperat *cod.* — 11) uehiculi hel uenire possit *cod.;* vehiculis Vel(ia) *emend. Urs.,* veniri *Scal.,* possint *Aug.* — 12) porco *cod.;* spurco (sporco *G*) *Paulus.* — 13) *sic, non* probique, *cod.; cf. Paulus.* — 14) *sic, non* pugnatumque, *cod.*

ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. *P. 259.*

[*Quando*] — in XII — cum c littera ultima scribitur. *F. 258.*

Quandoc[1] rex comitiavit fas in fastis notari solet, et hoc videtur significare, quando rex sacrificulus divinis rebus perfectis in comitium venit. Quandoc[1] stercus delatum fas, eodem modo in fastis notatur dies, quo stercus purgatur ab aede Vestae. *P. 259.*[2]

'Qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem'; his verbis praeit[3] ominis videlicet causa, ne dicat 'qui non censetis.' *F. 261.*

Quin[*quennales in colonis appella*]bantur, qui lustrum con[*derent quinto quoque anno, a quo nomin*]ari coeptos. *F. 261.*

'Qui patres, qui conscripti' vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe[4] expulsis P. Valerius consul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum C et LX et IIII, ut expleret numerum senatorum trecentorum, et duo genera appellata sunt[5]. *F. 254.* (*Cf.* Allecti. Conscripti.)[6]

[*Quiris vocabulum*] . . . . . nili singulare usur[*pabatur olim, ut indicio*] est praeco, qui in funeris [*indictione ita pronuntiare solet:*] 'Ollus[7] Quiris leto datus'. *F. 254.*

'Quot servi tot[8] hostes' in proverbio est, de quo Sinnius Capito existimat, — esse dictum initio 'quot[9] hostis, tot servi', [quod[10]] tot captivi fere ad servitutem adducebantur, *cet. F. 261.*

R duobus in compluribus orationibus, cum de actis disseritur[11] cuius[12], etiam perscribi solet, id est rationum relatarum, quod his tabulis docentur iudices, quae publice data atque accepta sint[13]. *F. 274.*

---

1) quandoc *utroque loco G M.* — 2) *Cf. Festus v.* quando; *supra p. 38,2; Varro, l. l. 6,31. De restituendis huius loci reliquiis v. Mue. et Mo. C. I. L. 1,367.* — 3) *sic, non* perit, *cod.* — 4) urbem *cod.* — 5) appellaret esse *cod.* [*Requiritur* appellare ita coepit *similiave.* Th. M.] — 6) *Liv. 2,1. Dion. 5,13. Schwegler, röm. Gesch. 2,144.* — 7) illius *cod.* — 8) quod servitute *cod.* — 9) quod *cod.* — 10) quod *inseruit Mue.* — 11) disserti *cod.* — 12) [*Excidisse videntur talia:* adnotari vel. Th. M.] — 13) *Publicarum rationum tabulae in iudiciis publicis circumferebantur iudicibus inspiciendae. Cic. p. Balbo 5,11. ad Att. 1,16,4.*

R a d e r e ge[*nas vetitum est in*] lege XII[1], id est unguibus [*lacerare malas*]. *F. 273.*

R a p i simulatur virgo ex gremio matris, aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum traditur[2], quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. *F. 289. (P. 288.)*

R e c e p t i c i u m servum Cato in suasione legis Voconiae cum ait, significat, qui ob vitium redhibitus sit: 'ubi irata facta est, servum recepticium sectari atque flagitare virum iubet.' *F. 282.*

R e c i n i u m omne vestimentum quadratum ii[3], qui XII[4] interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres[5] utebantur, praetextam[6] clavo purpureo. *F. 274.*

R e c i p e r a t i o est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se persequantur. *F. 274.*

R e c i p r o c a r e pro 'ultro citroque poscere' usi sunt antiqui, quia procare est poscere. *F. 274. (Cf.* Procum.)

R e d e m p t o r e s proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum aut[7] praebendum conduxerant[8] effecerantque, tum demum pecunias accipiebant; nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicuntur redemptores, qui quid[9] conduxerunt praebendum utendumque. *F. 270.*

R e l e g a t i dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae causa necesse est ab urbe Roma aliove quo loco abesse lege senative[10] consulto aut edicto magistratus[11], ut etiam Aelius Gallus indicat. *F. 278.*

R e l i g i o s u s est — deorum sanctitatem magni aestimans —; dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est nefas habetur facere, quales sunt sex et triginta atri qui appellantur, et Alliensis[12], atque ii[13], quibus mundus patet. [Religiosum ait[14]] esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut, si id[15] faciat, contra deorum voluntatem videatur[16] facere. Quo

---

1) *v. p. 34 tab. 10,4.* — 2) *sic et cod. et Paulus;* trahitur *Mue.* — 3) hi *cod.* — 4) *v. p. 34 tab. 10,3.* — 5) vir toga mulieres *cod.; emend. Lipsius.* — 6) praetextum *cod.* — 7) ut *cod.* — 8) condixerant *cod.* — 9) quicquid *cod.* — 10) leges senatuique *cod.* — 11) magistratuus *cod.* — 12) alii senes *cod.* — 13) hi *cod.* — 14) religiosum ait *ins. Urs.* — 15) si id] sud *cod.* — 16) videantur *cod.*

in genere sunt haec: in aedem Bonae deae virum introire, adversus auspicia[1] legem ad[2] populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. Inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias bellissime refert: sacrum aedificium consecratum deo, sanctum murum qui sit circum oppidum, religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit satis constare ait; sed illa pro portione[3] quadam et temporibus eadem videri posse, si quidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putat, ut[4] violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, quoniam[5] sit aliquid[6], quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere. Similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem et sacra et sancta et religiosa fiant, sed quo modo[7] supra expositum est, cum de sacro diximus. *F. 278.*

Religiosum ac[8] sacrum est, ut templa omnia atque aedes, quae etiam sacratae dicuntur; at[9] quod per se religiosum est, non uti[*que sacrum est, ut sepulcra*], quod ea non [*sacra, sed religiosa sunt*]. *F. 289.*

Reluere, resolvere, repignerare. Caecilius —: 'Ut aurum et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi opposuit[10] pignori.' *F. 281.*

Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, qui in manum convenerit. *F. 277.*

Ren[*ancitur* . . *sig*]nificare ait rep[*rehenderit; unde adhuc nos*] dicimus 'nanciscitur,' [*et nanctus, id est adeptus*]. *F. 277.*

Renancitur significat reprehenderit, unde adhuc nos dicimus nanciscitur et nanctus, id est adeptus. *P. 276.*

Res comperendinata significat iudicium in tertium diem constitutum[11]. *P. 283.*

Resignare antiqui pro rescribere ponebant, ut adhuc subsignare dicimus pro subscribere. *F. 281.*

Resignatum aes dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu tribuni militum[12] in tabulas refertur; signare[13] enim

1) mysticiae *cod.; emend. Aug.* — 2) id *cod.* — 3) [illa pro portione *ego,* ita portione (pro *om.*) *cod.* Th. M.] — 4) putat ut] putant *cod.* — 5) qui non iam *cod.* — 6) alquid *cod.* — 7) quod *ins. cod.* — 8) [*fortasse* aeque. Th. M.] — 9) ad *cod.* — 10) ipsa opposivit *Mue.* — 11) iudicium tertium constitutum *M.* — 12) ne stipendium ei detur *inserit Paulus.* — 13) resignare *cod.*

antiqui pro scribere interdum ponebant. *F. 285. (P. 284.)*

R e u s nunc dicitur, qui causam dicit, et item qui quid promisit spoponditve[1] ac debet; at Gallus Aelius — ait: 'Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive is[2] egit sive cum eo actum est. Reus stipulando est idem, qui stipulator dicitur quive[3] suo nomine ab altero quid stipulatus[4] est, non is[2] qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promisit quive[5] pro altero quid promisit.' At Capito Ateius[6] in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem; nam[7] in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'quid horum fuit unum[8] iudici arbitrove reove, eo dies diffissus[9] esto'[10], hic uterque, actor reusque[11], in iudicio reus[12] vocatur, itemque accusator de via citur[13] more vetere et consuetudine antiqua. *F. 273.*

R e u s cum pro u[*troque ponatur, — qui aut di*]cit pro se a[*ut contra te agit, uterque iuramen*]to tuo uti [*potest.*] *F. 289.*

R i t u s est mos comprobatus in administrandis sacrificiis. *F. 289.*

R o d u s vel raudus significat rem rudem et inperfectam[14]; nam saxum quoque raudus appellant poetae —. Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere inperfecto, — sed etiam[15] signato, quia in mancipando, cum dicitur 'rudusculo libram ferito', asse tangitur libra. — *F. 265.*

R o g a t i o est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnis pertineat, et de una pluribusve rebus, de quibus non omnibus sanciatur: nam quod in omnis homines resve populus scivit[16], lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: 'inter legem et rogationem hoc interest: rogatio est genus legis: quae lex, non continuo ea rogatio est; [rogatio[17]] non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est.' *F. 266.*

R u p i t i a s XII[18] significat damnum dederit. *F. 265.*

---

1) sponditve *cod.* — 2) his *cod.* — 3) quippe *cod.* — 4) quibus pepulatus est *cod.* — 5) qui *cod.* — 6) at capiton actus *cod.* — 7) numa *cod.* — 8) *sic cod.,* vitium *Cuiacius.* — 9) die diffensus *cod.* — 10) *Cf. supra p. 19 tab. 2,2.* — 11) esto nunc uterque actorum reiquae *cod.; emend. Aug. et Mue.* — 12) reus] *Augustinus,* me *cod.* — 13) de vi accitur *cod., emend. Scal.* — 14) inperfictam *cod.* — 15) pro *ins. Mue. contra cod.* — 16) civit *cod.* — 17) rogatio *om. cod.* — 18) *Sic codex; scribendum* rupsit in XII; *cf. supra p. 28 tab. 8,5. Paulus p. 264:* rupitia damnum dederit significat.

Ruta caesa dicuntur, quae venditor possessionis sui usus gratia concidit ruendoque extraxit[1]. *F. 262.*

Sacer mons appellatur trans Anienem, paulo ultra tertium miliarium, quod eum plebes, cum secessisset a patribus, creatis tribunis plebis qui sibi essent auxilio, discedentes Iovi consecraverunt. At homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur;[2] nam lege tribunicia prima cavetur: 'si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit' —. Gallus Aelius ait, sacrum esse, quodcumque more[3] atque instituto civitatis consecratum sit, sive aedis sive ara sive signum sive locus[4] sive pecunia sive quid aliud, quod dis dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati[5] suae religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id pontifices Romanos non existimare sacrum. At si qua sacra privata succepta sunt, quae ex instituto pontificum stato die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari tamquam sacrificium. Ille locus, ubi ea sacra privata facienda sunt, vix videtur sacer esse. *F. 318.*

Sacramento dicitur, quod [*iuris iurandi sacratio*]ne interposita actum [*est; unde quis sacramen*]to dicitur interrogari, quia [*iusiurandum interponitur. Cato i*]n Q. Thermum de X [*hominibus: 'Atque etiam ad*]erant, ne mala [*fide appareret*] scelera nefaria fie[*ri, poscentes, ut sacrame*]nto traderentur[6], lege aest[*imarentur.'*] *F. 344.* Sacramentum dicitur, quod iurisiurandi sacratione interposita geritur. *P. 345.*

Sacramentum aes significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendit[7]; id in aliis rebus quinquaginta assium est, in alis rebus quingentorum inter eos, qui iudicio inter se contenderent. Qua de re lege L. Papiri tr. pl. sanctum est his verbis: 'Quicumque *cet.*'[8] Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerari inopiam

---

1) contraxit *cod.; emend. Aug.* — 2) *Macr. sat. 3,7,5:* hoc loco non alienum videtur de condicione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent, quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod, cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi; cuius rei causa haec est *cet.* — 3) quocumque modo *cod., emend. Lachmann.* — 4) locum *cod.* — 5) privatis *cod.* — 6) traderetur *cod. Cf. Mo. in adnot. p. 411.* — 7) *Ita Mo. pro* contenditur. — 8) *v. supra p. 45 n. 4.*

et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis. *F. 344.*

Sacratae leges sunt, quibus sanctum est, qui quid[1] adversus eas fecerit, sacer alicui deorum sit cum[2] familia pecuniaque[3]. Sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciverit[4]. *F. 318.*

Sacrificulus rex appellatus est qui ea sacra, quae reges facere assueverant, fecisset[5]. *P. 319. (Cf. F. 318.)*

Sacrosanctum dicitur, quod iureiurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte poenas penderet; cuius generis sunt tribuni plebis aedilesque eiusdem ordinis[6]; quod adfirmat M. Cato in ea, quam scripsit, aedilis plebis sacrosanctos esse. *F. 318.*

Sagmina vocantur verbenae, id est herbae purae, quia ex loco sancto arcessebantur[7] a consule praetoreve, legatis proficiscentibus ad foedus faciendum bellumque indicendum; vel a sanciendo, id est confirmando. Naevius: 'Iovis sacratum ius[8] iurandum sagmine.'[9] *F. 321. (P. 320.)*

Saltum Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: 'saltus est, ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque; si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltus non magis quam fundi, qui est in agro culto et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam.' *F. 302.*

Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt; quod nomen his fuit, quia, cum defecissent[10] a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in XII[11] cautum est, ut idem iuris esset sanatibus quod forctibus,

1) quicquid *cod.* — 2) sit cum] sicut *cod.* — 3) *Liv. 2,8:* Latae — leges (a Valerio Poplicola) — de sacrando cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. *Liv. 3,55:* sanciendo: ut qui tribunis plebis, aedilibus, iudicibus decemviris nocuisset, eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberaeque venum iret. — 4) *Liv. 2,33:* Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant ibique sacratam legem latam. — 5) facit *Festus.* — 6) *Cf. supra n. 3.* — 7) arcebantur *cod. itemque Paulus.* — 8) Iovis sacratum ius] ius sacratum Iovis *cod.* — 9) *Apud Paulum p. 320 affertur versus Naevii hic:* scopas (scapas *G,* scapos *MT)* atque verbenas sagmina sumpserunt. — 10) defecisset *cod.* — 11) *v. supra p. 18 tab. 1,5.*

id est bonis et qui nunquam defecerant a populo Romano. *F. 348.* [*Sanates quasi sana*]ti appella[*ti, id est sanatae mentis. Ser.*] Sulpicius ... et Opiliu[*s*[1] .. *ita existimant*] dici inferi[*oris superiorisque loci populos,*] ut Tiburte[*s supra Romam, aliosque qui cum*] populo Tibur[*ti convenerant in agro*] Tiburti, ide[*mque ad se maritimos quosdam infe*]riorisque loc[*i populos perduxerant. Hinc*] in XII: 'Nex[*i mancipique*][2] forti sanati[*sque*[3] *idem ius esto,*]' id est bonor[*um et qui defecerant sociorum. Sunt,*] qui et inf[*eriores dici putant colonias,*] quae sunt [*deductae in pris*]cos Latino[*s, quas Tarquinius rex in*]egerit secundum [*mare .. in*]fra Romam in c[4][*ivitates Latinorum*], eosque sanat[*is, quod Priscus*] praeter opinio[*nem eos debellavis*]set sanavisse[*tque*[5] *ac cum iis pa*]cisci potuisset, no[*minatos esse, ut ait*] Cincius —; ne Valerius [*quidem Messalla*] in XII explanati[*one rem expedivit; hic ta*]men — for[*ctos sanatisque*] duas gentis finitima[*s fuisse censet,*] [*de quibus le*]gem hanc scrip]*tam esse, qua cautu*]m, ut id ius man[6][. . ., *quod populu*]s[7] R., haberent. — Multi sunt, [*quibus id, quod his pl*]acuit, displi[*ceat et qui explicen*]t 'sanates forcti'[8], [*quasi dictum esset 'sa*]nati insani'. *F. 321. 322.*

Sanctum [*ait dici Opilius Aure*]lius, quod [*nec sacrum sit nec religiosum*]. At Aelius [*Gallus, quod utrumque esse*] videatur[9]

---

1) oppillu .. *cod.* — 2) *Litteras* nex *non cum Mue. aliisque omnibus de nexo solutis esse intellegendas, sed de nexu et mancipio primus vidit Hu. (Nexum 250). Uni Hoffmanno (Ges. v. d. Forct. u. San. p. 43) hoc displicuit qui quod supplet:* nex[o mancipatoque ac] forti sanati[que idem iuris esto], *tam a re ipsa quam ab usu dicendi abhorret. Forctos enim et sanates non tertio cuidam, sed inter se ipsos lege exaequatos esse, ex altero Festi de sanatibus loco intellegitur, neque unquam is, qui* in mancipio est, *simpliciter* mancipatus *appellatur. Supplevimus itaque locum ex XII tabulis sic ut suasit Huschkius, cum Mue. dedisset* nex[i solutique ac] forti *cet. Praeterea supplementa antiqua fere ut accepimus repetivimus, quamvis parum firma esse omnia pateat. Cf. Hu. Nex. 255. Schwegler, R. G. 3,5. Mo. R.G. 1,103. Voigt, ius nat. 4,266. Kuntze, instit. 2,116. Schoell, XII tab. 71.117.* — 3) Forti *casum genetivum, non dativum esse e fine huius loci et v.* Horctus *cum intellegatur,* sanatis, *non* sanati, *legendum est.* — 4) in c *vel* m *cod.* — 5) sanauisseq *(ut vid.) cod.* — 6) man|[ifesto], *quod supplent, peccat contra legem syllabariam; de* mancipio *cogitat Hu.* — 7) s *in codice non est nec fuit; fuit in eo* [p.] R. — 8) ... sant forcti *cod.; t ante id iam non conspicitur.* — 9) *Post* videatur *in codice est* c *vel* e.

[*et sacrum et religiosum*]; plerique autem, q[*uod qui violaverit, ei*] poena sit multa[*ve sancita* . . .] *F. 317.* (*Cf.* Religiosum.)

S a r c i t o in XII[1] Ser. Sulpicius ait significare damnum solvito, praestato. *F. 322.*

S a r p i u n t u r vineae, id est putantur, ut in XII[2]: 'Quandoque *cet.*' *F. 348.*

S a r p t a vinea, putata, id est pura facta; — sarpere enim antiqui pro purgare ponebant. *P. 323.* (*F. 322.*)

[S a]r t e in augu[*ralibus* pro inte]gro[3] ponitur —; [ob quam causam] opera pu[blica, quae locantur, ut i]ntegra praes[tentur, 'sarta tecta' voc]antur[4]; et[enim sarcire est integrum] facere. *F. 322.*[5] (*P. 323.*)

S a t u r a et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex multis[6] alis legibus conferta; itaque in sanctione legum adscribitur: 'neve per saturam abrogato aut derogato'. T. Annius Luscus in ea, quam[7] dixit adversus Ti. Gracchum: 'Imperium, quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.' *F. 314.*

S c e l e r a t u s[8] campus appellatur proxime portam Collinam, in quo virgines Vestales, quae incestum fecerunt, defossae sunt. *P. 332.* (*Cf. F. 333.*)

S c i t a p l e b e i appellantur ea, quae plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante. *F. 293.*

S c i t u m p o p u l i [*est, quod eum magistra*]tus patricius [*rogavit populusque suis suf*]fragis iussit. [*Populus autem constat*] ex patribus et [*plebe* . . . *iure dici eti*]am leges scrib[*it has solas. Plebi sci*]tum est, quod tribunus [*aedilisve plebis eam ro*]gavit, id est consu[*luit, plebesque scivit.*] Plebes autem est [*populus universus*] praeter patricios[9]. *F. 330.*

S c r i b a s proprio nomine antiqui et librarios et poetas vocabant; at nunc dicuntur scribae et quidem[10] librari, qui rationes publicas scribunt in tabulis. — *F. 333.*

S c r i p t u r a r i u s ager publicus appellatur, in quo ut pecora pascantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore. *F. 333.*

---

1) *v. p. 28 tab. 8,5.* — 2) *v. p. 25 tab. 6,9.* — 3) integre *Paulus.* — 4) *Cic. Verr. 2,1,49.50.* — 5) *Supplementa petita e Paulo.* — 6) lex|tis *cod* — 7) quam|quam *cod.* — 8) scelatus *GM.* — 9) *Ex restitutione Mo., Forschungen 1,170 n. 7.* — 10) equidem *cod.; emend. Mo. Staatsr. 1,332 n. 4.*

S e c t i o persecutio iuris. *P. 337.*

S e c t o r e s et qui secant dicuntur, et qui empta sua persequuntur[1]. *P. 337.*

S e n a c u l a tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit —, unum ubi nunc est aedis Concordiae —, in quo solebant magistratus dumtaxat cum senioribus deliberare; alterum ad portam Capenam; tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur. *F. 347.*

S e n a t o r e s a senectute dici satis constat. Quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio rem publicam administraret; itaque etiam 'patres'[2] appellati sunt. Et nunc, cum senatores adesse iubentur, [*adicitur*[3]*:*] 'quibusque in senatu[4] sententiam dicere licet', quia hi, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt[5], et in senatu sententiam dicunt et non vocantur senatores ante, quam in senioribus sunt censi. *F. 339.*

S e n a t u s d e c r e t u m a consulto Aelius Gallus sic distinguit, ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut cum provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est. *F. 339.*

[*S e q u e s t e r*] is dicitur, qui inter aliquos, [*qui certant, de quo*] inter eos convenerit, [*teneat depositum ali*]quid, ut ei reddat, cui[6] id [*deberi iure con*]stiterit[7]. *F. 339.*

S e r t o r e m quidam putant dictum a prendendo, quia cum cuipiam adserat manum, educendi eius gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor: cum veri similius sit dictum qui sereret quid; ac potius adsertorem a serendo cepisse nomen, cum aliquem serat petendo in libertatem eandem, qua ipse sit, id est iungat, quia fruges cum seruntur, terrae iunguntur[8]. Quod totum Verrius ἀπιθάνως introduxit. *F. 340.*

S e s t e r t i no[9][*tam Oppius (?) ait signa continere*] dupundi et semissis[10], [*unde sestertius dictus quasi semis*]tertius; sed auctos es[*se postea asses in sestertio.*] Apud antiquos autem [*denarii denorum assium e*]rant et valebant [*decussis, dicebanturque tum*

1) persequantur *G.* — 2) etiam tres *cod.* — 3) adicitur *vel simile vocabulum excidit.* — 4) senatum *cod.* — 5) coeperunt *cod.* — 6) qui *cod.* — 7) *Cf. Isid. or. 10,260.* — 8) iungit *cod.* — 9) *Extrema littera num o sit, dubium.* — 10) semisis *cod.*

quadriga]ti bigati. Quinquessis [*item valebat quinarium. Idem auctor*] est numerum aeris perduct[*um esse ad XVI in denario lege Fla*]minia minus solvendi, [*cum Hannibalis bello premere*]-tur populus Romanus[1]. *F. 347.*

S e s t e r t i u s dicitur quarta pars denarii, quo tempore is[2] decussis[3] valebat, id est dupundius semis[4]. *F. 334. (P. 335.)*

'S e x a g e n a r i o s [*de ponte' proverbium est,*] cuius causam Mani-[*lius hanc refert, quod Romam*] qui incoluerint [*primi — h*]ominem LX [*annorum — immolar*]e Diti patri quot[*annis soliti fuerint,*] quod facere eos de[*stitisse adventu Her*]culis; sed religion[*nis observatione postea sc*]irpeas hominum ef[*figies de ponte in Tiberim antiquo*] modo mittere [*instituisse. Alii dicunt cet.*] — Sunt qui dicant post urbem a Gallis liberatam, ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim —. Sed exploratissimum illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenari, quia iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem —. *F. 334.*

S e x s u f f r a g i a appellantur in equitum centuriis, quae sunt adiectae[5] ei numero centuriarum, quas Priscus Tarquinius rex constituit. *F. 334.*

S e x V e s t a e sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum, quia civitas Romana

---

1) *Plin. h. n. 33,3,44—47:* Argentum signatum est a. u. CCCCLXXXV —, et placuit denarium pro X libris aeris, quinarium pro V, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus aeris imminutum est bello Punico primo, — constitutumque, ut asses sextantario pondere ferirentur. — Postea Hannibale urgente Q. Fabio Maximo dictatore *(a. u. c. 537)* asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octo, sestertium quattuor. — Mox lege Papiria *(a. 665)* semunciarii asses facti. Livius Drusus in tribunatu plebis *(a. 663)* octavam partem aeris argento miscuit. Is qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia *(c. a. 650)* percussus est. Antea hic enim nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria. *Maec. assis distr. 45:* Victoriatus nunc tantundem valet, quantum quinarius, olim — loco mercis — habebatur. *Cf. Mo., röm. Münzwesen p. 288—308. 338. 387—400, qui emendavit supplementa Muelleri.* — 2) his *cod.* — 3) decusis *cod.* — 4) dupundius *cod. in folio extremo (sequens deficit),* dupondius et semistertius *(sic G;* semis *male Mue.) Paulus.* — 5) adfectae *cod.*

in sex est distributa partis, in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres. *F. 344.*

S e x t a n t a r i asses in usu esse coeperunt ex eo tempore, quo[1] propter bellum Punicum secundum, quod cum Hannibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent[2] sextantari, per quos cum solvi coeptum esset, et populus aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento afficerentur. *F. 347.*

S i f u s [*usurpatum est pro tub*]is ipsis, id quod Grae[*ce dicitur* σίφων; *in le*]ge rivalicia *cet.*[3] *F. 340.*

[*S i g n a r e r e m ia*]m dicitur 'signis notare', [*ut pecora similiaque*]. Sed antiqui eo pro scribe[*re utebantur, unde et subsigna*]re et consignare [*invenitur positum pro subscrib*]ere et conscri[*bere*]. *F. 340.* S i g n a r e significat modo scribere, modo anulo signa inprimere, modo pecora signis notare. *P. 341.*

[*S i n e s a c r i s hereditas*] in proverbio dici solet, [*cum aliquid obvenerit*] sine ulla incommodi appendice[4], quod olim sacra non solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata, relictusque heres sic pecuniae [ut[5]] etiam sacrorum erat, ut ea diligentissime administrare esset necessarium. *F. 290.*

[*S i r e m p s*] ponitur pro 'eadem' vel 'proinde [*atque ea', quasi similis res ipsa*]. Cato —: 'Et praeterea rogas, [*quemquam adversus*] ea si populus condemnave[*rit, ut siremps lex*] siet, quasi adversus le[*ges fecisset*].' *F. 344. (P. 345.)*[6]

[*S o n s*] nocens, ut ex c[*ontrario insons in*]nocens. *F. 297.* Sons nocens, insons innocens. *P. 296.*

[*S o n t i c a c*]ausa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g*]erendum, agere [*nequimus*]. *F. 344.*

S o n t i c u m morbum in XII[7] significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse qui noceat, quod 'sontes'[8] significat nocentes. — *F. 290.*

S o r o r i u m tigillum —: — Horati et Curiati[9] cum dimicassent, — Horatius interfecit eam[10]. Et quamquam a patre absolutus sceleris[11] erat, accusatus tamen parricidi apud duum-

---

1) quod *cod.* — 2) *Cf. supra p. 368 n. 1.* — 3) *Cf. supra p. 246,9.* — 4) incommodia | appendice *cod.* — 5) ut *om. cod.* — 6) *Cf. Leges Bant. 13. Acil. 73. agr. 27. Corn. 1,38.2,1. Rubr. 2,10.40.* — 7) *Cf. supra p. 19 tab. 2,2.* — 8) sonte *cod.* — 9) curati *cod.* — 10) *scil.* sororem. — 11) sceleri *cod.*

viros, damnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet.* *F. 297.*

S o r s et patrimonium significat, unde consortes dicimus. *P. 296.* *(Cf. F. 297.)*

S p o n d e r e antea ponebatur pro dicere, unde et respondere adh[*uc manet, sed postea*] usurpari coeptum est [*de promissu ex interrogatio*]ne alterius. *F. 343.* S p o n d e r e Verrius putat dictum, quod sponte sua, id est voluntate, promittatur; deinde oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dictam ait, quod ii[1] σπονδάς interpositis rebus divinis faciant. *F. 329.* 'Bene s p o n s i s beneque volueris'[2] in precatione augurali Messalla augur ait significare 'spoponderis, volueris.' *F. 351.*

S t a t u l i b e r est, qui testamento certa condicione proposita iubetur esse liber. Et si per heredem stet[3], quominus statu liber praestare possit quod praestare debet, nihilominus liber esse videtur. *F. 314.*

S t a t u s dies[4] vocatur, qui iudici causa est constitutus cum peregrino. Eius enim generis ab antiquis hostes appellabantur, quod erant pari iure cum populo Romano, atque hostire ponebatur[5] pro aequare. Plautus in Curculione[6]: 'Si status[7] condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum, quo imperant ingratis.' *F. 314.*

S t e l l i o n e m[8] g[*enus aiunt lacertae, quod*] Verrius dic[*tum ait, quia virus in*]stillet cibo, p[*otius quam, ut posuit ali*]bi, a stellarum [*similitudine, quia*] varium est. *F. 313.*

S t i p a t o r e s — a stipe, quam mercedis nomine accipiant custodes cuiusque corporis. — *F. 351.* [*S t i p*]a t o r e s[9] appel[*lantur corporis cu*]stodes, quos [*antiqui latrones voca*]bant, id est[10] mer[*cennarios; hi eni*]m ferro ve[*lut stipati circumdan*]t regum[11] cor[*pora*]. *F. 314.* S t i p a t o r e s corporis custodes, quos antiqui latrones vocabant: stipati enim ferro circumdant corpora regum. *P. 315.*

1) .i. *cod.* — 2) *sic cod.;* volis *conicit Mue.* — 3) est *cod.* — 4) cum hoste *hic excidisse putat Mue. Cf. leges XII tab. 2,2 (supra p. 19):* status dies cum hoste. — 5) hosti respondebatur *cod. manu 1,* hosti reponebatur *cod. m. 2.* — 6) *1,1,5.* — 7) statur *cod.* — 8) stelionem *cod.* — 9) . . . atiores *cod.* — 10) id est] .i. *cod.* — 11) regem *cod.*

S t i p e m esse nummum signatum testimonio est et de eo quod[1] datur stipendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *F. 297. (P. 296.)* [*S t i p e m dicebant pe*]cuniam signa[*tam, quod stiparetur*]. Ideo stipular[*i dicitur is, qui in*]terrogat a[*lterum, spondeatne stipem, id est*] aes. *F. 313.*

S t i p e s fustis terrae defixus. *P. 315. (Cf. F. 314.)*

S t r u e r e antiqui dicebant pro adicere, augere; — at[2] in XII[3] quod est: 'Si calvitur *cet.*', alii putant significare retrorsus ire, ali in aliam partem, alii fugere[4], ali gradum augere, ali minuere[5]; ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *F. 310.*

S u b c o r o n a venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire. — Id autem signum est nihil praestari a populo, quod etiam Plautus significat —: 'Praeco ibi adsit cum corona, quique[6] liceat veneat'[7]. *F. 306.*

S u b d i t u s iudex dicitur, qui loco mortui datur iis qui eum habuerant iudicem in aliqua re vel lite. *P. 342. (Cf. F. 343, ubi extrema sic formata sunt:* [*dumta*]xat in eandem rem [*vel litem*]).

S u b i c i ar[*ies dicitur, qui pro occiso datur,*] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[*heniensium, apud quos*] expiandi gratia aries [*inigitur ab eo, qui invitus sce*]lus admisit, poenae p[*endendae loco.*] *F. 347.*

S u b i g e r e arietem in eodem libro[8] Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *F. 351.*

S u b l u c a r e arbores est ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere; conlucare autem succisis arboribus locum inplere luce. *F. 348.*[9]

S u b v o s p l a c o in precibus fere cum dicitur, significat id, quod supplico[10], ut in legibus: 'transque dato', 'endoque[11] plorato'. *F. 309.*

S u p e r s t i t e s[12] testes praesentes significat, cuius rei testimonium est, quod superstitibus praesentibus ii[13], inter quos controversia est, vindicias sumere iubentur[14]. — *F. 305.*

---

1) quod] *Paulus,* quae *cod.* — 2) aut *cod.* — 3) *Cf. supra p. 17 tab. 1,2.* — 4) fure *cod.* — 5) [*exciderunt talia fere:* sed struit is qui moratur. Th. M.] — 6) cuique *cod.* — 7) ventat, *non* veniat, *cod.* — 8) *scilicet in* commentario XV iuris pontifici *citato ad verbum quod praecedit.* — 9) *Cf. supra p. 26 tab. 7,9.* — 10) supplicio *cod.* — 11) edendoquae *cod.* — 12) praesentes *ins. Mue.* — 13) i. *cod.* — 14) *Cic. p. Mur. 12:* Praetor —

Supp[*remum*] — alias extre[*mum significat, ut*] in legibus XII[1]: 'Solis [*occasus suppre*]ma tempestas esto'; — [*alias pro*] maximo, cum duas [*oves et triginta bove*]s suppremam mul[*tam dicunt.*] *F. 305.*

Tabellis pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citro[2], sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab imperatoribus. *L. 359. Mo. 68.*

Tablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulis[3] rationum ibi habebant publicarum rationum causa factum locum. *F. (L.) 356. Mo. 68. 85.*

Talionis mentionem fieri in XII[4] ait Verrius hoc modo: 'Si membrum *cet.*' Neque id quid[5] significet, indicat, puto quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *L. 363. Mo. 72.*

Taxat verbum ponitur in iis[6], quae finiuntur quoad tangi liceat; in litibus quoque [*iudici*] arbitrove[7] cum proscribitur[8], quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur, quae fit certae summae. — *F. 356.*

Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. *P. 362.*[9]

Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius[10] statuit eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse. *P. 368.*

Themin deam putabant esse, quae praeciperet hominibus id petere, quod fas esset, eamque id esse existimabant[11], quod et fas est. *P. 367.*

Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in XII[12]: 'Tignum iunctum *cet.*' *L. 364. Mo. 76.*

---

loqueretur —: 'Suis utrisque superstitibus praesentibus istam viam dico, inite viam'. *Cf. Serv. Aen. 3,339:* Superstes praesentem significat. *Isid. or. 18,15*: Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur.

1) *Cf. supra p. 18 tab. 1,9.* — 2) citrove *R.* — 3) *Hic explicit codicis Neapolitani pars superstes; verba* rationum ibi habebant (habeant *S*) publicarum rationum causa (eam *S*) factum locum *habent apographa ASQ.* — 4) tabulis *ins. S.* — *Cf. supra p. 28 tab. 8,2.* — 5) quod *Q*[1]*R.* — 6) his *cod.* — 7) iudici arbitrove *scripsi,* arbitrove *cod.,* arbitriove *Mue.* — 8) [*malim* praescribitur. TH. M.] — 9) *Cf. supra p. 18 tab. 1,9.* — 10) *Cf. supra p. 10,16.* — 11) aestimabant *G.* — 12) tabulis *ins. S.* — *Cf. supra p. 25 tab. 6,7.*

Tributorum conlationem[1], cum sit alia in capita[2], illud[3] ex censu[4], dicitur etiam[5] quoddam temerarium, ut post urbem a Gallis captam conlatum[6] est, quia proximis XV[7] annis census alius[8] non erat. Item bello[9] Punico secundo, M. Valerio Laevino M. Claudio[10] Marcello cum[11] et senatus et populus in aerarium quod potuit detulit[12]. *L. 364. Mo. 76.*

Tributum dictum, quia ex privato in publicum tribuitur. *P. 367.*

[*Transit imperium neque denuo l*]ex curiata fertur, quod[13] Hanni[*bal in vicinitate*] Romae cum esset nec ex praesidi[*is tuto decedi posset*], Q. Fabius Maximus Verru[*cosus M. Claudius Ma*]rcellus cos. facere in[*stituerunt, ut nota*]vit Aelius in XII significationum verborum]. *F. 351.*[14]

[*Tugu*]ria a tecto appellantur [*domicilia rusticorum*] sordida, — quo nomine [*Messalla in explana*]tione XII[15] ait etiam [. . *signifi*]cari. *F. 355.*

Turmam equitum dictam[16] esse — quasi terimam, quod ter deni equites ex tribus tribubus Titiensium, Ramnium, Lucerum fiebant. — *F. 355.*

Unciaria lex[17] appellari coepta est, quam L. Sulla et Q. Pompeius[18] tulere, qua[19] sanctum est, ut debitores[20] decimam partem [*sortis annuis usuris penderent*[21]]. *L. 375. Mo. 83.*

Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispertita a Servio Tullio rege, id est Suburana, Palatina, Esquilina[22], Collina. *P. 368.*

---

1) consolationem *Q.* — 2) *sic, non* capite, *traditur.* — 3) aliud *RS.* — 4) *Hu. Serv. 490:* collatorum — aliud in capita, aliud ex censu; *Krit. Jahrb. 18,589:* conlationum alia in capita, alia ex censu; *Mo. Tribus 27:* conlatio — alias in capita, id est ex censu. — 5) etiam] et *R.* — 6) consolatum *Q.* — 7) quinque *R.* — 8) *sic traditur; Nieb.:* actus. — 9) bello *om. A.* — 10) claudio] ol *Q.* — 11) cum *A,* quom *SQ,* cos. cum *R.* — 12) *sic A,* in aer. quod habuit detulit *SQ,* quod habuit in aer. detulit *R.* — 13) quo *cod.* — 14) *Ex rest Mo. Rh. Mus. Ph. 13,565. Mue. (secutus Rubinonem, röm. Verf. 383 n. 2):* [Triginta lictoribus l]ex *cet.* — *Cf. Cic. de l. agr. 2,12:* comitiis — illis ad speciem atque ad usurpationem vetustatis per XXX lictores auspiciorum causa adumbratis. — 15) *Cf. supra p. 25 tab. 7,3; Isid. orig. 15,12,2.* — 16) adictam *cod.* — 17) *reliquam glossae partem om. Q.* — 18) Rufus *ins. Ursinus.* — 19) quam *R.* — 20) *post* debi . . . *hiatum signat A, pergens* . . . bant antiqui, *quod est initium pag. sequentis.* — 21) *Ita suppl. Nieb.; Mue.:* duodec. partem usurarum solutarum sorti detraherent. *Cf. Streuber, Zinsfuss bei d. Röm. 94—98.* — 22) aesquilina *GM.*

Uxorium pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, res populo dedit. *P. 379.*

Vadem sponsorem significat datum in re capitali. *P. 377.*

Vagulatio in l. XII[1] significat quaestio[2] cum convicio: 'Cui testimonium *cet.*' *L. 375. Mo. 81.*

'Vapula Papiria' in proverbio fuit antiquis, de quo Sinnius Capito sic refert tum dici solitum esse, cum vellent minantibus sibi[3] significare se eos neglegere[4] et non curare, fretos iure libertatis. Plautus in Feneratrice: 'Heus tu! in Barbaria quod dixisse dicitur libertus[5] suae patronae, id ego[6] dico[7] .... 'libertas[8] salve! vapula Papiria!' 'In barbaria' est in Italia. *L. 372. Mo. 80.*

Vectigal aes[9] appellatur, quod ob tributum et stipendium et aes equestre[10] et hordiarium[11] populo debetur. *L. 371. Mo. 78.*

Velati appellabantur[12] vestiti et inermes, qui exercitum sequebantur quique in mortuorum militum loco substituebantur[13]. *P. 369.*

Venditiones olim dicebantur[14] censorum locationes, quod velut fructus[15] locorum publicorum[16] venibant[17]. *L. 376. Mo. 83.*

Ver sacrum vovendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vovebant, quaecunque proximo vere nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in[18] adultam aetatem velabant atque ita extra fines[19] suos exigebant[20]. *P. 379.*[21]

Versuram facere mutuam pecuniam sumere ex eo dictum est quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem. *P. 379.*

Vespae[22] et vespillones[23] dicuntur, qui funerandis corporibus[24] officium gerunt, non a[25] minutis illis volucribus, sed

1) tab. *ins. RS.* — *Cf. supra p. 19 tab. 2,3.* — 2) *sic AQ,* quaestionem *RS.* — 3) ibi *codd. reliqui, om. A.* — 4) *reliquam gl. partem om. Q.* — 5) libertas *traditur (R lect. dub.)* — 6) id ego] ideo *traditur.* — 7) *hiatum significat solus A.* — 8) liberta *AS.* — 9) *reliquam gl. partem om. Q.* — 10) et e sequestre *S,* et esequestre ... *A,* et ex equestre *R; restituit Mo.* — 11) hordiar ... *A,* hordiā *R,* hordia *S.* — 12) appellantur *M.* — 13) *Cf. gl.* Adscripticii *et P. 14.85.93.* — 14) uend .... um dicebantur *A.* — 15) velut .. uctus *A.* — 16) publicorum locorum *R.* — 17) *gl.* venditiones *om. Q.* — 18) in *om. G.* — 19) fine *G.* — 20) exiebant *M.* — 21) *Cf. Liv. 22,10.* — 22) vespate *M.* — 23) *Cf. D. 36,1,7.* — 24) corporis *M.* — 25) nona] nam *M.*

quia vespertino tempore eos efferunt[1], qui funebri[2] pompa duci propter inopiam nequeunt. — *P. 368.*

V e s t i c e p s puer qui iam vestitus est pubertate. — *P. 368.*

V i a e[3] sunt et publicae, per [*quas ire ager*]e omnibus licet, et privatae, quibus neminem uti [*ius est*], praeter quorum sunt; et ita privatae VIII pedes in latitudine [*habent*] iure et lege, publicae, quantum ratio utilitatis permittit. [*Praeterea*] lex iubet sedecim [*in anfracto fle*]xuque pedes [*latas*] esse vias, ut [*adiciat:*] 'vias muniunto' *cet. L. 371. Mo. 78. 85.*

V i a t o r e s[4] appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia[5] initio[6] omnium tribuum cum agri[7] in propinquo erant urbis atque adsidue homines rusticabantur„ crebrior opera eorum erat in via quam urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur[8] a magistratibus. *L. 371. Mo. 78.*

[*V i c i*] . . . . cipiunt[9] ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marsi aut Paeligni. Sed ex vicis[10] partim habent rem publicam et ius dicitur, partim[11] nihil eorum et tamen ibi nundinae aguntur[12] negotii gerendi causa, et magistri vici item magistri pagi[13] quotannis fiunt. Altero[14], cum id genus aedificorum definitur[15], quae continentia sunt his oppidis, quae . . .[16] itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt dispartita. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido prive, id est in suo[17]

---

1) offerunt *M,* effecerunt *G.* — 2) funebris *G.* — 3) *Apographa duo supersunt articuli in archetypo mutilati, alterum codicis A hoc:* viae sunt et publicae per . . . . . e omnibus licet et privatae quibus neminem uti . . . . praeter eorum quorum sunt et eae privatae ve . . . . uias muniento onisandi lapidas sunt . . . . qua volet iumento agito, *alterum plenius, sed magis interpolatum et hiatibus caecis obscuratum libri S (R omisit totum, Q habet solum lemma) hoc:* viae sunt et publicae et privatae publicae per quas ire omnibus licet privatae quibus nemini et hae VIII pedes in latitudine iure et lege publice quantum ratio utilitatis permittit lex iubet sedecim quindecimque pedes esse vias qui vias muniunt onisandi lapidas qua volet in mento agito. *Restituit Mo; v. supra p. 26 tab. 7,7. Cf. D. 8,3,8. Varr. l. l. 7,15.* — 4) *articulum om. R.* — 5) qua *A.* — 6) initium *S.* — 7) cum agri] in agris *S.* — 8) euocabantur *S.* — 9) . . . . . cipiunt *A,* appellari incipiunt *(in margine additur* vici) *Q, totam gl. om. RS.* — 10) victis *Q.* — 11) partem *Q.* — 12) habentur *Q.* — 13) pagi *A,* paci *Q.* — 14) alterae *Q.* — 15) aedifici . . . : nitur quae *A,* aedificii quae *Q.* — 16) *Lacunam signat A.* — 17) privi suo *Q,* prive in suo *A.*

quisque loco proprio ita aedificat, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat[1] accessum[2]; qui non dicuntur 'vicani'[3], sicut ii[4], qui aut in oppidi vicis[5], aut hi, qui in agris sunt, vicani[3] appellantur. *L. 371. Mo. 77.*

V i g i n t i[6] q u i n q u e poenae[7] in XII significat viginti quinque asses. *L. 371. Mo. 77.*

V i n d e x ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prensus est ab aliquo, teneatur. *L. 376. Mo. 84.*

V i n d i c i a e appellantur res eae[8], de quibus controversia est[9]; quod potius dicitur vis[10], quam[11] fit inter eos qui contendunt. Cato[12] in ea, quam scribsit[13] L. Furio[14] de aqua: '. . . s[15] praetores secundum populum vindicias dicunt.'[16] . . . et Lucilius: 'nemo hic vindicias neque sacra neque numen[17] veretur'. De quo verbo Cincius sic ait: 'Vindiciae olim dicebantur[18] [*glaebae*[19]] illae[20], quae ex fundo sumptae in ius[21] adlatae erant'. At[22] Ser. Sulpicius[23] [*nomine et*]iam singulariter[24] formato vindiciam esse ait[25] [*eam rem,*] qua de re[26] controversia est, ab eo quod vindicatur . . . . et in XII[27]: 'Si vindiciam falsam tulit, si velit is . . . tor[28] arbitros tres dato, eorum arbitrio[29] . . .[30] fructus duplione damnum decidito[31]. *L. 376. Mo. 84.*

---

1) habeant *A.* — 2) *Tertium hoc vicorum genus uno hoc loco notum esse videbatur Muellero p. 413; fortasse autem id ipsum significatur in D. 3,2,2,5:* scaena — posita — in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur; *item D. 21,1,4,1:* qui per vicos more insanorum deridenda loquantur. — 3) vicarii Q. — 4) hi *Q.* — 5) vias *Q.* — 6) *articulum om. Q.* — 7) poene *traditur,* poenas *Mue.* — 8) hae *Q.* — 9) est *QS; periit margine adglutinato in A; post* est *Q omissis mediis pergit:* de quibus Cincius sic ait *cet.* — 10) ius/vis *A.* — 11) quia *traditur.* — 12) M. Cato *RS.* — 13) scribsit *A,* scripsit *RS.* — 14) in L. Furium *emendat Mue.* — 15) *sic hiatu signato A,* s *om. RS.* — 16) *hiatum signat A.* — 17) sacra . . . en veretur *A hiatu indicato;* numen neque sacra *emend. Mue.* — 18) erant *R.* — 19) glaebae *ins. Raevardus.* — 20) illae *om. Q.* — 21) sumptui ius (*corr. ex* sus) *Q.* — 22) at *om. Q.* — 23) *hiatum signat A;* Sulpicius vindiciam esse ait ab eo quod vindicantur res ex controversia *Q hic finiens.* — 24) significatur *R.* — 25) *hiatum signat A.* — 26) qua de re] uadere *AR,* uaderent *S.* — 27) uindicat . . . . XII *A,* uindicatur et in XII (tabul. *add. S) RS.* — 28) siuelitis . . . . tor (*om. R*) *traditur;* si velit is, praetor *Mo.;* rei sive litis *Cuiacius,* stlitis et vindiciarum praetor *Mue.;* si velit is qui vicit praetor *Wetzell; cf. Schoell*

Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur. *P. 373.*

II. M. TERENTIUS VARRO.

1. E libris de lingua Latina.[1]

Liber V.

3. Multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut hostis; nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem.[2]

27. Fluvius quod fluit, item flumen; a quo lege praediorum urbanorum scribitur: 'Stillicidia fluminaque ut ita cadant fluantque'; — stillicidium eo, quod stillatim cadit; flumen, quod fluit continue.

34. Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant fructus causa; alii quod id Graeci dicunt ἀγρόν[3]. Ut ager, quo[4] agi poterat, sic qua agi actus. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes IIII, — in longitudinem pedes CXX, in quadratum actum et latum et longum esse[5] CXX. Multa antiqui duodenario numero finierunt, ut XII decuriis actum[6]. 35. Iugerum dictum iunctis duobus actibus quadratis[7]. Centuria primo a[8] centum iugeribus dicta est, post duplicata retinuit nomen.

XII tabb. 92. 110. 111; supra p. 37 tab. 12,3. — 29) arbitris *RS.* — 30) *Mue. ins.:* reus; *Hu.:* rei; *Wetz.:* neglecti; *Sch.:* possessor. — 31) decidit ... *A.*

1) *M. Terentii Varronis (638—727) de lingua Latina opus idem esse verisimile est, quod in epistola ad ipsum scripta a. 709 (ad fam. 8,9, cf. ad Att. 13,12. Acad. 2,1) Cicero scribit cupide se expectare. Num Cicerone vivo (i. e. ante a. 711) absolutum sit, non constat. Librorum XXV (tot enim fuisse docuit Ritschl, Rh. Mus. N. F. 6,525 = opusc. 3,464) aetatem tulere l. V—X pessime traditi. Fundamentum recensionis cum sit cod. Florentinus, eum aut secutus sum aut, ubi ab eo discessi, id adnotavi. Accuratius de opere ipso eiusque codicibus disputaverunt O. Mueller in editionis (1833) praef.; Lachmann, Rh. Mus. 6,107; L. Spengel in Varronis editione 1826 (quam iteratis curis repetivit Andreas filius a. 1885), postea in Münch. akad. Abh. 7,431; Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 520.* — 2) *Cf. Festus v.* Hostis. — 3) αγρο *F.* — 4) quod *F.* — 5) esset *F.* — 6) *sic F*[2], actus *F*[1]. — 7) *Plin. h. n. 18,3,9:* Iugum vocabatur, quod uno iugo boum in die exarari posset; actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu iusto. Hic

40. P r a e d i a dicta, item ut p r a e d e s, a praestando, quod ea pignore data publice mancupis[1] fidem praestent.

55. A g e r R o m a n u s primum divisus in parteis tris, a quo tribus appellata Titiensium[2], Ramnium, Lucerum. — 56. Ab hoc quattuor quoque partis urbis tribus dictae, ab locis Suburana Palatina Esquilina Collina; quinta, quod sub Roma, Romilia; sic reliquae triginta[3] ab his rebus, quibus in tribuum libro scripsi.

80. P r a e t o r dictus, qui praeiret iure et exercitu; a quo id Lucilius[4]: 'Ergo praetorum est ante et praeire.'

81. Q u a e s t o r e s a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias et maleficia, quae triumviri capitales nunc conquirunt; ab his postea qui quaestionum iudicia exercent, quaestores dicti.

83. P o n t u f i c e s, ut[5] Scaevola Quintus pontufex maximus dicebat, a posse et facere, ut potifices[6]; ego a ponte arbitror: nam ab his sublicius est factus primum, ut restitutus saepe, cum ideo[7] sacra et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.

86. F e t i a l e s, quod fidei publicae inter populos praeerant: nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, et ubi[8] desitum, ut foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebantur, antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod 'fidus' Ennius scribit dictum.[9]

95. P e c u s ab eo, quod perpascebant, a quo pecunia[10] universa, quod in pecore pecunia tum pastoribus consistebat, et standi fundamentum pes — a pede pecudem appellarunt, ut ab eodem pedicam et pedisequum et peculiares[11] oves aliudve quid: id enim peculium primum; hinc 'peculatum' publicum [furtum[12]] primo ut[13] cum pecore diceretur multa, et id esset[14] coactum in publicum, si erat aversum[15].

---

erat CXX pedum, duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat. — 7) primo a] prima *F.*

1) mancupes *F.* — 2) tatiensium *F.* — 3) trita F. — 4) Lucili *proposuit A. Spengel.* — 5) a *ins. F.* — 6) pontifices *F.* — 7) ideo *F,* in eo *Mueller,* eadem *A. Spengel.* — 8) ubi *A. Spengel,* inde *F.* — 9) *Cf. Non.* Fetiales. — 10) *sic Augustinus,* pecora *F.* — 11) *sic A. Spengel,* peculatoriae *F,* peculia tori ac *Mueller.* — 12) furtum *om. F.* — 13) ut] tum *Mueller.* — 14) esse *F.* — 15) *De loco emend. v. Mue. in edit., Lachm., Rh. M. 6,106. Spengel, Münch. akad. Abh. 7,450. Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 524. De peculatu cf. Fest.* Peculatus.

140. Arcera — etiam in XII tabulis[1] appellatur: quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca[2], arcera dictum.

145. Quo conferrent suas controversias et quae vendere[3] vellent quo ferrent, forum appellarunt.

155. Comitium ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa[4]. Curiae duorum generum, nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, quod primus aedificavit Hostilius rex. Ante hanc rostra —, sub dextra huius a comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi; is Graecostasis appellatus a parte, ut multa. 156. Senaculum supra Graecostasim; — vocatum, ubi senatus aut ubi seniores consisterent.

162. Ubi cenabant, cenaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latio ac Faleriis et Cordubae dicuntur. Posteaquam in superiore parte cenitare coeperunt, superioris domus universa cenacula dicta.[5]

163. Aes raudus dictum; ex eo[6] veteribus in mancipiis scriptum: 'rauduscolo libram ferito.'

175. Arrabo sic data, ut reliquum[7] reddatur; — a Graeco ἀῤῥαβών. Reliquum, quod ex eo, quod debitum, reliquum. 176. Damnum a demptione, cum minus re factum, quam quanti constat.

177. Multa[8] pecunia, quae a magistratu dicta, ut exigi posset ob peccatum; quod singulae dicuntur appellatae[9] esse multae[10], quod olim unum dicebant multam[11]; itaque cum in[12] dolium aut culleum vinum addunt rustici, prima urna addita dicunt etiam nunc.

179. Si datum quod reddatur, mutuum, quod Siculi μοῖτον. — Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officii causa. Alterum munus, quod muniendi causa imperatum, a quo etiam municipes, qui una munus fungi debent, dicti[13]. 180. Ea pecunia, quae in iudicium[14] venit in litibus, sacra-

1) *v. supra p. 17 tab. 1,3.* — 2) arcar *F.* — 3) uenderentur *F.* — 4) causae *F.* — 5) *Cf. Fest.* Cenacula. *D. 43,17,3,7.* — 6) in *ins. F.* — 7) reliquum *delet Madvig.* — 8) a *ins. F.* — 9) additae *Goeschen.* — 10) multas *F.* — 11) *sic Goeschen,* multae *F.* — 12) in *om. F.* — 13) si is *ins. F.* — 14) indicium *F.*

mentum a sacro. Qui[1] petebat et qui infitiabatur, de aliis rebus uterque quingenos aeris ad pontem[2] deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero[3] assum; qui iudicio vicerat, suum sacramentum e sacro auferebat, victi ad aerarium redibat. 181. Tributum dictum a tribubus, quod ea pecunia, quae populo imperata erat, tributim a singulis pro portione census exigebatur[4]. Ab hoc ea, quae adsignata erat, attributum dictum; ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, tribuni aerarii dicti; id quod attributum erat, aes militare. Hoc est, quod ait Plautus[5]: 'Cedit miles, aes petit'; et hinc dicuntur milites aerarii, ab aere, quod stipendia facerent[6]. 182. Hoc ipsum stipendium a stipe dictum quod aes quoque stipem dicebant; nam quod asses libras[7] pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est componebant, quo minus loci occuparet; ab stipando stipem dicere coeperunt. Stips[8] ab στοιβῄ fortasse —. Id apparet, quod, ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat, stipulari et restipulari. Militis[9] stipendia ideo, quod eam stipem pendebant; ab eo etiam Ennius scribit: 'Poeni stipendia pendunt'. 183. Ab eodem aere pendendo dispensator, et in tabulis scribimus expensum. — Per trutinam solvi solitum vestigium etiam[10] nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam.

Liber VI.

5. Suprema summum diei; id ab superrimo. Hoc tempus XII tabulae[11] dicunt occasum esse solis; sed postea lex Plaetoria[12] id quoque tempus esse iubet supremum, quo praetor[13] in comitio supremam pronuntiavit populo.

---

1) quis *F.* — 2) pontificem *Augustinus.* — 3) certum alium legitimum numerum *L. Spengel.* — 4) exigebantur *F.* — 5) *Aulul. 3,5,52.* — 6) *Cf. Gai. 4,27.* — 7) librales *Mueller.* — 8) stipa *F.* — 9) milites *F.* — 10) iam *F.* — 11) *v. supra p. 18 tab. 1,9.* — 12) praetoria *F. De lege Plaetoria vide supra p. 43,1. Cf. Plin. h. n. 7,60,212:* XII tabulis ortus tantum et occasus nominantur; post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia intra rostra et

11. Lustrum nominatum tempus quinquennale a luendo, id est solvendo, quod quinto quoque anno vectigalia et ultro tributa per censores solvebantur[1].

13. Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus; duodecimus enim mensis fuit Februarius, et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

29. Dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quod tum ut coiret[2] populus constitutum est ad suffragium ferendum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, ut[3] Compitalia et Latinae[4]. 30. Contrarii horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fari praetorem: 'do, dico, addico'. Itaque non potest agi: necesse enim aliquo[5] uti verbo, cum lege quid[6] peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit ac quem manumisit, ille nihilo minus est liber, sed vitio; ut magistratus vitio creatus nihilo setius[7] magistratus. Praetor qui tum fatus[8] est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius aiebat[9], eum expiari ut impium non posse. 31. Intercisi[10] dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta[11] fas; a quo, quod fas tum intercedit aut eos intercisum nefas, intercisum[12]. Dies qui vocatur sic 'quando rex comitiavit, fas', is[13] dictus ab eo, quod eo die rex sacrificulus[14] dicat[15] ad comitium, ad quod tempus est nefas, ab eo fas; itaque post id tempus lege actum saepe. 32. Dies qui

---

graecostasim prospexisset solem, — sed hoc serenis tantum diebus, usque ad primum Punicum bellum. — 13) praeco *Ursinus; cf. infra p. 384 lib. 6,89.*

1) *Sic Mo., Staatsrecht 2², 332 n. 4;* persolvebantur *F. Cf. Lex Malac. 63.* — 2) coiret *Mueller,* esset *F.* — 3) ut *om. F.* — 4) *Macr. sat. 1,16,14:* Fasti sunt, quibus licet fari praetori tria verba sollemnia: do, dico, addico; his contrarii sunt nefasti; comitiales sunt, quibus cum populo agi licet; et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest. — 5) enim aliquo] est aliquo *F.* [enim tali quo. Th. M.] — 6) qui *F.* — 7) sedius *F.* — 8) factus *F.* — 9) aiebat *L. Spengel,* abigebat *F,* ambigebat *Laetus.* — 10) intercensi *F.* — 11) proiecta *F.* — 12) *sic F,* eo est *pro* eos *Mueller.* [*Fortasse* quod fas tum intercedit, ante et post intercisum nefas, intercisus. Th. M.] — — 13) fassis *F.* — 14) sacrificio ius *F.* — 15) dicat *F,* it *Th. Mommsen,* litat *Hirschfeld.*

vocatur: 'quando stercum delatum, fas', ab eo appellatus, quod eo die ex aede Vestae stercus everritur et per Capitolinum clivum in locum defertur certum.

60. 'Nuncupare' nominare valere apparet in legibus, ubi 'nuncupatae pecuniae' sunt scriptae.

64. Conserere manu dicimur cum hoste; sic 'ex iure manu consertum' vocare. hinc adserere manu[1] in libertatem, cum prendimus: sic augures dicunt si mihi auctor est verbi nam manum asserere dicit consortes[2]: hinc etiam, a quo ipsi consortes, sors.

69. Spondere est dicere 'spondeo'; a sponte, nam id valet et[3] a voluntate. — Ab eadem sponte, a qua dictum 'spondere', declinatum 'spondit'[4] et 'respondet' et 'desponsor' et 'sponsa', item sic alia. spondet enim[5] qui dicit a sua sponte 'spondeo'[6] spondet[7] est sponsor, qui idem[8] faciat obligatur sponsu[9], consponsus; hoc Naevius significat, cum ait 'consponsi'. 70. Spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa; appellabatur et pecunia et quae desponsa erat, sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio; cui desponsa quo[10] erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. Qui[11] spoponderat filiam, despondisse dicebant, quod de sponte eius, id est de voluntate, exierat; non enim si volebat, dabat[12], quod sponsu erat alligatus; — quod tum et praetorium ius ad legem et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae spontis statuerat finem. 72. A qua sponte respondere[13] quoque dixerunt, quom ad spontem[14] responderent, id est ad voluntatem rogationis[15]; itaque qui ad id quod rogatur non dicit, non respondet, ut non spondet ille, statim qui dixit 'spon-

1) manum *F.* — 2) [*Corrupta haec verba neque adhuc sanata (certe* verbenam, *quod propositum a Bergkio nuper recepit Spengel filius, non perspicitur quomodo cum adserendo recte coniungatur) sic forte restituenda erunt:* sic auctores iuris dicunt, si mihi auctor est et tibi una manum asserere, dici consortes. Th. M.] — 3) et *delendum.* — 4) *corruptum.* — 5) spondeo enim *del.* — 6) dicit — spondeo *del.* — 7) spondit *F.* — 8) quidem *F.* — 9) sponsu *L. Spengel*, sponsus *F.* — 10) a quo *A. Spengel.* — 11) quo *F.* [*fortasse* quom. Th. M.] — 12) non enim si nolebat non dabat *Mueller.* — 13) *sic A. Spengel*, a qua sponte dicere cum spondere *F.* — 14) a sponte *F.* — 15) rogatoris *L. Spengel.*

deo', si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque si qui[1] dicit in tragoedia: 'Meministine te spondere[2] mihi gnatam[3] tuam?' quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu[4].

74. S p o n s o r et p r a e s et v a s neque idem[5], neque res a quibus hi, sed e re simile. Itaque p r a e s, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet[6]; a quo et, cum respondet, dicit: 'praes'. Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alium daret, a quo caveri[7] postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, vadem ne darent; ab eo adscribi coeptum in lege mancipiorum: 'Vadem ne poscerent[8], nec dabitur'.

81. Dictum c e r n o a cereo, id est a creando; dictum ab eo, quod cum quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc — qui id[9] in testamento: id est facito, videant te esse heredem; itaque in cretione adhibere iubent testes[10].

86. . . . nunc primum ponam de[11] censoriis tabulis: 'Ubi noctu in templum censor[12] auspicaverit atque de caelo nuntium[13] erit, praeconi[14] sic imperato, ut viros vocet: 'Quod bonum fortunatum felixque salutareque siet[15] populo Romano Quiritium reique publicae populi Romani Quiritium mihique collegaeque meo fidei magistratuique nostro! Omnes Quirites pedites armatos, privatosque curatores omnium tribuum, si quis pro se sive pro[16] altero rationem dare[17] volet, vocato[18] in licium huc ad me'. 87. Praeco in templo primum vocato[18] postea de moeris item vocato[18]. Ubi lucet, censores[19], scribae, magistratus murrha unguentisque unguentor[20]. Ubi prae-

1) ita quisqui *F.* — 2) te despondere *F.* — 3) agnatam *F.* — 4) *De universo hoc loco (§ 69—72) cf. Lachm., Spengel, Thilo supra p. 377 n. 1 citt. Huschke, ZGR. 10,327.* — 5) ideo *F.* — 6) praes siet *Palmerius.* — 7) cauari *F.* — 8) nec poscet *Scioppius.* — 9) [qui id *fortasse corruptum ex* cernito. Th. M.] — 10) *Cic. ad Att. 13,46:* cognovi cretionem Cluvii, — liberam cretionem, testibus praesentibus, LX diebus. *Cf. infra p. 386 lib. 7,98.* — 11) de *om. cod.* — 12) censora *F.* — 13) *Fortasse scribendum* nuntiatum, *quamquam etiam* nuntium *de eo quod nuntiatur dictum defendi potest.* — 14) praeconis *F.* — 15) salutare quesierit *F.* — 16) si verbo *F.* — 17) dari *F.* — 18) uocat *F.* — 19) censor *F.* — 20) unguentur *F.*

tores tribunique plebei quique in consilium vocati sunt venerunt, censores inter se sortiuntor [1], uter lustrum faciat. Ubi templum factum est, post tum conventionem habeto[2] qui lustrum conditurus est.

88. In commentariis consularibus scriptum sic inveni: 'Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicito: 'C. Calpurni[3], voca in licium omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito[4] sic: 'Omnes Quirites, in licium visite huc ad iudices'. 'C. Calpurni', consul dicito[4], 'voca ad conventionem omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito[4] sic: 'Omnes Quirites, ite ad conventionem huc ad iudices'. Dein consul eloquitor[5] ad exercitum: 'Impero qua convenit ad comitia centuriata'.

89. Quare hic[6] accenso, illic praeconi dicit, haec est causa: in aliquot rebus item[7] ut praeco, accensus acciebat[8], a quo accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere, Boeotia ostendit, quam comoediam Aquilii[9] esse dicunt, hoc versu: 'Ubi primum accensus clamarat meridiem'. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit praetorem accensum solitum tum[10] esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam tertiam esse, itemque meridiem[11] et horam nonam.

90. Circum muros[12] mitti solitus quomodo inliceret populum in eum [locum][13], unde vocare posset ad contionem non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores 'commentarium indicat vetus anquisitionis[14] M.'[15] Sergii Mani f. quaestoris qui capitis accusavit T. [Quinctium] Rocum[16], in quo[17] sic est: 91. 'Auspicio operam des et[18] in templo auspices[19]. Dum aut ad praetorem aut ad consulem mittas auspicium petitum, comitiatum praeco populum[20] vocet ad te, et eum de muris vocet praeco; id imperare oportet. Cornicinem[21] ad privati ianuam et in arcem mittas, ubi canat. Collegam

1) sortiuntur *F.* — 2) habet *F.* — 3) dicit hoc calpurni *F.* — 4) dicit *F.* — 5) eloquitor *F.* — 6) hinc *F.* — 7) idem *F.* — 8) accipiebat *F.* — 9) *sic Turnebus,* alii *F.* — 10) tum *del.* — 11) *Cf. supra p. 380 lib. 6,5.* — 12) circum auras *F.* — 13) locum *om. F.* — 14) inquisitionis *F.* — 15) m. *F.* — 16) accusauit trogum *F.* — 17) in aqua *F.* — 18) operam des et *Bergk probante Mommseno Staatsrecht 1,90 n. 2;* orandesed *F.* — 19) *sic Mommsen l. c.;* auspiciis *F.* — 20) *sic Mommsen l. c.,* commentum praetores *F.* — 21) cornicem *F.*

roges[1], ut comitia edicat de rostris, et argentarii tabernas occludant. Patres censeant exquaeras et adesse iubeas; magistratus censeant exquaeras,[2] consules praetores tribunosque plebis collegasque tuos[3] in templo adesse iubeas omnes[4]; ac cum mittas[5], contionem advoces[6].

92. In eodem commentario anquisitionis[7] ad extremum scriptum caput edicti hoc est: 'Item quod attingat qui de censoribus[8] classicum ad comitia centuriata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat[9] circumque muros et ante privati huiusce T. Quincti Roci[10] scelerosi ostium canat, et ut in campo cum primo luci adsiet'[11].

93. Inter id cum circum muros mittitur et cum contio advocatur, interesse tempus apparet ex iis quae interea fieri[12] scriptum est. Sed ad comitiatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor[13] exercitum centuriato constituit quinquennalem, cum lustrare[14] et in urbem ad vexillum ducere debet; dictator et consul in singulos annos, quod hic exercitui imperare potest, quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. 94. Quare non est dubium, quin[15] hoc inlicium sit, cum circum muros itur, ut populus inliciatur ad magistratus conspectum, qui viros vocare[16] potest, in eum locum, unde vox ad contionem vocantis exaudiri possit. —

95. Hoc nunc aliter fit atque olim, quod augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum dicere oporteat. Consul auguri[17] imperare solet, ut in[18] licium vocet, non accenso aut praeconi. Id inceptum credo, cum non adesset accensus, et nihil intererat, cui imperaret; et dicis causa fiebant quaedam, neque item facta neque item dicta semper.

---

1) cannat colligam rogis *F.* — 2) censeant exquaeras *Bergk*, censeat extra *F.* — 3) tuos] uos et *F.* — 4) homines *F.* — 5) ac cum mittas] *fortasse* ad comitias. — 6) auoces *F.* — 7) acquisitionis *F.* — 8) decessoribus *F.* — 9) cannatum *F.* — 10) quinti trogi *F.* — 11) adsiet et *F.* — 12) illicium *(corr. ex* illicitum) *ins. F.* — 13) censorem *F.* — 14) lustraret *F.* — 15) quin] cum *F.* — 16) quiros uocari *F.* — 17) augur *F.* — 18) is *F.*

Liber VII.

15. Anfractum est flexum, ab origine duplici dictum, ab ambitu et frangendo; ab eo leges iubent in directo pedum VIII[1] esse, in anfracto XVI, id est in flexu.

51. Supremum ab superrumo dictum; itaque XII tabulae[2] dicunt: 'solis occasu diei suprema tempestas esto'.

93. Iurgio, id est litibus; itaque quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: 'Quam rem, sive me[3] litem dicere oportet'; ex quo licet videre iurgare esse ab iure dictum, cum quis iure litigaret; a quo obiurgat is, qui id facit iuste[4].

98. [Crevi] valet[5] constitui; itaque heres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere[6], et cum id fecit, crevisse.

105. Nexum Mamilius scribit omne quod per libram et aes geritur[7], in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeter quae mancipio dentur[8]. Hoc verius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaerit, nam id est, quod obligatur per libram neque suum fit, inde nexum dictum. Liber, qui suas operas in servitutem pro pecunia quam debet dat[9], dum solveret, nexus vocatur, ut ab aere obaeratus. Hoc C. Poetelio Libone Visolo[10] dictatore[11] sublatum ne fieret[12]; et omnes, qui bonam copiam iurarunt, ne essent nexi, dissoluti[13].

Liber VIII.

4. Ut in hominibus quaedam sunt agnationes ac[14] genti-

---

1) uiam *ins. Christ.* — 2) tabulis *F.* — 3) mi *F.* — 4) *Cf. Nonius* Iurgium. — 5) *ante* valet *hiat F.* — 6) cernere] canere *F.* — 7) *Cic. de or. 3,40,159:* nexum quod per libram agitur. *Top. 5,28:* Abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio. — 8) praeterquam m. dentur *F.* — 9) debet dat *Schwegler,* debebat *F.* — 10) *sic Lachmann,* c popillio uocare sillo *F.* — 11) [*Dictatorem hunc C. Poetelium C. f. C. n. Libonem Visolum fasti ad a. 441 recensent; at Livius 8,28 eandem legem Poeteliam latam esse ait a patre eius cognomine, sed C. f. Q. n., consule tertium a. 428. Cf. röm. Forschungen 2,242.* Th. M.] — 12) *Liv. l. c.:* iussi consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, — in compedibus — teneretur, pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti cautumque in posterum, ne necterentur. — 13) dissoluti] sed soluti *Mueller.* — 14) ad *F.*

litates sic in verbis; ut enim ab Aemilio homines[1] orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii nomine declinatae voces in gentilitate nominali; ab eo enim, quod est impositum recto casu Aemilius, orta Aemilii, Aemilium *cet.*

82. In hoc ipso analogia non est, quod alii nomina habent ab oppidis, alii aut non habent, aut non ut debent habent. 83. Habent plerique libertini a municipio manumissi; in quo, ut societatum et fanorum servi, non servarunt pro portione[2] rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, ab Reate Reatinus, sic a Roma Romanus, ut[3] nominantur liberti orti publicis servis Romani, qui manumissi [sunt][4] ante quam sub magistratuum[5] nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt.

2. E libris rerum rusticarum[6].

Liber I.

2, 9. C. Licinium Stolonem — video venire, — cuius maiores de modo agri legem tulerunt; nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem Romanum —. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus plebis cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forensia e comitio eduxit[7].

10, 1. Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. — metiuntur — apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugerum (vocant), quod quadratos duos actus habeat; actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem. — 2. Bina iugera, quod a Romulo primum divisa[8] viritim[9], quae heredem sequerentur, heredium appellarunt.

1) homine *Becker.* — 2) *L. Spengel,* proportionem *F.* — 3) *Mueller,* ut *F.* — 4) [*sic scripsi; cf. Staatsrecht 1² p. 307.* Th. M.] ut nominentur libertini orti publicis orti seruis romani qui manumissi *F,* at nominentur libertini orti a publicis servis Romanenses qui manumissi *Mueller.* — 5) magistratus *F.* — 6) *Scriptores rei rusticae ed. Schneider. 1794. Tom. I p. 123. M. Porci Catonis de agri cultura et M. Terenti Varronis rerum rusticarum libri tres ex rec. H. Keilii. 1884.* — 7) *Cic. de amic. 25:* (C. Licinius Crassus) primus instituit in forum versus agere cum populo. *Colum. de r. r. 1,3,10:* post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quae plebi tribunus viritim diviserat, maiores quaestus antiquis rettulere, quam nunc nobis praebent amplissima vetereta. *Hu. üb. d. Stelle d. Varro v. d. Liciniern. 1835.* — 8) dicebantur *ins. libri, om. qui hunc*

Liber II.

Praef. 1. Viri magni nostri maiores non sine causa praeponebant rusticos Romanos urbanis. — Itaque annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent.

1, 9. Romanorum — populum a pastoribus esse ortum quis non dicit? — multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus dicitur, — et aes antiquissimum, quod est flatum, pecore est notatum. — 15. Quarta pars est de iure in parando, quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere; neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini. — 16. Greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria committant.

2, 5. In emptionibus (ovium) iure utimur eo, quo lex praescripsit; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt; quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni cordi duo pro una ove adnumerentur, et si cui[1] vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur. cum emptor dixit: 'tanti sunt mi emptae?' et ille respondit: 'sunt' et expromisit nummos, 6. emptor stipulatur prisca formula sic: 'Illasce[2] oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, extra luscam, surdam, minam (id est ventre glabro), neque de pecore morboso esse, habereque recte licere; haec sic recte fieri spondesne?' Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis[3] non solverit nummos; ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

5, 11. (Boves) cum emimus domitos, stipulamur sic: 'Il-

---

locum citat Nonius. — 9) *Plin. h. n. 18,2,7:* Bina tunc iugera populo Romano satis erant, nullique maiorem modum adtribuit (Romulus). — *c. 3,18:* M'. Curii nota dictio est perniciosum intellegi civem, cui septem iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges adsignata est. *De duobus iugeris cf. Mo. R. G. 1,183 n. 3. Voigt, Rh. Ph. 24,53.*

1) si quae *libri.* — 2) illasque *libri.* — 3) quamouis *libri.*

losce boves sanos esse, noxisque [solutos[1]] praestari?'; cum emimus indomitos, sic: 'Illosce iuvencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque [solutos[1]] praestari spondesne?' Paulo verbosius haec, qui Manilii[2] actiones sequuntur[3].

10, 4. In emptionibus (servorum) dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit; si ut debuit mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit qui potuit[4] cedere et id ubi oportuit[5]; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit, tumve cum in bonis sectioneve cuius publice veniit. 5. In horum emptione solet accedere peculium aut excipi, et stipulatio intercedere sanum[6] esse furtis noxisque solutum, aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

III. NONIUS MARCELLUS.

E libris de compendiosa doctrina per litteras.[7]

Accensi, qui his (decurionibus et centurionibus) accensebantur, id est adtribuebantur. Varro de vita populi Romani —: 'qui de adscriptivis, cum erant attributi decurionibus et centurionibus qui eorum habent numerum accensi vocabantur'. *356.* — Accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rhetoricorum (?) libro XX: 'ut, consules ac praetores qui secuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accersiti'. quos nunc dicimus deputati. *41.*
Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent. *38.*[8]
Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius —: 'si non it, capito, inquit, eum; et si calvitur, ergo fur dominum'[9]. *4.*

1) solutos *om. libri utroque loco.* — 2) mamili *libri.* — 3) *Similiter de capris (3, 5), de suibus (4, 5), de asinis (6, 3), de equis (7, 6), de canibus (9, 7).* — 4) qui potuit] cui potius *libri.* — 5) ubi oportuit ubi *libri.* — 6) sane eum *libri.* — 7) *Nonius grammaticus, Thubursico in Numidia ortus, saeculo III compilavit* compendiosam doctrinam per litteras, *utilem propter multos veterum scriptorum locos per eam servatos. Novissime ediderunt Gerlach et Roth a. 1842, Quicherat a. 1871; illos in plerisque secutus sum, paginis adnotatis.* — 8) *Cf. supra p. 17 tab. 1,3.* — 9) ergo fur dominum] *sic libri,* endo ferto manum *edd.* [*Fortasse scr.* endo fure manum (iacito). Th. M.]

Coicere, agere. Afranius —: 'causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror.' *183.*[1]

Fetiales — Varro de vita p. R. lib. II: 'Itaque bella et tarde et magna diligentia[2] suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; priusquam[3] indicerent bellum is, a quibus iniurias factas sciebant, fetiales legatos res repetitum mittebant quattuor, quos oratores vocabant.' Idem l. III: 'Si cuius legati violati essent, qui id[4] fecissent, quamvis nobiles essent, uti dederentur civitati, statuerunt, fetialesque viginti, qui de his rebus cognoscerent iudicarent statuerent, constituerunt[5]'. *362.*[6]

Iurgium levior res est, siquidem inter benivolos aut propinquos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit[7]; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.' Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.' *292.*

— matrem familias (dictam esse existimant), quae in familia mancipioque sit patria, etsi in mariti matrimonio esset. *299.*

Mutuum sine usuris, fenus cum usuris sumitur. *298.*

Nubentes veteri lege Romana asses III ad maritum venientes solere pervehere, atque unum, quem in manu tenerent, tamquam emendi causa marito dare[8]; alium, quem in pede haberent, in foco Larum familiarum ponere; tertium, quem in sacciperione condidissent[9], conpito vicinali solere resenare[10] — quos ritus Varro — de vita p. R. diligentissime percucurrit. *363.*

Oves generis feminini, ut plerumque; masculini Varro —: M.[11] Terentio, quando citatus neque respondit neque excusatus[12] est, eum ego[13] unum ovem multam dico'[14]. *147.*

---

1) *Cf. supra p. 18 tab. 1,7.* — 2) *sic Niebuhr,* licentia *libri.* — 3) quam *om. Guelferbytanus liber.* — 4) quid *libri.* — 5) iudicarent et statuerent et constituerent *libri.* — 6) *Cf. Festus v.* Orare. — 7) *Cf. supr. p. 26 tab. 7,5.* — 8) darent *Guelf.* — 9) condidisset *libri.* — 10) *sic libri* reserare *Roth, fortasse* reservare. — 11) M. *om. libri, sed praecedit* idem — 12) *sic Gellius 11,1,4;* excitatus *Nonius.* — 13) eum ego *Nonius,* ego ei *Gellius.* — 14) *Gellius 11,1,4:* Quando — a magistratibus populi Romani — multa dicitur vel minima vel suprema, observari solet, ut 'oves' ge-

Plebitatem, ignobilitatem. Cato pro Veturio: 'propter tenuitatem et plebitatem'. Hemina in annalibus[1]: 'Quicumque propter plebitatem agro publico eiecti sunt'[2]. *101.*

Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduos; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti'[3]. *48.* Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. *106.*

Recepticium servum quidam — dictum volunt, — qui venumdatus ob aliquod — malefactum a distractore — recipiatur; sed vera haec est eius nominis interpretatio, quem in data dote aut donatione quis exceperit, quod est proprie 'receperit'. — — Cato: 'mulier et magnam dotem dat et magnam pecuniam[4] retinet;' ex ea igitur re familiari, ex qua sibi dote data retinuit pecuniam viro mutuam dat: eam pecuniam[5] a viro forte irata repetere instituit; adponit ei flagitatorem recepticium, hoc est proprium, suum, quem reliqua pecunia receperat nec dederat doti sed exceperat. *38 = Gellius 17,6.*

Ricinium[6], quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Ex[7] quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxoriosum — ponunt, ricinia sumunt'. *371.*

Scripturarios veteres, quos nunc tabularios dicimus, dici volunt; quod scripturis et commentariis omnia vel urbium vel provinciarum complecterentur. Lucilius l. XXVI: 'Publicanus[8] vero ut Asiae fiam, ut scripturarius'. *26.*[9]

---

nere virili appellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: 'M. Terentio — dico', ac nisi eo genere diceretur, negaverunt iustam videri multam.

1) annos *libri.* — 2) *Sallustius hist. 1,9 ed. Dietsch:* regibus exactis — servili imperio patres plebem exercere — agro pellere. — 3) idem: assiduo neminem uindicem esse uoluerunt nisi assiduum id est locupletem *coniecit Turnebus.* — 4) recipit hoc est et magnam dotem dat et magnam pecuniam *ins. Gellii (17,6) codicum familia deterior, om. Gellii libri meliores cum Nonio Gellianorum compilatore.* — 5) viro m. d. e. pecuniam *habet Gellius, om. libri Noniani.* — 6) ricinum *libri.* — 7) et *libri.* — 8) publicanum *libri.* — 9) *Cf. Festus v.* Scripturarius.

Sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit[1], cum Varro de vita p. R. — honestam causam — patefecerit: cum in quintum gradum pervenerant atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. Ideo in proverbio quidam putant venisse, ut diceretur, sexagenarios de ponte deici oportere, id est quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant'. *358.*

Usu, id est utendo, unde et usurpare dictum est, obtineri quid cum[2] possit, veteres usu perire, hoc est non utendo, aliquid posse. Plautus Amfitryone: — 'cavesis, ne tu ne usu perduis'. *307.*

Viritim dictum est separatim et per singulos viros. M. Tullius de re publica[3]: ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, (Numa) divisit viritim civibus'. — Varro de vita p. R. l. I: 'et extra urbem in regiones XXVI agros viritim liberis attribuit'. *30.*

IV. ASCONIUS IN CICERONIS ORATIONES.[4]

A. In Pisonianam.

Cn. Pompeius Strabo[5], pater Cn. Pompei Magni, Transpadanas colonias — non novis colonis — constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, id est ut per[6] magistratus civitatem Romanam adipiscerentur. *(p. 3 ed. Bait. = p. 2 ed. Kiessl. et Schoell.)*

§ 8. L. Iulio, C. Marcio cos.[7], quos et ipse Cicero supra memoravit, SCto collegia sublata sunt, quae adversus rem

1) *Cf. Festus v.* Sexagenarios. — 2) [*sic scripsi,* optinere quidquam *libri.* Th. M.] — 3) *Cic. de r. p. 2,14.* — 4) *Q. Asconius Pedianus grammaticus ineunte saec. I natus commentarios doctrina insignes in Ciceronis orationes scripsit servatos nobis uno codice Sangallensi, qui saec. XV descriptus postea periit. Huic incerti auctoris in Verrinas commentarii aetate et doctrina longe inferiores adiuncti fuerunt, qui Asconii nomine diu ornati hodie sub Pseudo-Asconii nomine citari solent. Asconii commentarios novissime ediderunt Kiessling et Schoell 1875. Eosdem et Pseudo-Asconianos coniunctos edidit Baiter in Cic. ed. Orell. T. V. p. II, 1835. Utriusque editionis paginas singulis locis excerptis adieci.* — 5) *cos. a. u. c. 665.* — — 6) per *Buecheler,* peti *vel* petendi *libri.* — 7) *a. u. c. 690.*

publicam videbantur esse. — Post sex[1] deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius trib. pl. lege lata restituit collegia. *(7 = 6.)*

§ 9. Diximus L. Pisone A.[2] Gabinio cos.[3] P. Clodium tr. pl. quattuor leges perniciosas populo Romano tulisse: — tertiam de collegiis restituendis novisque instituendis[4]; — quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent[5] neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset; hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait[6]. *(9 = 7.)*

§ 94. Legem iudiciariam — tulit L. Aurelius Cotta praetor[7], qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aerariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo[8] — promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter atque antea lecti iudices, aeque tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. *(16 = 15.)*

B. In Scaurianam.

1. Cn. Domitius — diem ei (Scauro) dixit apud populum et multam irrogavit, quod eius opera sacra multa populi Romani deminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica populi Romani deum Penatium, quae Lavini fierent[9], opera eius minus recte casteque fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a XXXII absolveretur, et in his[10] pauca puncta inter damnationem et absolutionem interessent. *(21 = 18.)*

C. In Cornelianam.

Arg. C.[11] Cornelius, — tribunus plebis[12] — promulgavit legem, qua [auctoritatem[13]] senatus minuebat, ne qui nisi[14]

1) *sic Rinkes,* nouem *libri.* — 2) A.] et *libri.* — 3) *a. u. c. 696.* — 4) *Cic. in Pis. 4,9:* collegia non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. *De tempore huius legis v. Mo. de coll. 73—78.* — 5) *Cf. Festus* Praeteriti. — 6) adit *vel* addit *libri.* — 7) *a. 684.* — 8) *a. 699.* — 9) fuerunt *libri.* — 10) eis *libri.* — 11) C. *om. libri.* — 12) *a. 687.* — 13) auctoritatem *om. in hiatu ex libris quos habemus optimus videturque esse ex supplemento, ut reliqua quoque intra uncos quadratos posita, de quibus nihil adnotatur.* — 14) qui uis *vel* qui uisui *libri.*

per populum legibus solveretur. Quod antiquo quoqueiure erat cautum; itaque in omnibus senatus consultis, quibus aliquem legibus solvi placebat, adici erat[1] solitum, ut de ea re ad populum ferretur; sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in senatus consultis de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa senatus consulta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Corneli rogationem tulerant potentissimi quique ex senatu[2], quorum gratia magnopere minuebatur; itaque P. Servilius Globulus trib. pleb. inventus erat, qui C.[3] Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subicere et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C.[3] Piso consul vehementer quereretur [tollique[4]] tribuniciam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est, — lapidesque etiam ex ultima contione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit . . . Actum deinde eadem de re in senatu [est magnis] contentionibus. Tum Cornelius ita ferre [rursus] coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi [CC non minus] adfuissent, neve quis, cum [quis ita solutus] esset, intercederet, cum de ea re [ad populum] feretur. Haec sine tumultu res [acta est]. Nemo enim negare poterat pro [senatus] auctoritate esse eam legem. *(56 = 50.)*

Ali[am] deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent[5]; quae res cunctam[6] gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit. *(58 = 52.)*

Frequenter tum etiam coetus factiosorum hominum sine

---

1) adiecerat *libri.* — 2) ex s. c. *libri.* — 3) l. *libri.* — 4) tollique *om. libri.* — 5) *Cf. Dio 36,23:* (Ὁ Κορνήλιος) ἐκεῖνόν τε (νόμον) διενομοθέτησε καὶ ἕτερον τοιόνδε. οἱ στρατηγοὶ (praetores) πάντες τὰ δίκαια καθ' ἃ δικάσειν ἔμελλον αὐτοῖς, συγγράφοντες ἐξετίθεσαν (edixerunt)· οὐ γάρ πω πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν· οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. ἐσηγήσατο (rogavit) οὖν κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς αὐτοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. — 6) *sic Baiter,* eum aut *libri.*

publica auctoritate malo publico fiebant, propter quod postea collegia s. c. et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, qualia sunt[1] fabrorum lictorumque. *(75 = 67.)*

D. In orationem in toga candida.

Antonium — censores — senatu moverunt, causasque subscripserunt, quod socios diripuerit, quod iudicium recusarit[2], quod propter aeris alieni magnitudinem praedia mancuparit[3], bonaque sua in potestate non habeat[4]. *(84 = 75.)*

V. SCHOLIA ASCONIO ERRORE TRIBUTA IN CICERONIS VERRINAS.

A. In divinationem.

§ 8. Ti.[5] Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent; iudicaverunt per annos XXX sine infamia. Post victor Sulla[6] leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per X annos turpiter. Nunc[7] Aurelius [Cotta] legem fert, ut senatores et equites Romani ac tribuni aerarii simul iudicent. (*p. 103 Baiter.*)

Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus cives sic notabant: ut, qui senator esset, eiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc non esset civis tantummodo[8] ut pro capite suo tributi nomine aera praeberet[9]. *(103.)*

§ 11. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dici-

---

1) *Mommsen,* quasi ut *libri.* — 2) recusauit *libri.* — 3) mancipauit *libri.* — 4) habet *libri.* — *Cf. Cic. de orat. 2,55:* ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? *Cic. pro Sulla 20,58.59:* venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit (Sittius) quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum; — nunquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis. *Cf. Rudorff, röm. Feldm. 2,303. Schwegler, röm. Gesch. 2,445.* — 5) *sic libri.* — 6) *a. 673.* — 7) *a. 684.* — 8) tantum tantum modo *ibri.* — 9) *Cf. Mommsen, Staatsr. 2,392 n. 3.*

tur, si orator est; aut advocatus, si aut ius suggerit aut praesentiam suam commodat amico; aut procurator, si [absentis[1]] negotium suscipit; aut cognitor, si praesentis causam novit et sic tuetur ut suam. Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum defensorem. *(104.)*

§ 24. Quadruplatores delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur. Alii dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut[2] aleae aut pecuniae gravioribus usuris feneratae.[3] *(110.)*

§ 33. Mancipes sunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaestus sui causa si decumas redimunt, [decumani appellantur,[4]] si portum[5] aut pecora publica, portitores[6] aut pecuarii, quorum ratio scriptura dicitur. Hi enim exigenda a socis suo periculo exigunt et rei publicae repraesentant, providentes etiam in illa redemptione commodis[7] suis.[8] Licet autem, si moderate fiat, aestimare in cellam[9] praetoris frumentum; mancipes pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet. *(113.)*

§ 34. Certa sunt, in quibus impunitas indici datur, in causa proditionis, maiestatis, et si quid huiusmodi est. — Index est autem, qui facinoris, cuius ipse est socius, latebras indicat[10] impunitate proposita. *(114.)*

§ 48. — alienum et alterius iudicii, et non ex auditorio praetoris maiorumque causarum, sed a[11] subselliis, hoc est non a tribunalibus; sunt enim subsellia tribunorum, trium virorum, quaestorum et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis considebant. *(118.)*

1) absentis *om. libri.* — 2) aut *libri.* — 3) *Cf. Ps.-Asc. in Verr. 2,2, 21 p. 208:* Quadruplatores accusatores sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli, sive quod ipsi ex damnatorum bonis, quos accusaverant, quartam partem consequebantur. *Schol. Gronov. ap. Or. p. 431 v. 25:* hoc quadruplatione fecerit; nam si accusasset aliquis reum et vicisset, quartam partem bonorum eius accipiebat. *Plautus Persa 1,2,10. Truc. 4,2,49. ZRG. 12,137.* — 4) dec. app. *om. libri.* — 5) sic pastum *libri.* — 6) portorii *libri.* — 7) commodius *libri.* — 8) *De mancipibus cf. infra p. 332.* — 9) cenam *libri.* — 10) indicit *libri.* — 11) a *om. libri.*

§ 50. Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis, unde[1] ipse et posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur. *(120.)*

B. In act. II lib. I.

§ 26. Comperendinatio est ab utrisque litigatoribus invicem sibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores et poena se sacramenti peterent, poscebant iudicem[2], qui dabatur post trigesimum diem: quo dato deinde inter se comperendinum diem, ut ad iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per indicem rem exponebant: quod ipsum dicebatur causae coniectio, quasi causae suae in breve coactio[3]. *(164.)*

§ 52. Sectorem — dicit aestimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, id est secutus spem aestimationis suae, bona omnia re auctione vendit[4], et semel infert pecuniam vel aerario vel sociis. *(172.)*

§ 60. Moris — fuit unumquemque domesticam rationem sibi totius vitae suae per dies singulos scribere, quo appareret[5], quid quisque de reditibus suis, quid de arte, fenore lucrove seposuisset[6], et quo die, et quid item sumptus damnive fecisset. Sed postquam obsignandis litteris reorum ex suis quisque tabulis damnari coepit, ad nostram memoriam tota haec vetus consuetudo cessavit. *(175.)*

§ 61. Sectores dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant [populo] singulis postea[7] pro compendio suo singulas quasque res pecunia[8] vendituri. *(177.)*

§ 91. Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quae gesta sunt scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit; et non nu-

1) inde *libri.* — 2) indicem *libri.* — 3) *Cf. Gai. 4,15.* — 4) *Corruptum. Fortasse* auctione redempta vendit. — 5) in quo apparet *libri.* — — 6) seposset *libri.* — 7) *sic Orelli,* pensitabant singulis ac impostera *libri.* — 8) res pecunia *Orelli,* pecunias *libri.*

merata quoque pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Graecorum. Et ceterae tabula ab una parte servari solent, syngraphen utriusque manu [signatam] utrique parti servandam[1] tradunt. *(184.)*

§ 114. 'Posteaquam ius praetorium constitit,' — quasi diceret: post conditam urbem Romam, aut: post hominum memoriam, ex quo est ius praetorium. *(190.)*

§ 114. Lis vindiciarum est, cum litigatur de ea re, cuius apud praetorem incertum[2] est quis debeat esse possessor; et ideo, qui eam tenet, dat pro praede litis vindiciarum adversario suo, quo illi satisfaciat nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset, rursus sponsione ipse provocatur ab adversario certare pugnam aut aestimationis, quid amittat ni sua sit hereditas, de qua contendit[3]. 'Praedes' ergo dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet diffidens causae possessionem deteriorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores et culta deserat. *(191.)*

§ 142. Bona praedia dicuntur bona satisdationibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: praedia vero domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit. Ad hoc autem ante haec omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis, quicquid suo periculo facit. *(176.)* Praedia sunt res ipsae, praedes homines, id est fideiussores, quorum res 'bona praedia' uno nomine dicuntur[4]. *(196.)*

VI. BOETHIUS IN CICERONIS TOPICA.[5]

ex l. 1 ad c. 2, 10. Faciendi liberi tres sunt partes: una quidem, ut censu liber sit; censebantur enim antiquitus soli

---

1) solet syngraphe neutriusque manu utrique parti seruandum *libri.* — 2) certum *libri.* — 3) *haec corrupta.* — 4) *Schol. Bobiens. in or. p. Flacco (Or. p. 244):* Praedia — quae iure legitimo non habentur, neque aput aerarium subsignari neque aput censorem possuut. Et subsignandi haec solebat [esse] causa, [ut] aut qui vectigalia redimeret, aut qui pro mancipe vectigalium fidem suam interponeret, loco pigneris praedia sua rei publicae obligarent, quoad omnem pecuniam redemptores vectigalium repensarent. *Cf. Fest.* manceps. — 5) *Severinus Boëthius philosophus*

cives Romani. Si quis ergo consentiente vel iubente domino nomen detulisset in censum, civis Romanus fiebat, et servitutis vinculo solvebatur[1]. — Erat etiam pars altera adipiscendae libertatis, quae vindicta vocabatur. Vindicta vero est virgula quaedam, quam lictor manumittendi servi capiti imponens[2] eundem servum in libertatem vindicabat, dicens quaedam verba sollemnia. — Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis — in testamenti serie servum suum liberum scripserit. *(288.)*

ex l. 2 ad c. 3, 14. Tribus — modis uxor habebatur, usu farreo coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. Quae autem in manum per coemptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime[3]. Coemptio vero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat

---

(470—524) Mediolanensis fuit, amicus regis Theoderici. In commentario quem scripsit ad Ciceronis topica (Cic. ed. Orell. V, 1,270.) quae ad ius pertinent pleraque ex ipso Cicerone sumpsit, pauca ex veterum ICtorum libris adiecit. Cf. Dirksen, iur. Auszüge in d. Werken d. Boëthius. Berl. ak. Abh. 1851.

1) *Dosith. de manum 17:* magna autem dissensio est —. utrum hoc tempore vires accipiunt omnia, in quo census [agitur], aut in eo tempore, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui — existimant — censum descendere ad diem lustri, non lustrum decurrere ad diem census, — quoniam omnia, [quae] in censum aguntur, lustro confirmantur. — 2) *Cornutus in Pers. 5,88:* Vindicta virga est, qua manumittendi a praetore in capite pulsantur. *Acro in Hor. sat. 2,7,76:* Vindicta: virga, qua percutiebantur servi, cum liberi fiebant; vel virga, quae ante imponebatur super caput eorum, qui manumittebantur. *Cf. Isid. 9,4,48. ZGR. 2,150 sqq.* — 3) *Cic. top. 3:* Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur. *Gell. 18,6:* matrem familias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum venisset. *Servius in Aen. 11,476 postquam haec exscripsit addit:* alii — matresfamilias — illas (dicunt), quae in matrimonium per coëmptionem convenerunt. *Isid. 9,7,13:* matresfamilias, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt.

velle[1]. — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit. *(299.) Ex Boethio schol. Vergiliana ad Aen. 4,214.*

ex l. 2 ad c. 4, 19. Si quando divortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus institutorum l. II titulo de dotibus ita disseruit: 'Si divortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur; quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis.' Quare, quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud virum necesse est permanere. *(303.)*

ex l. 2 ad c. 4, 23. Usucapio est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis biennii aut alicuius temporis. Plurimarum igitur rerum usucapio annua est, ut, si quis eis anno continuo fuerit usus, id firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem; fundi vero usucapio biennii temporis spatio continetur. — ait (Cicero): 'ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium.' Hic igitur aedium usus auctoritatem biennio fieri sentit[2]. *(308.)*

ex l. 4 ad c. 10, 41. Fiduciam — accepit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet; velut, si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur idcirco, quod restituendi fides interponitur. *(340.)*

ex l. 6 ad c. 17, 65. Dos — licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in uxoris iure, et post divortium velut res uxoria peti potest. Quae quidem dos interdum his condicionibus dari solebat, ut, si inter virum uxoremque divortium contigisset, 'quod melius aequius esset', apud virum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, id est ut, quod ex dote iudicatum fuisset melius aequius esse, ut apud virum maneret, id vir sibi retineret, quod vero non esset melius aequius apud virum manere, id uxor post divortium reciperet.

---

1) *Cic. de orat. 1,56:* neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quae coemptionem fecerit, causam posse defendere. — 2) *Cic. pro Caec. 19:* lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Cf. ZRG. 9,195.*

In quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, verum etiam comparatio bonorum fit, ut non tam quod bonum, sed quod melius aequiusque est, id sequendum sit[1]. *(378.)*

VII. SERVIUS IN VERGILIUM[2].

A. In Aeneidem.

1, 41. Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia culpa est, noxa autem poena. Quidam noxa quae nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt[3].

1, 237. Pollicemur sponte, rogati promittimus.

1, 256. Sciendum osculum religionis esse, savium voluptatis, quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto savium dicant[4].

1, 346. (Romani) nihil nisi captatis faciebant auguriis et praecipue nuptias[5].

2, 102. Uno ordine]: uno reatu; et est de antiqua tractum scientia, quia in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel tumultum festinantum, cum erat annus litium. Iuvenalis[6]: 'Expectandus erit, qui lites inchoet annus'. *(Cf. 6, 431.)*

2, 156. Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam

---

1) *De hoc loco cf. Bechmann, Dotalrecht 1,72. Czyhlarz, Dotalrecht 40.* — 2) *Mauri (s. Marii) Servii Honorati grammatici saec. IV, qui a Macrobio, sat. 1,2,15, 'doctrina mirabilis' appellatur (cf. Acron in Hor. sat. 1, 9,76), amplissimum in Vergilium commentarium ab epitomatoribus et interpolatoribus mire vexatum ed. Alb. Lion, commentarii in Vergilium Serviani, 1826. Novam editionem inchoaverunt G. Thilo et H. Hagen, Servii grammatici qui feruntur in Verg. carm. commentarii, 1881 seq. Adieci ad Aen. 10,241 scholium incerti auctoris, qui iam ante Servium floruisse commentariosque saeculi I—III excerpsisse videtur. Quae scholia a. 1818 ab Ang. Mai Veronae in codice rescripto reperta (unde schol. Veron. appellantur) novissime edita sunt ab H. Keil in Probi comment. in Verg. 1848 et Arn. Hermann, die Veroneser Vergilscholien, Donaueschingen 1868.* — 3) *Inst. 4,8,1:* Noxa est corpus quod nocuit, noxia ipsum maleficium. *Fronto de differ. vocab. p. 524 Keil:* Noxa poena est, noxia culpa. — 4) *Don. in Ter. Eun. 3,2,3:* Tria sunt osculandi genera —: oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum vel amorum. — 5) *Cic. de divin. 1,16:* Nihil fere quondam maioris rei nisi auspicato ne privato quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant. *Inde Val. Max. 2,1,1.* — 6) *16,42.*

vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur.

3, 89. Est species — augurii, quae legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum condictio[1] ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali condicione augurium peracturus sit.

3, 117. Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, quae appellatur c o n d i c t i o, id est denuntiatio, cum denuntiatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit.

3, 607. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae, — frontem Genio, — dexteram Fidei[2], — genua Misericordiae, unde haec tangunt rogantes. — Iure — pontificali, si quis flamini — genua fuisset amplexus, eum verberari non licebat.

4, 29. F l a m i n i c a m nisi unum virum habere non licet[3], — nec flamini aliam ducere licebat uxorem nisi post mortem flaminicae uxoris[4].

4, 103. Coemptio — est, ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt —. Coemptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet condicionem liberae servitutis[5] —. I n m a n u m — c o n v e n t i o eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.

4, 374. Mos — apud veteres fuit flamini ac flaminicae, dum per confarreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugataso villa pelle superiniecta poni, — ut ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione — residerent.

6, 431. Sine sorte]: sine iudicio; — ex more Romano:

---

1) *et* condictio *et* condicio *libri.* — 2) *Plin. h. n. 11,45,250:* inest et aliis partibus quaedam religio, sicut in dextera — in fide porrigitur. *Liv. 23,9:* dextrae dextras iungentes fidem obstrinximus, ut sacratas fide manus *cet. Cf. Liv. 1,58; 40,46. Cic. de leg. 2,11. Isid. 11,1,57. Danz, der sacrale Schutz 139.* — 3) *Tertull. de monog. 17*: Pontifex maximus et flaminica nubunt semel. — 4) *Gell. 10,15,23:* Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. *Cf. Fest.* Flammeo. — 5) sustinet liberis condicionem liberi seruitutis *libri.*

non enim audiebantur causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore, quo causae agebantur, conveniebant omnes, unde et 'concilium' ait; et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur; unde est 'urnam movet'. Iuvenalis[1]: 'Gratia fallaci praetoris vicerit urna'.

6, 609. Fraus innexa clienti] ex lege XII tabularum[2] venit, in quibus scriptum est: 'Patronus — esto'. Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem quantum filium fallere.

7, 601. Varro vult 'morem' esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit.

7, 695. Iustos — dicit Faliscos, quia populus Romanus missis Xviris ab ipsis iura fetialia collegit et nonnulla supplementa XII tabularum accepit, quas habuerat ab Atheniensibus.

8, 642. Citae — quadrigae] Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: 'citae' divisae, ut est in iure 'ercto non cito', id est patrimonio vel hereditate non divisa; nam 'citus' cum 'divisus' significat, 'ci' longa est. Ergo 'citae' veloces intellegamus.[3]

10, 241. Socios — vocari] antiquo verbo militiae usus est: viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate, conveniunt. — *Sch. Veron.*[4]*:* Sabidius commentar. XII vers. Salior. Ut in exercitu [*signum ad pugnam datum erat, is, penes que*]m imp[*erium auspici*]umque erat, in tabernaculo in sella [*se*]dens auspicabatur coram exercitu; pullis e cavea liberatis [*immissisque in lo*]cum circum sellam suam . . . nuntiato[5] a . . . ullum[6] . . . [*tripudium sinisterum solisti-*]

1) *13,4.* — 2) *Cf. supra p. 32 tab. 8,21.* — 3) *Etiam Nonius (181) dicit:* Citum divisum vel separatum, *allegato hoc Verg. loco. Cf. Cic. de or. 1,56:* qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem erciscundae familiae causam agere non possit. *Gell. 1,9:* omnes, simul atque a Pythagora in cohortem — recepti erant, quod quisque familiae pecuniae habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tamquam illud fuit antiquum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ercto non cito'. — 4) *Sabidii locum dedi ut explevit post Keilium Mo. Staatsrecht 1,81 n. 5.* [*Sed de lectione ne per Hermannum (p. 401 n. 2) quidem satis constat.* Th. M.] — 5) [ob]nuntiato *Mai,* obnuntiato *Herm.* — 6) a . . . [p]ullum *Mai,* a[ugurium bon]um *Herm. ut supplevit Keil.*

mum quisqu[*is vestrum viderit*], tripudia[*tum nunt*]iato'[1]. Silentio deinde facto residebat et dicebat: 'Equites et pedites nomenque Lati[*num,*] . . . les cincti armati paludati, . . . [*qui ad-*] estis sic uti [*tripu*]dium[2] sinisterum solistimum quisquis vestrum vider[*it, nuntiato*'. *Felici*] deinde ill[*i augurio*] nuntiato diceba[*t:* '*dii*] uti placet a legionibus invocentur, faciantque quod iis imperabitur [*milites*] imp[*eriumque*] fidemque m[*eam servent. Quod con*]ducat salutareque siet. Viros voca[3], proelium ineant'. Deinde exercitu in aciem educto iterum [*morabantur, ut immolare*]tur. Interim ea mora utebantur, qui testamenta in procinctu facere volebant.

10, 419. Iniecere manum Parcae]: traxerunt debitum sibi; et sermone usus est iuris, nam manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus.

11, 133. S e q u e s t e r est — medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus seponitur; dictum — a sequendo, quod eius qui electus sit utraque pars fidem sequitur.

11, 476. *(v. p. 399 n. 3.)*

11, 558. 591. Auctoramenti potestatem nisi patres non habent. — In sacris tamen legitur posse etiam operam consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu quod facilius accidet, si mors intercedat. *Cf. v. 830.*

12, 13. C o n c e p t a — v e r b a dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet.

12, 603. Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abiceretur[4].

12, 606. Cautum lege XII tab.[5], ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciem ne carpito.

12, 836. *(v. supra p. 3 n. 15.)*

B. In Georgica.

1, 31. Quod — ait (Vergilius) 'emat', ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem coemebant, sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres

1) ntia *Mai*, ilat / *vel* ulat / *Herm.* — 2) secuti . . . dum *traditur.* — 3) voca, *non* voco *in cod. videtur esse.* — 4) *Cf. supra p. 309 n. 35.* — 5) *Cf. supra p. 34 tab. 10,4.*

nuptiae fiebant: usu, si — mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et patrimi nascebantur; coemptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret; et — quandocunque in manum convenerat, omnia protinus, quae doti dicebantur[1], marito serviebant[2].

1, 269. 'Fas et iura sinunt'], id est divina humanaque iura permittunt; nam ad religionem fas, ad homines iura pertinent.

3, 387. *(v. supra p. 10 n. 4.)*

C. In Bucolica.

1, 33. Omne patrimonium apud maiores peculium dicebatur a pecoribus, in quibus eorum constabat universa substantia.

3, 31. Depono]: in sponsione colloco, sequestro. — Quo pignore]: qua sponsione, quia pignus sponsioni est[3].

4, 43. *(v. supra p. 10 n. 13.)*

8, 99. *v. supra XII tabb. p. 29 ad tab. 8,8b.)*

10, 27. Minio — quia facie rubra pingitur Pan propter aetheris similitudinem: aether autem est Iupiter; unde etiam triumphantes, qui habent omnia Iovis insignia, sceptrum palmatam togam.[4]

VIII. ISIDORUS HISPALENSIS.

E libris originum s. etymologiarum[5].

I 22, 1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quidquid pro contione aut in

---

1) *al.* dabantur. — 2) *al.* mariti erant. — 3) *Cf. Isid. 10,1,260.* — 4) *Cf. Plin. h. n. 33,7,111:* Minium — magnae auctoritatis et quondam apud Romanos — etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius quibus credere necesse sit, Iovis ipisus simulacri faciem diebus festis minio inlini solitam triumphantiumque corpora, sic Camillum triumphasse; hac religione etiamnum addi in unguenta cenae triumphalis et a censoribus in primis Iovem miniandum locari. *Cf. Mommsen, R. G. 1,66.* — 5) *Isidorus, episcopus Hispalensis († 636), conscripsit, ut ipse dicit,* opus de origine qua-

iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul adstantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. 2. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt; deinde Seneca — effecit opus in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur.[1].

I 23, 1. Quaedam autem litterae in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebant autem verbi gratia per B et F 'bonum factum', per S et C 'senatus consultum', per R et P 'res publica', per P et R 'populus Romanus', per D et T 'dumtaxat', per supinam W litteram 'mulier', per P secundum naturam 'pupillus', per P averso capite 'pupilla', per unum K 'kaput', per duo KK iuncta 'kalumniae kausa', per I et E 'iudex esto', per D et M 'dolum malum'[2]. 2. Cuius generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur. Has iuris notas novicii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrent.

V 1, 5. Leges — redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

---

rundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut exstat conscriptum stilo maiorum. *Quod ut rudis indigestaque est moles, vera falsis antiqua novis miscens, ita in eis partibus, quae ad ius pertinent, omni caret iudicio. Tamen nonnulla, quae ex veterum libris nunc deperditis excerpsit, digna videntur, quae ICtis hodie ad manum sint. Summopere est dolendum, quod fontes, ex quibus hauserit, nusquam addidit; ut ne hoc quidem sciamus, num Iustiniani Digestis usus sit. Cf. Savigny, Gesch. d. R. R. im Mitt. 2,74,75. Dirksen, hinterl. Schriften, herausg. v. Sanio. 1,185. Editio novissima est Ottonis in Lindemanni corp. grammat. lat. T. III 1838; melius autem textum recensuit Arevalus in ed. opp. Isid. T. III et IV. Romae 1797.*

1) *Cf. D. 29,1,40 pr.; 40,5,41,3; 50,13,1,5.* — 2) *Cf. Val. Probus de notis antiquis, ed. Mommsen. 1853. (Huschke, iur. ant. p. 68.) Notarum laterculos ed. Mo. in Grammat. lat. ed. Keil, 4,265—352.*

V 2, 2. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

V 3, 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. 3. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

V 24, 5. Testamentum iuris civilis est V testium subscriptione firmatum. 6. Testamentum iuris praetorii est VII testium signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. 14. Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens sollemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturae significatione expressa; cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui titulum scribit eiusdem scripturae, codicillum vocet. 15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi ultra capiendae hereditatis.

V 24, 20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat.

V 24, 25. Donatio est cuiuslibet rei transactio; dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et dotem quasi 'do item'. Praecedente enim in nuptiis donatione dos sequitur. 26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Inde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris. 27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usumfructum adhuc retinet servato, cui donatum est, iure. 28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

V 24, 30. Stipulatio est promissio vel sponsio, unde et promissores stipulatores vocantur; dicta autem stipulatio a stipula: veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam

tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant, sive quod stipulum iuxta Paulum iuridicum[1] firmum appellaverunt. 31. Sacramentum est pignus sponsionis.

V 25, 11. Finium regundorum actio dicta eo, quod per eam regantur fines utrique, ne dissipentur, dummodo non[2] angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

V 25, 14. Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi. 16. Commodatum est id, quod nostri iuris est et ad alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quamdiu apud eum commodo sit, unde et commodatum dictum est. 17. Precarium est, dum prece creditor rogatus permittit, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari et ex eo fructus capere.

V 25, 19. Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum.

V 25, 20. Interest — in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta ex parte datur et postea completur. 21. Est enim arra complenda, non auferenda; unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem —. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest. 22. Pignus est —, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor; ceterum dominium penes debitorem est. 23. Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. 24. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione vel cautione sola interveniente.

V 25, 25. Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur —. *(cf. 33.)*

V 25, 30. Usucapio *(ex Boëthio l. 2 ad c. 4,23; cf. supra p. 400).*

V 25, 31. Mancipatio dicta est, quia res manu capi-

1) *sent. 5,7,1.* — 2) non *delendum censet Augustinus ad XII tab. c. 20, ad 'controversiam de loco' spectare Isidorum putat Rud. röm. Feldm. 2,443. n. 535. Cf. infra p. 415 n. 4.*

tur; unde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur.

V 25, 32. Cessio est propriae rei concessio.

V 25, 33. Interdictum est, quod a iudice non in perpetuum sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius.

V 26, 18. Internecivi iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur.[1]

V 27, 23. Est et latomia[2] supplicii genus ad verberandum[3] aptum, inventum a Tarquinio Superbo —. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit.

V 27, 24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut laedentem similis vindicta sequatur.[4]

V 27, 28. Exilium — dividitur — in relegatis et deportatis. 29. Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

IX 2, 1. Gens est multitudo ab uno principio orta, — appellata propter generationes familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo.

IX 3, 29. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tribuunt.

IX 4, 18. Tribuni dicti, quod plebi iura vel opem tribuunt; — dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit.

IX 4, 45. Mancipium est, quidquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis[5]. Haec enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. Nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi sive domari coeperint.

IX 4, 46. Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti; unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 47. Libertus — quasi liberatus —.

---

1) *Cf. Fest.* Internecivum. — 2) *Fest.:* Lautumias — a Syracusanis, qui λατομίας — habent ad instar carceris. — 3) *emend.* carcerandum? — 4) *Cf. Fest.* Talio. — 5) *Scrib.* boves, *cum oves sint nec mancipi.* [*Immo erravit Isidorus.* Th. M.]

Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero libertinus aut a liberto factus aut possessus.[1] 48. Manumissus dicitur quasi manu emissus. Apud veteres enim, quotiens manumittebant, alapa percussos circumagebant et liberos confirmabant.[2]

IX 4, 49. Deditícii primum a deditione sunt nuncupati —.[3] 51. Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistulam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere nec suos heredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. 52. Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, ceteris[4] autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma vel intra septimum[4] ab urbe miliarium commanerent.

X 258. Stipulare — promittere est ex verbis iuris peritorum.

X 260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent; quod vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur.[5]

XI 1, 67. Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium[6]: 'fidem publicam iussu senatus dedi', id est dextram[7].

XV 2, 8. Civitas proprie dicitur, quam non advenae,

---

1) *Cf. Suet. Claud. 24:* Latum clavum — etiam libertini filio tribuit; — ac — reprehensionem verens et Appium Caecum censorem — libertinorum filios in senatum adlegisse docuit ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. — 2) *Eadem Cornutus schol. in Pers. 5,75. Cf. C. 8,49,6:* circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapismata. — 3) *Meliora dabit Gai. 1,13—15.* — 4) *Cf. Gai. 1,26.27.* — 5) *Cf. Serv. Aen. 11,133. Gell. 20,11:* sculnam volgo dici quasi seculnam, quem qui elegantius — loquuntur sequestrem appellant. Utrumque vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur. *D. 50,16,110. Muther, Sequestration § 1—15.* — 6) *Cic., Catil. III 4.* — 7) *Cf. Serv. Aen. 3,607.*

sed eodem innati solo condiderunt —. 10. Municipium est, quod manente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum — a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera reddant. Nam liberales et famosissimae causae et quae ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent.[1] 11. Vici et castella et pagi ii sunt, quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur.

XV 12, 2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium.[2] — Hanc rustici capannam[3] vocant, quod unum tantum capiat.

XV 13, 3.[4] Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit, unde et nuncupati.

IX. AGRIMENSORES.[5]

1. De agrorum qualitate et condicionibus.

Frontinus liber I.

Agrorum qualitates sunt tres; una agri divisi et adsignati, 1.
altera mensura per extremitatem conprehensi, tertia arcifinii, qui nulla mensura continetur.

Ager ergo divisus adsignatus est coloniarum. — 2.

Ager est mensura comprehensus, cuius modus uni- 4.
versus civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensi-

1) *Cf. Gell. 16,13.* — 2) *Cf. Fest.* tuguria. — 3) *Cf. p. 259,1 fin.*: act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII gem(inae]. — 4) *Isidori libri XV capita 13—15, inscripta* de agris, de finibus, de mensuris, *integra in corpus gromaticorum recepta sunt saec. VIII vel IX; in edit. Lachm. leguntur p. 366 sqq.* — 5) *Librorum gromaticorum summa in constituendis agrorum condicionibus, controversiis, limitibus vertitur. Cuius doctrinae fundamenta posuit Iulius Frontinus tempore Domitiani; qui post eum rem tractaverunt Hyginus, Siculus Flaccus, Agennius Urbicus, alii, in explicando et augendo eius libro substiterunt. Qua de causa in conlocandis, quos hic recepi, locis res potius coniungendas putavi quam scriptores. — Textum corruptissimum nobis traditum emendatum edidit Lachmann, die Schriften der röm. Feldmesser (1848), cuius paginas in margine notavi. Institutiones gromaticas ei editioni (2,227—464) addidit Rudorff 1852.*

5. bus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus provin|ciis tributarium solum per universatem populis est definitum. —

Ager est **arcifinius**, qui nulla mensura continetur; finitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergiis, et si qua
6. loca a vetere possessore[1] potuerunt optineri; nam | ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus. — In his agris nullum ius subsicivorum intervenit.

Subsicivum est, quod a subsecante linea nomen accepit. Subsicivorum genera sunt duo: unum, quod in extremis ad-
7. signatorum agrorum finibus centuria | expleri non potuit; aliud genus subsicivorum, quod in mediis adsignationibus et integris centuriis intervenit.

Frontinus liber II.

35. Prima — condicio possidendi haec est ac[2] per Italiam, ubi nullus ager est[3] tributarius, sed aut colonicus aut municipalis aut alicuius castelli aut conciliabuli aut saltus privati. At[4] si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem[5] iuris, habent et colonicos qui sunt inmunes[6], habent et colonicos[7] stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatium peregrinarum.

36. Et **stipendiarios** [*quidem dicimus vel tributarios*[8]] qui nexum non habent neque possidendo[9] ab alio quaeri possunt; possidentur[10] tamen a privatis, sed alia condicione[11], et veneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse; possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et praestandi tributi condicione concessum[12] est. Vindicant tamen inter se non minus fines ex aequo, ac si privatorum agrorum; — nam et controversias inter se tales movent, quales in agris inmunibus et privatis solent evenire. Videbimus tamen, an interdicere quis possit de eiusmodi possessione[13]. —

1) a vetere possessore *Lachm.*, ante possessore *Arc(erianus codex)*, antiquitus a possessore *Agennius*. — 2) ut *proposuit Lachm.* — 3) ager est] aiugerum *Arc.* — 4) ac *Arc.* — 5) eiusdem] quidem *Arc.* — 6) *sic Rudorff*, colonicos stipendiarii qui sunt in communem *Arc.* — 7) habentem et colonis *Arc.* — 8) quidam d. u. tr. *om. Arc.* — 9) possidendi *Arc.* — 10) quaeri possunt possidentur] quam possident possidente *Arc.* — 11) condicionem *Arc.* — 12) condicio concessa *Arc.* — 13) possessionem *Arc.*

Hyginus.

Occupatorius ager dicitur eo, quod occupatus est a 115.
victore populo, territis exinde fugatisque hostibus[1]; ... quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat.[2]

Quaestorii autem dicuntur agri, quos populus Romanus devictis pulsisque hostibus possedit mandavitque quaestoribus, ut eos venderent.[3] — Quibus agris sunt condiciones, uti p(opulus) R(omanus) ... quod etiam praestitutum observant, ve- 116.
tustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem; non tamen[4] universos paruisse legibus, quas a venditoribus suis acceperant.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam rei publicae populi Romani, quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatium aliquarum qui et ipsi plerique ad populum Romanum pertinent, scilicet[5] ex hoste capti partitique ac divisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus, quorum virtute capti erant: amplius quam destinatio modi quamve[6] militum exigebat numerus qui superfuerant agri, vectigalibus subiecti sunt, alii per annos ..., alii vero mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. Plures vero finito illo tempore iterum veneunt locanturque ita ut vectigalibus est consuetudo. —

---

1) *Sicul. 138,3:* Occupatorii —, quibus agris victor populus occupando nomen dedit; bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere (publicae autem *Arc.)*, atque universaliter territorium dixerunt, intra quos fines iuris dicendi ius asset [*sic? scripsi Th. M.*, ius est dicendi uti essent *Arc.*, ius ducendi esset *Guelf.*, ius ius dicendi esset *Bruns*]. — 2) *Sicul. 137,19:* nec tantum occupaverunt, quod colere potuissent, sed quantum in spem (spe *libri)* colendi reservavere. — 3) *Sicul. 136,14:* Ut — Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in victorem populum partiti sunt; alios vero agros vendiderunt, ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius, eum limitibus actis diviserunt — atque ita per quaestores populi Romani (populo Romano *libri)* vendiderunt. — 4) non tamen] nocet enim non *proposuit Lachmann.* [*Magis exciderit* expectandum *vel simile vocabulum.* Th. M.] — 5) [pertinent scilicet *scripsi ego*, pertinentes *libri.* Th. M.] — 6) quamve *Rigaltius*, quam uero *libri.*

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipsi per centurias locaverunt aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus. In his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non invenerunt emptores; itaque in formis locorum talis adscriptio, id est 'in modum conpascuae',
117. aliquando facta est, et 'tantum con|pascuae'; quae pertinerent ad proximos quosque possessores, qui ad ea attingunt finibus suis. —

Divisi et adsignati agri sunt, qui veteranis aliisve personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut redditi, quive[1] veteribus possessoribus redditi commutatique pro suis sunt[2]. Hi agri leges accipiunt ab his, qui veteranos deducunt, et ita propriam observationem eorum lex data praestat.

2. De controversiis agrorum.

Frontinus liber I.

9. Materiae controversiarum sunt duae, finis et locus; — genera sunt controversiarum XV :[3]

10. (1) De positione terminorum controversia est inter duos pluresve vicinos; inter duos, an rigore sit ceterorum sive rationis[4]; inter plures, trifinium faciat an quadrifinium. — *F. 39. A. 70.*

11. (2) De rigore[5] controversia est —, quotiens inter duos

---

1) quibus *libri.* — 2) *Sicul. 155,4:* captus — ager ex hoste victori militi veteranoque est adsignatus —. Nec tamen omnibus personis ablati sunt agri; nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia victorem ducem movit, ut eis (ei *cod.*) concederet agros suos; — inscriptiones itaque in centuriis sunt tales: — 'adsignatum illi tantum': inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali: 'redditum illi tantum'; praeterea scriptum est et: 'redditum et commutatum pro suo', quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diversis locis habentes duo, quibus agri reddebantur, ut continuam possessionem haberent, modum pro modo (modum *libri)* secundum bonitatem taxabant, et in locum eius, quod in diverso erat, maiorem partem accepit. *Cf. Lex agr. 80.* — 3) *Frontinus omnes has controversias bis tractat, libro I brevi definitione, libro II accuratiore disputatione, quam Agennius fusius repetit; Hyginus sex tantum controversiarum genera explicat. Quos auctores ad unamquamque controversiam adnotavi.* — 4) rationis *vel* rationes *libri,* ratione si *Lachm.* — 5) *Balb. 98,6:* rigor est, quidquid interduo signa veluti (uel *libri plerique*) in modum lineae rectum perspicitur (praespicitur *vel* prospicitur *libri).*

pluresve terminos ordinatos, sive quae alia signa, secundum
legem Mamiliam intra quinque pedes agitur. *F. 37. 41. A. 72.*

(3) De fine similis est controversia; — nam et eadem 12.
lege continetur et de quinque pedum agitur latitudine.[1] —
F. 37.41. A. 72. H. 126.

(4) De loco controversia est, cum quid[2] excedit supra[3] 13.
scriptam latitudinem, cuius modus a petente[4] non proponitur.[5]
— *F. 43. A. 74. H. 129.* — (*Cf. Front. 44,4:* 'De[6] loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet[7], dum cetera ex interdicto diligenter peragantur[8]: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima[9]. Si vero possessio minus firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietas loci.')

(5) De modo controversia est in agro adsignato; agitur |
enim de antiquorum nominum propria defensione; — et in ce- 14.
teris agris de modo fit controversia, quotiens promissioni modus
non quadrat. *F. 45. A. 75. H. 131.*

(6) De proprietate controversia est plerumque: ut in 15.
Campania cultorum agrorum silvae absunt in montibus ultra
quartum aut quintum forte vicinum; propterea[10] proprietas ad
quos fundos pertinere debeat disputatur[11]. Est et pascuorum
proprietas pertinens ad fundos, sed in commune, propter quod
ea conpascua multis locis in Italia communia[12] appellantur,
quibusdam provinciis pro indiviso[13]. | Nam et per hereditates 16.
aut emptiones eius generis controversiae fiunt, de quibus iure
ordinario litigatur. *F. 48. A. 78.*

(7) De possessione controversia est, de qua ad interdictum hoc est iure ordinario litigatur.[14] *F. 49. A. 80.*

---

1) *Agg. 12,12:* De fine — lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit. — 2) cum quid] *Lachm.*, quidquid *libri.* — 3) supra *Guelf.*, quidquid *Arc.* — 4) ad patentem *libri.* — 5) *Ad controversiam de fine et de loco spectant C. 3,39,3.5; cf. Isid. 5,25,11. Rud. § 75. 76.* — 6) hoc *ins. Arc.* — 7) *Ideo Ulp. in commentario ad interdictum U. P. (l. 69 ad ed.) tractavit de* loco; *unde D. 50,16,60.* — 8) peraguntur *Arc.* — 9) perpexissimas (s *deleta) Arc.* — 10) propterea *Guelf., om. Arc.* — 11) discutiatur *Guelf., deficit Arc.* — 12) *Front. 48,23:* in Etruria communalia vocantur. — 13) pro indiuisa *libri.* — 14) *Cf. supra controv. 4.* — *Agg. 16,18:* De possessione — per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur; hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem

(8) De alluvione fit controversia fluminum infestatione. *F. 49. A. 82.* — *Hyg. 124,4:* De alluvione observatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris, et[1] quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, ne alterius damno quicquam faciat, qui ripam muniet[2]. Si vero in divisa et adsignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat[3], Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis violentia abreptum apparet[4]; si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; aut[5] si ex communi, quisque suum reciperet.

17. (9) De iure territorii controversia est de his, quae ad ipsam urbem pertinent, sive quid intra pomerium eius urbis erit, quod a privatis operibus optineri non oportebit. — *F. 52. A. 84. H. 133.*

---

provinciae agitur, — sicut lex ait: 'nisi de possessionis statu quaestio fuerit terminata, non licet mensori praeire ad loca'.

1) haec est num quid (haesit non quod *Arc.,* est si haec si in *Guelf.)* de occ. ageretur (agitur *Guelf.)* agris et (sed *Arc., om. Guelf.)* quidquid *libri* [*praestat fortasse:* haec est: si de occupatoriis agitur agris, quidquid *cet.* Th. M.] — 2) *Sicul. 150,24:* Rivus — quotiens finem facit, appellatur 'rivo recto curvoque (*aut del. hoc voc. aut scr.* cursuque. Th. M.)'; qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod vocant abluvionem (alluvionem *cod.*) et alluvionem (alluvionum *cod.*), repetiti ofinium non datur (finium addatur *liber)*; inducit (indicit *liber*) enim necessitatem riparum tuendarum. quod iuste videtur prospectum, ut terrae possessoribus salvae sint, etiam publicae utilitatis causa. Quod si (si *om. liber)* vi tempestatum rivi torrentes subito alveum cursumque (alueo cursuque *liber*) mutent, iustum (munientes tum *liber*), ut nostra fert opinio, erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat. — 3) efficiet ad *Arc.,* efficit ad *Guelf.* — 4) appareret *Huschke.* — 5) at *Lachmann.*

(10) De subsicivis controversia est, quotiens aliqua 20.
pars centuriae sive tota non est adsignata et possidetur. — *A. 81. H. 132.*

(11) De locis publicis sive populi Romani sive coloniarum municipiorumve controversia est, quotiens ea, quae neque adsignata neque vendita fuerint umquam[1], aliquis possederit, ut alveum fluminis veterem populi Romani *cet.* — *F. 54. A. 85.*

(12) De locis relictis et extra clusis controversia 21.
est in agris adsignatis. Relicta autem loca sunt, quae sive loco|rum iniquitate sive arbitrio conditoris[2] limites non accepe- 22.
runt; haec sunt iuris subsicivorum. Extra clusa loca sunt aeque iuris subsicivorum, quae ultra limites et ultra[3] finitimam lineam erint. — *F. 55. A. 86.*

(13) De locis sacris et religiosis controversia plurimae nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de loco|-
rum eorum modo agitur. — *F. 56. A. 87.* 23.

(14) De aquae pluviae transitu controversia est, in qua, si collectus pluvialis aquae transversum secans finem
in al|terius fundum influit et disconvenit, ad ius ordinarium 24.
pertinebit; quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit mensoris interventum. *F. 57. A. 88.*

(15) De itineribus controversia est, quae in arcifiniis agris iure ordinario finitur, in adsignatis mensurarum ratione; omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico servire debent. — *F. 58. A. 89.* — *H. 134:* De via et[4] actu et itinere et ambitu et accessu et rivis et vallibus fossis fontibus saepe moventur contentiones: quae omnes partes non nostram, sed forensis officii, id est iuris civilis, operam exigunt; nos vero tunc eis[5] intervenimus, cum aut derigendum[6] aliquid est quaestionibus[7], aut, si forma aliqua aliquid notatum invenitur, repetendum est.

Frontinus liber II.

Satis, ut puto, dilucide [*in priore libro*[8]] genera controver- 34.

1) umquam] quam *Arc.*, quae *Guelf.* — 2) relicta *ins. libri, delevit Lachm.* — 3) ultra *libri*, intra *Goesius prob. Lachmanno.* — 4) uiae *libri.* — 5) eis] est *libri.* — 6) defigendum *libri.* — 7) est quaest. est *libri.* — 8) in pr. libro *add. Lachmann.*

siarum exposui; nunc quemadmodum singulae tractari debeant persequendum est. — Difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod est
35. advocatio praestanda. Prudentiam | tamen eandem artifices habere debent et qui iudicaturi sunt et qui advocationes sunt praestituri. In iudicando autem mensorem bonum virum et iustum agere decet[1], neque ulla ambitione aut sordibus moveri, servare opinionem et arti et moribus; quidam enim per imperitiam, quidam per inpudentiam peccant: totum autem hoc iudicandi officium et hominem et artificem exigit egregium. Erat aequissimum et in advocatione[2] eandem fidem exhiberi a mensoribus; sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his veritas exposita est, adversus sinceritatem artis facere cogunt[3].

1) debet *vel* debent *libri.* — 2) aduocationem *libri.* — 3) cogant *libri.*

ADDITAMENTA.

AD CAPUT IV (p. 150).

Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum.[1]

[*Ut alia s*]ic haec[2] quae in precem con[*tul*]is[*tis et nominis*] | et dignitatis reparationem iure quae[*runt obtine*]|re. Proinde vicari intercessione qua[*e fuerant mut*]|ilata, ad integrum prisci[3] honoris r[*eduxit Aug(ustus) super omnes re*|*t*]ro pius[4], ut et vos oppidumque dilig[*entia vestra tui*|*t*]um expetito legum adque appellationis s[*plendore iure decreti*] | perfruamini infrascribti. |

[1) *Orcistus, hodie Eski Alikian, oppidum fuit Phrygiae salutaris in ipso confinio Galatiae non longe a Pessinunte situm; ibi prostat basis haec tribus lateribus inscripta, scilicet antica nobis est pagina I, latus intuenti dextrum II, intuenti sinistrum III; quartum latus muro opinor olim applicitum vacat. Eius oppidi incolae datis precibus ad Constantinum Magnum filiosque eius Crispum et Constantinum et Constantium, (id est inter a. 323 et 326), quarum principium superest (II 17—34), reliqua pars alteri opinor basi olim inscripta deficit, petierunt, ut sibi ius civitatis restitueretur, idque impetraverunt. Adest integrum fere imperatoris de ea re rescriptum datum ad Ablabium tum praefectum praetorio (I, 8—II,16) praemissis ex more litteris inscriptione nescio quomodo destitutis Ablabii ad Orcistenos (I 1—7), per quas imperatoris rescriptum ad eos transmittit. — Accedit rescriptum eiusdem Constantini alterum totam paginam tertiam occupans, post tempus opinor in latere antea vacuo relicto adiectum, scriptum die Iun. 30 a. 331 ad ordinem Orcistenorum, quo beneficium confirmatur. — Harum quattuor epistularum tres ad apographum Pocockianum aliaque minora subsidia edidi C. I. L. III n. 352; sed nuper demum successit optimo amico Ramsayo Anglo, ut lapidem pro deperdito habitum primum investigaret, deinde denuo in locum devium eius rei causa profectus eum lectu difficillimum transcriberet et expleret (nam ex precibus quae supersunt II 17—34 Pocockius non descripsit) et maioris partis ectypum faceret. Eum cum edendum mihi committeret, parui libenter; nam cum antea eum ab hac sylloge excluserim utpote nimis corruptum, iam quamquam loca quaedam dubia restant, omnino teris huius qui huic corpori inseratur.* Th. M.] — 2) *Huius versus qui ladignus est primus est, deficiunt litterae c. 8 ante* ICHAEQVAE. — 3) prisgi. — 4) ƆOPIVS *in principio v. 5 legit Ramsay.*

Have Ablabi carissime nobis. |

Incole Orcisti, iam nu*nc*[1] oppidi et || civitatis, iucundam munificien|tiae nostrae materiem praebue|runt, Ablabi carissime et iucundissi|me. Quibus enim studium est urbes vel no|vas condere vel longaevas erudire vel in||termortuas reparare, id quod petebatur acc*e*|ptissimum[2] fuit. Adseruerunt enim vicum suum | spatiis prioris aetatis oppidi splendore floru|isse, ut et annuis magistratu*u*m[3] fascibus orna|retur essetque curialibus celebre et populo || civium plenum. Ita enim ei situ adque ingenio | locus opportunus esse perhibetur, ut ex qu|attuor partibus [*e*]o totidem in sese congruant | viae, quibus omnibus [*p*]ublicis mansio [*e*]a me[*di*]|alis adque accommoda esse dicat[*u*]r. Aquaru[*m*] || ibi abundantem aflu[*e*]ntiam, labacra quoqu[*e*] | publica privata[*que*] eorum istatuis veterum | principum ornata, [*et p*]opulum[4] comm[*a*]nentium | adeo celebre[*m*] .... ali[5] ibidem sunt, | *fa*cile[6] compleantur pr[*ovi*]sa[7] ex decursibus || praeterfluentium [*aq*]uarum, ... | rum[8] numerum copiosum. Quibus cum omni|bus memoratus locus abundare dicatur, c[*ont*]igisse adseruerunt, ut eos Nacolenses si[*bi* | *a*]dnecti ante id tempus postularent. Quo[*d* || *es*]t indignum temporibus nostris, ut tam o[*p*|*p*]ortunus locus civitatis nomen amittat | et inutile commanentibus, ut depraeda|[*t*]ione potiorum omnia sua commoda utilit[*a*]|tesque deperdant. Quibus omnibus quas[*i*] || quidam cumulus accedit, quod omnes | [*i*]bidem sectatores sanctissimae religi|onis habitare dicantur. Qui cum praeca|rentur, ut sibi ius antiquum nomenque | civitatis concederet nostra clementia, || sicuti adnotationis nostrae [*subiecta*][9] | cum precibus exempla testantur[10], huius mo|di sententiam dedimus. Nam haec quae in pre|[*ce*]m contulerunt et nominis et dignitatis || reparationem iure quae|runt obtinere. Proinde [*gra*]vitatis tuae interces[*sione*] | quae fuerant mu[*tilata*] || ad integrum prisci[11] [*honoris* | *re*]duci sancimus, ut et ipsi | [*o*]ppidumque diligent[*ia sua* | *t*]uitum expetito legum [*ad*|*q*]ue appellationis splen||dore perfruantur. Par es[*t* | *ig*]itur sinceritatem tuam | [*q*]uod promp-

---

1) nuc. — 2) acc|ptissimum. — 3) magistratum. — 4) ORNATAV (*vel* M) /OPVLVM. — 5) CELEBREMIO/ISS/IIIIA///ALI *litteris fugientibus*. — 6) sunt|cile. — 7) ıR////A. — 8) A /EꝚQVI/. — 9) ADNOPATIONITNOLſAESRNEC//O. — 10) EXEMLAVESTANTVR. — 11) prisgi.

tissime pro tempo|[*ri*]s nostri dignitate conces[*s*|*im*]us, erga supplicantes fe[*s*||*ti*]nanter implere.

Vale Abla[*bi* | *ca*]rissime et iucundissime nobis. |

∾ Exemplum precum. ∾ |

[*A*]d auxilium pietatis vestrae | [*conf*]ugimus, domini impp.[1] Constantine || [*Maxi*]me victor semper Aug. et Crispe, | [*Con-s*]tantine et Constanti nobb. Caes[*s.* |

Patr]*ia* nostra Orcistos vetust[*is*|*simu*]m oppidum fuit et ex antiquis[*si*|*m*]is temporibus, ab origine etia[*m* || *civ*]itatis dignitatem obtinuit. In medio confinio Galatiae p[*ri*|*m*]ae[2] situm est. Nam quattuor via[*rum* | *tr*]ansitus ex[*h*]ibet: id est civita[*tis* | *P*]essinuntesium, quae civita[*s dis*||*tat*] a patria nostra tricensim[*o* . . . | . . *l*]apide; nec non etiam civitat[*is*] . . | . . aitanorum, quae et ipsa est a [*patria*] | nostra in tricensimo miliario; [*et civi*|*t*]atis Amorianorum, quae posita

(reliqua desiderantur.)

III,1. [*A*]ct(um) prid(ie) | kal(endas) Iulias | [*C*]onstantinopoli. |

[*I*]mp. Caes. Constantinus || Maximus Guth(icus) victor ac trium|[*f*]ator Aug. et Fl(avius) Cla(udius) Constantinus | Alaman(icus) et F[*l(avius) I*]ul(ius) Constantius nnbb. [*C*]aess. salutem dicunt | ordini civit(atis) Orcistanorum. ||

Actum est indulgentiae nos|trae munere ius vobis civita|tis tributum non honore modo, | verum libertatis etiam privi|legium custodire. Itaque Na||colensium iniuriam ultra in|dulgentiae nostrae beneficia | perdurantem praesenti re|scribtione removemus idque | oratis vestris petitionique || deferimus, ut pecuniam, quam | pro cultis ante solebatis in|ferre, minime deinceps dependa|tis. Hoc igitur ad virum praes[*ta*]|ntissimum rationalem Asia||nae dioeceseos lenitas nostra | perscribsit, qui, secutus for|mam indulgentiae concessae | vobis, pecuniam deinceps pro | supra dicta specie expeti a vo||bis postularique prohibebit. |

Bene valere vos cupimus. |

[*B*]asso et Abla[*bio*] cons.

---

1) *altera* p *dubia.* — 2) P (*vel* R) I/////AE. *Posui quo vestigia ducunt, quamquam expectes Galatiam non primam, sed salutarem.*

Ad p. 262. *Papyrum nuper recognovit Ulricus Wilcken et emendari iussit ea quae sequuntur.*

v. 3 init. supplendum [Πάρις Παρίου] pro [Περισπαριοῦ].

v. 8 Φανκαλατῆις *papyrus.*

v. 9 ὑπηγόρευσεν *pro* ἐπηγόρευσεν.

v. 14/15 Πάρις | Παρίου ὁ ἀπ]οδόμενος.

v. 16 Πάρις Παρίου *(sic)* pro Περισπαριοῦ.

Ad p. 270. *Admonuit Gattius (Mitth. des röm. Instituts 1886 p. 76) tituli alterius urbani servati in codice Barberinae bibliothecae XXX, 92 f. 162 et inde editi a Prellero (Regionen Roms p. 104), quem licet male corruptum praeterire non debui; fuit autem lex nostrae similis ad hanc fere formam proscripta:* In his horreis privatis | Q. [T]inei [S]acerdotis cl. m. [v.] | loc(antur) | [h]orrea, apothecae, compendiaria, armaria, | intercolumnia et loca armaris ex | hac die et ex k. Iuli[s]. *Significantur in codice, errore opinor, hiatus 1 fin. post* privatis, *3 ante et post* loc.; *praeterea pro* qi in eis sacerdotis *reposui monente Huelseno nomen consulis a. 158; denique pro* orrea *posui* horrea. *Edocemur hoc programmate in eiusmodi locationibus solitum fuisse proscribi locari loca aut a praesenti die aut ab ea, quae sollemnis est rebus locandis (Sueton. Tib. 35; C. I. L. IV, 138 quaeque ibi adnotavit Zangemeister), scilicet a kal. Iuliis. Unde similiter in lege horreorum supra p. 270 edita extrema supplendum est* ex hac die et ex [k. Iulis]. *Ceterum in adnotatione dele verba 'non longe a monte Testaceo', item 'ibi ubi fuerunt horrea Galbae'. Denique legis v. 4 explevit non Gattius, sed Alibrandius.*

Ex. J. G.

